

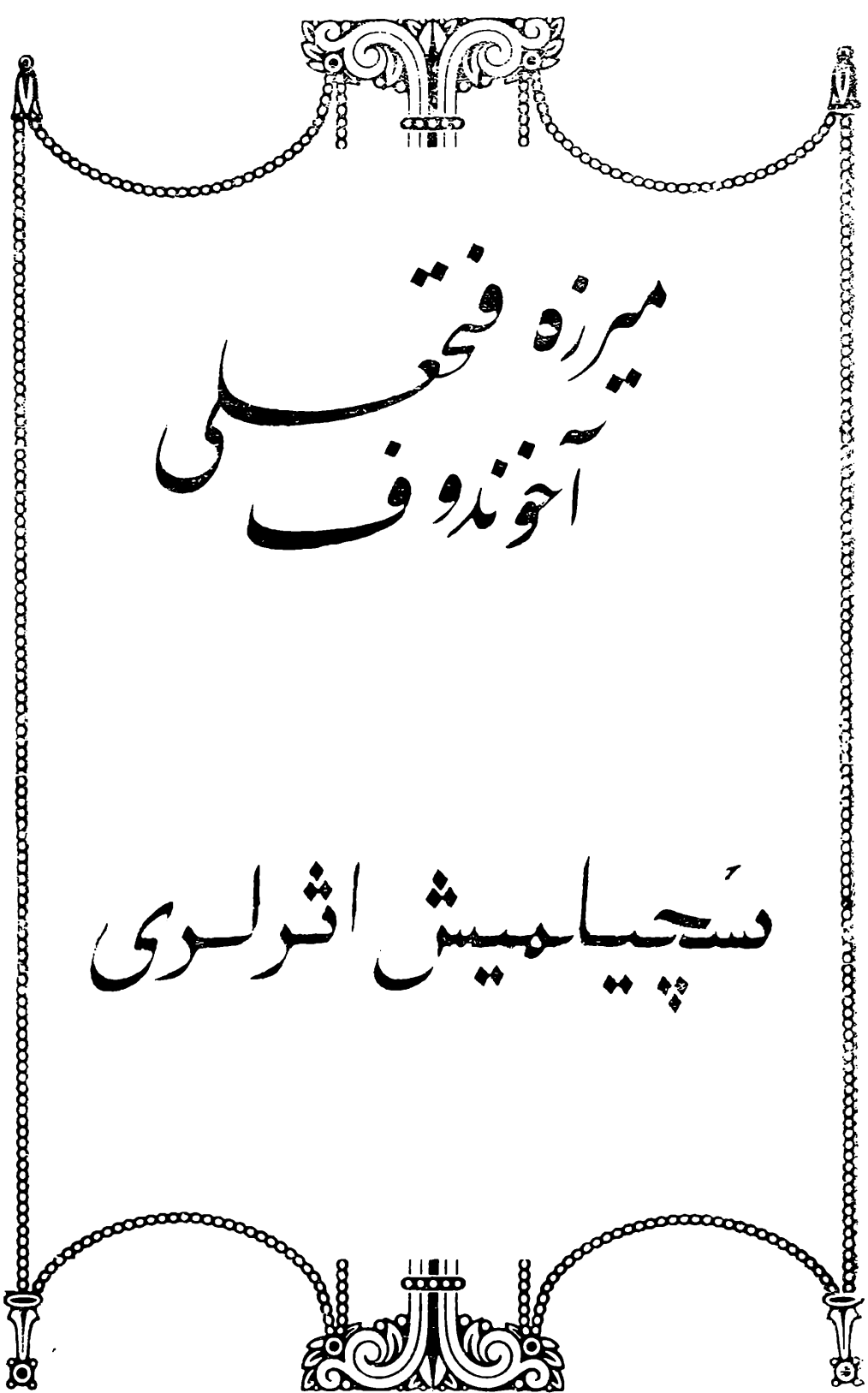
میزه فتح علی آخوندوف

سليميش
اثر لوى

میرزا فتح علی
آخوندوف

سچیا میش اثر لری

ترتیب ائدەنى : لىلى قديرزاده
ئون سۇزون مۇلفى : ابوالفضل حسينى
رداكتورو : محمدعلى مجبرى

ميرزه فتحعللى آخوندوف
سئچىلمىش اثرلىرى ۳۱۲ ص.

ياخين شرق ادبياتىندا دراماتورگى وىنى تىپلى نثرىن بانيسى، آذربايجان
فلسفى فكرينىن گوركملى نمايندهسى، متفكر يازىچى ميرزه فتحعللى آخوندوف
زنگين ادبى ارث قويوب گئتمىشىدير.
يازىچى نىن آنادان اولماسىنىن يوز يئتمىش بئش ايللىگى مناسبتيله
چاپ ائدىلن بو كتابىنا اديبىن آلتى كومدياسى، «آلدانمىش كواكب» حكايىتى
و «كمال الدوله مکتوبلارى» داخل ائدىلمىشىدير.

میرزه فتحعلی آخوندوف (آخوندزاده) حقیقده
بیرنئچه سؤز

آذربایجان ادبیاتی تاریخینده ائله بیر مرحلهیه، ائله بیر دوره تصادف ائتمک اولمازکه، بیرنئچه گورکملی ادبی شخصیتین یئتیشمه سینین شاهدی اولمایاسان!

میرزه فتحعلی آخوندوف میلادی ۱۹ – نجو یوز ایلملیکده تانیئمیش گورکملی ادیب، عالم و فیلسوف مؤلفلریمیزدندیر. او، ادبیات دنیاسیندا م. ف. آخوندزاده کیمی ده مشهور دور.

میرزه فتحعلی نین آتاسی میرزه محمد نقی حاجی احمد اوغلو جوانلیغیندا خامنه قصبه سی و اطراف – ولایت کندلرین محلی حاکمی – کندخدا سی اولوب و ئوز نوبه سینده عدالتلی، انصافلی و خلق طرفداری کیمی تانیئمیش ایدی. او، بیرمدت سونرا ایشدن کنار ائدیلمی و تقصیری اوچ عسگری اوغورلوق اوسته جزالانديرماق اولموشدو.

محمد تقی ۱۸۱۱ – نجی ایله ده تجارت مقصدیله شکی ولایتینه گئدیر و اورادا آخوند حاجی علی اصغر آدلی محترم بیر شخصین قارداشی قیزی ایله ائوله نیر. ۱۸۱۲ ده فتحعلی دنیا یه گلیر. ایکی ایلدن سونرا شکی حاکمی خویلی جعفر قلی خان وفات ائدیر و بورادا یاشاییب کسبکارلا مشغول اولان جنوبلولار ئوز یرلرینه قاییدیرلار. محمد تقی ده دوغما یوردو خامنه یه گلیر. ۴ ایلدن سونرا کیچیک فتحعلی آناسی ایله بیرلیکده مشکین شهرده (کئچمیشده یو شهر خبو آدلانیردی) یاشایان آناسینین عیسی حاجی علی اصغرین یانینا گئدیر. بوندان سونرا فتحعلی آتاسینین اوزونوگورمور. آخوند حاجی علی اصغر بالاجا فتحعلی نین تعلیم و تربیه سیله مشغول اولور. مهربان عمی اولجه فارس و عرب دیل لرینی فتحعلیه مکمل شکله ئوکره دیر. حاجی علی اصغر چوخ معلوماتلی، فضیلتلی و سوادلی بیر شخص ایدی. او، فتحعلینی دوغما اوغلو کیمی قبول ائدیر و هر جوره قیدینه قالیر. بو ایدی که، اولمر فتحعلینی «حاجی علی اصغر اوغلو» دییه چاغیریردیلار.

۱۸۲۵ ده حاجی علی اصغرین بویوک قارداشی محمد حسین اونلاری آذربایجانین ان قدیم و ان مدنی شهرلریندن اولان گنجه شهرینه آپاریر. بو ایلمرده روس – ایران محاربه سی باش وئریر. حاجی علی اصغر شکی شهرینه کوچمه لی اولور. او، بورادا فتحعلی نین تربیه سیله داها یاخیندان و دقتله مشغول اولاراق اونو شهرده آچیلیمیش روس مکتبینه قویور. فتحعلی روس دیلینده مکمل ئوکره نیر. بیرقدر سونرا حاجی علی اصغر یئیندن گنجه شهرینه قاییدیر. فتحعلی بو دورده آذربایجانین مشهور شاعر، فیلسوف و معلمی میرزه شفیع واضحین مکتبینه تحصیل آماغا باشلاییر. جوان فتحعلی ئوز معلمیندن هر جهتلی سواد آلیر. نستعلیق خطینین یازماسینی ئوکره نیر. بیردفعه

میرزه شفیع ئوز طلبه‌سینه دئییرکه، کیم اولورسان اول، نه ائدیرسن ائت. فقط حقه‌بازلیقدان، حمله‌دن اوزاق اول! معلمین بو سؤزلری فتحعلی‌نین حیات یوللارینی ایشیقلا ندیریر، اونا استقامت وئیریر.

بو زمان حاجی علی اصغر مکه سفرینده ایدی. قاییداندان سونرا تره‌دن شکیه کوچور. شکلی بووقت تجارت مرکزی اولدوغو ایچون همده مدنیت اوجاغینا چئوریلیمیشدی. ایستر – ایستمز محیط فتحعلیه ئوز تاثیرینی گوستریر، یتیم‌مه‌سینده مثبت رول اویناییر. حاجی آرتیق بویا – باشا چاتماقدا اولان فتحعلینی تفلیسه آپاریر. روس و شرق دیلملرینی یاخشی بیلن گنج فتحعلی بورادا مترجم وظیفه‌سینده چالیشیر و آرتیق بیلمه‌بیر سواد و قابلیتینه گوره «میرزه» لقبی آلیرکه، بوندان سونرا «میرزه فتحعلی» کیمی آد چیخاریر. میرزه فتحعلی تفلیسده ایشلمه‌ین زمان ۶ کومدیا یازیر. بواثرلر خلق طرفیندن رغبتله قارشیلانیر، صحنه‌یه قویولور و چوخ چکمه‌دن روس دیلینه‌ده ترجمه ائدیلمیر.

اوخوجولارا تقدیم اولونان بوکتابا گورکملی ادیب کومدیالاری، آلدانمیش کواکب آدلی حکایتی و کمال‌الدوله مکتوبلاری آدلی فلسفی اثری داخلدیر.

میرزه فتحعلی روس دیلینی بیلدیگی ایچون ترقیپرور روس ادیب‌لرینین اثرلری ایلده‌ده تانیس اولوردو. بیلمه‌که لئو تولستوی، آنتون چخوف، قووقول، پوشکین و باشقالارینین اثرلرینی اوخویوردو. عین‌زماندا روس دیلی واسطه‌سیله اروپا مؤلفلرینی نظردن کئچیریردی. لاکن آخوندوفون اساس مطالعه‌سی و الهام منبعی شرق کلاسیکلری و ایلمک نوبه‌ده آذربایجان شاعر و عالمری ایدی. مولانا جلال‌الدین رومی، خاقانی شیروانی، نظامی گنجوی، حافظ شیرازی، اوحدی مراغه‌ای، شیخ محمود شبستری و باشقالارینین اثرلری اونون ان‌چوخ اوخویوب فایدالاندیغی کتابلار ایدی.

میرزه فتحعلی آخوندوفون «ملا ابراهیم خلیل کیمیاگر» کومدیاسی دؤمک اولارکه، نظامی گنجوی‌نین اسکندرنامه‌ده تصویر ائتدیگی «قبطلی ماریا» حکایتی‌نین صحنه تجسمی‌دیر. البته میرزه‌فتحعلی ئوز موضوعلارینی حیاتدان، خصوصیه مشاهده ائتدیگی خلق حیاتیندان و موجود وضعیتدن گوتوروردو. اونون اساس ایده‌یا و مقصدی شرقده حکم سورهن عطالت و گئریلمکله مبارزه ایدی. نه‌دن یازیرسا یازسین، هانسی سوژه‌ته و یازی نوعینه ال آتیرسا آتسین گوزونون قاباغیندا خلقی آیلتماق، اونو ئوزونه کتیرمک دایانیردی.

میرزه فتحعلی آخوندوف بیر یازیچی فیلسوف و ادیب کیمی انسان و انسانیتیه یاد اولان بوتون منفی خاصیت و خصوصیتلری تنقید آتشیینه توتوردو. معلوم‌دورکه، خسیسلیک ان منفور – غیر انسانی بیر خاصیتدیر. آخوندوف بونو «حکایت مرد خسیس و یا حاجی قارا» کومدیاسیندا بویوک مؤلف‌مه‌ارتیه افشاء ائدیر.

قره‌باغ ولایتی‌نین شستلی – بوروشلی جوانلاری – داها دوغروسو بگزاده‌لری فایدالی بیر ایش گوروب، حلال چوره‌ک قازانماق عوضینه

قولدورلوق، قاچاقچیلیق و بوکیمی بد عمللرله مشغول اولورلار. اونلار بیکارچیلیق نتیجه سینده منفی عنصر دیرلر. بودورکه، شهرده کی حاجی قارا آدلی خسیس بیر تاجر مراجعت ائدیب دئییرلرکه، بیزده بورج وئر، گئدیب ایراندان قاچاق مال گتیریب ساتاق. حاجی قارا اونلارا اینانیر و نتیجه دئییرلر یالانچی طمعکاری آلدادیر. بیرلیکده قاچاق مال دالیسینجا گئدیرلر. یولدا چار مامورلاری طرفیندن توتولوب جزالانیرلار ... خسیس لیک و طمعکارلیق اونون باشینا بلالار آچیر. اثرده قره باغ بگزاده لری تنقید ائدیلیر. البته اساس هدف حاجی قارادیر. بو آد ایندی ده خلق آراسیندا خسیس لیک سمیولی کیمی ایشله نیر، خسیس گورنده «حاجی قارادیر» دئییرلر.

آخوندوف خرافات و موهوماتین باریشماز دشمنیدیر. او، یالانچی، بیسواد ملالارا، دینی ئوزونه قازانچ آلتی ائدنلره نفرت ائدیر. اونلارین یاراماز عمللرینی آچیب گوستیردی. آخوندوف درویش مسلکی نین بانیلریندن بیر جلال الدینین قارشیسیندا تعظیم ایتدیگی حالدا، الینه تبریزن آلیب معناسیز قصیده لرله میدان قوروب پول قازانان درویشلری افشاء ائدیردی. مولفین «... و درویش مستعلی شاه جادوکن مشهور» اثری محض بو موضوعا حصر ائدیلمه ی.

حاتم خان آقانین قارداشی اوغلو شاهبازبک قره باغا درمان بیتگیلری توپلاماغا گلن فرانسه لی مسیو ژوردان ایله پاریسه تحصیل آلماغا گئتمک ایسته ییر. نشانلیسی و اونون آناسی ائله فکرلشیرلرکه، بو گنج تحصیل بهانه ائدیب پاریس قیزلارینا تماشا ائتمکه گئدیر. درویش مستعلی شاهی چاغیریب علاج ایسته ییرلر... او، جادو ایله پاریسی «داغیدیر»... وئله — لیکله ده سفر باش توتمور. دئمه که، همین گونلرده پاریسه زلزله باش وئریر و گویا بو، مستعلی شاهین جادوسو نتیجه سینده اولموشدور. میرزه فتحعلی شیرین و تاثیرلی بیر قلمله بئله بیر موهوماتا، حقه بازلیغا گولور، هموطنلرینین غفلت یوخوسوندا اویمالارینا آجییر...

بویوک ادیب هر اثرینده بیر نئچه مهم مسئله یه توخونور و خلقین گوزونو آچماغا جهد ائدیر. بو قیسا صحبتده آخوندوفون بوتون اثرلری باره ده دانیشماغا امکان یوخدور. یقین که عزیز اوخوجولار ئوزلری اونلاری دقیق صورتده مطالعه ائدیب ایسته نیلن نتیجه نی الله ائده جکالر.

بو کتابا «آلدانمیش کواکب» حکایتی ده داخلدیر. آخوندوف خلق آراسیندا مشهور اولان «یوسف سراج» نقلی نین بو طرزده موهوماتلا و حاکم طبقه نین عقلسیرلیگی و موهوماتچیلیغی ایله باغلی اولماسینی مهارتله قلمه آلیر. منجم باشی شاه یاخینلاشیب ایکی اولدوزون بیر—بیرینه یاخینلاشماسینی و نتیجه ده یرده شاهین باشینا بلا گلمه سینی بیلدیریر. «اولدلاری آلداتماق» لازمدیرکه، فلاکتین قارشیسى آلیسنین ... شاه بیرنچه گونلوکه تخت و تاجدان اوزاقلایشیر. گئدیب یوسف سراج آدلی بیر نفری گتیریب اونون یرینده شاه ائدیرلر. یوسف سراج الینه اختیار کچندن عدالت یایماغا، ظلمون

قارشیسینی آماغا، فقیر - فقرایه کمک ایتمگه چالیشیر ... اونون عمللری سرای آداملارینین خوشونا گلمیر، بودورکه، عصیان تشکیل ائدیپ اونو شاهلیقدان سالیرلار. دئمک «اولدوزلاری آلدانمیش اولورلار».

آخوندوف بو حکایتده شاهین و اونو احاطه ائدن وزیر - وزرائین باشی بوشلوغونو، جلالیغینی و خلقه ضد عنصرار اولمالارینی ایناندیرجی شکله اوخوجوسونا تقدیم ائدیر. سؤز یوخکه، خلقه عصیانچیلیق دوسی وئرمک یازجی نین اساس مقصدی دیر. حکایتین مضمونو دئییرکه، ای خلق سنه حاکم اولان سرای بوندان عبارتدیر. اونو دئویرمه دن اسارته سون قویا بیلمزسن! بونا گوره ایدی که، آخوندوف حاکم دایره لر طرفیندن غضبیه قارشیلانیردی... اونون بو اثرلری بوگونده ئوز طراوتینی ساخلاماقدادیر.

آخوندوفون داها چوخ مباحثه یه سبب اولان و ادبیات عالمینده سئویلن اثرلریندن بیری «کمال الدوله مکتوبلاری» دیر. گورکملی فیلسوف بواثری ایله داها مهم مسئله لره توخونور و داها بویوک اجتماعی دردلدن و اونلارین چاره سیندن صحبت آچیر. کمال الدوله هندوستان شاهزاده سیدیر. او ئوز دوستی ایران شاهزاده سی جلال الدوله یه مکتوبلار یازیر و جلال الدوله ده اونا جواب گوندیریر. البته بوآدلار شرطی دیر. اونلار ادبیین یاراتدیغی واسطه صورتلر دیر. فیلسوف ئوز سؤزلرینی بو صورتلر دیلیله بیان ائتمیشدیر. بو کتابدا سرای آداملارینین ظلمکارلیغی، غدارلیغی، ئوزباشینالیغی، خلق کتله لرینین چیخیلماز وضعیتده، اسارته قالماسی مسئله لری آیدین صورتده قلمه آلینیر. موجود وضعیت، خانخانلیق و فئودال حاکمیتی اصل معنادا ضد بشری بیر قورولوش کیمی تنقید ائدیلیر. بورادا مظلوم کتله دئمک اولارکه، بوتون حیاتی حقوقلاردان محروملور.

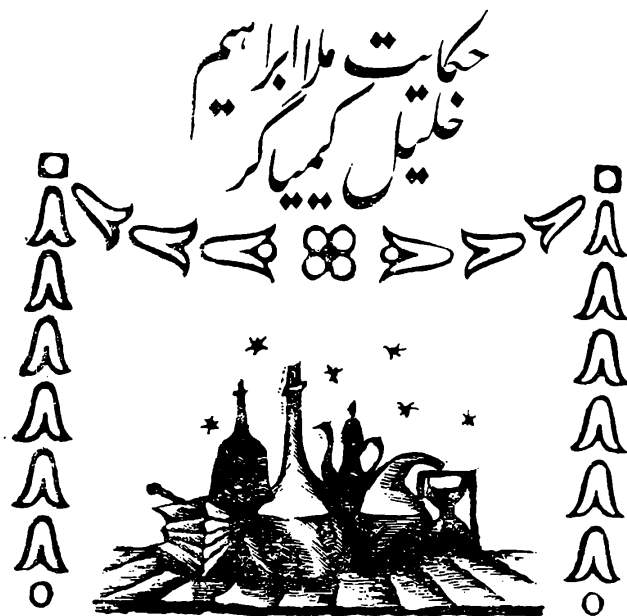
قید ائتمک لازمدیر که آخوندوف بعینا شعرده میل ائتمیشدیر. او «پوشکینین ئولومونه منظومه» آدلی اثرینده قاتلرله نفرت، شاعرین ئولومونه ایسه درین تأسف و کدرینی بیلدیریر.

میرزه فتحعلی نین شرق ئولکه لرینده، خصوصیه ایراندا چوخلو مریدلری و طرفدارلاری اولموش و ایندی ده موجوددور. اونلاردان بیری ده میرزه آقا تبریزی دیر که، ئوز استادینا نظیره عنوانیه دوردکومدیا یازیب گوندرمیشدیر. بو قیمتملی اثرلر اوزون مدت سهوا میرزه ملکم آدلی بیرسینین آدینا چیخمیشدی. یاخین زمانلاردا میرزه آقائین ئوز دست خطیه اولان «رساله» اخلاقیه» اثری تهران دانشگاهی نین کتابخاناسیندان تاپیلان سونرا اثرلرین حقیقی مؤلفی آشکار ائدیلیمیشدی. بو کومدیالار دفعه لرله ایراندا صحنه یه قویولوب وسون زمانلار چاپ ائدیلیمیشدیر. آخوندوفون صحنه اثرلری ده میریوسف قراجه داغی واسطه سیله فارسجا ترجمه ائدیلیبدیر.

میرزه فتحعلی آخوندوفون بیر یازجی فیلسوف و ادیب کیمی آذربایجان ادبیاتیندا و ائله ده ایراندا ئوزونه مخصوص یری و مقامی وار دیر. ابوالفضل حسینی - فیلولوژی علملری نامزدی

کومدیا لار

تمثیل قصه 'واقعہ کہ، کیفیتی دورد مجلسده
بیان اولوب اتمامه یئتیر

افراد اهل مجالس

ملا ابراهیم خلیل — کیمیاگر، کلده کلی.
ملا حمید — اونون شاگردی، ساموخلو.
درویش عباس — اونون نوکری، ایرانلی.
حاجی کریم — زرگر، نوخولو.
آقازمان — حکیم، نوخولو.
ملا سلمان — مرحوم ملا جلیل عالمین اوغلو، نوخولو.
مرطوب و قوی هیکل.
مشهدی جبار — تاجر، نوخولو.
صفربک — ملکه دار، نوخولو.
شیخ صلاح — خاچمازلی.
حاجی نورو — شاعر، نوخولو.

اولینجی مجلس

اولینجی مجلس نوخو شهرینده حاجی کریم زرگرین ائوینده واقع اولور مین ایکی یوز قیرخ سئکیزینجی ایلده. بهارین اورتا آییندا.

حاجی کریم زرگر خاچمازلی شیخ صلاحی نوخویا وارد اولوغو سببندن ئوز ائوینه دعوت ائدیدی: آشنالاری آقازمان وملا سلمانلی و مشهدی جبار تاجری و صفربگ ملکه‌داری و هم شیخ صلاح خاچمازلینی. اما حاجی‌نورو شاعرانقا چاغیریلما میش گلبیدی. تمام اهل مجلس ئوز عادتلی لباسلاریندا اگله‌شیپلر. شیخ صلاحدان باشقا، معمدیر، الینده اوزون تسبیح چویریر. ائو صاحبی حاجی کریم زرگر اهل مجلسه متوجه اولوب مطلب باشلاییر.

حاجی کریم زرگر. حضرات، بیلیرسینیز که، من سیزی نه ایشدن ئوترو چاغیرمیشام؟

مشدی جبار تاجر. بیز بیر زاد بیلیمیریک.

حاجی کریم. سیزه غریبه خبریم وار. گلده کلمی ملا ابراهیم خلیل، دئییرلر که، تیغلیسه گئدیپ، رخصت آلیب، گلب خاچمازین داغلاریندا چادر قوروب، کیمیا قاییریر. مثلاً، بیر زاد درست ائدیدی که، آدینا اکسیر دئییرلر. بیر مثقال اوندان بیر باتمان مسه وورور، خالص گوموش اولور. آقازمان حکیم. من دخی ائشیتیمیشم.

حاجی کریم زرگر. شیخ صلاح ئوز گوزو ایله گوروبدور که، ایلیس ارمنیلری ایگیرمی بش مین منات سکه‌لی پول گتیریب، ملا ابراهیم خلیلدن اللی پود خالص گوموش آلیب آپاریبلار؛ بیله‌دیمی، شیخنا؟! شیخ صلاح. بللی، اوخودوغوم حقی، من گوزومله گوردوم که، ملا ابراهیم خلیل هر کس سکه‌لی پول گتیردیه، ایکی چکیسی برابری سکه‌سیز خالص گوموش آلدی آپاردی.

صفربگ ملکه‌دار. بیزده گئده‌ک، آلاق!

ملا سلمان. اگرچه نقد پولوموز یوخدور، اما من پوللو حاجی رحیم ایله دوستانم، اگر بیر ایله اون — اون ایکی فایدا و محکم گرو ویرمکه راضی اولورسانیز، من اوندان سیزه و ئوزومه نه قدر پول ایسته‌سه‌نیز آلا بیلرهم. مشهدی جبار تاجر. ملا، منیم ئوزومون پولوم وار، اما تمام نسیه‌دیر. تزلیکله اله گتیرمک چوخ چتیندیر. اگر ممکن اولورایسه، منیم ایچون حاجی رحیمدن مین منات آل، ایکی دکانیم وار، یانیندا گراو اولسون.

حاجی کریم زرگر. مین منات‌دا منیم ایچون آل، ائویمی گرو ویردیم.

آقا زمان حکیم. مین منات دا منیم ایچون آل، عورتیمین باغین گپرو وئیرم.

صفر بگ ملکه دار. مین منات دا منیم ایچون آل، کندیمی گپراو و السون. حاجی نورو شاعر (بیموقع جییندن بیر کاغذ چیمارمیش). حضرات، بیر یاخشی احوالات، یعنی آوار لزیگیسی آلتیمیش ایل بوندان اقدم خان بوتایین سرکرده لیگی ایله نوخونو گلیب چاپدیغینی نظم ائتمیشم. هله بیر قولاق آسین، اونو اوخویوم، گورون بو کیفیتنی نجه بلاغت و فصاحتله بیان ائتمیشم. آقا زمان حکیم. اه، حاجی نورو، بومجلس نه شعر مجلسی دیر! آغزیمیزدا سؤز دانیشمیریق، مصلحت ائدیریک، بودا گلدی که، من آلتیمیش ایل بوندان اول اولان کیفیتنی نظم ائتمیشم. لزیگی بیله گلدی، بیله گئتدی، بیزه نه و بونون بیزه نه فایداسی وار؟

حاجی نورو شاعر (اینجیمیش). نجه نه، فایداسی وار؟ گورورسینیز که، اووقت لزیگی لر نه ایشلر سیزین بابالارینیزین باشینا گتیریبلر، نه بیرحم لیک اونلارین حقیقته ائدیبلر. مگر کچمیش گزارشاتی بیلیمک بی فایدادیر؟ حاجی کریم زرگر (خوشلوقلا). حاجی نورو، هله شعر اوخوماق وقتی دگیل. بیر ئوزگه فراغات و قتده اوخویارسان. ایندی ده گوره ک، ملا ابراهیم خلیملدن گوموش آماغا گئتمگی سن دخی مصلحت بیلیرسنمی؟ یقین که، سنین دخی عقلین قبول ائدن ایشدیر.

حاجی نورو شاعر (مکدرلیکله). خیر! ملا سلمان. نه سبب ایله؟

حاجی نورو شاعر. او سببله که، هر کسین ئوز صنعتی ئوزونه اکسیردیر و خوش گذرانلیغینا باعث دیر؛ دخی نه لازمدیر که، آدام کیمیا گرلرین دالیسینجا دوشسون. ملا ابراهیم خلیلی من گورمه میشم، اما فراست ایله بیلیرم که، حرام زاده لیک پستاهاسی آچیدیر. هرچند بیرنچه وقت بوندان ابره لی، بیله که، دئیرلر او تیغلیسه گئتمیشدی، اما اونا کیمیا قاییرماغا کیم اذن وئردی و کیم گوردو؟ اکسیرین عالمده وجودو یوخدور. اگر چه خاچمازدان گلن بو شیخ صلاح سیزی بیر مرتبه ده ایناندیریب و عقلینیزی چاشدیریب که، منیم سؤزومه هرگز اعتماد ائتمه یه جکسینیز.

حاجی کریم زرگر. اکسیرین عالمده وجودو اولماغینا دلیل چوخدور، احتیاجی تقریر یوخدور. هله سن بونو اثبات ائله که، هر کیشینین ئوز صنعتی نجه ئوزونه اکسیردیر؟ من که زرگرم، یومیه خرجیمدن ئوتوری عاجزم. حاجی نورو شاعر. اوندان ئوترو که، خلیقین آراسیندا اعتباردان دوشوبسن. هیچ کس سنه ایش توتدورمور. او ایله یانینا اسباب قاییرماق ایچون هر نه قدر قیزیل و گوموش گتیردیلر، نصفیندن آرتیق اوغورلادین، مس و برنج قاتیب صاحب لرینه رد ائتدین، آخردا فسقین بروز ائتدی. دخی یانینا بیر آدام ایش گتیرمیر. اگر دوغرو رفتار ائتسیدین، البته ایندی دولتی کیمسه نه لرین بیری ایدین.

آقا زمان حکیم. خوب، من نییه بی اوضاعم؟

حاجی نورو شاعر. اوندان ئوتروکه، ئوز صنعتینی ترک ائدیب بيلمه ديگين ايشه آياق قويدون: حکيم ليک سنين که صنعتين دگيل ایدی. سنين آتان اوستا رحمان دلاک اولگوج - بولوو ايله معقول دولت قازاندی، سن پوچ ائتدين. مرحوم زحمت چکيب سنه پاکيزه دلاک ليق ئوگره تميشدی، سن اونا راضی اولماييب، تيفليس دلاکلاری کیمی، ايسته دين که، حکيم ليکده دخی شهرت ائده سن. اودور، بير قبرستان ليق آدام قيردين، خلق ايشيندن باشا دوشدو، ترکيني قیلدی. ايندی نه دلاک سان، نه حکيم ... نچه کره من سنه دئديم که، روس حکيمينين يانينا گئديب باری قيزديرما داواسيني اوندان ئوگره؛ قارپيز سويو ايله قيزديرمايا معالجه ائتمکدن ال چک، سوزومه قولاق آسمادين...

آقا زمان (اعتراض ايله). منه دئديلر که، روس حکيمي قيزديرمايا خلپ سول ايله معالجه ائدير. روس ديلى بيلنلردن سوروشدوم: سول نه دير؟ دئديلر دوز. ممکنور قيزديرمايا معالجه ائتمک دوز ايله؟

ملا سلمان (آقازمانين آغزيني يوموب). کس سسينی، اللهی سئويرسن، حماقتيني آز بيلدير، او دوز باشقا دوز دور. (سونرا اوزون حاجی نورويا توتوب). حاجی نورو، سنين قياسينا گوره من گرهک قارون اولايديم؛ بس من نييه بير حصير و لوله يينلن غیری بير زادا مالک دگيلم؟!

حاجی نرو شاعر. اونوندا سببی وار. اوندان ئوتروکه، سن چوخ ياخشی قاطرچيلیغا لايقسن؛ اما بئينينه دوشوبلور که، منده گرهک ملا اولام، اوندان ئوتروکه، آتام ملا ایدی. آتان اوخوموشدو، کمالی وار ایدی، ملا ایدی. سن که ئوز آدينی درست يازماغا قادر دگيل سن، نه ايچون ملا اولورسان؟ کمال آتا کورکو دگيل که، ارثله اولادا يتيشه. او سببدن خلق آراسيندا مقدارين يوخدور، دولتين هاردان اولسون؟ اگر قاطرچيليق ائتسيدين، بو قاوارا وزور ايله ايلده يوز المی مناتا پول دئمزدین.

سفر بگ ملکه دار. منيم نييه دولتم يوخلور؟

حاجی نورو شاعر. سن ملکه دارسان، سنه لازم ایدی که، اکديره يدين، بيچديره يدين و دولت قازانايدين؛ اما سن عبث يره ئوزونو سالدین قالماقالا. دوردون اونون ايله، بونون ايله دويوشمکه، خلقي داليسينجا يامان سوزلر دانيشماغا، امنای دولتی تقصيرلیدن، تقصير سيزدن، شکايت ائتمکله تنگه کتيردين. آخردا نادينچ آدام قلمينه گئتدين. اوچ ایل ديوانا دوشدون، اوچ ایل سورگونه سورولتون، گوزهل عمرون کچدی. ايندی ايسته ييرسن که، بير يالانچی کيمياگرين دولتيندن بيردن پوللانا سان، نجه که، مشدی جبار طمعينين چوخلوغوندا پولونا يکايک فايدا کسيب، تمام جزوی تنخواهيني بيردن خلغه داغيتدی که، بيردن پوللانسین. ايندی يالنيز تنخواهينادا راضی دير، اگراله گله...

حاجی کريم زرگر. جناب شاعر، برفرض که، بيزيم هر بيريميزده بير تقصير وار که، صنعتيندن بهرياب اولمور. بس سن نييه ئوز صنعتيندن خوش گذران دگيل سن؟ قيش تاپسان، ياز تاپمازسان؛ ياز تاپسان، قيش تاپمازسان؛

سنىن سوزونله، سنىن هنرىن، يعنى شعر دىمك بس گرهك بويوك ايكسىر اولايدي؟!

حاجى نورو شاعر. بلى، منىم هنرىم فى الحقيقه ايكسىردىر. اما نجهكه، سىز دئيرسىنىز، ايكسىره لامحاله باشقا فلزات لازمديركه، اونون تائىرىنى قبول ائده؛ هابئله منىم هنرىم ايچون دى ارباب ذوق و كمال و معرفت لازمديركه، دئىگىم اشعارىن قدرىنى بيله لر. زمانىكه، منىم بختىمدن هم شهرلىلریمدهكه سىزسىنىز، نه كمال وار، نه عقل وار، نه بئىن وار؛ بو صورتده منىم هنرىمدن نه فايدا حاصل اولاجاق، منىم شعرىم نه يه مصرفدير؟ حاجى كريم زرگر. بو نه غلط ائدير، نه ياوا دانىشىر؟ سنى كىم بومجلسه چاغىردى؟ نصيحت وئرن واقع اولدو؟ گوره سن، هارادان بوبئله فيلسوف اولوبدور؟ چىخ گئت، سنى نصيحتىن بيزه لازم دگيل!

تمام اهل مجلس (بىر يردن). چىخ گئت، سنى نصيحتىن بيزه لازم دگيل! حاجى نورو شاعر (تله سيك شعر كاغذىنى گوتوروب قوينونا دورتوب). گئديره، دوغرو سوز آجى اولار (گئدير).

حاجى كريم زرگر (اهل مجلسه). حضرات، سوزوموز سوزدور. گر كديركه، گلن هفته نىن باشىندا پوللار حاضر اولار، يولا دوشك ملا ابراهيم خليلين حضورونا، خاچماز داغلارينا.

تمام اهل مجلس (بىر يردن). بلى، سوزوموز سوزدور.

پرده سالىنىر

ايكىنجى مجلس

ايكىنجى مجلس خاچماز داغىندا واقع اولور. داغىن دامنه سىنده بىر مسطح و معطر و رنگارنگ گل، گياه ايله مزىن چمنده ايكى چادر قورولوبدور. اللى قلم بىر - بىرىندن آرالى چادرلارين آشاغى طرفينده آغاجدان بىر چارداق تىكىلىب، ايچينده بويوك مسگر كوره سى و بو كوره يه مناسب بىر كوروك نصب اولوب. كورهنين چوره سىنده انبار ايله ازيلمىش مس پارالارى توكولوب، گويا تزلىكله ارىنىب گوموش اولاسيدىر. چادرين بىرىسنىن ياويقىندا ينه آغاجدان بىر بالاجا چارداق قورولوبدور. چمنين اوست طرفى گئىكجه اوجا، قارلى داغلارا متصل اولور و قاباغىندا بىر دره وار، ايچينده بىر بالاجا چاي آخير. درهنين هر ايكى طرفينده بيتمىش يوز ايللىك پاليد و فيقدىس

آغاچلارینین بوداقلاری آهسته اسن سیمدن حرکتدهدیر. انواع
واقسام قوشلار آغاچلارین بیر بوداغیندان اویری بوداغینا
قالخیب قونوب. موزون نعمات ایله درهیه غلغله سالیرلار.
چمنین مقابلیندن بیربولاق سویو قایادان آهسته و حزین سس ایله
آخیب درهیه توکولور و آخدیقجا قطراتی اطرافا سپه لنیر. چمنین
گون دوغان طرفی گوز ایشله مهین صحرادیر. درهیه گئتدیکجه
چادرلارین بیرسینده ساکندیر ملا ابراهیم خلیل کیمیاگر.
بیرسینده ملا حمید اونون شاگردی. بالاجا چارداقدا اولور
درویش عباس

اونون خدمتکاری، ئوز آلت و اسبابی ایله.
صبحدن ایکی ساعت کچمیشدی. گونون شعاسی دره دن
تدریجله متعاعد اولان دومانین اوستونده برق و وروردو. بو حالدا
ملا ابراهیم خلیل کیمیاگر ئوز چادریندن چیخیب، شاگردی ملا
حمیدین چادری طرفینه اوز قویوب ملا حمیدی چاغیریر. ملا حمید
چادران چیخیب قاباغینا گلیر، ادبلی دورور. ملا ابراهیم خلیل
باشلایر اونا دئمکه.

ملا ابراهیم خلیل. ملا حمید، نوخودان یولا دوشن آداملار شیخ صلاحین
یازماغینا گوره گرهک بو گون ایکیندی چاغی بورایا یتیشسینلر.
ملا حمید. بلی آقا، دخی تز.

ملا ابراهیم خلیل. ملا حمید، اونلار گلنده حرمت ائله، چادردا اگلهشدیر.
احوالات خبر آل، سوروش که، نه مطلبه گلیبلر. اگر دئسه لر که، پول
گتیرمیشیک، گوموش آلاجاغیق. ده که اوستادیم کچمیش کوره لرین گوموشونو
تمام ایلیس ارمینلرینه ویریدیر و بو الده کی کوره نین گوموشو دخی اونلارا
ساتیلیدیر وایکینجی کوره نین ایکسیرینین تکمیل و تمام اولماغینا بیر آی
قالیدیر. ناحق یره سیز جفا چکیب گلیبسینیز ... اوستادیم سیزدن نه پول
قبول ائده جکدیر و نه ده گوموش وئره بیله جکدیر. اگر منی گورمک
ایسته سه لر، ده که، اوستادیم اوچ گونون اعتکافینا اگله شیب، عبادتده دیر.
بو اوچ گونده آداملا گوروشمک و دانیشمانی اونا ممکن دکیل.

ملا حمید. نیه، آقا، بئله بویورورسان؟ بلکه ائله دئدیم، پوللاری
گوتوردولر، گئری قایتدیلار.

ملا ابراهیم خلیل. غریب احمق سن، سن نوخولولاری منه تانیدیرسان؟
اونلاری ئولدورمه سن، منی گورمه میش و پوللاری منه وئرمه میش بورادان
گئتمزلر. سنه هرجه دئیرم، ائله ائله! (گئدیر ئوز چادرینا).

ملا حمید (دالینجا). باش اوسته، آقا!

بوندان سونرا، آخشاما ایکی ساعت قالمیش نوخولولار یتیشیر.
ملا حمید چادر دان اونلارین قاباغینا چیخیر.

نوخولولار (ملا حمیده). سلام علیکم!
ملا حمید (اونلارا). علیکم سلام! خوش گلیبسینین، صفا گتیریبسینین،
بویورون چادرا، اکلشین، راحت اولون!
نوخولولار (ملا حمیده). چوخ مشتاق وارایدیک سیزی گورمکه. احوالینیز
یاخشیدیرمی؟ دماغینیز چاغدیرمی؟

ملا حمید. آلهه شکر، بئله صفالی یرده، یایلادا دماغ چاغ اولمازمی؟
خصوصا ملا ابراهیم خلیل کیمی بزرگوارین خدمتینده!..
نوخولولار. بللی، بئله صفالی یر چوخ تاپیلار، اما ملا ابراهیم خلیل کیمی
بزرگوار الد دوشمز. آیا، بیزبوگون اوجنابین زیارتینه مشرف اولابیلمریکمی؟
ملا حمید. مولانا اوج گونون اعتکافینا اوتوروب، عبادته مشغولدور. بو
اوج گونده بنی آدم ایله ملاقات و مکالمه ائتمک و بیر طرفه چیخماق اونا
ممکن دگیل. اوج گوندن سونرا اونو کورسک اولار. هله بویورون گوره ک
زحمت چکمه گینیزدن غرض محض او جنابین زیارتی دیر، یا باشقا بیر مرامینیز
دخی وار؟

نوخولولار. اولار، او جنابین زیارتی عمده مطلب دیر. ثانیاً، هر بیریمیز
بیر تحفه ی حقیر خدمتینه گتیرمیشیک، اگر قبول ائدیب ئوز شفقتینی بیزه
شامل ائده.

ملا حمید. بللی، آنلادیم. یقین که، پول گتیرمیشسینیز، گوموش آلمات
ایسته ییرسینیز. حقیقت مطلب بودورکه، مولانا ملا ابراهیم خلیل سیزدن پول
آلما یا جاقدر؛ اوندان ئوتروکه، کچن کوره نین والده کی کوره نین گوموشونو
تمام ایلیس ارمنیلرینه سکه لی پولون ایکی چکیسی برابری سوودا ائدیب
وئریبدیر وایکینجی کوره نین ده ایکسیرینین تمام و تکمیل اولماغینا بیر آی
قالیبدر. بو صورته ممکن دگیل که، مولانا سیزین پوللارینیزی قبول ائتسین
وسیزه گوموش وئره بیلسین. علی الخصوص گوموش خواهش ائده نلر بیر
مرتبه ده چوخ دورکه، هر کوره نین گوموشونو بیر آی، ایکی آی پیشگی سوودا
ائدیب آلیرلار.

نوخولولار. بیزیم اخلاصیمیزین نسبتی مولانا ملا ابراهیم خلیلله کوره
سایر کیمسه نه لرین اخلاصینا بنزه مز. اگر بیز ئوزونو کوره بیلسمیدیک،
چوخ یاخشی اولاردی.

ملا حمید. بو صورته اوج گون گره ک صبر ائده سینیز، تاکه مولانا مدت
اعتکافینی اتمامه یتیره. اوج گون منیم عزبز قوناغیم سینیز.
نوخولولار. چوخ یاخشی، چوخ گوزه ل.

بو حالدا درویش عباس، سنی اوتوز، ساچلاری چیگنینه
 قوگولموش، گندمگون، قیرماساققال، دولو بیغلی، اوجا قامتلی،
 باشیندا تاج، چیگنینه پلنگ دریسی، الینده شاه نفیر،
 قولتوغوندا بیر قیرمیزی بویوک خروس ئوز منزلیندن چیخیب
 هیبتلی سس ایله «یاهو، یاحق» دئییب چادرلارین یوخاری
 سمتینه اوز قویوب، بیر مناسب یرده میخ چالیب، اوچ کره شاه
 نفیری بوزلویوب، داغا — داشا سس سالیب، خروسو میخا
 عاغلاییب، شیخ سعدینین اشعاریندان بو اوچ فردی خوش آواز ایله
 اوخویور.

نظم

روز بهارست خیز، تا بتماشا رویم،
 تکیه برایام نیست، تادگر آید بهار.
 خیز، غنیمت شمار جنبش باد ربیع،
 ناله موزون مرغ، بوی خوش لاله زار.
 برگ درختان سبز در نظر هوشمند،
 هر ورقش دفترست معرفت کردگار.

ینته اوچ کره شاه نفیری بوزلویوب، خروسدان اون قدم
 ایراق اوتلارین اوستونده پوست پلنگی سالیب، ینه قائم و
 هیبتلی سسی ایله «یاهو، یاحق» چاغیریپ، پوست پلنگین
 اوستونده ایکمیدیزین قوجاقلاییب اوتورور. نوخولولار درویشین
 بو شاه نفیرین سسیندن اول حالدا سراسیمه چادران دیشاری
 سچراییب، بو نوع حالت غریبه نین مشاهده سیندن مدهوش وار
 کیفیتین آخیرینا دک نگران اولوب، داغدان — داشدان آوازین
 عکسی کسلیپ ساکت اولاندان سونرا، نهایت، تعجب ایله ملا
 حمیده متوجه اولوب، مقام سئوالا گلیرلر.

نوخولولار. (ملا حمیده). ملا حمید، بو درویش نه دیر، بو خروس
 نه دیر؟

ملا حمید (قهقهه ایله). خا — خا — خا — خا — خا ! بللی، بو
 سئوالی ائتمگه حق طرفینیزه دیر. چونکه سیز بیچاره لر اسراردان غافل و علوم
 حکمت و کیمیا دان بی خبر آداملار سینیز. همان علف که، ایکسیرین جزء اعظمی دیر
 و وجودو بو داغلاردا اولور و مولانا ملا ابراهیم خلیلن باشقا بیر کیمسه نه
 اونو تانیماغا قادر دگیل، حکمای یونانین تحقیقینه گوره، خروس صوتی ایله

نمو ائدهر؛ درویش عباسین عهده‌سینه مقرر دیرکه، هر آخشام بو خروسو گتیریب، همان گوردوگونوز رسومو جاری ائدیپ بیرتزه یرده باغلا سین. گئجه صاباحادک یاتماسین، خروسو چاققال وتولکودن محافظت ائتسین؛ تاینکه گئجه خروس بانلا سین و اونون سسی ایله علف ایکسیر نمو ائتسین و خروسون خدمتی بغیران طایفه، درویش سایر اصناف خلقه جایز دگیل؛ نجه که، کتاب عجایب الفراییده صراحتاً قید اولونوبدور.

نوخلولار (تعجب اوزو ایله). الله اکبر ... سبحان الله ...

پرده سالینیر

اوچونجو مجلس

اوچونجو مجلس ینه همان یرده، ملا ابراهیم خلیلین چادریندا واقع اولور. ملا ابراهیم خلیل، صاباح وقتی سجده اوستونده، باشیندا عمامه، الینده اوزون تسبیح، دیزی اوسته اوتوروب اورادا اوخوماغا مشغول دور. ملاحمید، اونون شاگردی، ال باغلا ییب قاباغیندا دوروبدور.

ملا حمید. آقا، بویورورسونوزمو، قوناقلاری حضورونوزا چاغیریم؟
ملا ابراهیم خلیل. یاخش، گئت چاغیر!

ملا حمید باش ووروب چادران چیخیر. نوخلولار ایله برابر قاییدیپ ملا ابراهیم خلیلین حضورونا داخل اولور.

نوخلولار (بیر یردن ملا ابراهیم خلیله). سلام علیکم!

ملا ابراهیم خلیل تبسم ایله حالتینه اصلا تغییر وئرمه میش، آهسته گاه او طرفه، گاه بو طرفه یرغلانماقدا تسبیحین دنه لرین چویره — چویره سلامی رد ائدیر.

ملا ابراهیم خلیل. علیکم سلام، خوش گلیبسینینز، صفا گتیریبسینینز. زحمت چکیبسینینز (نوخلولارا یر گوستریر اوتورماغا).

نوخلولاردان بیرسی (اوتورانان سونرا). سیزین کیمی بزرگوارین زیارتی ایچون چکدیکیمیز زحمت بیزلره عین راحت و سعادت گوروندو.

ملا ابراهیم خلیل (کمال استغنا و تبسمله). منیم شاگردیم ملا حمید سیزین حسن اوصافینیزی منه تقریر ائدیدی. منده سیزی گورمکه چوخ شائق ایدیم. نهایت، بیر امر باره سینده، واللہ، بیلمیرم نجه دئییم. ظاهرا سیزدن شرمندہ اولاجاغام؛ چونکہ ملا حمیدین تقریریندن معلوم اوللوکہ، سیز گویا بیر مقدار پول گتیریب گوموش آلماق خواهش ائدیرسینیز.

نوخولولار (تملق ایله). بلی، آقا، اگر شفقتینیز شامل اولسا.

ملا ابراهیم خلیل (خوشنودلوقلا)، واللہ، سیزین کیمی عزیز قوناقلاردان شرمندہ اولورام. گوموش مشتریسی او قدر دیرکه، هر کوره نین گوموشونو بیرآی، ایککی آی، پیشکی آلیب پولون وئریرلر. کچمیش و الله کی کوره لرین گوموشونو ایلیس ارمنیلری آلیبار. بو آیین باشیندا تمام اولاسی ایکسیرین و کوره نین گوموشونوده وارطاشن یهودیلری یالواریب آلیبار. بو یاووق زماندا گیتدیلر پول گتیرمکه. بو خصوصدا من حتی ملا حمیده ده دئمه میشم، چونکہ اونون یهودیلردن زهله سی گئدیر. اما منیم اونلارا رحمیم گلدی چونکہ اونلار بو یاووق کئنده اولدوقلاری جهندن منه چوخ قوللوق ائدیرلر.

ملا حمید (میان کلامدا). آقا، بونلار ...

ملا ابراهیم خلیل، هله یواش!.. مختصر کلام گوموش خواهش ائده نلر بیر مرتبه ده چوخلورکه، حتی منه امان وئرمیرلرکه، ایکسیرین مدت تکمیلینی اتمامه یتیرم. چونکہ ایکسیرین اجزای ترکیبی گرہک ایکیرمی گون متصل گوگورد عرقینده یاتا. گیل حکمتن قاییریلیمیش ظرفین ایچینده و هرگون مقدار معینده اونا تزه عرق گوگورد قاتیلا. سونرا همین اجزای ایکسیر گرہک اون گون متصل تیزاب ارغوانیده قهراینیقین ایچینده قالا و هرگون کچمیش تیزاب دگیشیب تازه لئه.

بو دوره تربیت اتمامه یتیشندن سونرا اجزای ایکسیر گرہ کدیر حرارت ناریه واسطه سیله ئوز تکمیلینی اتمامه یتیرسین. گیل حکمتن یاپیلیمیش بوته نین ایچینده اوچ ساعت نجومینین عرضینده خارجدن سایر اجزای اسراریه تدریجئه مخلوط اولونماق امدادی ایله که، اول بیر جسم مایع نظره گلیر و سونرا منجمد اولوب یوموشاق جسم ثابت اولور. ابکسیر، ایکسیر عبارتدیر همین بوندان که، فلزات کشفه نی، مثلا، مس کیمی مقدار مقررده ارینندن سونرا بمجرد مزج خالص گوموشه منقلب ائدیر. منیم ایشیم همین بودور. اما احمق خلق از قراری که ائشیدیرم، هر یرده شهرت وئریرکه من کشف و کرامت صاحبیم. هرگز بئله دگیل. من دگیلم مگر بیر تقوا سئوه و حسناتا طالب آدم که، اولا جناب بارینین توفیقی ایله و ثانیاً، علم کیمیادا اولان بی حصر اطلاعات و تبعاتیمین امدادی ایله علوم حکمتده مدتلزایله گوردوگوم تجاربون واسطه سیله عالم طبیعتین اسرارینا پی آپاریب، ایکسیرین ترکیبینین کیفیتینه واقف اولموشام. هر دفعه ای ترکیبینده بیر پارا خارجی، معنوی شرایطی فقله معلوم و ملحوظ ائتمک ایله که، ایکسیرین خواصینین مقتضیاتیندادیر. اگرچه

سایر متعارف خلقه گوره بونوع شرایط معنویه بادی نظرده غریبه و عجیبه گورونور.

ملا حمید. آقا اونوعرض ائدیردیم که، بونلار هامی مسلماندیرلار. بونلارین ترجیحی ملعون جهودلارا واجدیر، اگر کرمینیز اولسا ...

ملا ابراهیم خلیل (بیرآز دیکه لیب). خیر، ائله دگیل، من سوز وئرمیشم، میلیون ایچون ئوز سوزومو دگیشمه نم. باخ، منیم خاطریمه نه گلیر؛ هله اول سن منه ده گوروم؛ بوآیین کوره سینین ایکسیری مدت تکمیلندن سونرا نچه پود مسی گوموشه منقلب ائتمکه کفایت ائده جک؟

ملا حمید (باشینی یوخاری قووزویوب، گوزونو چادرین سقفینه دیکیب، ساغ الینی باش بارماغی ایله چنه سیننه تکیه وئریب، یاریم دقیقه متأمل اولوب جواب وئریر). اوتوزایکی پود گوموشون ایکسیری مرتبدرکه، اوتوز گوندن سونرا تکمیله یتیب، اوتوزایکی پود مسه وورولوب خالص محکدن چیخمیش گوموش ائده جکدیر. سن ایکمی پودو دخی مسین تور تاسینا-زادینا چیخ، گلن آیین او ائلمینده اوتوز پود گوموش موجوددور. نجه که، ایکسیرین و فلزات کثیفه نین مقداریننی ملاحظه ائتمکدن مشخص اولور.

ملا ابراهیم خلیل. بو حضرات نه قدر پول گتیریلمر؟
نوخلولاردان بیرسی. بشمین منات، آقا.

ملا ابراهیم خلیل. خوب، ملا حمید، باخ، منیم خاطریمه نه گلیر؛ بو حضراتین پولو جزئی ایمیش. بونلارا اون پود گوموش وئرمک لازمدیر. یرده قالیر ایگیرمی پود، اونودا یهودیلر آپارسینلارکه، منیم وعدیم خلاف اولماسین. سن نجه بیلیرسن، یاخشیی کسیدیم ایشمی؟ هم سنین توسطین هم مذهبلرین باره سینده مقبول اولدو، هم منیم سوزوم پوزولمادی.

نوخلولار (باش ووروب راضیلیق یولوندان). آله دولتینیزی آرتیرسین. بویورورسونوز، آقا، پوللاری حضورونوزا تسلیم ائده ک؟

ملا ابراهیم خلیل (آزجا قاشینی اگیب آهسته، استیغنا ایله)، پوللاری منه نه لازم تسلیم ائتمک. منده هانی اوقدر وقت و فرصت که، هر بیر جزئیاتا ئوزوم مباشر اولام. ساین، تاپشیرین ملا حمیده اوتوز گوندن سونرا ینه بورایا گلین. اون پود گوموشونوزو آلین، آپارین. خدا حافظ! کون اورتا نمازینین وقتی یتیشیر.

نوخلولار (باش وورور خوش حاللیق ایله). آله عمر و دولتینیزی آرتیرسین.

چادران چیخیرلار.

پرده سالیبیر

دوردونجو مجلس

دوردونجو مجلس ینه همان یرده واقع اولور. نوخولولار وعده وئريلمیش اوتوزونجو گونده صبح چاغی اوزاقدان گورونورلر. ملا ابراهیم خلیل تز بئلمینه بیر آغ فیتة باغلاییر. بیلکلمرینی چیرماییر. متعارف ایو لباسیندا، چیت شب کلاه باشیندا، عمامه سیز چادرین قاباغیندا دوروب، شاگردی ملا حمیدی چاغیریر. ملا حمید قاباغینا گلندن سونرا بو نوع ایله اونا بویوروق وئریر.

ملا ابراهیم خلیل. ملا حمید چادران تز زرگر کوره سینی بوتہ سیله کیچیک کوروک ایله چیخار گتیرا کورہنی یرہ قوی کوروپون لولہ سینی اونا کچیر، کورہیہ اود سال، بوتہنی اوستونہ قوی. چادرین دالیسیندان کومور چووالینی گتیر، کورہنین یانینا توك. گیر چادرا، بیر مجمعی ایچینده اوچ رنگارنگ بالاجا شیشه وار و اوچ رنگارنگ بوکولموش کاغذ وار، کوتور گتیر، ساری بوکولموش کاغذی آج، ایچینده کی اجزانی توك بوتہیہ، یاشیل شیشه نین. سویونو اندیر بوتہ نین ایچینہ، اوتور، کوروپو باس!

بو بویروقلا تمام اولاندان سونرا ملا ابراهیم خلیل دمیر ماشایا یاپیشیب بوتہنی اود اوستونده برکیدیر. بو حالدا بیردن چادرین دالیسیندان، قیراقدا آتدان انمیش نوخولولارین باشلاری گوروکور. ملا ابراهیم خلیل ئوز ایشینہ مشغولور. آشاغی اگیلب بوتہیہ باخیر، نوخولولاری گورمور. اما اونلار ملا ابراهیم خلیلی بو حالت ایله گورمکن وجد ائدیپ، شوقتن قائم صوت ایله چاغیریرلار.

نوخولولار. سلام علیکم!..

ملا ابراهیم خلیل (باشینی قوزویوب). علیکم السلام! آخی، سیز بوگون نہ ایچون بورایا آیاق باسدینیز؟ بونہ ایشدیرکە، منیم باشیما گتیردینیز! بئله مصیبت اولمازکە، منی سالدینیز! من سیزہ یاخشیلیق ائتمک فکرینده ایم. سیز منیم امگیمی و جفامی ضایع ائتمک فکرینده سینیز! وای، وای، وای! آخ، آخ، آخ...

نوخولولار (تحیر ایله). آقا، نہ واقع اولدو؟ بیزدن نہ تقصیر صادر اولدو؟ بیز نہ ائله میشک؟

ملا ابراهیم خلیل (کمال یاسده). دخی بوندان آرتیق نہ ائده جکسینیزکە؟ بوگون ایکسیر تمام و کامل اولان ساعتده و اجزاء بوتہده قاینایان وقتده بویره آیاق باسدینیز. آخر ایکسیرین خاصیتی بودورکە، بوتہده قاینادیغی یرین دورد.

اطراف وحواله سینده بیر آغاجادک اجنبی بنی آدم آیاغی گرهک باسیلماسین. والا ایکسیر ئوز خاصیتینی ایتیریب هوایا قالخار وپوچ اولار. نجه که، شکاک مسخراجینه بو خصوصدا تأکیدات بلیفه ائیدیدیر. مگر من ئوز اختیاریملا بئله آبادانلیقدان خارج خلوت گوشه یه ئوزومو چکمیشم؟

نوخلولار (حیرتله). آقا، بیز سیزین بو بروعونوزا گوره گلدیک؛ اوتوز گون بوگون تمام دیر.

ملا ابراهیم خلیل. آخر من دئومیشدیم که، اوتوز گوندن سونرا. بونون معناسی بودور که، اوتوز گون اوتوروب اوتوز بیرینجی گونده گرهک گلئیدینیز که، ایکسیر حاضر اولموش و گوموش کوره دن چیخمیش اولایدی. سیز گلئیدینیز اوتوزومجو گونده، ایکسیرین بوتهدده قایناماق وقتینده، آخ، آخ، آخ! نوخلولار. هله که، بئله اتفاق دوشوبدور، بیز بیللمه میشیک. ایندی بونون چاره سی نه دیر؟

ملا ابراهیم خلیل. دخی اصلا چاره سی یوخلور، نه ایکسیر عمله گلر. نه گوموش اولار، مگر اینکه سیز ... علاج منحصر دیر آنجاق بونا ...

نوخلولار. مگر اینکه ... بیز نه اؤلله یکه، آقا؟ علاج نه یه منحصر دیر؟ ملا ابراهیم خلیل. دخی که، گلئیسینیز، لامحاله گره کدیر که، ایکسیر کوره ده قاینادیغی یردن اوزا قلاشما یاسینیز. نجه که، قانون کیمیا تقاضا ائدیر. به شرطی که، اگر ئوز خیرینیزی آختاریر سینیز و منیم سیزین حقینیزده چکدیکیم جفانی ایتیرمز سینیز، ایکسیر بوتهددن چیخیب تمام اولان زمانا قدر که، بیر ساعتیر باشلانیب، اتمامینا ایکی ساعت قالیب، گره کدیر که، میمونو یادینیزا سالما یاسینیز و میمون شکلینی خاطره نیزه گتیرمه یه سینیز. علاج بونا منحصر دیر والا همین ایکسیر که، ایندی بیر آیدیر متصل اونون پرورشینده زحمت چکیرم، طرفه العینده پوچ اولوب هوایا قالخاجاقدیر. خاصیتی بئله دیر، نجه که، چوللو حکیم مکرر تجربه ائدیب، ئوز کیمیا کتابیندا صراحتا یازیب دیر.

نوخلولار (علاج سنل گورونمکدن سئوینیب بیر یرده). چوخ یاخشی، آقا، بو بیر آسان ایشدیر؛ تکی ایکسیرین تکمیلی بونا موقوف اولسون ... ملا ابراهیم خلیل. بللی، همین بونا موقوفلور، آلهه سیزدن راضی اولسون. من سیزدن راضی اولدوم. ملا حمید، کورویو باس!..

ملا حمید کورویو باسیر. ملا ابراهیم خلیل بوتنه نی دمیر ماشا ایله چویریر. ایچینه یانیندا کی اجزالاردان بیر سیننی توکور، شیشه لرین بیر سیندن دامیزیر، گئری چکیلیر. ساعتی قویون جیبیندن چیخاریب باخیر. بو حالدا آقازمان حکیم اوزونو اونا توتوب.

آقا زمان حکیم. آقا، بوندان باشقا چاره یوخلورمو؟
ملا ابراهیم خلیل. نه دن باشقا؟

ملا زمان حکیم. میموندان باشقا.
 ملا ابراهیم خلیل. کیشی، نه دانشیرسان؟ نه سویله ییرسن؟ وایلا !!!
 آقا زمان حکیم. آخر، نجه ائیله ییم، آقا؟ میمونو یادیمدان چیخارا
 بیلیمیرم.
 ملا ابراهیم خلیل (داریلیمیش و غیظلنمیش). کیشی، کس سسینی !!!
 اونوت فکرینده کینی !!
 آقازمان حکیم. باش اوسته، آقا!
 ملا ابراهیم خلیل (شاگردی ملا حمیده غیظه). کورویو برک باس!
 یاتیرسان نه دیر؟

اگیلمیر بوته یه باخیر، ینه بیر زادگوی بوکولموش کاغذدان
 بوته یه توکور. بو حالدا نوخولولاردان بیرسی، یعنی ملاسلیمان
 پاپاغینی باشیندان گوتوروب.

ملا سلیمان. اوف، نه ایستی دیر ... اوف، لعنته گله سینیز! اوف، ال
 چکمزلر! چاره یوخذور ...
 ملا ابراهیم خلیل. کیم لعنته گل سین؟ کیمدیر ال چکمه یین؟ نه دن چاره
 یوخذور؟ نه سویله ییرسن؟
 ملا سلیمان. اوف، چاره یوخذور ... علاج یوخذور ...
 سایر نوخولولار. دوغرو دور، هیچ چاره یوخذور ... هرگز ممکن اولمور.
 ملا ابراهیم خلیل (هامی سینا غیظه). نجه چاره یوخذور؟ نجه علاج
 یوخذور؟ نه وار؟ سیزه نه اولوب؟
 ملا سلیمان (یولداشلارینین حالتیندن و تصدیقیندن جرئت لیب جوابا اقدام
 ائدیر). آقا، تمام داغلارین حیواناتی میمون شکینه، بویوک همدونه لر صفتینه
 دونوب، اوزون قویروقلاری ایله نظریمه باسی شیرلار، اوستومه هجوم گتیریرلر.
 اوف، بیلیمیرم نجه ائدیم، هارا قاجیم! اوف، لعنته گله سینیز، میمونلار! لعنته
 گله سینیز همدونه لر!
 سایر نوخولولار (باشلارینی یوخاری قووزویوب). اوف، لعنته گله سینیز
 میمونلار! لعنته گله سینیز همدونه لر! بونه ایش ایدی دوشدوڭ!

ملا ابراهیم خلیل جلد بوته یه بیرزاد توللاییرکه، نوخولولار
 باشلاری یوخاری گورمورلر. بیردن بوته دن گولله کیمی
 قیفیلجیملار سچراییب هر طرفه داغیلیر، بوته پارت ائدیر.
 ایکسیر موهوم باریت کیمی هوایا اوچور. اودهر طرفه سپهله نیر،
 توسو هوانی باسیر. ملا حمید کوروبون دالی سیندان هولناک گئری
 سچراییر. ملا ابراهیم خلیل ایککی الی ساققالینین توکونو یولور:
 گاه دیزینه چیرپیر و گاه فریاد ائدیر.

ملا ابراهيم خليل (نوڤولولارا فريادايلاه). ائوينيزي آله ييخسين! بونه
ايش ايدى ائندينيز؟ ايوينيزي آله ييخسين! قاپينيز چيرپيلسين! (باشينين
توكونو يولور، ديزينه چيرپير).
نوڤولولار. آقا، ساكت اول! آرام توت. اولاجا چاره بوڤدور. ايندى.
بيزيم تكليفيميز نهدير؟

ملا ابراهيم خليل (شدت دلتنگليك ايله). سيزين تكليفينيز نهدير؟
تكليفينيز بودوركه، ايندى گون باتماميش ئوزونوزو ياخين كندلره يتيره سينيز.
قاباقداكى ايكسرين مدتى تكميلينه قدر، يعنى اوتوزبیرگون گوزتله ييب، ينه
بورايا قايداسينيز. همين جزئى بشمين منات پوللارينيز عوضينده كه، بيرپارا
ضروريت لازمه ايچون بالكله مصرف اولونوبدور، گوموشونوزو آلب
آپاراسينيز. به شرطى كه، من سيزه پيش ازوقت خبر گوندرمه ميش گلمكده
سبقت ائلمه مديه سينيزكه، مبادا گونلرين سايندا ينه بيرگونه سهو قيلماق ايله
بى موقع ايكسرين تكميليندن اقدام بورايا گليب، او ايكسيري ده بونون كيمي
خراب ائتمه مديه سينيز ... سيزدن ئوترو مشخص اولونان گوموشون اوستونده
خيالىمداديركه، پوللارينيزين فايداسيني دخى اضافه ائدم، اوندان ئوتروكه،
سيزه بير پارچا آرتيق گوموش وئرمك، منه كوره هيچ بير تفاوت ائتمز ...
اما سيزين كيمي اشخاصا بيرجبه ده پولدور. خداحافظ، يولا دوشون، گئدين!
منيم خبر گوندرمگيمه منتظر اولون! (گئدير ئوز چادرينا باشى آشاغى، يواش،
ئوز يانيندا سويله مديه-سويله مديه). اميد اولونكه، من سيزه خبر گوندره جگم.
آله قويسا اووقته دك بير چاره تاپارامكه، بيرده سيزين ئوزونوزو گورمه ييم.

نوڤولولار قوروموش مات قاليرلار.

پرده سالينير

تمام اولور.

یعنی تمثیل گزارش عجیب که، کیفیتی دورد مجنسه بیان اولوب اتمامه یئتیر.

افراد اهل مجالس

مسیو ژوردان — حکیم نباتات، پاریسلی، قیرخ یاشیندا.
حاتم خان آقا — تکله موغانلی اوپاسینین بگی، قره باغلی،
آلتیمیش بش یاشیندا.
شرف نساء خانم — اونون بویوک قیزی، اون آلتی یاشیندا.
گلچهره — اونون کیچیک قیزی، دوققوز یاشیندا.
شهربانو خانم — اونون آروادی، قیرخ بش یاشیندا.
شاهباز بگ — اونون قارداشی اوغلو، بویوک قیزینین نشانلیسی،
ایگیرمی ایکی یاشیندا.
خان پری — شرف نساء خانمین دایه سی، قیرخ یاشیندا.
درویش مستعلی شاه — جادوکن مشهور، ایرانلی، اللی یاشیندا.
غلامعلی — اونون شاگردی، ایرانلی، اوتوز یاشیندا.

بیرینجی مجلس

اولینجی مجلس قره باغ ولایتینده مین ایکی یوز آلتیمیش
اوچونجو ایلده یازین اولینده، نوروز بایرامیندان بیر گون

کچمیش تکلە موغانلمی نین قیشلاغیندا وایح اولور. شرف نساء خانم
ایکینجی دامدا آهسته آغلایا — آغلایا یون داراییر، کیچیک
باجیسی گلچهره یانیندا اویناییر.

گلچهره. آقاباجی، نییه آغلاییرسان؟

شرف نساء خانم (اونون الینی توتوب یانا ایتله ییر). ایتیل جهنمه!
گلچهره (شیتنگیلیک باشلا ییب ینه اونون طرفینه الینی اوزادیر).
آقاباجی، سن آله، نییه آغلاییرسان؟
شرف نساء خانم (ینه اونون الینی رد ائدی). ایتیل جهنمه، دئییرهم.
الیمده ایشیم وار، قوی ایشیمی توتوم.
گلچهره (ینه همان قرار ایله). سن که ایش توتمورسان، آنجاق آغلاییرسان.
ده گوروم، نییه آغلاییرسان؟ دئمزسن، گئدیپ آنامی چاغیررام. ده، ده گوروم.
نییه آغلاییرسان؟ (چارقاتین باشیندان دارتیر).
شرف نساء خانم (داریلیمیش اونو برک ایتله ییب). ایتیل جهنمه، لکته.
الچکمز، قویماز ایشیمی توتام.

گلچهره ییخیلیب، دوروب آغلایا — آغلایا آناسی اولان
داما گئدیر.

شرف نساء خانم (یالقیز). آخ لکته، گئدیپ آناما خبر وئره جک. آله.
گلیب سوروشسا که، نییه آغلاییرسان، نه دئییه جگم؟ اه، هیچ وقت دئییه
ییلمه نم که، نه دن ئوترو آغلاییردیم. یاخشی بودور که، دانارام، دئیهرم که.
هیچ آغلامیردیم.

یایلغی ایله برک — برک گوزونو سیلیر؛ بو حالدا قاپی
آچیلیر، شهربانو خانم ایچری گیریر.

شهربانو خانم. آقیز، بو اوشاغی نییه ایتله ییب ییخیلسان؟
شرف نساء خانم. اوشاغی یره گیرسین. دینج اوتورور مگر! سحر دن بری
قویما ییب که، ایکی چنگه یون داراییم؛ اؤله شیتنگی لیک ائدیر؛ گاه یونو
قاپیب، گاه چارقاتیمی دارتیب؛ آخردا من ده جانا دویدم، بیر تیکه ایتله ییم
اویانا، آغلایا — آغلایا قاجیب اوستونه گئدیدی. قان — قان اولمادی که؟
گلچهره. آنا، والله، یالان دئییر. هیچ یون دارامیردی، اؤله آغلایردی.
من دئییردیم که، آغلاما! منی ایتله دی، ییخدی. آرخام اوسته یره دگدیم.
(گوزونو اووخالایا — اووخالایا آغلاییر).

شهربانو خانم. شرف نساء. آغلاماق نهدير؟ سنه نه گليبدیر آغلايرسان؟
آلله شکر، آتان ساغ، آنان ساغ. گوزهل — گويچک آداخلين گوزون قاباغيندا.
يمه کين بول، گئييمين بول، دخی نييه آغلايرسان؟
شرف نساء خانم. واللہ، آنا، آغلاميرديم (گلچهره دن بيرچيمديک گوتوروب).
آيره کيرميش من هاجان آغلايرديم؟!

گلچهره تزه دن لله وای باشلاير، سونرا ينه.

شرف نساء خانم. آنا، واللہ آغلاميرديم! آلله شکر، آتام ساغ، آنام
ساغ، دخی نه وارکه، آغلاييم؟
شهربانو خانم (گوله — گوله). نييه دئميرسن که، آداخليم دا گوزومون
قاباغيندا؟

شرف نساء خانم. آداخليم کيمدير؟
شهربانو خانم. نه آداخليم کيمدير؟ بس عمين اوغلو شاهباز بگ کيمين
آداخليسیدی؟ آتان ايکيرمی گوندن سونرا آلله قويسا سيزه بير توی ائده جکدير
که، تعريفی تمام قره باغدا سويله نه جک. سراغاگون آشناسی زردابلی قربان
بکه کاغذ يازيردی که، شاماخی چنگی لرینين وعده سينی آلسين تویا
گوندرسين.

شرف نساء خانم. (شهادت بارماغی ايله باش بارماغينين آراسيندا آلت
دوداغيني دارتيب باشيني يوخاری قووزويور). بیی، آنام نه لر سويله يير.
شاهباز بگ اون گوندن سونرا چيخيب گئدير. بيلميرم آتام کيمه توی تدارکی
کورور.

شهربانو خانم (تعجبله). شاهباز گئدير؟ شاهباز کيمينله گئدير؟
نه دانيشیرسان؟ آللهی سئويرسن، ئوزيانيندان زاد قورالتما. ايندی بيلميرم که،
دوغرودان دا، آغلايرميشسان. گرچکدن که، قيز اوشاغينين عقلی اولمازايميش،
گوزونون ياشی اينده اولورموش. ده گوروم. سنه کيم دئدی که، شاهباز
گئدير؟

شرف نساء خانم (باشين آشاغی سالميش). ئوزو.
شهربانو خانم. ياخشی، هارا گئدير؟
شرف نساء خانم. نه بيلم، فرنگه می، باریسه می، آدی باتسين، ديلم ده
يوووشمور.

شهربانو خانم. ياخشی، شاهباز کيمينله پاريسه گئدير.
شرف نساء خانم. قوناغيميز مسيو ژوردان ايله.

شهربانو خانم. او بيزيم چور — چوپ دوشورن فرنگ ايله؟ نه دن ئوترو؟
فرنگه اونون نه آليب وئره جگی وار؟ پاريسده اونون نه ايتی آزيبدیر؟!

شرف نساء خانم. نه بيلم، جاهل اوشاقدیر. مسيو ژوردان بئنينه
ساليبدیر که، پاريسده قيزلار، گلینلر مجلسلرده، ييغينجاقلاردا اوزو آچيق

اوتوروب — دورورلار. نه بيلم، باشقا زادلاردا چوخ دئيبيديو. ايندي اودا دلي — ديوانه اولوب دئييركه، گرهك گئدم بير پاريسي گوروم. اولعيمدن رخصت ايستهيهجكم، قويماسا گئجه آتيمي مينيب، آرازي اوتايا كچيب، ميسو ژوردان ايله گوروشوب، اونولا برابر گئديب، پاريسي گوروب سئر ائدهجكم. شهربانو خانم (توخودوغو جورابي يره توللايب، كيچيك قيزينا اوزون توتوب). آقيز، گلچهره، گئت شاهبازي اوييري دامدان بورا چاغير، گوروم بو نجه سوزدور.

گلچهره قاچير.

شهربانو خانم. دئديم، كيشي، حاتم خان آقا، بو اوشاقلارين تويون تراؤله قورتار. شاهبازدان من قورخورام، گونده مين-مين خيالا دوشور، قولاق آسمادي. اوشاقلق ائلهدي، آخردا بئله اولدو.

بو حالدا قاپي آچيلير، شاهباز بگ ايچري گيرير.

شاهباز بگ. عمي دوستو، نه وار، خير اولاي؟
شهربانو خانم (قاش قاباغيرن توكموش). شاهباز، ائشيديرم كه، فرنكه. پاريسه گئديسن؟ بونجه سوزدور؟
شاهباز بگ (گولومسه ميش). گئنده نه ولار، عمي دوستو؟ گئده رم ده. قايدارام دا، شرف نساء يا فرنك قيزلاري باشلارينا ئورتن تهسكلردن آليب سووقات گتيرمه ده.

شرف نساء خانم. فرنك قيزلاري باشلارينا ئورتن تهسكلر منه لازم دگيل؟ آل پاريسده اونلارين باشلارينا ئورت كه، قره باغدان اونلارين هواسينا يئمله نيب اوچورسان.

شهربانو خانم. ياخشي دئيير، آلدیغين تهسكلري ئورت فرنك قيزلارينين باشلارينا، شرف نساء يا لازم دگيل! هله ده گوروم، سن ئوزباشيناسان، ياسنين آتان يرينده بير بويوگون وار؟

شاهباز بگ. البته، عمي من اذن الماميش كه، كئده بيلمه نم. مسيو ژوردان ئوزو اوندان رخصتيمي آلاجاقدير.

شهربانو خانم (آچيقلی). چوخ ياخشي، سن آزيبسان، يولوندان — ايزيندن چيخييسان، گئت! من بو ساعتده حاتم آقاني چاغيرام، گوروم مسيو ژوردان نه چيدير كه، اونون قارداشي اوغلو نو توولاشديريب پاريسه آبارير؟ والله، اونا بير توو توتارام، كه، گلدیگی يولودا آزار، ئوزوده پاريسي اونودار. چوخ ياخشي، سن گئت، من بو ساعت حاتم خان آقاني چاغيرام گوروم كه، سنين ايگيرمي گون تويونا قاليب، سن نجه پاريسه گئديرسن؟!

شاهباز بگ. نجه ایگرمی گون منیم تو یوما قالیدیر؟ من هله اوشاغام.
من ئوز خواهشیمه بو تزلیکله ائولنمیه جگم. توی ائتمیه جگم. مکر گوج
اولا!

شهربانو خانم (چیغیرا — چیغیرا). بلی، گوج اولاجاق! البته، هله ایکی
ایل بوندان ایره لی گره ک سنه توی اولیدی، اگر شرف نسا چوخ اوشاق
اولماسایدی. سنن کیمی جاهل اوشاقلار سوبای قالماقدان تمام یامان یوللارا
دوشر، اوغرولوغا، قولدورلوغا قورشانا!

شاهباز بگ. آدام آجلیغیندان، سوسوزلوغوندان، اوغرولوغا، قولدورلوغا
قورشانا؛ منیم، آلهه شکر، نه ییم اسکیک دیر؟
شهربانو خانم (ریشخندایله). بس هانسی دیلنچیلر گوره سن قولدور
اولدولار، یوللار کسدیلر؟ آلهه سئویرسن، عقلینه زور وئرمه. سن لاپ
آزیشیبسان، گت ایشینه!

شاهباز بگ باشینی آشاغی سالیب گئدیر.

شهربانو خانم. حاتم خان آقا و شهربانو خانم ئولموش ایمیشلرکه، بیر
قرنگی شاهبازی توولاشدیریب پاریسه آپارا! آقیز، شرف نساء، یادیمدا
چیخدی، ده گوروم که، شاهبازی او چور — چوپ دوشورن نه سوزلرایله
توولاشدیریب پاریسه آپاریر؟

شرف نساء خانم. نه بیلیم، دئییدیرکه، پاریسه تمام گویچک قیزلار.
گلینلر مجلسلرده، بیغینجاقلاردا اوزو آچیق اوتوروب — دورورلار.

شهربانو خانم. باشقا نه سوز دئییدیر؟
شرف نساء خانم. نه بیلیم، دئییدیرکه، قیزلارایله، گلینلرایله اوغلانلار
میر یرده اوینویورلار، دانیشیرلار، گولورلر.
شهربانو خانم (داریلیمیش). اه، باشقا نه سوزلر دئییدیر؟ بوهله اولکی
سوزدور.

شرف نساء خانم. باشقا سوز چوخ دئدی. اوبیریلری یادیمدا قالمادی،
اؤله بیر بویادیمدا قالدی؛ من نه بیلیم؟

شهربانو خانم (آجیقلا نمیش). آلهه اکبر! آقیز، آخی من نجه حاتم خان
آقایا دئییم که، قارداشین اوغلو شاهباز بگ قره باغدا اوتوردوغو یرده پاریس
قیزلارینا آیاغی یانیب، مسیو ژوردانا قوشولوب گئدیر؟ اون آلتی یاشیندا
قیزین شرف نساء خانم بوردان اورا، پاریسین قیزلارینین، گلینلرینین خائن لیغین
چکیب. هله نه گئدن وار، نه گلن وار، گوزونون یاشین سئل کیمی آخیدیب
یاس قوروبدور!

شرف نساء خانم (یریندن قالخیب). بیی، آلهه، تورپاق باشیما، آرواد
ته لر دانیشیر! آیاغیمین آلتیندان یئر قاچیدی، دوروب قاچیم! (ئز دامدان چیغیر
گئدیر).

شهربانو خانم (اوزون كىچىك قىزىنا توتوب)، گلچهره، گىت آتان دامىن دالىندا چوبانلارايىله دانىشیر، ده كه بیر یز بورا گلسىن، واجب ایشى وار.

گلچهره قاچیر.

شهربانو خانم (ئوز – ئوزونه). بوفرنگلر نجه ناشكر خلق اولور موثلار. هیچ ياخشىلىق بيلمزمىشلر. من عقلسىز، ينه تارىنين هرگونو ناھارا مسيو ژوردانا قايماق گرهك، ياغ گرهك، آخشاما پلو گرهك، بوزارتما گرهك كه، گئديب ئوز ئولكه سينده دئمه سين كه، قره باغ ائلاتينين آروادلاری معرفت سىز اولورلار، قوناغا حرمت ائلمه مك بيلمىرلر. دى گل بوندان سونرا خلقه ياخشىلىق ائله! تمام ياخشىلىغيم بادا چىخدى گئتى.

بو حالدا قاپى آچىنير.

حاتم خان آقا (ايچرى گيرير). خير اول، آرواد، نه وار، تله سيك منى چاغىرىبسان؟

شهربانو خانم (قاش قاباقلى). نه اولاجاق. گل گور، او چور – چوب دوشورن، ايچديريب، يئديريب بسله ديگين قوناغين، دئيرلر، قارداشين اوغلونو آزدىريب، ئوزو ايله پاريسه آپارىر.

حاتم خان آقا. نجه؟ مسيو ژوردان شاهبازى پاريسه آپارىر؟ كيم دئير. شهربانو خانم. من دئيره م! شاهباز ئوزو شرف نساء يا دئيدير! حاتم خان آقا (قهقهه غير طبعي ايله). خا – خا – خا! شاهباز بيلير كه. سنين قىزىنين اوره گى كوره كدير، اونا ساتا ئىيدير. يقين كه، شرف نساد! بو سوزلردن درد ائدير. خا – خا – خا، آنالى – قىزلى ايكنى پوللوق عقلينىز يوخدور. هر بوش سوزدن ئوترو يردن اولورسونوز.

شهربانو خانم (چيفيرا – چيفيرا). سن ائله هر زادى بوش توتورسان. جاهل اوشاقدير، بلكه او فرنگى بيرپارا سوزلر دئيب، عقلينى اوغورلايىيدير. كيشى سن، قان اولماز كه، هرايكى سىنى بير چاغىريب سوروشاسان كه، بو نه ايشدير. نه سوزدور؟

حاتم خان آقا. چوخ ياخشى، آرواد، آلله سئويرسن، چيفيرما! ائله ايندى بوساعته چاغىريب ئوز يانيندا سوروشارام. حوصله ن دارالماسين!

برده سالىنير

ایکینجی مجلس

ایکینجی مجلس همان گونده اولینجی دامدا واقع اولور. دام کیلیم، گه به ایله پاکیزه فرش اولوب، بیر طرفده اون چوواللاری دوزولوب. بیر طرفده یاغ دریلری، یون مفرش لری قویولوبلور. حاتم خان آقا اوتوروب دامن یوخاری سیندا، فرش اوسته. آروادی شهربانو خانم ارینین ساغ بویرونده، چنه سین یاشماییب، آغ ئورپک باشیندا، حلاج صامت اگله شیبیدیر. حاتم خان آقانین مقابلینده قارداشی اوغلو شاهباز بگ اوتوروب، خنجرینین دسته سینده سووکنمیش، منتظر دیر گورسون که، عمیسی نه دانیشاجاق. یون مفرش لری بیرسینین اوستونه بیر خالچا سالییب. شاهباز بگین سول طرفینده قویولوب، اوستونده مسیو ژوردان فرنگی لباسیندا، قیچین قیچی اوسته آشیریپ، باشی آچیق، الینده بارماق اوزونلوغوندا و یوغونلوغوندا بوکولموش و لوله لنمیش تنبکی یارپاقلارینی یاندیریپ چکیر. حاتم خان آقانین بویوک قیزی شرف نسا خانم بونلاردان اول خلوتجه گلیب، یوک قاباغیندا آسیلان کیلیم گرده یین دالیسینا گیریپ پوسورکه، گورسون نه دانیشاجاقلار. بو حالدا حاتم خان آقا اوزون مسیو ژوردانا توتوب خطاب ائدیر.

حاتم خان آقا، حکیم صاحب ائشیدیره م که، بیزیم شاهبازی فرنگستانا آپاریرسان، بونجه سوزدور؟

مسیو ژوردان، بلی، حاتم خان آقا، بوسوزو من ئوزوم سیزه دئیه جکدیم؛ چونکه حیفدیر شاهباز بگ کیمی جوان وزیرک وصاحب سواد اوغلان فرنگ دیلمینی بیلمیه؛ من تعهد ائدیره م که، اونو پاریسه آپاریپ، فرنگ دیلمینی اونا ئوگره دیب یولا سالام؛ چونکه فرنگ دیلمینه چوخ شوقی وار، تز ئوگره نر. ایندی ده منیم ایله دوروب اوتورماقدان بیر پارا کلماتی حفظ ائدیدیر.

حاتم خان آقا (اوزون شاهباز بگه توتوب)، شاهباز، دوغرو دور که، پاریسه گئتمک ایسته ییرسن؟

شاهباز بگ بلی، عمی، اگر سیزین رخصتینیز اولسا، مسیو ژوردان ایله گئدرم، ینه سونرا ئوزوم قاییدارام، گلرم.

حاتم خان آقا، نه دن ئوترو، بالام؟

شاهباز بگ، فرنگ دیلمینی ئوگره نمگه، عمی!

حاتم خان آقا، فرنگ دیلمی نه یینه لازمدیر، عزیزیم؟! سنه لازم اولان عرب، فارس، تورکی، روس دیلملری دیر که، آلهله شکر دولت علیه میزین شفقتیندن آچیلان مدرسه لرده هامیسینی اوخویوب ئوگره نیسن.

شاهباز بگ. عمی، فرنگ دیلی منه چوخ لازمدیر. بیلدیرکه، تیغلیسه منی آرخ چبخارتماق ایچون اذن آلماغا گوندرمیشدینیز، آله وئردی بگین اوغلو تاریوئردی بگ وارشاوادا فرنگ دیلی ئوگره ندیگی ایچون هرمجلسده مندن حرمتلی ایدی. باوجودی که، فرنگ وتورکی دیلیندن باشقا ئوزگه دیل بیللمزدی.

حاتم خان آقا. بالام، سن هله اوشاقسان، بو زادلار تمام بوشدور. انسانا عقل لازمدیر. بیر دیل آرتیق بیلماک ایله عقل آرتماز. آدام گرهك هر دیل ایله اولسا فی الجمله فهم وزمانه اهلینین عادت و خواصیندان مطلع اولسون؛ ئوز ایشین بولا آپارسین.

شاهباز بگ. زمانه اهلینین بیرسی ده پاریس خلقی دیر. سیزین سوزونوزه گوره اونلاریندا عادت و خواصیندان خبردار اولماق لازم گلیر. حاتم خان آقا. نه عیبی وار، اونلاریندا عادت و خواصینی بیلگیلن، اگر ایسته بیرسن.

شاهباز بگ. بو صورتده اگر پاریسه گئتمه سم، اورانین اهلینین عادت و خواصیندان نه مطلع اولایلمیرم؟

حاتم خان آقا. چوخ آسان. نه که، من اونلاری بیلیرم، آنجاق مسیو ژورداننی کورمک ایله وسوزلرینه قولاق آسماق ایله. اگرچه قره باغدان باشقا بیر ئوزگه یر کورمه میشم.

شاهباز بگ. عمی، قانمیرام که، سیز نه پاریس اهلینین عادت و خواصیندان خبردار سینیز؟

حاتم خان آقا. بو ساعتده من سنه قاندریم، بالام! منه یقین حاصل اولوبدور که، بیزده هر عادت و خاصیت واریسه، عکسی پاریس اهلینده دیر. مثلا بیز الیمیزده حنا قویاریق، فرنگلر قویمازلار؛ بیز باشیمیزی قیرخیریق، اونلار باشلارینا توك قویارلار؛ بیز پاپاقلی اوتوراریق، اونلار باشی آچیق اوتورارلار؛ بیز باشماق گئیه ریک، اونلار چکمه گئیرلر؛ بیز الیمیز ایله خورک ییه ریک، اونلار قاشق ایله ییه رلر؛ بیز آشکارا پشکش آلاریق، اونلار گیزلی آلیرلار، بیز هر زادا اینانیریق، اونلار هیچ زادا اینانمازلار؛ بیزیم آروادلاریمیز گودهك لباس گئیر، اونلارین آروادلاری اوزون لباس؛ بیزده چوخ آرواد آلماق عادتدیر، پاریسده چوخ ار آلماق.

شاهباز بگ. عمی، بونو باشا دوشمه دیم.

حاتم خان آقا. نییه باشا دوشمه دین، بالام؟ چوخ آرواد آلماق عبارتدیر اوندان که، بیر کیشی بیر آروادا اکتفا ائتمه سین و چوخ ار آلماقدا عبارتدیر اوندان که، بیر آرواد بیر کیشیه اکتفا ائتمه سین. اولکی عادت بیزده دیر، سونراکی — یارپسده. او کتابلارا گوره که مسیو ژوردان بو اوزون قیش اونلارین مضمونونومتصل بیزه حکایت ائدیدیر، دخی هامی زادی بو قرار ایله فرض ائیله، بی فایدا پاریسه گئتمک نیتیندن دوش!

مسیو ژوردان (ریشخندایله). خا - خا - خا! حاتم آقا، تعجب ائدیرم که، سیزین کیمی قواعد منطقیتلن مطلع، عقللی و فراستلی مرد کهنسال بو زمانا قدر مشورتخانا لارین بیرسینده ارکان مشورت سلکینه داخل اولمویوبسونوز؛ اگرچه من سیز تقریر ائتدیگینیز قایدایا بیر بحث وارد ائده بیلمه‌م، لاکن ایستردیم که، من بیرنجه کلمه عرض ائدیدی، اگر رخصتینیز اولسا.

حاتم خان آقا، بویورون، حکیم صاحب! سیزین هر سوزونوز بیزه خوشدور. مسیو ژوردان (وقارایله). حاتم خان آقا، منیم قصدیم بوایدی که، شاهان بگی پاریسه آپاریب، اولا، ئوزوم اونون تربیه‌سینه متوجه اولوب، فرنگ دیلینی و علمونو بقدر مقدور اونا تعلیم ائدیپ، ثانیاً، اونو کرا لیمیزا تانیدیپ، بورادا منیم حقیقه‌ده ظاهر ائتدیگینیز یاخشیلقلارین و زحمتلرین عوضینده کراالدان اونا بیر بخشایش آلیب گئری قایتارام؛ چونکه من کرا لیم مخصوص ئوز تحت حمایتینده اولان دارالعلمین حکما و علماسیندان و اولی حضرتین مقربین و معتمدیم؛ اما چون سیزین تقریراتینیزدان مشخص اولدو که، سیز سفرین فوایدینه منکر سینیز؛ اونا بنائاً منه لازم اولور که، سفرین فوایدینی موافق واقع مثل ایله سیزه اثبات ائدیم. اگر، مثلاً، من قره‌باغا گلمه‌سئدیم (الینی اوزادیپ جیبیندن بیر دفتر چیخاریپ، آچیب ایچینده سلمیقه ایله دوزولموش بیرنجه اوتلاری گوستریپ)، اگر من قره‌باغا گلمه‌سئدیم، کیم بیله‌جکدی که، قره‌باغین یایلاقلاریندا بو اوتلار موجوددور؟ بوندان اول بیزیم اطبا و حکمالاریمیز جناب لینئئی و تورنفورت و بارترا م بئله گمان ائتمیشلر که، بونباتات آنجاق آلپ داغلاریندا و آمریکادا و آفریقادا و شوئتساریا داغلاریندا موجود اولور. اما ایندی من بورایا گلمک سببی ایله پاریسین دارالعلمینه اثبات ائده‌جگم که، مذکور حکمالار بالکلیه سهو ائدیلمر. بونباتات قره‌باغین داغلاریندا کثرتله موجوددور و بونباتاتین ماهیتینی تحقیق و خواصینی تجربه‌ایله مشخص ائدیپ، او خصوصدا اطبانین استحضاری ایچون تصنیف جدید عالیده مشهور ائده‌جگم. مثلاً، یواوت که گورورسونوز، (الی ایله بیر گیاه اشارت ائدیپ) لاتینجا بونون آدی آقانتوسدور که، منیم تجربه‌مه کوره قارین آغریسینا چوخ فایده‌سی وار. جناب لینئئی بونو فرض ائدیر اوچونجو درجه‌ده و جناب تورنفورت اونو فرض ائدیر دوردونجو درجه‌ده، اما من اونو ایکینجی درجه‌ده فرض ائده‌جگم و بو اوتون آدی لاتینجا سیراستروم آلپینومدور که، گوز آغریسینا نهایت منفعتی وار. جناب لینئئی بونو فرض ائدیر یددینجی درجه‌ده و جناب تورنفورت اونو فرض ائدیر آلتینجی درجه‌ده، اما من اونو فرض ائده‌جگم اونونجو درجه‌ده و بو اوتون آدی لاتینجا قاملینا آفریقانادیر که، دیش آغریسینین علاجی منحصر دیر بونا. جناب لینئئی بونو فرض ائدیر بشینجی درجه‌ده و جناب تورنفورت اونو فرض ائدیر اوچونجو درجه‌ده، اما من اونو سککیزینجی درجه‌ده فرض ائده‌جگم. بو اوتون آدی لاتینجا قومبره توملور که، بو زمانا قدر اوروپادا هرگز مشهور دگیلدی، آنجاق اونو آمریکا نباتاتیندان بیلیردیلمر. ایندی من چوخ سئوینیره‌م که، اونو قره‌باغین داغلاریندا تاپمیشام که..

سویوق دگمه ایچون نهایتده نافع دیر؛ جناب لینئئی اونو آلتینجی درجهده قرض ائدیر. جناب تورنفورت بشینجی درجهده فرض ائدیر، اما من اونو دوردونجو درجهده فرض ائده جگم و هامی تاپدیغی نباتاتین و علفیاتین ماهیتینی و خاصیتینی بو قرار ایله یازیب عالمه بیلدیره جگم و منیم اسم و رسمیم بو جهتن جناب لینئئین هامیسی گئورگ قلملی فوردون اسم و رسمیندن ارفع و اجل و علوم ایچون گوستردیگیم خدمت گرمانیانین مجمع علماسی کارتوفلو آزارینی آختاریب تاپدیقلاری جهت ایله وطنرینه گوستردیکلری خدمتن اعلا و افضل اولاجاق دیر.

حاتم خان آقا. حکیم صاحب، واللہ، هیچ باشا دوشمه دیم که، نه دانیشدینیز. قلملی فوردکیم دیر؟ لینئئی کیم دیر؟ تورنفورت کیم دیر؟ نییه اونلار زحمت چکیب اوتلارا درجه قرار وئریلمر؟ گئرمانی نه دیر، کارتوفل کیم دیر، اونیه آزارلامیش دیر؛ اونه بویوک شخص دیر که، وطن بو مرتبهده اونون اعتدال مزاجینا و طول عمرینه طالب دیر؟ (بیر قدر سکوت اولونور. مسیو ژوردان گولور، سونرا ینه حاتم خان آقا). یوخسا، حکیم صاحب، بیزیم شاهبازی دا پاریس بئله تاپماجالاردان ئوکره ده جکسینیز؟

مسیو ژوردان. حاتم خان آقا، باغیشلا بیز؛ دوغرو بویورورسونوز، ایندی بیلدیم که، سیزه نه قسم گره که مثال گتیرمک؛ مثلا، بیر آی بوندان اول قره باغین ال یئتمز چولوندن کوهلن آت آلتیندا گلیب سیزه قوناق اولان خوشبخت آدم که، آدی یادیم دان چیخیب دیر، اگر قره باغا گلمه یهیدی، بوقدر دولتی هارادان اله سالاردی؟

حاتم خان آقا. حکیم صاحب، باخ بوسوز نجه آشکار دیر! دوغرو بویورورسونوز، اگر او، قره باغا گلمه سئیدی، هیچ وقت دولته چاتماردی. شاهباز بگ. باشینا دونوم، عمی جان، رخصت وئرین، مسیو ژوردان ایله گئدیم، اگر منیم خوشبخت اولماغیمی ایسته ییرسینیز، هیچ وقت بئله فرصت اله دوشمز. نجه که سفرین فایداسینی هر ایکینیزده اقرار ائتدینیز. حاتم خان آقا (بیر آز فکر ائدیب). حکیم صاحب، نه مدته شاهباز پاریسه گئدیب قاییدا بیلر؟

مسیو ژوردان. بیر ایل چکر گئدیب - گلمه گی، زیاده چکمز. بیر ایلدن آز قالسا، گئتمه کیندن منظور اولان فایدا بالکلیه حصولا گلمز؛ چونکه عمده سی فرنگ دیلینی ئوکره نمک دیر.

حاتم خان آقا (اوزون آروادینا توتوب). آرواد، دخی نه ائمه یک، قوی گئتسین. پاپاغین چویره رسن، ایل گلر کچر. اوشاق دیر، کونلو ایسته ییر. گئتسین، پاریسی گورسون. حکیم صاحب ده بیر یاخشی آدم دیر، اونون حضوروندا بیر پارا معرفت کسب ائده ر؛ یاخشی، یامانی گوره ر. گرال دان بخشایش آلا ر، ایل باشیندا قره باغدا حاضر اولار، او وقته دک بیزده اونون توی تدارکینه مشغول اولموق، گلن کیمی تویور باشلاریق.

شهربانو خانم (یریندن قالخیب چیغیرا - چیغیرا). کیشی نه دانیشرسان. سنین فکرین هارادادیر؟ ایسته میرم اونون باریسه گئتمه کینده، معرفت کسب ائتمه کینده، فرنگ کراالندان بخشایش آلمایند! بو سوزلر تمام بهانه دیر. شاهباز ایستیر گئتسین پاریسه، مجلسلرده، ییغینجاقلاردا، اوزو آچیق گزه ن قیز، گلینلرایله کئف ائتسین، دانیشسین، گولسون، والسلام!

حاتم خان آقا. (تنکه گلیب). آی آرواد، بسدیر آلله ی سئویرسن، چیغیرما! دخی من نئیله ییم؟ باجاریسان، قویما گئتسین! گویده اوچان قانادلی قوشو اگله مک اولورسا، شاهبازی دا کوچ ایله اگله مک اولار. رخمت وئرمه سم، آتیلار مینر آتینا، هوپانار آرازین او تایننا، سونرا من اونو هارادان تاپیم؟ سن اونو تانیمیرسان مگرکه، نهجه حجت دیر؟

شهربانو خانم (دخی ده برک چیغیریب). من اوندان دا حجت! قویمانام گئتسین! اگر شاهبازی پاریسه گئتمکه قویسام، بولچک چنگی لرین لچکی اولسون! (الینی اوزادیر ئورپه کینه).

شاهباز بگ (گوله - گوله، آرخایین). الله اکبر! عمی دوستوم بيلمیرم هانسی قاراووللاری ایله منی دوستاق ائده جک؟

شهربانو خانم (چیغیرا - چیغیرا). گورهرسن: سنده ئوز بیلدی کیندن، من ده ئوز بیلدی کیمدن! (قالخیب دامدان چیغیر).
حاتم خان آقا، آروادلارین ایشی خطادیر.

مسئو ژوردان تعجب ائدیر و شاهباز بگ غیظه صامت قالیر.

پرده سالینبر

اوچونجو مجلس

اوچونجو مجلس ینه اورادا واقع اولور. دایم بیرطرفینده شهربانو خانم اوتوروبدور. بیر طرفده شرف نساء خانم یون داراییر. بو حالدا بیردن قاپی آچیلبر، شرف نساء خانمین دایه سی خان پری ایچری گیریر.

خان پری. سلام علیک!

شهربانو خانم. علیک السلام! خان بری، بیلیرسن، ایش نهجه کچدی؟ (شرف نساء خانم قولاق آسیر). ایش بئله کچدی که، شاهباز گئدیر پاریسه. ایندی سنی اوندان ئوترو چاغیردیم که، اگر بیر علاجین وارایسه ائیله. حاتم خان آقا، ئوزون بیلیرسن بیر خمیر آغمز کیشی دیر. اولدن یاخشی دانیشدی، اما

سونرا بىردن بوشالدى. مىسۇ ژوردانىن ۋ شاھبازىن بىر پارا عقلىسىز سوزلىرىدىن يىردىن اولدۇ. اما مىن گرەك يائۇلم، يا شاھبازى قويمىيام گىتمگە. دوغروسو، شىرف نىسانى گوزياشلى گورە بىلمەنم! آلله گوتورەرمى شاھباز گىتسىن پارىسدە كىف ائىتىن، اون بىش ياشىندا گل اوزلو اوشاغىم آھ چكىسەن، قان توپورسون، سارالىب ساپا دونسون، اينجەلىب ايپە دونسون؟

خان پرى. خانم، علاج اودورگە، باياق سەنە دىيىردىم. نە لازمىدركە، حاتم خان آقادات ويا ئوزگەسىندىن مىنت چكەسەن. گوندەر قونشولوقدان، آغجابدى كىندىندىن، قىزىل باشدان گلەن درويىش مستەلى شاھى گىتيرىب نچەكە، سەنەن مىرادىن دىر، بو ايشى ائىلە دوزلىتىن. اونون جادوسوندا مىن بىر حكمت گورموشمكە، اگر اىستەسە، بو ساعىتە مىنى قوجامدان بوشادار.

شەربانو خانم. خان پرى، مىندە اونون جادوسونون گوجونو ائىشيتىمىش. اما يەنە بىرآز سىكسەكەلىيم؛ او ائىدىگى ايشىلردىن ھىچ بىلىرسەنمى؟ دە گوروم اورەگىم درىست قىزاسىدىرمى؟ چونكە بو ايش چوخ چىتىن ايشىدىر.

خان پرى. خانم، آغجابدىلى كرىم كوخانىن آروادى سەلمەنەن او بوشاتىدىرەن اويناشىنا وىردىرمەدىمى؟ موغانلى صىغرىلى كىشىنىن قىزىنى سىوگىلىسىنە قووشدورمادىمى؟ دەدەسىنىنكە، قىزى وئرمگە راضى اولموردۇ، جادوايىلە ئولمورمەدىمى؟ جوادىلى كرىلاش قىزى شاھىنىمەن ارىنى، بىر اىلىملىك يولدان آرواد آلماسەن دىمە، قايتارىب گىتيرمەدىمى؟ اونون اىلىندىن ھىچزاد قورتارماز!

شەربانو خانم. گوزوم خان پرى، بس تىز اوغلون عىلمردانى بو ساعىتە گوندەر مستەلى شاھى آغجابدى كىندىندىن آلب گىتيرسىن! دىسىن، خانم چاغىرىر. ھەنە اىستەسە وعدە ائىلەسەن. خلاصە، آخشام چراغ يانان وقتە گرەك مستەلى شاھ بىزىم ائودە حاضر اولسون!

خان پرى. باشاوستە، خانم، بوساعىتە گوندەرم! اما گرەك مستەلى شاھ حاتم خان آقادات، شاھباز بگەن خلوت بورا گلىسەن. آلله ائىلەمەش، اگر شاھباز اونو بوردا گورسە، اونودا ئولمورور مىندە ساغ قويماز.

شەربانو خانم. البتە، مىن ايندى بو ساعىتە چىخارام. حاتم خان آقانىدا، شاھباز بگىدە اىلخىيا باخماغا گوندەرم و تاپشىررامكە، گلەندى سونرا شىرف نىسانىن ايوىندە يىخىلمىسىنلار – ياتسىنلارگە، گىجە بودامدا سوقويوب شىرف نىسانىن باشىن يويوب چىمدىرەجگە. سەن دور گىت، درويشىن دالىنجا اوغلونو گوندەر.

ھەر ايكىسى گىتير. سونرا شىرف نىسان خانم يالقىز اياق اوستە.

شىرف نىسان خانم. اوخ، آلله، كرىمىنە شىكر، بىر آز اورەگىم دىنچىلدى! يوخ اولسون او ئولكەكە، اوندە جادو، پىتىك اولماي! اگر مەمە دىيەن

درویش اولماسایدی، شکسیر، مسیو ژوردان شاهبازی آپاراجاقدی، گونومو گوی اسکیه تیکه جکدی.

بو حالدا قاپی آچیلیر، شاهباز بگ ایچری گیریر.

شاهباز بگ. شرف نساء، قادان آلیم، بیلیرسن که، عمی دوستون بو گون نه طوفان ائله دی؟ مسیو ژوردانین یانیندا عمیمین اوستونه چیر-چیر چیغیردی، منی ده هده له دی.

شرف نساء خانم. شاهباز، هیچ ئوزون ائتدیگیندن خبرین یوخلور، عمی دوستونون چیغیرماغی گوزونه گوروکور.

شاهباز بگ. قادان آلیم، شرف نساء، من ئوزوم نه ائيله میشم؟

شرف نساء خانم (تزیییب، الین اوزادبب حناسینین دالیسیندان بیرنچه یاریم صحیفه کاغذ چیخاردیب آچیر). شاهباز، بو شکلمری بس منه کیم گتیردی؟ بونلاری سن گتیریب دئمه دینمی که، پاریس قیزلارینین، گلینلرینین شکلمری دیر، گور پاریسده نجه گوزهل قیزلار وار؟ بو قیزلار، گلینلر تمام اوزلری آچیق مجلسلرده، ییغینجاقلاردا اوغلانلارایله بیر یرده اوتوروب-دورورلار؟ هله من بو شکلمری اوتاندیغیمدان عمی دوسوما گوسترمه میشم.

شاهباز بگ. بیی، شرف نساء، نجه اوشاق - اوشاق دانیشیرسان؟ بو شکلمر مسیو ژوردانین کتابلارینین ایچینده ابدی. مسیو ژوردان کتابلارینی آچیب باخاندا گوزو بونلارا ساتاشدی، چیخاردی، منه وئردی، آپار آداخلینا گوستر وئدندی که، بوایل پاریسین قیزلاری و گلینلری بئله پالتار گئیرلر. کچن ایل آیری طور پالتارلاری وارایدی. گلن ایل بیر ئوز که قایدایله پالتار گئییه جکلر: هرایل پاریسده لباس گئیمک سایاغی دگیشیلیر. من ده گتیردیم سنه وئردیم؛ بوندان گله سی نه وار؟

شرف نساء خانم. بوندان گله سی او وار که، سن بو قیزلارین هواسینا بئله نیب اوچورسان، ایسته ییرسن پاریسه گئده سن!

شاهباز بگ. شرف نساء، بونه سوزدور دئییرسن؟ تمام پاریسین قیزلاری قربان اولسون سنین بیر توکونه! منیم که، سنین تک گوزهل یاریم وار، بهشت حوریلری گوزومه گوروکمز. سن سیز منیم بیر گونوم اولماسین!

شرف نساء خانم. بسدیر، آلهلی سئویرسن، بو بازیلاری بیزه آز گل، سن سیز بیر گونوم اولماسین دئیهن اوغلان بوردان پاریسه گئتمز. سن منی هئچ سئویرسن!

شاهباز بگ (اوزانیب اونون بوینوندان فوجاقلایب ئوپور). شرف نساء. دوغرودان، سن مندن بئله بدگمان اولوبموشسان! منیم اوره گیمه بیر اوخ وورسایدین یاخشیدی که، بو سوزو اوزومه دئدین. آخر بیر سوروش گور که، پاریسه نه سببه گئدیره؟

شرف نساء خانم (آغلایا—آغلایا شاهباز بگین الیننی بوینوندان قوپاردیب). نه ایشیم وار سوروشوم؛ سببینی اوزوم چوخ یاخشی بیلیرم. سببی بولاردیر ای! (شکل کاغزلارین، دیشین—دیشینه قیستبب الینده برک—برک اووکه له ییر، سالیق آیاغی آلتینا).

شاهباز بگ. واللہ، یوخ سببی اولار دکیل، سن بیلیرسن. منیم تایی—توشلاریم تمام معرفت صاحبی اولوب، قوللوق ائدیپ حرمت، عزت تاپیب، خوشبخت اولوبلار. من قالمیشام ائله بو قامیشلیقلا آدسیر، سانسیر.

شرف نساء خانم. اولایا بولاندیرکه، دئییرسن، کیم بیزلردن معرفت ایلله، قوللوق ایلله خوشبخت اولوبدور؟ بو گوردوگونوز خوشبختلر تمام ئوزگه یول ایلله بخته یتیشیبلمر. ایکینجی، اگر قوللوق ائتمک ایسته ییرسن، گئت تیغلیسه، اوردا قوللوق ائله. بیرآزدان سونرا اگر ایسته ییرسن، گئت باشقا شهرلره که، ال چاتسین، اون چاتسین. پاریسه بیزلردن نه گئدن وار، نه گلن وار!

شاهباز بگ. دوغرو دئییرسن، اما آدامین هر ایشده گرهک واسطه سی اولسون. تیغلیسده و اویری شهرلرده منی بانیان یوخلور. منه کیم واسطه اولوب منی قوللوقا قویدوراجاق و حرمت ناپدیراجاق؟ اما بوفرنگی بیریاخشی آدامدیر، منی ده سئویر، اوجاغیمیزی تانییر. بو منی پاریسه آپاریب فرنگ دیلیننی ئوگره تمکدن و کرایا تانیتماقدان مشهور اوللام، قاییداندان سونرا هر یرده یریم اولار.

شرف نساء خانم. بوسوزلر تمام فنو فعلدیر. منی آلداتماق ایچون بهانه دیر. نه سوزدورکه، سنین کیمی جوان، کماللی اوغلان تیغلیسده قوللوق تاپماز؟

شاهباز بگ. پاریسدن قاییداندان سونرا گنه گئدیپ تیغلیسده قوللوق ائده جگم.

شرف نساء خانم (آیاغی ایلله شکل کاغزلاریننی ایتله ییب). پاریسده سنین کیمی اوغلان بو پوشالارین الیندن ساغ قورتارا بیلرمی که، قاییدیپ گلندن سونرا آدام کیمی دوروب — اوتورا؟ هیچ وقت سن پاریسه گئده بیلمزسن. هاوقت گئتسن، ئوگون!

بو حالدا حاتم خان آقا قایم سس ایلله شاهباز بگی چولدن چاغیریر. شاهباز بگ تز دامدان گئدیر.

پردہ سالیئیر.

دوردونجو مجلس حاتم خان آقائین دامیندا واقع اولور.
بیر طرفده شهربانو خانم اوتورویلدور، بیر طرفده شرف نساء
خانم، بیر طرفده اونون دایه‌سی خان‌پری. گئجه‌دن ایکی ساعت
کچیبدير. شهربانو خانم باشینی یوخاری قووزویوب اوزون
خان‌پرییه توتوب داریخمش سوروشور.

شهربانو خانم، خان‌پری، نجه اولدو، درویش گلمه‌دی.
خان‌پری، خانم، تله‌سمه، بوساعت کلمر.

بیردن قاپی آچیلیر، مستعلی شاه — جادوکن مشهور قاش قاباغی
توکولموش ایچری گیریر.

مستعلی شاه، سلام علیکم!
شهربانو خانم (باشین یوخاری قووزویوب)، علیکم‌السلام، بابادریش،
خوش گلدین! گل اوتور.
مستعلی شاه (اوتوروب)، خانم، منه نسبت نه قولموغونوز وار؟ بویورون،
جان — باش‌ایله بیتیرمکده مضایقه یوخدور!

شهربانو خانم، بابا درویش، بیر جزئی، یونگول ایشدن ئوترو سنه
رحمت وئرمیشم! مطلب بودورکه، بیزیم شاهباز لاپ یولوندان آزیب: بیر
فرنگی قوناغیمیز وار، خیالیندا دیرکه، اونا قوشولوب پاریس شهرینه
گئتسین، منیم بو اوتوران، گل اوزلو اوشاغیمی که، اونون آداخلیسی دیر،
ایکیرمی گوندن سونرا تو یو باشلاناجاق. آغلار — سیزلار قویسون، من وحاتم
خان آقا نه قدر یالواردیق، سویلمه‌دیک، قولاق آسمادی؛ گرکدیرکه بیر ایش
اندوسنکه، بیزیم شاهباز پاریسه گئده بیلمه‌سین و مسیو ژوردان اوندان ال
چکسین؛ آپارماسین.

مستعلی شاه، خانم، بو جزئی، یونگول ایش دگلمیش؛ بلکه چوخ بویوک
وچتین ایش‌ایمیش. گرکدیرکه، بو ایشده منیم جادومون اثری یا پاریسین،
یا مسیو ژوردانین باشیندا چاتلا سین.

شهربانو خانم، بابا درویش، من آنلامادیم، نجه گرهك جادونون اثری،
یا پاریسین، یا مسیو ژوردانین باشیندا چاتلا سین؟

مستعلی شاه، خانم، مثلا. اگر شاهباز بگه ال وورسام، لازم اولارکه،
اونون بدینه بیر جین مسلط ائدیم که، بو سفرین خیالینی اونون باشیندان
چیخارسین. اما اولارکه، بو ایشدن او قورخسون، عقلینه رخنه یتیشسین،
یا آزارلا سین، یا چولاق اولسون، چونکه چوخ اوشاقدیر، جواندیر.

شهربانو خانم. بیهی، آلههی سئویرسن، بابادریش، بئله دانیشما، بو
ایشلر تمام اوندان ئوترو دورکه، شاهباز بیرگون گوزوموزدن اوزاقلاشماسین.
نجه اولارکه، اونون جانینا جین مسلط اولماغا راضی اولاق!
مستعلی شاه. بو صورتده گرکدیرکه، دیولره، عفریته لره امر ائدیم که،
پاریسی خراب ائتسینلر، آلتینی اوستونه چویرسینلرکه، شاهباز بگ دخی
اورا گئتمک نیتیندن دوشسون، یا اینکه مریخ اولدوزونا حکم ائدیم که، مسیو
ژوردانین بوینونو وورسون که، شاهباز بگی آپاران اولماسین. بوایشین بوندان
باشقا هیچ چاره سی یوخدور.
شهربانو خانم. بو نجه ممکن شئیدیر، بابا درویش، بئله ایش ائلمک
اولارمی؟

مستعلی شا. په، بومنین ایشمدیر، خانم، نه شبهه یریدیر! مگر
ائشیتمه میشینیز که، بیرنجه شیطانا امر ائتمیشم که، همیشه شیشه. قلعه سینده
اصولی و شیخی ملالارینین آراسیندا فتنه و فساد سالیب هئج وقت اونلاری دینج
قویماسینلار. اوندان ئوترو که، اونلار منبره چیخیب آشکارا خلقة وعظ
ائدیرمیشلر که، جادوکنه وسایره اینانمایین. آیا، من دگلم که، کیلجان آدلی
عفریتین روحونو که، شیطنتده وضرته فرید عضردیر، آقاولی علیقلی اوغملونون
بدینه منتقل ائدیب سلیمان خلقالارین جانینا مسلط ایتیمش که، گجه—گوندوز
اونون قورخوسوندان ائولرینده راحت یانا بیلملر! هله سلیمان خلقالار
قصاص ائتمیشم. اوندان ئوترو که، اولار بیلدیر منی سلیمان قویماییب قوودولار
که، بورا دارالمؤمنیندیر. سن درویش و جادوکن سن، بورا آیاق باسما!
هانسی ایشلریمی سویلهیم؟ بو ایشلر یاخین زماندا ائتدیگیم عمللرین
علامتی دیر. اون بیر ایل بوندان ایره لی آراز قیراغینا گلمیشدیم؛ ایسته یردیم
که، نخچوان و شرور محالارینین قاباغیندان کچیپ ایروانا گئده دیدیم. هر ایکی
محالین خلقی منه مانع اولدولار که، سنی قویمانیق بو تورپاغا کچه سن. اوندان
ئوترو که، اینده تذکره یوخدور. نامعلوم، تذکره سیز آداملارا یول وئرمک،
بوترفه کچیرمک قانون ایله قلغن دیر. باوجودی که، اللم — قلملر ئوزلری
گجه — گوندوز قاجاق مالا گئدن تذکره سیز آداملاری او یانا، بویانا بلداولوب
کچیریدیلر. نه قدر یالواردیم—یاپیشدیم، سوزومه قولاق آسمادیلار. آشاغی
گئتدیم، یوخاری گئتدیم، اولمادی؛ آخردا لاپ آجیغیم توتلو. اجنه لره، عفریته لره
حکم ائتدیم که، تمام نخچوان، شرور محالارینین داملارینی قالدیریب یرایله
یکسان ائتدیلر که، ضربیندن آغری داغینین بیرطرفی ده قوپوب توکولوب آکور
کندینی باتیردی. اورانین بیچاره ارمنیلری ده یامان قونشولارینین سببیدن
فنایه گئتدیلر. خلاصه، مورووادئسم، یریندن قوپ، قوپمازمی؟ آرازا دئسم،
آخما، آخارمی؟

شهربانو خانم (تعجبدن الین دوداغینا آپاریب). آله، دردینی اسیرکه...
مستعلی شاه. خانم، گجه کچیر، دورماق وقتی دگیل، ایندی سیز منه
بویورون گوروم، مسیو ژوردان هاوقت گئده جک؟

شهربانو خانم. اون گوندن سونرا.

مستعلی شا. چوخ یاخشی، ایندی من بو ساعتده، خانم، سیزین گوزونوزون قاباغیندا پارسین هیکلینی برپا ائدی، بورادا اونو پوزاجاغام. و دیولره و عفریته لره حکم ائده جگم که، همان دقیقه پارسی ییخسینلار و اون گونه قدر خبرینی مسیو ژوردانا چاتدیرسینلار که، شاهباز بگی آپارماق فکریندن دوشسون؛ یا اینکه بیر بویوک خروسو قاباغیندا توتوب آدین قویاجاغام مسیو ژوردان، بو ساعتده اونون بویونو ووروب مریخ اولدوزونا امر ائده جگم که، بوطور ایله اودا اون گونه دک حقیقتده مسیو ژوردانین بویونو وورسون؛ تاکه شاهباز بگ اوندان خلاص اولسون. ایندی بویورون گوروم، جنابینیز پارسین خراب اولماغینمی ایسترسینیز، یا مسیو ژوردانین بویونون وورولماغین؟ خان پری (تز الین یوخاری قووزویوب، چالیب). هر ایکسینی، بابادریش! فرنگلره یازیغیمیزی گله جک؟

شهربانو خانم. بیی، آرواد، سنین اوردگین داشدیر، نه دیر؟ بیچاره پارسیلر بیزه نه ائله ییلر که، ائولرین، عمارت لرین باشلارینا ییخاق، مین — مین آدامین قیریلماغینا باعث اولاق؟ بو قالماقالا بیزی آنجاق اوچور — چوپ دوشورن مسیو ژوردان سالیبدیر. (اوزون مستعلی شاها توتوب). بابا درویش، هر نه بیلیرسن اونا ائیله! بورادا خروسون بویونو وور، مریخ اولدوزونا حکم ائت که، اودا مسیو ژوردانین آرازدان کچندن سونرا بویون وورسون. شاهباز یالقیز قالسین. ینه بوتایا کچسین، قایتسین گلسین. بیر تقصیرلی آدامین ئولمگی چوخ یاخشیدیر مین — مین گناهسیر خلقالین قیریلما — غیندان ایسه.

شرف نساء خانم. جان آنا، ائله دئمه، مسیو ژوردان یازیق دیر! چوخ یاخشی آدامدیر. بو یایلاق هرگون غریبه گملردن، چیچکلردن دسته لر باغلا ییب شاهباز بگله منه گوندیردی که، آپار آدالینا وئر، گورسون نچه ایلدیر بو یایلاقلاری گزیرلر، هیچ بو گملری و چیچکلری گوروبدورمو ومنه بیر گوزگو باغیشلا ییدیر که، پارسین عجایبات باغیندا ببتن ینگی دنیا گملرین صورتی دالیسیندا چکلمیش. منی ئوز قیزی کیمی ایستردی. من ئوزومو ئولوررم، قویمارام مسیو ژوردانین بویونو وورولسون! پارسی داغیلسین، بیزه نه؟ اگر اودا قیزلار، گلینلر اوزو آچیق گزمه سئیدیلر، شاهباز هیچ وقت اورا گئتمزدی. پارسی ییخیلسین، قیز — گلینی ده قیریلسین!

شهربانو خانم. واللله، بیلیمیرم هانسینا راضی اولام؟ اما دخی نجه ائیله یک؟ شرف نساء دا دوغرو دئیر، مسیو ژوردان یازیق دیر، یاخشی آدامدیر، هله بیرجه بو ایشده تقصیرلی دیر که، شاهبازی یولدان چیخاریب پارسیه گئتمگی بئینینه سالیبدیر. معلوم که، پارسیده یامان آداملار واریمیش. قضا بو درویشی بیزه یتیریدیر که، بونون جادوسو ایله اورانی ییخدیریب خراب ائدیریک (اوزون مستعلی شاها توتوب). بابا درویش، بویور دیولره، عفریته لره پارسی قالدیریب آلتینی اوستونه چویرسینلر!

مستعلی شاه. باش اوسته خانم! (اوزون خان پریسه توتوب.) خان پری خاله، چیخ چوله، منیم شاگردیم غلامعلی یه ده که، منیم خورجونومو تز آتین اوستوندن آلسین، کتیرسین گل سین.

خان پری تز قالخب چمخیر.

مستعلی شاه. خانم، حاتم خان آقا، شاهبازبگ ایندی هارادادیرلار؟
شهربانو خانم. او بیرى دامدا. ایلخیدان قایدیب یاتیرلار.
مستعلی شاه. خانم، بو سردن گرهك اولار ویا باشقا آدام نه ایندی، نه سونرا خبردار اولماسینها! واللله جادو هیچ اثر باغیشلاماز!
شهربانو خانم. بو جهندن خاطر جمع اول، بابا درویش!

بو حالدا قاپی آچیلیر.

غلامعلی (الینده خورجون خان پری ایله مجنسه داخل اولور). سلام علیکم!
مستعلی شاه. علیک السلام! خورجونو یره قوی، آغزینین باغینی آج، ایچینده، اوستونده اشکال چکیلیمیش تخته پارچالاری چیخارت!
غلامعلی (فارسی دیلمی ایله که، اوتوران اناث طایفاسی آنلاماسین). میخوامی چه بکنی؟

مستعلی شاه. میخوام که، هیکل شهر پاریس را برپا نموده، به دیوها و عفریته‌ها حکم کنم که، در طرفه‌العین زیر و زبرش کنند؛ مثل اون که الان در پیش چشم این خاتون (گوزو ایله شهربانو خانما اشاره ائدیر) من هیکلمش را زیرو زبر خواهم کرد.

غلامعلی (گولومسنمیش). واسه چی؟
مستعلی شاه. واسه صد دانه باجاقلوی تازه که حالا از این خاتون برای همین مطلب خواهم گرفت.

غلامعلی (گولومسنمیش). خوب، این خاتون با پایتخت فرنگ و اهلش چه عداوت دارد؟

مستعلی شاه. این حکایت خیلی دراز است، تقریرش گنجایش این مقام ندارد، تخته پاره‌هارا از خورجن بیرون کن!

غلامعلی. همین ساعت، اما هیچ عظم باور نمیکنده، این امر مشکل صورت پذیر گردد؛ نمیدانم شوخی میکنی، یانه؟ در طرفه‌العین پاریس خراب شود، یعنی چه؟

مستعلی شاه (گولومسنمیش). چرا یعنی چه، مردکه؟ حالا این خاتون مکرمه سددانه باجاقلوی تازه برای این مطلب به من خواهد داد و ده روز هم مهلت است که، جادوی من اثر خود را به بخشد و کسی هم بدین سر واقف نیست و نخواهد شد. بعد از گرفتن باجاقلوها دست و پا گشاده‌ام. مگر تاده روز

نمیتوانم که خود را به اون طرف ارس بیاندازم، مرا در آنجا که پیدا خواهد کرد؟ بعد از من هر چه بادا باد! اگر تاده روز پاریس خراب شود با جاقلوها بی قیل و قال از هضم رابع خواهد گذشت، توجه میدانی، بلکه تا اون مدت بسانحه ای از سانحات، پاریس خراب شود. مگر این نوع حادثات عجیبه در عالم کمتر وقوع یافته است؟ غلامعلی (تخته پارالاری خورچوندان چیخاریب گولومسنمیش). این فقره ای اخیر را هرگز عظم قبول نمیکند، خیال خام است.

مستعلی شاه (گولومسنمیش). بس فقره ای سابق را عقلت قبول میکند؟ اون هم که خیال خام نیست؟

غلامعلی (گولومسنمیش). آری، در اون چه شك است؟ مستعلی شاه. خوب، دیگر هوسم را با سئوالهای بی فایده مشغول مکن. برو پیش اسبها، منتظر باش. من هم بعد از يك ساعت عمل خود را تمام کرده میرسم، سوار میشویم، باز میگردیم. (غلامعلی گئدیر). خان پری خاله، دور قاپینی برك باغلا. آدام — مادام گلمه سین.

خان پری دورور، قاپینی برك باغلا ییر، گلیر اوتورور.

مستعلی شاه (ئوز — ئوزونه فارس دیلمی ایله). * این طایفه زنان عجب بیچاره و ساده لوحند. بدون تصور و تأمل باور میکنند که من در قره باغ نشسته پاریس را در طرفه العین زیرو زبر میتوانم کرد و یا مریخت در اون طرف ارس گردن مسیو ژوردان را وقت رفتن میتواند زد.

شهربانو خانم. بابا درویش، نه دانشیر سینیز؟

مستعلی شاه. محضر اوخویورام، خانم که، ایشیمیز آواند اولسون. دیولر، عفریتله خبردار اولسونلار که، نه فکردهیم. (بوندان سونرا مستعلی شاه پالازی قووزویوب اولا بیر مدور چیزیق چکیر، دئیر). بو پاریس شهرینین دایره سی (سونرا تخته پارالاری بیر — بیرینه یاپیشدیریب اون — اون ایکی بویوک، کیچیک هجره و اطاق شکلینده چیزینین ایچینده ایولر یاپیب دئیر). بودا پاریسین عمارت لرینین و ائولرینین شکلی. (سونرا اوزون شهربانو خانما چویریب). خانم، بویورورسونوزمو پاریسی کون فیکون ائتدیریم، آلتینی اوستونه چویرتدیریم؟

شهربانو خانم. بللی، دخی نجه ائدهك، آله سبیکارا بلا وئرسین! قورونون اودونا یاشلاردا یانا جاق، بیچاره پاریسلی لر بیزه بیرزاد ائتمه میشدیلر. بونون وبالی اولسون اونلارین قیزلارینین، گلبنلرینین بویونو ناکه، مجلسلرده همیشه اوغلانلار ایله، کیشیلر ایله بیر یرده اوزو آچیق اوتوروب، صحبت و اختلاط مشغول اولوب، خلقی آز دیریب یولدان چیخاردیلر. بابا درویش، ایشینه مشغول اول.

مستعلی شاه. خانم، دیولرین ال مزدونو، انعامینی کرم ائدین!

شهربانو خانم. بابا درویش، دیولره انعام نه لازمدیر؟

مستعلی شاه. په، خانم. مگر منیم دیولریم ایران سربازیدی که، مفتہ قوللوق ائده لر؟ مگر من وزیر حاجی میرزه آقاسی یم که، اونلارا هیچ زاد وئرمه یم، آنجا ق سؤگم، تورخودام؟

ما غلامان این علمی شاهیم،
از تمام ضمائر آگاهیم،
نه مواجب، نه جیره وند علیق،
نوکر غریتا الی اللہیم

شهربانو خانم. بابا درویش، مگر حاجی میرزه آقاسی سربازلارا هیچ زاد وئرمیدی؟ آنجا ق سوگوب تورخودوردو؟

مستعلی شاه. خانم، واللہ، من تهراندای بیر یول ئوز گوزوم ایله گوردرم که، حاجی میرزه آقاسی توپخانا میدانیندا مروارید توپونا باخیردی. بیردن یددی یوز سرباز اونون دورہ سین چئورہ ییب باشلادی مواجب ایستہ مگہ. همان ساعت حاجی میرزه آقاسی اگیلیب، آیاغیندان باشماغینین بیر تاینینی چیخاریب، لینہ آلیب، بشمین یامان ایله، آلیجی قوش کیمی، جومولدو اونلارین اوستونہ. سربازلار ککلیک سوروسو کیمی اونون قاباعیندان داغیلیب قاچدیلار. هیچ بیریسینی توتا بیللمه ییب، قاییدیپ توپون یانینا گلدی، اوزون حضوردا دوران خانلارا توتوب خطاب ائیلہ دی: «حضرات، گوردونوز؟ بئله قورخاق قوشون ایله بیللمیرم هراتی نجه آلاجاغام. یاخشی که، من هله قلمینج ایله اونلارین اوستونہ جومولمادیم. اوندا اونلارین قاچماغی بیللمیرم هارادا دایاناجاق ایدی، فامابونو یالقیز اونلارین قورخاقلیغینا حمل ائلمہ مک اولماز. منیم رستمہ شجاعیتیمین واهمه سیندن که، بیردن اولارا حملہ ائلمہ دیم، اونلار بئله اورکوب داغیلدیلار» سرکرده نین ... جرئتینده چوخ سروار ایدی. ایندی سیز، خانم، گمان ائلمہ مه یین که، من دیولریمی قورو ناغیل ایله بسله بیرم؛ بلکه من گرہک بئله ایشلردن ئوترو اونلارا ضیافت ائدم، اونلاری اوخشایام، اوینادام، شهاب ثاقب دوشوب اولاری قیرانادک.

شهربانو خانم. نجه شهاب ثاقب اولاری قیرانادک؟ بابا درویش، نه دئییرسن؟ مگر اولاری سوندا شهاب ثاقب دوشوب قیراجاق؟

مستعلی شاه (کوله - کوله). عجب فکر ائدیب سینیز! بس دیولر، عفریتہ لر ناحق یرہ اوقدر بی گناه خلقین هلاکتینہ باعث اولورلار و گوزہل شهری ناحق یرہ خراب ائدیرلر؟ بئله گناه عظیمین جراسیندا آللهین غضبی اونلارا یتیشمز؟

شهربانو خانم. یاخشی، بابا درویش چونکه بئله دیر، نییه جانلاریندان قورخما ییرلار؟ نییه بئله ایشہ آیاق قویورلار؟

مستعلی شاه. اولای، اوسبہ که، من بویورورام، ایکینجی اوسبہ که، آخماقدیرلر وطبیعت لرینین تقاضاسی دیر. اگر بئله اؤتمہ سہلر، دینجه له

بيلمزلىر. شىياطين اولماسايدى، دنيادا هيچ بير يامان عمل اولمازدى وبنى آدمى يامان ايشلره هيچ كس دچار ائتمزدى.

شهربانو خانم. دوغرو دئيرسن، بابا درويش! ن قدر گرەك ديولره انعام وئرهك؟

مستعلی شاه. آرتيق ايسته ميرەم، نه قدر كه، وعده ائديبسينيز، خانم، يوز باجاقلى.

شهربانو خانم. بابا درويش، چوخ اولمازمى؟
مستعلی شاه. خوب مين — مين تومنه ده گن شهرى خراب ائتديريرسينيز، يوز باجاقلى وئرسه نيز چوخدور؟

شهربانو خانم (اوزون قيزينا توتوب). شرف نساء خانم، بالام، پول صندوقچاسيني بورا گتير. (شرف نساء خانم تزقالخيب يوكدن پول صندوقچاسيني آليب آناسينين قاباغينا قويور، شهربانو خانم صندوقچانين آغزينا آچير، يوزدنه تزه باجاقلى چىخاردير، دئير). بالام، شرف نساء، توى خرجينه دخى هيچ پول قالمادى.

شرف نساء خانم. ئئينك، آنا، بير — ايكمى يوز توغلو ساتاريق گنه پول اولار.

شهربانو خانم. دوغرو دئيرسن، بالام، بورون — قولاق باشا صدقه. (اوزون چويرير). آل، بابا درويش!

قيزيللارى وئيرير مستعلی شاه. درويش قيزيللارى آلير،
قوينونا قويور، تز بيلكلرينى چيرماييب خورجوندان بير كتاب
چىخاردير، كتابى آچيب ورقله يير، بير پارا ناخيشلى صحيفه لرينه
باخير، باشيني قووزويور.

مستعلی شاه. بلى، پارسى شهرى عقرب بورجونون آلتيندا واقع ايميش،
عمل تمامدير. بو بورجون تائثيريندن ديركه، بو شهردن هيچ وقت بلا اسكيك
اولماز ... (سونرا قالخير آياقا، اينده بير دگەنك، اوزون شهربانو خانما و
قيزينا توتوب). خانملار، قورخمويون، اورە گينيزى برکيدين (سونرا گوزلرين
چويرير، صورتين هيبتلى ائدير، بو منترى اوخوبور).

دقدقا فتندى،

توبل — كرا كره ندى،

توبل — كومو كوموها،

بييه ندى يندى، يندى.

(ساغينا — سولونا اوفورور، هيبتلى سس ايله ديولرى، عفريته لرى آدلارى
ايله چاغيرير، بويوروق وئيرير). يا مليخا، يا سليخا، يا بليخا! قالديرين

پاریسی یریندن، وورون یره، بو ساعتده نجه که، من بو هیگلی ووروب زیرو زبر ائدیره. (بیر قدم گئری چکیلمیر، دگه نك ایلله جیزیغا اوزقویوب ایچینده کی تخته پارالاردان یاپیلمیش بالاجا ائولرین و اطاقلارین اشکالینی چیریپ دارباداغین داغیدیر، سونرا بیر لمحہ دایانیب اوزون شهربانو خانما توتور.) خانم، گوزونوز آیدین اولسون، پاریس داغیلدی! راضی اولدوونوزمو؟ شهربانو خانم، بئی، بابا درویش چوخ راضی اولدوم! اما گرهك پاریسین داغیلما خبری تز مسیو ژوردانا چاتا که، ئوز باشینین هایینا قالا، شاهبازدان الچکه. اما پاریسدن بورا بو خبری تزلیکله بیلیمیرم کیم چاتدیراجاق. مستعلی شاه (قهقهه ایلله). خا — خا — خا — خا! خانم، بیر آدام که، بورادان پاریسی گوز آچیب یومان ساعتده برباد ائده، اونون خبرین بیردقیقه ده، بیر ساعتده، بیر گونده، اون گوندهك بورا چاتدیرا بیلیمز؟ نه خیال ائدیر سینیز؟ شهربانو خانم، دوغرو دئییرسن، بابا درویش، اما نه عجب اولاردی که، بو خبر ائله بو ساعتده مسیو ژوردانا چاتایدی، باشیمیزدان اولایدی.

بو حالدا بیردن دامین باغلانمیش قاپیسی تاراق — تاراق دویولور. آز قالیر قاپی سینسین. مسیو ژوردانین سسی اضطراب حالتینده قاپینین دالیسیندان معلوم اولور. درویش مستعلی شاه جلد تخته پارالاری دوشوروب توکور خورجونا، آتیر چیگینه، گیریر یوکون قاباغیندا آسیلان پرده نین، دالیسینا، گیزله نیر. مسیو ژوردان قاپینی تاراق — تاراق دوکور، آز قالیر قاپینی سیندیرسین؛ چاغیر بر.

مسیو ژوردان. حاتم خان آقا، شاهباز بگ، قاپینی آچین! شهربانو خانم سراسیمه یریندن قالخیر، قورخوایله گئدیر قاپیا ساری. قیزی شرف نساء خانم تیر — تیر تیره ییر. خان پری دیزینه چیریپر، یواش سس ایلله.

خان پری. ددهم وای، نه نه وای!

شهربانو خانم قاپینی آچیر.

مسیو ژوردان (نفسی توتولا — توتولا). هانی حاتم خان آقا، هانی شاهباز

بگ؟

شهربانو خانم (قورخا — قورخا). ایکسی ده شرف نساء نین دامیندا یاتیرلار. بوگون ایلمخییا باخماغا کئتمیشدیلر، چوخ یورولموشدولار. آخشامدان ییخیلیب یاتیب لار.

مسیو ژوردان (قائم بیرسرایله، تنگه نفس). خانم، گرهك بو ساعتده اولنار دورالار. من گئدیره، دایانا بیلمه نم. حیف سنه پاریس، حیف سنه تولیئری، حیف سنه گوزل پایتخت، گوزه ل سلطنت! فرانسه بدبخت اولدو! دیمائز پاریس! مون دیو! مون دیو!

شهربانو خانم. حکیم صاحب، نهوار، نهاولوب؟
مسیو ژوردان. پاریس داغیلدی، تولیئری ییخیلیدی، فرانسه خراب اولدو،
دیمائ پاریس! دیمائ تولیئری!

شهربانو خانم. آله، سنه شکر، یعنی آله، دردینی اسیرگه!
مسیو ژوردان. گوزهل شهر، گوزهل سلطنت! بیر طرفه العینده ویران،
کان لم یکن اولوبدور. عقل کسمیرکه، بونجه ایشدیر، بونجه سردیر! استغفره،
مون دیو، مون دیو!

شهربانو خانم. بونجه سحر دیر! مگر سحر ایله پاریس ییخیلیب! نه
دئیر سینیز حکیم صاحب؟

مسیو ژوردان. البته، سحر ایدی، مات قالمالی ایشدیر. بیر طرفه العینده
غفلتا پاریس خراب اولوبدور.

بو سوزلردن شرف نساء خانم دخی قائم باشلاییر تیتره مگه.
گوزو درویش گیزله نن پرده ده.

خان پری (خیسین - خیسین). ددهم وای، نه نه وای!

بو حالدا قالماقلدان حاتم خان آقا و شاهباز بگ یاتدیقلاری
دامدان یوخودان اویانیب، دست پاچه، کوینجک مسیو ژوردانین
سسینه یوورورلر.

مسیو ژوردان (اونلاری گورهن کیمی). آخ، گلمدینیز! حاتم خان آقا،
شاهباز بگ، سیزی تاری، تزمه آت حاضر ائدین، گرهک بو ساعتده گئدم،
دایانا بیلمه نم، ئوزونوزده آتلانین منی آرازدان کچیردین، قایدین!
حاتم خان آقا (حیرتله). حکیم صاحب، نه واقع اولوبدور؟ بئله تله سیک
گئتمکه سبب نه دیر؟

مسیو ژوردان (قائم سس ایله). پاریس داغیلدی، تولیئری ییخیلیب،
فرانسه نین سلطنتی پوزولوب، کرال آوارا دوشوب. بو ساعتده تبریزده
اوتوران انگلیس کونسولوندا سیزین دیوان بگینیز منه کاغذ یتیردی؛ کونسول
بو احوالاتی بیلدیره ندن سونرا یازیرکه، لوندونا واجبی کاغذلار ایله بوساعت
چاپار گئدیر. آرازین کناریندا منه منتظر دیر. اون ایکی ساعتده گرهک من
ئوزومو اونا یتیرم. اگر تاخیر ائتم، چاپار گئدر، سونرا من ئوزومو
تزلیکله یالقیز کرالا چاتدیرا بیلمه نم. لوئی فیلیپ انگلیسه قاجیدیر.
مون دیو، مون دیو!

حاتم خان آقا (تحیر ایله). حکیم صاحب، پاریسی کیم داغیدیدیر، کیم
ییخیبدیر؟

مسیو ژوردان (اضطرابلا). شیطاین لر، اجنه لر، دیولر، عفریته لر، بدعمللر.
هانسینی دئییم! امان، حاتم خان آقا، آت حاضرئدین، دایانماق ممکن دگیل!
دیماژ پاریس! تولیئری! مون دیو، استئفر!

بو سوزلردن حاتم خان آقا بیر آز متحیر قالیر. اما شرف
نساء خانم باشلا ییر چوخ برک تیتره مکه. شاهباز بگ اونون
حالتینی دویور. تعجب ائدیپ، اوناساری اوز قویور. یایقلاشیپ
یاواش گولومسنمیش سوروشور.

شاهباز بگ. سن نییه تیتره ییرسن، آی فساد؟ یوخسا پاریسی سن
بویوروب ییخدیریسان که، من دخی اورا گئده بیلمه ییم؟
شرف نساء خانم (تیتره یه - تیتره یه، نازیک سسی ایله گوزو درویش
گیزلهنن پرده ده). یوخ، والله، قرآن حق، داییم جانینا منیم هیچ زاددان خبریم
یوخلور، منیم هیچ تقصیریم یوخلور!

شاهباز بگ (گوله مسنمیش). باخ، باخ، نجه آند ایچیر! نجه شیرین
دیل ایله یاخاسین قیراق چکیر! نییه تیتره ییرسن؟ اگر سن تک پریرلر پادشاهی
پاریسی ییخدیرسادا حلال دیر.

شهربانو خانم (اوزون مسیو ژوردانا توتوب). حکیم صاحب، بیزیم
شاهبازی دا آپاریرسینیزمی؟ (شاهباز بگ آدین ائشیدیپ گئری چوریلیر).

مسیو ژوردان. نه سویله ییرسینیز، خانم، ئوزوم باشیمی قویماغا ییر
تایمیرام. شاهبازی هارا آپاراجام! حاتم خان آقا، اماندیر، تز اولون، آتلانین،
منی ئوتورون! گرهك سرحدن آراز قیراغینا چاتام. تولیئری، مون دیو،
مون دیو!

حاتم خان آقا. شاهباز، گل گئدهك، گورهك نجه ائدیریک، بونجه ایش ایدی
اولدو؟

هر ایکسی دامدان چیخیر، دالارینجا مسیو ژوردان،
اونلاردان سونرا یاواش، پرده نین دالیسبندان درویش مستعلی شاه
خورجون چیکننده چیخیر. باشی آشاعی، هیچ مجلسده قالان
عورتلره متوجه اولماییب قاچیر، گوزدن ایتیر؛ سونرا؛

شهربانو خانم. خان پری، گوردون، نجه ایش اولدو؟
خان پری. خانم، من سنه دئمه دیم که، بو درویشین الیندن هیچ زاد
قورتارماز؟ من هله اوندان قورخورام که، پاریسین ییخیلماغینین ضربیندن
ئوزگه شهرلرده بریاد اولا. نخچوان، شرور محالارینین ییخیلماغینین ضربیندن
آغری داغینین بیر پارچاسی قوپوب توکولن کیمی، نجه که، درویش دئییردی.

شهربانو خانم. بلى، بوندان سونرا بو تعجب دڭىل؛ تعجب اودوركه،
كىشىلر هميشه بيزه دئيرلر؛ جادويا، پيتيه اينانماين! نجه اينانماق
اولاركه، آدام گوزوايله بيله ايشلر گورور؟
خانبرى. اه، خانم، كىشىلر اكر عقلمى وار، نيه بيز اونلارى هرقدمه
مين يول آلداديريق، ئوز بيلديگيميزى ائديرىك؟

شرف نساء خانم ساكت وصامت قورخوب قوروموش
مات قالير.

پرده سالىنىز.

تمام اولوز.

یعنی تمثیل گزارش عجیب که، کیفیت اوج مجلسده بیان اولوب اتمامه یتیر

افراد اهل مجالس

دیوان بگی.
کمالوف — اونون دیلمانجی.
مشدی قربان.
تاروئردی — اونون اوغلو.
پرزاد — اونون قارداشی قیزی.
نجف.
نماز.
زالخا — اونون آروادی.
بایرام — جوان اوغلان.
ولی خاتون اوغلو.
اوروج نصیب اوغلو.
سونا — پرزادین قایناناسی.
کوخا.
ماتوئی — کازاک.
فرانس فوت — حافظ جانوران
کریم — یاساویل.
تره کمه لر و کازاکلار.

اولینجی مجلس

اولینجی مجلس واقع اولور دره نین ایچینده، بیر بویوک پالید آغاجین دیینده که، پرزاد اوتوروبدور داش اوستونده، یانیندا قیوراق گئینمیش و یاراقلانمیش بایرام گوزون اونا دیکمیش.

بایرام. آخرکه، بو پالید آغاجین دیینده منه میسر اولدوکه، سنینله گوروشوب، دانیشیب اوره گیمی بوشالیم. نییه گئی باخیرسان؟ پرزاد. آی امان، قورخورام!

بایرام. قورخما، من سنی چوخ اگله منم. ایندی، پرزاد، منه ده گوروم. سن گئده جکسن تاروئردیه، بو تاتا آرواد اولاجاقسان، سونرا قیزلار ایچینده گووه نه جکسن که، گویا سنینده ارین وار؟

پرزاد. نه ائله ییم، الیمدن نه گلیر؟ آتام ئولوبدور، بیر آنام ایله قالمیشام عمیمین اختیاریندا، قارداشیم یوخ، بیر کومکیم یوخ. عمیم ایسترمی که، منی ئوزگه یه وئرسین، آتامدان قالان سورونو، ایلمخینی ئوزگه یه تاپشیرسین؟

بایرام. بس معلوم اولورکه، عمین سنی آختارمیر، آنجاق سنین سورون، ایلمخین آختاریر. اونون ایچون ایستیر سنی ئوز اوغلونا، او تجیکه، اوما یاغا. وئره که، عمرونده بیر سرچه ووردغو، بیر قوزو اوغورلادیغی یوخلور! پرزاد. ئئله ییم، یازانی پوزماق اولماز. البت. منیمده قاباغیمدا بئله یازیلیمیشمیش که، گره ک من تجیک آروادی اولایدیم.

بایرام. یعنی نه درددیر؟ تجیکه آرواد اولماقدانسا، ئوزونو بو گوله توللویوب بوغولسان، یئی دگیلمی؟

پرزاد. البته، یوز قات بوغولماغیم تاروئردیه آرواد اولماقدان یئیدیر. سندن چکینیرم. اگر سن رخصت وئرسن، بیرکون بودردایله ئوزومو ساغ قویمانام!

بایرام. آله ائله مه سین، سوز گلیمشی من بئله دئیرم. سن اولمایاندان سونرا دخی من نییه دنیا اوزونده گزیرم؟ سنین ئولومونه هیچ وقت راضی اولما بیلمه نم و تاروئردیه ده آرواد اولماغینا تابلاشمانام! گونو صاباح بیر گولله تاروئردی نین بویره کینه ووررام، سونرا ئوزومونده باشیما هر نه کلسه گلسمین.

پرزاد. بس ائله ده بیر گولله ده منه وور، منی ده ئوللور، سندن سونرا من دخی نییه گره ک دنیا دا ساغ قالم!

بایرام. سن نه ایچون ساغ قالمایاسان؟ سن ساغ قالارسان، سونرا باری بیر باشقا آیرلی، ووران — ییخان اوغلانا گئدرسن، هیچ اولماسا تای — توش طعنه سی چکمزسن.

پرزاد. آی بایرام، آلهی سئویرسن، منیم اوره گیمی قانا دوندرمه! منیم
ئوز دردیم ئوزومه بسدیر. اگر من ووران — ییخان اوغلانا نصیب اولسایدیم،
سنه نصیب اولاردیم.

بایرام. منه نصیب اولماغین ئوز الیندهدیر، اگر ایستهسن.

پرزاد. نجه ئوز الیمدهدیر؟

بایرام. بئله که، منه اذن وئر، سنی کوتوروم قاچیم.

پرزاد. هارا؟

بایرام. قره باغا، ایروانا، باشقا اوزاق یره.

پرزاد (بیر آز فکر ائدی). خیر، آنام راضی اولماز. آنامین گوزونون
آغی — قاراسی بیر منم. منی اوزاق آپارسان، آنامین گونو قارا اولار.

بایرام. بس قوی سنی آپاریم محالیمیزین اوبیری باشینا.

پرزاد. اه، او بوش ایشدیر! عمیم دولنا، زورلو کیشی دیر. بو یاخیندا
هیچ وقت منی سنین الینده قویماز. باشینا یوزمین قالماقال آچار. اوستونه
تقصیر ییخار، دیوانا سالار، نه بیلیم نه ائلر...

بایرام. بس نجه گرهک اولسون؟ سن گنده سن تاروئردیه آرواد اولاساز،
سنده قیراقدان باخام؟!

پرزاد. بس نه قاییریم؟ بیر یول گوستر، من ائله ائدیم.

بایرام. چوخ یاخشی، اگر من بیر حیلله قاییرام که، تاروئردی آرادان چیخا،
سن آزاد قالاسان، اونا راضی سانمی؟

پرزاد. به شرطی که، تاروئردینی ئولدورمک اولمایا.

بایرام. یاخشی، ئولدورمک اولماسین. بئله اولاکه، تاروئردی بوردان
اوزاقلاشا، ئوز که یره دوشه.

پرزاد. یاخشی، بونا من راضیام.

بایرام. بس دور گئت نماز آروادی زالخانی بورا گوندر گل سین، اونونلا
دانیشیم.

پرزاد. بو ساعتده گونده ررم. (گئتمک ایستدیر).

بایرام (اونون الینی توتوب). بیردایان، سوز دئییرهم!

پرزاد. نه دئییرسن؟

بایرام. آظالم، منیم اوره گیم اود توتوب آلیشیر، یانیر، ائله منی بئله
قویوب گئدیرسن؟

پرزاد. بس نجه ائله ییم؟

بایرام. باری اوره گیمه بیر آز سو سپ گئت!

پرزاد. اودور، سو قاباغیندا چایدان آخیر، ایچ نه قدر ایسته ییرسن.

بایرام. منیم اوره گیمین یانغیسی سوايله سونن یانغی دیر؟

پرزاد. بس نه ایلله سونر؟

بایرام. بیرجوت ئوپوش ایلله...

پر زاد (الینی داریتر). اه، بسدیر، سن آله هله ظرافت وقتی دگیل؛ قوی گئدیم، ایندی منیم دالیمجا گلن اولار. (پر زاد توللانا — توللانا اوبایا قاچیر). بایرام (دالیسینجا). زالخانی تز گوندر، بوردا گوزه تله ییرم! (یالقیز). آخ، تاروئردی، تاروئردی! گمان ائدیرسن که، پرزادی قویاجاغام سنه گئده؟ بو گده غریبه آخماقدیر! بیر فکر ائله میرکه، آخر نه هنریم وارکه، من بایرام ایله میدانا گیریرم؟ اونون کیمی آتا بیللمه نم، وورا بیللمه نم، ایکی آتین آرپاسین بوله بیللمه نم، آدیم بیرقوچاقلیقدا سویله نمه ییب، بیرقولدورلوقدا چکیللمه ییب، عمرومده بیر آت اوغورلامامیشام، بیر ئوکوز قوومامیشام، گئجه وقتی قورخودان آلاخیغین چتیریندن باشیمی دیشقاری چیمخارا بیللمه نم. بو اوره کایله نجه بایرام کیمی آدامین سئوگیلمیسنه گوز دیکیرم. واللله، اگر پرزاد اذن وئرسه، بیر گون اونو ساغ قویمانام!

بو حالدا زالخا دالیسی طرفیندن.

زالخا. سلام علیک، بایرام! کیمله گاپ ائله ییرسن؟
بایرام. (دالی چویریلیب). آ، زالخا، سنسن؟ کیم ایله گاپ ائله ییرم؟
تاروئردینین قاراسینجا سویله نیرم.
زالخا. تاروئردی سنه نه ائله ییدیر؟
بایرام. دخی نه ائله یه جک؟ گونومو قارا ائدیپ صبر وقراریمی کسیدیر؛ نه گوندوز دینجه له بیلیرم، نه گئجه یاتا بیلیرم. آز قالیب دلی — دیوانه اولوب مجنون کیمی داغا — داشا دوشم، گرم کیمی آیشام، یانام!
زالخا. آخر نییه، نه سببله؟
بایرام. او سببله که، بو تحیک، بو مایماق ایستیرکه، پرزادا ار اولار.
سن آله، زالخا، دوغرو سویله پرزاد کیمی فیر هیچ روادیرمی که، بئله تحیکه گئده؟

زالخا. کیم دئیرکه، پرزاد تاروئردیه گئده جکدیر؟ پرزادین اوره کین من بیلیرم. او سندن باشقا بیر آداما ئولسه ده گئتمز. تاروئردی اونون گوزونده چیینجه ده گورو کمور.

بایرام. بوندان نه حاصل که، تاروئردی اونون گوزونده چیینجه ده گورو کمور؟
اما چیین شیرینه حریص اولان کیمی، تاروئردی پرزادا حریص دیرا بوگون — صاباحدیر، آتاسی مشدی قربان کینین کسدیریپ اونا وئره جک.

زالخا. قیزین کونلو اولماسا، نجه اونو اره وئرمک اولار؟
بایرام. اه، زالخا، نه دانیشیرسان؟ آله یی سئویرسن، قیز اوشاغینین لیندن نه گله جک! اونون خواهشینه کیم باخاجاق؟ اولدن بیرآز اوف — اوف. ائله، سونرا چاره سی کسیر، تن قضایه. وئره ر آنجاق من آمو زارایله درده گرفتار قاللام.

زالخا. بس سنین فکرین نه دیر؟

بايرام. منيم فکريم بودورکه. اينديلن باشيمين چارهسينی گورهم.
تاروئردینی آرادان گوتورهم!
زالخا — یعنی اونو ئولدورهم؟

بايرام. يوخ اونا پرزاد راضی اولمور، من ئوزومده صلاح گورمورهم.
ئولدورمکدن نه حاصل؟ من ئوزومده قانلی — قاچاق اوللام. پرزاد منيم اليمندنه
چيخار.

زالخا. دوغرو دئيرسن. بس نجه تاروئردینی آرادان گوتورمک ايستيرسن؟
بايرام. باخ، من نجه اونو آرادان گوتورمک ايستيرهم. او سيزه چوخ گلير.
سنين کيشين نمازايله چوخ گزير. اگر سن و نماز منه کومک ائديب بير ايش
اؤلهسه نيز، ئوزومون کورد آتیمی باغيشلارام نمازا و بير يانی بوزوولو
اينکده سنه وئرم.

زالخا. دوغرو دان بير اينک؟
بايرام. شکسيز، شبهه سيز!
زالخا. يانيندادا، بوزووو؟
بايرام. بلی، بوزوووايله اينان که دوغرو دئيرهم.
زالخا. بيز نه گرهک ائدهک؟

بايرام. مثلا، تاروئردینی بير بهانه ايله ايوينيزه چاغيرين، اينانديرين که،
پرزاد سندن ئوترو بی اختياردير، اما سنه گلمکه تاي — توشونون طعنه سيندن
قورخور؛ اوندان ئوتروکه، دئيرلر، سن بير تجيك و قورخاق آدامسان، هامی
بيلىرکه، سنين اليندن هيچ بير ايش گلمز؛ بير اوغورلوقدا، بير قولدورلوقدا،
بير قوچاقلوقدا آدين چکيلمه ييدير. آتماغين معلوم دگيل، وورماغين معلوم
دگيل، هانسی قيز سنين کیمی اوغلانی سئوهر؟ سنده بير هنر گوستر، بير آدام
سوی، پول گتير، پارچا گتير، يا بير آت اوغورلا، يابير مال اوغورلا، دئسينلر
که، فلانکسده بو هنرين صاحبي دير. اوندان سونرا قيزدا ئوگونسون که، سنين
کیمی آری وار. تاروئردی آخماقدير، بو سوزلرين هاميسينا ايناناچاق،
سارساقلیق ائديب ئوزون سالاجاق خطا — بلایه، پرزاد قالاجاق منه.

زالخا. والله، ياخشى فکر ائديبسن! سنين کیمی اوغلاندا ئوترو گرهک
چالیشام.

بايرام. درست آنلادينمی دئديگيم سوزلری؟
زالخا. خاطر جمع اول!
بايرام. سونرا هر نه اولسا، منه بيلديرسن!
زالخا. گئديب ديوان بگينه خبر وئره جگسن؟

بايرام. يوخ، چوغولموق پشه سينی اوستومه گوتورمه نم، ايش ئويو
ئوزباشينا آچيلار. آنچاق من ايسترم خبردار اولام، اوره گيم بير آز توختيه.
زالخا. چوخ ياخشى، سونرا هر نه اولسا، سنه بيلديرهم. ايندی گئديرهم،
ايشيم وار، مال گلن وقتي دير.

بايرام. گئت، آل بو يايلىقدا سنه پشكش اولسون.
 زالخا. با، نه ياخشى يايلىقدير! ايچينده كى نهدير؟
 بايرام. ايچينده كى كيشميشدير؛ اونودا وئر اوشاقلاريندا.
 زالخا. آكيشى، اوغول سنین كيمى اولماق گرهك! سنین قادان دگسين
 تاروئردينين بويره كينه! عمرونده اونون ايندن من بير چوروك آلمادا
 آلاميشام. ساغلىق ايله قال، مرادينا يتيش! (گئدير.)
 بايرام (داليسينجا). وعدينى اونوتماياسان!
 زالخا (گئرى دونوب). سنده بير اينك دئميسن، سنده اونوتما!
 بايرام. بللى، بير سودلو، جنس اينك كه، مثلى اولمايا!
 زالخا. يانيندادا بوزووو!
 بايرام. البته، بوزوووايله!
 زالخا. آكيشى، سنى كيمى قوچاق اوغلانى سئومهك اولارمى؟ ساغلىق ايله
 قال، شاهبازيم!
 بايرام. گئت، خوش گلدين! آله، ايندى نه قايريم؟ گئديم درده بارى
 اوودان — زاددان آختاريم، بير آز فكريمى داغيديم.

وضع تماشاخانا تغيير تاپيب، نمازين ايونين صورتى برپا
 اولور. نماز و زالخا.

نماز. سن دئيرسن كه، بو ايشدن ئوترو بايرام ئوزونون كورد آتيني
 منه باغيشلاياجاقدير؟
 زالخا. شك سيز باغيشلاياجاقدير!
 نماز. عقليم كسمير. بايراما اللى قيزيل منيم يانيمدا ساناديلار، كورد
 آتيني ساتمادى. اونو منه پشكش ائلمرمى؟
 زالخا. يرزاددان ئوترو او ايندى جانيندان كچر، آت، مال نه شئيدير؟
 نماز. ملكه آللادا، سونرا وئرمهيه؟
 زالخا. آلداتماز، بايرامى تانيميرسان؟ اونون كيمى گوزهل، سوزوبوتون
 اوغلان تمام اوبادا وارمى؟
 نماز. ياخشى اولدو. من ئوزومده ايستيرديم كه، تاروئردينى بير خطايه
 سالام. آتاسى مشدى قربان منه بورج وئردبكي پولونو اوستومه ياساوول
 قويدوروب آلدى، منده اونا بيرحيف چكمه سم اوره گيم دينجه لمز.
 زالخا. دخى نيه دورورسان؟ بئله فرصت اولارمى؟ همى آت آلارسان،
 همى حيف چكرسن. تاروئردى ياخيندادير، گئت چاغير گلسين بيزده چورهك
 يمكه، سونرا من هامى ايشى دوزلدرم.
 نماز. عجب دئيرسن. والله گئديرم. (گئدير.)

زالخا (يالقيز). والله، اگر تاروئردى منيم سوزلريمدين قولدورلوغا
 گئتسه، بيچاره نين هيچ تقصيرى يوخلدور. او نئيله سين كه، بو ويران اولموش

ئولكەن قىزلارنى قولدورلوق، اوغورلوق باجارمىيەنى سۇمىرلر. ديوان بگىنە
دئەن گرەككە، بىچارە گدەلرى نىيە اوغورلوقدان، قولدورلوقدان ئوتتۇرا
اينجىدىرسن؟ باجارىرسان ئولكەمىزىن قىزلارىنا قلغن ائلەكە، قولدور اولمايان
اوغلانلاردان زەلەلرى گىتمەسەن. اوندا من ضامنكە، قورد قويونايلا اوتلايا!

بو حالدا نماز تاروئردى ايله ايجرى گىرىر.

نماز. آي آرواد، نەيىن وار، كىتىر گورەك، آجىمىشىق.
زالخا. بىي، نەيىم اولاجاق؟ آجىمىشىدىن، نىيە تاروئردى گىلدە گىدىپ
چورەك يەدىن، منىم اوستومە كىلىنە؟
نماز. ھەنەيىن وار، كىتىر اوزون دانىشما! (گىدىر، ائوين بوجاغىندە)
ياراقلارنى باخماغا مشغول اولور.

زالخا. آخشاما دخى بىر زاد قالمايلاقىدىر.
تاروئردى. آي زالخا، نە قايىم اولوبسان؟!
زالخا. نىيە قايىم اولمايىم؟ سەندەن مەن نەخىر گورموشم؟ بارى بىر دىلىنە
كىرەسەنكە، تويۇمدا سەنە بىر زاد باغىشلارام.
تاروئردى. نە توى!

زالخا. توى بىلمىرسەن؟ تويۇندا دە گوروم مەنە نە باغىشلايلاقسان؟
تاروئردى. ياخشى، اوندا سەنە بىرچوت باشماق باغىشلارام؛ گورورەم
چوخدان آياق ياللىن گىرىسەن.

زالخا (اوزون كئارا توتوب). نە مردار، ساققات آدمىر! (قايىم سەلە).
ساغ اول، چوخ راضىيام! تويۇن ترمى باشلاناجاق؟
تاروئردى. پائىزدا.

زالخا. نىيە بئلە كىچ؟
تاروئردى. پىرزاد يوباندىرىر؛ دئىير، ھلە جەيزى حاضردىكىل.
زالخا. دوغرو دانىمى؟ بىلكە باشقا سەبب وار؟
تاروئردى. نە باشقا سەبب اولاجاق؟

زالخا. بىلكە قىز سەنى سۇمىر؟ اورەكى ئوزگەسىنە باغلىدىر؟
تاروئردى. اە، بونە دانىشىر! قىز سەنى سۇمىر، غرىبە سويلەيىرسەن! نە
قىز سەنى سۇمىر!

زالخا. يەنى سەن دئىندە، چوخ زادسان؟! نىيە گرەك سۇمە؟ سەن ەمروندە
نە بىر ايش توتوبسان، نە آد چىخارىپسانكە، قىزلار سەنى سۇمىسەنلر؟
تاروئردى. نە آد چىخارمىشام؟

نماز. آرواد، نە دانىشىرسان، نە ايشىن وار؟
زالخا. سەيىن كەس، سەلىك زاد يوخدور!
تاروئردى. نماز سەلىك زاد يوخدور، دوغرو دئىير. ياخشى، زالخا، سويلە
گورەك، مەن نە آد چىخارمىشام، يەنى نە آد چىخاردا جاغام؟

زالخا. ھېچ اوغورلۇغا گىدىيسنمى؟
 تاروئردى. خىر، اوغورلۇغا گىتدىگىم يوخدور. نەدن ئوترو اوغورلۇغا
 گىدەجگم؟ ئوزومون دولتىم، مالىم آزديرمى؟
 زالخا. دولتىن چوخدور، اماقچاقلىغىن يوخدور. ھېچبىر آدام سويوبسانمى،
 ھېچبىر آدام ووروبسانمى؟
 تاروئردى. خىر، نە آدام سويوموشام، نە آدام وورموشام. سىبىرە گىدەنلرى،
 دارا چكىلنلرى گوزون گورمور؟
 زالخا. قوچاق آدام ھېچزاددان قورخماز! چكىنمك قورخاق آدامىن ايشمىدير.
 آخرى اودوركە، پرزاد باجارمىر سەنە گىدە ھامى دئىير؛ سەن قورخاقسان،
 تىجىك سەن!

تاروئردى. كىم دئىير؟
 زالخا. ھامى دئىير. آروادلار، قىزلار، كىشىلەر، حتى بالاجا اوشاقلاردا!
 ھامى حىفسىلەنلرلر كە، تاروئردى نەجە گوزەل اوغلان دىر، ھېچ تاىى يوخدور،
 اما چەفايدا، قورخاقدىر، ياسساردىر.
 تاروئردى. كىم دئىيركە، سەن قورخاغام؟ ھېچ وقت قورخاق دگىلم. بىر آز
 چكىنن، احتىاطلى آدامام ... يوخسا مەندە قورخاقلق ھاردا ايدى؟
 نماز. آى آرواد، بسدىر، آز دانىش!
 زالخا. سەن كىس سىنىنى، ايشىن يوخدور!

تاروئردى. آكىشى، سەن لىك نەوار؟ دىنمە سەنە، گوروم بو آرواد نە
 دانىشىر! بس بىلە ھە؟ پرزاد اونون ايچون مەنە گىلمك اىستەمىر؟ دئىيرلر كە،
 سەن قورخاغام؟ واللە، آجىغىم ائىلە توتوركە، اىستىرەم بو ساعىتدە يولا دوشم،
 گىدەم، آدام سويام؛ ھامىيا بىلدىرەم كە، مەنەم حقىمدە ناحق گەمان ائىدىلەر.
 زالخا. ھەزىنى گوستەر گورەك، آدام دىلىندە چوخ زاد دئىر.
 تاروئردى. سەن بىر يەر نىشان وئىر، سەن بوساعىتدە يولا دوشوم.
 زالخا. دوش شىماخى يولونا، بشريوز سوداگر گىلىب — گىدىر، بىرىن،
 ايكىسىن سو، مالىن گىتىر، گورەك كە، دوغرودان قوچاقسان، يا لووغالىق
 ائىدىرسەن؟

تاروئردى. گورە سەن سوداگر طایفاسى ياراقلى — اسبابلى يولا چىخار،
 يا ائىلە بومبوش؟

زالخا. بئىلە توتاق كە، ياراقلى — اسبابلى اولارلار، سەن كە آغاچلا قاقلارىنا
 چىخما ياقسان؟ البتە، سەن دە ياراق — اسبابىن اولاجاق.

تاروئردى. مەلۇم كە، اولاجاق. اما تەك گىتەك بىر آز چىتىن دگىلمى؟
 زالخا. سەن دە يولداش گوتور. بىزدە آرمى قوچاق اوغلان وار. اە، سەن
 ھارا، بئىلە ايش ھارا؟!

تاروئردى. مەن ھارا، بئىلە ايش ھارا؟ واللە، گورە سەن كە، دوغرو دئىيرەم.
 نماز، بورا گل! سەن آللە مەنە يولداش تاپ!

نماز. يولداشى ئىيلەيىرسن؟
 تاروئردى. گىزىگە گىلدەجىم.
 نماز. آكىشى، بوش — بوش دانىشما، سندن كاروان ووران اولماز.
 تاروئردى. واللە، دوغرو سوزومدور، يولداش تاپ!
 نماز. سارساق سويلمه! من صلاح گورمورەم؛ سنین ايشين دگىل!
 تاروئردى. آكىشى، نەطور آدامسان؟ سنین نە وجينه؟ سن منە يولداش
 وئر، سونرا گورکە ايشيمدير، يايوخ؟
 نماز. چونكە ال چكىمىرسن، وللى خاتون اوغلونو، اوروج نصيب اوغلونو
 چاغىرارىق، آپارارسان.
 تاروئردى. ائىلە ايكىجەسىنى؟
 نماز ايكىسى بسدير.
 تاروئردى. دوغرودان بسدير. اولسون. دى آدام گوندەر، اولارى چاغىرسىن!
 نماز. زالخا، گىت اولارى بورا چاغىر!
 زالخا. آكىشى، سن اونون سوزونە نە اينانيرسان؟ تمام او لووغالىق
 ائىلەيىر؟
 نماز. كس سىنىنى، تاروئردى كىمدن اسكىك ايكىددير؟ الى — قولومو
 ئوزگەلرىنكىندىن كىچىكدير؟
 زالخا. من اونو تانىيرام، او هيچ وقت بو ايشە گىرىشمىز.
 تاروئردى. من گىرىشمەنم؟ گورەرسن نچە گىرىشىرەم! گىت اولارى تز
 چاغىر، سونرا معلوم اولار.
 زالخا. ياخشى گىلدەرم. (اوزونو كنارا توتوب). آخماق، هامى سوزوموزە
 ايناندى. انشا الله گىلدەجىك. (گىدير).
 نماز (آهستە). باخ، تاروئردى، اگر بختىن يار اولسا، هر نە كتىرسن
 گرەك ئوزون برابرى منەدە پاى وئىرەسن! عىبدير مىندن گىزلىك! كتىردىگىنىز
 شئىلرىن باشىن باتىرماق، ايزىن ايتىرمىك منىم بوينوما، بەشرطىكە، هرزاددان
 منە يارى پاى اولسون.
 تاروئردى. اە، مسجد تىكىلمەمىش كور عصاسىن دايدى، هلە قوى گورەك
 نە اولور!
 نماز. آكىشى، سنین اليندىن نە گىلمىز؟ من آخماق آرواد طايفاسى دگىلم كە،
 سنى تانىمايم. مگر سن آيى قىران امىراسلانىن نودىسى دگىلسن؟
 تاروئردى. نماز، سن الله اونون ايشلىرىندىن ائشىدىيىسن كە، نەلر
 ائىدېدېر؟
 نماز. نچە ائشىتمەمىشم؟ صفر داىى اونون دوستو دگىلايدى؟ اونون
 ايشلىرىن بىر بە بىر منە ناغىل ائتمەيىدېرمى؟ انشا الله، بىزدە اولاركىمى
 بىر — بىرىمىزى سئوۋەجەگىك. امىدىم بودور كە، الينە دوشن اووون مىندن
 گىزلىمەيەسن.

تاروئردى. اولسون، تكى بىرپارا آداملار منىم حقىمدە چوروك سوزلر
 دانىشماسىنلار. من ائلمە هامىسىنى سەنەوئەرم، من كە، پول، مال دردىندە دگىلم.
 نماز. هامىسىنى منە وئەرسەن؟ واللە عجب دئىرسەن! بارك اللە! ايندى
 بىلىدىم كە، دامارىندا امىرسلان قانى وار. وعدىنى اونوتمايىسان!
 تاروئردى. آكىشى، سەن يولداش وئە، آخربنا باخ!
 نماز. اودور، يولداشلار سەن گىلەرلر.

بو حالدا زالخا، ولى خاتون اوغلو و اوروج نصيب اوغلو
 داخل اولورلار.

ولى واوروج. سلام عليك!
 نماز. عليك سلام!

ولى. نماز، نەوار، خىراولا، بىزى نە عجب چاغىرديىسان؟
 نماز. تاروئردى توقع ائدىركە، اونونلا كىزىمكە كئەدەسىنىز.
 اوروج. نە كىزىمكە؟

نماز. دخى نە سوروشماق؟ كىزىمكە دئەندە ئوزون بىلمىرسەن؟
 ولى. من عمرومدە كىزىمكە كئەدىكىم يوخدور. قويون-قوزو اوغورلوغوندا
 باشقا منىم الىمدەن بىر زاد كىلمز. اوروجو بىلمىرەم.
 اوروج. من جىيەز ... يىيەرەم. منىم ھاوقت قولدورلوغا كئەدىكىم وار؟ من
 ھىچ قويون - قوزو اوغورلوغودا باجارمانام.
 نماز. اوغلان، نە دانىشىرسەن؟ مگر ايكىد دگىل سىنىز؟ تفنگ آتماق
 بىلمىرسىنىز؟

ولى. تفنگ آتماق بىلمىرىك اووا، قوشا، آداما تفنگ آتماق نە بىزىم
 ايشىمىزدىر؟

نماز. كىم سىزە دئىركە، آداما تفنگ آتىن؟ آتلا نارسىنىز، چىخارسىنىز
 كىزىمكە، دوشرسىنىز پوشت يولونا؛ بىردەن قاباغىنىزا دەوہ كاروانى، يا ارمنى
 بازاركانلار راست كىلر، گویا قورخوتماق ايچون باشلارنىن اوستوندەن
 تفنگ بوشالدارسىنىز. بوندان ھىچ بىر ضرر يوخدور، اولار قورخوب ھەر بىر
 طرفە قاچاجاق. ماللار، پوللار توکولوب قالاجاق، يىغىشىدىرىب، گوتوروب
 قايدارسىنىز. نەچتىن ايشىدىر.

ولى. اە، بىز ھارا، بئلمە ايش ھارا؟ بىز بىر چوبان آدمىق، بىزە قولدورلوق
 نە ياراشار؟

تاروئردى. نماز، بوراگل، بىلمىرسىنىمى، جبر ائلمە. گورورسەن كە،
 قورخورلار، دخى نىيە قىسنىرسەن؟ ھامى منىم كىمى كە، اولماي اچاقدىر؟! بوراخ
 كئەسىنلر!

نماز. خیر، قوی گورو ولى، عیب دگیل باش قاجیریرسینیز؟ آرتیق تیکه مگر باش یارار؟ اول، مالینیز، پولونوز آرتار، ایکینجیسی، آد - سان چیخاردارسینیز.

اوروج. من جیههز ... ییه ره! منیم نه ییمه گره کدیر آد - سان؟ ولى. بلى، کچل اوروجا آد - سان چوخ لازم دیر!

نماز. آگده، نه غیرت سیز آدام سینیز! تاروئردی ایله هیچ دوز - چوره ک دادمیب سینیز می؟ مگر سیز بیلیمیر سینیز که، بیزیم اوبامیزدا بوندان دولتی آدام یوخدور؟ سیزین همیشه وجینیزه گلزمی؟ آز آدامی اوندان خیر گوروب؟

تاروئردی. نماز، نییه قیسینیرسان! قوی گوره ک، من ئوزومده هله بیر آز فکر ائله مک ایسته یی ره.

نماز. خیر، نمک به حراملیق ائدیرلر. کیچیک اولان گره ک بویوگون سؤزوننه باخا!

ولى. اوروج، نه دئیرسن؟ گئده کمی؟

اوروج. نه بیلیم، واللہ، گئدیرسن، گئده ک!

ولى. آکیشی، اولار که، بیر آت بهاسی الیمیزه دوشه. ایکى ایلدیر که. آت ایسته یی ره آلام، پول تاپمیرام.

نماز. البته، آت بهاسی دا الیمیزه دوشر! بئله خیردن آدام قاجار می؟

ولى. دخی نه ائیله مک، چونکه تاروئردی چاره سیز خواهش ائدیر، اونون سؤزو سینینجا، دشمنین بوینو سینسین، من حاضر ام.

اوروج. من ده حاضر ام! یولداش دان آیریلماق که، اولماز.

تاروئردی. اما بیر درست فکر ائدین ...

نماز (اونون سوزون کسب). تاروئردی سیزدن راضی لیق ائدیر و توقع ائدیر که، تز فرصتی فوته وئرمه ییب، گئدیب یاراقلا نیب گله سینیز. گزمک ایچون بئله یاخشی وقت اله دوشمن.

ولى. اوروج گئده ک!

گئدیرلر.

تاروئردی. نماز، بیلیرسن می، بیرزادی لاب، اونوتدوق. منیم آتام بیرمشدی کیشی دیر، هیچ راضی اولار می که، من قولدورلوغا گئده م؟

نماز. آکیشی، آتاندان رخصت آل، گئت!

تاروئردی. عجب دانیشیرسان! آتام دئیم که، منه رخصت وئر، من قولدورلوغا گئدیم؟

نماز. ائله نییه دئیرسن؟ ده که، آراندان تاخیل سولاماغا گئدیرم. البته، رخصت وئره جک دیر؛ سونرا چیخ پوشت یولونا، دخی نه وار بوندا؟

تاروئردی. نجه بوندا نهوار؟
 نماز. یعنی بوندان آسان نهوار؟!
 تاروئردی. عجب آسان زاد تاپميسان؟ من، والله، آنجا آتامدان قورخورام،
 او جهئدن بوایش منه چوخ چتین گلیر.
 نماز. آدام که قورخاق اولدو، بوطور ایله بهانه کتیرم. گئتمیرسن،
 شوزون بیل.

بو حالدا زالخا داخل اولور.

نماز. زالخا، گئت او شاقلارا ده که، دخی جفا چکمه سینلر، تاروئردی
 گئریله دی.

تاروئردی. من که دئمه دیم گئریله بیردم.
 زالخا. من بو ساعتده پرزاد ایله گوروشدوم. هامی ایشی قولاغینا
 پیچیلدایم. نجه سئویندی، نجه سئویندی!... دئدی که، ایندی آلله شکر، دخی
 دئمزلر که، تاروئردی قورخاق دیر. بوندان سونرا من اونانمانام دئیم که، اونو
 سئویرم. بووقته دک تمام قیزلار منه طعنه ائدیردی، هریریسینی گوره نده
 باشیمی آشاغی سالیردیم.

نماز. آشکار زاد دیر که، بیزیم قیزلاریمیز هیچ بیر اوغلانی سئومزلر که،
 آدام سویمامیش، یول کسمه میش اولا، ائله بیرسی ده بو زالخا! آخر بودا
 گوزل ساییلیردی!

زالخا. آلله سئویرسن، اتمیزی توکمه، آذ دانیش!
 نماز. والله، دوغرو دئیرم، ائله بیرسی بو زالخا! مگر منه اولدن
 گلردی، اگر قولدورلوغا ال قویما سایدیم؟ آرواد، بئله دیرمی؟
 زالخا. یاخشی، بس دیر. کچن ایشی اندی چورو کچولوک ائیله ییب
 دانیشماق سنه قالیلیر؟

تاروئردی. من گئتمکه مضایقه ائله میرم، اما اوستومده هیچ بیر یارق
 یوخدور. بیل میرم نجه ائدیم. یارق ایچون ائوه گئتم آتام دویا جاق دیر.
 نماز. ائوه نییه گئدیرسن! منیم قلینچیمی، تفنگیمی، تاپانچامی کوتور،
 خانچالدا ئوز بئلینده وار. قوی من سنی گئیندیریم، یاراقلاندیریم. (باشلا ییر
 یاراقلاری اونون اوستونه تاخماغا.)

تاروئردی. دخی باشقا نه گوتوروم؟

نماز. اولان، بس دیر، بولار ایله بیر قوشون قیرماق اولار؛ دخی آرتیق
 نهینه گره کدیر؟

زالخا. وای امان، تاروئردی، نجه هئیتلی اولدون؟ سنی گوره ن کیمی
 آداملار قاچا جاقلار.

بو حالدا ولی و اوروج داخل اولورلار.

اوروج. بیزده حاضریق.

تاروئردی. گئده کمی؟

نماز. گئدین، گئدین، اوغورونوز خیر اولسون! الی دولو قایداسینیز!
زالخا. تاروئردی، پرزادایله قوشا قارییاسان! چوخلو اوغول - قیز
گوره سن! اوغلانلاریندا سنین کیمی توچاق اولسون!
تاروئردی. غم ائلمه، اولاجاقلار، شک سیز اولاجاقلار! یا ساف آدیمی
باتیرام، یا آدام سویمامیش قاییتما یا جاغام!

گئدیرلر.

نماز. زالخا، بیلیرسنمی، من شرطلشدیم که، تاروئردی هر نه گتیرسه،
یاریسین منه وئرسین.

زالخا. تاروئردی یعنی بیر زاد گتیره جکدیرمی که، یاریسین سنه ویره؟
سن نییه بئله خام خیال اولورسان؟ شک یوخدور که، اونون قول - قیچینی
ازیب یولا سالاجاقلار.

نماز. خیر، کیم بیلیر، اولور که، اوغورونا بیر خیر گله. قورخاق همیشه
اوزوندن قورخاغا راست گلمر. آخردا ایش هر نه قورتارسا، بیزیم خیریمیزه دیر؛
بیر طرفدن آت، بیر طرفدن ده پول! (گئدیر الینی اوووشدورا - اوووشدورا.)

پرده سالینیر.

ایکینجی مجلس

واقع اولور شمس الدین محالیندا، دره نین ایچینده که، بیر
طرفینده تپه دخی ظاهر دیر.

بایرام (یالقیز). آکیشی، اوودا اله دوشمور؛ نه بیر جیران وار، نه بیر
توراج وار؛ بیر دووشاندا باری راست گلمیر که، بیر تفنگ آتام. اوره کیم
داریم، نه یامان بختیم وارایمیش. توتالیم که، پرزاد منی سئویر، الیندن
نه گله جک؟ عمی سینین امریندن چیخامی بیله جک، تمام اوبانین عهده سیندن
گله می بیله جک؟ قیز طایفاسینین خواهشینه مگر بیزلرده قولاغمی آسارلار؟
امید یوخدور. اقبالیم گتیرمیه جک. زالخا، ائدیگی وعدینی بیتیرمکه جرئت

ايدە بىلمىيەڭ. نماز بىر طمعكار شيطان فكر آدمىر ھىچ وقتدە تاروئردى كىمى دولتلى آدمى الە سالماق ايستەمىيەڭ. پروردگار! نەجە ائدىم. بودردە نەجە تابلاشيم؟ نەطور صبر ائدىم. نەجە آرام توتوم، نەجە بو غصەدن دىنەلە بىلىم؟ آخى، نە خىشىلەتلى سىسى كلىر؟! گرەككە، بركولون دالىسىندادىر. جانابار اولاجاق، كئدىم بلكە گوللە ايلە وورا بىلىم. ائلە بىلىمكە، تاروئردىن بويرە كىنە گوللە وورورام. (كئدىر).

بىر آز سونرا تاروئردى يولداشلار ايلە يىتمىش، بئلمىرىنى اگىب، سىنە - سىنە اويانا - بويانا باخىرلار

تاروئردى. تس ... تس ... احتياطلى اولون، گرەككە، يولدان گلنوار! اوروج، وار، وار. آت آياغىن تاپىلمىسى كلىر. ولى، تىنگىن چاخماغىن يوخارى آياغا قوزاڭكە، ھامىمىر بىردىن تىنگىلى بوشالداق! تاروئردى. دايان، دايان! بئلمىلەرمكە، تىنگىن آتماق ياخشىدىر. ولى، نەجە تىنگىن آتماق ياخشىدىر؟ اوندان نەجە سوئماق اولار؟ سونرا گرەككە الى بوش اوبايا قايدىداق، تمام خلقى اوستوموزە گولدورەك! تاروئردى. نە سىبە خلقى اوستوموزە گولەڭكە؟ دئىدىركە، يولچىخىدىق، چوخ گوزە تىلەدىك، ھىچ كىسە راست كىلمەدىك.

ولى. بونا ھىچ كىسە اينانماز. مەن بونو ائدە بىلمەردەم. تاروئردى. ائدە بىلمەرسەن، بىس مەندە كومەك سىز فقير - فقرانىن اوستونە توكلە بىلمەنم! مەن بئلمە گناھ ايشە قوشولماي اجاڭام! آدمدا رحم، مروت ياخشى شىدىر. دوغروسو بودورەك، مەن قايدىداڭام. مەن قالىرام، كئدىرەم! ولى. يواش، عزيزىم، چوخ كىچ باشا دوشوبسەن. آللىھە آند اولسون، اگر آياق كئرى قوياسان، شىطانىنى چكىب قارىنىنى توستو ايلە دولدورام. سارساق بالاسى، ئوزون يالوارىب بىزى بورا كىتىرمىسەن، ايندى بىزى قويوب كىتمەك ايستەيىرسەن؟

تاروئردى. مەن كە سىزى قويوب كىتمەك ايستەمىرەم، مەن سىزىن خىرىنىز ايچون دئىرەمكە، كئرى دۈنەك؛ بلكە يول آدمى بىزدىن چوخ اولدولار، بلكە بىزىم كىمى قوچاق آدملار اولدولار؛ توكموزو توكموب قول - قانادىمىزى قىرارلار.

ولى. قوشدان قورخان دارى اكەز. ايندى بو فكرلى ائلمەك وقتى دگىل! يولدان ئوتلىرى گرەككە اگلىيەك، سەندە بىزىم ايلە كرەك بىرىدە اولاسان؛ يوخسا، گۇررسەن! ايستىرسەن صاباخ عالمى بىزە گولدورەسەن؟ آياق كئرى قوياسان، بوتون تىنگى سەنە بوشالداڭام. (نەنگى اونا سارى چويرىر).

تاروئردى. اللە اكبر، بىزە قورخاق دىمەسەنلەر دئىيەن، گرەككە ئوزوموزو بلايە سالاق! آقارداش بىرە قولاڭكە، گور نە دئىرەم؛ سەن قوچاقلىغى لاپ غلط آنلايىرسەن ھىچ بىلمىرسەنمى قوچاقلىق، ايگىدلىك نەدىر؟ ايگىدلىرىن

باشچىسى كوراوغلو دئيبدير كه ايگيدليك اوزدور، دوققوزو قاقماقدير،
بىرىسى هيچ گوزه گورونمهك. من دئيرهك، بو ايكي ايشين هانسىنامل
ئديرسينيز ائدين.

ولى. بسدير، چوخ وعظ وئرمه! گورورسنمى يوخاريدا بيرزاد قارالير؟
او، يولدان گلن اولاجاقدير.

تاروئردى. (اگىلىب باخير). دوغرودان گلن وار. گورهسن كيمدير؟ والله
گليز! بيليرسينيزمى، سيز قاباغا گئدين، من سيزين دالينيزى ساخلايم.
ولى. بلى، سنه چوخ اميد باغلاماق اولار. اوروج قاباغا گئدهك، گورهك
كيمدير گلن. اى، تاروئردى، والله اگر قاجاسان، اوبانين ايچيندهده حقينه فكر
چكره، ئوزون بيل.

تاروئردى و سونرا ئئمسه فوك.

تاروئردى. دى گور، سئوگىلى ليگين آخري بئله اولاز! هيچ فكرىمن
كچردى كه، قوللور اولاجاغام، يول كسهجكم، عالمه زلزله، ولوله سالاجاغام؟
پروردكارا، سئوگى نه يامان اولورموش؟

فوك. من چوخ ياخشى ائلهديم كه، آرابادان دوشدوم، بيرآز پياده يريديم،
چيچك درديم، نه ياخشى چيچكدير، نه گوزهل قوخوسو وار. بونو مارييا
آدامووناييا پشكش ائدهجكم. (غفلتا گوزو تاروئرديه ساتاثير). آخ، ددهم
واى! بو كيمدير؟ واى امان! الله، سن ساخلا!

تاروئردى. هيچ بيليرمه نه قايريرلار! اوردا آرابانين آتيني اگلييبلر؛
كوچر قاجيب ئوزون كولموغا سالدى. بارك الله، قوچاقلاريم، نجه ايشن گوردوك!
(غفلتا گوزو فوكا ساتاثير). اى واى، تارى! يامان يرده گون آخشام اولدو!
بو كيمدير گورهسن؟

فوك. اى واى، بو قوللور اولاجاقدير! يقين منى ئولدورهك! (باشلاير
تيتره مكه).

تاروئردى. اى، يقين بو آدامدا قوللورلوغا چيخيبدير، چيگينده تفنگى ده
وار. واى امان، آتسا منيم ايشيم خرابدير! (اودا باشلاير تيتره مكه).

فوك. آخ، مارييا آداموونا، مارييا آداموونا! سن هارداسان؟!
تاروئردى. ياخشى پرزادى آلدیق. ياخشى توى ائلهديك، فراغت، راحت
دوردوغوموز يرده ئوزوموزه ايش قايرديق!

فوك. الله، نجه هئيتلىدير!
تاروئردى. الله، تفنگى نجه اوزون دور! هيچ بير بئله اوزون تفنگ
گورمه ميشم.

فوك. ياخشىسى اودور كه، بيرطرفه قاجام!
تاروئردى. بارى قاجيم، بلكه ائوى ييخيلميش تفنگى منه دوزلديب آتدى.
وقتايكن بيرطرفه يايينيم.

ھرايکىسى بىردن قاچىرلار. غفلتا بىر — بىرىلە توققوشورلار.
ھر ايکىسى کيسەنى چىخايب بىر — بىرىنە اوزادير.

تاروئردى. واللہ، منىم وار يوخوم بودور، آل، مندن ال چك!
فوك. واللہ، بوندان آرتىق تمام سفرىمدە بىرزاد قازانمايشام؛ آل،
منى بوراخ!

تاروئردى. آللهى سئويرسن، منى قوى اوبايا قايدىم.
فوك. آماندير، منى ئولدورمە، يازىغام!
تاروئردى. بس سن قولدوردگىل سن؟
فوك. من بىر فقير نمسەيم. سن کيم سن؟
تاروئردى. من کيمم؟ قورومساق! گورمورسن كە، من قولدورام! منىم
كولموغون اپچىندە ايکى يوز يولداشيم ياتير! سىز نچە سىنيز؟
فوك. من بىرجهيم!

تاروئردى. دى بس تز قاچ، يوخسا بوساغندە سنى ئولدوررم!
فوك. دوغرومو دئويرسن كە، سن يالقيز دگىل سن؟
تاروئردى. ائشيتميرسن كە، منىم يولداشلاريمىن قالماقالى گلير؟
فوك. آخ، تارى، تمام وار — يوخوم غارت اولاجاق! آخ، مارييا آداموونا!
مارييا آداموونا! بونجە بدبخت ليک ايدى اوز وئردى. بىز بوندان سونرا نچە
ئەدجەيىك. (اغلایير.)

تاروئردى. يولداشلاريم ياخينلاشورلار، دى ايتىل جەنمە، قاچ تز، يوخسا
بو ساعندە قارنىنى توستو ايلە دولدورام!

فوك. آخ، آللهى سئويرسن، دايان، بوساغندە قاچيم، (باشلاير قاجماغا).
تاروئردى. (يالقيز). نچە قورخوتدوم! منىم کيمى ظالم اولارمى؟ اگر
پرزاد منى بو حالدا گورە بىلسئيدى، قورخودان باغرى چاتلاردى.

بو حالدا ولى و اوروج آرابايا قوشولان آتى جلوووندان
چكىرلر، آرابادا ايکى صندوق وار.

تاروئردى. آى اوشاقلار، ھاميسى قاجدىلارمى؟
ولى. خاطر جمع اول، ھاميسى قاجدىلار!
تاروئردى (گولە — گولە). نچە قورخاق ايميشلر. بئله آداملاردا وار
دنپادا؟ ياخشى، كسبىمىز نەدير؟ آرابادا نەشئى وار؟

ولى، آرابادا ايکى بويوك صندوق وار كە، ھىچ تربتمك اولماز. سن
تاروئردى، تز اولارى سىندير، اپچىنين شئىن بىريرە يىغ. من، اوروج گئەك،
آرابانين آتلارىن بىرىنە گولە دگىب. ايکى ياخشىسى كولموغا قاجدى، توتاق
گتيرەك، شئىلرى يوكلەيك آپاراق.

تاروئردى. چوخ ياخشى. سىز گنديب آتلازى قايتارين، من بوساعته
 صندوقلارى سىندىرىپ، شئىلىرى بىر يره يىغارام؛ اما تز قايدىن بورادا چوخ
 تايانماق اولماز، قورخورام اوستومه آدام توكوله، اليمدن ناحق قان چىخا.
 ولى. آخماق دانىشما، سارساق! سن بىر تويوق ئولدوره بىلمىسن. تك
 ئوزون قاچما؛ آدام ئولدورمگىنى سنه باغىشلادىق!
 اوروج. بو ساعته قايدىرىق، فكر ائلمه، صندوقلارى آچ!
 تاروئردى. باش اوسته.

ولى. اوروج جلد اوزاقلاشىرلار.

تاروئردى. (بالقىز). ينه من يالقىز قالدىم. ضررى يوخدور. كىمدن
 قورخاچاغام! مال يىهلرېنى قاچىرمىشيق. آگده، نه بويوك صندوقلاردىر! يقىن
 اچىندە كى تمام تافتادىر. پرزادا ئىله ياشى اولدوقچا تافتا تومان — كوينك
 گئىسىن. قورومساق نماز يارىسىنى ايندى مندن ايستەيهك. غلط ائله يىر!
 نه قايرىبدىركە، يارىسىنى اونا وئرىم! بلكە صندوقلارېن اچىندە كى تىرمە
 شالدى؟ يا پادشاهلىق پولودور. تز بىر باخىم، گوروم نه وار؟ (ياووقلاشىر
 صندوقلارا). صندوقدا دئيه سن بىرزاد تىرەنير. (صندوقىن قاپاغىنى قالدخىزىر.
 بىردن بىر مېمون صندوقدان دىشقارى سچرايىر). الله اكبر، بونەدىر! صندوقدا
 مېمون نه قايرىر؟ بئله دە سوداگر مالى اولارمى؟ بئله زىيىل ايله آلىش —
 وئرىش ائىن سوداگرلردە دنيا دا وارمىش؟ (مېمون اونا دىشىن قىچىدىر).
 آخ، كوپك اوغلىنون مالى، نه منە دىشىن قىچىدىرسان؟ (مېمون اونون تىقلىدىنى
 گتىرىر). باخ، باخ، منىم تىقلىدىمى گتىرىر! ياخشى اولدو، بونو پرزادا
 پشكش آپارام. قوى بونو گورسون سئوينسىن. نجه توتوم؟ اى، مېمون،
 قورخما، ياخين گل! كوزەل مېمون، ياخين گل! (يرىير مېمونا سارى، مېمون
 قاپاغىندا توللانير). باخ، باخ، كوپك اوغلىنون مالى، از قالمىشدى منە توخونا!
 يواش، من گور نجه سنى توتارام! (قاچىر مېمونون دالىسىنجا؛ مېمون قاپاغىندان
 اويانا — بويانا توللانير؛ سونرا آغاچا چىخىر؛ باشلاير اونون تىقلىدىنى
 گوسترمگە). باخ، باخ، فكرى بودوركە، من اونون دالىسىنجا آغاچا چىخام.
 نجه شيطان مېموندور! اوف، غرىبە يورولدوم، بو نه سارساق سوداگرايمىش
 كە، مېمونو آرابايا قويوب گزىدىرير؟ من ائله بىلدىم، بوائوى يىخىلمىش
 عقلملى — باشلى مال آپارىر ساتماغا اوستونه دوشوب سويدوق. من نه بىلدىم كە،
 او بئله نادرست ايمىش كە، بىزىم اوخوموزو بوشا چىخارتدى. نجه اورە كىم
 داريخىر! اما الى بوش ائوه قايتماق اولماز. گوروم اوبىرىسى صندوقدا
 نه وار. اما بويوك صندوقلور، يقىن كە، بونون اچىندە عقلملى — باشلى مال
 وار. قاپاغىدا نەيكەدىر؟ (قاپاغىن سىندىرىر) آخ، پروردگار، نه خىرىلتى
 گلىر! (قاپاغى قالدخىزىر، بىر آيى چىخىر، ائو سوپورلەيىر). اى واى، آيى!
 اى نماز، آى زالىخا! آى پرزادا! ائويم يىخىلدى! آى هاراي، آى امان! كومك ائىدىن.

آی آلهی سئوه، دادیما یتیشین! وای امان، غلط ائله‌رم، قولدورلوغا دخی
چیخمانام، هیچ کیمی سویمانام! توبه اولسون، توبه، توبه! اوف، آله، سن
قورتارا! آله، سن دادا یتیش! هیچ وقت بئله یولا دخی گئتمه‌م.

آیی اونون یوزونو جیریپ ییخیر بره، سچراییر بئلینه،
باشلاییر ئوو کلمکه، بوغماغا، بو حالدا بایرام تپه‌نین
اوستونده ظاهر اولور.

بایرام. نه‌سس گلیر؟ یقین آیی آدمی بوغور.
تاروئردی. (قایم سسله.) آی آلهی سئوه، کومک ائله، منی قورتارا!

بایرام تفنگی اوزونه گوتوروب آییمنی نشانه ائدیر، آتیر.
تفنگ بوшалاندا گولله آیینی تاروئردی‌نین اوستوندن
توللاییر. آیی تز قالخیپ توستو ساری یوگورور،
گیریر کولا، گوزدن ایتیر.

تاروئردی (یرده ییخیلمیش). آی آله، گورهن گولله منه دگمه‌دی‌که؟
خیر، انشالله دگمه‌یی‌دیر. دوروم قاچیم. (تز قالخیپ قاچیر.)
بایرام (انیب، آرابایا یاخین گلیر). بونه آرابادیر؟ بوآینی، بو آدم‌بورا
هاردان دوشموشدور؟ من بئله بیلیرم‌که، آیینی یارالادیم، قان ایز سالی‌دیر.
آیی گورهن هارا گئدی؟ بس او قورتاردیغیم آدم نه اولدو؟

بو حالدا دیوان‌بگی، کازاکلار و دیلمانچ حاضر اولورلار.

دیوان‌بگی. ینه قولدورلوق باشلاییلار. آی کازاکلار، ایکینیز بویرلره
باخین، ایکینیز آتلاری توتون! او قالانینیز بو قوچاغی باغلا‌سین!
بایرام. منی باغلا‌سینلار؟ آلهی سئویرسن، بئله بویورما، منیم نه
تقصیریم وار؟!.

دیوان‌بگی. نه‌جه‌تقصیرین یوخلدور؟ بس بوسینمیش صندوقلار، سویولموش
آرابا، تفنگ آتیلماق تقصیر دکیل؟ نه وقتهدک زاکونا مخالفت ائده‌جک‌سینیز،
امنای‌دولتین امریندن چیخاجاق‌سینیز؟ نه‌قدر عقلینیز و فکری‌نیز آز اولسادا،
باری باشا دوشون‌که، روس دولتی سیزی لزگی‌دن و قاچاقلاردان محافظت ائدیر.
باری بو ایشین شکرانه‌سینه نظاما تابع اولون، اگرچه هیچ نظامی وضابطه‌نی
آنلامیر‌سینیز! اه، سنینله‌دانیشماغین نه فایده‌سی وار! هانی‌سینین یولداشلارین؟

بایرام — منیم هیچ یولداشیم یوخلدور!

دیوان‌بگی. بو آرابانین آتلاری هانی؟

بایرام. بیلیم‌رم.

ديوان بگى. كهنه پۇشه نيز دىر: بىلمىرەم، گورمەمىشم! سن بۇلە خيال
 ائدىرسن كە، «بىلمىرەم» دۇمكلە جانىنى قورتاراجاقسان؟
 بايرام. آقا، بىر سوزومە قولاق آس! من بو ياخىنلىقدا اوو گزىردىم.
 گوردوم كە، بىر چىغىرتى گلىر، يالوارىر، كۈمك اىستەيىر. يوگوردوم يانىنا،
 گوردوم كە، بىر آيى بىر آدمى بوغور، تىنگ آتېب آيىنى ووردوم، يارالادىم.
 من بوندان باشقا بىر زاد ائتمەمىشم.

ديوان بگى. بلى، ياخشى دانىشپىرسان. اىستەيىرسن كە، بوسوزلرلە منى
 باشدان چىخاراسان؟ ايش آشكار دىر، سن توتولوبسان تقصير واقع اولان يردە.
 ياخشىسى بودور كە، يولداشلار ينى منە دۇيەسن!
 بايرام. من حقيقتى عرض ائلمەدىم.

ديوان بگى. اوغلان، منىم سنە يازىمىم گلىر. گوروگور كە، بىر جوان،
 خوش صورت اوغلانسان. بىلمىرسن كە، ياراق واسبابلاتوتولان قولدورا نە تنبىه،
 نە نسق وار؟

بايرام. البته، بىلمىرەم! تنبىهى دار آغاجى دىر.
 ديوان بگى. بلى، دار آغاجى دىر. اگر ئوزونە يازىمىم گلىمىر، بارى آتاو
 آنانا يازىمىم گلىمىن. هيچ بىر آدمى دنيا دا سئوبىرسنمى؟
 بايرام. آنجا ائلمە اوندان ئوترو تشويشەدىم، آقا كە، بىر سئوگىلىم وار.
 ديوان بگى. بس بوينونا گوتورورسن؟

بايرام. منىم هيچ بىر تقصيرىم يوخدور كە، بوينوما گوتوروم.
 ديوان بگى. من ائلمە منكر آدم گورمەمىشم. اوشاقلار، بونون قوللار ينى
 برك داليسيندا باغلاين! موغاييت اولون كە، قاجماسين، يوخسا سىز جواب
 وىرەجك سىنيز! اوغلان، اوبانيز بوردان نە قدر اولار؟
 بايرام. بىر آغاج.

ديوان بگى. بىز اورا گئديريك. گرەك دىر تزايشمى اىستى ايكن حقيقت
 ائلمەك؛ اما هله گرەك بىر دفترخاناي گئتمك. آلمه شكر، ايش اوقدر وار كە،
 بىلمىرسن هانسينى قورتاراسان. دىلمانچ هاردادىر؟
 دىلمانچ. بوردايام، آقا!

ديوان بگى. گئدەك. آله، بونجه قولموقدور؟ گرەك هامى زادا جواب
 وئرسن، هرگون جانيندان كچەسن. اما بو آخماقلار گنە آنلامىرلار كە، بولاردان
 ئوترو بو عذابى چكىريك. ياسا ووللار، كتىرىن بو اوغلانى منىم داليمجا!

هامىسى گئديرلر. بوندان سونرا مجلس خالى قالير. ميمون
 آغاجدان انير، باشلايىر توللانماغا، بىرآزدان سونرا گوزدن ايتير.

پرده سالىنر.

اوپونجو مجلس

اوپونجو مجلس واقع اولور شمس الدین محالیندا، اوبادا، آلاچینین
ایچینده. تارووردی باشی باغلی و کوخا و مشدی قربان و نجف
و نماز و باشقا تره کمه لر اوتوروبلار.

نجف. تارووردی، ده گوره ک سنین باشینا نه ایش گلیب، کیم سنی
یارالاییدیر؟

تارووردی. آ باشینا دونوم، من، ولی، اوروج آرانا تاخیل سولاماغا
چیخمیشدیق. طاووس دره سینده آرابایا راست گلدیک. ولی دؤدی که، من اوروج ایله
بو آرابانین آداملارینی ظرافت ائدیپ قورخودا جاغام؛ تفنگ آتدیلار، گویا
آداملار قاچدی. آرابا قالدی. ولی، اوروج گئتدیلر آرابا آتلارین گتیره لر، من
آراباداکی صندوقلارا یاووق گئندنه اول قاباغیما بیر میمون چیخدی، سونرا
صندوقدان بیر آیی قالخیب منی باسدی، ئولدوروردو. بیردن تفنگ آتیلدی.
آبی منی بوراخدی. دوروب قاچدیم. سونرا نه آرابادان، نه آتلاردان بیر اثر
گورمه دیک؛ بیلیمیرم بو نه سردیر؟!

نجف. نه سر اولاجاق! طاووس دره سی اجنه یری دیر؛ شیاطین ییغیناغینا
راست گلیسینیز، باشقا بیر شئی دکیل. چهارشنبه کونومو یولا چیخمیشدینیز؟
تارووردی. بللی!

تره کمه لر. شک سیز شیاطین ییغیناغینا راست گلیبلر. یوخسا، میمون، آیی
آرابادا نه قاییریر؟

نجف. اما، تارووردی، سن یارالیشان، دور بورادان گئت، دیوان بگی بورا
کله جک، گوره ک بیزیم ایله نه سوزو وار.

تارووردی گئدیر. بو حالدا دیوان بگی یتیشیر، هامی دورور
آیاق اوسته.

دیوان بگی (کورسو اوسته اوتوروب). کوخا، سن روس دیلینی بیلیرسن؟
ده گوروم، بو آداملار کیمدیر؟

کوخا. بونلار اوبانین آداملاری دیر. بو نماز دیر، بونجف دیر، بودا مشدی
قربان دیر که، بیر دولتمی حرمتلی کیشی دیر.

دیوان بگی. چوخ لازمدیر اونون دولتی! آله قویسا دولتمیلری تانیتماغی
من سیزه ترکیده رم. (اوزون دیلمانجا توتوب). کمالوف بونلاری ترتیب ایله
هر کسین مرتبه سینه. گوره جرگه یه دوز هانسی نین مرتبه سی آرتیق دیر؟
دیلمانج. آقا، گره ک بولار هامیسی ایله بیر مرتبه دندیرلر.
دیوان بگی. خوب، هانسی عقللی حساب اولونور؟

ديلمانچ. بئله بيليرهمكه، هاميسى ائله بير عقلمده اولموش اولارلار.
ديوان بگى. پروردگارا، آخر بيريسى، البته، اوبيريلرينه گوره سوز
قانان، دانیشان اولاجاقديركه، اونا متوجه اولوب سوز سوروشام. هاميسى ايله
كه، بيردن دانيشماق اولماز!

ديلمانچ. او صورتده گرهك نجف اوبيريلريندن سوز قانان، دانیشان
اولسون، چونكه روسيجهده بير آز بيلير.
ديوان بگى. خوب، نجفى باشدا قوی.

ديلمانچ نجفى باشدا قويور.

ديوان بگى. آكيشى، سوزون آخرينادك قزلاق آس، سونرا جواب وئر.
نجف. باش اوسته، آقا!

ديوان بگى (قولتوغوندان بير كاغذ چيخارديب). مملكت خارجه اهليندن
جناب فوك حافظ جانوران منه عريضه وئريديركه، او، اسراغاگون تيفليس
يولوندان ئوز جانورلرى ايله گليرميش؛ بيراز آرابادان گئوى قاليميش ايميش؛
اتفاقا آرابانين اوستونه بيرنجه قولدورتوكولوب، آرابادا بيرينكى دنيا آيىسي،
بير برازيل ميمونو؛ ايكي بويوك كفتار وياشقا جانورلر دخى وارميش.
قولدورلار آتديقلارى تفنگلرين گولله سيندن آرابا آتئين بيريسى ئولوب،
ينكى دنيا آيىسى يارالانيب، ميمون قاجيب ايتيبدير وگمان گئديركه، آرابادا
اولان شئيلرده غارت اولوبدور. آيىنى يارالى كوللوقدان تاپديرميشام؛
قولدورلاردان بيريسىده توتولوب، ايندى صريح خبرلره گوره معلوم اولوركه،
بوايش اتفاق دوشن گونده اوچ آتلىنى ياراقلمى — اسبابلى سيزين اوبانيزدان
آشاغى گئندنه گوروبلر. بىشك اولار سيزين اوشاقلارداندير. گرهك اولارى
بوساعتده منه وئره سينيز. يوخسا سيزى بدبخت ائدهرم.

نجف. آقا، سن بير عقلملى آدامسانكه، بويكه محالى سنه تاپشيريلار.
دشمنلر سنين قوللۇغونا خلاف عرض ائديبلر. سن گرهك هيچ وقتده بئله قورو
ناغيللارا اينانماياسان!

ديوان بگى. نجه قورو ناغيل؟ منيم محاليمين اورتاسيندا آشكارا قولدورلوق
قورو ناغيلدير؟

نجف. آقا، حقيقتى مندن سوروش، دوغرو لوق ايله عرض ائديم.
ديوان بگى. ده، من ده ائله اونو ايستيرم.

نجف. بيزيم اوبانين اوشاقلاريندان بير نچهسى چهارشنبه گونو آرابا
تاخيل سولاماغا گئتميشديلر. شياطين ييغيناغينا راست گلېبلر. شياطينلر آرابادا
گئديرميشلر؛ بولار آخماقلىق ائديب، آرابا سارى تفنگ آتيلاركه، جينلر
قورخوب قاچسينلار. گرهك ايندى بسماله دئييديلر؛ جينلرين آجىقى توتوب،
چون هرشكله دونه بيلرلر، آيى شكلىنه دونوب، بولارين اوستونه توكولوب

دیشله ییبلر. ایندی بیزیم دشمنلریمیز بونو بیر ناغیل قاییریپ، جینلرین بویوگونه پوق آدینی قویوب، سنی باشدان چیخاردیرلار.

دیوان بگی (آجیقلا نمیش روس دیلینجه). آکیشی، سن نه قوزقورورسان؟ نجف (اوزون دیلمانجا توتوب). آنلامیرام، آقا نه بویورور؟

دیلمانج. دیوان بگی بویورورکه، سیزده قوز، فیندیق چوخ اولورمو؟ نجف (دیلمانجا). آباشینا دونوم، دیوان بگی یه عرض ائله که، بو دره نین آدینا فیندیقلی دره سی دئییرلر. قوزون، فیندیغین معدنی دیر. آله قویسا، قوز چیرپیلاندا، فیندیق دریلینده چووال—چووال قولموغونا گتیریریک. دیوان بگی نین لایقینجه یولون گورمک بیزیم باشیمیز اوسته.

دیلمانج (دیوان بگی یه روسجا)، آقا، نجف عرض ائدیرکه، قوز — فیندیق وقتی چووال — چووال قولموغونا گتیره جکلر ولایقینجه یولونوزا باخاقلار.

دیوان بگی (آجیققلی). کیشی، نه پرپوچات دانیشیرسان؟ قوز—فیندیغی من نه ائیله یه جگم؟ منیم یولومون نه یینه باخاجافسان؟ منیم ئوزوم، گلدنیکیم یولا سندن ده یاخشی باخمیشام؛ بلده احتیاجیم یوخدور، قولدورلاری وئیرین! نجف. نهه تولدور، آقا؟

دیوان بگی. نهه، نهه تولدور؟ بیر ساعتدیر سننله دانیشیرام، کنه سوروشورسان نهه تولدور؟

نجف. آخر من ده قولموغونا عرض ائله دبم آقا که، اوشاقلار هیچ کیمین اوستونه توکولمه ییبلر، آنجاق شیاطین ییغیناغینا راست گلیبلر.

دیوان بگی. سن محض جفنگیات دانیشیرسان؟

نجف. آقا، سن دنیا گوروبسن، هیچ آیینین، میمونون، کفتارین، چاققالین آرابایا مینیب شهردن شهره سیاحت ائتدیگینی ائشیدیب سنمی؟

دیوان بگی. مگر من دئدیم که، آیلار، میمونلار آرابایا مینمیشدیلر. نجف. بس سن نهه دئدین، آقا؟

دیوان بگی. من دئدیم که، اولارین حافظی سیاحت ائدیردی. نجف. آرابادا؟

دیوان بگی. بله.

نجف. یالقیز؟

دیوان بگی. خیر، ئوز جانورلریله.

نجف. مگر او جانورلر پادشاهی دیر؟

دیوان بگی. سنه لازم دگیل هر سئوالی ائله مک، عقلینه زور وئرمک.

نجف. من عقلیمه زور وئرمیرم، اما آیی و میمون آرابایا مینیب سیاحته چیخماز! شیاطین ایمیشلر، بو شکله گوروکوبلر.

دیوان بگی. پروردگارا، بولار نهه طایفادیرلار! دی گل، بولار مطلب قاندر! بایرام بوینونا هیچ زاد گوتورمور، بولاردا منی آشکارا ایسته ییرلر

مشته ائتسینلر. خوب، او شیاطین ییغیناغینا راست گلن اوشاقلاری منه گوسترین!

نجف. نه ائيله يه جكسن، آقا؟
ديوان بگى. اولار منه لازم دير!
نماز. آقا، دشمنلرين سوزوايله بيزى بهتانا سالما!
ديوان بگى. هانسى دشمنلرين؟
نماز. دورد چئوره ميژده كى اميرلى تمام بيزه دشمن دير.
ديوان بگى. آجانيم، آشاغى دوشن آتليلارين خبرين منه تاتارلار وئرمه ييبلر.
مالاغانلار سوئله ييبلر.

نماز. مالاغانلار بيزه هاميدان چوخ دشمن ديرلر. هميشه بيزيم ايله اولارين
آراسيندا ير اوسته تورپاق اوسته جنگ و جدل اولاجاق. ايندى معلوم اولوركه،
بئله اوستاليق ايله سوز قايرماق، شيطانلىق ائله مك اولارين ايشى ايميش.
مسلمان باشيندا بئله شيطان فكرى اولماز. بوندان سونرا مالاغانلارا توو
توتماق باش اوسته!

ديوان بگى. جهنمه، هله ايندى قولدورلارى وئرين، سونرا هر نه
بيليرسينيز ائدين!

نجف. آقا، يوخ يردن قولدوركه، قايريب وئره بيلمهريك. بيزيم اوشاقلار
بير آدام سويمويوبلار!

ديوان بگى. كمالوف، من نه چاره ائديم؟ دوغرودان بولار من دئديگيم
سوزلره اينانميرلار؟

ديلماج. والله، آقا، بير توك قدرى ده اينانميرلار.

ديوان بگى (اوزون كازاكا توتوب). ماتوهى، گئت ياساووللارا ده كه، او
آيينى چكه - چكه بورا گتيرسينلر.
كازاك. باش اوسته (گئدير).

ديوان بگى (نجفه). من ايندى اثبات ائدهرم كه، دئديگيم سوزلردو غرو دور.
مالاغانلار قايرماييبلار.

نجف. آقا، عبث يره زحمت چكمه يين! يوخزادين نه يين اثبات
ائده جكسينيز؟

بو حالدا ياساووللار آيينى گتيريرلر.

ديوان بگى. (ديلمانجا). كمالوف، ده كه، بودور دليل كه، من بوش
سويله ميرديم.

ديلمانج (آيى طرفه اشاره ائديب). ديوان بگى بويوروركه، بودور شاهد
كه، من بوش ناغيل سويله ميرديم.

نجف. خوب، بو شاهد اداى شهادت ائله سين گوره ك.

ديلمانج (ديوان بگى يه). آقا، عرض ائدير كه، آيى اداى شهادت ائله سين
گوره ك.

دیوان بگی (تندلشیب). مگر آیی ادای شهادت ائده بیلر؟ فو، کمالوف، سن آخماقدا بونو منه دئییرسن! مگر ئوزون جواب وئره بیلیرسن؟ ماتوهی، سن تورکیجه بیلیرسنمی؟

كازاك (قائم صوت ایله). هرگز بیلیرم، آقا!

دیوان بگی. كازاكلاردان بیلن وارمی؟

كازاك: هرگز بیلن یوخلور. ایگیرسی بیرینجی نومرین فو جوندان سوتنیکوف تورکیجه ئوگره نمك ایستیر.

دیوان بگی. کس سسینی، چوخ لازمدیرکه، او ئوگره نمك ایستیر (اوزون نجفه توتوب). آجانیم آیی نجه ادای شهادت ائده بیلر؟

نجف. بیزکه دئمیریک، آقا! سیز ئوزونوز آیینی بیزیم ایله اوزلشدیرمکه کتیردینیز. شمس الدینین مئشه لرینده آیی چوخ؛ هرکس بیرینی توتا بیلر. بوندان لازم گلمزکه، آیلار، میمونلار آرابایا مینیب ئولکه لری گزسینلر.

دیوان بگی. ایندی قولدورلاری نشان وئرمیه جک سینیز؟

نماز. آقا، نجه قولدۇز وارکه. نشان وئره ک؟

دیوان بگی. قولدورلارین ایزی آچیلیبدیر، من اولاری توتماغا چاره تاپارام. اما سیزین ایچون چوخ یامان کچه جک.

نجف. الحکم لله، تقدیر قضا دان قاجما اولماز!

دیوان بگی. دی بس ایتیلین گوزومون ئونوندن! بوقدر وقت عبث یره سیز ایله وقتیمی ایتیردیم، من ئوزوم بیللم که، ندا ئله رم.

هامیسی چوله چیخیرلار.

دیوان بگی. من نه چاره ائدیم؟ ظاهرا گورونورکه، بایرام مقصر دکیل، اگرچه گزارش اونون تقصیرینه چوخ دلالت ائدیر. ای کوخا، سن او شیاطین ییغیناغینا راست گلن اوشاقلاری تانییرسانمی؟

کوخا. تانیمیرام، آقا!

دیوان بگی. ائشیتمه میسن که، کیمدیرلر؟

کوخا. بیز تره کمه آدامیق، آقا! هاردان ائشیده جه ییک؟

دیوان بگی. اولاری آختاریب تاپماق اولارمی؟

کوخا. هاردان تاپاجاق سینیز. بیزیم اوشاقلار تمام قاجیب گیزله نیبلر.

دیوان بگی. اگر تقصیرلی دکیل لر، نییه قاجیب گیزله نیبلر؟

کوخا. آروادلار تمام آلاچیفین دالیسیندان قولاق آسیرلار. البته خبر وئریلمرکه، دیوان بگی شیاطین ییغیناغینا راست گلنلری توتماق ایستیر. قورخولاریندان قاجمازلارمی؟

دیوان بگی. یاخشی، سنده گئت! بوطور دانیشماق ایله هیچ بیر زاد آچیلماز. هامیسی دئیجه کدیرلرکه، بیرزاد بیلیمیریک، بیرزاد آنلامیریق، هیچ بیر طرفه گئتمه میشیک. نه چاره ائله مک؟ کازاكلار، دوستاغی بورا کتیرین!

(كازاكلار بايرامى قولو باغلى حاضر ائديرلر.) سنین تقصیرسیز اولماغینا نه اثباتین وار؟

بايرام. آقا، سیز ولایت گوروبسونوز؟ بیر فکر ائدین که، من یالقیز آدم سویمغا چیخا بیلرممی؟

دیوان بگی. دی بس نییه یولداشلارینی دئیرسن؟

بايرام. آخر من دئیرم که، یولداشلاریم یوخدور!

دیوان بگی. وارايمیش، سنی قویوب قاچیلار!

بايرام. هیچ وقتده ائله ایش قولدورلوق ایله دوز گلمز. آقا، قولدور چارهسی اوزولنه دک یولداشلارینتی بوراخیب گئتمز. یول کسندن سونرا بیر-بیولریندن آیریلمازلار. بیرده، سیز بونو هارادان بیله جک سینیز؟ سیز، یقین که، هیچ قولدورلوغا گئتمه ییب سینیز؟

دیوان بگی. امان چوخ قولدور توتموشام، اگرچه قولدورلوغا گئتمه میشم؛ بیلیرم که، دوغرو دئیرسن،

بايرام. آقا، اگر من تقصیرلی اولسايدیم، بیزیم عادتته گوره، دوکولمه میشم توتولمازدیم.

دیوان بگی. دوغرو دئیرسن، بس کیمدیر تقصیرلی؟

بايرام. درست بیلیرم؛ اگر بیلسمیدیم، دئمک چوخ چتین اولاردی.

دیوان بگی. نییه؟

بايرام. اوندا نوترو که، آدم نجه تای — توشونو اله وئره بیلر؟

دیوان بگی. بس یالقیز سن بدبخت اولاجاقسان؟ منیم سنه یازیغیم کلیم.

اما چاره یوخدور. بیر عرضین، سوزون واردیرمی؟

بايرام. آقا، بیر عرضیم وار، اگر قبول ائده سینیز.

دیوان بگی. ده گوزوم نه دیر؟

بايرام. بیلیرم جرئت ائدیممی؟

دیوان بگی. نییه جرئت ائده بیلیرسن؟ ده گوروم؟

بايرام. آقا، من ایسترم که، اگر اذن وئره سینیز، حاللاشام.

دیوان بگی. آتان ایله؟

بايرام (قیسیلمیش). خیر.

دیوان بگی. قوهوملارینلا؟

بايرام. خیر، اما اگر ممکن اولماسا، اختیار سیزین دیر.

دیوان بگی (اوزون کنار توتوب). بو فقیرین گورهن ددی نه دیر؟

(سونرا بایراما متوجه اولوب.) سوز وئرکه، هرگز قاچماسان، رخصت وئرم.

بايرام. آلمنه آند اولسون که، هیچ وقت قاچمانام!

دیوان بگی. ای یاساویل کریم! آج بونون قوللارینی، یانیندا اوتورکه،

قاچماسین. ای، کمالوف، من گرکه یوردوسوزا قاییدی قولدورلاری اختارماق

ایچون بناگزارلیق ائدم ولازم دیرکه، نئمسه فوک ئوزوده حاضر اولسون!

دیلمانج. یلمی، آقا، گندهك!

چیخیب گئدیرلر، سونرا بایرام کریمه.

بایرام. کریم، دیوان بگی عجب آدام ایمش. اما بیلیمیرکه، من سنینه
کهنه دوستام.
کریم. یعنی بودئمکن غرضین نه دیر؟ ایستیرسن که، من سنی بوشلایام
قاچاسان؟

بایرام. خیر، من دیوان بگی یه سوز وئرمیشم. هیچیره قاچمانام. آیری
مطلبیم وار.
کریم. مطلبین نه دیر؟

بایرام. توقع ائدیرم که، تز بیر زالخانین یانینا ئوزونو سالیب منیم
احوال تیمی دئییه سن.

کریم. نماز آروادی زالخانین یانینا؟
بایرام. بلمی.

کریم. احوالاتی اونا سویله ییم؟

بایرام. بلمی

کریم. دخی باشقا سوز؟

بایرام. باشقا بیر سوز یوخدور.

کریم. یاخشی گئدیرم (اوزون کنارا توتوب). غریبه آدامدیر. قاچسا
قاچارای! (گئدیر.)

بایرام. (یالقیز). آی آله، زالخا آنلایا جاقدیرمی؟ مطلبی باشا
دوشه جکدیرمی؟ بیرده پرزادین اوزونو کورده جگم می؟ زالخا حیلله گر آرواد دیر.
اونا بئل باغلاماق اولارمی؟ اوخ، آله، کریمه شکر! پرزاد گلیر.

بو حالدا پرزاد ایچیری گیریر، زالخا اوزاقدان پوسور.

بایرام. آخ، منیم مارالیم، منیم جیرانیم! بو سنسنمی گلیبسن! قوی بیر
سنی باغریما باسیم! آباشینا دونوم قوی بیر دیونجا سنی گوروم. ایندی که
سنی گوردوم، تمام درد — غمیم یادیمدان چیخدی. آقادران آلیم، نییه آغلاییرسان؟
آگوزومون ایشیفی، منیم ساریدان یوخسا قورخورسان؟ قورخما، حق آشکار
اولار، من قورتارارام.

پرزاد. سن قورتارانادک ایش ایشدن کچر. نییه سن توتولوبسان؟ نییه
سنه تقصیرسین بو مصیبت اوز وئربدیر؟

بایرام. منیم باشقا تقصیریم یوخدور. ئوزگه یه قویو قازان ئوزو دوشر.
من ئوزگه یه قویو قازدیم، ئوزوم دوشدوم. ایندی سن ایسترسنمی که من ئوزومو

بدنام ائديب، چوغولچولوق آدينى اوستوسه گوتوروم؟ تاروئردىنى نشان وئريم؟

پرزاد، نشان وئر، من اوندان جانا دويجوشام!
بايرام، هيچ درد ائلمه مه! آله قويسا ئولمه سم، تزيكله سنى بخته ور
ائلمه رم.

پرزاد، آخ، بايرام، منيم دخى بخته ور اولماغم گئتى. قاراگون چوخ ياخينلاشيبدير.

بايرام، بونه دئمكدير؟ پرزاد، نه سويله ييرسن؟ نيه آغلاييرسان؟ ده گوروم، سنى تارى نجه قاراگون ياخينلاشيبدير؟

پرزاد، ايش ايشدن كچيبدير، توى تداركى حاضر اولوبدور. عميمين بو يروغونو منه بيلديريلر، بير گوندن سونرا منيم تويوم باشلاناجاق.

بايرام، (چيغريب)، سنى تاروئردىيه وئيرلر؟ آله، ديوان ائله، پروردگارا، بونجه ايشدير؟! بو ظالم منى هر طرفدن ايده جك. والله، يا اونو ئولدوررم، يا ئوزوم ئولومه گئدم!

پرزاد، من ده شبهه سيز، ئوله جكم، من هيچ وقت تاروئردىيه آرواد اولمانام.

بو حالدا پرزادين قايناناسى و باشقا تره كمه لر داخل اولورلار.

سونا (پرزادين قايناناسى)، آقيز، آي اوتانماز، سنين بوردا نه ايشين وار؟ سن بو ياد يره، ياد آدام يانينا نيه گليبسن؟ چيخ چوله، جوانمرگ اولموش! چوله چيخ!

بو حالدا كريم بتئشير.

كريم، آي آرواد، كس سسين، هيچ وقت قويمانام كه، سن او قيزى بوردان چبخارداسان، او، تاروئردىنى سئومبر، گويجه اونو، هيچ رقت اونا وئرد بيلمز سنيوز، قيز بايراميندير!

مشدى قربان، سن ليك نه وار كه، بو ايشه قوشولورسان؟ سن نه چى سن؟ او منيم قارداشيم قيزىدير، اختياري منده دير، هر كسه ايسترم وئررم، آرتيق— آرتيق سويله مه!

كريم، هيچ وقت سنين حدين يوخلدور كه، او قيزا بويوكلوك ائده سن!
مشدى قربان، من سنه بيلديرم كه، بويوكلوك ائده بيلمه يايوخ! آقيز، گل چيخ چوله!

كريم، گوروم نجه بيلديره رسن! آقيز، ترينمه يرينده دور! گوروم سنى ديوان بگى نين ياسا و لونون الينان كيم آليب آپاراجاق!

مشدى قربان، ديوان بگى ايله بيزى قورخوتما! باغير ساقلارينى آياغينا دولاشدير رام.

خانچالى سىيىر، ايرهلى يريىر. كريمده خانچال چكىر.
بىر-بىرىنن اوستونه هجوم ائديرلر. قالماقال دوشور، تره كمه لر
آرالىغا دوشوب آيىرلار. بو حالدا تاروئردى باشى سارىنمىش
يتيشير.

تاروئردى. منىم آداخلىمى كىمىن حدى وار بوردا ساخلاسىن؟ هامىنى والله
بوردا قىررام، تىكه-تىكه دوغرارام!

خلق اونون قاباغىنى اگلىيىر.

تاروئردى. قويون منى، والله، هامىنى تىكه تىكه دوغراياجاغام!
كوخا. آتاروئردى، نه دانىشمىرسان؟ ديوان بگى نىن ياساويلون اىستىرسن
دوغراياسان؟

تاروئردى. ديوان بگى نىن ياساويلو نه بويوك آدم دير! من ديوان بگى نىن ده،
قوبر ناتوردان دا، ناچالنىكندن ده قورخمورام! اوف، يارانين يرى نه پيس آغرييىر.
دئيه سن كسىرلر.

مىشدى قربان. آي آروادلار، دىخى قالماقال اولمه مەيىن چىخىن چوله!
بايرام (يواش پرزادا). پرزاد، هله سنده كىت گوره ك نجه ائديرىك.
ديوان بگى گلنده عرض ائده جگم.

بو حالدا ديوان بگى يتيشير.

ديوان بگى (قائم صوت ايله). قىلىنجلارى قىنىندان چىخاردىن، هىچ كسى
قويمويون يريندن ترپنمگه!

سكوت اولونور.

ديوان بگى. جناب فوك، ياخىن گل! باخ گوره ك، اومۇشده سنه راست
گلن آدمى بولارين ايچىنده تانىيا بىلرسنىمى؟
فوك. باش اوسته، جناب ديوان بگى، من باخىم گوروم.

باشلايىر آداملارين بىر-بىر اوزونه باخماغا. تاروئردى دالىسىنى
اونا چويرىر. فوك اونون قولوندا ياپيشير.

تاروئردى. آكىشى، منى نيه توتورسان؟
فوك. اوزونو برى چوير، چنه نى نيه باغلايىسان؟
تاروئردى. ديشىم آغرييىر.

فوك (اونون اوزونه باخيب). آقا ديوان بگى، بو همان آدامدير.
تاروئردى. آقا، يالان دئير! من ايكي آيدير آزارلييام، اوچ ايلديرناچاغام!
ديوان بگى. بو ساعتده معلوم اولار. (اونون باشيندان دستمالى دارتيب
يره سالير) اوزونده كى يارا يرلرى نه دير؟

تاروئردى. آقا، منيم ديشيم آغريير، حجت، قويدورموشام.
ديوان بگى. خير، عزيزيم، بو، آيينين ديرناقلارى نين يري دير. كازاكلار.
باغلايين بونون قوللارينى!

تاروئردى. (اونون آياغينا دوشه نيب). آقا، والله، من بوندان اول هيچ
قوللورلوغا گئتمه ميشديم، دخى بوندان سونرا هرگز گئتمه نم.

كازاكلار تاروئردى نين قولونو باغلاماق ايسته يرلر.

مشدى قربان. آي آمان، قويمويون! منيم گوزومون آغى قاراسى بير
اوغلوم وار!

تره كمه لر، آروادلار يويي يرلر تاروئردى نين كازاكلارين ايندن
الماغا.

ديوان بگى. (تز تاپانچاسين يوخارى قالخيزيب). هر كس آياق ايره لى
قويسا، قارنين توستوايله دوللوراجاغام.

هامى تره كمه لر، آروادلار گئري چكپ لي رلر.

ديوان بگى (كازاكلارا). باغلايين بونون قوللارين!

كازاكلار تاروئردى نين قوللارينى باغلاي رلار.

ديوان بگى. بايرام، سن آزادسان!

بايرام. آقا، تقصيرلى منم، بير عرضيمه قولاق آسين!

ديوان بگى. نه سن تقصيرلى سن؟ نه دانيشپيرسان؟

بايرام. آقا، تاروئردى نين من ئوگره ديب قوللورلوغا گوتده ردئيم.
ديوان بگى. نيه؟

بايرام. اوندان ئوتروكه، منيم سئوگيليمى ايستيردى ايمدن آلسين.

ديوان بگى. يوخسا سنين سئوگيلين بودور؟ (پرزادا ائشاره ائديب).

بايرام. بللى، بودور، باشينا دونوم!

تاروئردى. آقا، باشىنا دونوم، منى يولندان چىخارتدیلار. من بىر فقیر دىنىچ
آدامام. منە دئدىلرکە، سەن قورخاقسان؛ مەندە قورخومدان كە، مەنە اورە كسب
دئمە سىنلەر، قولدورلوغا گەتتدیم.

دیوان بگی. آخماق، سەنە قورخاق دئىندە نە اولاجاق ایدیكە، ئوزونو
خطایا سالدین؟

تاروئردى. آباشىنا دونوم، اوندان مەنە قىز گەلمىردى. بوقىزكە گورورسەن،
منیم عمیم قىزى ومنیم دئىيگەلمەيدىر. مەنە دئدىلرکە، اگر بىر قوچاقلىق ائلمەسەن،
آد چىخارماسان، هېچ وقت بوقىز سەنە آرواد اولماياجاق. مەندە يردەن اولدوم،
قولدورلوغا گەتتدیم، قصادان كوپك اوغملونون آيىسىنا راست گەلدىم.

دیوان بگی. بايرام، سەن چوخ پىس ايش ائلمەيىسەن! اما چونكە مردلىكنە
تقصيرىنى اقرار ائلمەدين، مەن سەنە گناھىندان كچىرەم اما بوندان سونرا
بئله ايش ائلمە! كمالوف، قىزدان سوروشكە، بو اوغلانلارین هانسىنا گەتمەك
ايستەيىرسەن؟

ديلمانچ قىزدان سوروشور.

پرزاڭ (ديلمانچا). ديوان بگى يە عرض ائلمەكە، مەن هېچ وقت تاروئردى يە
گەتمەنم. اگر مەن اونا وئرمەلى اولسالار، شەكسىز ئوزومو ئولدورەرم!

ديلمانچ (ديوان بگى يە). قىز تاروئردىنى سئومىر.

ديوان بگى. بىس معلومدوركە، بايراما گەتمەك ايستىر. مەشدى قربان، ال
چك بو قىزدان، قوى گەتسەن بايراما. گورو كوركە، قوچاق اوغلان دىر. مەندە
اونو ئوزومە ياساويل ائدەرم، سىزىندە وجىنەدە گەر.

مەشدى قربان. آباشىنا دونوم، ايستەمەدیم، الچك دیم، تكى منیم اوغلمو
خطادان قورتار.

ديوان بگى. جناب فوك، راضىسانمى بو ايشى صلح ايلە قورتاراسان؟

فوك. نجه صلح ايلە، آقا؟

ديوان بگى. يعنى پول آليب بو آدامدان ال چكەسەن.

فوك. پول آليب الچكم؟ باش اوستە، آقاديوان بگى، پول آلماغان راضىيام.

چوخ راضىيام!

ديوان بگى (مەشدى قربان). مەشدى، سەنە اوغملون تقصيرلى دىر. مەن ائلمە يە
بىلمەنمكە، بو ايشى ئورتەم، باسیرام. اما بو نئەسەنى سەن راضى ائدەندەن
سونرا مەن بىر بەھانە گتيرىپ، امنای دولتەن توقەق ائدەجگەمكە، تاروئردىنى
باغىشلەسەنلەر. بىشك باغىشلانار!

تاروئردى. آقا، نە بەھانە گوسترەجك سىنیز؟

ديوان بگى. يازاڭامكە، آخماقلىغىن اوجوندان بو ايش سەندەن باش

وئرىدیر.

تاروئردى (باش اگىب). بلى، آقا، اۇلەدىر، باشىنا دونوم!
ديوانىگى. اىجماعت، سىزدىن ئوتتۇرا ايندى عبرت اولسون! دىخى وقتدىر
ايناناسىنىزگە، سىز وحشى تايفى دگىلسىنىز! سىزە عىبدىر يامان ايشلار
قوشولماق. بىر دىر اوغورلوغا، تولكولوگە حرىص اولماق! هېچ بىلىرسىنىزمى
كە، روس دولتى سىزە نە ياخشىلىقلار ائدىر وسىزى نە بلالاردان ساخلاير؟
لازمىرگە، بويوگونوز و تانىيب هميشە امرينه اطاعت ائدەسىنىز.

تمام اولور.

یعنی تمثیل گزارش عجیب که، کیفیتی دورد مجلسده بیان اولوب
اتمامه یتیر

افراد اهل مجالس

- لنکران ولایتی نین خانی.
- میرزه حبیب — اونون وزیر.
- زیبا خانم — وزیرین اولینجی حرمی.
- شعله خانم — وزیرین ایستکلی ایگینجی حرمی.
- نساء خانم — شعله خانمین باجیسی که، قیزدیر، وزیرین ائوینده اولور.
- پری خانم — شعله خانمین آناسی که، اودا وزیرین ائوینده اولور.
- تیمور آقا — خانین قارداشی اوغلو که، نساء خانما عاشق دیر.
- حاجی صلاح — تاجر.
- آقا بشیر — وزیرین ناظری.
- حیدر — وزیرین فراشی.
- کریم — وزیرین مهتری.
- خواجه مسعود قارا — وزیرین خواجه سی.
- سلیم بک — خانین ائشیک آقاسی.
- قدیر بک — اونون نائبی.
- صمد بک — خانین فراش باشیسی.

عزيز آقا — خانين پيشخدمتى.
وزيرين بيرنچه باشقا فراشلارى و بير نچه بگلر.
خانيں بيرنچه باشقا فراشلارى.
بیر نچه عريضه چيلر خان عمارتينده.

اولينجى مجلس

اولينجى مجلس اللى ايل بونئان اقدم، دريای خزرين کناريندا،
لنکران شهزينده، وزير ميرزه حبيبىن ائوينده واقع اولور.
وزير اوتوروبدور ايکينجى آروا دينين اطاغيندا، قاباغيندا ال-ال
اوسته حاجى صلاح دوروبدور.

وزير. حاجى صلاح، ائشيتديم که، رشته گنديرسن دوغرو دورمو؟
حاجى صلاح. بللى، آقا!
وزير. حاجى صلاح، سنه بير قوللوق بويوزاجاغام، گرہ کدير بيتيرهسن.
اونون ايچون سنى چاغيرتميشام.
حاجى صلاح. بويور، آقا، جان — باشايله بيتيرمکه حاضرام!
وزير. حاجى صلاح، گرہ کدى رشته بيرنيمتنه تیکديرهسن. يري آبي
زربفتدن که، مثل و برابرى بووقته دك لنکراندا گورونمه ميش اول؛ خلاصه ..

بیر نیمتنه کیم، تا اول زربفت و نیکوتر،
ديباونا محتاج،
متينده تمام رابطه موزونو سراسر،
تک حاشيه قئيلاج؛
اوستونده اونون عاشق و معشوق مصور،
دل شوقونه محتاج؛
اولدوزا شبیه نقشى، يري گوی کیمی اخزر،
نظاره سی بهاچ؛
تیر نظری اهل تماشا یه مقرر،
هر بوته سی آماج؛
ايچينده اونون شعله وئره طلعت دلبر،
تابنده وهاچ.
گورهن دئيه بو ماه دیر، اول، چرخ پر اختر،
یا بحر پر امواج.
کعبه ائوينين ئورتوگونه دوتا برابر،
سیماسینی حجاج.

اىلەكە، حاضر اولار، ايگيرمى دورد دانه دخى قىزىل دوگمه تويوق،
يومورتاسيندان كىچىك، گويرچين يومورتاسيندان بويوك، زرگه كسديريپ،
ياخاسينا دوزدوروب، ئوزونلە برابر قايداندا گتيررسن، بودا سنە المى قىزىل
(پوللارى كاغذا بوكولو قاباغينا قويور). اگر چاتماسا، آرتىغىندا قايداندا
سونرا كارسىزلىق ائدەريك. ترمى قايدا جاقسان؟

حاجى صلاح. بىر آيادك قايدارام، باشقا بىرايشىم يوخذور. نقد پول
آپاريرام، ايك آلب يولا دوشەجكم. اما، آقا، نىمتەننن ئولچوسو معلوم
اولسايدى چوخ ياخشى اولاردى. اوردا تىكدىررم، بلكە دار اولدو، گئن اولدو؛
يا اوزون اولدو، گودك اولدو، قوللۇغونوزدا مقصر اوللام.
وزير. عيى يوخذور، بىرآز گئن و اوزون تىكدىو؛ اگر بورادا دوز
كلمەسە، دوزلدەريك.

حاجى صلاح. آقا اولمازمى پارچاسين و دوگمەسەن گتيدىم، بورادا هر كس
كە گئەجك، اونون اگنە كورە بىچديريپ تىكدىودەسينىز؟
وزير آخ، غريب كىشى سن! ئورگەنىب سىنيز چوخ دانىشماغاكە، ئوز
مەرفتىنيز بىلدىرەسىنيز. غرضين بودور كە، من مطلبى واضح آچىب سە دانىشام؟
آكىشى، هىچ بىلىرسەنمى كە، اونو بورادا بىچديريپ تىكدىوسم، نە قالماقالا
دوشەجكم؟

حاجى صلاح. خىر، آقا، من نە بىلىردەم؟

وزير. بس گرەك پىشاز وقت سنى مطلبدن خبردار ائدەم والا گئەيدى.
بازاردا دۇمبەنەن آدم قويمارسان كە، وزيرمەن بئەلە-بئەلە قوللۇق بويوروبدور.
سونرا قولاق دىنچلىكى بىزە حرام اولار. عزيزىم، مطلب بودور كە، نوروز
بايرامىنا ايكى آي قالىبدىر. من ايستەيىرم كە، بايرامدا بىر غويە نىمتەنە شەلە.
خانما باغىشلایىم. اگر اونو بورادا تىكدىرسەم، زىبا خانمدا بىر ائەلەسىنى
ايستەيەجك. اونادا تىكدىرسەم، اضافە خرچەدىر، چونكە اونا ياراشماز.
تىكدىرمەسەم، باش آغرىسىندان، قالماقالدان خلاص اولماياجام!

حاجى صلاح. آقا، باغىشلایاندا كە زىباخانم بىرائەلەسىنى ايستەمزمى؟
وزير. اللە اكبر، خطا - بلايە دوشدوك! اولان، سنىك نەوار؟ سەنەرنە
بويورورام، ائەلە ائەلە!

حاجى صلاح. باش اوستە، آقا!

وزير. باغىشلایاندا من دۇيەجكم كە، باجىم، ھدايت خانىن آروادى بو
نىمتەنەنى شەلە خانما سوقات گوندرىدەر؛ اوندا زىبا خانم منى مقصر گورمز.
بو سوزلرى بوردا بىر كىمسەيە سويلەسەن، وای سنىن حالينا!

حاجى صلاح. خىر، آقا، منىم نەھدىم وار كە، سنىن سرنى خەلقە يايام؟
وزير. دى گئەت، مرخەسەن!

حاجى صلاح باش ووروب اطاقدان چىخىر، سونرا تز زىبا خانم

طاغين اوبيريسى قايسىنى بركايكىاللى آچىپ چىغىرا—چىغىرا
ايچرى كيرىر؛ وزير قورخوب سىكسەنىب گئرى باخىر.

زىبا خانم. ايسىتكلى آروادىنا ياخشى قىزىل دوگمەلى نىم تەنە. بويورورسان؛
بارك الله سىنن كىشىلىگىنە!.. دۇيەجىكسەن دەكە، باجىم اونو شەلە خانما
سوقات گوندىرەب. بارك الله! باجىنى مەنە تاندىرسان؟ سىنن باجىن خىسسىلىگەن
پىرى شىشەيە قويوب چولدىن اپىك باتىرىر، ائىلە اولدو كە اللى—آلتىمىش
تومىلىك نىم تەنە سىنن آروادىنا سوقات گوندىردى؟

وزير. آرواد، نە دانىشىرسان؟ نە نىم تەنە؟ نە سوقات؟ دلى اولوبسان؟
زىباخانم. مەنە فزو فعل گەلمە! اولدىن آخردەك حاجى صالح ايلە دانىشىمىنى
ئىشەتمىش. حاجى صلاحى چاغىراندا سوموگوم دويموشلىو؛ خلوت گەلىپ اوبىرى
قاپىنىن دالىسىندان پوسوردوم. آللە مبارك ائىلەسىن، آروادىنا ياخشى قىزىل
دوگمەلى نىم تەنە... تىمور آقانىن گوزو آيدىن اولسون كە، سۇگەلىسىنە تەزە
نىم تەنە بويورولور كە، گەيسىن اونون قاباغىندا سوزسون.

وزير. آرواد، نە ياوا—ياوا دانىشىرسان؟ مگر هېچ اوتانىمىرسان كە، مېنىم
اوزومە قارشى آروادىما بھتان دۇيىرسن؟ مېنىم ناموسومو باتىرىرسان؟
زىبا خانم. سىنن ناموسونو مەن باتىرسايدىم، مەندە بىر اوغلان سۇوردىم.
سىنن ناموسونو آروادىن شەلە خانم باتىرىر كە، گەجە—گوندوز تىمور آقا ايلە
قول—بويوندور. قاراواشىم نەچە كە گوزوايلە گوزوبدور.
وزير (رەنگى تەغىر تاپمىش). مەن ھەرگىز سەنە و سىنن قاراواشىنا اينانمانام!
زىباخانم. بو سۇزو يالنىز بىز دۇمىرىك. تمام لىكران بو ايشى بىلىر.
سىنن گوزون ئورتولوب، اويوبسان بوچىگىنىن مەكىنە، فەلىنە، تەمىز آدىنى—
مەنىنى ايتىرىبسەن.

وزير. شەلە خانم نە تانير تىمور آقانى؟ ھاردا گوزوبدور اونو؟

زىباخانم. سەن ئوزون تانىدىبسان، ئوزون گوسترىبسەن!

وزير (قائىم سوت ايلە). مەن تانىتمىشام؟ مەن گوسترمىشەم؟

زىباخانم. بلى سەن تانىدىبسان، سەن گوسترىبسەن! سەن دىگەلىمىدىن كە،
اوروج بايرامىندا گەلىپ آروادىنا دۇدىن كە، خان قالا قىراغىندا بگ اوشاقلارىنى
بىر—بىرىلە گولشدىرىر؛ سەن و باجىن نساء خانم خواجه وقازاواشىنىزلا گەلىن
قالا ديوارىنىن دالىسىندا، مردوددا فرش سالدىرىپ اوتورون، تماشا ائىدىن؟!
اولاردا يولا دوشوب گەتدىلەر. اوردا تىمور آقا، اىگىرمىش ياشىندا جوان،
گوزەل اوغلان، تمام بگ اوشاقلارىنى باسىپ. شەلە خانم بىر كونولدىن مەن
كونولە اونا عاشق و گەفتار اولوب. آخىر كىم بىلىسەن نە حىلە ائىدىپ اونو
الە سالىبدىر كە، بىرگون گورمەسە آرامى يوخلور. سەنە دۇمەدىممى كىشى،
بو اللى ياشىندا يىنگى يىتىشمىش قىز آلاماق سەنە ياراشماز؟ سوزومە قولاق
آسمادىن، ايندى چك، عذابىن دىر!

وزير. ياخشى، چىخ گئىت، دىخى بسدیر، ایشیم وار، کاغذ یازاڭام.

زیبا خانم چىخىب گئدیر.

وزير (يالقیز). عظیم کسمیرکه، شعله خانم بو ایشین صاحبی اول، اما چوخ احتمال وارکه، تیمور آقازین گوجو اونا خوش گلیب، جاهل بیر قیز اوشاغی دیر، سايمازانا تعریفینی اونون-بونون یانیندا ديلمینه گتیریدیر. بو آرواد خائن ليقلا بونو سئوکییه حمل ائدیپ، بیچاره یه قویو قازیر. بهر حال، گره کدیر شعله خانمی اینانديرماق که، تیمور آقا چندان گوجلۇ دگیل. اوباسدیغی اوشاقلار تمام چولما-چوجوق ایدیلر، بلكه بو تدبیرایله دىخى تیمور آقازین وصفی اونون ذیلینه گلمه یه. بس دوروب گئدیم خانین یانینا، سونرا قاییدیب گللم اوطاغینا، گوروم نجه ائیلهرم. (آياغا دورور، ایستیر گئتسین، زیبا خانم گیریر ایچری.)

زیبا خانم. بوگون نهارا، شاما نه بویورورسان، حاضر ائتدیریم؟
وزير. زهرمار، زقوم! سن منه بئله حورك يئدیریبسن که، بیر آیدا. یمه سم آجیمانام. (ایستیر گئده، اطاغین اورتاسینا بیر خلبیر دوشموش ایمیش، گوزو قاپیدا، فکرلی گئتدیگی یرده آياغینی خلبیرین ساغناغینین بیر باشینا. باسیر، اوباشی قالخیب تاراق دگیر اونون دبرینه، اوف ائدیپ دیزین توتور، اگله نیر، قاش قاباغی توکولموش، اوزون آروادینا توتوب چیغیرا-چیغیرا).
بو خلبیر بوردا نه قاییریر؟

زیبا خانم (تعجبله). منیم هیچ خبریم یوخدور!

وزير. فراش!

حیدر فراش دهلیزدن اطاغا داخل اولوب، ال-الی اوسته باش اگیر.
زیبا خانم اوزون ئورتوب، چکیلیر اطاغین بیر طرفینه.

وریر. (آجیقلى). حیدر، بو خلبیر اطاغین ایچینه نه قاییریر؟
فراش. آقا، صبحدن من اطاغی سوپوروردوم. مهتر کوریم الینده خلبیر بورا گلدی، بیر آزدانیشتی، سونرا گئتدی، معلوم اولور خلبیری بوردا قویوب گئیدیدیر.

وزير. بو ساعتده مهتری بورایا چاغیر.

فراش گئدیر.

وزير. مهترین منیم اطاغیمدا نه ایشی وار؟ خلبیری منیم اطاغیمدا نه قاییریر؟ بوگون منه هر طرفدن اینجیک لیک اوز وئویو. هر وقت که من بو خراب اولموش اطاغا گللم، هیچ بیر خطادان خالی اولمانام.

زىبا خانم. البته، اوندان ئوتروكه، بو اطاقدأ شعله خانم يوخدور! چونكه بئلهدير، دخى بورا نيهه گليرسن؟ هميشه گئت شعله خانمىن اطاغينا.

فراش و مهتر داخل اولورلار.

وزير (آچىقلى). آگده، كريم، سنىن منىم اطاغىندا نه ايشىن وار؟ سنىن يرين طويلهدير، سن نه جرئت ائديب منىم اطاغىما آياق باسارسا؟ مهتر. آقا، من بير دقيقه گلماشيدىم حيدر دىن سوروشامكه، جنابىنىز بوگون آتاناچاقسىنىزمى؟ سوروشدوم وتز چىخدىم، گئتدیم.

وزير. بس خلىبرى بورا نيهه ساليب گئديرسن؟ مهتر. خلىبر اليمده ايدى، آتالارا آرپا خلىبرله ييب وئره جكدیم. يادىمدان چىخىب بوردا قالىبدير.

وزير. سونرا نيهه گليب آپارمادين؟ مهتر. بوردا قالدیغى عقلىمه گلمايدى، ائله ايندىيه دك خلىبرى اختاريرديم. وزير (فراشا). سنده عقل هاردايدى، حرامزاده! حيدر، بو ساعته ناظرآفا بشىرى بورا چاغير و چوبوق — فلقيه ده ئوزونله كتير، بير—اوچ نفر ديشقارى فراشلارادا ده بورا گلسينلر.

فراش گئدير.

مهتر. (باشلاير تيتره مگه و آغلاماغا). آقا، خانىن باشىنا چوير منى! وزير (غىظله). كس سىنى، ايت اوغلو، ايت! مهتر (باشلاير ئوككولده مگه). آقا، قربانىن اولوم، غلط ائله ميشم، آنا گورونا باغىشلا منى! آتام ايله، بابام ايله غلط ائله ميشم، دخى هيچ وقت بورايا آياق باسمانام! وزير. سىن كس، ائششك توخومو، ائششك!

بو حالدا ناظر آقا بشير، حيدر قولتوغوندا بير دسته چوبوق، الينده فلقيه و باشقا اوچ نفر فراش داخل اولورلار، باشا كيرلر.

وزير (فراشلارا). يىخين ناظرى، آياغىن سالىن فلقيه.

فراشلار ناظرى يىخيرلار، آياغىن فلقيه سالىرلار، ايكيسى فلقيهنى توتور، ايكيسى چوبوق گوتورور.

وزير. وورون!

فراشلار ووروزلار.

ناظر. آقا باشينا دونوم، منيم تقصيريم نهدير؟
وزير (غیظ ایله الینی خلییره سازی اوزادیر). بو خلییر منیم اطاغیمدا
نه قاییریر؟
ناظر. نجه خلییر، آقا؟
وزير. چوبوق دگنده بیلرسن نجه خلییر؟

فراشلار ووروزلار.

ناظر. آی هارای، آی دادا! آی باشينا دونوم، آخر منیم تقصيريم نهدير؟
آقربانین اولوم، بیر تقصيريمي بویور، سونرا ئولدورسن ده ئولدور!
وزير (فراشلارا). دایانین! آقا بشیر، سنین تقصيرين بودور که، بو
قاییدا قوللوق ائده نلرین وظیفه سینی اونلارا تانیتماییب سان! بو قایدایا قوللوق
ائده نلر هامی سنین اختیاریندادیر. گرەك سن هرکسین یرینی، ایشینی اونا
بیلدیرسن. مهتر گرەك طویلەدن باشقا ئوز که یره آياق باسما سین؛ خلییر
گرەك هیچ وقت منیم اطاغیما دوشمە سین. بوگون مهتر کریم الینده خلییر منیم
اطاغیما کیزیب، خلییری بورادا قویوب گئدیبدیر. غفلتا اونون ساغناغینین
بیر طرفینی باسدیقدا، اوییری طرفی قالخیب دیزیمه بئلە توخوئوبدور که،
ایندی آغریدان قیچیمی قالدیرا بیلمیرەم. من بیر بویوک ولایتە نظارت ائدیپ
دولاندیرزام؛ سن کودن بیر منیم ائویمی، منیم نوکرلریمی دولاندیرا بیلمیرسن.
ناظر. آقا، سنین باشینی و عقلینی آله بویوک یارادیبدیر؛ من نجه سنه
تای اولای بیلرەم؟

وزير (فراشلارا). وورون!

ناظر. آقا، باشينا دونوم، بوسفر منی باغیشلا، دخی بوندان سوترا هیچ
وقت بئلە ایش اولماز.

وزير (فراشلارا). قویون الدن! آقا بشیر، بوسفر سنی باغیشلادیم، اگر
بوندان سونرا بیرده منیم اطاغیمدا خلییر گورونسە، ئوزونو ئولموش بیل!
ناظر (دوزوب آياغا). بلی، آقا، خاطر جمع اول.
وزير. ده گئت!

مهتر (یواش). آله، سنه شکر!

هامیدان ایرەلی خلییری قالدیریب ئوزون قاپیا سالیر، دالینجادا
اوییریلر، سونرادا وزیر چخییر.

پردە سالییر

ایکینجی مجلس

ایکینجی مجلس شعله خانمین اطاغیندا واقع اولور. تیمور آقا و نساء خانم قاباق – قاباغا آیاق اوسته دانیشیرلار.

تیمور آقا. ده گوروم، بو ایشمین چارهسی نه دیر؟ بونه خیال دیرکه، وزیر دوشوبدور؟ مگرمن ئولموشمکه، سنی وزیر ئوزگه سیننه وئره بیله؟ آخر بو قرابتدن اونون منظورو نه دیر؟

نسء خانم. منظورو نه دیر؟ مگر ئورون بیلیمیرسن؟ البته، منظورو اختیار آختارماق وعزتده اولماق دیر!

تیمور آقا. مگر خانین اونا وئردیگی اختیار و عزت بسن دگیل؟ نساء خانم. بسن اولسادا، اما بی اعتبار دیر؛ ایسترکه قرابت سببی ایله بو اختیار وعزت پایدار اولسون.

تیمور آقا. غریب آخماق دیر! مگر خان ئوز یاخین اقربالارینا ائتدیگی ایشملری گؤزوایلله گورمور؟ بهر صورت ایشنه چاره تاپماق گرکدیر. سن عبت یره بو وقته دك منی قویما دین که، اونا خبردار ائدیم؛ ایندی من ایستدیرم که، صاباح اونون یانینا آدام گوندرب معلوم ائدم که، بو نیتدن دوشسون، یوخسا خیر گتیرمز.

نسء خانم. آمان دیر، تیمور آقا! بو فکردن دوش که، بو ایشمی هرگز وزیر بیلدیرمک اولماز؛ اوندان ئوترو که، او همیشه دئیر؛ خان سنی ئولدورمکه بهانه آختاریر ومن بیلیرم که، بو خصوصدا وزیرله مکرر مشورت ائدبیدیر؛ اگر وزیر بیزیم محبتیمیزی آنلاسا، ئوز خیری و صلاحی ایچون همان ساعت کئدیپ خانا بیلدیره جکدیر که، سن گویا اونون نامزدینه گوز دیکیرسن. خصوصاً که، وزیر سندن چوخ اینجیک دیر!

تیمور آقا. خان منیم آتامدان قالان ئولکه ننی و خانلیغی ضبط ائتدیگی یتیممز، ایندی منی ئولدورمک فکرینه ده دوشور؟ اونون خام خیالی دیر!

نسء خانم. البته، چونکه احتیاط ائدیر که، سن آتان مملکتینی اوندان ادعا ائده سن، سنی ئوزونه مخیل کورور. من ائشیتیمشم که، آنجاق ائل اوزونه سنه حرمت ائدیر؛ اگر فرصت تاپسا، بیرگون سنی ساغ قویما یا جاق دیر.

تیمور آقا. هیچ وقته اونون کیمی خانلار منی ئولدوره بیلمز! بگلر و خلقالین چوخوسو منیم آتامین یاخشیلقلاری سببینه منه اخلاص کشدیر. من او قوشلاردان دگیلم که، اتم یئیلله. خوب، من وزیر نه ائیلله میشم که، مندن اینجیک اولوبدور؟

نسء خانم. سن کهنه وزیرین اوغلو میرزه سلیمی گتیریب ئوزونه میرزه ائله میسن. وزیر بئله بیلیر که، اگر سنین الینه بیر اختیار دوشسه، میرزه

سليم بى شك قاباغا چىخاجاق، آتاسىنىڭ يىرىن توتاجاق؛ ايندى بو فكرده دىر،
خانا دۇسىن، اونو ولايتىن قوودورسون.

تىمور آقا. اونون آغزى دگىل منىم مىرزەمى قوودورا! منىم آتامىن
مرحمتلىرى اونا حرام اولسون كە، منىم حقىمدە بوطور بدىت اولوبدورا!
انشالە تەالى اونون تدبىرلىرىنىڭ ھامىسىنى پوزوب ئوز مطلبىمە چاتارام. اما
دوغرو دۇيىرسىن. ھلە گرەك وزير بىزىم محبتىمىزى آنلامايا. شەلە خانم ھارادادىر
منىم اونا بىر پارا دۇيەسى سوزوم وار.

نساء خانم. آنامىن اطاغىندادىر.

تىمور آقا. اولمازمى گۇدىب اونو بورايا چاغىراسان؟
نساء خانم. آنام ائودە يوخذور، ايكىمىزدە گۇدەك اورا.
تىمور آقا. ياخشى.

ھرايكىسى چىخىپ گۇدىرلر، سونرا زىيا خانم اطاغا داخل اولور.

زىيا خانم. آىلە چىر، آخر ايشى اويرە يىرىب سىن كە، منىم قاراواشىمى
سوگوب منىم اوستومە كوندەرىرسىن؟ وزير سى بۇلە قودوردوبدور؟ (گورور
كە، اطاقتا ھىچ كىم يوخذور. اويانا — بويانا باخىپ سويلەيىر.) آخ، ھارادادىر
اودلارام چىنگى؟ ائوى يىخىلمىسىن مىرزە حبيب وزيرن كە، بىزىم آخرمىزى بو
گونه چىخارتدى (اىستىر گۇرى دونسون، كىشى صداسى ائشيدىر، سىكسە نىر،
اگلە نىر)، واى، ياد كىشى نىن سسى گلير! واى ايندىجە قايدان كىرە جكدىر،
قايدان چىخا بىلمەنم، نجه ائدىم؟

اويان — بو يانا وورنوخوب گىرىر پردە دالىسىندا گىزلە نىر،
سونرا تىمور آقا ايلە شەلە خانم ايچرى گىرىر.

تىمور آقا. آنان نە تز حمامدان قايتدى، قوبمادى كە، اطاقتا دانىشاق، بوردا
مناسب دگىلدىر، چونكە منىم دانىشاسى سوزوم چوخذور؛ اولاركە، وزير
بورا گلسىن.

شەلە خانم. خاطر جمع اول، بوگون وزير بورا گلە بىلمز.

تىمور آقا. نجه گلە بىلمز؟

شەلە خانم. اوندان ئوتروكە، بوگون نوبتى زىيا خانمىن اوطاغىندادىر.
اونون قالماقلىنىن قورخوسوندان ھرگز جرئت ائدىب بورا آياق باسا بىلمز.

تىمور آقا. بو حسابى سوزدور، اما يالنىر بو احتمال ايلە خاطر جمع اولماق
اولماز؛ گنە گرەك احتياطى الدن قويماق، بلكە بىر اتفاق ايلە بورا گلەك
اىستەدى.

شعله خانم. فکر ائلمه. نساء خانما تاپشیرمیشام که. دهلیزدن دیشقاری
بیر یرده اوتوروب گوزه تله سین؛ اگر وزیر گؤرونسه، تز بیزی خبردار ائتسین.
یوخسا قورخورسان؟

تیمور آقا. من قورخان آدام دگیلم. بیر پارا سبیلره گوره من ایسته میرم
که، وزیر منی بوردا گوره، گئدیپ خانما خبر وئره. بیر نچه فکرم وار؛
گره کدیر اول اونلاری اتمامه یتیره.
شعله خانم. البته، گر کدیر وزیر بو اینملری بیلمه یه، یوخسا خانما
بیلدیرر، ایش بالکلیه پوزولار.

بو حالدا نساء خانم باشینی ایچری اوزادیپ:
نساء خانم. آی امان، وزیر گلیر!

شعله خانم (اضطراب حالتینده قاپیدان دیشقازی باخیر). آی امان، وزیر
دوزبه دوز قاپیا ساری گلیر. تیمور آقا، سن قاپیدان چیخا بیلمزسن!

تیمور آقا. بس من نجه گره ک ائدیم! اولور که، منیم بوردا اولماغیمی
بیر آدام اونا خبر وئریبدر. والله، هر کس منیم بورا گلمه کیمی آچمیش اولما،
بو خنجری دسته سینهدک اوره کیندن چاخاباغام. (الینی خنجرینه اوزادیر).
شعله خانم. آکیشی، سویله مک وقتی دگیل، هله گیر بو پرده نین دالیسینا.
گوروم بیر طور ایله وزیری گئری قایتارا بیللممی؟

تیمور آقا گیریر پرده نین دالیسینا، سونرا وزیر الینده آغاج
آخسایا — آخسایا اطاعا داخل اولور.

وزیر. شعله خانم، نه ایشده سن، کیفین یاخشمی دیرمی؟
شعله خانم. آله شکر، سنین دولتیندن کئفیم همیشه یاخشمی دیر، سنین
کئفین یاخشمی اولسون. نییه قاشینی اکیب سن، نه عجب آخسیرسان؟
وزیر. آکیشی، بوگون باشما بیر قضیه گلیبدر که، هیچ فکریمدن کچمزدی.
اوقاتیم لاپ تلخ اولوبدور. خواجه مسعود، گئت منه بیر قهوه بیشیر کتیر.

خواجه مسعود باش ووروب گئدیر.

شعله خانم. ده گوروم، باشما نه قضیه گلیبدر؟ اما اولور که، سویله مگین
اوزون چکه، نه لازم زحمت وئرمک!

وزیر. خیر، اوزون چکمز. ایش بودور که، من بیر نچه بگلرایله خانین
حضوروندا اوتورموشدوق. تیمور آقانین گوجلو گوندن سوز دوشدو. هامی
بگلر دئدی که، تمام لنکراندا تیمور آقادان گوجلو بیر کیمسه نه تاپیلماز،
خاندا تصدیق ائله دی. من انکار ائتدیم که، تیمور آقادا هیچ کوچ یوخدور؛ اگرچه
اوروج بایرامیندا بیر نچه اوشاق باسدی؛ اما اولار تمام چولما-چوجوق ایدیلر.

تیمور آقادا حضوردا دورموشدو. خان منیم سوزومو قبول ائتمه ییب دئدی: «سن نه دلیله بونو اثبات ائدیرسن؟ من جواب وئردیم که، اگرمنه یاراشسایدی بو اللمی یاشیمدا تیمور آقایلله گوله شیب اونون آرخاسینی یره قویار دیم. خان که همیشه بئله ایشلرله هوه سی وار، حکما بویوردو، گزه ک تیمور آقایلله گوله شم. چاره م کسلیب، آياغا دوروب توتوشدوق، غیرت فنه ال وئریب، بیر دقیقه چکمه ییب تیمور آقانی چکدیم پشرنلکه، دخی بیلیمیرم نجه یره وورموشام که، بیچاره اوشاق بی حس یرده نقش باغلادی، آنجاق یاریم ساعتدن سونرا ئوزونه کلدی؛ زوردان منیمده اومبام برک آغزیب، ایندی آخساییرام.

شعله خانم. (تبسمله). آکیشی، بونه ایشدیر سن ائدیرسن؟ بلکه کیشینین اوغلو، ئوله یدی، آناسینین گونو قارا اولایدی؟

وزیر. بس ئوزومده چوخ پشیمان اولدوم، اما چله فایدا، بئله انفاق دوشدو.

شعله خانم. آکیشی، بس بیچاره ائله یرده قالدی؟ سن چنچندین کلدین منه هنرینی سویله مکه؟

وزیر. خیر، فراشلار اونو دالا گوتوروب آپاردیلار آناسینین یانینا.

بو حالدا تیمور آقا پرده نین دالیسیندا گولمه کینی ساخلایا بیلمه ییب پیققیلدا ییر. وزیر تز یریب پرده نی قالدیریر. تیمور آقانی و زیبا خانمی پرده نین دالیسیندا گوروب مات قالیر و هابئله شعله خام.

وزیر. سبحان الله بونه ایشدیر؟ (سونرا اوزون تیمور آقایا توتوب آچیقلمی، قائم صوت ایله). آقا، سن بوردا نه قاییریرسان؟ (تیمور آقا باشین آشاغی سالیر). ده گوروم، آخر سن بوردا نه قاییریرسان؟ (تیمور آقا جواب وئرمیر، پرده دن چیخیب باشی آشاغی ایستیر گئتسین. وزیر اونون قولوندان توتور). قویمانام گئده سن، آقا، ده گوروم سن بوردا نه قاییریرسان؟ تیمور آقا (قولون چکیر)، الدن قوی!

وزیر (اونا برک-برک سوواشیر). قویمانام گئده سن، منه جواب وئرا. تیمور آقا تنکه کلمب، بیر الیه یاپیشیب اونون بویونون آردیندان، بیر الیه پاجاسیندان قالدیریب توللاییر. وزیر اطاعین اورتاسیندا پالازکیمی سریلیر، تیمور آقا تز قاپیدان چیخیب گئدیر.

وزیر (بیر دقیقه دن سونرا حالا کلمب، ارون توتور زیبا خانما). آیله چر، بونجه مکدریر، منیم باشیما کتیریرسن؟

زیبا خانم. من سنین باشیما مکر کتیریردم؟ وای سنین حالینا! وای سنین حالینا که، غفلت گوزونو ئورتوبلدور!

وزير. كس سسينى. آي لهچرا! منى ديله. ساسديرما، دخى سنى تانيديم؛
بو قدر فتنه و فعل تمام سنين ايشين ايميش، آله قويسا سنين آخرينا
چىخارام!

زىباخانم. آي بىچاره، بيرده گوروم نه سببه منيم آخريما چىخاچاقسان؟
وزير. سلميته، دخى بوندان آرتيق سبب اولاركه، ياد آدام ايله پرده
داليسيندا گيريب گيزله نيبسن؟!

زىبا خانم. آي بىچاره، بير آروادين شعله خانمدان سوروشسانكه، ياد
آدام اونون اطاعيندا نه قايرير؟

وزير. آي لهچر، هله سن بير ئوزون منه جواب وئركه، سن نامحرم ايله
بير پرده نين داليسيندا نه قايريرسان؟

زىباخانم. ياخشى، من دئيم. آروادين شعله خانم قاراواشما سويموشدو،
من گلميشديم اونون ايله دالاشامكه، نيه حديندن چىخير؛ اتفاقا اونو اطاقدا
گورمهديم. ايسته ييرديم كئرى قايدام، گوردومكه، قابى طرفدن بير ياد آدام
شعله خانم ايله دانيشا — دانيشما گلير. گيرديم بو پرده نين داليسينا، گيرلنديم؛
گوروم اولار نه قايرىراچاقلاركه، سونرا سنى خبردار ائديم. خصوصاكه، اوزو
آچىق ياد آداما گوروكه بيلمزديم. اتفاقا سن بورا گلنده او آدامدا گيردى
پرده نين داليسينا گيرلندى.

وزير. نيه چىخىب اوساعت منى خبردار ائتمه دين، اگر دوغرو دئيرسن؟
زىبا خانم. نه چىخىب خبردار ائده يديمكه، خنجري دنته سينه دك اوره گيمه
چاخاچاق ايدى؟!

وزير (بير آز تامل ائديب، اوزون شعله خانما توتوب)، شعله، دوغروسونو
ده: بو آدام سنين يانينا گلميشدى؟

شعله خانم. سنين آروادين طوطى قوشو جنسى دير؛ ديل — ديل ئوتمك،
يالان دانيشماق پئشه سى دير. او آدامى من عمرده گورمهميشم وهىچ تانيما نام.

وزير. نه تانيما زسان؟ تيمور آقانى سن تانيميرسان؟
شعله خانم. تيمور آقا بوردا نه قايرير؟ مگر سن تيمور آقانى يىخىب
آناسينين اوستونه گوندرمه ميسن؟

وزير. آي لهچر، سن منيم سوزومه جواب وئر. تيمور آقا سنينمى يانينا
گلميشدى؟

شعله خانم. تيمور آقا منيم يانينا گلمشيدى، اونو منيم ايله بير پرده
گورردين، زىباخانم بيلميردىكه، من بوگون حماما گئتديم؛ بئله خيال ائديبكه،
منيم اطاعيم خالى دير، ئوز سئوگىلىسينى بوراچاغيريب ايسته ييرميش عيش —
عشرته مشغول اولسون؛ چونكه بوگون سنين نوبتين اونون يانيندا اولماق
سببيله سئوگىلىسينى ئوز اطاعينا كتيره بيلمزدى. اتفاقا حمام سويو كسيلمك
سببى ايله بيز غفلتا كئرى قايتديق. اوبا بناء قاچا بيلمه ييب، هرايكيسى
گيريبلىر پرده نين داليسيناكه، بلكه من چوله باييرا چىخان زماندا فرصت

تاپىپ قاچىسىنلار. دوغرو سۆز بودور، كە، عىلىنى باشىنا يىق، بو بىحيانىن مكرينه اويوب، منىم حقيمدە ناحق بدگمان اولما!

زىباخانم (شعلە خانما چىغىرا - چىغىرا). آى لكتە، بونجە سۆزدور، كە، ئوزوندىن قايرىرسان ئوز ايشىنى منىم اوستومە قويورسان؟ واى، واى، من ئوزومو ئولدوررم!..

شعلەخانم. لكتەسندە، لەچرسندە، كوولساندا! ايستر ئوزونو ئولدور، ايستر قوى، سنىن مكرو فعلين تمام لنكران خلقينه معلومدور. چىغىرماق ايلە ئوزونو تميزە چىخارا بىلمىزسن! ارين كۆزو وار كۆروركە، بو ايش سنىن ايشىندىر، يامنىم ايشىمدىر؟

زىبا خانم. آى امان، من ئوزومو ئولدوررم. آكىشى، بولەچرىن آغرىنا نىيە وورمورسان كە منە بىلە بەتان دۇير؟...

شعلەخانم. آلكتە، اومنىم آغزىما نىيە وورور؟ اگر او كىشىدىر، كرهك سنى تىكە - تىكە دوغراياكە ياد اوغلان ايلە بير ىردە توتوبدور.

وزير (زىبا خانما). البته، سنى كرهك تىكە - تىكە دوغراماق! ەلە منە بير مهلت وئركە ئوزومو خانىن يانىنا يتىرىپ سنىن جگرگوئە، نىن آخىرنە چىخىم، سونراسىن حقىندە كچكرەم. سىن ەمىرىپ يالانچىغىغا صرف ائىدىسن! زىباخانم (آچىقلى). من يالانچىيام؟ دوغرو دانىشان سىن؟ نچە كە سويلەدىكىن ناغىلدان معلوم اولدو...

وزير. ايتىل كوزومون ئونوندىن، لەچر (زىباخانم اطاقدان چىخىر). شعلە، دوغرو دە، بو ايشىدىن خبرىن وارمى؟

شعلە خانم. من ەركىز بو خصوصدا تقصيرلى دگىلم!

بو حالدا خواجه مسعود اليندە قهوه فنجانى داخل اولوب وزيرىن دال طرفىندىن عرض ائىدىر.

خواجه. آقا قهوه بويورورسونوزمو؟

وزير (كئرى دونوب، اليلە قهوه فنجانىنا ووروب خواجه مسعودون اوستونە داغىدىر). ايتىل جەنمە، ملعون! بو حوصلەمىن دار وقتىندە نە قهوه ايچمك ىرىدىر! من بو ساعت خان توالموغونا كئىدىرم.

خواجه مسعود كئرى دونوب داغىلان قهوه بى اوستوندىن سيلە-سيلە

وزير (كئرت پرىشانلىقدان). بويور، تىز منىم قىرمىزى جبه مى وئرسىنلر، كئرى آتىمى يەرلەسىنلر، ائشيتدىنمى؟

خواجه مسعود. ائشيتدىم، آقا، نچە كە، بويورورسان عملە گلر.

اوندان سونرا وزير ده چوله چيخير.

شعله خانم. آله اكبر، عجب ايشه راست گلدیم! جانیم قورتلودی، آله. سنه شكر! (نساء خانم اپچری گیریر.) نساء، غریبه ایش اتفاق دوشدو؛ وزیر زیبا خانمی تیمور آقا ایله پرده دالیسیندا گوردو. نساء خانم. نه دانیشمیرسان؟ زیبا خانم پرده نین دالیسیندا نه قاییریدی؟ شعله خانم. بیلیمیرم، ایوی بیخیلمیشین قیزی هاچان گلیب اورا گیرمیشدی که، منیم جانیم قورتولدو. اما خان بی شک وشبهه سیز تیمور آقانی ئولدورمك! اونو قورتارماغا بیلیمیرم نه چاره ائدهك؟ نساء خانم. قورخما، خان تیمورو ئولدوره بیلمز! اما گرهك بو ایش اولمایایدی؛ ایندی مطلب اوزانا جاقدير. آنام چاییریر، گئدهك اونون اطاغینا و خواجه مسعودودا گوندرهك خانلیقا، بیرخبر بئلسین.

هرایکیمی گئدیرنر.

پرده سالیئیر.

اوچونجو مجلس

اوچونجو مجلس لنگران خانین دیوان خاناسیندا، دریا کناریندا واقع اولور. خان تالارین صدرینده تخت اوستونده اوتوروبدور؛ خضوروندا دوروبدور سلیم بگ ائشیک آقاسی، الینده چوماق و هرایکی طرفدن لنگران بگلریندن نچه لری صف چکیلمز، قاپنین آغزیندا قراش باشی صمدبگ و پیشخدمت عزیز آقا و بیر-ایکی جوان پیشخدمت قائمدیر و تالارین آلتیندا عریضه چیلر، یانلاریندا نائیبی، ائشیک آقاسی قدیر بگ منتظر دیرلر. فراشلاردا تالارین آشاغیسیندا، قاپنین دالیسیندا اوتوروبلار.

خان. بوگون چوخ خوش هوا دیر؛ دیواندان سونرا ایستیرم دریا اوزونده بیرآز سیر ائدم، کونلوم آچیلار. عزیز آقا، بوبور گمی چیلره که، دریا کناریندا لوتکه حاضر ائتسینلر! عزیز آقا. باش اوسته.

چوله چيخيرلار.

خان. سلیم بگ، دهنن عریضه چیلری قاباغا گئیر سینلر.
اشیک آقاسی (تالاردان). قدیر بگ، عریضه چیلری نوبت ایله قاباغا گتیر.

قدیر بگ ایکی عریضه چیننی قاباغا گتیریر، عریضه چیلر ایکم قات
اولورلار.

عریضه چیلردن بیر یسی. خان، باشینا دونوم، عرضیم وارا!
خان. کیشی، ده گوروم، عرضین نه دیر؟
اولینجی عریضه چی. خان، باشینا دونوم، بوگون آتیمی چایا سوو ارماغا؛
آپاریمش دیم؛ بیردن الیمدن قورتولدو، قاجدی. بو کیشی، قاباقدان گلیردی؛
چاغیردیم، آکیشی، آله خاطر ایچون بو آتی قایتار. اگیلیب بیر داش گوتوروب
آتا ساری توللاری، داش آتین ساغ گوزونه دکیب توکولدو. ایندی آت مصرفدن
چیخیب دیر؛ دیه سیننی ایستیره م، وئرمیر؛ منیم ایلد جنگو جلد ائدیر.

خان (ایکینجی عریضه چییه). آکیشی، بئله دیر؟
ایکینجی عریضه چی. باشینا دونوم، بئله دیر، امانن قصدا داش آتامیشام.
خان. پرپوچ دانیشما؛ قصد اولماسا نجه داشی گوتوروب آتماق اولار.
سینده ده آتین وارمی؟

ایکینجی عریضه چی. واردیر، باشینا دونوم.
خان (اولینجی عریضه چییه). آکیشی، سنده گئت، ووز بونون آتینین بیر
گوزون چیخارت! «السن بالسنی، والعین بالعین، والجروحه قصاص». بو
شبهه لی ایشن دگیل. صمد بگ، فراشلاردان بیرینی قوشن گئتسین بولاری
حقلشدیرسین!

صمد بگ باش ووروب انیر، بیر فراش قوشوب عریضه چیلری یولا
سالیر، قاییدیر.

خان. سلیم بگ، ده که، اوبیری عریضه چیلر ایردلی گل سینلر؛ تز اولون.
بوگون شیره چیخا جام!
سلیم بگ. قدیر بگ، اوبیریلرینی ایردلی گنیر!

قدیر بگ گنه ایکی نفر عریضه چیننی ایردلی گتیریر.

خان. آخ، خانلیق، سندن عذاب دنیادا نه وار! هرکس ئوز اهل عیالینین
غمین چکیر، من گره ک مین. — مین آدامین غمین چکم، دردیند یتیشم. اول
خانلیغیمدان بوگونه قدر هیچ بیر گون قاییمدا عریضه چیلری رد ائتمه میشم!

سليم بگ. بوقلر خلقيں دعاسى سيزين اجرينيزدير. حقيقتده بوقلر خلق سيزه عيال حساب اولونور. بو لنگران ولايتينين آبادليغي سيزين عدالتينيزين بركتيندندير.

عريضه چيلر باش اكير.

اولينجى عريضه چى. خان، باشينا دونوم، منيم قارداشيم ناخوش ايدى. دئديلر كه، بوكيشى حكيمدير. گئتديم، اوچ تومن پول بونا وئريب قارداشيمين اوستونه گتيرديم. بواميدايلاه كه قارداشيمي ساغالداجاقدير. گلن كيمي قارداشيمدان قان آلدى، قانى كسيلن كيمي قارداشيم جانين تاپشirdى. ايندى دئيرهم، كيشى، بارى پولومو ئوزومه قايتار. پولومو وئرمه ديگى يتمز، هله دئيركه، قان آلماسايدى دى دى پيس اولاجاقدى؛ هله گنه مندن ادعاسى وار. دادىما يتيش، باشينا دونوم!

خان (ايكينجى عريضه چيه). جناب حكيم، نجه قان آلماسايدى دى دى پيس اولاجاقدى؟

ايكينجى عريضه چى. خان، باشينا دونوم، بونون قارداشى مهلك استسقا مرضينه مبتلا ايدى. اگر قان آلماسايدىم، آلتو آيدان سونرا بى شك و شبه ئوله جك ايدى؛ قان آلماقلا بوكيشيني آلتى آى اونا بيجا خرج وزحمت چكمكن خلاص ائتميشم.

خان. جناب حكيم، بس سنين حسايينا گوره بوكيشى سنه آرتيق زاد باغيشلاسين؟

ايكينجى عريضه چى. بلى، باشينا دونوم، بئله دير، اگر انصاف ائله سه! خان (بگلره اوزون توتوب). واللّه، بيلميره كه، بونلارين ديوانيني نجه كسيم؟ هيچ بئله چتين دعوايا راست گلمه ميشديم!

بگلردن بيريسى. باشينا دونوم، حكيم طايفاسينين احترامى واجبدير، خلقيں وجينه گليرلز. بويور بوكيشيه، اونا بير خلعت وئرسين، اونوراضى سالسين. خصوصا بو حكيمي من تانييرام، چوخ حاذق حكيمدير.

خان. اگر او سنين آشان دير قوى سن دئيهن كيمي اولسون. (اوزون عريضه چيه. بويريب). آكيشى، گئت حكيمه بير چوخادا وئر، اونو راضى ائله. صمدبگ، بير فراش قوش، گئتسين چوخانى آلسين، وئرسين حكيمه.

صمدبگ آشاغى انير. بو حالدا وزير تووشويه - تووشويه
ايچرى گيرير، قلمدانين آپارير قويور خانين قاباغينا.

وزير. قربانين اولوم، بسدير دى منيم وزارت ائتمه گيم. منيم قولموقلاريمين عوضى منه يتيشدى، ايندى وزارتى هر كسه كه لايق گورورسن، اونا وئر؛ باشيمي گوتوررب بو ولايتدن دربه در اولاجاغام!

خان (تعجبله). جناب وزیر، نه وار، سه نه اولوبدور؟ بونه حالتدیر؟
 وزیر، باشینا دونوم، جمیع ئولکه لرده بوزمانادک سنین عدالتین دیلملرده
 سویله نیر، سنین قورخوندان هیچ بیر کیمسه نه بنده لریندن بیر فقیرین مالینا
 و عیالینا دست درازلیق ائده بیلمز. امانین قارداشین اوغلو تیمور آقا گور
 نجه سندن بی واهمه دیرکه، کونون گون اورتاسیندا منیم کیمی کیشی نین ائوینه
 گیریدیرکه، عورتیمه ال اوزاتسین.
 خان (غیظه گلیب). وزیر، نه سویله بیرسن؟ تیمور بو جرئتی ائده
 بیلرمی؟

وزیر، سنین چوره گین منه غنیم اولسون اگر خلاف عرض ائدیرم. ئوزوم
 گوزوم ایله گوردوم؛ توتلوم که، اگیلیب قوللوغونا کتیرم، الیمدن دارتینیپ
 چیخیپ گئتدی.

خان. صمدبگ، بو ساعتده گئت تیمورو بورا چاغیر! اما بوخصوصدا اوئا
 بیر سوز دئمه! (صمدبگ باش ووروب گئدیر). وزیر، آرام توت، ایندی بو
 ساعتده اوئا بیر دیوان ائدیرم که، مجموع عالمه عبرت اولار!
 وزیر، باشینا دونوم، کچن پادشاهلار عدالتین اجراسیندا اولاد و اقربالارینا
 ترحم ائتمه ییلمز. خلفای عظیم الشان ئوز اولادلارینا خلقین عیالینا کج باخماقدان
 ئوترو بازخواست شدید ائتمیشلر. سلطان محمود غزنوی بوگونه جرم ایچون
 مقریرلریندن بیریسینین بوینونو ئوز الی ایله ووردو، اودورکه، مرور دهور
 عدالتلرینین وصفی عالجده مذکور دور.
 خان، وزیر، ایندی گوره رسن که، سنین خانیندا بو بابدا خلفالاردان و
 سلطان محمود غزنوین اسکیک دگیل.

بو حالدا صمد بگ، تیمور آقا ایله ایچری گیریر، هرا یکیسی
 باش اگیرلر.

خان (تیمور آقا یا). من سنه بویور مامیشام که، هیچ وقت خنجر ایله منیم
 حضوروما داخل اولما؟!

تیمور آقا، من خنجر قورشامامیشام!
 خان، منه بئله گوروندو. خوب، سنین وزبرین حرامخاناسیندا ایشین
 نه ایدی؟ (تیمور آقا باشینی آشاغی سالیق). سنین غرضین بودور که، سنین کیمی
 نادرست قارداش اوغلودان ئوترو من ولایتلر ایچینده بدنام اولام؟ من سنین
 کیمی قارداش اوغلودن ایسته میرم! طناب! (همان ساعت بیر نچه فراش
 المرینده تیرمه شال حاضر اولورلار). سالین شالی بونون بوینونا، سورویون
 آشاغی!

فراشلار شالی سالماغا حاضرلانیق، تمام بگلرین گوزو دولور
 یاش ایله.

ايشيك آقاسى و تمام بگلر. خان، قربانين اولاق، جواندير بوسفر
باغيشلايين بونون تقصيريني!

خان. بابام ارواحينا، هرگز باغيشلامانام. (اوزون فراشلار چويرير).
سالين شالى! (فراشلار بير جزئى حركت ائديرلر: تمام بگلر آغلاماقدان ئوزلرينى
ساخلايا بيلمه ييب بى اختيار ئوككولده مگه شروع ائديب تورپاغا دوشورلر.
يالواريلار.)

بگلر. اماندير، خان، باشينا چوير، آناسيبن بيرجه سيديرا! (ئوككولده
ييرلر.)

خان. اولماز، اولماز! (غىظه فراشلار اوزون توتوب.) سالين دئميردم.
كوپك اوشاغى؟!

فراشلار اللرينده شال، يايقلاشديقتا تيمور آقا جلد الين
اوزاڭىب داليسيندا سانجىلميش تاپانچامى چىخارڭىب چويرير
فراشلار سارى؛ فراشلار قورخودان هر طرفه سېله نيرلر؛ تيمور آقا
آراليقدان چىخىب كئدير.

خان (داليسينجا). آي توتون، آي تويمويون كئتسين!

هامى حركت ائدير، اما داليسينجا دوشن اولمور.

خان (آجىقلانميش، بگلره اوزون توتوب). سيزين هيچ بيرينيز منيم
سرحمتملریمه لايق دگيل! بو جووه للاغينى نيه قويدونوز كئتدى؟! (هيچ كس
جواب وئرمير.) صمدبگ!

صمدبگ قاباغا يريير

خان. بو ساعتده المى نفر جزائىچى ئوزونله كوتور، تيمورو هر يرده
اولسا، آختاريپ تاپيب توتون، قولوباغلى بوراكتيرين؛ تامن اونو ئولدورمه سم.
ئولكه دينجلمز!

صمدبگ. باش اوسته. (قايدان چىخير.)

خان (بگلره). داغىلمين!

بگلر داغىلميلار

خان. عزيز آقا! (عزيز آقا قاباغا گلير). لوتكه حاضرديرمى؟
عزيز آقا. حاضردير!

خان (آياغا دوروب). وزير، سن گمٽ. آرام توت، غم ائلمه، سنين قصامين
يرده قالماس. آل، بو اوزو گوده نساء خانما وئر، بوگون مخصوص اونون ايچون
زرگردن گيتيرتميشديم. واونو کوچورمك تداركينه مشغول اول؛ بير هفته دن
سونرا گره كدير توي باشلاسين!
وزير، بلمى، فرمانينيزا عمل ائده جگم.

باش ووروب چيخير. سونرا دا خان عزيز آقايله لوتكه يه مينيب
دريا سئيرينه چيخير.

پرده ساليخير.

دوردونجو مجلس

دوردونجو مجلس شعله خانمين اطاعيدا واقع اولور. شعله خانم
و نساء خانم غايت نگرانليقدا اوتوروبلار.

نساء خانم. گوره سن نه واقع اولدو؟ خواجه مسعود گلمه دي كه، بير خبر
كتيره؛ اوره كيم چوخ اضطرابدا دير.
شعله خانم. نييه اضطرابا دوشورسن؟ سنين سوزونله خان تيمور آقايا
بيرزاد ائده بيلمه يه جكدير.
نساء خانم. دوغرو دور كه، بيرزاد ائده بيلمز، اما قورخورام كه، تيمور
آقايله منيم آراما آيريليقي سالاكه، ئولومدن بدتردير.

بو حالدا خواجه مسعود ايچري گيرير.

شعله خانم. خواجه مسعود، سويله گوره كه نه اولدو!
خواجه مسعود. نه اولاجاق! وزير خانما عرض ائله دي، خان تيمور آقاني
كتيريب ايستيردي بوغدورسون، تيمور آقا تاپانچا چكيب فراشلاري داغي تدي.
آراليقدان چيخدي. خان داليسينجا المي آدام بويوردو كه، هريرده تاپسالار
توتوب قولو باغلي كتيرسينلر كه، ئولدورسون ايندي تمام شهر و ائولري
اوندان ئوترو آختاريرلار.

نساء خانم غصه دن آه چكير؛ بو حالدا قاپي آچيلير. تيمور آقا
ايچري گيرير.

شعله خانم. واي، ده ده م واي، سن بورا نهه گله بيلدين؟ مگر آسلان
اوره كي يمين؟ مگر جانيندان قورخمورسان؟

تیمور آقا (تبسمله). نهوارکه، جانیمدان قورخام؟
شعله خانم. نجه نهوار؟ خان سنی آختاردیرکه، توتدورسون ئولدورسون.
نجه سن آرخاین بورا گلیمسن؟ خواجه مسعود، چیخ چوله، گوزه تله! گلن
اولماسین!

خواجه مسعود چیخ چوله.

تیمور آقا. سنن خیالینا گلیرکه، من ئولوم قورخوسوندان بوگون نساء
خانمی کورمکه گلمه یه جگدیم؟ بو باشمی قوبموشام اونون اوغروندا! اما من
ایشسیزده گلمه میشم. ایسته بیرم، بو گهجه نساء خانمی کوتوروب قاجام.
دخی بوندان سونرا اونو بورادا قویماق اولماز! سنن ارین منیم ایله نمک به
حراملیق بیناسینی قویوبدور؛ من دخی ئور نثمانلیمی اونون الینده تویوب
اوندان سونرا بورا گلیب — گنده بیلمه نم!

شعله خانم. چوخ یاخشی، منده بو امره راضیام. اما گوندوز بورا گلک
خلاف ایدی. ئوزون بیلیرسن که، زیبا خانم یوز یردن پوسقوچو قویوبدورکه،
بو سببله سنی ئولومه وئریب بیزی بدنام ائتسین. یاخشیمی بودورکه، ایندی
بیرطور ایله بورادان اوزاقلایم گهجه نین یاریسیندا آت و آداملا دروازا
دالیسیندا حاضر اولاسان. او ساعتده من نساء خانمی چیخاریب سنن الینه
تاپشیررام، آپارارسان.

تیمور آقا. نساء خانم، راضی سانمی؟
نساء خانم. البته، راضیام، دخی بوندان باشقا چاره قالمامیش.

بو حالدا خواجه مسعود قاییدان پاغیریر.

خواجه مسعود. آی امان، وزیر گلبر!
شعله خانم و نساء خانم (رنگلری تغیر تاپمیش). وای، ددهم وای!
امان دیر، تیمور آقا، پرده نین دالیسیندا گیزلن، گوره ک بو ظالمی قایتارا
بیلریمکی؟

تیمور آقا (هیچ حالتینه تغیر وئرمه ییب آرام قلب ایله). من هرگز دخی
او پرده نین دالیسینا گیرمه یه جگم؛ قوی گلسمن منی بوردا گورسون!
شعله خانم و نساء خانم (اونون آياغینا دوشوب دیزلریندن قوجاقلایرلار،
اضطراب ایله). آلهی سئویرسن، ئوزونو قانا چالخاما! بابان گوری خاطری ایچون
گیزلن پرده نین دالیسیندا!

تیمور آقا! هیچ وقت!

خواجه مسعود (گنه باشین ایچری اوزادب). آی امان، وزیر یتیشدی!
شعله خانم و نساء خانم. آی باشینا دونوم، بیزه رحم ائله، بیزه یازیغین
گلسمن! وزیر بوسفر سنی بوردا گورسه، بیز بی شک ئولومه گنده ریک!

تیمور آقا. ھە، آنجا سیزدن ئوتتۇر. (گىرىز پىردەن دالىسىنا، بىر ئانىە كىچىش وىزىر اىچرى داخلى اولور).

وىزىر. ياخشى اولدۇكە، سىز ھىرايىكىنىز بورداسىنىز. مەنە واجىبايدىكە، سىزايىلە دانىشىق ائىدىم. قولاق آسىن. شەلەخانم، ھىچ بىلىرسىنىمىكە، سىنىن باجىنى خانا وئىرمەك اىلە نەقدىر مەنىم درجەم و سىنىن رەتەن آرتىق اولاجاقدىر؟ بئىلە اولان سورتە، آيا سەنە لازم دىگىلمى ئوز تەمىز آدىنى ايتىرمەدەسەن و دۇمەسىنلەركە، خان بو عورتىن باجىسىنى آلىركە، نامەرمە ھەمىشە آشنالىقى وەر.

شەلەخانم (آرام قىلمايە). بوىور، گورك، مەن ھانىسى نامەرمەلە آشنالىق ائىدەرمە؟

وىزىر. مەلا، تىمور آقاكە سىنىن اطاغىندا گوردۇم.

شەلەخانم. آروادىن زىباخانملا بو پىردەن دالىسىندا؟

وىزىر. دۇغرىدۇر، مەن سىنىن ھەقىقەتە گەمان بە ائىدە بىلمەنم؛ اولوركە، زىبا خانم اول؛ اما بو سۆزلىرى اوندان ئوتتۇر سەنە دۇيرەمكە ائىلە دۇروب-اوتورمايىسانكە سىنىن ھەسەتەندە خانىم بىر يامان سۆز دۇيەلەر؛ نەسە خانمەندە كۈنلۈ چىخا؛ چۈنكە بو سەعتە نەسە خانمەندە ئوتتۇر بى-اخياردىر و مەنە بوىوروركە، بىر ھەفتەيەك اونون كۈچەك تەداركىنى گورۇم! بۇدۇر، اونا بىر اوزۇكە پىشەش گۈندىرىدىر. آل، نەسە خانم تەخ بارماغىنا! (اوزۇكە نەسە خانمەنە قۇيۇر).

نەسە خانم. بىرقىزكە، اونون باجىسىنىن ھەقىقەتە بەگەمان اولالار، خانىملايىق اولماز. بو اوزۇكە آپار، خانىملايىق بىر قىز تەپ، اونون بارماغىنا تەخ! (اوزۇكە وىزىر قەباغىندا يە قۇيۇر، چۈلە چىخۇر).

وىزىر (دالىسىنجا). قىزىم، مەن مەگر سىنىن باجىن ھەقىقەتە بەگەمان اولورام؟ مەن بو سۆزلىرى نەسىھەت يولۇنجا اونا دانىشىدىم.

شەلەخانم. اولمازمى بو نەسىھەتلىرى آروادىن زىبا خانمە وئەرسەن؟

وىزىر. البەتە، ساباخ اونا بۇندەن قەئم سۆزلىر دۇيەجەم.

شەلەخانم. دىخى ساباخ نىيە، ائىلە بۇسەعتە گىدە بىلمەيسىن؟

وىزىر. دىخى بۇسەعتە چەندەن لۇمۇ يۇغۇر. اوندان ئوتتۇر كە، تىمور آقا فۇرئاد اونون سۇگىلىسىدە اولمۇش اولسا، ئوز جىزاسىنا يەتەشەن؛ يا تەپىلىب ئۇلۇمە گەندەجەك، يادا بو ولەيتەن دۇبەدە دۇشەجەكدىر. بۇندەن سۇنرا بو ھەسەتە ھىچزادە دانىشماق لازم دىگىل. نەسە خانمەنە كۈچەك تەداركىنە گەركە مەشغۇل اولماق.

شەلەخانم. گەتەن آنامەنەنە، بو سۆزلىرى اونا دانىش؛ بو مەنىم ايشىمە دىگىل.

وىزىر. گەتەن آنامەنەنە بۇرا چاغىر، بۇردە دانىشماق.

بو حالدا قاپى آچىلىر. پرى خانم ونساء خانم ايچرى گيرىرلر.

وزير. عجب اولدو گلدین. بويور اوتورا
پرى خانم. آقادران آليم، اوتورماق وقتى دگيل، گنه اليمدن چيخىب گئدرسن.
سوزومه قولاق آس. او قدر شغلين وارکه، سنى گورمك اولمور.
وزير. بللى، علمى الخصوص بوگونلرده هيچ مجاليم يوخايدى. ده گوروم،
آنا، مطلبين نه دير؟

پرى خانم. آقادران آليم، بير جزئى مطلب دير. گئتميشديم فالچى قربانادعا
يازديرماگا، آله سنه قيزيم شعله خانمدان بير اوغلان كرامت اولمىسين.
فالچى دعانى يازيب بويوردوکه، گرهك وزيرين باشينين اوچ بوغدا آغىرى سمنى
قويوب فقرايا پايلياسان. ايندى گرهك سنى باشينين اوچ آغىرينى توتام،
سمنى وقتى كچير.

وزير. عجب تكليف ائديرسن، آنا! منيم باشيمي نجه چكىب آغىرينى
توتاجاقسان، مادام كه، باشيم بدنيمده دير.

پرى خانم. آقادران آليم، چوخ آسان زاددير. فالچى طورونو ئوكره ديدير.
درين قاب قوياريق باشينا اگر باشين تمام اولا سيفسا، اونون دولوسو بوغدا
او باشين آغىرى دير. نساء خانم، او باديانى بورا گتير!

نساء خانم گئديب قاپينين داليسيندان خواجه مسعود حاضر
اولمىش بير كيچيك باديانى گتيرير. پرى خانم تز آرام قلمب ايله
وزيرين پااغينى قالديرير.

وزير. اگرچه نامناسب تكليف دير، اما مضايقه يوخدور؛ نجه كه، دئيبلر
عمل اوله، تاكه آله شعله خانمين آرزوسونو بيتيرسين.
پرى خانم. بللى، قادران آليم. نساء خانم، باديانى قوى باشينا!

نساء خانم باديانى گئيديرير. باديا وزيرين قاشينا قدر گيريب
اشماغى گئتمير. نساء خانم زور ائدير.

وزير. آي امان، بورنوم ازيلدى! نه قايريرسان، يواش! (ايكى المى
باديانى قالديرير.)
پرى خانم (تز). آقيز، او بويوك باديانى گنير.

نساء خانم يويوروب تز بويوك باديانى گتيرير.

وزير. آي آنا، آللهي سئويرسن، اولمازمى بوايش ئوزگه وقته قالا؟ ايندى
سنىله واجب بير دانىشاسى مطلبيم وار.

پرى خانم. اولماز، وقتى كچر، آقادلان آلیم! اینجیمه، بیر دقیقه لیک ایشدیر. بیزده سندن ئوترو چالیشیریق! (آغلاماق حالیندا.) بس بو آخر عمرومه روا گورورسن که، من شعله خانیمین قوجاغیندا اوغول گورمه ییم ئولوم؟ (گوزون یا ئیلا دولدورور. نساء خانم! اوزون توتور). آقیز قوی بادیانى، اولدن گرهك بونو کتیرئیدین.

نساء خانم بادیانى قويوب، بادیا وزیرینلاپ بوغازینا کچدیکده، پرى خانم تز شعله خانما پرده ساری اشاره ائدیر. شعله خانم آهسته پرده نى قالخیزیب، تیمور آقانى چىخاردیب، قاپیا ساری ئوتورور. تیمور آقا قاپیدان رد اولدوقدا نساء خانم بادیانى قالدیریر.

وزیر. آتا، ایندی اوتور سنینیله سوز دانیشماجاغام.
پرى خانم. باش اوسته، اوغول!

ایشتیر اوتورسون، بو حالدا حیطده چوخ قالماقال سسی کلیر.
بیر دقیقه چکمه میش تیمور آقا الینده تاپانچا اطاعا داخل اولور.
وزیر اونو گوره ن کیمی باشلايير تیتره مکه

تیمور آقا. منیم آتامین یاخشیلیقلاری سنه حرام اولسون! آخر هیچ ناحق یره منی ئولومه وئرمك ایسته ییرسن؟ من اول سنی ئولدورمه میش ئوزوم ئولمه نم.

تاپانچانی قالخیزیر وزیر طرفینه، شعله خانم دوشور اونون آیاغینا، تالواربر

شعله خانم. اماندیر، تیمور آقا، تا مل اؤت، ال ساخلا!

تیمور آقا ال ساخلايير. بو حالدا صمدبگ بیر نچه جزائرچی ایله اطاعا داخل اولور، قاپی آغزیندا دورور.

تیمور آقا. صمدبگ، غرضین نه دیر؟
صمدبگ. آقا، بیز سنین آتائین و ئوزونون نوکرییک، بیزیم حدیمیز نه دیرکه، سته ترك ادب لیک ائدهك؟ امائوزون بیلیرسن که، خانین بویوروغودور، گرهك سنی اونون یانینا آپاراق.
تیمور آقا. منی دیری اونون یانینا آپارا بیلمز سینیز! مگر منیم باشیمی آپارار سینیز. باشیمدا آسانلیقلا اله گلمز! بسم الله، اگر هنرینیز وار آياق ایره لی قويون. (تاپانچانی یوخاری قالخیزیر.)

صمدبگ. آقا، فرض ائله که، اونون ايله ئولدوردون بير آدمى؛ منيم ايله
اللى جزائرچى وار، بولارى که، قيريب قورتارا بيلمزسن؟ بو حرکتلر نه
لازمدير؟ اينانين که، خان عهد ائديدير سيزه بيرزاد ائتمه سين.
تيمور آقا، منيم هرگز اونون عهدينه اعتباريم يوخدور. او هانسى عهدين
اوستونده دوروبدور که، اونا اينانماق اولار؟ سوز اودور که، دئديم.

بو حالدا حيطه دوباره قالماق اولور. سليمبگ ائشيك آقاسى،
نيمور آقانين سود قارداشى رضايله ايچرى گيرير.

سليمبگ. صمدبگ، گئرى چكىل! تيمور آقا، باشين ساغ اولسون! عمين
خان دريا اوزونده سئيره چيخميشدى، غفلتا برك كوك اسيب، لوتكه چويريليب.
خان دريا غرق اولوبدور. ايندى خلق خانلىق عمارتينين اطرافيندا جمع اولوب
سنى ئوزلرينه خان ايسته ييرلر. تشریف گتيرين!
تيمور آقا، رضا، بئله ديرمى؟

رضا، بللى. باشينا دونوم، بئله دير! بويورون گئدهك! (بو حالدا وزير و
صمدبگ يرييب تورپاغا دوشورلر، يالواريرلار). آقا، بيزى باشينا چوير!
تيمور آقا، صمدبگ، سن دور گئرى چكىل! (صمدبگ قانچىل گئرى چكىلير.
تيمور آقا وزيره). ايندى سنه معلوم اولسون که، منيم سنین ائوينه گلمه گيم
اوندان ئوترو دور که، من سنین بالديزين نساء خانما عشق يتيريب آللهين امريله
اوندان ئوترو دور که، من سنین بالديزين نساء خانما عشق يتيريب آللهين امريله
اونو خانما وئرمك فکرينه دوشموشدوم. اونا گوره بومرى سنه بيلديرمك
ممکن اولموردو و او جهتن سن بير پارا گمان بد منيم حقيمه ائديب منيم
ئولومومه چاليشيردين! اما جناب اقدس الهى دوغرويا يار اولوب، سنین
مرادين عكسى اوز وئردى. ايندى من تقصيريندن كچيب سنى بالكليله باغميشلايرام
واگرچه سنى ئوز صفتلرينه گوره دخى شغل وزارتده باقى قويا بيلمه نم. لکن
بوندان سونرا مدام الحيات مندن وظيفه خوار اولوب كمال آسايشده گذران
ائده جکسن. نساء خانمى کوچورمك تداركبنه مشغول اول که، بير هفته دن
سونرا گرہ کدير که توى باشلاسين. آنام پرى خانم، باجيم شعله خانم، خداحافظ!
پرى خانم و شعله خانم، آقا، آله سنین عمر و دولتينى زياد ائله سين،
يوز ايل خانلىق ائده سن! تيمور آقا بگلر ائله اطاقدان چيخير، وزير حسرتله
باخماقدا قالير.

جزائرچيلر (قيشقىرير). تيمورخان ساغ اولسون!

پرده سالينير.

تمام اولور.

تمثيل گزارش عجيب كه، كيفيتي بشر مجلسده بيان اولوب
اتمامه يتير

افراد اهل مجلس

حيدر بك
عسكر بك
صفر بك
سونا خانم - حيدر بكين آداخلميسي
طيبه خانم - سونا خانمين آناسي
حاجي قارا - سوداگر
توكذ - اونون آروادي
بدل - اونون اوغلو
كرمعلی - اونون نوكری
خداوردی - مؤذن
اوهان - قاراووللارين يوزباشيسي
سرکيس، قهرمان، کاراپت و باشقا آلتی قاراوول

مكرتيچ و آراكل - طوغ اكينچى لرى

موروو

ناچالنيك

خليل - يوزباشى، موروو يانيندا

موروو و ناچالنيكين عملهسى

ياساويل.

اولينجى مجلس

اولينجى مجلس واقع اولور حيدر بگن اوباسيندان كنار بير بويوك پاليد آغاجينين ديينده، آيدىنلىق كئجهده. صفر بگ قيوراق گئينميش ياراقلى - اسبابلى اوتوروب داش اوسته، حيدر بگ قاباغيندا هابئله ياراقلى - اسبابلى، فيوراق گئينميش ملال ايله دانيشير.

حيدر بگ. پروردگار، بونجه عصردير؟ بو نجه زمانهدير؟ نه آت چاپماغين قيمتى وار، نه تفنگ آتماغين حرمتى وار! صاباحدان آخشامادك. آخشامدان صاباحادك آرواد كيمى دوستاق آلاچيغين ايچينده اوتوراسان. دولت دخى هاردان اولسون، پول هاردان اولسون! آه، كچن گونلر! كچن دورلر! هر هفتهده، هر آيدا بير كاروان چاپماق اولوردو، بير اوردو داغيتماق اولوردو. ايندى نه كاروان چاپماق اولور، نه اوردو داغيتماق اولور. نه قيزيل باش دويوشووار، نه عثمانلى دويوشو وار! اگر قوشونا گئتمك ايسته سن ده گرهك آنجاك چيلپاق لزگى لرین اوستونه گئده سن. اگر يوزمين زحمتله بيريسينى داغلارين دليك - دئشيگيندن چيخارتسان، بير داغارچيق، بير كورككن باشقا اليه بيرزاد دوشميه جك. هانى قيزيل باش و عثمانلى دويوشوكه تمام قره باغى قيزيل - گوموشه بويادى؟ آسلاندوزون چاپقينيندان ايندييه دكده چوخ ايولر آباددير. امير آسلان بگين اولادى گنه دونده آغاجدى بازاريندا دهده لرى عثمانلىدا غصب ايتديكى گوموش رخت لردن ساتير ديلار. بير بئله دويوش اولسون، هاميدان ايره لى دسته باشيندا گئدن من اوللام! بير هنر گوستررم كه، رستم داستاندا گوسترمه ميش اولام! منيم ايشيم بودور! نه كه ناچالنيك چاغيريب دئير: حيدر بگ، راحت دور - اوتور، قوللورلوق ائتمه، يول كسمه، اوغورلوغا گئتمه! پشيمان اوللوم دئديم كه، ناچالنيك بيزده بوامره راغب دگيليك، اما سيزه لازمدير كه، بيزيم كيمى نجيب كيمسه نه لره بير چورهك پولو گوستره - سينيز. قولاق آس گور منه نه جواب وئردى: حيدر بگ، جوتاك، باغ بجر، آليش - وئريش ائله. گوياكه، من بانا، اور ارمنيسيم كه، گرهك گوندوز آخشامادك کوتان سورهم، يا لمبرانلييام كه، قورد بسله يم ويالكم كه، كندلرده چرچيليك ائدم! عرض ائله ديم كه، ناچالنيك، هيچ وقت جوانشيردن کوتانچى و

گومچو گورو كمه ييب! منيم آتام قربان بگ اونو ائتمديب؛ من كه اونون اوغلو
حيدر بگ، من ده ائتمه يه جگم! قاش قاباقلى اوزون چويريب آتين سوردو.
صفر بگ، بو سوزلردن فايدا يوخدور. هر كس هر نه دئير، دئسين؛
اوغورلوق ات يمه ييب، ات مينمه يندن سونرا دنيادا گزمه گين نذلتي وار؟
گئجه كچدى، عسكر بگ بيلميرم نيه يوباندى؟ ها، اودور گلير!

بو حالدا عسكر بگ يتيشير.

عسكر بگ، حيدر بگ، من ده حاضرام. گئديرسينيز، بسم الله، يولا دوشك.
نيه بئله غمگين و فكرلى گورو كورسن؟
حيدر بگ، آكيشى، بيلميرم هانسي آغزى داغينيق ناچالنيكه منى نشان
وئربيدير. محالى گزمكه چيخميش ايميش. بوگون اوبانين قيراغيندان ئوتنده
منى چاغيريب دئيركه؛ «حيدر بگ، قولدورلوق، اوغورلوق ائلمه!»
صفر بگ، يعنى آچيندان ئول!

حيدر بگ، البته، ائله دئمكدير! گوياكه، بوتون قره باغدا — دانا-دولوق
اوغروسو بير حيدر بگ دير! اگر او الچكسه، ئم لكه فراغت اولور. دانا-دولوق
اوغورلاماقدا بيزه چتين اولوبدور. ايندى معطل قالميشام؛ اگر قيزى گئديب
گوتورسك، قورخورام آتا-آناسى شكاييت ائده، گرهك گنه تزه دن قاقاق اولام.
عسكر بگ، حيدر بگ، تمام قره باغ بيلميركه، او قيزى آنا-آناسى سنه
وئربيلر، بيلميرم گوتوروب قاچماغينا سبب ندير؟

حيدر بگ، سبب اودوركه، پول تاپميرام خرجين چكيپ، تويون ائديب
گتيرم. اوندان ئوترو صفر بگ مصلحت گوروركه، گوتوروب قاچيم، توي خرجى
آراليقدا ايتسين. اما بوايش منه ئولومدن نذر گورونوركه، دئيه جكلر؛ قربان
بگين اوغلو پول تاپمادى توي ائده، نشانليسين گوتوردو قاجدى. چون صفر بگ
دئدىكه، قورخوندان بو بهانه نى گتيريرسن، اونون ايچون آجيغا دوشوب سنى
قاچيرتديمكه، سنده منه يولداشلىق ائدهسن.

صفر بگ، منيم ايچون تفاوتى يوخدور! منيم يانيمدا اوف — توف ائله دين
كه، ايكي ايلدير آداخلىنى توي ائديب گتيره بيلميرسن. من دئديمكه ايستيرسن
گليم، گئدهك قاچيراق، گتيرهك! ايندى ئوزون بيل!

عسكر بگ، حيدر بگ، بونيتدن دوش! منه بيراون بيش گون مهلت وئر، من
سنه توي خرجى حاضر ائديم؛ عقملى — باشلى توي ائله، آداخلىنى گتير!

حيدر بگ، توي خرجينى هاردان حاضر ائده جكسن؟

عسكر بگ، اون بيش گونهك تبريزه گئدهريك، قايداريق، قاقاق مال
گنيرريك، بيره بير قازاناريق؛ اونون قازانجى ايله تويونو ائلسن!

حيدر بگ، آوازين ياخشى گلير، اوخودوغون قرآن اولسا! مگر تبريزده
مفته مال توكوبلر، گئديب ييغيشديريب گتيرهك. گلهك؟

عسگر بگ. البته، مفتە مال ھاردا ئىدى؛ پول ئايلە ساتىن ئاللىق.

ھىدر بگ. عجب دانىشپىرسان! من پولو ھاردان ئالىم؟

عسگر بگ. مكرمنىم ئوزومون پولوم وار؟ من دۇدىگىم بودور كە، حاجى قارا
آغجابدىلىدىن كە، سوداگر و دولتىلى كىشىدىر، پول گوتورروك، گۇدەرىك، مال
گىتەرىك، ساتارىق، اونون پولونو ئوزونە رد ائدەرىك. قازانجى بىزە قالار.

ھىدر بگ. حاجى قارا، دۇيىرلر، چوخ خسىس دىر. او، آداما پول وئردەر؟
عسگر بگ. من اونون ئوزونودە توولاشدىرىپ ئوزوموزە شرىك ائدە
بىللم. طمعكار آدامدىر؛ اوندان ئوترو بىزەدە پول وئردەر، ئوزودە بىزىم ئايلە
گۇدەر.

ھىدر بگ. ياخشى، اگر ئوزونە گمانىن گىرسە، من راضىيام. اما گر كدىر
اول بىر قىز ئايلە گوروشوب احوالاتى بىلدىرەم، چونكە سوز وئرمىشم، بو گۇجە
منى گوزلويور.

عسگر بگ و صفربگ. چوخ عجب، چوخ گوزەل!
ھىدر بگ. دى، بس سىز گۇدىن، سونرا من گىلم؛ سىزىنلە گوروشىرەم،
برابر گۇدەرىك حاجى قارانىن يانىنا.

عسگر بگ و صفربگ. سلامت اول، گۇدىرىك اما صبح تزدن گل. (گۇدىرلر.)

بو حالدا مجلس دگىشمىلەر. اوزاقدا بىر آلاچىق گورونور. آلاچىقدان
اون قدم كنار، كولون دالدا سىندا سونا خانم قشنگ سفر پالتارىنى
گىمىش، اىك چادرشې باشىندا، اويان - بويانا باخىر، قالخىر
اوتورور.

سوناخانم. آله گورەسن كنه نه اولدو، گىلمەدى؟ گۇجە يارىدان ئوتوبدور،
ھلە ايندىيەدك گوروكمەيىر. دان ىرى آغارىب، صاباح ايندىجە آچىلار،
بىلمىرەم نجه ائدىم؟ بىر آلاچىقدا گوزەتلەيم، اگر گىلمەسە، چارە يوخلور،
گرەك آلاچىغا قايىدام! (قالخىر آياغا، اويانا بويانا باخىر.) خىر، گىلمەدى!
يقىن كە، دخى گىلمز. شك يوخدور كە، گىلمەيەجك! گورەسن كنه ھانسى دلى
قودورموشا راست گىلدى، توولايىب آت، مال اوغورلوغونا گوتورروب گۇتدى،
يوخسا بو وقتەدك گرەك ايدى گىلەيدى. عھدەسىندن گلە بىلمىرەم. اگر بوسفردە
تانيىلار، گرەك كنه تزدن قاچاق اول، منىم گونومو قارا ائدە. كنه ايكى ايل
ايودە منى دوستاق ائىلەيە. واللە، دخى گوزلەمەنم! ھىچ وقت دخى اونون
يولوندا بو قدر اوتورمانام، گۇدەرم ئوزگەسىنە! اونون فكرى بودور كە، آتام
ايويندە منىم بىرچكىمى آغاردا. (اوتورور ىرە، سونرا.) اد، نه وسوسەلر
گىلر كونلومە! انشا اللە گۇتمز، منە آند ايچىدىر كە، سنى آپارانادك ھىچ بىر
قوزو اوغورلوغونادا گۇتمەنم. شكسىز، يوبانماغىنا باشقا سبب وار. آخ،
ايندى بو كولون دالىندان قولاق آسىب ائشىدەلدى كە، من دۇيىرەم، گۇدىرەم

ئوزگەسىنە، گورەسن ايناناردىمى؟ البتە، اينانماياجاقدى، چونكى بىلىمىر يالان دۇيىرەم. حوصلەم دارالىب، آغزىما گلنى سويلەيىرەم. بىي، شىققىلىتى گلير.

بو حالدا كولون دالىسىندا حىدربىگ آتلى اوزە چىخار، آتدان انىر.

حىدربىگ، سونا خانم! سونا خانم!

سونا خانم. حىدر، سىن سىن؟

حىدربىگ. مىن!

سونا خانم. يالقىز سان؟ بس ھانى يولداشلار سىن؟

حىدربىگ. يولداشلار سىم يوخدور، يالقىز گل مىشىم.

سونا خانم. بو نە سوزدور دۇيىرسىن؟ يالقىز نىيە گل سىن؟ آتامدا،

قارداشلار سىمدا آلاچىقدا ياتىرلار، بۇلەكە، گىچ گىبىس، ايندىجە صاباخ آچىلاچاق،

منى آلاچىقدا گورمەيىپ دويىلاچاقلار، شىك سىز، دالىنجا آتلاىب، آتىن ايزى ايلە

گلىب مىنى اليندن آلاچاقلار. سونرا دخى مىنم اوزومو قىامتەك گورمىرسىن!

حىدربىگ ھلە سنى آپارماغا گلەمە مىشىم، تورخما!

سونا خانم (غىظ ايلە). نچە آپارماغا گلەمە مىشىم؟ نە سويلويورسىن؟

حىدربىگ. باشقا مصلحت وار، قولاق آس!

سونا خانم. ھىچ مصلحت يوخدور! آتى بىرى چك، گىندەجىم! دخى مىن

آلاچىقا قايدا بىلىمەن!

حىدربىگ. بىر دايان، سوز دۇيىرەم!

سونا خانم (آتىن جلووندان ياپىشىپ). قولاق آسمىرام. ھلە اوزەنگىنى

باس، سوزونو يولدا دۇيەرسىن!

حىدربىگ (اونون قولوندان توتوب). آقىز، بىر گور نە دۇيىرەم! آخر

تلىسمە!

سونا خانم. صاباخ آچىلىمىز. دايانماق وفتى دگىل. سوزونو سونرا دە!

حىدربىگ. آقىز، بۇلەكە پۇل تاپمىشىم! عقلمى — باشلىمى، اۇلار عادىتىنچە

توى ائدەجىم. دخى سنى نىيە گوتوروم قاچىم؟ سنى كە اليمىن آلان يوخدور؟

سونا خانم. يالان دۇيىرسىن! پۇل تاپان بو ايكى ايلە تاپاردى. مىن توى

اىستەمىرەم. اۇلە تويسوز گىندەجىم. قوشولوب قاچان ئولكەدەكە بىر مىن

دگىلم؛ گوندە يوزو قوشولوب قاچىر. نە عىب — زاددىر؟! ايكىرمى قىزدان

بىرىسىنە توى اولمور.

حىدربىگ. آ جانىم، او قوشولوب قاچانلار سىن آتا — آناسى وئرمىز، قىزىندا

چارەسى كسىلىمىز، قوشولوب قاچىر. آخر آتان — آنان كە سنى مىنە ئوزلىرى

وئرىز. دۇمىزلىرىمى، اوتانماز، دخى بونە حرىكت ايدى ائىدىن، بىزى رسواى

اۇلەدىن؟ اوندا نە جواب وئىرم؟

سونا خانم (بىر آز فكر ائىدىپ). پولو ھاردان تاپىبىسان؟

حیدر بگ. دی، بیر یره اوتور، قولاق آس، دئییم که، هاردان تاپمیشام.

سونا خانم (یره اوتورور). یاخشی، سویله گوروم!

حیدر بگ. سن بیلیرسنمی که قاچاق مال نجه باهادیر، نجه قازانجلی دیر؟
سونا خانم. قاچاق مال ایله نه آلیب — وئره جگین وار؟ سوداگر که
دگیلسن، بو حسابلاری یوخلورسان؟ ده گوروم، نه قدر پول تاپمیشان؟
حیدر بگ. آخر بیر قولاق وئر، گور نه دئییرم! روس فرنگ چیتینی قلدن
اؤدبیدیر؛ هیچ کس قورخودان گؤدیب گتیره بیلیم؛ مگر هاندابیر رشید وقوچاق
آدام جرئت اؤدیب بیر یوک، ایکی یوک چیخاردا بیلر.
سونا خانم. آکیشی منیم نهوجیمه که، روس فرنگ مالینی قلدن اؤدبیدیر؟
آلله وارا یرلی — دیبلی چیت گئیمگی خنقه قلدن اؤده! سوزونوده گوروم؛
پولو کیملن آلدین؟

حیدر بگ. آقیز، قویمارسان، بیر سوزوسو تمام اؤدهم؟ اما بورانین خلقی
بئله فرنگ چیتینه حریص دیر که، اونو گورن آل — یاشیلین اوزونه باخمیرلار؟
عسگر بگ. دئییر که، همی اوجوزدور و همی گویچکدیر، همده رنگی سولمور.
آروادلار بئله چیتلردن ئوترو، بی اختیار دیرلار. هیچ روس چیتینی تانیمیرلار.
سونا خانم. آخر مننه، فرنگ چیتی، یا روس چیتی؟ ایکسی ده جهنم
ؤلسون! سوزونوده!

حیدر بگ. بئله، ناچالنیکین آروادی دا، دئییرلر، اریندن خلوت همیشه
فرنگ چیتی آلیر گئییر. حاجی عزیز بو یاخیندا! ایگیرمی تومن لیک اونا فرنگ
چیتی ساتیبیدیر.

سونا خانم. جهنمه ساتسین، گورا ساتسین! بیلیمیرم چیت سوزو هاردان
بونون بئگینه دوشوبدور! حیدر، عقلین چاشیب؟ نه لر سویلمورسن؟
حیدر بگ. هر نه ایسه، باشا دوشورسنمی که، بوردا فرنگ چیتی نجه
عزیز دیر؟

سونا خانم. نه نیمه گره کدیر که، باشا دوشوم؟ فرنگ چیتی آلیب — ساتانام؟
حیدر بگ. چوخ یاخشی، دی، ایندی قولاق آس. من بیر یول گؤدیب فرنگ
چیتی گتیریب سوداگرلره وئرسم ایکی تویون خرجی چیخار!

سونا خانم. ائله بایاقدان بری هیققانا — هیققانا بونو دئییه جکدین؟
بارک الله! منده دئییرم که، بس اوغلان دوغرودان پول تاپیبیدیر. فرنگ مالی
دئییه سن چولده ایمیش، بو گؤدیب ییغیشدیریب گتیره! دور آياغا گئدهک،
بسدیر، ایندیجه صباح آچیلار!

حیدر بگ. پول تاپمیشام، یالان دئییرم!
سونا خانم. پول تاپیبسان، تویونو ائله! دخی. فرنگ مالینا نییه
وئیررسن؟

حیدر بگ. آخر بورج المیشام. یییه سی بو شرط ایله منه وئیرر که، فرنگ
مالی گتیرم، قازانجینی یاری بولک، یوخسا وئرمز که توی اؤدیم!

سونا خانم. من ائله قازانچ ايله توى ايسته ميرهم. دور گئدهك! اگر فرنگ ماليندا بئله قازانچ وار، دخى پول ييه سنى سنىله نيه بولور؟ گئديب ئوزو گتيريب هامى خيرينى ئوزو گورسون.

حيدرېگ. ئوزو سوداگر، تاجر كيشى دير؛ تامينيم كيمى آداما يانا شماسا، نه كاره ديركه، آرازين اوتايينا آياق باسا بيله؟ كازاكلار اونون توكون ديدرلر.

سونا خانم. كازاكلار سنىن ده توكونو ديد، بيلمزلمى؟

حيدرېگ. من اوغورلوغا، قولدورلوغا گئتميش آدامام. يوز تولكو فنى بيلميرهم. كازاكلارين گوزونه گوروكرهممى كه، منيم توكومو ديدهلر؟!

سونا خانم. سن ائله اوغورلوغا، قولدورلوغادا گئدهنده دئيردين كه، منى گورهن، تانيان اولماز؛ اما گنه گوروردولر. تانييرديلار. ايكي ايل قاچاق كزيب ائو اوزو گورمه دين. ايندى اوزه چيخيپسان، ايستيرسن گنه بير ايش توتاسان، قاچاق اولاسان، منى آغلایا — آغلایا قوياسان؟ من راضى دگيلم! دور گئدهك، من توى ايسته ميرهم!

حيدرېگ. دئيهك كه، توى ايسته مه دين، آخر گرهمز منيم بير قازانچ بولوم اولار؟ چورهك ايسته مزسنمى؟

سونا خانم. آله كريم دير، آج كه قالمايا جاقىق؟

حيدرېگ. نه آج قالمايىق؟ دئيرسن، اوغورلوغا گئتمه، قولدورلوغا گئتمه، چورهك باجادان كه، دوشمز!

سونا خانم. صاباح آچيلير. هله دور گئدهك! منى آپار ائوينه قوى، ايكي هفته دن سونرا ايستيرسن گئت قاچاق مالا!

حيدرېگ. چونكه رخصت وئيررسن، ابكى هفته آتان ائوينده اوتور، اگر سونرا سنه توى ائديب آپارماسام، مندن اسكيك آدام يوخلور!

سونا خانم. ايسته ميرهم! ايسته ميرهم! من ايندى گئدهجگم! دور گئدهك (قالخير آياغا).

حيدرېگ. بلكه، باشينادونوم، قادان آليم، آياغيندان ئوپوم، يالواريرام، ايكي هفته صبر ائت! ايكي هفته دن سونرا والله توى ايله سنى آپاررام. سنى تويسوز آپارماق منه ئولومدن بدتر گورونور. آتان — آنان يانيندا منى خجیل ائلمه!

سونا خانم. ايكي هفته صبر ائلمهك جهنم عذابيندان آرتيقتير. دخى دايانا بيلمه نم. دور گئدهك!

حيدرېگ. آله مى سئويرسن، سوزومه قولاق آس!

سونا خانم (باشلاير آغلاماغا). حيدر، گورونوركه، مندن سويوموسان؟

حيدرېگ. سونا خانم، اوره كيمى داغلاما! چونكه تابلاشا بيلميرسن، آتى مين، گئدهك.

سونا خانم ایستیر آیاغینی اوزه نگیه قویا، بو حالدا دان یری
آغاریب، سوناخانمین آناسی طیه خانم آلاچیدان چیخیر، چاغیریر.

طیه خانم. سونا، سونا، سونا هو! سونا خانم. وای، ددهم وای، آنام چاغیریر، دخی گنده بيلمه‌نم! تز
قیسیلیر یره.

حیدربگ. آقیز، بس من نجه ائدیم؟ سونا خانم. دخی بوردا دورما، گئت! آنام ایندیجه بو طرفه گلیر!
حیدربگ. هاوقت بس گلیم؟ سونا خانم. هیچ وقت، گئت، دخی منی گهرمزسن!
حیدربگ. سونا، سوزونو دکیش، یوخسا بو خنجری چاخارام اوره گیمین
باشینا، ئوزومو ئولدوررم!

سونا خانم. یوخ، یوخ، آلهمی سئویرسن! گئت قاجاق مالا، سونرا گل،
تویونو ائله! گئت، گئت، آنام سنی کورمه‌سین!
حیدربگ. ... بو ساعتده گئدیرم، قادان آلیم، درد ائلمه ...
طیه خانم. آقیز، سونا، هارداسان؟

حیدربگ تز آتی مینیپ تله‌سیک، اوزاقلاشیر.

سونا خانم. آی آنا، بوردا یام، گلیرم. طیه خانم (یاغینلاشیب). آقیز، چولده نه قاییرسان بوقدر وقت؟
سونا خانم. آی آنا، گوندوز بوردا خالچا سالیب اوتورموشدوم. گئجه
یادیم دوشدوکه، خالچا بوردا قالب‌دیر. یردن قالخیب گلدیم کوتوروم‌که،
تزدن سیغیرچیا، بوزو وچویا راست گلیب آبارماسین. خالچانی کوتوروب
گلیردیم، باشماغیمین تایی آیاغیمدان سوروشوب چیخدی. قارانلیقدا آختاریرام،
تاپمیرام (اگیلیب باشماغین آختاریر).

طیه خانم. آیاغینی دوز یره باسا بيلمیرسن؟ هانسی طرفده دوشدو؟
سونا خانم. ائله بوردا جا دوشلو ای! (الین یره سورتور).
طیه خانم (یره اگیلیب). بس هانی، اگر بوردا دوشویدور؟
سونا خانم. باخ، بودور، تاپدیم (باشماغین تایینی الینده گوستریر).
طیه خانم. دی، گئی آیاغینا، گنده‌ک!

سونا خانم باشماغی گئییب آناسی ایله گئدیر.

یرده سالینیر.

ایکینجی مجلس

ایکینجی مجلس آغاجدی کندینده واقع اولور. بازارین بیر کنجونده تیکیمیش دکانین ایچینده فکدن، بزدن، شیلهدن، آلچاق چیتلردن توکولوبدور. حاجی قارا یاریم آرشین الینده بی کئف اوتوروبدور.

حاجی قارا. آله کسین بئله بازار! دئله آلیش – وئیشی! ایت اوغلو قدک، شیله وئره نین الی قورغوشون ایمش! اوچ آیدیر قالادا آلمیشام، کتیریب بشتوب ساتمامیشام! هیچ کس مالین اوزونه باخمیر. دئیه سن ئولتدن قیریلانلارین سوو خاسیدیر. هیچ کس یوووغونا گلیر. بو بارا زایل من بیر ایلهدک ده بونلاری ساتیب قورتارا بیلمه یه جگم. ایویم ییخیلدی گئتدی! بونه ایش ایدی منیم باشیما گلدی؟ بش یوز منات نقد پول وئره سن، فایداسیندان، قازانچیندان ال چکه سن، میاندا الینه گلیمیه، بو هاردا گورولوبدور؟ ائوین داغیلین چیت ساتان! قاپین چیرپلمسین شیله وئرن! چادرا وئرن، سنی گوروم هیچ اوغرونا خیر گلمه سین! ساغ – سلامت ساتدیغین مالین قازانچین ییمیه سن! اوف، اوف! (الین دیزینه چیرپیر.) ظالم اوغلو، ظالم، یوز یول قرآنا، پیغمبره آند ایچدی که، چوخ رواج مالیر، آغاجدی بازاریندا اوچ گونده هامیسینی ساتارسان! اوچ گون ایندی اوچ آی اولوبدور. اوچ آی دگیل که، بو مال اوچ ایلهده ساتیلماز. یاخشى منی آلداتدی، بو حساب ایله دوز یوزمنات ضریم وار. بو درد منی شک سیز ئولدوره جک.

بو حالدا خداویردی مؤذن بتیشیب غفلتا.

خداوئردی. سلام علیک! حاجی، آتانیزین اسم شریفی نه دیر؟

حاجی قارا. علیک السلام! ناشورون توپو نچه یه دیر؟

خداوئردی. خیر من سوروشورام که، مرحوم آتانیزین آدی نه دیر؟

حاجی قارا. نه یینه لازم دیر، عزیزیم؟

خداوئردی. نه یینه لازم دیر؟ آخر بیرسوره جمعه اوخوموشام، ایسته ییرم آتانیزین آدینا تاپشیریم.

حاجی قارا. چوخ – چوخ راضیام، عزیزیم! یاخشى، بوخیر ایش هاردان سیزین خیال شریفینیزه دوشلور؟

خداوئردی. نه هاردان دوشلور؟ بوگون سحرده بیزیم ائوین قاباغیندان کچنده بنده زاده نیزه ئوزونوز بویورموبوبسونوز که، آتاناده، بوگون بیر جمعه سورہ سی منیم آتما اوخوسون، گلسم، بیر عباسی وئریم؟

حاجی قارا. من؟ نه؟ نه دانیشیرسان، دلای اولوبسان؟

خداوئردی. حاجی، هله دلی اولماغا بئر سبب یوخلدور. سن دئییبسن،
اوغلومدا منه خبر وئریبدیر. سوره نیده اوخوموشام، ایندی عباسینی وئرمه سن،
بلکه اوندا دلی اولام.

حاجی قارا، کیشی، ئوز باشینا سنه نه لازم اولموشدو، منیم آتاماقرا
اوخویورسان؟

خداوئردی. من ئوز باشینا اوخومامیشام، سن دئیمسن من اوخوموشام.
حاجی قارا، من هیچ وقتده بئله سوزو دئمدم! بو هیچ اولان ایش دگیل!
من همیشه ئوزوم آتاماقرا اوخویورام. پول ایله من عمر ووده قرآن
اوخوتدوغوم یوخلدور!

خداوئردی. حاجی، بیرعباسی نه اولاجاقدیرکه، بو قدر دانیشیرسان؟
دیمه میش اولساندا، بیرعباسی شفقت ائله، گئدیم. اگرچه اوغلوم نشان
به نشان سنی دئییردی.

حاجی قارا، عزیزیم، اوغلون یانلیبدیر؛ ابلورکه، ئوزگه سی دئمیش اولما.
گئت، آختار تاپ، عباسینی آل. بو کساد بازاردا منیم بیرشاهی قازانجیم
یوخلدور، عباسینی هاردان آلیرام، سنه وئربم؟ آلهی سئویرسن، دکانین قاباغین
کسمه، مشتری گلیر.

خداوئردی گئدیر. بو حالدا عسکر بگ، صفر بگ، حیدر بگ
یتیشیرلر.

عسکر بگ. سلام علیکم، حاجی!

حاجی قارا (باشین یوخاری کوتوروب). وعلیکم السلام! حاجی بئله سیزین
قادانیزی آلین! بویورون ایچری، اکلشین! (بگلر دکانا کیریپ اوتورورلار.)
خوش گلدینیز، آغرینیزی آلیم، صفا گتیردینیز! بودکان سیزه پشکشدیر!
چوبوقمو چکیرسینیز، قلیانمی ایستیرسینیز؟
عسکر بگ. قلیان چکیریک.

حاجی قارا. بو ساعتده، قادانیز منه گل سین! (ئز قلیانی دولدورور.)

عسکر بگ. حاجی بازارینیز نجه دیر؟ آلیش — وئریش یاخشیدیرمی؟
حاجی قارا. آله برکت وئرسین! آغرین آلیم، مال که یاخشی اولدو، بازار
هیچ وقت کساد اولماز. ئوزون بیلیرسن که، من دکانا پیس مال قویمانام.
کون به کون ساتیلیر. دونن دکان لاپ بوشالمیشدی. قالایا سفارش ائله میشدیم،
قول بچه نیز بومالی تزه گوندریبدیر. ائله بوگون بیغیب دولدورموشام، (قلیانی
وئریپ، الین اوزادیر قدکن، شیلهدن توکور بگلرین قاباغینا.) حاجی قادانیزی
آلین، هر نه قدر ایسترسینیز سچین. گئته یگیم که به بیت الله حق، قرآنا
آند اولسون، پیغمبر حق، اوغلوم بدلین توبون گورمه ییم یالان دئیره سه،

تمام آغابايدىدە بوندان ياخشى قەدك و چىت ھېچ كىمدە تاپمازسىنىز! بولارىن قوماشى ئوزگە قوماشدير. مشترى مجال وئرمىر، گويدە گوتورور. ساباج بورا گذارىنىز دوشسە، بونلارىن بىرىندە دكاندا گورمىسىنىز. آلین آپارىن! عسكرىگ. نەيىمىزە گرەكدير، حاجى؟ زحمتچكىب پارچالارى توكوب- داغىتما!

حاجى قارا. (تعجب و ملال ايله). نجه نەيىمىزە گرەكدير؟ بس سودا. ائله ميه جكسىنىز؟ بايرام آغزىدير، يالاواشلىق ايستەمىسىنىزمى؟ عسكرىگ. خىر، حاجى، يالاواشلىق ابچون گلەمەيشىك، بىر آيرى مطلبىمىز وار.

حاجى قارا. اگر نقد پولونوز يوخايسە، من ياغ ايله دە سودا ائدەرم. بەشرطى كە خالص اينك ياغى اول.

حىدرىگ آكيشى، ياغ اولسا، ئوزوموز يىدرىك: نە اينك ياغى وار، نە قويون ياغى. قولاق آس، گور عسكرىگ نەدئير.

حاجى قارا (قاشقالباق ايله). آلمهى سۇيرىسىنىز، ايندى زحمت چكىن، گئدىن، بىر ئوزكە وقت گلرسىنىز دانىشيارىق! مشترى نىن گلن زمانىدير، دكانىن قاباغىنى كسمەيىنىز!

عسكرىگ. حاجى، بىرچوخ واجب ايش واردير. آلىشى - وئرىش بىر آز سونرا اولسون. آخى بىزسنى دئيب گلەيشىك!

حاجى قارا. واللە، ايندى مجالىم يوخدور. سونرا دانىشارىق. ھلە زحمت، چكىن، گئدىن!

حىدرىگ. آكيشى، بىزى قوومايا جاقسان كە؟ نە طور آدامسان! حاجى قارا. آ باشىنا دونوم، من كە قوومورام. توقع ائدیرەم. آخر كاسب. آدامام، سىز منىم ضررىمە راخى گرەك اولماياسىنىز! ايندىيەدك سىز گلەمەسيىدىنىز، بش-اون توپ چىت، قەدك ساتمىشدىم. حىدرىگ. عسكرىگ عجب آدام يانىنا كتىردى بىزى! دورون گئەك، بوندان فايدا يوخدور.

عسكرىگ. حىدرىگ، سن آللە، سن دىنمە! حاجى، اينجىمە، بىر قىلىان وئور، چكك، بو ساعىدە گئەدەرىك.

حاجى قارا. اوغلوم ئولسون كە، دخى كىسەدە تنبەكى، يوخدور. ائله. آخرى ايدى كە، سىلكەدىم، دوللوردوم. خوش گلدىنەز!

عسكرىگ. حاجى، دوغرو دئيرمىشلىركە، بىر آدامدان آللە آلسا، بندە وئرمك ايله دولت اولماز، من كە بىلىرەم سن آغابايدە اوچ آيدىر اوچ توپ. چىت، قەدك ساتمايىسان، دريا ضررىن واردير. سىز گلەمشىدىك كە، اون بش گونون ايچىندە سنە يوز منات خىر يتىرەك: چە فايدا بختىن ايشلمەدى، خدا حافظ!

آياغا دوروب چوريليرار گئتمه كه.

حاجى قارا. بورا باخين گوروم، نه دئيرسينيز؟ نجه اون بئش گونون
يچينده يوز منات؟

عسگر بگ. دخى نه دئيهك؟ سن كه قولاي آسمادين، بيزى آشكارا قوودون.
حاجى قارا. آكيشى، نه وقت من سيزى قوودوم؟ اوتورون، اوتورون آشاغى،
آللمى سئويرسينيز، جهنم اولسون آليش - وئريش! اوتورون آشاغى! من
ييلمهديم كه، سيز اينجيه جكسينيز. يوخسا يوز تومن ضرره دوشسئيديم ده،
سيزه گئت دئمزديم. مندن بير كيمسه نه گلدن آغير سوز ائشيتديكى يوخلدور!
عسگر بگ. ايندى كه، بئله دير، باش اوسته، اوتوراق، دئيهك كه، مطلب
نه دير.

هامى تزه دن اوتورورلار.

حاجى قارا. دى، سويله يين، گوروم، حاجى قادانيزى آلسين، يوز منات خير
هاردان يتيشه جك؟ بو خيرى يتيرهن كيمدير؟

عسگر بگ. بو خيرى يتيرهن حيدر بگ دير. (اشاره ائدير حيدر بگه).
حاجى قارا. هاردان يتيره جك؟ باى سنين قادان آليم، حيدر بگ! قليان
دولوروممو، آغرين منه گلسين؟

حيدر بگ. تنبه كى يوخلدور، نه دن دولدور اجاقسان؟
حاجى قارا. توربادا وار. سن تكى قليان جك. (تز الين اوزا ديب، توربادان
تنبه كى چيخاريب، قليانى دولدوروب حيدر بگه تواضع ائدير، اوزون چويرير
عسگر بگه). دى، سويله گوروم، نجه يتيره جك؟
عسگر بگ. حاجى، بو قدر مال كه بورا توكوبسن، هيچ بير قوروش بوندان
قازانچ وارمى؟

حاجى قارا. نه بيلم وارمى، يوخمو، سوزونوده!
عسگر بگ. حاجى، حيدر بگين قوچاغليغينى سن بيلميرسنمى؟
حاجى قارا. بللى، دئيرلر كه، قوچاق آدامدير!
عسگر بگ. هامى بيلمير كه، قاراباغدا حيدر بگين آدى گلنده قوش قورخو-
سوندان قاناد ساليير!

حاجى قارا. بو زمانه ده چوخ قوچاqliقدان ايسه، آغرين آليم، آدامين جيبى
پول ايله دولو اولسا ياخشيدير.

عسگر بگ. قوچاqliقدا اولماسا، پول اولماز. حاجى، سوزومه قولاق آس!
ايندى فرنگ مالى گورورسنمى نجه باها اولوب؟ تبريزده آرئينى بير عباسيا
آلينا چيت، بوردا آلتى شاهيا ساتيلير. گبروه نكه سى بير مناتا آلينا چاي،
بوردا منات ياريم گويده گئدير. هيچ بيلميرسنمى بونون سببى نه دير؟
حاجى قارا. خير، بيلميرم!

عسگر بگ. سببی اودورکه، قره باغللارین، ارمنی یاسا ووللارینین،
گمرک خانان قارا ووللارینین و کازاکلارین قورخوسوندان قوش قوشلوغوايله
آرازین اوتایینا سکه بیلیمیر.

حاجی قارا. یاخشی، سیز ایستیر سینیزکه، قوشداندا زیرک اولوب آرازین
اوتایینا سکه سینیز؟

عسگر بگ. البته، بیزیم آراز آشیغیمیزدان دیو؛ کور توپوغوموزدان!
حیدر بگکه، بیزیم یانیمیزدا اول، قارا وول نه ائیله یه بیلر!

حاجی قارا. اولان، قارا ووللاری، یاسا ووللاری قیراغا قوی، کازاکلار
اولماسا، والله، آیدا ایکی یول تبریزه گئدب قاپیدارام. قارا وول، یاسا وول
منه نه ائیله یه جکند من اللهین لطفی ایلله یالقیز اولارین ایگیر میسینین عهد سیندن
گلرهم. آنجاق روس آدی گلنده باغیریم یاریلیمیر. اولارین قلینج — تفنگی اوقدر
منی قورخوتمورکه، سیاستی، آپار — کتیری حانیم وئوله سالیو، دوغروسو
کازاکلاردان چوخ خطا وارا!

عسگر بگ. اه، بیز المی یولون بیلیریک. کازاکلاری آلدادیب ائله یردن
کچهریککه، ایزیمیزی — توزوموزو گورمز لر.

حاجی قارا. بس ایندی منیم یانیم گلمکدن غرضیتیز نه دیر؟
عسگر بگ. غرضیمیز اودورکه، میلچک کوزونه قونا — قونا سن بوردا نه
قازانا جاقسان؟ دور، چوخلو پول کوتور، بیزه ده وئر، ئوزونده ساخلا، گندهک.
تبریزه سن بیزه ده، ئوزونده خرید ائله. بیزه سنی ساغ — سلامت مالین
ایله کتیره بورا چیخارداق. بیزه وئردیگین پولون قازانجین بیزه وئر، ئوز
پولونون قازانجین ئوزون کوتور.

حاجی قارا. یاخشی، سیزه وئردیگیم پولون فایداسی نجه اولسون؟
عسگر بگ. آخر فایداسینین عوضینده بیزده سنه یاخشیلیق ائدیریک؛ سنی
قوللوردان ئوتوروروک، قازانچ یتیریریک، دخی آرتیق نه ایستیرسن؟ اون بشر
گونه بیزدن پولونا فایدا ایسته مک سنه عیب دگیلمی؟ بیز سیزکه سن نه گنده
بیلرسن، نه مال کتیره بیلرسن!

حاجی قارا. نییه گنده بیلمیرهم؟ ایسته سم بوگون گنده رم. هیچ کسده مندن
بیر چوپ آلا بیلمز! من ئوزوم نجه یول قولدورا راست گلمیشم، دعوا
ائله میشم.

عسگر بگ. آجانیم، یوز اژدها اولاسان، بو یولا یالقیز گئدیب — گله
بیلمزسن! بیز که سنین رشیدلیکینی دانمیریک.

حاجی قارا. دوغروسو، من فایداسیز پول وئرمکه ئوکره نمه میشم. اگر
پولومون فایداسین چیخارسانیز، سوزونوزه قولاق آسارام.

عسگر بگ، آداما یوز قیزیل وئرسن. اون بشر گونه نه قدر فایدا ایسته
یه جکسن؟

حاجی قارا. بش قیزیل یوز قیزیلا فایدا کوتوررم. آرتیق هر نه قازانسانیز
سیزین اولسون.

عسگر بگ (حیدر بگ، صفر بگ، اورون چویریب). یولداشلار، نه
دئییر سینیز، راضی سینیز می؟

حیدر بگ و صفر بگ. دخی، نه ائیلیهك، راضیق!
عسگر بگ. حاجی، دی، پول حاضر ائله!
حاجی قارا. هاوقت گئدیر سینیز.
عسگر بگ. بو آخشام گرهك یولا دوشهك!
حاجی قارا. چوخ یاخشی، پول حاضر دیر. گئدین، گئیینین، آخشام چاغی
گلین بیزیم ائوه. من ده آتیم، اسبابیم تدارك ائدیم، یولا دوشك.
بگلر (آیاغا دوروب). خدا حافظ، حاجی!

گئدیرلر.

حاجی قارا (دالارینجا). خوش گلدینیز، آخشام وقتى قایدین!

بگلر. خاطر جمع اول.

اوزا قلا شیرلار.

حاجی قارا. آکیشمی، جانیم چیخدی دخی بو کوپك اوغلونون مالینین اوستونده
اوتورماقدان! قیامتدهك بو ساتیلما یا جاقدیر. دئییرلر فرنچ مالی آلیب ساتما،
سودا گرلیك ائلمییرسن، قیزیل باش، روس مالی آل، سات. من باشیما نه كول
توکوم! بو قیزیل باش، روس مالی بس نییه ساتیلیمیر؟ خیر، بیر ائله ایش
اولماسا، من بو ضرری ئولونجه ئودهیه بیلمهیه جگم! دوروم، گئدیم ائوه،
تدارکیمی گوروم. بیر بئله خیر. آز الله دوشر، یوخسا غصه دن درده جر اوللام.

دکانی ییغیشدیریب، باغلا ییب گئدیر. بو وقتده مجلسین وضعی
دگیشیب حاجی قارانین ائوی نظره گلیر. حاجی قارا الینده آچار
سندوقین آچیر، توربادان قیزیل چیمخاردیر. اوچ یوز قیزیل سانیب
علمینده کیسه لره قویور. سونرا گئدیر تفنگ — تاپانچاسینی،
خنجرینی، قلینجینی کتیریر، ییغیر قاباغینا. بو حالدا آروادی
توکذ یتیشیر.

توکذ. آکیشمی، نه قاییریرسان؟ بو یاراق — اسبابی قاباغینا نییه
توکوبسن.

حاجی قارا سفریم وار، یولا چیخا جغام!
توکذ. ده گوروم، هارا گئده جکسن؟
حاجی قارا. سنه دئمه لی دگیل!

تو كۆڭ. نجه دۈمەلى دگىل! قوللورلوعا گۈتمىرسن كە، مىندن گىزلىرسن.
 حاجى قارا. ائله، بىرا ئله زاددىر!
 تو كۆڭ. بس ائله زاد ايسە، هۇچ وقت كۈدە بىلمىرسن! دور آياغا، گۈت
 دكانىنا، مالينى سات! (ياراقلارى يىغىشدىرىر.)
 حاجى قارا. دكانى ائله باتىرسىن، مالى يوخا چىخسىن! ساتىلمىر مگرا
 قويمازسان باشىمىن چارەسىنى گوروم!
 تو كۆڭ. آكشى، باشىنا نە گلىدىر، چارەسىن گورەسن؟ نە دانىشىرسان؟
 حاجى قارا. دخى نە گله جكدىر! ائویم يىخىلمىب گۈدىب! دوز يوز منات
 ايندىيەدك ضرىم وار. بوغازىما چورەك گۈتمىر!
 تو كۆڭ. سنى گوروم بوغازىن ائله توتولسون كە، سودا ئوتەمەسىن، آى
 گويەرمىش! اوشاق عاشىق يىغان كىمى، بوغۇر پولو يىغىب نە ائله يەجكسن؟
 يوز ابل عمرون اولو يىيەسن، گۈيەسن، ايچەسن، سنىن پولون توكنمىز. يوز
 منات ضرردن ئوترو نە ئوزونو ئوللورورسن؟
 حاجى قارا. مىن كره سەنە دۈمىشم كە، سىن آروادسان، گۈت آروادلىغىنا، مەنە
 ئوگود — نصىحت وئرمە! ياراقلارى يره قوى! (الين اوزادىب تفنگ — تاپانچانى
 دارتىب آلىر).
 تو كۆڭ. يەنى سىن بو ياراقلارى قورشانىب اولارايىلە آدام قورخودا جاقسان؟
 بو تفنگ — تاپانچانىن ايگىرمىسىن اوستونە گوتورەسن، مىن بو آروادلىغىم ايلە
 سىندن قورخمانام! تورپاق سنىن باشىنا! (ايكى المى باشىنا قارىيىر.)
 حاجى قارا. سنى لىغنتە گله سىن آرواد! توخومونوز يراوزوندىن گوتورولسون!
 ايتىل بوردان!
 تو كۆڭ. كىشى، دلى اولوبسان؟ مىن ائويىدىن هارا ايتىلەجە كم؟ دە گوروم،
 هارا گۈدىرسن؟
 حاجى قارا. جەنمە، گورا! الچكمزسن؟ نە ايسىتىرسىن مىندن؟
 تو كۆڭ. كاش جەنمە، گورا ايندىيەدك گۈتمىش اولادىن! اوگونو گورەرمىمى
 توى — بايرام ائدەم؟ چەفايدا، عزرائىلىن يولو يومرولسون كە، سنىن كىمى
 مردارى ير اوزوندى قويوب گوزەل جوانلارى قارا تورپاق آلتىنا يوللايىر!
 حاجى قارا. ير اوزوندى قالان مردارلارنى بىرى سىن ئوزونىن كە، طوق لىغنت
 اولوب كچىبىسن مىنم بوغازىما! مىن عمرومە بىر كىمىسەنى اينجىتمەمىشم، بىر
 كىمىسەيە بىر ضرر يتىرمەمىشم! مىن نىيە مردار اولورام؟
 تو كۆڭ. بىر كىمىسەيە ضرر يتىرمەمىسن. خىردە وئرمەمىسن! اوندان ئوترو
 مردارسان كە، ئوز مالينى نە ئوزون يىيىب ايچىرسىن، نە عيالىنا مىصرفا ئىدىرسىن.
 سىن ئولسىن، هىچ اولمازسا آرواد — اوشاغىن دويونجا چورەك يىيىر.
 حاجى قارا. آرواد — اوشاق زهرمار يىيىسنى!
 تو كۆڭ. سنىن ائويندە زهرماردا تاپىلماز؛ اولسايدى، اونودا بىزە قىيىب
 وئرمىزدىن!

بو حالدا بگلر چاغیریر.

بگلر. حاجی، حاجی!
حاجی قارا. آرواد، چکیل گئت، آداملار گلیر!
تو کذ تن اوزاقلاشیب، قاپینین دالیسیندان قولاق آسیر.
بگلر. (گئیینمیش ایچری گیریرلر). سلام علیک، حاجی!
حاجی قارا. علیکم السلام. حاجی قادانیزی آلسین، بویورون اگلمشین.
عسگر بگ. حاجی، حاضر سانمی؟
حاجی قارا. بلمی، باشینا دونوم، حاضر ام! پوللاری دا، بودور، آیرمیشام؛
اما حاجی آغرینی آلسین، اوچ یوز قیزیلمی من ئوزوم تبریزده گوزونوزور
قاباغیندا چایا، پارچایا وئرم، النیزه تاپشیرام، کتیره رسینیز!
عسگر بگ. ائله نییه، حاجی؟ بورودا تاپشیراندا نه اولار؟
حاجی قارا. او یاخشیدیر، قادان آلیم! هیچ تفاوتی یوخلور.
عسگر بگ. عیبی یوخلور، اولسون، دی، دور گندهك!
حاجی قارا. بیر آز دایانین، قول بچه نیزی گوندرمیشم آتلازیمی، نوکریمی
کتیرمکه.

عسگر بگ. نچه آت کوتورورسن، حاجی!
حاجی قارا. اوچ آت، آغرین آلیم! بیرین قول بچه نیز مینهك، بیرین
ئوزوم. بیرینده یوکلهریک، نوکر باشین چکر سیز نچه آت کوتورورسونوز؟
عسگر بگ. بیزیمده هر بیریمیزین ابکی آتی وار؛ بیر یوک ایچون،
بیری مینیک ایچون. بو یاراق — اسباب سنین دیر، حاجی؟
حاجی قارا. بلمی!

عسگر بگ. چوخ یاخشى، دی، بس گئیین!
حیدر بگ. واللہ، حاجی، سنی تانیمايان آدام اولسا، گورنده باغری
یاریلایاق.

مغربگ. واللہ، منیم حاجیا بو کمانیم یوخ ایدی.
حاجی قارا. آدام ایش وقتینده تانیلمیر، قادان آلیم! سیز منی ائله آرشین
ئولچن بیلیب سایا سالمیر سینیز. اما، انشالله، گوره رسینیز که، من قورخاقلاردان
دکیلم! تعجب ائدیرم بیرپارا قاچاقچیلاراکه، هر یولدان ئوتنلره ماللارینی
وئریب بوش قایدیرلار.

مغربگ، حاجی، مال توتانلار بیلیمیرسن نچه حیلله گردیرلر؟! یاسا وول —
قارا وول لباسیندا که، آدامین گوزونه گورو کمورلر. گورورسن که، بعضی وقت
یا پالانلی آت، یا ایشمشك مینیپ، بعضی وقت پیاده، یاراقسیز — اسبابسیز
قاباغینا راست گلیرلر، نه بیله سن، دئیرسن که، فقیر یولدان ئوتندیر. ائله که
قاپاقاپ یا ووقلاشاندا، یاراق — اسباب بیلیمیرسن که، هارادان تاپیلدی. دخی ال
آچماغا هیچ مجال اولمور. سویورلار، هر نه یین وار آلیرلار.

حاجى قارا. بونلار تمام قورخاقلىقدان و احتياطسىزلىقدان آدامين باشينا
 گلير. هيچ كسى گرەك آدام ئوزونه ياووق قويماين. ايستر هر لباسدا
 اولسادا. بيرجه منه راست گلەلر، گورەرلر اونلارين باشينا نه گتيررم!
 هاميسينا توبەلمە وئىرەمكە، دخى هيچ قاچاقچى نين قاباغين كسمەسىنلر!
 صغربگ. بلى، دوغرو دئيرسن، آدام گرەك قورخاق اولمايا، احتياطىنى
 آلدىن قويمايا!

بوحالدا كرمعلى — حاجى نين نوكرى و اوغلو بدل ايچرى گيريرلر.

كرمعلى. آقا، آتالار حاضردير. هارا كئەجكسن؟
 حاجى قارا. تېرىزە!
 كرمعلى. تېرىزە منى دە ايستىرسن آپاراسان؟
 حاجى قارا. بلى!
 كرمعلى. نەدن ئوترو گئىدىرسن آقا؟
 حاجى قارا. سنین نەوجىنە؟
 كرمعلى. نجه وجىمە دگىل؟ آخى دئىرسن سنى دە آپاريرام. بس بىلمەيم
 كە، من نەيە گرەگم؟
 حاجى قارا. گئىرەم خريده. مال آليب آتا يوكلەيەجگم، سن چكە-چكە
 گتيرەجكسن.
 كرمعلى. آي آقا، هاوقت باشبورت آلدىن كە، تېرىزە گئىدىرسن؟
 حاجى قارا. باشبورت لازم دگىل.
 كرمعلى. ائلە اولسا، من گىتمەنم. من بير يول بوردان سلىمانا بلىطسىز
 گئتمىشديم، موروو او قدر دوگلدوردوكە، ايندى دە آغرىسى يادىمدان چىخمايىبدىر.
 عسگرىگ. قورخما، موروو هيچ وقت بىزىم گئىدىگىمىزى بىلمز!
 كرمعلى. دوغروسو، منىم وعدەم ياخىنلاشىب دىر، چىخىب ئوزگەيە نوكر
 دوراجاغام. حاجى چوخ آز مزد وئىرىر؛ بىردە، قارنىم دويمور. من كئەندە دگىلم.
 عسگرىگ. سن بوسفر گئت. يولدا قارنىن توتونجا بىزسنە چورەك
 وئىرىك. هر بىرىمىزدە بىر توپ چىت باغىشلارلىق.
 كرمعلى. حاجى دا باغىشلارمى؟
 حاجى قارا. يوكو ساغ — سلامت گتيرىب چىخارسان، من دە چالیشارام
 سنین خىرىن ايچون سنە وئىرلىن چىتلىرى چوخ باها ساتارام.
 كرمعلى. اولسون!
 حاجى قارا. بويورون، كئەك!

هاميسى چولە چىخىرلار. سونرا توكد مجلسە گلير. يالقيز.

توكد. واى، ائوينىزى آلله يىخسىن! كىشى جىگى توولايىب قاچاق مالا

آپاردیلار. باشینا بیر ایش گلسه اوشاقچیلاریم یتیم قالاجاق! وای - وای!
(دیزینه چیرپیر، گئدیر.)

پرده سالینیر

اوچونجو مجلس

اوچونجو مجلس واقع اولور آرازین کناریندا، قیزیل باش
سمتینده. بگلر وحاجی قارا تبریزدن قاجاق مال آلیب قاییدیلار.
آرازین کنارینا، پیادالانیب ییغیشیبلار قیراغا. آراز قیژها-قیژ
آخیر؛ دومانلی گئجه دیر، گاه - گاه ایلدیریم شاخیر.

حیدریگ. بوردان ایندی کچمک اولماز. گرهك بیر دورد وئرس آشاغیدا
کوی - قالماقال سالاق، کازاکلار تمام آشاغی ئنسینلر، سونرا قاییدی بوردان
کچک.

عسگریگ. آکیشی، ایندی بو دوماندا، چیسکینده کازاکلار تمام دام
آلتینا ییغیشیبلار. آرازین قیراغیندا جینده تاپیلماز، گلمیش کن کچک.
حیدریگ. هیچ وقت اولماز! من آرازدان بو تایا چوخ اوغورلوغا گلمیشم؛
کازاکلارین همیشه آرازین قیراغیندا بوسقوسو اولور.

حاجی قارا. حیدریگ دوغرو دئییر. احتیاطی الدن قویماماق گرهك! او
دئیهن کیمی ائدهك.

صفریگ. حاجی نین سوزو دوغرو دور. گئدهك آشاغی دا کوی سالاق. حاجی،
سن یوکلرین یانیندا قال.

بگلر اوزاقلایشیرلار آشاغی، بیر آزادان سونرا کوی، قالماقال
قوپور. یوخاریدان کازاکلار یاراقلی - اسبابلی باشلایلار
بش بیر، اوچ بیر آشاغی ئنمگه

کازاکلاردان بیرسی. آخ، ملعونلار! یقین قولدوردورلار، آت قووب
کتیریب کچیرمک ایستیرلر؟!
ایکینجیسی. من بئله بیلیرم قاجاقچی دیرلار.
اوچونجوسو. هرکیم اولسا، حقینه فکر چکریک.

کازاکلارین دالی کسیلیر. بیر آزادان سونرا قالماقال ساکت
اولور. بگلر حاجی قارانین بانیندا اولورلار.

حیدرېك. دى، تېز اولون، كچين! دا يانماق وختى دگيل

هاميسى توكلورلر آرازا، اورتاسيندا حاجى قارانين آتى
بودرويور. حاجى قارا آتدان هوپانيب دوشورسويا، آخير، كناردان
سويا اوزانان سويود آغاجينين بوداغينا ايكي اللى ياپيشيب
ساللانير، چاغيرير.

حاجى قارا. آي امان، حیدرېك، صغربك، عسكرېك، منيم دادىما يتيشين.
من بوغولدم!

حیدرېك. حاجى، هارداسان؟
حاجى قارا. بوردا، سويود آغاجينا ياپيشيب ساللانميشام!
حیدرېك. آي ائوين ييخيلسين، بيرائله درين يره دوشوبسن كه، سنى
چىخارماق هيچ ممكن دگيل!

بدل. آباشينيزا دونوم، منيم آتيمى چىخاردین!
كرمعلی. آكده قوی بوغولسون، مالی، دولتی توکولسون قالسين، بش
گون يئین، ايچين، كئف ائدين! نه يينه گره كدير قايدينا قاليرسان!
عسكرېك. كده، سارساق دانيشما! خورجوندان سيجيمى چىخارت.
بورا وئر!

كرمعلی سيجيمى تېز چىخارديب وئيرير.

حیدرېك. عسكرېك، تېز سيجيمى كئير.

عسكرېك سيجيمى بييرير.

حیدرېك. حاجى، سيجيمى آتيريق، توت!
حاجى قارا. آقربانينيز اولوم، توتا بيلمه نم. اليمى بوداقدان اوزسم، سو
گوجلودور، منى آپاراجاق، حلقه ائدين، آتين، بئليمه دوشسون!

حیدرېك سيجيمى حلقه ائديب توللابير، دوشور حاجى قارانين
بوغازينا، چكير. حاجى قارا ايكي اللى سيجي مدن ياپيشيب
بوغولا — بوغولا قيراغا چىخير، سويو سپهله نير.

حاجى قارا. ائوين ييخيلسين منى بوگونه سالان! قاپين چيرپيلسين منى
دكانيمدان آوارا قويان!

حیدرېك. حاجى، سفرده آدامين باشينا چوخ ايشر گلر، گرهك داريلماساق!
سويله مك وختى دگيل، ايندى اوستوموزه توكلورلر. تېز گرهك قيراقدان
اوزاقلاشاق، قاميشليقدا كيزله نك. گئجه ياريسى آدام ياتان وقتده يولادوشك.

هامیسی تز قیراقدان اوزاقلاشیب گوردن ایتیرلر. سونرا اون نفر یاراقلمی — اسبابلمی ارمنیلر بویان طرفدن یتیشیرلر.

اوهان. (ارمنی لرین یوز باشیسی). قوچچوم سرکیس، قوچچوم کاراپت، قوچچوم قهرمان، سیز منیم یانیمدا دورون، قاباغدا تفنگلرینیزی حاضر ائدین، من هاوقت دئیهرم، او ساعتله آتین، وورون! من سیزی آدبا آد مورووا نشان وئریب ایسته میشم، سیز منیم یانیمدا اولاندان سونرا یوز قاچاقچی دا اولسا، عهده سیندن گللم. آ قالان اوشاقلار، سیز بیزیم دالیمیزدا اولون، تورخمویون. انشاالله بیزی گورهن کیمی یوکلری توکوب قاچاقچیلار. قاچماسالار، ال آپچالار، آلهه بیلیر، هامیسینی خینگال کیمی دوغرایا جاغام!

سرکیس. آیوزباشی، هانسی طرفدن گله جکلمز؟
اوهان. باخ، ائله قاباغیمیزدان گله جکلمز. قاصد خبر گتیریب که، بوردان باشقا گله جی یوللاری یوخدور. سرکیس، موغایات اول! آلهه قویسا، بو یوکلردن آداما اللی مناتدان آرتیق بخشایش یتیشه جک!
سرکیس. آیوزباشی، ائله هامی یوکلرینی آلاجاقدان؟
اوهان. آلهه بیلیر که، خورجونلارینداک آلاجاغام!

سرکیس. آیوزباشی، یازیق دگیلمرمی؟ هرجه اولسا آخر قره باغلمی — دیرلار. بیز اونلارین طرفین ساخلاماساق، کیم ساخلایاجاق؟ گنه گرهک بیرزاد ئوزلرینه قویاق قالسین؛ یوخسا بددعا ییه سی اولوق.
اوهان. اولان، نه دانیشیرسان، طرف ساخلاماق بیزه می دوشوبدور؟ طرف ساخلاسان، قره باغلیلیغی گوزه تله سن، بددعادان قورخسان؛ قوللوق یاراشدیرا بیلمزسن.

سرکیس. یوزباشی، بیر ایره لی گئدیم، باخیم گوروم گلیرلرمی؟
اوهان. یاخش، احتیاطلی اول، قورخودوب گئری قاچیرما!
سرکیس. خیر، هیچ گوزلرینه گوروکمه نم!

گئدیر.

اوهان. اوشاقلار، سر حساب اولون!

باشلا ییر آداملاری دوزمکه، سونرا سرکیس قایمیدی.

سرکیس. یوزباشی، ایوینه اود دوشسون، قاچاقچیلار گلیرلر! اما قاباقلارینجا بیر اوجا بویلو، قیوراق گئیینمیش، یاراقلمی — اسبابلمی اوغلان گلیر که، چوخ هئیتلمی دیر. گوزلریندن تان دامیر.

اوهان. دوغرو دئیرسن؟
سرکیس. آلهه بیلیر که دوغرو دئیرمه!

اوهان. ده كه سن ئوله سن!
سر كيس. سن ئوله سن. سنين باشين ايچون!
اوهان. اوستونده دوغرو دان تفنگ و تاپانچا گوردون؟
سر كيس. والله گوردوم!
اوهان. نچه ايديلر؟

سر كيس. هاميسي اوچ آدام نظره گلدی، اما اوبير اوغلان هيچ بيريسينه
بنزه مز.

اوهان. هيچ قورخو يوخلور، قوي گلسينلر. اما، سر كيس، چوخ ايره لی
حورموشوق، بویره قاپاقاپ اوستوموزه چيخارلار. بيرآز گئری دورساق
ياخشيديركه، سروقت اولاق.

آداملاری گئری دورغوزور. بو حالدا بگلر قاپاقچا، داللارينجا
حاجی قارا و یوکلر يتيشيرلر.

حیدربگ (الینده تفنگ ایره لی یریر). ای، نه آتلیسینیز؟ یولو نییه
کسیب سنینیز؟ چیخین یولدان!
اوهان. با، اولان، یولدان نییه چیخیربق؟ سن کیم سن که. بیله اوره کله
دانیشیرسان؟

حیدربگ. قیریشمال، قارا سورانسان، راهدارسان، بیزیم یولوموزو
کسديرېب سن؟ سنه نه کیم! دئمیرهم چیخین یولدان، دولدورومو قارنینی
توستوایله! (تفنگ قالدیریر). آگده، عسگرېگ، صفرېگ، نییه دوروبسونوز،
نییه بولاری قیرمیرسینیز؟ وورسانیز بولاری ییخیلا لار!

اوهان (بولداشلاریله یولدان یان دورور). اولان، دلی اولوبسونوز،
قودوروبسونوز؟ ناحق قان ائله مکه، گمانام چوخ ئورکه نیب سنینیز، اما بالام،
بیز قیریلایسی آداملار دگیلمیک.

حیدربگ. قیریشمال، سیز یعنی نه قوچاق آداملار سنینیز که، قیریلمایا—
سینیز؟ آل گلدی! (تفنگی اوزادیبدير).

اوهان. آ بالام، دلی اولما! باخ، بیز گئدیریک. گل یولونلا دوز چیخ گئت.
آلله ی سئویرسن، ناحق قان ییه سی اولما. بیزیم سیزله ایشیمیز یوخلور!
حیدربگ. اولماز، قیریشمال، ئوگونمه! سنی ئولدورمه میش قویما یا جاغام!
اوهان. آ جانیم، من قوچاقلیقدان ئوترو دئمیردیم که، بیز قیریلایسی آدام
دگیلمیک. من دئدیکیم اودور که، بیزی موروو گوندریب، بیزی ئولدورسه نیز،
مورووا نه جواب وئره سینیز؟

حیدربگ. قیریشمال، ئوزوموز بیللمیک موروووا نه جواب وئریک؛ سنين
نه بورجوندور سوروشورسان؟ سیلیستچی سن؟ چیخین یولدان، یوخسا بوساعته
هامینیزی یارپاق کیمی توکه رم!!

اوهان. چيخىرىق، چيخىرىق، داريخما بالام! سرکيس، کاراپت قهرمان،
 دونون، قاييدين، بالام! بولاردان قان ايگيسى گليز!
 سرکيس. آيوزباشى، بس مورووا نه دئيديك؟
 اوهان. اولان، نه دئيهجه گيك؟ گورمورسن بولار قولدوردولار؟ قاچاقچى
 بئله اولار؟ قاچاقچى ياريم آغاجليقدان قارالتى گورهنده مالين توکور، قاجير،
 بولارها بيزىده سويماق، قيرماق ايستيرلر. سارساق کوپك اوغلو قاصد، بولارى
 ناحق يره قاچاقچى حساب ائديب، خبر گتيريبيدير!

قاييديرلار.

سرکيس. آيوزباشى، موروو سوروشساكه، هيچ يير آداما راست
 گلمه دينيزمى، نه دئيهك؟
 اوهان. دئيهريك كه، هيچ قاچاقچيا راست گنمه ديك!
 سرکيس. بس دئيه كمى قولدورا راست گلديك؟
 اوهان. بالام، نه ايشيميز وار؟ دئيهريك. دهوه گورمه ديك، قينغيند!
 گورمه ديك.
 کاراپت. خير، يوزباشى، دئيهريك قولدورا راست گلديك، چوخ ايديلر،
 گيريشه بيلمه ديك.
 اوهان. ياخشى، اونو سونرا فكر ائدهريك، هله گل!
 سرکيس. قوی بير بولاردان سوروشوم كه، قاچاق بالينيز وارمى؟ (گئري
 دونور.)
 حيدر بگ. ارمنى گنه گئري دونورسن؟ واللله، سيزين اجلينيز يتيب؛ من
 سيزى قيرماسام، سيز بوردان ايتمز سينيز.

ارمنى لرین اوسته حرکت ائدير. بو حالدا سرکيسين پاياغى
 قاجديغى يرده باشيندان دوشور.

اوهان (دل تنگ). آگده، سرکيس، بويانا دون، بيزى قانا چالخاما!
 سرکيس. يوزباشى، پاياغيم دوشوبدور، قوی بير اگيليم، گوتوروم.
 اوهان (داريخميش). آگده، قوی گل، قوی تالسین!

سرکيس تز دونور، هاميسى گئديرلر.

حيدر بگ (دالارينجا). ای، آتامين گوروحقى، اگر بيزى گوردوگونوزو
 بير يرده دئيرسينيز، خبر وئره سينيز، سونرا ائوينيزين ايچينده بئشيكده كي
 اوشاقلارينيز اذك تمام گللم قيررام! ئوزونوز بېلمين!

اوهان (اوزاقدان). اولان، نه دانيشیرسان؟ بير اۇلملى دگىلىك، اوز-اوزه گلميهجه گيك؟ نه ايشيميز وار خبر وئردك؟ سن اۇلمه بيليرسن، بيز سيزين اوستونوزه گلميشديك؟ يالاندان سيزه ساتاشيرديق كه، بيزى مورووگوندرىب، گورهك سيز نه دئيرسينيز. بيز هادروتلويوق، گلميشديك شاه سئوه نلردن جاميش آلمغا، سوداميز باش توتمادى، قايدىب گئديرىك. حيدرېگ. ياخشى، دى گئدين! (حيدرېگ غيظله آياغين يره چيرپىب). تز - تز گئدين!..

ارمنى لر قىلملرين يئىن گوتورورلر، اوزاقلاشىپ گوزدن ايتيرلر.
بوندان سونرا حاجى قارا ايره لى يريىپ يولداشلارينا.

حاجى قارا. آكيشى، نيه ارمنى لرى بوراخدينيز؟ نيه قوللارين باغلايىپ بو قاميشلىقا سالمادينيز؟

حيدرېگ. نه دن ئوترو حاجى؟

حاجى قارا. اوندان ئوتروكه، گئديپ اوسنوموزه كازاك كتىرمه سينلر.
حيدرېگ. جاميش آلانين نه يينه لازمديركه، گئدير ئوزونه زحمت وئره، اوستوموزه كازاك كتىره؟

حاجى قارا. سن بيلميرسن، شك سيز، بولار جاميش آلان دگىلر! اونلارين سوزونه نجه اينانماق اولار؟ ائشيتمه دين، صغربگ دئيردىكه، بولارين يوز حيله سى اولور؟

حيدرېگ. حاجى، من ضامن كه، بوسفرده بولاردان سنه هيچ بير خطا يتيشمه سين.

حاجى قارا. اولان، نه دانيشیرسان؟ سكر اۇلمه بو سفردير؟ گرهك بئله آداملارين بير نچه سینه تنيه اولوناكه، قاچاقچى نين قاباغينا چيخمايالار. هر قاباغا گلنى آدام ساغ - سلامت بوراخسا، دخى بولارين اليندن قاچاغا گئديپ - گلنكى اولار؟ بوندان سونرا هرگز دخى بئله قازانچلى سفردن گئرى قالماياجاغام. چه فايدا، من سنه آرخائين اولدوم، دالدا دوردوم، يوخسا بولارا ضرب دستيمى گوستريب، بو نادرستلردن گلنه جگينه، يوللارى تميزلرديم!
عسگرېگ. ياخشى، بير ئوزكه دفعه راست گلنده ضرب دستينى گوسترهرسن، ايندى كچدى، دخى.

حاجى قارا. آلله قويسا، سيزده ائشیده رسينيز. دى سورون، دورماغا وقت بوخدور؛ گرهك بو گئجه قارغا بازارينا يئتمشهك. اوردان من بدلى سيزين يانينيزدا قويوب گرهك كرمعلى ايله ئوتوم آغابدييه كه صاباح جمعه گونودور. بازارا چاتام، مالى ساتام.

حيدرېگ. حاجى، اوردان اويانا ياليز گئده بيلرسنمى؟

حاجى قارا. اورادان اويانا دخى كه، كازاك بوخدور.

ھىدرېگ. كازاك يوخدور، اما موروو ياساۋولونا توش گلەسن، اۋندا ياخشى اولماز.

ھاجى قارا. من ئوزوم تارىدان ايستىرمەكە، بىر موروو ياساۋولونا راست گلم، اولاردان بىر قىصاص آلام!

ھىدرېگ. بارك الله، ھاجى ماشا الله، چوخ قوچاق ايمىشسن!
ھاجى قارا. بىر — ايكى ياساۋول منە رەست دوشسون، اوللار بىنا بىر ايش كىتىمكە، قىامتەك دادى داماقلاربىندان كىتمەسەن؛ بوندان سونرا خلق اولار سارىدان فراغت اولسونلار. تابو ياساۋوللار بىر نەچەسەنە تۈتۈلماسا، ئۆلكە اولار بىنەن دىنجلەن!
ھىدرېگ. عجب اولار، ھاجى، بىزدە ھىرنى ائشيدەريك.

باشلايرلار كىتمەكە، بىر آز كىدىب كوزدن ايتىرلر.

پەردە سالىنىر.

دوردونجو مجلس

دوردونجو مجلس ۋاقىع اولور خاناشېن دەرەسىندە، آيدىنلىق كىچەدە، ايكى ارمنى، بىرى پىادە، بىرۈ ائشەككە اۋستەكلىرلر.

آراكىل. مكرتىچ، آله قويسا بو ايل سىكسن چوۋال تاخىلىمىز اولار. مكرتىچ. انشا الله اولار. اوچ ايلدىر تاخىلىمىزى چەكىرتكە يۇيىردى، اما تارى بو ايل اوقدر وئىرىدىر، كچن ايللربىن دە عوضى چىخاجاق.
آراكىل. مكرتىچ، نە ياخشى دۇيىرمەكە، بىزىم كەنە زماندان قويولاردا تاخىل لارىمىز قاليرمىش، يوخسا بو باھالىق ايللردە چوخ كورلوق چكردىك. مكرتىچ. بىشك، بىزىم كندىن تاخىلى اولماسايدى، دىزاق محالى آجىندان قىريلاجاق ايدى.

آراكىل. اكىن چىلىگە آله برەكت وئرسىن. دنيادا اوندان ياخشى پۇشە يوخلور.

مكرتىچ. آت تاپىلمىسى گلىر دايان گورەك كىملىر.

دايانىرلار، بو حالدا قاباقدا ھاجى قارا گورونور.

كرمىلى. ائوئىمىز يىخىلدى، آقا، قاباقدا ايكى آدام گورونور! دئمەدىمى

يولداشلاردان آيريلما! طمعين گوج گتيردى. دى. ايندى ياخشى آغجابدى بازاريندا مالينى ساتارسان! بو ساعتده يوكو آلاقلار.

حاجى قارا. گده، نه دانيشيرسان؟ كيمبن حدى وار منيم ماليمى آلا؟
كرمعلى. بئله بو گوروكنلر! بير ايردلى دور، باخ! بولار، شك سيز،
موروو ياساويللاريديرلار. دى، چاليش گورءك نجه يوكونو ساخلاياجاقتان.
حاجى قارا. الله قويسا اولارا بير چوپدء وئرمه نمديشلرينى قورتلايالار!
سن يوكون اوستونده برك اوتور، قورخوب ييخيلما. من بولارى قاباقلاييم،
گوروم سوزلرى نه دير؟ توتوب قوللارينى باغلاييب ييخاغاغام دريه. تا من
ئورومو بيرنجه بئله سينه گوسترمه سم، يوللار امين اولماز! الله قويسا بير
ايش توتوم كه، دخى هيچ كس جرئت ائديب قاچاقچى مالينا طمع ائتمه سين.
كرمعلى. من ميخ كيمى يوكون اوستونه قاخيلميشم، دارتيب سالان
اولماسا، ييخيلان دگيلم.

حاجى قارا. ياخشى، اوتور ايردلى! (ارمنى لرله قاباقلاشيب اينده
تفنگ.) آي آدام، كيمسينيز؟ دينين، يوخسا ووردوم!
مكرتيچ. آجانيم، نيه وورورسان؟ بيزكه سنه يامانلىق ائلمه ميريك؟
يولدان گئده نيك!

حاجى قارا. ياوا - ياوا دانيشما! يولدان چوخ آدام گئدير. دوغروسونده
گوروم، كيمسينيز؟ بوگئجه وقتى بوردا نيه گورو كورسونوز؟
مكرتيچ. طوغلويوق، گئتميشديك چولده تاخيلمىزى بيچيرديك. بيچيب
قورتاريپ ائويميزه قايديريپ.

حاجى قارا. بو سوزلرايله منى آلدادا بيلمزسينيز. من سيز دئيه نلردن
دگيلم. من بيلميرم كه، سيز كيمسينيز! تامن سيزين ايگينيزده شيل - كوت
ائتمه سم، ئولكه سيزين الينيزدن دينجلمز، گليب - گئده نلر سيزين الينيزدن
قورتارماز!

مكرتيچ (تعجب ايله). آراكل، بو نه دانيشير؟!

آراكل. بير عقللى - باشلى سوروش گور، سوزو نه دير نه ايستير؟
مكرتيچ. آي قارداش، بيز فقير پادشاه رعيتى ييك. ئوز كاسب ليغيميز ايله
باشيمىزى ساخلايان آدامىق. بيز عمروموزده بيركسه ضرر يتيرمه ميشيك. يول
كسميريك، بونت سالميريق. بيز ئئيلميريك كه، ئولكه بيزيم اليمىزدن دينجلمه
بيلمير؟

حاجى قارا. من سيزين تمام حيله لرينىزدن خبردارام! اگر سيز درست آدام
اولسايدىنيز، بوگئجه وقتى بويولدا گورو كمزدينيز. سيزين فكرينيز هميشه
خلقه ضرر يتيرمكدير، خلقي ائوين ييخماقدير. تفنگ لرينىزى يره سالين،
يوخسا ووردوم!

مكرتيچ. آجانيم، تفنگيمىز هاردا ايدى كه، يره سالاق! بيرجوت اوراقلان
بلشقا بيزده بيرزاد يوخدور. اگر غرضين بيزى سويماقدير، اونو بيلدير.

حاجى قارا. من آدام سويان دگيلم. سيزين كىمى ئوزگە مالينا طمع
ئىدەنلرين جانينى آلانام!

آراكل. مكرتيچ. بونجه قولدوردور؟ من هيچ بونون سوزلرين باشا
دوشموره.

مكرتيچ. هيچ منده باشا دوشموره. دينمه، گوروم نه دانيشير. (حاجى
قارايا متوجه اولوب.) قارداش، بيز كىمين مالينا طمع ائلمه ميشيك؟ بيز بير
اكنچى خلقىك. آله شكر، پادشاه خراج دا، توجوده وئيريك. بيپاراگئديريك.
باجارديقجا خلقه ده خيريميز دگير. بو قيش باهاليقدا تمام قونشو مسلمان
اوبالارينا تاخيل بورج وئرديك كه، آجلاريندان قيريلماسينلار. اگر بوزمانادك
طوغلو بير آدامين بير قوروشونو يئيبسه، بيزيم قانيميز سنه حلال دير!

حاجى قارا. سيزين قانينيز چوخدان حلال دير. اما بو زمانه دك توكن
اولمويوب. ايندى سيزى اجل چكه — چكه سنه دوچار ائديدير. ئوزگه يه قويو
قازان ئوزو دوشر. چوخ آداملارين ائوين يىخيسينيز. ايندى جزانيزا
ييتيشرسينيز! ياراقلارينيزى سالين، يوخسا، والله، تفنگى بو ساعته ده
اوره گينيزين باشينا بوشالدارام!

ارمنى لر باشلايىرلار قورخماغا.

مكرتيچ. آى قارداش، يرحقى، گوى حقى بيزيم ياراغيميز يوخدور! آخر
بيزيم تقصيريميز نه ديركه، سنين بيزه بئله غضبين توتور؟
حاجى قارا. سيزين تقصيرينيز نه يره سيغيشار، نه گويه! قورومساق
اوشاغى، باشينيزا صنعت قحط اولوبدور؟

مكرتيچ. آ جانيم، دنيا دا بيزيم صنعتيميزدن ياخشى صنعت وارمى؟ بيزيم
پئشه ميز اولماسا، عالم چوره ك تاپماز..

حاجى قارا. باخ، باخ، جرئت نه باخ، صنعتينى تعريفده ائدير! قيريشمال
اوشاغى، خلق عذاب چكسين، آلنين تريايله مال قازانسين، سيز مفتە يره
صاحب ليك ائدين! بوهاردا كورولوبدور؟

مكرتيچ. آ قارداش، آلهى سئويرسن، بيزى اينجيتمه، قوى ئوتك، چىخاق
گئدهك! سنين ايشمين ظرافته بنزير.

حاجى قارا. والله، اگر آياق — آياقدان ترپه ديبسينيز، جمده كلرينيزى
يرده سريلميش بيلين! منيم سوزلريمى ظرافت سايرسينيز؟ غرضينيز بودور
كه، من سيزين كىمى سارساقلارا آلانام، ياخين گليب ئوز بيلديگينيزى
ائدهسينيز؟ ياراقلارينيزى تولمويون، دئيرهم!

مكرتيچ. آراكل، نه ائيله يك؟

آراكل. والله، من ئوزومده مات قالميشام.

مكرتيچ. پروردگارا، نه ايشرايدى دوشدوك؟ آ جانيم ايره لى قوي مورسان
ئوتك، بس قوى گئرى قايدىب، باشقا يول تاپىب كئدك.

حاجى قارا، هيچ وقت اولماز! آياق ترپه ده بيلمز سىنيز. فكرينيز اودور كه،
گئديب موروا خبر وئرسىنيز، ئوزو گليب منيم اوستومه توكوله؟ الله
قويسا، سىزىن ئولوم خبرىنيز موروا چاتار! بوندان سونرا قالان يولداشلارينىز
عبرت اولور!

مكرتيچ. آ جانيم، سن بىزى كيم حساب ائديرسن كه، بو اويونو بىزىم
باشىمىزدا گتيرىرسن؟

حاجى قارا، من سىزى حساب ائديرم قولدورا، يول كسنه، خلقتين ائوينى
يىخانا، ظالمة، مفتە خورا، دار آغاجينا لايق اولانا!

مكرتيچ. بس سن ئوزون كيمسن؟

حاجى قارا، منى سىز ئوزونوز ياخشى بيليرسىنيز. بيلمە سئيدىنيز بو گئجه
وقتى درەنن اورتاسيندا منى قاباقلاردىنيز مى؟

مكرتيچ. والله، بىز ئوزوموزده چوخ — چوخ پشيمانىق كه، بويول ايله
گلدك، سنه دچار اوللوق. بىز هيچ سنى تانىمىرىق و خيالىمىزداندا
كچمزدى كه سنى گوره جه كيك.

حاجى قارا، بوسوزلر بير پولا دكمز! آخىرنجى سوزوموزدور: منى معطل
ائلمه يين. تزاوولون، ياراقلارينىزى سالىن!

مكرتيچ. آراكل، نه چاره ائدك؟

آراكل، والله، ياراغمىز يوخدور! بو ايكي اوراقدان باشقا بيزده بير
كسر تاپيلماز؛ ايستىرسن توللاياق، ها!

اوراقلارى قاباغا توللويورلار.

حاجى قارا، تفنگينىزى، تاپانچانيزى، قلمنجينىزى توللويون! يوخسا اود
ائله ديم!

آراكل، آكيشى سن نجه آدامسان؟ الله حقى، پىغمبر حقى تفنگ تاپانچا
يوخدور!

حاجى قارا، اينانمانام، يالان دئيرسىنيز، گيزلييبسىنيز، توللويون.

مكرتيچ، چونكه اينانمىرسان، ئوزون بيل هر نه ائلميه جكسن ائله! الله
جزانى وئرسين!

حاجى قارا، بس بئله؟ گورون نه ائيله رم؟ (باشلارينىن اوستوندن تفنگى
آتير. ائششك ئوركور. آراكل قورخوسوندان ائششكىن اوستوندن يومالانير.
حاجى قارا تاپانچانى چكىب بولارين اوستونه يوكورور، چيغىرىر). ترپنمه يين!

بیچاره ارمنی‌لرین بیری ییخیلمیش، بیری آیاق اوسته.

مکرتیچ. آی آالله بنده‌سی، بیزی ناحق یره نییه ئولدورورسن؟
حاجی‌قارا. ترپنمه‌یین! (سونرا اوزون کرمعلی‌یه توتوب.) آگده، کرمعلی،
من بولاری اگله‌میشم، تز قاج، قورتار!
کرمعلی. آی آقا، گئری قاجیم، یا ایره‌لی!
حاجی‌قارا. گیج اوغلو، گیج، گئرییه هارا قاجاقسان؟ گنه آرازاقایدیب
گئده‌جکسن؟ ایره‌لییه قاج قورتار، تز!
کرمعلی. یعنی یوڤا ایله قاج دئمیرسنمی؟
حاجی‌قارا. فو، گیج بالاسی گیج! البته یوکسوز نجه گئده‌رسن؟
کرمعلی. من ئوزومده بئله بیلیره‌م.

آتی چوبوقلاییب قاباغا، گوزدن ایتیر. بو حالدا آراکل ایسته‌ییر
آیاغا دورسون.

حاجی‌قارا. (قائم صوت‌ایله.) آی ترپنمه، یوخسا ووردوم!

آراکل گنه یره ئنیر. بو ائنادا موروو اوستونجه بیر دسته
یتیشیر.

خلیل یوزباشی (مورووا). آی آقا، بوردا دیرلار، تاپمیشام، گلین!
مکرتیچ. آی باشینیزا دونوم، گلین بیزی بو ظالمین الندن قورتارین!
آراکل (آیاغا دورموش). آی قربانینیز اولوم، یتیشین، بیزه بوقوللوردان
نجات وئیرین!

حاجی‌قارا. گوزونوزه دونوم، هر کیمسینیز، گلین! بولار منیم قورخومدان
ترپنه بیلمیرلر. بولارین قولون باغلایین، اگلییین، من چیخیم گئدیم.

بو حالدا موروو آداملاری ایله بدیلارا طرف چوریلیر.

موروو. حرام‌زاده‌لر، منیم المدن هارا گئده‌جکسینیز؟ سراغینیزی آلیب
دالینیزجا گلمیشم! خلیل یوزباشی قویما!

خلیل یوزباشی (ایره‌لی یریبیب ارمنی‌لرد). والله ترپه‌ترسینیز، هامینیری
قیرریق، یاراغینیزی سالین!

مکرتیچ. آی باشینا دونوم، بیز قولدوردگیلیک. بیزیم اوستوموزه توکولن
بوکیشمی‌دیر.

حاجی قارایا اشاره ائدیر. خلیل یوز باشی اونون طرفینه چوریلیر.

خلیل یوز باشی. آکیشی، ترپنمه، یاراغینی سال!
حاجی قارا. آقارداش، من دینج فراغات کسب اهلیم. یولدان ئوتدوگوم
یرده بولار منی قاباقلایب اگله ییلر. ایستیردیلم سویالار، چالیشیب ئوزومو
سویدورما میسام.
موروو. خلیل یوز باشی، بویورکه هامینیز یاراغینیزی سالین! سونرا
هرکیم تقصیرلی دیر، معلوم اولار!
مکرتیچ و آراکل. آی آقا، والله، بیزیم یاراغیمیز یوخدور! ایستیرسن
یاخین گلین، باخین.
خلیل یوز باشی (حاجی قارایا). آکیشی، سن یاراغینی سال. موروو
بویورور!
حاجی قارا. آباشینا دونوم، موروو بوردادیر؟ باشیم اوسته، بودورسالدیم.
منیم جانیم ومالیم موروو پشکشدیر. اما بولار یالان دئییرلر. یاراقلارین
گیزلییلر.

یاراق — اسبابین یره سالیر، سونرا موروو ئوز آداملاری ایله
یاووقلاشیب حاجی قارایا.

موروو. آکیشی، من سنی اوج گئجه دیر آختاریرام. خلیل یوز باشی، باغلا
بونون قوللارین!

خلیل یوز باشی حاجی قارانین قوللارین باغلایر.

حاجی قارا. آباشینا دونوم، منیم تقصیریم ندیر؟
موروو. چوخ دانیشما، یولداشلارینی ده، یوخساساباح سنی دارا آغاجیندان
آسدیررام.
حاجی قارا. آقا، نییه منی دار آغاجیندان آسدیریرسان؟ من قولدور دگیلم،
یول کسن دگیلم. قولدور، یول کسن دار آغاجیندان آسیلار.
موروو. نهجه قولدور دگیل سن! بس سن ایلیس ارمنی لرینی سویوب،
ایپک لرینی آپارانلارین یولداشی دگیل سن؟
حاجی قارا. آی آقا، باشینا دونوم، من بیرفقیر آدامام، پئشه سوداگرلیک دیر.
آدام سویماق باجارمانام.
موروو. بس یاراقلمی — اسبابلمی بو گئجه وقتی بوردا نه قاییریرسان؟
دوز آدام بوردا گزمز. آی اوشاقلار بونو برک ساخلایین، گوروم بو آداملار
کیم دیر. (اوزون چویریر ارمنی لره). آکیشی، سیز کیم سینیز؟

مكرتيچ. آ قربانين اولوم، بيز طوغلو فقير بيچين چييك. اكيندن ائويميزه قاييتديغيميز يرده بوكيشى بيزى اگله ييب قويمويوب گئدهك. سن يتيشمه سئيدين، بونون اينده دوستاق ايديك.

موروو (حاجى قارايا). آكيشى، بولارى سن بوردا ساخلا ميشدين؟
حاجى قارا.. من بولارى ساخلا ميشديم؟ يالان ايسه بولارين ائوينى الله ييخسين! آ باشينا دونوم، بولار منيم يولومو كسيب منى سويماق ايستيرديلر. مكرتيچ. آقا، يالان دئيير، او بيزى سويماق ايستيردى.
حاجى قارا. بولاردا چوخ حيله وار، آقا! بولارا اينانما! دئييرديلر كه، گويا سيزين ياسا ووللارينيز ديرلار. ايندى ئوز سوزلرينى گيزليرلر.
مكرتيچ. آي آقا، والله، بوكيشى يالان دئيير! بونون سوزونه اينانما! بيز اولدن آخرا ئوزوموزه طوغلو بيچين چى دئييب بونا يالوارميشيق كه، بيزدن آلچكسين. بونون بير يولداشمى دا وارايدى، تاچدى.
موروو. خليل يوزباشى، دى، گل قان كه، بولارين هانسى دوغرو دئيير. شيطاندا بولارين سوزوندن باش آچا بيلمز. كيم ييلمسين بولار نجه آدامديرلار؟ بولارين اوچونده گوتورون گئدين. صاباح ناچالنيكه گوسترريك، سيليست اولونار، هر نجه بويورسا، عمل ائدريك.

خليل يوزباشى هاميسينى دوستاق ائدير.

حاجى قارا (باشلاير آغلاماغا). ائوين ييخيلمسين منيم ائويمى ييخان! قان قوساسان منى قانا چالخايان! ايمانسيز. ئوله سن منى بلايا سالان! من هاردا، ديوان هاردا! من سيليستدن قاچيرديم، گنه سيليسته دوشدوم! چيييندن بيره يه دك باشلاياچاقلار سوروشماغا. دى، گل بوش — بوش سئواللارا جواب وئر! گوزله كه، آخري نه اولاجاق!

ارمنى لردن بيريسى. آكيشى، سنى گورهك كونلون شاد اولوب، اوزون گولمه سين كه، بيزى ناحق يره مصيبتنه سالدین. كيم ييلمسين ايندى سيليستدن هاوقت قورتاراجاغيق! اورو سون سيليستى بتر ايله قورتارماز. تاخيلمىزى كيم ييغاجاق، خيرمانيمىزى كيم دو كه جك. آخ — آخ!
خليل. آكيشى، آز دانيشين، يئويين!

هامى گئديرلر، گوزدن ايتيرلر.

پردہ سالىنبر.

بو مجلس تاتار (آذربايجان—رد.) توبو ايله باشلاير. حيدر بگ توى پالتاريندا خالچا اوزرينده اوتورموشدور. اونون يانيندا ساغ ديشى و سول ديشى، اطرافيندا ابسه قوهوملار و دوستلار اگله ميشلر. عاشق ساز ويا كلارنئت چالير. اوبيرى زوى توتور، اوچونجوسو اوخويور. بير دقيقه دن سونرا صحنه آرخاسيندان زورنا سسى و «آي شاباش آي شاباش». — ذئيه شاد چيغيرتيلار ايشيديلير. بوگلينين ياخينلاشماسينا ائشاره دير نهايت، اطرافينى چوخلو جوان اوغلان و قيز بوروش گلين گورونور. اونوندا ساغ و سولوندا ينگه لر واردير. آداملار حيدر بگى دورغوزورلار. او، گلينين قارشيندا اوچ دفعه باش اغير. آراسى كسيلمزورنا سسى آلتيندا هامى صحنه نى دور ائدير. رقص باشلانير. اوغلانلار و قيزلار رقص ائديرلر. سونرا گلينى اونون ايچون آييريلميش اطاغآپايرلار. رقص قورتاير، قوناقلار توى مجلسينى ترك ائديرلر. حيدر بگ گلين اطاغينا كچير.

حيدر بگ. آله، كزمينه شكر! يوخودور، گوره سن، يا ظاهر ادير كه، من سنيله قاباق — قاباغآ اوتورموشام. ايكي ايل چولمرده دردينله گون كچيريب آخر كه، آرزوما يتيشديم. بو نعمتين شكرون يرينه يتيره بيلمه نم.

سونا خانم. حيدر بگ، سنى آله آند وئيريه م كه، بوندان سونرا دخی كرمكه گئتمه يه سن! والله، دخی منيم آيريلبغا هرگز تابيم يوخودور. آله ائله مه ميش، اگر سنين باشينا بير ايش گله، يا قاجاق اولاسان، يا توتولاسان، من دنيا دا ساغ قالا بيلمه يه جگم. بوندان سونرا سنى بيرگون گورمه سم، ئوله جگم!

حيدر بگ. خاطر جمع اول! قولدورلوغا، اوغورلوغا هرگز گئتمه يه جگم. ناچالنيك ده منه ديلمى ايله تاپشيري بدير. اما، بيرياخشى قازانچيولوتا پميشيق. انشاالله، سن ئوزونده اونا مانع اولمازسان. چونكه بير آرتيق ايش دگيل.

سونا خانم. ده گوروم، نجه ايشدير؟

حيدر بگ. ئوزون بيلميرسن، ايگيرمى بشگون بوندان ايره لى سنه دئمه ديم كه، حاجى قارادان پول گوتوروب قاجاق مالا گئديريك؟ اوندا راضى اولموردون. ايندى خيرينى گوردونمو؟ گئديب گتيرن كيمى بيرگونه قارغا بازاريندا ساتيب ماياسينى وئرديك حاجى قارائين اوغلونا، قازانچينى گوتوروب گلديك. يولداشلاريم دا بو سفر پايلارپنى منه وئرديلر. اون گونون ايچينده خرج چكيب، ائل عادتينه توى ائديب سنى گتيرديم. اگر سنين سوزونه باخيب گئتمه سئيديم، يا گرهك سنى گوتوروب قاجايديم، يا ايندييهك هله آتان ائوينده قالايدين.

سونا خانم. بس دئیرلرکه، آخر قەغەن دیر، گئەیب — گەلەرە تەنبەئە دیرلر.
حیدرەگ. البتە، عاجزلر ھەمیشە توتورلار. مالینی آلیب، تەنبەئە دیرلر.
اما مەنە کیم یاووق گەلە بیلر!

سونا خانم. بس سەنن قەباغینا ھیچ چەخەن اولمادی؟
حیدرەگ. نەبەئە اولمادی؟ اونو بێردن چەخەن، قورخوتدوم، ھامیسی قەچەن،
گەتەن.

سونا خانم. آیامان، حیدرەگ، بوایشە دە خەتالی ایشەبەزەبیر! دوغروسو،
مەن بونادا راضی دگەلم! حاجی قارایا سفارش ائەدەجگم کە، دەخی سیزە پول
وئەرمەسەن، سیزی توولاشدیریب آپارماسەن، واللە بوایشە دە فکر ائەدەندە
اورە گیم اسیر!

حیدرەگ. آقیز، نەوارکە، اورە گین اسیر؟ ... آقەربانین اولوم، بس نە
ایشە یاپیشیم؟ بس نە ایلە سەنن سەغەلاییم؟

سونا خانم (باشلایر — آغلاما). ال جەگ، بو ایشەن دە ال چەگ! مەن آتام
ایویندن گتیردیکم جەیزایلە بیر ایل یاخشی دولاننیک. سونرا بیر یاخشی
ایش تاپماسان، ئوزون بیل!

حیدرەگ. بس قوی بیر — ایکی دەرەدە گەتیم، یولداشلاریمین بورجونو
وئەرم، سونرا دئیرسەن دەخی گەتەنەم.

سونا خانم. (آغلایا — آغلایا). ھیچ بیر دەرەدە قویمانام! یاریم دەرەدە
قویمانام! قوی یولداشلارین گوزلەسینلر!

حیدرەگ. آخر شەرتیمیز بئەلەایدی. گەنەسم، پوللارینی ایستەرلر،
گوزلەمزلر.

سونا خانم. سەنن ایشین اولماسەن. آناما سفارش ائەدەرم، آتام دئیر،
اولاری ساکت ائەدر.

حیدرەگ. یاخشی، اما مەن ھیچ بیلیمەرم کە، سەن نەدن احتیاط ائەدیرسەن؟
سونا خانم. مەن اوندا نە احتیاط ائەدیرەم کە، گەنە سەنن آدین چەکیلە، ایشە
دوئەسەن، مەن گونوقارا اولام.

حیدرەگ. بوش — بوش خیال ائەلمە. بو ھیچ وقت اولماز!
سونا خانم. چە فایدە مەن دینجەلە بیلیمەرم. اورە کیم یارپاق کیمی اسیر.
ائەلە بیلیمەرم گەنە سەنن الیمەن آلاچاقلار.

بو حالدا حاجی قارانین آروادی توکەن ایچری گیریر.

توکەن. آباشینا دونوم، مەنیم اریمی نئەلە دینیز؟ مەنیم اریمین باشینا نە ایش
گەلدی؟ سیز ھامینیز گەلبەسەنیز، اونون نە ئورو وار، نە نوکری وارا

حیدرەگ. آی آرواد، ھەلە بووقتە دێگەلیم چەخەناییب دیر؟
توکەن. خیر. آخر بونە ایش ایدی ائەلە دینیز؟ کیشی جیگی توولویوب،
آپاریب آوارا سالدینیز! یوخسا ئولومە وئەردینیز؟

حیدرېگ. آی آرواد، قورخما، گورەسن کندلرین هانسیندا اگله نیبدر،
گلر چیخار، فکر ائلمه!

توکن. کندلرده اگله نمز. ایندییه دك باشی الینده اولسایدی، گلردی. من
اریمی سیزدن ایستیره م! گرەك منیم اریمی نجه كه آپاریب سینیز، ائله ده منه
تاپشیرا سینیز!

حیدرېگ. بیزه محصل واقع اولدون! ارین اوشاق دگیلدی، نابالغ دگیلدی،
بیز اونو توولاییب آپارایدیق، بیز اونا بیرتکلیف ائله دیک، ئوز خیرینی
یوخلادی، قوشولدو بیزه گئتدی. هریرده موغایات اولوب، قورخولو یرلردن
ئوتوروب یولا سالدیق. دخی بیز نه ائله یك كه، گلیب چیخما یبدر. چیخ گئب،
باشیمی آغریتما!

توکن. گئدیره مورووا، ناچالنیكه شکایت ائتمگه. منیم اریمی سیز
ایتیریب سینیز!

بو حالدا قیشقیریق قوپور، موروو و ناچالنیك آداملاری ایله
آلاچیغی چویر برلر.

موروو. ناچالنیکن بو یروغودور كه، هیچ کس یریندن ترپنمه سین.
حیدرېگ (قاباغا چیخیب). موروو، ناچالنیکن غرضی نه دیر، بویورسون
گوروم! بورادا تقصیرلی یوخلدور كه، اوندان قاچا.
موروو. تقصیرلی وار، یا یوخلدور، آنجاق ناچالنیك حیدرېگی کورمك
ایسته ییر.

حیدرېگ. حیدرېگ منم، هر نه قولموغونوز وار، بویورون!
ناچالنیك (ایره لی یریبیر). حیدرېگ، سن منیم نصیحتیمی ائشیتمه ییب،
گنه یامان ایشه قوشولدون؟ ایندی گرەك منیم ایله قالایا گئده سن!

سونا خانم باشلا ییر تیتره مگه، آغلاماغا.

حیدرېگ. ناچالنیك سن منه بویورموشدون كه، اوغورلوغا، قولدورلوغا
گئتمه. اگر من سنین سوزوندن چیخمیشام، منیم یریم سیبیردیر.
ناچالنیك. بللی، چیخیبسان! اون گون بوندان ایره لی آرازدان بیرآزیوخاری
ایلیس ارمنی لرینی سویوب، ایپک لرینی آلیب سینیز. ایش آشکار اولوبدور.
یاخشییسی اودور كه، تنبیه ن یونگول اولماق ایچون بویونونا گوتور،
یولداشلارینی نشان وئر.

حیدرېگ. ناچالنیك، بویورورسان كه بو ایش آشکار اولوبدور. اما من
بیر آدمی سویمامیشام. اگر بیرکس منیم اوزومه دوروب بو سوزو دئسه،
من قانیمی سنه حلال ائله دیم.

ناچالنيك. ياخشى، خلیل یوز باشى، او ارمنى لری بورا چاغیر!

خلیل یوز باشى اوھان یوزباشینی ئوز دستهسى ایلە ایرەلى
گتیریر.

ناچالنيك. اوھان یوزباشى، بو ایدیمی سیزه راست گلن؟
حیدرېگ. ناچالنيك، هر بئله موژيك سوزونه اعتبار ائديب منى بدبخت
ائتمهين!

اوھان. باشينا دونوم، من هرگز موژيك دگيلم. من ايگيرمی ایلدير ولايت
بويوكلرينه قولموق ائديرەم. ايگيرمی رضامندليك كاغذيم وار. كچن ايل منه
گوموش مدال يازميشديلار! آلين بو كاغذلاری بير اوخويون گورون (كاغذلاری
گوستریر.)

ناچالنيك. هله منه سنين قولموقلارینی بيلمکه وقت يوخدور. گوردوگون
ایشی سویله!

اوھان. باشينا دونوم، منيم بگليك ايچون شهادتنامه دخى وار! آلين،
اوخويون! (شهادتنامه سینی جیبیندن چیخاربب اوزادير ناچالنيكه.)

ناچالنيك. اولان، سوزونوده، نجابتینی اثبات ائله مک قوی سونراياقالسين!
حیدرېگ. ناچالنيك، بو شهادتنامه لرین یرزو بير پولا دگمز. ذاتینداشبهه
اولانلار ئوز نسلری ايچون شهادتنامه قايردارلار.

اوھان. بو سوزو ناچالنيك حضوروندا دئمه ييب، بير ئوزگه یرده منه
دئسئيدین، بو تفنگ ایلە سنه جواب وئرەردیم! (الین اوزادير تفنگینه، سونرا
ناچالنيكه متوجه اولوب.) باشينا دونوم، من بو آخرينجی نفوذ دفترينده بگ
يازيلميشام! ايندى بو منيم بگ ليگيمی ايستير باتيرسين. حق ائله، من بدبخت
اولمويوم.

ناچالنيك. بو ساعتده بويوررام سنه اللى چوبوق وورارلار. بگ ليکینی
لاپ اونودارسان، اگر سئوالیما جواب وئرمه سن! سندن من سوروشورام که،
بو ایدیمی سیزه راست گلن!

اوھان. بللی، باشينا دونوم، بوایدی بيزیم اوستوموزه يولداشلاری ایلە
تفنگ و قلینچ چکن! ايگيرمی ياراقلى — اسابلمی آتلى ايدیلر. بيز آنجاق
اون آدام ايديك. اگر بيزدن چوخ اولماسايدیلار، سيزين دولتينيزدن بولاری
توتاردیق. ائله که بيزدن ئوتوبلر، گئديب ائلميس ارمنى لرینى سويوبلار.

حیدرېگ. ناچالنيك، تمام دانیشدیغی سوزلر بهتاندیر!

ناچالنيك. تاتار طایفاسی تمام يالانچی اولار. سنده او جمله دن سن،
سوزونوزه اعتبار ائيله مک مشکلدور. بيریسیده ياراقلى — اسابلمی، ايکی
طوغلو ارمنینی اگله ييب سويورموش، ايندى آشکارا يالان دئيرکه، گویا
ارمنى لر اونو سويماق ايستيرلرمیش.

حیدر بگ. من بیلیرم که، او، کیشی کیم دیر. من قره باغین تمام یاخشى—
يامان آداملارین تانییرام. اونو گورسم بيلم که، اونون سوزو دوغرو دور، يا
يالاندير. سنين باشينا آند اولسون که، حقیقتینی عرض ائیلهرم!
ناچالنيك. خلیل یوزباشی، او توتولان کیشینی بورا گتیرین!

خلیل یوز باشی گئدیپ حاجی قارانى حضورنا گتیریر.

ناچالنيك. ده گوروم، بوکیم دیر، نجه آدام دیر؟
حیدر بگ. ناچالنيك، من بونو تانییرام. سنين باشينا آند اولسون که، بو
آدام سویان دگیل، ارمنی لر خلاف عرض ائدیبلر.
ناچالنيك. خلیل یوزباشی ارمنی لر گتیر.

خلیل یوز باشی طوغلولاری گتیریر.

ناچالنيك. حیدر بگ، اودور که، سنين سوزونه اعتبار ائتمیرم! آخرئوزون
بیر فکرائيله: بس بو ارمنی لر آدام سویان دیرمی؟ اما بوکیشی دئیر که، گویا
بولار اونو سویماق ایستیرمیشلر!
حیدر بگ. بئله دگیل، بوکیشی ده یالان دانیشیر.
ناچالنيك (آجیقلانمیش). بس نجه اولماق گرەك؟ معلوم که، هامینیز
یالان دانیشیر سینیز! هامینیز تنبیهه لایق سینیز! من گرەك سنی آپارام!
حیدر بگ. اختیار سنين دیر.

سونا خانم باشلايير تيتره مگه.

ناچالنيك (حاجی قارایا). آکیشی، من آخر بو ارمنی لر نه سببه
اگله میشدین؟
حاجی قارا. باشينا دونوم، من ئوز کسب — کاریم ايله دولانان آدامام.
هیچ وقت یول کسمک منیم ایشیم دگیل. همیشه آلیش — وئریش ائیلهرم.
پادشاها چوخ قولموقلار ائتمیشم.
ناچالنيك. پادشاها سن نه قولموق ائتمیسن، آکیشی؟
حاجی قارا. باشينا دونوم، اون بئش ایل دیر پادشاها گمروگونه ایلده اللى
تومن خیر وئیرم.
ناچالنيك. بللی، چوخ بویوک قولموقلار ائدیپ سنمیش! الحق بویوک
مرحمته لایق ایمیشسن!
حاجی قارا. بللی، باشينا دونوم، بو قولموقلار یما گوره گرەك منه قیزیل
مدال وئریله یدی، نه اینگه ...

ناچالنيك. بلى، سنین كىمى قوللوق ائده نلر چوخدور. وئردىگىنيز
پوللارى گرهك وئريب قىزىل مدال قايرداق، گنه ئوزونوزه داغىداق. جفنگبات
دانيشما! ده گوروم ارمنى لرى نييه اگله ميشدين؟
حاجى قارا. باشينا دونوم، اولار منى اگله ميشديلر.

ارمنى لرين بيريسى، يعنى مكرتيچ.

مكرتيچ. قربانين اولاق، يالان دئير، بو بىزى سويماق ايستيردى!

يو حالدا جوانشير موروونون ياساؤولو يتيشيب.

ياساؤول (ناچالنيكه). آقا، مورووموز ايليس لىلرى سويان قولدورلارى
توتوب، تمام ايپكلرى آليب، ئوزلرينى دوستاق ائديب، منى قوللوغونوز!
كوندردى كه، بو خصوصدا عرض ائديم. دالينجا احوالاتى يازى ايله بيلمديرهك.
موروو. يقين كه، گنه تاتاردىرلار.
ياساؤول. بلى.

ناچالنيك. يوخسا خيال ائديردين كه، انگليس يا فرنگديرلر؟
اوهان. باشينا دونوم، قولدور هميشه تاتاردان اولور. بىزلردن هيچ وقت
قولدور اولماز!

ناچالنيك. كىسسين، بو سىزىن دوغرو لوغونوزدان دگيل. اوندان ئوترو
كه، جرئت ائده بيلميرسينيز و باچارميرسينيز!
ياساؤول. آقا، موروو بير قاچاقچى دا يوك ايله توتوب كوندرىبدير.

حاجى قارانين رنگى قاچير.

ناچالنيك. هاردادير، حضورا كتىر؟!

ياساؤول كئدير.

حيدر بك. ناچالنيك، ايندى سىزه معلوم اولدو كه، من قولدور دگيلم؟
اوهان. آقا، او توتولان قولدورلار بىشك بونون يولداشلارى ديرلار!
ناچالنيك. حقيقت اولونار.

بو حالدا ياساؤول كرمعلينى حضورا كتىرير، حاجى قارا اونو
گورهن كىمى «واي» ائديب ئوزوندىن كئدير.

ناچالنيك (تعجب ايله). بونجه ايشدير؟ بو كيشى نيه اوزوندن گئتى؟
بونو آيىلدين گورهك!

موروو سو توكور، حيدرېگ، خليل يوز باشى قولون بوغور،
حاجى قارا گوزون آچير.

ناچالنيك. آكيشى، سنه نه گلدی ئوزوندن گئتىن؟

حاجى قارانين ديلمى تونولور.

ناچالنيك. آگده، دوغروسونده، سنى بوراخارام. بوكيشى سنى گورهنده
نيه ئوزوندن گئتى؟

كرمعلی. بيلميرهم، باشينا دونوم.
ناچالنيك. سن كيم ايله و هاجان قاچاق مالا گئتميشدين؟
كرمعی. من هيچ كيم ايله و هيچ وقت قاچاق مالا گئتمه ميشديم.
ناچالنيك. نه دانيشيرسان؟ سنى يوكون اوستونده توتوبلار، نجه دانا
بيلرسن؟

كرمعلی. منيم او يوكدن هيچ خبريم يوخدور.

ناچالنيك. بس اومال كيمين دير؟

كرمعلی. بيلميرهم.

ناچالنيك. بس سن آت اوستونده دگيلدين؟

كرمعلی. بللی.

ناچالنيك. بس يوكو آتين اوستونه كيم قوبودور؟

كرمعلی. شيطان قوبودور، منيم اوندان خبريم يوخدور.

ناچالنيك. عزيزيم، بيز شيطاني سندن ياخشى تانييريق. اوندان چوخ ايش
باش وئره. اما قاچاق مال آليش — وئريشى ائله مز. دوغروسونو ده، يوخسا
درنى سويارام.

حيدرېگ. ناچالنيك، بير عرضيم وار.

ناچالنيك. ده گوروم.

حيدرېگ. قولموغونوزدا چوخ — چوخ مقصرم، اما تقصيريمي بوينوما
كوتورورهم. بوكيشيني من ايكي يولداشيم ايله قاچاق مال گتيرمگه آپارميشديم.
بو توتولان اونون نوكرى دير. چون بو چوخ خسيس اولدوغو ايچون مالى
توتولدوغوندان ئوترو ئوزوندن گئتى. ارمنى لرده مالينين قورخوسوندان
يولدا اگله ميش ايميش.

ناچالنيك (حيدرېگه)، مطلب معلوم اولدو. بس يولداشلارين كيم ايدى؟

حيدرېگ. عسكرېگ، صفرېگ.

ناچالانىك (مورووا). اولارى چاغىرت، گىتيرت.
موروو. بو ساعته.

موروو بىر ياساۋول گوندرىر.

ناچالانىك (حىدرىكە). بس نىيە اوتانمادين، دۇدين كە، اوهان يالان
دانىشىر؟

حىدرىك. اوهان حقيقتە يالان دانىشىدى، ناچالانىك! اوندان ئوتروكە،
بىز ھامى بىر يردە آلتى آدام ايدىك، قاچاق مال گىتيرىدىك، دورد يوكوموز
وار ايدى. بولارا راست گلىب، قورخودوب. قوودوق، چىخىب گلىدىك. سىنن
باشىن ايچون، ايلمىس ارمنى لىرىنن سويلولماغىندان بىزىم خبرىمىز يوخدورا

بو حالدا بىر ياساۋول عسكرىكى، صفر بگى گىتيرىر.

ناچالانىك. حىدرىك، يولداشلارىن بولاردىمى؟
حىدرىك. بلى، بولاردىر!

ناچالانىك. حىدرىك، اگرچە قۇلدورلوق جەتىندىن سىنن تەقسىرىن يوخدور،
اما چون پاشبورتسوز سرحدىن اوتايا كىچىب، قاچاق مال كىچىرىب موروو
گوندىرن قاراوللارنىن اوستونە قلىنىچ و تىنگ چكىسىنىز، زاكونا گورە من
بو ساعته سىزى دوستاق ائدىب قالايا آپارام.

حىدرىك. اختيار سىنن دىر، ناچالانىك!
سوناخانم. (يرىيىپ ناچالانىكىن ائگىنى توتور). قربانىن اولوم، منى
ئۆلدور، اونو آپارما! منى بى صاحب قويما!

ناچالانىك. حىدرىك، بو كىمدىر؟
حىدرىك. ناچالانىك، بومنىم آروادىم دىر. دونن توى ائدىب گىتىرمىشم.
بو بدبختلىكىمە باعث بودور!
ناچالانىك. نجه مگر؟

حىدرىك. ناچالانىك، بىز بىر — بىرىمىزى نھايتە سئوريدىك. ايكى ايل
ايدى قووشماق حسرتىن چكىردىك. پول تاپمىردىم توى ائدىم. آخركە، قاچاق
مال گىتيرىپ ساتدىق، قازانجى ايله توى ائله دىم، بونو گىتىردىم. كاش ئۆلەيدىم،
بوگونو گورمەيدىم.

سوناخانم. باشىنا دونوم، بىزى پادشاھىن باشىنا چویر! قول خطاسىز
اولماز، آقا كرمىسىز. ياز بوایشى يوخارى بىلدىر، بلكە منىم گوز ياشىمارحم
ئۆلەيەلر. من دىلىمدىن كاغذ وئىرم كە، بوندان سونرا حىدرىكى ھىچ بىر يامان
ايشە قويمىام.

حىدرىك. ناچالانىك، من حاضرام كە، بو تەقسىرىمى ئوز قانىم ايله داغستاندا
پادشاھىن دىمىنلىرىنن قاباغىندا يويام.

ناچالنيك (مورووا). واللہ، يازيغيم گليز بو بيچاره لري بير - بيريندن آييرماغا. گوره سن من بوايشي يوخاري بيلديره نه دك بولاري ضامنه وئرمك اولارمي؟

موروو. اولار.

عسگر بگ. ناچالنيك، بيزده دشمن قاباغيندا قلينج چالماغا حاضريق! ناچالنيك (مورووا). بولاري ضامنه وئر، تا يوخاريدان جواب گلينجه. موروو. باش اوسته!

بو حالدا حاجي قارانين آروادي توكد ايچري گيريب، ناچالنيكين آياغينا دوشه نيپ

توكذ. باشينا دونوم، منيم اريمي منه وئر! ناچالنيك. (حاجي قاراي). كيشي، دخي قاچاق مالا گئتمز سن كه؟ حاجي قارا. توبه اولسون، ناچالنيك! توبه، توبه. گئجه - گوندوز سنه دعا ائده جگم كه، مني بو عملدن قايتاردين! ناچالنيك (مورووا). بونودا ضامنه وئر. موروو. باش اوسته!

حاجي قارا. باشينا دونوم، بس ماليم نجه اولسون؟ ناچالنيك. او باره ده صبر ائله.

حاجي قارا. قربانين اولوم، ماليم يتيشمه سه ئوللم!

ناچالنيك. ئوزون بيل. خليل يوزباشي، حاجي قارانين نوكرين و طوغلولاري دا بوراخ گئتسينلر. (بگلره)، سيزين نجابتينيزه هرگز لايق دگيل كه، يامان عمللر ايله ئوزونوزو بدنام ائديب امناي دولتين نظرينده خوار و ذليل اولاسينيز نجه كه، اوغورلوق، ائله ده قاچاق مالا گئتمك دولت طرفيندن قلعندير. پادشاهين امريندن چيخان - آلههين امريندن چيخان كيمي دير. آلههين امريندن چيخان اودنيادا غضب يتيشير. پادشاهين امريندن چيخان بو دنيا دا؛ آلههين امرين بيتيره نه بهشت وار، پادشاهين امريني بيتيره نه مرحمت و شفقت. امناي دولتين رحمى چوخلور، اولور كه، سيزين بو تقصيرينيزي باغيشلالار. اما بوندان سونرا گرە كدير نيت خالص ايله دولته صداقت انديش اولوب، هر بير خصوصدا، يامان خياللاري باشينيزدان چيخارداسينيز!

بگلر. جان - باش ايله نصيحتيني قبول ائدير يك، ناچالنيك.

ناچالنيك (سوناخانمين اليندن توتوب). باخ، سنين گوزه ليگينه و گوز ياشينا حيدر بگي سندن آييرماديم. اوندان ياخشى موغاييت اول، گنه بيرپس ايش توتماسين، تا يوخاريدان جواب گلينجه.

سوناخانم. منيم باشيم اوسته، ناچالنيك! آرخاين اول! ئوزومو ئولدوره رم كه، اونو يامان ايشه قويما نام.

ناچالنيك. چوخ — چوخ راضييام! سنین ضامن ليغين هرکسين ضامن ليغيندان
اعتبارلى دیر. خدا حافظ! (ايستیر گئتسين).
حاجى قارا. باشينا دونوم، ناچالنيك، موروون ياساووللارى منى توتاندا
جيبىمدن ياريم عباسىمى چىخارديبلار، بويور وئرسينلر.
ناچالنيك (مورووا). بويور، بو ساعته بونون پولونو وئرسينلر!
ياساووللارين گرهك بئله عمللرى ترك اولالا
حاجى قارا. الله سنین عمر، دولتينى آرتيق ائله سين، آقا! نه قدر بدنيমে
جانيم وار، سنین بو شفقتينى اونوتماياجام!

ناچالنيك اوزاقلاشير، داليسينجاڭدا آداملار.

پرده سالىنير

نمام اولور.

(شهر تبریزده)

تفصیل گزارش عجیب که، کیفیت اوج مجلسده بیان اولوب
اتمامه یتیر

افراد اهل مجالس

سکینه خانم — مرحوم حاجی غفورون باجیسی، اون سکیز یاشیندا، قیز.
گل صبا — اونون قاراواشی.
عزیزبگ — اونون سئوگیلیسی و آداخلیسی.
زینب — حاجی غفورون متعه صیغه سی ایلله اولان آروادی.
یددی آیللیق طفل — اونون اوغلو.
آقا عباس — اونون قارداشی.
زبیده — سکینه خانمین بی بیسی.
آقا حسن — تاجر.
آقا مردان — وکیل مرافعه، حلواچی اوغلو.
آقا سلمان — وکیل مرافعه، الکچی اوغلو.
آقا کریم — میانچی، دلال باشی.
دورد نفر سرباز — بدل و قهرمان و غفار و نظر آدلی.
حاجی رجبلی — داروغه بازار تبریز، دورد نفر عمله سی ایلله مپو و
شیدا و قربانعلی و حنیفه آدلی.
حاکم شرع

حاشیه نشینان محکمهء مرافعه — آقا رحیم و آقا جبار و آقا بشیر و آقا ستار
آدلی.

شاهزاده نین فراشی — نصیر
حاکم شرعین نوکری — اسد.
شاهزاده نین فراش باشیسی.

اولینجی مجلس

اولینجی مجلس واقع اولور تبریز شهرینده، باغ مئشه کوچه سینده،
حاجی غفورون عمارتینده. اونون باجیسی سکینه خانم پنجره
قاباغیندا دوروب، قاراواشی گل صبانی چاغیریر.

سکینه خانم. گل صبا، گل صبا، هوی!
گل صبا (داخل اولور). نه بویورورسان، خانم؟
سکینه خانم. گل صبا، هیچ بیلیرسن که، منیم بو بی حیا قارداشیم آروادی
باشیما نه ایش گتیریبیدیر؟

گل صبا. خیر، خانم، بیلیمیرم.
سکینه خانم. حاکم شرعه آدام گوندرب بیلدیریبیدیر که، قارداشیمدان
قالان پوللاری منه وئرمه سین که، منیم ایله اونون دعواسی وار؛ اوپول گرهك
اونا یتیشه. گل صبا، بئله ایش اولورمو؟ والله من بیلیمیرم که، تاری یانیندا
نه گناهین صاحبی یم که، همیشه بیر سبب دوشر. منیم بختیم باغلانار.
گل صبا. خانم، نه جهته بئله گمان ائدیرسن؟

سکینه خانم. گل صبا، ئوزون بیلیرسن که، من عزیز بگدن ئوتروبی اختیارام.
بیچاره ایکی ایل سراسر مرحوم قارداشیم یا لواردی که، منی اونا وئرسین؛
وئرمه دی که، اهل ظلمه اوغلودور. ایندی که قارداشیم ئولوب، اختیاریم دوشوب
ئوز الیمه؛ ایستیردیم که، قارداشیمدان قالان پولو آلیب، تدارکیمی گوروب
آرزوما چاتام. بو بی حیا قارداشیمین آروادی منه مدعی چیخیب، پولون
یتیشمه کینی تاءخیره سالدی. گرهك ایندی دعوا چکمکه مشغول اولام.

گل صبا. خانم، قارداشین آروادینین مگر ارثه پاییی وار؟

سکینه خانم. خیر، هیچ پاییی یوخدور. او، قارداشیم کینلی آرواد
دگیلدی که، ارث آپارا. اولادی یوخدور که، ارثه شریک اولا. هیچ بیلیمیرم که،
نه سببه منه مدعی چیخیبیدیر؟

گل صبا. خانم، انشاالله، بیرایش باجارا بیلمز. منه بیر نذر ائله، دعا
اؤدیم، آلهه تئز سنین بواشینیه فیصل وئرسین، آرزونا یتیرسین.

سكىنه خانم. نه نذر ائديم؟
گل صبا. نذر ائله كه، ايشين تمام اولوب پول يتيشسه، منيمده توى
خرجيمى چكيب ارده وئرسن.

سكىنه خانم. چوخ ياخشى، دعا ائله، دعواميز تز قورتارسين، سنىده ارده
وئرم. ايندى دور، گئت عزيز بگى بورا چاغير، گوروم بوايشه نه بنا قويور.
حاکم شرع آدام گوندریب منه خبر ائديلمر كه، وکیل توتوب مرافعه يه گوندریم
ايندى عزيز بگدن باشقا منيم بير آداميم يوخدور. بيز تبريزده غريب ايك، اگرچه
بيربى بيم وار؛ اما آرواد طایفاسينين اليندن نه ايش گله جك؟

گل صبا تز چوله چيخيپ گئرى قايدير.

گل صبا. عزيز بگ ئوزو گلير.

سكىنه خانم پنجره نى سبالير، بو حالدا عزيز بگ. ايچرى گيرير.

عزيز بگ. (تند). سكىنه خانم، آخر منيم گونومو بويره يتيردين!
سكىنه خانم (تعجبله). عزيز بگ، مگر نه واقع اولوبدور آجيقلانميسان؟
عزيز بگ. سكىنه خانم، سن بيلميرسن كه، من ايكي ايلدير مکتبدن چيخيپ،
سنين درد عشقينه گرفتار اولوب تبريزدن آياق بيريانا قويا بيلمه ميشم! نه قدر
كه، سنین قارداشین منه ستم ائديب منى سندن اوزاق ائله مكه چاليشيردى،
او قدر منيم محبتيم آرتيب، اونون جوړو جفاسينا صبر ائديب دايانميشام؛ بو
اميدله كه، سنین وصالين منه ميسر اولاجاق. ايندى كه، وصلت زمانى ياخينلاشيپ،
آرزوما چاتماق اميديله خيالىمى خوش ائديب آرام توتوموشام، ايسته ييرلر كه،
گنه منى بدبخت ائتسينلر.

سكىنه خانم. نه دانيشيرسان؟ واضح دانيش گوروم مطلبين نه دى؟ آنلاميرام.
نه دئيرسن؟

عزيز بگ. نجه آنلاميرسان؟ مگر سنین خبرين يوخدور؟ دونن آقا حسن
تاجر، ملك التجارين و كسخدانين و ملا باغرين آرواديني بى بين يانينا ائلچى
گوندریب سنى خواستگارلىق ائديدير وبى بين ده سوز وئريدير كه سنى اونا
وئرسين.

سكىنه خانم. بى بيم بوش سويله ييدير. كيم دير اونون سوزونه باخان؟!
عزيز بگ. خير، بو سوزلرايله من ساكت اولمانام. يا گرهك بو ساعتده
بى بينى چاغيرديب منيم قولاييم ائشيده - ائشيده دئيه سن كه، سن آقا حسنه
گئتمه يه جكسن، يايينكه گرهك بوگون من آقا حسنى ئولدورم! نه كاره دير كه،
بير آرشين ئولچن منيم آداخليما گوز تيكه! واللّه، بو ساعت گئديب بوخنجر
ايله اونون باغير ساقلارينى آياغينا دولارام!

سکینه خانم. چوخ یاخشی، من بوساعنده بی‌بیمی چاغیردیب دئیهرم که،
من آقا حسنه گئدن دگلم. بی‌بیم گلنده سن گیر اوبیری اطاغا، ئوز قولاغینلا
ائشیت. گل صبا!
گل صبا. بلمی!

سکینه خانم. گل صبا، گئت بی‌بیمی بورا چاغیر! (گل صبا گئدیر). یاخشی،
ایندی ده گوروم بیز کیمی وکیل توتاق؟
عزیزبگ. نه ایشدن ئوترو؟
سکینه خانم. نجه نه ایشدن ئوترو؟ آخر ائشیدیسن که، قارداشیم آروادی
قارداشیمدان قالان ارثه مدعی چیخیب، منی مرافعه‌یه چاغیریر.
عزیزبگ. بلمی، ائشیتیمیشم! ایندی عقلیم باشیمدا یوخدور، بی‌بین گل‌سین
گئتسین، سونرا من وکیل تاپارام.

یو حالدا آياق تاپیلمتیسی گلیر. عزیزبگ گیریر اوبیری اطاغا.
سکینه خانم بی‌بیمی زبیده ابجری داخل اولور.

سکینه خانم. سلام‌علیک، بی‌بی!
زبیده. علیک‌السلام، سکینه! نه قاییریرسان، احوالین یاخشی‌دیرمی؟
سکینه خانم. یاخشی دگیل، بی‌بی! سنه من نه زمان اذن وئرمیشم که، منی
آقاحسنه وئره‌سن؟ منیم بو ساعتده نه آتام وار، نه آنام، نه قارداشیم؛ ئوزوم
ئوز وکیلیم.
زبیده. اوتان، اوتان! قیز اوشاغینا یاراشماز که، بویوگونون یانیندا بئله
دانیشا! سنین نه وجینه؟ سنه ار لازمدیر، هرکسه وئیرلر، اونا گئده‌رسن!
سکینه خانم. خیر، دانیشا جاغام! دخی من اختیاریمی الدن وئرن دگلم.
منی هیچ کسه وئرمک اولماز.
زبیده. بس، بالام، اره گئتمه‌یه جکسن؟
سکینه خانم. یوخ.
زبیده (تبسم‌ایله). چوخ سنین کیمیلری یوخ دئییدیر، اما گنه گئیدیر.
سکینه خانم. من ظرافت ائله‌میرم، بی‌بی! واللہ، من آقا حسنه گئدن
دگلم! بو نیت لردن دوش!
زبیده. اولماز، عزیزیم قارداشیم قیزی! تبریزین معتبر آداملارینی بیزه
دشمن ائلرسن.

سکینه خانم. جهنمه دشمن اولسونلار! آقاحسندن منیم زهلم گئدیر!
زبیده. نییه؟

سکینه خانم. نادرست آدم‌دیر!
زبیده. نادرست آدم‌دیر ئوزگه‌لرینه. بیزه گوره یاخشی‌دیر. تجارتده
سررشته‌سی وار، دولتی وار، پول قازانماقدا زبرک‌دیر. تبریزین تمام معتبرلری
ایله آشنا و دوست و قوهوم‌دور. دخی بوندان آرتیق اری هاردان تاپاجاقسان؟

سکینه خانم. آقاحسن ایستیر منی باشدان آياغادك جواهرده توتا، من اونا؛
گئدن دگيلم. گئت اونا بيلديرکه، بو نیتدن دوشسون!

زبیده. بو هیچ وقت اولان ایش دگیل! سن نه کاره سن که، منیم سوزومدن
چیخاسان! کیشی تبریزین متشخص آداملارینین آروادلارین منیم یانیمدا گوندز-
میشدی. من اوشاق دگيلم. منیم عقلم قبول ائله دی که، اونا گئتمک سنین
مصلحتین دیر. اونا گوره سوز وئردیم. ایندی ایستیرسن که، منی تبریز آروادلارینین
ایچینده بیر پوللوق ائده سن؟ آخر منیمده ئوزومه گوره آدیم، آبریم وار!

سکینه خانم. سنین آدینا و آبرینا ضرر یتیشمه سین دئیه، من گرهك
عمروم اولدوقجا ئوزومو قاراگونلو ائدیم؟ غریبه تکلیف ائدیرسن منه، بی بی!
والله، ایستر عالم طوفانا گئده، من آقا حسنه گئدن دگيلم! من دئیرم که، سن
اونا بيلديرکه، بو نیتدن دوشسون! یوخسا والله، ئوزوم اونا چاغیریب
بش یوز سویوش اوزونه قارشى دئیرم. اونا ایتدن بی آبر ائدرم!

زبیده (ایکی المی اوزونو جیریب). بی بی، زمانه نیز چوریل سین، آقیزلار!
اوزلرینده بیرتیکه حیاشرم قالما ییدیر. سکینه، من سنین کیمی قیزیل-
قیرمیزی قیز گورمه میشم. بیزیمده آخر قیزلیق زمانیمیز وارایدی؛ حیادان باش
قالدیریب بویوگوموزون اوزونه باخا بيلمزدیک. سیزین اوزونوزون
سوسوزلوغوندا دیرکه، تبریزدن وبا و طاعون اسکیک اولمور!

سکینه خانم. خیر، وبا و طاعون حرامزاده کیشی لرین نادرست لوگونددیر.
او نادرست اوغلو آلتیمیش مین تومن آدین ائشیدیب، اونون ایچون منی
ایستمکه طالب اولوبدور! یوخسا او منی سئودیکیندن که، آلماق ایسته میر.
اگر او منی آلان ایدی، نییه قارداشیم ساغلیغی هیچ بیر اغیز آچمادی؟

زبیده. قارداشین ساغلیغی بلکه آرواد آلماق فکرینده دگیلدی. آلتیمیش
مین تومن نقلین یاخشى یادیما سالدین. آقا حسنه گئتمه سن، بيلمیرسنمی که،
آلتیمیش مین تومن باتار؟

سکینه خانم. نییه باتیر؟

زبیده. اوندان ئوتروکه، اودا گئدهر قارداشین آروادینا کومک ائلز.
دوستلاری و قوهوملاری ایله اونون ایشینه چالیشار، سنین حقینی ایتیره لر.
سکینه خانم. یاخشى ایمنش. دخی من بيلمیرم که، بیر متعه نجه گلیب
منه ارثده شریك اولاجاق، مگر ئولکده ده حق و حساب یوخدور؟

زبیده. آبالام، خلقالین حیله سیندن نه باش آچماق اولور؟ حاجی رحیم
آروادینین حاجی رحیمین دولتینده نه حقى وارایدی که، اون ایکی مین تومن پول،
بیر حمام اونون اوغلو آقارضا دان آلیب او آروادا وئردیلز؟ وکیلنى حیله ایله
بیرهبه نامه درست ائدیب گوستردی که، حاجی رحیم ساغلیغیندا آروادینا
اون ایکی مین تومن، بیر حمام هبه ائدیدیو. بش - آلتی نفرده بو خصوصدا،
شهادت ائله دی. بیچاره آقارضا دان چیغیردا - چیغیردا اوقدر پول آلدیلار؛
او آروادا وئردیلر. اما تمام تبریزه معلوم اولدو که، بواش مجض حیله دیر.

سن مگر آقارضادان زورلوسان که، فریادی هیچ بیر یره چاتمادی؟ تبریزین شیطان فکر وکیل لرینین حیلہ سیندن هیچ باش چیخارماق اولورمو؟
سکینه خانم. منیم حقیق یرلی — دیبللی باتسادا، من آقاحسنه گئدن دگیلم!
گئت، اونا بیلدیرکه، قیز راضی اولمور!

زبیده. سکینه، نه دانیشیرسان؟ من سین فکرینی بیلیرم. سین غرضین بودورکه، گئده سن عزیزبکه، اواهل ظلمه دن توره یه نه، تمام ئولولریمیزین روحونو ئوزونه قارغاداسان. بیزیم قانیمیزی اهل ظلمه قانینا قاریشدیراسان. بئله ایش هیچ بیزیم اوجاغیمیزدا گوروکوبدورمو؟ مومن و متقی تاجرین قیزی نه دیر، اهل ظلمه یه گئدی نه دیر؟

سکینه خانم. هامی آله بنده سی دیر. عزیزبکین دده سی اهل ظلمه ایدی؛ ئوزوکه هله دیوان قوللوغونا گیرمه ییب دیر؟ نه معلومدورکه، اودا اهل ظلمه اولاجاق؟

زبیده. نه تفاوتی؟ نطفه سی که، اهل ظلمه نطفه سی دیر.
سکینه خانم. سنه نه معلومدورکه، من عزیزبکه گئده جگم؟ نه اونا گئدیرم. ونه باشقاسینا؛ اوتوراجاغام ائویمده. سن دور گئت، منیم سفارشیمی آقاحسنه یتیر!

زبیده. سن قیز اوشاقیسان، عقلین باشیندا یوخدور، ئوزخیرینی آنلامیرسان! من اونا گئدیب دئیهدن دگیلم که، قیز راضی اولمور. سنی وئرمیشم، گئده جکسن، آرتیق دانیشما! (دورور آياغا يولا دوشور.)
سکینه خانم (سوزناک). وای، دده م وای، بو نه دانیشیر!

زبیده قاپیدان چیخیر، اوزاقلاشیر. عزیزبک اوبیری اطلاقدان ایچری گیریر.

عزیزبک. ایندی گوردون منیم اضطرابیم یرینده ایدی یا یوخ؟ من گئدیرم. سکینه خانم. هارا؟

عزیزبک. گئدیرم او نادرست اوغلو آقاحسنی جزاسینا یتیرمکه، دخی منده تاب یوخدور!

سکینه خانم. نه سویله یرسن؟ سن دایان، گئتمه، الیندن خطا چیخار. من ئوزوم بو ساعتده او نادرست اوغلونو چاغیریب دئیهدجگم که، بو خیالدا ن دوشسون. گل صبا! (گل صبا حاضر اولور.) گل صبا، گئت آقاحسن تاجر خلو ت ده که، سنی چوخ واجب ایشدن ئوترو انا طایفاسیندان بیر شخص چاغیریر. آدیمی نشان وئرمه. (گل صبا گئدیر.) عزیزبک. والله، سن هله لاپ اوشاقسان! بیر کوزگویه باخ، گور کوزلرین آجیقدا ن قان چاناغینا دونوبدور. نییه بئله کم حوصله لیک ائدیرسن؟ نادرست اوغلوکه، منی گوج ایله آلیب آپارما یا جاق دیر! عزیزبک. هامی سوزون دوغرو دور، اماچه فایدا اوره ک آرام توتمور.

بو حالدا آياق تاپپيلتيسي گليز. عزربېگ گيرير اوبيري سي اطاغا.
سکينه خانم اوزون بورويور، اوتورور.

گل صبا و آقاحسن ايچري گيرير لر.

آقاحسن. سلام عليك!
سکينه خانم (آهسته). عليكم السلام. آقاحسن قارداش، بيليرسن که، من کيم؟
آقاحسن. خير، خانم، بيلميرهم.
سکينه خانم. آقاحسن، من حاجي غفرون باجيسي سکينهيم.
آقاحسن (تعجب ايله). بلي، خانم، تانيديم. فرمايشين بويور! من سنين
بندهنم، قولونام!

سکينه خانم. خير، آقاحسن، سن منيم نه بندهمن، نه قولومسان! سن آخرت
دنيا منيم قارداشيم اول. مندن الچک! سني بوندان ئوترو چاغير ميشام، سوزوم
سنه بودور.

آقاحسن (حيرته دوشوب). خانم، نيه مني بندهليکه قبول ائتميرسن؟ مندن
نه خطا باش وئريبيدير؟

سکينه خانم. هيچ بير خطا باش وئرمه بيبدير. سوز آچيق گرهک! سن مندن
ئوترو بي بيمين يانينا ائلچي گوندريسن، اودا عبثيره راضي اولوب، سوز
وئريبيدير. اما، عزيزيم، من دئيرهم که، سنه گئدن دگيلم! بو خيالدان دوش،
بوندان سونرا بو سوزلري آغزينا آليب دانيشما.

آقاحسن. خانم، بير سببيني بيلديره يدين که، من نيه سيزين التفاتينيزا و
مرحمتينيزه لايق اولمورام؟

سکينه خانم. سببي ئوز يانيمدادير. آنجاق سوزوم بودور که مندن الچک!
آقاحسن. خانم، نه تقصير مندن صادر اولوبدور که، مني ئوزوندن اوزاق
ايديرسن؟

سکينه خانم. قارداش، هيچ بير تقصير صادر اولمويوبدور. ايندي من
ئوزوم ئوز وکيليم. من سنه گئتمک ايسته ميرهم! من سني سئوميرهم! کونوله
که، گوج يوخلور؟

آقاحسن. خانم، بو سوز سنه چوخ ضرر گتيره، بئله بويورما.
سکينه خانم. بيلميرهم نه دئيرسن، هر نه بيليرسن ائله، اليندن گلني
اسيرگه مه! اسيرگه سن، نامردسن!

آقاحسن. سونرا پشمان اولارسان. بير فکرا ئله که نه سوزلر منه
بويورورسان ...

سکينه خانم. فکر يري دگيل. گئت، بيلديکيني ائله! ائله مه سن سنين
اسکيک آدام يوخلور.

آقاحسن (داريليب). ياخشى، سنه من بير اويون توتوم که، تمام داستانلاردا
دئييلسين، ئولنه دک دادی داماغيندان گئتمه سين! (آياغا دورور.)

سکینه خانم. گئت، گئت! سندن قورخان سندن اسکیک دیر! الیندن گلنی
بش قابا چک!

آقا حسن گئدیر سکینه خانم و عزیزبگ.

سکینه خانم، دی، ایندی بیر فکر ائله، کیمی وکیل ائدهک؟ بیر دشمنده
ئوزوموزه آرتیرتیردیق.

عزیزبگ. بئله دشمنلردن یوزو اولسون. یوز قارغایا بیر ساپان داشی!
بو ساعتده گئدیرم، شاهزادهیه بو احوالاتی مفعلا بیلدیررم. ئوزوده بوایشه
تدبیر ائله سین.

سکینه خانم. شاهزاده که، مرافعهیه مانع اولماز؛ گنه گرهک بیر وکیل اولما.
عزیزبگ. شاهزاده مرافعهیه مانع اولماز، اما آقاحسن کیمی نادرست لرین
حیله سینیی و ضررینیی دفع ائدیبیلر. گرهک بوایشی شاهزادهیه بیلدیررم.
منیم آتام اونون یانیندا چوخ قولموق ائدیبدیر. منیم خاطریمیی ایستیر و وعده
ائدیبدیر که، منه خدمت رجوع ائدیب وظیفه قرارداد ائله سین و آتامین تیول
کندلرینیی ده منه واگذار ائتسین.

سکینه خانم. صلاح بودور که، اول بیر وکیل توتاق، سونرا بو احوالاتی
شاهزادهیه معلوم ائده سن که، اودا حقه کومک ائله سین.
عزیزبگ. چوخ یاخشیی، وکیل کیمی توتاق؟

بدحالدا گل صبا ایچری گیریر.

گل صبا. قاپیدا بیرکیشی دوروبدور؛ دئیبر که، من گرهک سکینه خانم ایله
دانیشام. بیرکیشی طایفاسی وارمی که، آرا لیکدا واسطه اولما، چوخ واجب
امروار.

سکینه خانم. عجب اولدو، عزیزبگده بوردادیر. گئت، چاغیر گل سین،
گورهک نه دئییر.

گل صبا گئدیر.

عزیزبگ. هر گلن منی گرهک سنین یانیندا گوره؟
سکینه خانم. نه بیلیرلر که، سن کیم سن؟ ائله گمان ائده لرلر که، سن منیم
یاخین قوهوموسان.

آقا کریم ایچری گیریر، سکینه خانم چادرشبه بورونور.

آقا کریم. سلام علیکم!

عزیزبگ. عليك السلام. خوش گلمیسن. بویور، اگلش!

آقا کریم بیر طرفده اوتوروب عزیزبگه متوجه اولور.

آقا کریم. معلوم، اسم شرفینیزی بویورون.

عزیزبگ. منیم آدیم عزیزبگ دیر.

آقا کریم. مبارک آددیر. عزیزبگ، من سیزیله گفتگو ائدیم، سکینه خانمدا ائشیتسین.

عزیزبگ. بویور، سکینه خانمین ئوز وایلمده گفتگو ائده بیلرسن. اونو ئوزگه قیزلار آیاغینا آپارما. یری گلنده او ئوزوده دانیشماقدان چکینن و قیسقانان دگیل.

آقا کریم. والله، چوخ یاخشى ائله ییر. عزیزبگ، معلوم اولاکه، منه آقا کریم دلال باشى دئییرلر. من مرحوم حاجی غفورایله چوخ دوست ایدیم. ایندی بوساعنده بیر ایشدن ئوترو آقامردان حلواچی اوغلونون یانیندا ایدیم. بیردن تاجر آقا حسن ایچری گوردی، سلام وئریب دئدی که، آقامردان ائشیتیمش حاجی غفورون آروادی زینین و کیلمیسن، منیم بوایشده سنه چوخ کومکیم دکه جک. ایستیره م سنینله خلوت دانیشام. من گوردوم که. اولار دانیشاقلار، چوله چیخدیم و بیلدیم که، اولارین تدبیری سکینه خانمین عداوتی ایچوندور. چون حاجی غفورایله دوز — چوره ک ییمیشدیم، او خاطره گلدیم که، بو ایشدن سکینه خانمی خبردار ائدیم.

سکینه خانم. چوخ — چوخ راضیام، آقا کریم که، آشنالیغی اونو تمویوب، ئوز دوستونون باجی سیننی بئله وقتلرده یاد ائدیرسن!

آقا کریم. البته، خانم، دوستلوق بئله وقتلرده لازم دیر. چونکه آقامردان یرین، گویون حرامزاده سی دیر. من ئوزومه واجب بیلدیم که، پیش ازوقت سیزی اونون حيله کارلیغیندان خبردار ائدیم. یوخسا ایش ایشدن کچر، سونرا چاره تاپیلماز.

سکینه خانم. آقامردان منه نه ائله یه جک، آقا کریم؟

آقا کریم. نه ائله یه جک؟ آخر ائشیتدیم که، قارداشین آروادینا وکیل اولوبدور، اونون طرفیندن مرافعه یه دوراجاق. بئله ایشلرده او چوخ ماهر دیر. اونونلا باجارماق چوخ مشکل دیر.

سکینه خانم. مرافعه یه دوروب منه نه ائله یه جک؟ قارداشیمین اولادی یوخدور که، پولونا وارث اول؛ آروادی داکه، اونا وارث اول بیلیم؛ چونکه متعه دیر، بئله ایشده آقا مردان ویا باشقا دشمن منه نه ضرر یتیره بیله جک؟ آقا کریم. خانم، سیزین تجربه نیز بئله ایشلرده آزدیر. آقامردان هر نه ایسته سه، اونا یول تاپار؛ اونون مقابلینده گره ک غفلت ائله مه مک.

سکینه خانم. نه ائده ک که، غفلت اولماسین؟

آقا کریم. مثلاً، وکیل لرینیزی منه تانیدین که، کیم دیر. من اونو آقامردانین بیر پارا حیلله سیندن باشا ساللام. ایشده هوشیار اولار، غفلت ائله مز. سکینه خانم. بیزیم هله هیچ وکیلیمیز معلوم دگیل. آقا کریم. نجه معلوم دگیل؟ بس بوایشده وکیل توتمویوبسونوز؟ سکینه خانم. خیر، بیلیمیریک کیمی وکیل توتاق. ائله ئوزوموزده بو فکرده ییک.

عزیزبک. دوغرو دان، آقا کریم، هیچ بیر آدام بیلیرسنمی که، بیزه تانیداسان، اونو بوایشده وکیل توتاق؟ آقا کریم. خیر، خاطریمه بیر بئله آدام گنمیر که، آقامردانا حریف اولار. بس من ائله بیلیردیم که، سیزین وکیلینیز حاضر دیر. عزیزبک. خیر، حاضر دگیل، آختاریردیک که، بیرکامل آدام تاپاق، وکیل ائده ک. بیر فکر ائله گور خاطرینه بیر آدام دوشورمو؟ آقا کریم. والله، هیچ بیر کامل آدام فکریمه گلمیر. آدام چوخدور، اما آقا مردانا حریف اولار بیلمز. با! بیر آدام فکریمه دوشدو، اگر راضی اولار؛ چونکه وکیل اولماقدان نجه زمان دیر ال چکیبدیر. آنجاق مگر آقامردانا او حریف اولار بیلر؟!

سکینه خانم. اوکیم دیر؟ آقا کریم. آقاسلمان الکچی اوغلو. اگر راضی اولسا، اونو وکیل ائدین. سکینه خانم. اونولا کیم گورو شسون، دانیشسین؟ آقا کریم. باشقا آدام لازم دگیل، خانم، اونو چاغیردین بورا، ئوزونوز دانیشین. اولور که، سیزین نفسینیزین تائیریندن راضی اولار. انات طایفاسینین نفسینده باشقا تائیر اولور.

سکینه خانم. بس اولمازمی اونو بورا گونده رهن، آقا کریم؟ آقا کریم. خیر، خانم، آیری آدام گونده ر. من بیر جزئی ایشدن ئوترو اونولا کوسولویم.

سکینه خانم. بس اونا سن نجه بیرپارا زاد تعلیم ائده رهن؟ آقا کریم. ئوزگه وکیل اولسایدی، منیم تعلیمیم لازم ایدی. اما آقاسلمانا منیم تعلیمیم لازم دگیل. اوئوزو شیطانا پاپوش تیکر. من اگرچه اوندان ناراضییم، اما هنرینی دانماق اولماز. تکی سیزین ایشینیز عمله گلسین. عزیزبک. منیم ئوزوم بو ساعتده گئدهرم، اونو چاغیررام. سکینه خانم. چوخ یاخشی، بس گئت.

عزیزبک و آقا کریم آياغا دوروب گئتمک ایستیرلر.

آقا کریم. خداحافظ، خانم! سکینه خانم. خوش گلدین. آقا کریم. من سنین بو یاخشیلغینی هیچ وقت اونوتما یا جاغام!

عزیزبک و آقا کریم گُدیِرلر.

سکینه خانم. گل صبا، یره بیر دوشک سا، دالیسینا بیر پِشتی قوی!

گل صباتز دوشمگی سالیر، پِشتینی قوبور. بو حالدا آیاق تاپیلتیسی
گلیر. عزیزبک و آقاسلمان ایچری گیریرلر. یوخاریدا سکینه خانم
اوتوروب، گل صبا بویرونده آیاق اوسته دوروبدور.

آقاسلمان. سلام علیک!

سکینه خانم. علیک السلام. آقاسلمان، خوش گلدین، صفا گتیردین، بویور
اگلش!

اشاره ائدیر، دوشک اوسته آقا سلمان اوتورور، اوندان آشاغیدا
عزیزبک اگله شیر.

سکینه خانم (نازک سسایله). آقا سلمان من حاجی غغورون باجیسیام،
امیدیم بودورکه، منی قیزلیغا قبول ائدیب، منیم بودار گونومده کومکینی
مندن اسیرگه مییه سن.

آقاسلمان. خانم، بویور گوروم مطلبین نه دیر.

سکینه خانم. آقاسلمان، ئوزونوزه معلومدورکه، آلتی — یددی آی بوندان
ایره لی تبریزه وبا دوشمک سببی ایله تمام خلق قاچیب داغیلمیشدی. قارداشیم
حاجی غغور بیر توکلملی آدام ایدی. دئدی که، من هیچ طرفه گندن دگیلم. اما
برای احتیاط تمام پولونوکه، آلتیمش مین تومن ایدی، صندوقلار ایچینده آپاریب
شاهد وثبوت ایله حاکم شرعه تاپشیردی که، اگر اخیانا من ئولسم، بو پولو
سونرا منیم هرکس شرعی وارثیم قالسا، اونا رد ائله. حاکم شرع همان مبلغی
گوتوروب، سایر خلق کیمی، اودا شهردن چیخیب باشقا یره گئتدی. بیزیم
قونشولاریمیزدا تمام اوزاقلاشدیلار. بیزیم ائودد قالدی بیر قارداشیم، بیرانون
متعهدسی و بیرده من. اتفاقا قارداشیم ناخوش اولدو، بیر کیمسه یوخ ایدی،
مگر شهرده دیوان طرفیندن بیر دسته سرباز قویموشدولار که، هر ائوی
یوخلا سینلار، ئولنلری قبرستانا نقل ائت سینلر. اوگون سربارلازدان دوردو
بیزیم ائوه گلدی. قارداشیم اولارا دئدی که، من ئولورم، منیم بیر باجیمدان
باشقا دنیا دا بیر وارثیم قالمیر. من ئولندن سونرا، منی قبرستانا نقل ائدین.
قارداشیم آلهین رحمتینه گئتدی. ایندی قارداشیمین آروادی که، متعه دیر و اونا
هیچ بیر ارث یتیشمز، ایستیر که، منیم قارداشیم وارث اولو، منیم ایله مراغه هیه
دورا. آقاردان حلواچی اوغلو اونا وکیل اولوبدور. توقع ائدیرم که، رحمت
قبول ائدیب بو ایشده ده منه وکیل اولاسان.

آقاسلمان سکینه خانم، من وکیل اولماقدان ال چکمیشم. دخی بیر کیمسه نه یه وکیل اولمورام.

سکینه خانم. آقاسلمان، بوایش چوخ تز قورتاراسی ایشدیر. آز مدته مرافعه سی تمام اولور. اگر قارداشیمین دیلیندن شاهد لازم اولسا، اوسربازلاری شاهد گوستره بیلسن. توقع ائدیره م که، منیم خاطریم ایچون بو ایشی بوینوندان توللامیاسان.

آقا سلمان. او سربازلارین آدی و مکانی سیزه معلوم دورمی؟
سکینه خانم. بلی، عزیزبگ اولارین آدلارینی و یرلرینی یازیب سنه تسلیم ائدهر.

آقا سلمان. ایندی که توقع ائدیرسن، قبول ائدهرم. امیدیم مودور که، اوزون ایش اولماسین. یوخسا منه چوخ معطل اولماق ممکن دگیل.

سکینه خانم. خیر، انشاالله بیر گونده قورتاراجاقدیر. آقا سلمان، همین بو بیرگون زحمتین ایچون سنه بش یوز تومن حق النفس وضع ائدیره م.

آقا سلمان. اونسوزدا اولار. خانم، من محض سنین خاطرین ایچون بوایشه اقدام ائدیره م. طمع اوجوندان دگیل.

سکینه خانم. بیلیرم، آقا سلمان، بو مبلغی من آنجا سنین اوشاقلارینا جیب خرجی وئیره م.

آقاسلمان. خلم، ایندی منی مرخص بوبور، گئدیم سربازلاری گوروم. احوالاتی خبر آلیم که، مرافعه وقتینده شهادت لرینی ادا ائتسینلر و سیزده منیم آدیما و کالتنامه یازدی ریب گوندیرن.

سکینه خانم. چوخ یاخشی، حاضر ائدبب گوندرم. اما، آقاسلمان، دئییرلر که، آقامردان چوخ محیل آدامدیر. اونون حیله سیندن غافل اولمایاسان.

آقاسلمان. خاطر جمع اول، اونون حیله سی منه کار ائله مز. عزیزبگ، او سربازلارین آدلارینی و یرلرینی یاز، منه گوندر.
عزیزبگ. چوخ یاخشی، بیر ساعتدن سونرا یتیشر.

آقا سلمان دوروب گئدیر. عزیزبگ و سکینه خانم.

عزیزبگ. من ده دوروب گئدیم، احوالاتی شاهزاده یه بیلدیریم.
سکینه خانم. اوتور، سربازلارین آدلارین، یرلرین کاغذه یاز، آقا سلمانا گوندر، سونرا گئت.

عزیزبگ اوتورور یازماغا.

پرده سالینیر.

ایکینجی مجلس

ایکینجی مجلس واقع اولور آقامردان حلواجی اوغلونون ائوینده.

آقامردان (یالقیز). گوره سن آقا کریم نییه گئج گلدی؟ بلکه آقا سلمانین وکیل لیک ایشی اونو اگله ییبدیر؟ اگر بو ایش من دئین کیمی باش توتسا، تبریزده منیم شهرتیم عرش فلکه چیخاجاق! کلمی پولا چاتدیغیمدان باشقا، یعنی واقعا بو وکیل لیک بیر توکنمز خزینه دیر، یوللارینی بیله نه. الحمد لله که، منیم بو خصوصدا قصوروم یوخلور.

بو حالدا قاپی آچیلیر. آقا کریم ایچری گیریر.

آقا کریم (بشاشت ایله)، سلام علیک! ایشلمری بیتیردیم، موشتولوغومو وئرا!

آقا مردان (تبسم ایله). یقین؟

آقا کریم. سنین جانین ایچون، بیر نوع ایله سنی حاجی غفورون آروادینین یانیندا نظره وئردیم که، اگر ئوزونده اوردا اولسایدین، ئوز حقیقده مشته اولاردین. دئدیم که، بو ساعتده حاکم شرع یانیندا آقامرداندان معتبر کیمسه نه یوخلور. اونون بیر سوزو ایکی اولماز. درخانه دهه آنجاق او معروفلور. حتی شاهزاده حضوروندا همیشه بیرپارا ایشلمر ایچون گئدیش-گلیشی وار. ایش بیلیمکده ده افلاطون عصر دیر. گرک او هرجه دئسه، اونون سوزوندن چیخمایسان و هیچ واهمه و احتیاط ائتمه یه سن که، آنجاق اونون تدبیری ایله سن حاجی غفورون دولتینه مالک اول بیلرسن. یوخسا سنین بو ارثه هیچ حقیقین یوخلور. آرواد ئوزوده و قارداشی آقا عباس دا راضی اولدولار. ایندی بوساعتده گلجه کلر سنین یانینا که، هر نه دئسن، اونا عمل ائتسیلر.

آقامردان. چوخ یاخشی، آقا سلمانیدا او طرفه وکیل ائتدیره بیلدینمی؟ آقا کریم. بلی، بو ساعتده آقا سلمان سکینه خانمین یانیندادیر. اوردان قورتاریب بورا گلجهک.

آقا مردان. مرحبا، آقا کریم، والله سنین دیلینده جادو اثری وار. خوب. هله بیرده گوروم حاجی غفورون آروادی گوبچگدیرمی؟

آقا کریم. نه ائیمه یه جگسن؟

آقامردان. نه ائیمه یه جگم، گلسه آلام. منه گلزمی؟

آقا کریم. نه بیلیم، گلرمی؟ سنین بیر آز وقتین کچیب دیر. آرواد جاهل دیر.

آقا مردان. خیر، آقا کریم، سن ئوله سن، منیم اوندان چندان وقتیم کچمه ییبدیر. من ایندی دوز اللمی بیر یاشیندایام. آقا کریم. بئله بیلیرم، یتیمشده اولارسان.

آقامردان. خير، سنين جانين ايچون، بيلمير سى من هاوقت آنادان اولموشام؟
تبريزين بويوك زلزله سيندن بير ايل سونرا.
آفاكریم. سنين كه آروادين وار.

آقامردان. من كه آرواد سيزليقدان ايسته ميرم اونو آلام. دئيرهم كه آله
قويسا اگر بو دولتي او آروادين - حاجي غفورون باجيسينين اليندن چيخار ساق،
دخي آرواد نيهه ئوزگه سينه گئتسين؟ آروادى دا من آلام، دولتي ده منيم اليمده
اولسون. آله سنين صلاحين دا بودور، ئوزگه سيندن سنه نه خير اولاجاق؟
آفاكریم. البته، بو صورتده گويچك اولدو، يا اولمادى، نه تفاوتى، قوى
اولسون عفريته. گلسه آل گيلن. اما يامان دگيل. عقلم كسميركه، سنى بگه نه.
آقامردان. يعنى من نجه يم؟

آفاكریم. ئوزون بيلميرسن، سير - صفتين چندان مقبول دگيل.
آقامردان. آكيشى، من سنين گوزونده نجه گورو كورهم؟ قوى بير آينايا
باخيم (بدنما آينايا باخير). آفاكریم، سن آله، منيم هارامداسن عيب گورو رسن؟
اگر ديشلر يمين تو كوله گين دئيرسن، نوزله دن تو كولو بدور، قوجا ليقدان
دگيل. اوور دلاريم بير آز چوخورا دوشو بدور، اما چندان دا معلوم اولمور،
ساققال اوستونو ئورتوبدور.

آفاكریم. دى، ياخشى، بسدير، اوتور آشاغى، ايندى آرواد گلر.
آقا مردان. صبرا آله، بير تيرمه كولجه سى گئيم، ماهوت جبه مى بورونوم،
ساققاليمى داريم. (باشلاير دئديكلرينى آله مگه).
آفاكریم. آكيشى، نيهه لازمدير بوزادلار، اوتور آشاغى.

آقامردان. خير، چوخ لازمدير! بيزيم آروادلاريميز هميشه اولر ينى
كيشى لردن گيزلر لر. اما ئوزلرى كيشى لره باحماغا بى اختيار ديرلار. منى حاجى
غفورون آروادى ياراشيقلى كورسه، البته، آرتيچاق سايار. سوزومون آرتيچاق
تائيرى اولار. بلكه خوشونادا گليم.

آقا مردان لباسينى گئيب، ساققالينى داراييب اوتورور. بو حالدا
قاپى آچيلير. حاجى غفورون آروادى زينب و فارداشى آقا عباس
ايچرى گيريرلر.

آقا عباس. سلام عليكم!
آقا مردان. عليكم السلام، خوش گلدينيز، صفا گتيردينيز! بويورون،
اگله شين.

حاجى غفورون آروادى اوزون بوروموش و قارداشى اوتورورلار.

آقامردان. آقا عباس، من سنينله دانيشيم. زينب خانمدا قولاق آسسين،
برى گلنده جواب وئرسين. حاجى غفور ئولن ايندى آلتى آيدير. سوز گرەك

بیزیم آرامیزدا آشکار اولا. هامی بیلیرکه، زینب خانم حاجی غفورون دائمی، منگوهسی دگیل، اونون دولتیندن ارث حسابیندا هرگز حصهسی یوخلور. اما، من بو کیفیتنی بیلیم آقا کریمی سیزین یانینیزا گوندریم و معلوم اولمه دیم که، اگر سیز منیم سوزومدن چیخماسانیز و منیم تدبیریمه عمل اولمسه نیر، من بیله اولمهره م که، بو دولت زینب خانما چاتار. چونکه غفورون باجیسینین بیر کومگی و الیندن ایش گلن اقرباسی یوخلور. آنجا اوقیزین بیر جوان نامزدی وار، اودا مرافعه ایشینده منه حریف اولا بیلمز و سیزده منیم راییمه راضی اولوب حاکم شرع یانینا آدام گوندریب بیلدیریب سینیز که، حاجی غفور تاپشیردیغی پولواونون باجیسینا وئرمه سین که، اونونلادعانیز وار. حاکم شرع پولو ساخلایب، سیزه و حاجی غفورون باجیسینا بیلدیریب که، وکیل توتوب مرافعه یه اگله شیب، دغوانیزی طی ائده سینیز. ایندی من سوزوم سیزین وکیلیمیزم. اما زینب خانم گره ک منیم هر سوزیمه، هر تدبیریمه عمل ائتسین که، بو ایش انجام تاپا.

آقا عباس. البته، اونسوز که، اولماز. بویورون گوره ک زینب خانما تکلیفین نه دیر؟

آقامردان. اولا، زینب خانم گره ک بوساعتده بیر پارا مزارج ایچون بشریوز تومن منه پول وئره که، آخردا حسابا داخل ائلدیریک. سوزو آقا کریمه بیلدیریب دیر که، حاجی غفور سولندن سونرا صندوقدا مین تومن وارایدی و هیچ باجیسی دا بیلمیردی، اونو گوتوروب دور.

زینب خانم. مضایقه یوخلور، باشقا تکلیف نیرینی بیلدیر. آقامردان. ایکینجی تکلیف بودور که، گره ک حاجی غفورون دولتینین یاریسینا قانع اولاسان، یعنی اودولتدن که، آلتیمیش مین تومندیر، اوتوز مین تومن سنین اولسون و قالان یاریسی اوتوز مین تومن منیم و آقا کریمین و باشقا یولداش و کومکچیمیزین اولسون.

زینب خانم. وای امان، نه چوخ ایسته ییرسن، آقامردان! آقامردان. هرگز چوخ دگیل، خانم! بوارثه سنین هیچ حقین یوخلور. بو اوتوز مین تومنی ده من آنجا سنه باغیشلا ییرام.

زینب خانم. نهه حقیم یوخلور؟ من ایلمرایله زحمت چکیب حاجی غفورون ائوینده اوتورموشام. تمام پول صندوقلارینین هاچاری منیم الیمده اولوردو. حاجی غفورون ساغلیغیندا اونون باجیسینین بش عباسیا اختیاری چاتمزدی. امان هر نه قدر ایسته سئیدیم خرج ائلردیم. ایندی نهه اولدو که، من، گره ک قیراقدا قالام. پوللاری بودلارام چنگی گوتوره، گنده بیر قیزیل-قیرمیزی اوغلانا، بییه، ایچه، کئف ائده؟

آقا مردان. مرافعه ده بو سوزلره قولاق آسمازلار. زینب خانم. نهه قولاق آسمازلار؟ مرافعه ائده نین مگر انصافی یوخلور؟ اون ایملدن آرتیق بو دولت منیم الیمده ایدی. ایندی گره ک من اوندان بی نصیب اولام؟

آقامردان. بئلى، ايندى گرهك اوندان بى نصيب اولاسان. سوزومه قولاق آس، ياريسينا قانع اول! يوخسا او دولتين بير فولوسونادا حقين يوخدور. آقا عباس مطلبى باشا دوشوركه، من دئديگيم سۇز حقدير.

آقا عباس. ياخشى، راضىيق. باشقا تكليفين نهدير؟ آقامردان. اوچونجو تكليفيم بودوركه، زينب خانم گرهك مجلس مرافعهده حاضر اولوب اوتورا وحاكم شرع حضوروندا اقرار ائدهكه، حاجى غفوردان بير يىدى آيلىق اوغلو وار.

زينب خانم. وای، ددهم وای! آقامردان، بوچوخ چتين تكليفدير. من يالاندان نجه دئيمكه، منيم يىدى آيلىق اوغلوم وار؟ آقامردان. هيچ چتين دگيل. حاجى غفورون ساغليغيندا سن حامله ايدين. بولندن بير آي ايرهلى بير اوغلان دوغوبسان؛ ايندى يىدى آيلىقدير. بونو دئمكه نهوار؟

زينب خانم. آقا مردان من سنى ئوزومه آتا بيلميرهم. سنین هيچ سۇزوندن چيخماغى باجارمانام. اما بو تكليف چوخ مشكل دور. من اوشاق دوغماميشام. ديمزلىرمى بس اوشاغين هانى؟

آقامردان. بو خصوصدا غم چكمه! اوشاق حاضردير و سن حامله ايدين، اونو دوغوبسان. اوشاغى سنین و حاجى غفورون قوجاغيندا گوره نلرده وار. سن بوجهندن احتياط ائلمه. سن آنجاق اقرار ائدهرسن ئوزگه لرى تصديق ائدهر. زينب خانم. آللهى سئويرسن. آقامردان، بير آيرى تكليف ائلمه! من نجه بو يالانى اقرار ائديم؟ واللّه، منيم اوزومدن گلمزكه، بو سوزودئيم.

آقامردان. غريبه سۇز دانيشيرسان. هيچ بيلميرهم نيه اوزوندن گلدير بو سۇزو دئيه سن؟ هيچ بيلميرهم نه دن اوتانيرسان؟... اوتانماق نهدير؟... باليق ايسته ين گرهك جانين سويوق سودان قورومايا. گرهك بو اقرارى ائده سن، باشقا چاره يوخدور.

زينب خانم. بو اقراردان غرضين نهدير، آقا مردان؟

آقامردان. غرضيم اودوركه، حاجى غفورون دولتى سنه يتيشسين. بو مطلبين انجامينا بوندان باشقا علاج تاپيلماز، اوندان ئوتروكه، سن اونون وارثى اولايلىمزن. اما سنین اوغلون اونون شرعى وارثىدير. اوغلون وجودونو ثبوت ايتيرندن سونرا، تمام دولت اونا يتيشير. او وقتده من چوخ آسانليقلا ئوزومو اونا قيوم ائدهرم. سونراكه، بيربش — آلتى آي كچر، شهرت سالليقكه، سنین اوشاغين وفات ائتدى. اوصورته تمام دولت شرعا سنه منتقل اولار. ياريسينى سن گوتوررسن و ياريسينى من.

زينب خانم. آ باشينا دونوم، بئله يالان ايشى يتيرمك اولارمى؟ آقامردان. يتيرمك اولمازدى، اگر حاجى غفورون باجيسينين كومگى اولسايدى. ايندى اونون بير كيمسه نه سى يوخدوركه، بيزيم قاباغيميزدا سوز دانيشا. اگر آقاحسنده واونون گوجلۇ اقرباسىدا او قيزا دشمن اولوبلار.

هامیسی ایستیرکه، بو دولت اونا چاتماسین. قیر قالیب یالقیز، آنجاق بیرجوان، نامزدی ایله که، الیندن هیچ بیر ایش گلمز.

زینب خانم. بس او دئیگیڭ اوشاق هاردادیر؟
آقامردان. بوساعتده گورورسن. آقا کریم، اوشاغی اویری اطاقدایه دن آل کتیر.

آقا کریم گئدیر.

زینب خانم. اوشاغی دایه امیزیر؟
آقامردان. خیر، آناسی امیزیر. اما سنین دایه ندیر دخی.

آقا کریم اوشاق الینده قاییدیر. آقا مردان اوشاغی آلیر، وئیریر.
زینب خانما.

آقامردان. آل، بؤدور سنین اوغلون! گورورسنمی، گوزو، قاشی، لاپ.
حاجی غفورون گوزو، قاشی دیر.

زینب خانم. واللہ دئیہ سن که، ائله اوخشویور، اما قورخورام. مرافعه وقتینده دیلم توتولا، دئیہ بیلیمهیم.

آقامردان. زینب خانم، سببی اودور که، ئوزون اینانمیرسان که، بونو سن دوغوبسان. اول، ئوزون گرهك ایناناسان که، بو سنین اوغلوندور. یوخسا، البته، مرافعه مجلسینده کاریخارسان، دیلم توتولار. واهمه ائلمه، سوزوئر که، بئله اقرار ائده سن.

زینب خانم. بلی سوز وئیرهم، اگر باجارسام.
آقامردان. انشالله باجارارسان. بس اویاخشی دیر که، بالدیزین تمام دولتی.
آپاریب بیر بیغی بورما اوغلانا یئدیره.

زینب خانم. دوغرو دئییرسن. سکینه خانمین وکیل می یالانیمی چیخارمیا.
آقا مردان. خا — خا — خا!.. گورکیمدن قورخور! احتیاط ائلمه! او هیچ بیر کلمه ده سنین خلافتنا سوز دانیشما یاجاق. دورون گئدین، وکالتنامه نی یازدیرین، حاضر ائدین. صاباح گرهك مرافعه باشلانیب تمام اول. منیم ده ایندی باشقا ایشلریم وار، یانیم آداملار گله جک و آقا کریمی ده آپارین، اونونلا بشریوز تومن پول گوندیرین.

آقا عباس. پوللاری گتیرمیشیک. آقا کریم بیلدیرمیشدی.
آقامردان. دی، قویون گئدین.

آقا عباس پوللاری کیسه ده آقا مردانین قاباغینا قویور.

باجیسی ایله آیاغا دوروب گئتمك ایسته ییر. بو حالدا شاهزاده نین
فراشی نصیر داخل اولور.

نصیر فراش. سلام علیکم، آقامردان! شاهزاده بویوردوکه، بو آخشام بیر
منیم حضوروما گلسمین که، بیر واجبی ایشیم وار، اونا رجوع ائده جگم.
آقامردان. عرض ائله که، باش اوسته!

فراش گئدیر، سونرا حاکم شرعین نوکری اسد داخل اولور.

اسد (نوکری حاکم شرع). سلام علیکم، آقامردان! آقا بویوردوکه، بو گئجه
حاجی سلمانین ائوینده بیزیم ایله قوناقلیغا گنده جکدیرمی؟ واجبی ایش وار.
کرهك اونونلا اورادا دانیشام.
آقامردان. عرض ائله که، گنده جگم.

آقا عباس باجیسی ایله گئدیر، سونرا آقا کریم.

آقا کریم. بو شاهزاده فراشی و حاکم شرع نوکری هاردان تاپیلدیلار؟
آقامردان. من بیلیردیم که، آرواد منیم تکلیفیمدن واهمه ائده جک. بولارین
هره سینه ایکی صاحب قرآن وئریب، پیشراز وقت حاضر ائله میئدیم که، گلیب
آروادین یانیندا بو سفارشلری منه ائتسینلر. آرواد بیلسمین که، من شاهزاده
و حاکم شرع یانیندا مقربیم. بیرآز اوره کلمی اولسون، یوخسا مرافعه وقتینده
قورخورام اقرارا قادر اولمایا، رسوا اولاق.

آقا کریم. واللہ، یاخشی فکردیر. اماخیر، بیز مرافعه وقتینده ملاحظه
ائله ریک که، اگر میسر اولا، آروادین اقراریننی شاهدلردن سونرایا سالیق،
او وقت واهمه ائله مز.

آقامردان. دی، دور، سن گئت حاجی رجبعلی یه ده که؛ شاهدلری گتیرسین،
گلسمین. بشریوزتومن اونون ئوزونه وعده ائله. اللی تومن نقد، قالانی نسیه.
شاهدلرین هر بیر یسینه ده اوتوزتومن، اون بئشی نقد اون بئشی نسیه که، ایش تمام
اولاندان سونرا وئریلر. حاجی رجبعلی الله اولماسا، بو ایشی آشیرماق
اولماز. یوخسا ایشین اوستون آچار؛ چوخ شیطان دیر. اوندان ایش گیزلتمک
ممکن دگیل.

آقا کریم. چوخ یاخشی، گئدیم. (آیاغا دورو.)

آقا مردان. ای، سن الله، بیرسوز دئیرم. حاجی غفورون آروادیننی
کوره نده ئوز یانیندان بیرطور ایله اشاره ائله که، دانیشیق آراسیندا منه آتا
خطاب ائتمه سین؛ سن ئوله سن، اوره گینه آیری فکر کلمه سین! ائله خوئوما
کلمز که، آرواد طایفه سی منه خوش آمد ایچون آتا لقبی وئره. نه لازم
اولوبدور؟ آدی می دئسین.

آقا کریم. یاخشی، یاخشی. بیلیرم مطلبین نه دیر! خاطر جمع اول، دخی
سنه آتا دئمز.

گئدیر، سونرا آقا سلمان داخل اولور.

آقا سلمان. سلام علیک!
آقامردان. علیک السلام، نجه اولدو؟
آقا سلمان. وکیل اولدوم. ایندی فکرین نه دیر؟
آقا کریم. ایندی فکریم بودورکه، شاهدلر حاضر ائدیب مرافعه یه اقدام
اؤده ک. ده، گوروم، سنه نه وعده اؤله دیلر؟
آقا سلمان. منه دئدیلمکه، بشریوز تومن سنه حق النفس وئریک، چونکه
بیزیم شاهدلریمیز حاضر دیر وایش واضح دیر. مزده راضی اولدوم.
آقامردان. چوخ یاخشی اؤله دین. ایندی گورورسن که، حق طرفیندن چندان
خیر یوخدور. اما حاجی غفورون آروادی اوتوز مین تومندن کچیر. بو اوتوز مین
تومن سنه، منه و آقا کریمه یتیشه جکدیر. شاهدلرین آدلارینی، یرلرینی
ئوگره ندینمی؟

آقا سلمان. ئوگره نمیشم، دورد نفر سرباز دیر؛ بدل، قهرمان، غفار و جبار.
ورجی کوچه سینده اولورلار.

آقامردان. گره ک من اولاری بورا کتیردیب توولایام که، خلاف شهادت
ایتسینلر. سن گره ک گئدیب اولارا تاپشیراسان که، صداقت ایله ئوز شهادت لرینی
اؤله سینلر. چون سرباز طایفه سی بی چیزلیکن بیرنوع فرقه سؤالا داخل دیر.
اولار همان ساعت سوروشا جاقلا رکه، آقا، سونرا بیزه نه شفقت اؤده جکسن؟
اوندان سنده که، اوشاقلاریم، بئله ایشلمرده مزد ایسته مک یاخشی دگیل. آله
رضاسینا گره ک شهادت اؤده سینیز. قیامت گونو سیزه اجر خیر یتیشر.
آقا سلمان. چوخ یاخشی!

آقامردان. هیچ بیلیرسنمی سربازلارین شهادتی نه قرار اوزره دیر؟
آقا سلمان. بیلیرم. اولار دئییه جکلرکه، بیز حاجی غفورون ائوینه
یتیشدیک ایکی ساعت وفاتیندان ایره لی. بیزه دئدی که، من ئولورم، منیم دنیا دا
بیر کیمسه یوخدور، مگر بیر باجیم. من ئولندن سونرا منی دفن ائدین.
آقامردان. چوخ یاخشی، گره ک سربازلار بو سوزو دگیشیب دئییه لرکه،
بیر آیلیق اوغلو وارییدی. ایندی، دور گئت.

آقا سلمان دوروب گئدیر.

آقامردان (یالقیز). انشا الله ایش یاخشی گلیر. ایندی آقا کریم شاهدلری
گتیرن وقتی دیر.

قاپى آچىلىر. آقاگريم، حاجى رجبىلى، داروغه و يانيندا دوردنفر
آدام داخل اولورلار.

حاجى رجبىلى. سلام عليك!
آقا مردان. عليك السلام، حاجى، تاپدينيزمى؟
حاجى رجبىلى. تاپدينيزمى؟ گويا ايتبرميشديك تاپاق؟ غريبه سئوال
ايديرسن، آقا مردان! بس معلوم كه، منى هله درست تانيميرسان.
آقا مردان. (آقاگريمه كناردا). آقا كريم سن دور گئت، آقا سلمان ايله
گوروش. او نشان وئرن سربازلارى منيم يانيدا گتير. (سونرا حاجى رجبىلىيه
متوجه اولوب). حاجى، نشان وئر، گوروم كه، بولار كيمديرلر؟
حاجى رجبىلى. بوهو فماربازدير كه، دونن اردبيلدن گليبدير. بو قزوينلى
شيدادير كه، گوندوز صرافلىق ائلر، گئجه عيارلىق. بودا قربانعللى همدانلىدير
كه، گئجه هر ايش اليندن گلر، اما گوندوزلر بازاردا جوراب ساتار. بودا
مراغهلى حنيفهدير كه، گوندز قولتوق فروشلوق ائدر، گئجهلر منيم يانيدا
اولور.

آقامردان. الحمدالله، هاميسى ياخشى آداملاراييميش اما هپونون صنعتى
بيرآز تهتملىدير. اولار كه، اونا گمان بدگئده.

حاجى رجبىلى. قورخما، هپو بير نادرست دور كه، هر صفته وهر ذوناگيره
بيلر. ايستيرسن بير-ايكى ساعتدن سونرا بير متشخص تاجر صفتينه گيريب
يانينا گلسين كه، سن ئوزونده اونون حقينده مشته اولاسان. مگر بيلميرسن
كه، بو كيمين نطفه سيندن عمله گليب؟ بو، دابانى كسيك حيدرقلينين اوغلودور
كه، گوندوز اهرده گورونوب، گئجه ايكي گونلوك يول پياده گليب، تبريزده
مزحوم قائم مقامين ائويندن بير جواهر موجروسونو آباريب، گنه ائلده او گئجه
اهره قايديب؛ صبح چاغى كاروانسرا داليندا ياتميشرايميش. عالم تمام حيران
قالميشدى اونون بو عملينه، محض اونون بو هنرينه گوره ايش اچيلاندان سونرا
اونو ئولدورمويوب آنجاق دابانلاريني كسديلر.

آقامردان. بودابانى كسيك حيدرقلينين اوغلوايميش! چوخ ياخشى، اما
آدينى دگيشهريك. بولار مسائل شرعيتلرينه عارفديرلرمى؟

حاجى رجبىلى. خاطر جمع اول! تمام اهل سوادديرلار. سن ئوله سن،
هاميسى شيطاننا پاپوش تيكرلر. نه گونه قاليبلار دوردوده هرگون مسجده جماعت
نمازي قيلمير.

آقامردان. چوخ ياخشى، ايندى بيلميرلرمى كه، گرەك نه گونه شهادت
اؤتسينلر؟

آقا رجبىلى. خير، گرەك اونو سن ئوزون نعليم ائده سن.

آقامردان. بلى، گرەك دؤسينلر كه، حاجى غفورون وفاتيندان بير هفته
ايرهلى بيز دوردوموزده آخشام چاغى اهل قبور زيارتينه گئديرديك. حاجى

غفورون قاپيسيندان ئوتتندە گوردوك دوروبدور، قوجاغيندا بىر قونداق، سلام
وئريب سوروشدوق كە، حاجى، بواوشاق كىمىندىر؟ دئدى كە، منىمدىر، اوچ
هفتەدىر كە، تولد تاپىبدىر. بوندان باشقا دخى اولادىم يوخدور.
حاجى رجبىلى (شاهدلرە اوزون چويرىب). آى اوشاقلار، ائشيتىدىنمى؟
هپو. بلى ائشيتىدىك!

آقامردان. بو طور دئيه بىلەجكسىنمى؟
حنىفە. البته، نەچتىن سوزدور كە، دئمك مشكل اولالا!
آقامردان. چوخ راضىيام، اوغوللاريم، آللە سىزدن راضى اولسون!
شىدا. آقامردان، بئله ايشدن آللەمگر راضى اولار؟
آقامردان. نيه راضى اولمور، عزيزيم! اگر اصل ايشدن خبردار اولاسان،
دئىرسن كە، راضى اولار. بىچارە حاجى غفورون آروادى اون ايل ائو و دولت
صاحبى اولوبدور. ايندى روادىرمى ائودن، دولتىن محروم اولسون وبو دولتى
بىر قىز مېش قىز كوتوروب بىر جومرى اهل ظلمە اوغلانا يئدىرسىن؟ بوسبە كە،
اونو قوجا قەدىر؟ اهل ظلمە بىزىم علماىزىن قولونە گورە درگاه الهيدن
مردوددورلار.

شىدا. بلى، دوغرو دئىىرسن.
حاجى رجبىلى. آقامردان، اوشاقلارين اجرتىنى معلوم ائله.
آقامردان. مگر آفاكرىم ائىلە مەيىبدىر؟ هر بىرىسىنە اوتوز تومن وسنەدە
معلومدور نە يتىشەجكدىر.
حاجى رجبىلى. آقامردان، اوشاقلارين اجرەسىنىن يارىسى گزەك پىشكى
يتىشە.

آقامردان. البته، سىز گئدىن. ايكى ساعندن سونرا آفاكرىم سىزە المى تومن
و اوشاقلاريندا اجرتلرىنىن يارىسىنى قوللوموغونوزا كتىرەر.
حاجى رجبىلى. چوخ ياخشى، خدا حافظ.

هامىسى گئدىرلر. سونرا قاپى آچىلىر، دورد نفر سرباز ايچرى
گىرىر آفاكرىم ايله.

سربازلار. سلام عليكم!
آقامردان. عليك السلام. بويورون، اوغلانلاريم، اگله شين! سىز خوش
گلبىسىنيز. سىزە زحمت وئردىم، باغىشلاياسىنيز!
سربازلاردان بىرىسى. خير، آقا سىزىن كىمى حرمتلى كىمسەنەلرىن
قوللوموغونا گلەك بىزە چوخ فخر دىر.

آقامردان. مرحبا. اوغلوم! ادبلى آدام دنيادا هميشە عزيز اولار. چاشت
يئىبىسىنمى؟
سربازلار. خير، بورا گلەك، هله مجالىمىز اولمادى.

آقامردان. آقا کریم، بیزیم نوکرلردن بیربسینی گوندر، بازاردان چلوپزدن
دورد نفر ایچون دورد دومردی بشقابدا، یانینجا قندابی چلو گتیرسین.

سرباز. نه ایچون، آقا، زحمت چکیرسینیز؟
آقامردان. زحمت نییه اولور، عزیزیم؟! ابدی چاشت وقتی دیر. روادیرمی
منیم ائویمدن آج گئده سینیز؟

سرباز. آقا، بیزه قوللورغونوز نه دیر؟
آقامردان. اوغلوم، بیر چندان قوللورغوم یوخدور. آنجاق بیرجه کلمه سوز
سیزدن سوروشا جاغام.

سرباز. بویور، آقا، ایکیسین سوروش!
آقامردان. مرحوم حاجی غفورو سیرمی دفن ائتدینیز؟
سرباز. بلی، آقا.

آقامردان. مرحبا، اوغلانلاریم، سیزین جوان مردلیگینیزه! سیزین وجودونوز
غنیمت دیر. نه اینکه اسلامین کومگی سیز، بلکه دار گونده خلقالین وجینده
آنجاق سیز گلیرسیز. وبا دوشنده بیر متنفس تبریزده قالمامیشدی، اما سیز
ئوز جانینیزدان کچیب شئری بوراخما دینیز. جناب اقدس الهی سیزه بویوک
اجر وئرسین! خوب، اوغلانلاریم، حاجی غفورو ساغ گوردونوزمو؟
سرباز. بلی، گوردوک، آقا!

آقامردان. او وقتده اونون یانیندا قونداقتا اونون بیر آیلیق طفل اوغلونو
گوردونوزمو؟

سربازلار. خیر، آقا، گورمه دیک.

آقامردان. اولورکه، او وقتده آناسینین قوجاغیندا ایمیش.
سربازلار. خیر، آقا، حاجی غفوردان بیز سوروشدوق که، اوغولدان،
اوشاقدان نه یین وار؟ دئدی که، بیر باجیمدان باشقا بیرکسیم یوخدور.
آقامردان. بلی، اولورکه، اوغلو بیر آیلیق طفل اولدوغو ایچون اونو
حسابا گتیرمه ییبدیر. اما اوشاق او وقتده آناسینین قوجاغیندا ایمیش. سیزدن
باشقا ئوزگه لری اوشاغی اونون قوجاغیندا گوروبلر. من ائله بیلدیم که، بلکه
سیزده گورموش اولاسینیز. عیبی یوخدور، ایندی بو خصوصدا نجه شهادت
ائده جکسینیز؟ چونکه ورثه آراسیندا دعوا برمیت واقع اولوبدور.

سرباز. بیز بیلدیگیمیز کیمی شهادت ائده جگیک. بو خصوصدا حاجی
غفورون باجیسینین وکیلده بیزدن سوروشدی، بو قرارایله جواب وئردیک.
آقامردان. بلی، ایندی معلوم اولدو که، سیز نییه بئله دانیشیرسینیز؛
چونکه او حرامزاده نین، او بی دینین آغزی سیزه دگیب دیر. اونون ایچون سیز
اوشاغین وارلیغینا منکر اولورسونوز. یقین که، بو خصوصدا سیزین هر بیرینیزه
ایگیرمی تومن وعده ائدی، یاریسینیدا پیشکی وئریب دیر.

سرباز. خبر، آقا، او بیزه بیرجه ده وعد ائله میب دیر. حتی بیز اوندان
بیر جزئی خرجلیق ایسته دیک، دئدی که، شاهد گره که بی غرض اول، اجرینیزی
آلله دان ایسته یین.

آقامردان. آخ، ملعون، گورنه مرتبهده قايم و خسييس آدامديرا ئوزوندن باشقا ايسته ميركه، بير كيمسه يه بير حبه خير يتيشسين. ياخشى، آلتيمش مين تومنين دعواسيندا ناحق ايشه شهادت ائتديرير. سيزين كيمي جوانمرد اوشاقلارين هر بيرينه بير ايگيرمي يا اوتوز تومن جيب خرچليغي وئرمگه جان چكير. والله، بئلهجه ملعون اولماز. آلهه بلاسين وئرسين. ايشى ناحق، ئوزو قايم و خسييس!

سرباز. نجه ايشى ناحق دير، آقا؟

آقامردان. بئله ناحق ديركه، آشكارا حاجى غفرون يددى آيلىق اوغلونو ايستير دانسين، باتيرسين و آتاسيندان قالان دولتى ايستير اونون باجيسينا يئديرسين. لاکن بوايشى آلهه گوتورمز. اوشاق بوساغتده حال حياتده دير. بونو نجه دانماق اولار؟ من اوشاغين و كيليم. اوتوز تومن نذر ائله ميشمكه، هر كس بو طفلين باره سينده شهادت ائتسه، اونون قاباغينا سانيام. سيزه چوخ گمانيم گليردى. بئله بيليرديمكه اوشاغى گوروبسونوز، پوللارى دا سايب حاضر قويوموشدوم. اماچه فايدا، سيز دئيرسينيز اوشاق يادينيزا گلير؛ اما اولوركه، گورسه نيز يادينيزا دوشمر. آقاكريم، ايودن او طفلى آناسى حاجى غفرون آرواديندان آل، بيربورا گتير. (آقاكريم گئدير، جلد اوبيرى اطاقدان يددى آيلىق قونداغى گتيرير.) اوشاقلاريم، بير درست فكرينيزه گتيرين، اولمازكه، سيز بو اوشاغى گورمه ميش اولاسينيز! آلهه مروت ديركه، بويتيمين آتاسينين پولونو ئوزگه سى يئسين بو يتيم حسرتيله قايلاردا قالسين؟ اما اولوركه، سيز تله سيكهده بونا ملتفت اولماميش اولاسينيز، چونكه اووقت بير ائله وقت ايدىكه، آدام ئوز باشينى دا اونودوردو. آقاكريم بو اوشاغين نذرينى تاخچادان آل، بورا گتير. (آقاكريم تز تاخچادان دورد كاغذه بوكولموش پوللارى گتيرير. آقامردانين قاباغينا قويور.) منيم عزيزلريم، آلهه تعالى نين اجريندن باشقاكه، بى شك سيزه يتشه جك ايدى، بو يتيم بو كاغذلارين هر بيريسينين ايچينده سيزه اوتوز تومن نذر ائديدير. بو، او ملعون آقا سلمان كيمي دگيلكه، همى ناحق ايشه تكليف ايده وهمى خستدن هيچ بير زاد وئرميه.

سربازلارين بيريسى يولداشلاريندان بيريسينه اوزون چويريب.

بدل. قهرمان، منيم بئله يادىما گليركه، بيز حاجى غفرون يانيندا اولدوغوموز ساعتده بير اوشاق سسى گلدى.

قهرمان. ايندى منيمده فكريمه دوشوركه، بوجاقدان بير آرواد اوتورموشدو، قوجاغيندا بير قونداق وارايدى.

غفار (سربازلاردان اوچونجوسو). آكيمي، دئيه سن منيمده خاطريمه گلير كه، حاجى غفور دئدىكه، او منيم آرواديمدير، او اوشاقدان منيمدير. بير آيدير آنادان اولوبدور.

نظر (سربازلاردان دوردونجوسو). آكیئینی، نجه بوایش بیزیم یادی میزدان چیخیبیدیر. دوغروندان، او وقت آدام ئوز باشینی دا اونودارمیش. ای اوشاقلار، حاجی غفور بیزه دئمه دیمی که، منیم ائویمدن اوآروادیمدن وبوظفل اوشاغیمدن موغایت اولون؟ شهر خلقی ییغیلانداك اوغری و اگری بولارا اذیت وئرمه سین؟ (اولنجی سرباز بدل و اوبیری لری بیر یرده). بلی، آروادینی و اوغول— اوشاغینی دوغروندان بیزه تاپشیردی.

آقامردان. آله سیزدن راضی اولسون، اوغلانلاریم! منیمده گمانیم بوایدی که، بو ایش سیزین لامحاله خاطرینیزده اولاجاقدیر. آلین بو یتیمین نذرینی ئوزونوزه خرچلیق ائدین! انشاالله، مرافعه تمام اولاندان سونرا گنه سیزین هر بیرینیزه اون تومن یتیمه جکدیر! دوغرو لوق هیچ وقتده ایتمز، اوغوللاریم! بئله که، منه سویله دینیز، محکمه مرافعه به دخی بو قرارایله شهادت ائدین. پوللاری گوتورون.

سربازلاردان بیر. آقا، آخربیز آقا سلمانا سوز وئرمیشیک که، اونون طرفینه شهادت ائدهک، ایندی اونا دئیه کمی که، بیز اونا شهادت اولابیلیمه نیک؟ آقامردان. خیر، هیچ اونا دئمک لازم دگیل! اوائله بیل سین که، سیز اونا شاهد سینیز. سیزی آپار سین محکمه یه، اورادا نجه که ایندی سویله دینیز، بوقرار ایله شهادت ائدین. آقا سلمانین سیزده بیر حق یوخ، بیر طلبی یوخ. دئسه که، نییه بئله شهادت ائدیر سینیز، دئین که بیز بئله بیلریک. گوتورون پوللاری چلو گلیبیدیر گئدین اوبیری اطاغا، چاشتینیزی یئین، گئدین. اما سیزدن بیرجه توقع وار که، گر هک من سیزی بورا چاغبردیم بیر کیسه نه بیلمه یه. بو سری ساخلماق ایچون محض رضاء الله من سیزین هر بیرینیزه ئوزومدن بیر بخارا بورکو وعده ائدیره م.

سربازلار. آقا، بو خصوصدا خاطر جمع اول!

پوللاری گوتورورلر.

آقامردان. آقا کریم، اوشاقلاری اوبیری اطاغا آپار، چلو یئسینلر یولاسال گئتسینلر.

آقا کریم سربازلاری گوتوروب اوبیری اطاغا آپاریر.

آقامردان (بالقیز). هله بوراتان یاخشی گلیر. ایندی دوروم گئدیم. محکمه ده اولان حاشیه نشینلری پخته و آماده ائدیم که صاباح مرافعه وقتینده بقدر لزوم قویروق بولاسینلار. (دوروب گئدیر).

پرده سالینیر

اوچونجو مجلس

اوچونجو مجلس واقع اولور محكمهٔ مرافعهده. صدرده اگلمشيدير حاكم شرع، اونون ساغ طرفينده آقارحيم و آقا جبار، سول طرفينده آقا بشير و آقاستاركة، دائما محكمهٔ مرافعهده حاشيه نشين ديرلر و باشقا سمتده اوتوروبدور آقامران - حاجي غفورون آروادينين و كيلى.

آقابشير (حاکم شرعه رجوع ايديب). آقا، ماشالله سيزين ذهنيته و فراستينيزه! بيلميرسينيزمى كه، دونن شكايته گلن آروادين عملی نه ايميش؟ او ئوزو اريتین جييندن اوچ تومن چيخاريب سونرا اريني دوگوب، يالاندان اوزونو قاناديب، باشينين توکون يولوب، اريندن شكايته گلميش ايميش. حاکم شرع. من دئمه ديممى كه، بو ضعيفه منيم نظريمه بهتانچی گلير؟ بونون شكاييتينى درست تحقيق ائتمك گرهك؟

آقابشير. آخر من ده اوتو عرض ائديره م كه، ماشالله سيزين فراستينيزه! والله، سيزين نظرينيز كيمادير. اهل مجلسدن هيچ كيم او ضعيفه نين حقينده گمان بدآپارمادی. اما سيز بيردفعه نظرسالماقلا بويوردونوز كه، من اوضعيه نين عملينده شبهه ليم. واقعا، ائله بئله ايميش.

حاکم شرع. مكرر، من بئله ايشلرده موافق واقع حكم ائتميشم. آقا بشير. دوغرو دئميشلر كه، «ارباب الدولى لملمهونه»، بونوع بصيرت اگر الهام دگيل، بس نه دير؟

آقارحيم. آقابشير، نه چوخ تعجب ائديرسن؟ جناب اقدس الهينين كه، بير بنده سينه لطف خاصى اولا، اونو فضيلته برگزيده و سرآمد اهل زمانه ائير. آقايا، جناب اقدس الهينين لطف خاصى وار ايش بيلمكده. سن آدين الهام قوی، من دئيرم بو آلهين لطف خاصى دير.

آقاجبار. بلى، اختيارين وار، هر بيريسينى دئمك جائزدير. بئله ديرمى، آقامردان؟

آقامردان. البته، البته!

آقا زحيم. آقامردان، حاجي غفورون اوشاغى نجه دير؟

آقامردان. آلهه شكر، ايندى هر آدمى تانيير، چاغيراندا گلير.

آقاجبار. گرهك ايندى اونون يددى آيى تمام اولموش اولا؟

آقامردان. بلى.

حاکم شرع. نجه، حاجي غفوردان اوشاق قاليدير؟ بس من ائشيتيمش كه،

اونون هيچ اولادى قالماييدير؟

آقابشير. خير، آقا، سيزه يالان عرض ائديديرار. بيربالاجا طفل قاليدير، آي پارچاسى كيمي! دونن بيز نمازدان قايداندا قاپي آغزيندا آقا مردانين قوجاغيندا گوردوك؛ گوياكه، حاجي غفورايله بير آلمادير ايكييه بولونوبدور.

آقاستار. آقا، حاجی غغورون گوزو، قاشی که سیزین خاطرینیزده دیر.
 حاکم شرع. بلی، حاجی غغور که چو خدان ئولمویوبدور.
 آقاستار. بو اوشاغین دا گوز قاشینی معاینه ائده سن، حاجی غغورون گوز قاشی دیر.

حاکم شرع. من بئله بیلیمیردیم. خوب، آقامردان، چونکه حاجی غغوردان اوغلان قالیدیر، دخی نه مرافعه لازمیر؟ آشکاردیر که، حاجی غغورون مالی گرهك اونا یتیشه، باشقا اقرباسینا بو صورتده یول یوخلور.
 آقامردان (غایت فروتن لیکله). آقا، کیفیتی اگر من قولموغونوزا عرض ائله سم، عرض گورونور. آقا بشیر عرض ائله سین که، بو نجه ایشدیر.
 آقابشیر. آقا، کیفیتی من قولموغونوزا عرض ائدیم. حاجی غغورون بیر باجیسی قالیب سکینه خانم آدلی و اهل ظلمه دن. بیر جاهل اوغلان سئویدیر، عزیزبگ آدلی که، اوندان ئوترو بی اختیار دیر. ایستر اونا گئتسین. اوغلان یاخین دورمور که، مالسین، پولسوز سنی من نه ائیله یه جگم. ایندی قیز چالیشیر که، بلکه حاجی غغورون مالینا وارث اول، بوسبیه اوغلان اونو آلا. بی بیسی ایسته دی که، اونو آقا حسن تاجر و وئره که، متشخص و دولتمی آدامدیر، گئتمه دی. ایندی ئوزونه وکیل توتوب و شاهد حاضر ائدیب که، گویا حاجی غغوردان اولاد قالما یبیدیر و گرهك اوندان قالان آلتیمیش مین تومن منه یتیشه. آرواد طایفه سی ناقص العقل بئله خیال ائدیر که، بو حیل و تدبیر ایله حاجی غغورون دولتینه صاحب اولایلر. اما خیر، بی جا فکر هیر، ناحق یره ئوزونو زحمته سالیر.
 حاکم شرع. خوب، بوایش چوخ چلمه شیک و اوزون چکه سی ایش دکیل. ایکی ساعتین ایچینده بوایشی قطع ائله مک اولار. هرایکی طرفدن ادعالاری خصوصوندا شاهد و اثبات لازمیر.

آقامردان. بلی، آقا، بو ساعتده شاهد لر حاضر اولار.
 آقاستار (حاکم شرعه). آقا، دونن که قولموغونوزا ایکی یتیم اوشاق گتیردیلر که، بی صاحب دیر لر؛ بویوردونوز که، بیر دیندار آله بنده سی تاپاریق. بولاری تاپشیرریق. من بئله صلاح گورورم که، اولاری آقامردان تاپشیراسینیز. ئوز اولادی کیمی متوجه اولار؛ چونکه همیشه حسنات طالب آدامدیر.

حاکم شرع. چوخ یاخشی، آقامردان، قبول ائدیر سینیز می؟
 آقامردان. باش ایله، جان ایله، آقا! اولادیم کیمی متوجه اولارام!
 حاکم شرع. پروردگار عالم سنه اجر خیر وئرسین!

بو حالدا قاپی آچیلیر ایچری گیریر آقاسلمان، یانیندا دورد نفر سرباز و عزیزبگ و اولاردان سونرا داخل اولور آقا عباس، حاجی غغور آروادی زینب خانم و دورد نفر شاهد. زینب خانم بیر طرفده چادر شبه بورونوب اوتورور، آقاسلمان، عزیزبگ، آقا عباس دا بیر طرفده دورورلار.

حاکم شرع. آقاسلمان، دئییر لر حاجی غفورون اولادی قالیدیر. سنین بو سوزون خلافتینا اثباتین وارمی؟

آقاسلمان. آقا، منیم شاهدلریم وارکه، حاجی غفور ئولنده اقرار ائدیبدیر که، منیم باجیم سکینه خانمدان باشقا بیر وارثیم یوخدور. حاکم شرع. شاهدلر ادای شهادت ائتسینلر.

آقا سلمان. (سربازلارا متوجه اولوب). شهادتینیزی ائدین! سرباز اول. آقا، من یولداشلاریم ایله حاجی غفور ئولندن بیر گون ایره لی اونو یوخلاماغا گلدیک و سوروشدوق که، اوغولدان، اوشاقدان نه یین وار؟ دئدی که، بیر باجیم سکینه خانمدان باشقا بیر کسیم دنیادا یوخدور. حاکم شرع. ده که، اشهدبالله بئله ائشیتدیم! سرباز. اشهدبالله بئله ائشیتدیم.

آقامردانین رنگی قاچیر و تعجب ائدیر. هابئله آقا سلمانین.

حاکم شرع (اوییری سربازلارا متوجه اولور). سیزنجه ائشیتدینیز، بیر-بیر دئیین!

ایکینجی سرباز. اشهدبالله، من ده بئله ائشیتدیم. اوچونجو سرباز. اشهدبالله، من ده بئله ائشیتدیم. دوردونجو سرباز. اشهدبالله، من ده بئله ائشیتدیم. آقامردان. (کمال دلتنگلیکله). بس اووقتنده اونون آروادینین قوجاغیندا بالاجا اوشاق گورمه دینیز؟

اولینجی سرباز. خیر، بالاجا اوشاق ئوزگه یرده گورموشدوک. ایستیرسن اونودا دئییک.

آقامردان. یاخشیی، ساکت اولون! (حاکم شرعه متوجه اولوب). آقا، منیم شاهدلریم وارکه، بو سربازلار دئییه گونده حاجی غفورون قوجاغیندا اونون بیر آیلیق اوغلونو گوروبلر و سوروشوبلارکه، بو کیمین دیر؟ دئییدیرکه، منیم اوغلودور. شاهدلر بودور، حضوردا دوروبلار. (اشاره ائدیر ئوز شاهدلرینه). هر بیرسی صاحب سواد و معتبر و دیندار آدامدیر. آقاستار (توجه تمام ایله). آقامردان، ظاهرا بوجوان حاجی شریفین اوغلودور؟

آقامردان. بللی.

آقاستار. بللی، ائله کیشیدن شک سیز صالح اولاد قالاجاقدیر. حاجی شریف چوخ صالح کیمسه نه ایدی.

حاکم شرع (شاهدلره اوزون توتوب). بیلدیگینیز دئیین!

اولینجی شاهد. هپو. بیلدیگیمیزی دئییک؟

حاکم شرع. بللی.

هپو. آقا دونن آقامردان منی یولداشلاریم ایله ائوینه چاغیردیب هر بیریمیزه

اون بىش تومن پول وئرىدىكى، بوگون گلىب سىزىن حضورونوزدا دئيهككه، وبا وقتى بىر حاجى غفورون قوجايندا بىر آيلىق اوغلونو گورموشوك. قمارباز بابايدىم. آلدىم، آپاردىم؛ چونكه ناحق ايشدن ئوترو وئرىلمىشدى، بركتىده اولمادى. بوگئجه اون بىش تومنين هامىسىنى بىر يردن اودوزدوم. بىر يامان حريفه راست گلمىشدىمكه، ليلاج اونون آيله سو توكمگه ياراماز ايدى. بوندان باشقا من بىرزاد بىلمىرهم. آقا، نه حاجى غفورو گورموشم ونه اونو تانىرام.

آقامردانين لاپ بوغازى قوروپور.

حاكم شرع (اوبىرى شاهدلره اوز توتوب). سىز نه دئىيرسىنيز؟
اوبىرى شاهدلر (بىرىردە). بلى، بىزده ائله بونو دئىيرىك، نجهكه، يولداشىمىز تقرير ائدير.
حاكم شرع (حاشيه نشينلره). سىز منى ابناندىردىنيزكه، آقامردان دىندار ادامدير. بودلالت ائدير سىزىن نادرست ليگىنيزه!
آقابشير. خير، آقا، دلالت ائدير بىزىم صاف وصادقلىگىمىزهكه، اونا اينانيب تقريراتىنا گوره اونو دىندار حساب ائديرىك.
آقارحيم (يولداشى آقاستارا آهسته). بالانچى نين ائوينه اود دوشسون!
نادرست آقابشير گور نه سبب تاپدى عذرخواهليغا! آقادا گمان ائدهجككه، بىز واقعا صاف وصادق ايمىشيك.

بو حالدا شاهزاده نين فراش باشيسى ايچرى داخل اولور.

فراش باشى (حاكم شرعه). آقا، شاهزاده سوروشوركه، حاجى غفورون باجىسىنن وارثلىگى سىزىن يانينىزدا ثابت اولدومو؟
حاكم شرع. بلى، ثابت دير. اما شاهزاده بىلمىرمى نه گونه بو ثبوت حاصل اولدو؟

فراش باشى. بلى، حاجى رجبعلى آقامردان و آقا سلمانين نيتىنى دويوب شاهزاده يه بىلدىرمىشدى وشاهزاده اولارين عمليرىن بطلانىنا لازمه تدبير گورستدى. ايندى بو ايكى نفرين تقصيرى ثبوت ايتىشىبدير و منه فرمايش اولونوبدوركه، اولارى بو ساعته شاهزاده حضورونا آپارام.
حاكم شرع. آقا سلماندا بو ايشده حيله ائدىرمىش؟
فراش باشى. بلى، باطنده اودا آقامردانين شريكى ايمىش.

آقامردانى و آقا سلمانى كوتوروب گئدير.

حاكم شرع. عزيزىك، حاجى غفورون باجىسىنن آدمى ايندى سنسن. اونو

خبردار ائله كه، ايكي ساعتدن سونرا حاجى غفوردان قالان مبلغى من ئوزوم
گتيريب نچه نفر شاهد معتبرين خضوروندا اونا تسليم ائدرم.

عزيزبك. بلى، باش اوسته، آقا، مرخص اولوم (مجلسدن چيخير).
آقا بشير. به، بالان ئولسون كيشى! بئله ده بالان اولوردو كه، بو
قايرميشدى؟ پروردگارا، دنيا دا نجه بى دين آدملا ياراديبسان! كيشى يالاندان
ائله ايستيرميش حاجى غفورا اوغول ثابت ائده. آكيشى، بئله ده جرئت
اولارمى؟ آقاجبار، سن من آخماغا ده كه، بو مرتبه ده صاف و صادقلىق اولارمى
كه، ائله هر زادا اينانيرسان؟

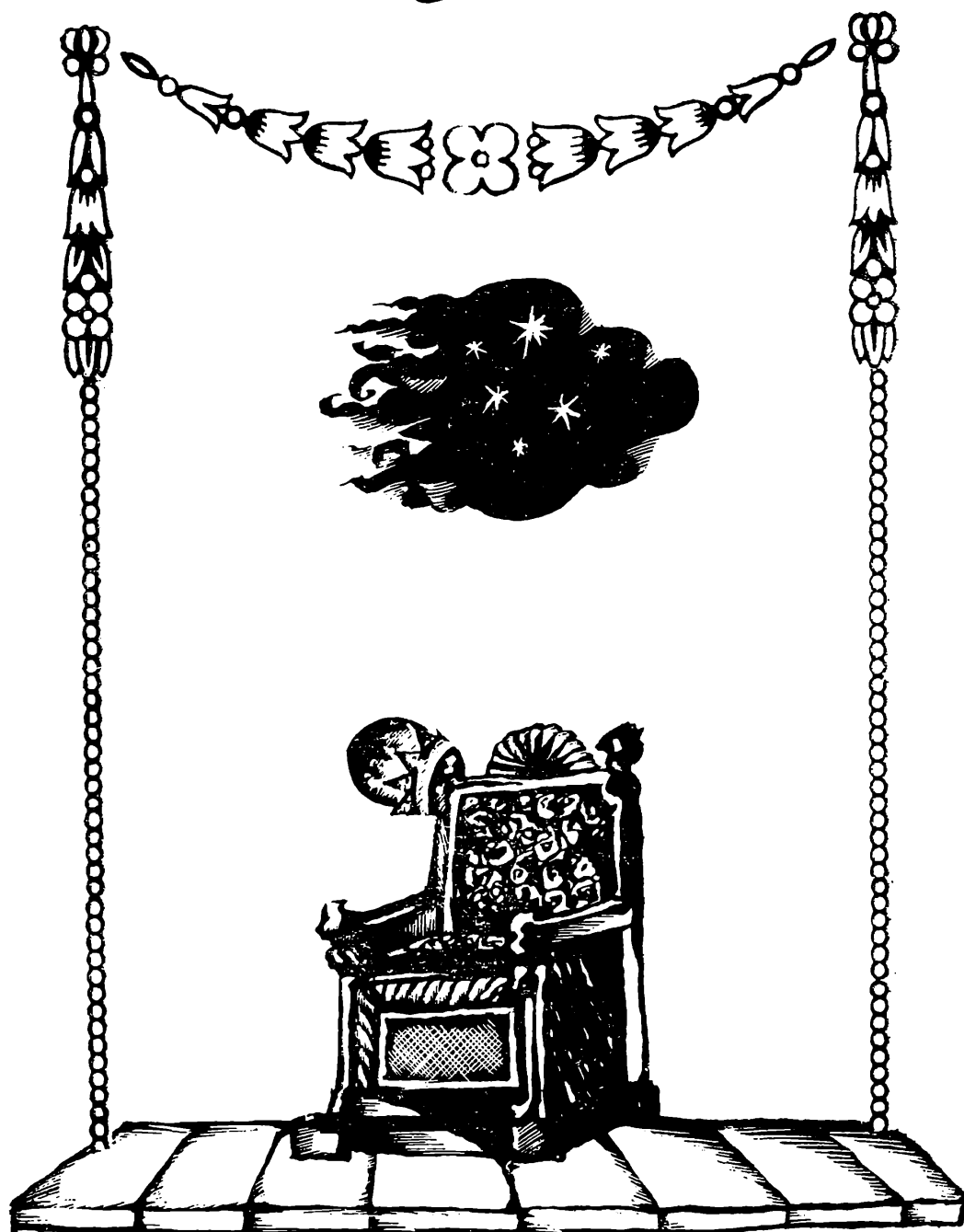
آقاجبار (اوزون كنارا توتوب). يالانچى نين ائوى ييخيلسين! سن صاف و
صادق سن! (قائم صوت ايله). آكيشى، دورون گئدك، آقايا چوخ زحمت اولدو.
دخى چوخ دانيشماق نه فايدا وئره ر؟

اول حاكم شرع متفكر آياغا دوروب گئدير، سونرا هامى آياغا
دوروب گئديرلر. مجلس تمام اولور.

پرده سالىنير

۳۰

آلہ انیش کو اکب

آلدانمیش کواکب

(حکایت یوسف شاه)

صفویه نین اوائل سلطنتینده قزوین پایتخت ایدی. حادثات متنوعه نین وقوعوندا سونرا محمدشاه صفوی سلطنتی ئوز اوغلو شاه عباس اوله تسلیم ائندی. شاه عباسین جلوسوندا آلتي ایل کچیب، یددینجی ایل باشلانمیشدی که، آشاغیدا ذکر اولونان قضیه واقع اولدو.

بهارین اولی ایدی؛ نوروزدان اوچ گون کچمیشدی؛ شاه عباس گون اورتادان اوچ ساعت کچمیش قصرده ئوز محبوبه سی سلما خاتون ایله اوتوروب صحبتیه مشغول ایدی که، خواجه باشی خواجه مبارک ایچری گریب، کورنوش ائدیپ عرض ائله دی که:

—منجم باشی میرزه صدرالدین قبله عالمین زیارتینه مشرف اولماق ایسته ییر، بیرواجبی ایشدن ئوترو.

شاه سلما خاتونا اشاره ائندی که، حرمخانایا گئتسین و خواجه یه بویوردو که:

—میرزه صدرالدینی چاغیر گلسمین!

منجم باشی شاهین حضورنا داخل اولوب گورونوشدان سونرا ال — ال اوسته قاباقدا دوروب، دعا و ثنا ائندی. شاه سوروشدو که:

—میرزه، نه وار؟

منجم باسی عرض ائله دی که:

—قبله عالم ساغ اولسون، بو اوقات کواکبین سیریندن بئله معلوم اولور که، نوروزدان اون بش گون کچمیش مریخین عقرب ایله اقترانی واقع اولاجاق و بو قران نحسین تاثیر بودور که، مشرق زمینده وبالترجیح ملک ایراندا صاحب سلطنتین وجودنا صدمه عظمی یتیشه جکدیر. بونا بناء من که آستانه سینه نین مخلص و جان سپار بنده سییم، ئوزومه واجب بیلدیم که، بو کیفیتیه پیش از حادثه قبله عالمه معروض ائدیم.

شاه بووقت چوخ جوان ایدی. عمرونون آنجاق ایگیرمی ایکی ایل کچمیشدی، بوسنده حیات نجه شیرین و عزیزدیر. خصوصاً که درجه علیاده و تحت سلطنتین اوستونده! بو سببه منجم باشی نین خبری شاه جوانی غایتده دهشت عظمی یه

سالدی. همان ساعت رنگی قاچیب، گویاکه، بیهوش اولدو. بیردقیقه دن سونرا
باشین قالدیریب میرزه صدرالدینه بویوردوکه:

—خوب، مرخصسن، گئت!

منجم باشی کورنوش ائدیپ قاییتدی. شاه یالقیز قصرده یاریم ساعت
فکرة پیچیده اولوب، سونرا خواجه مبارکی آواز ائتدی. خواجه حضوره داخل
اولدوقدا بویوردوکه:

—فراش گوندر، بو ساعتده وزیر میرزه محسنی و سردار زمان خانی و
مستوفی میرزه یحیی نی و ملاباشی آخوند صمدی منیم حضوروما چاغیرسین!
خواجه چیخیب بیرآز وقتدن سونرا احضار اولونان اشخاص گلدیلر و
لازمه تعظیم عمله گتیریپ منتظر فرمایش اولدولار. شاه بویوردوکه:

—سیزی بیر امردن ئوترو مصلحته چاغیرمیشام، گرهك همان خصوصدا بیر
تدبیر گوستره سینیز. چونکه بو مجلس خاصدیر، اونابناء منیم طرفیمن اجازه ت
اولونورکه، اوتوراسینیز.

اشخاص فرمایشی عمله گتیردیلر شاه منجم باشین خبرینی القا ائتدیکدن
سونرا بویوردوکه:

—آیا، سیزین رأیینیزه گوره من نه قسمی تدبیرایله بو حادثه نی ئوز
وجودومدان دفع ائده بیلره رم؟

حضرات جمله سی حیران قالدیلار. بیر دقبه سکوتدان سونرا وزیر میرزه
محسن باشلادی دانیشماغا:

بونده، کمینه نین اخلاصی دولت علیه نسبت بدیهیاتداندير. البته،
قبله عالمین خاطرینده دیرکه، پدر بزرگوارلارینین ایام سلطنتینده بیر پاراناقص
العقل کیمسه نه لرین وزارتیه مباشرتی اولماق سببی ایله خزینه آمره نه مرتبه ده
نقوددان خالی اولموشدو. بو کیفیته حالی اولدوقدا من تدبیرینه اقدام ائتدیم
و قرار قویدوم که، چاکران درگاهدن هرکیمسه که، بیرشغله ویا بیر ولایتین
حکومتینه منسوب اولسا، فراخور حالینا گوره بیر مبلغ برسم پیشکش خزینه یه
تسلیم ائتسین و علاوه هر زمان که، قبله عالم بیر امیرین کاشانه سینى تشریف
قدومی ایله مبارک ائتسه، صاحب کاشانه اقمیشه نفیسه پای انداز و بیرمقدار
پول پیشکش ائله سین. بونوع تدبیرین واسطه سیله ایندی که، قبله عالمی
جلوسونون یددینجی ایلمی دیر، خزینه آمره الحمد لله والمنة، نقود و افره دن
مالا مال دیر. عموم وزارتین پیشرفتینده بنده کمینه طرفیندن بی تجربه لیک غیر
متصور دیر، اما کواکین مقابلینده تدبیر گوسنرمکه الحق عاجزم.

بوندان سونرا سردار زمان خان شروع ائله دی:

—بوچاکر خالص، ساققالیمین توکونو دولت علیه نین خدماتیندا اخلاص و
هنر ایله آغارتمیشام. مثلا، اون ایل بوندان اقدام که، طایفه عثمانیه بکیرپاشا
دمیرچی اوغلونون سرکرده لیگی ایله یتمیش. مین نفره قریب خاک ایرانا هجوم
گتیرمکه مصمم اولموشدولار: قبله عالمین پدر بزرگوارى ایران قوشونونون

سردار لیغینی منه واگذار ائتدی. اگرچه بیریم قوشونوموزدا حساب و عدده طایفه عثمانیه دن کم دگیلدی، نهایت، منیم حیقیم گلدی که، فرقه ناجیه نین قوشونون گروه ظالنه نین مقابله نده تلفه وئردیریم. اونا بناء امر ایتدیم که، عثمانیه سرحدیندن تا نهایت ملک آذربایجان تمام دهاقینین زراعتینی خراب ائتسینلر و چارپالارینی قووب گتیرسینلر، کورپولری داغیتسینلر و یوللاری پوزسونلار. وقتاکه، بکیر پاشا سرحدیمیزه داخل اولدو، اگرچه مقابله نده بیزیم قوشوندان بیر نفر گورمه دی، اما یوللار بیر مرتبه ده خراب اولونموشدو که، اصلاً ئوزوایله توپخانا کتیرمکه قادر اولمویوب، آنجا آتلی و پیاده سیله انواع زحمتده تبریزه وارد اولدو و هر طرفه دسته گوندرب ذخیره تحصیلنه اقدام ائتدی. الینه بیرجه و بیر ئوکوز و قویون دوشمه دی. ناچار اوچ گوندن سونرا افتان و خیزان، آج و افسرده تبریزدن کوس رحلت دوگوب قاچدی. بو تدبیر ایله ملک ایران طایفه بیگانه نین هجومندان محفوظ قالدی. یوللاری پوزماق و کورپولری ییخماق بیر مرتبه ده تدبیر مفید گوروندو که، دولت علیه یه بکیر پاشا قاچاندان سونرا دخی بیله صلاح گوردو که، اوللاری همیشه بوقراردا باقی قویسون، دوباره طایفه بیگانه نین هجوم کتیرمک احتیاطی ایله. بو طریق ایله دولت علیه نین قوشونوندان بیر نفرین دخی بورنو قاناماییب، عساکر منصوره نین جمله سی همسایه دشمنلرین وحشتی ایچون سالم قالدی.

بیله ایشلر خصوصوندا آستانه علیه نین قوجا ایتی تدبیر گوسترمکدن عاجز دگیل! اما کواکب ایله مخالفت ائتمکده عقلیم هر بیر علاجدان قاصر گورونور...

شاهین وحشتی غایتده زیاده لنمکه باشلادی. سونرا مستوفی میرزه یحیی تکلمه گلدی:

—بو بنده حقیر وزیرین اقربی و دست پرورده سی اولدوغوم سببه و اونون وجودو واسطه سیله بومنصبه یتیشدیگیمه گوره، اخلاص و صداقت گوسترمکده بالکلیه اونون نیت حسنه سینه وقایداسینا پیروی لیک ائتمیشم. مشخصدیر که، قوشونون و واسط صاحب منصبانینواجبی قبله عالمین فرمانی موجبینجه و منیم امضایله ولایتلرین مداخلیندن حواله اولونور. چونکه خزینه آمرده نقدودان نقصان گورسنمیشدی، نجه که، وزیر ذکر ائله دی، اونا بناء من بو جهتن غایتده دل افسرده ایدیم. اگرچه من فرامین واجبی امضاء ائدیب ولایتلره حواله ائتمیشم که، واجبلرین قطعی ایله دولت علیه خلقین نظرینده بی اعتبار گورونمه سین، اما مخفی هربر ولایت حاکمینه پیشراز وقت مکتوب گوندرمیشم که، منیم طرفیمدن جداگانه نوشته اولمامیش، محض فرمان موجب ایله واجب اجرا ائتمکدن اعتراض ائتسینلر. همین تدبیر سببی ایله خزینه آمره نین مداخلی چوخ تزیاید بهم ائدیدی و قوشون خلقی و صاحب منصبلر اگرچه بی وصول موجب قالیبلار، اما صلح و آسایش زمانی اولماق سببیه و ایرانین کمال اوجوز لوغونا گوره، مواجبه زیاده محتاج اولمایبلار.

بئله ایشلر خصوصوندا منیم ذهن دقیقیم یدبیمنی گوستیریر؛ لاکن کواکبین
تأثیرینی رد ائتمک ایچون، دوغروسو، هیچ بیر چارهیه عقلیم چاتمیر...
نوبت یتیشدی ملاباشییا، تقریر ائله دی:

—جناب اقدس الهی قبله عالمین وجود مبارکینی ائمه اطهار حرمتینه
جميع آفات سماویدن وارزیدن محفوظ ائتسین! بوداعی دوام دولت قاهره نین
اخلاص و صداقتی، سلسله جلیله صفویه نسبت توصیفدن خارجدیر!

قبله عالمین پدر بزرگوارلاری زمانینلا منصب ملاباشیلیغا سرافراز
اولدوغومدا نصف ایران، حتی پایتختین یاریسی دخی سنی مذهب ایدی. اول،
مواعظ حسنه و ثانی، تخویفات کثیره سببی ایلله تمام سنی مذهبلی راه راست
مذهب اثناعشریه هدایت ائتمیشم.

ایندی آللهین کرمیندن صفحه ایراندا بشر آلتی نفردن زیاده سنی تاپیلماز.
بو خصوصدا ایران خلقیندن دخی کمال رضامندلیگیم وارکه، به مجرد تکلیف
قدیمی آتا و بابالارینین مذهبلیندن ال چکیب هدایته راغب اولدولار.

حتی من ایسته دیم که، جهودلارا وارمنی لره دخی ال قاتیب اولاری دا شیعه
مذهبنه دوندریم، اما بیر پارا خیراندیش کیمسه نه لر مصلحت گورمه دیلر که،
لزومی یوخلور. چونکه هرتورپاقدا جهوددان وارمنیدن بیر آز وار، بیزیم
تورپاغیمیزدا دخی بیر آز اولمالاری مصلحت دیر.

علاوه، مشخص دیر که، ائمه اطهارین احداث صریحه سی موجبینجه اسلام
ملکینده تخته و تاجه مالک اولان کیمسه نه ذات شریف و واجب الاطاعت محسوب
اولونماز. زیرا که، بودرجه عالیله امامه ویا اونون نائبی مجتهد اعلمه
متعلق دیر. اونا بناء من جميع خطبایه حکم یاردیم که، تمام ولایتلرین منابرینده
خلقه اعلام ایتسینلر که، همان احادیثین سلسله صفویه شمولو یوخلور.
زیرا که، خاندان نبوتدن و دودمان امامتدن ظهور ائدیبلر و واضح دیر که، ائمه
همان احادیثی غیریلرینین حقینده بویورموشلار، نه ئوز اولادلارینین.

بو اوقات که، قبله عالمین وجودی تأثیر کواکبدن محل خطرده دیر، منیم
اوره گیم غصه دن، تابه ده کی بالیق کیمی بربان اولور وقاصر عقلیمه بئله
یتیشیر که، او ملعون منجم باشینین ئوزو بو ایشین چاره سینی بیزدن آرتیق
بیلیر. اوقبله عالمه خیانت ائدیبلر که، کواکبین تأثیرینی بیلدیریب دفعی نین
علاجینی اظهار ائتمه ییبلر، البته، بیر خبیث فکره گوره؛ نجه اولابیلر که،
زهری گوستره، پادزهری گوسترمکدن ئوزونو کئار چکه؟

پیغمبر صلوات اله علیه بویوروبدور که: «کل منجمین کذاب!». بو حدیثی
من اونلارین ئوز احوالینا اسناد ائدیرم، نه علملرینه، چونکه او ملعونلارین
اخباری اکثر اوقات نتیجه باغیشلاییر، اما ئوزلری یالانچی و بدذات دیرلار!

قبله عالم اونون ئوزونو چاغیرسین، بو حادثه نین دفعی ایچون اونون
ئوزوندن علاج ایسته سین، اگر اوز گتیرسه، بویونو ووردورسون.

ملاباشینین منجمباشی ایله عداوت سابقه‌سی وارییدی. بو کیفیت اونون ایچون چوخ یاخشی وسیله گوروندوکه، اونون و سایر منجم‌لرین گور پدرینی یاندیرسین.

الحق، منجمباشی دخی گورونورکه، چوخ احمق‌ایمیش. نه لازم اولموشدو که، بئله وحشتلی خبری شاها وئریب بو قالماقلا سبب اولو و ئوزون دخی هلاکته سالو؟

منجمباشیا اواخرده بو بحثی وارد ائدیردیله، جواب وئیردی که: —من قورخدوم که، اگر بو خبری شاها اقدم یتیمه‌سم، ئوز که منجم‌لر اونو یتیره‌لر؛ من شاهین نظرینده خرنادان قلمینه کئده‌رم، متصدن معزول اولام.

بهرصورت، شاهین منجمباشیدان همان نامبارک خبره گوره زهله‌سی کئتمیشدی. ملاباشینین تحریکی اولمامیشدا بوحالدا کمال غیظ اونا اوز وئریب، خواجه مبارکی قائم‌صوت ایله صدا ائتدی. خواجه حاضر اولدوقدا بویوردوکه:

—بو ساعت فراش گوندر، منجمباشینی منیم حضوروما کتیرسین! خواجه قاییدی، بیر ساعتدن سونرا منجمباشی حاضر اولدو. شاه غضبلنمیش آسلان کیمی دیزی اوسته چوکوب خطاب ائتدی: —پدرسوخته، کواکین آفتیندن منی قورخودارسان و علاجینی گیزلرسن؟! حلال!

طرفه‌العینده جلاد مهیب بئلینده خنجر، الینده طناب ایچری گوردی. بیچاره منجمباشینین ارواحی اوچوب باشلادی یارپاق کیمی تیتره‌مکه، شاه جلادا بویوردوکه:

—آپار بو سگین بو ساعتده بویونو وور! سردار زمان خان اگرچه اهل شمشیراندی، اما چوخ رقیق القلب آدم‌ایدی. منجمباشینین حالینا ترحم ائدیب آیاغا دوردو، عرض اولده‌دی که:

—تصدقون اولوم، بو سگین بویونو وورولاندان سونرا حادثه‌نین دفعی ایچون کیملن علاج سوروشا جاقیق؟ بو بنده ذلیل، استدعا ائدیره‌م که، منیم ساققالیمین آغ توکلمری حرمتینه اونون قتلیندن گذشت ائدیب، حادثه‌نین علاجی خصوصوندا اوندان تدبیر سوروشاسینیز. اگر موافق خواهش جواب وئرمه‌سه، اووقت مقصر و مستوجب القتلدیر.

شاه جلادا بویوردوکه:

—اونو قوی کئت!

سونرا منجم باشیا رجوع ائدیب دئدی که:

—ملعون، بو ساعتده حادثه‌نین دفعینه علاج گوسترا!

بیچاره منجم باشی یامان حالدا ایدی. حادثه‌نین دفعینه هیچ‌بیر علاج بیلمه‌ییردی. اما ئولوم قورخوسوندان اظهارینا اقدام ائده بیلمه‌دی؛ عرض اولده‌دی که:

—تصدقون اولوم. حادثه نين علاجى ممكن دور. منه بير ساعت مهلت وئرين،
 گئديم «زيچ اولوغ بگه» ملاحظه ائديم، قايديم عرض ائله ييم.
 «زيچ اولوغ بگ» ده هرگز بو نوع حادثه لرین دفعى ايچون بيرشئى مرقوم
 دگيل، امانجم باشى ايسته دى كه، بوبهانه ايله ئوزونو استاد مولانا جلال الدينين
 يانينا سالسین واوندان مشورت سوروشسون؛ چونكه اونو نجوم علمينده
 ئوزوندن آرتيق تجربه لى بيلمېردى.
 شاه رخصت وئردى. منجم باشى چيخمايش خواجه مبارك ايچرى گيريب
 عرض ائله دى كه:

مولانا جلال الدين حضور مبارك مشرف اولماق ايسته يير؛
 شاه بويوردو؛

—چاغير گلسين!

منجم باشى دئدى كه:

—بيرآز حضوردا قال!

مولانا اطاعا داخل اولوب شاها لازمى ستايش عمله كتيردى. شاهين
 اشاره سى ايله اوتوروب عرض ائله دى كه:

—قبله عالم ساغ اولسون، اگرچه بوبنده پيرليك سببى ايله درخانه دن
 كنار اولوب گوشه گيرليك اختيار ائتميشم، لکن بو اوقات، يعنى نوروزدان
 اون بشرگون كچميش مريخين عقرب ايله اقتران ائتمه لریندن قبله عالمين ذات
 مبارکينه احتمال صدمه عظمى اولدوغو ايچون واجباتدان بيلمديم كه، حضور
 پر نورا شرفياب اولوب پيش ازوقت حادثه نى اعلام ائديب، دفعينه تدبير
 گوستريم. بو خاطره كه، مبادا بو كيفيت جوان منجم لرین بصيرتیندن مخفى قالا!
 شاه نهايته خوشحال اولوب بويوردو كه:

مولانا، بيز ائله اوخصوصدا گفتگو ائديرديك. حادثه معلوم دور. تدبيرينى
 اظهار ائدين.

مولانا عرض ائله دى كه:

—قبله عالم بو ايام نحوسته، يعنى نوروزدان اون بشرگون كچنه دك
 ئوزونو سلطنتدن خلع ائده وتختو تاجى تسليم ائيلميه بير مجرم وواجب القتل
 كيمسه نه يه وئوزو خلقين نظريندن ناپديد اول. اوصورتده كواکين تائيرى
 همان مجرمين باشيندا چاتلاياجاك؛ چونكه اووقت ايران پادشاهى اودور.
 ائله كه، حادثه واقع اولور و مجرم كه صاحب تختو تاجدير، هلاکته
 يتيشير. اوزمان قبله عالم اختفادان چيخيب گنه تختو تاجه مالك اولور وكمال
 اقبال وعافيتده سلطنت ائدهر.

اما گرهك خلقدن بير كيمسه نه بوتدبيرى بيلميه وطن ائتميه كه،
 قبله عالم عاريتا تختو تاجدن الچكير؛ تاكه، همان مجرمى كه، تخته چيخاجا فدير،
 مستقلا پادشاه بيله لر وگرهك حرمانه خاتونلارينين دا طلاقى وئريليب كين كاغلرلى
 ييرتिला. سونرا اولارا تكليف اولوناكه، عباس محمد اوغملوناكه، دخى پادشاه

دگیل و بیر فرددیر، افراد ناسدن دوباره منکوهه اولوب فقر و قناعته راضی اولورلارمی؟ هر بیررسی که، راضی اولسا، اونا دوباره عباس محمد اوغلونا نگاه اوخونا و کین کاغذی یازیلا و هر بیرری که، راضی اولمسا، همان ساعت بوراخیلا...

منجم باشی مهلکه دن قورتاردی. شاهین بشره سیندن بالکلیه قورخو اثری رفع اولدو. رنگی آغارمیش ایکن قیرمیز یلیغا تبدیل تاپدی. افراد مجلسدن مولانا نین عقل و کمالینا آفرین صداسی سقفه بلند اولدو. شاه بشاشت ایله ملاباشییا متوجه اولوب سؤا ائتدی که:

— احکام شرعه مطابق بیر غایتده مجرم و راجب القتل کیمسهنه نظرده وارمه که، سلطنتی و تخت و تاجی اونا واگذار ائدک؟
ملا باشی جواب وئردی که:

— پروردگار عالم قبله 'عالمه عمر طبعی کرامت ائتسین. بوشهر قزوینده بیر نفر نابکار پیدا اولوب دورکه، جمع روی زمبنده اوندان مجرمتر و قتله مستحق بیر کیمسهنه تاپیلماز؛ آدینا یوسف سراج دئیورلر. معلوم دگیل که، هارادا تربیت تاپیدیر. آنجا بو اوقات شهر قزوینده ساکن اولدوغو ایچون اجامر و اوباشدان ئوزونه مرید جمع ائدیب، همیشه علمای گرامین و خدام شریعت غرانین ضربه و ذمینه زبان گشادیر.

بو ملعون همیشه ئوز مریدلرینه صراحنا ذکر ائدیرکه، گویا علمای گرام عوامه فریب وئریرلر. مثلاً، اونون عقیده سیله گویا اجتهد لازم دگیل و خمس و امام مالی و ئرمک خلاقدیر و گویا علما فوت اولان مجتهدین رائیینده قالماغی اوچنتدن عواما جائز گورمورلرکه، ئوزلرین بن بازار ی رواج اولسون. وبوندان علاوه، دولت علیه دخی بحثلر وارد ائدیر. دئیورکه، کدخدان توتמוש پادشاهان دك کل ارباب مناصب اهل ظلمه و قطاع الطريق دیرلر، ملک و ملته هرگز بونلاردان بیر منفعت عاید دگیل، همیشه ئوز هوای نفسلری ایله بیچاره خلقي جریمه و مؤاخذه و معاقب ائدیرلر، ئوز رفتارلاریندا هیچ بیر قانون و قاعده یه متمسک دگیل لر، بو گونه رفتار آنجا اهل ظالمون و قطاع الطريقلرین عملی دیر. و دخی ذکر ائدیرلرکه، مذهب تناسخه تاملدیر.

بو داعی دوام دولت قاهره بئله صلاح گورورم که، قبله 'عالم سلطنتی و تخت و تاجی بو ملعونا تسلیم ائتسین که، کواکین تاثیریندن ئوز جزاسینا یتیشیب درك اسفله واصل اولسون.

افراد مجلس کلا بو رأیی تصدیق ائدیب قائم صوت ایله دئدیلر که:

— یوسف سراج پدرسوخته بالکلیه قتله سراوار و بلای آسمانییه مستحق دیر. شاه خوشحال اولوب بویوردو که:

— راضیام اونون هلاکینا! صاباح بوتدییو تمام و کمال مجرا اولونا جاقدیر. افراد مجلسی مرخص ائتدی. مجلس داغیلدی.

اولورکه، خواننده لر بو گزارشین وقوعوندا شبهه ائدیب اونو کذبہ حمل ائده لر؛ بو صورتده من اولاردان توقع ائدیرم که، «تاریخ عالم آرا» دا شاه عباسین جلموسونون یددینجی ایلمینده صادر اولان واقعهیه ملاحظه ائتسینلر.

ایندی بیزه لازمدیر که، یوسف سراجی تانیداق که، کیمدیر؟

شخص مذکور قزوینین قریه لریندن بیرینده کربلای سلیم آدلی بیردهقانین اولغلوایدی. چونکه کربلای سلیم بیر مؤمن ومنقی آدامایدی، ایسته دی که، اولغو ملا اولوب علما سلکینه داخل اولسون. اونا بناء اونو اوشاق ایکن گتیریب شهر قزوینده مکتبه قویدو. بیرنجه ایلدن سونرا یوسف سراج که، حد بلوغا یتیشیب، آثار رشد ئوزونده ملاحظه ائله دی، تحصیل علم ایچون اصفهانا گتدی. اورادان دخی بیرنجه ایلدن سونرا کربلایا روانه اولوب، بویوک عالمربن مجلسینده تکمیل علومه شروع ائدی. مدت مدید، اورادا مکت ائدیب تمام علوم اسلامییه واقف اولدو. چونکه علمانین اکثر اموردا تقلیینی مشاهده ائدیدی، اونا بناء بو صنفه نفرت بهم ائدیب، ایسته مه دی که، ئوزونو اولارین زمره سینه داخل ائتسین.

کربلادان قاییدیپ وارد اولدو همدانا؛ اورادا اوستا خلیلمین یانیندا قیرخ یاشیندا ایکن سراجلیق صنعتینی بیرایل مدنینه ئوگره نیب قزوینه مراجعت ائدی. زیرا که، بوشهر پایتخت اولدوغو ایچون اونون صنعتینین رواجی بورادا آرتیق گورونوردو.

قزوینه وارد اولاندان سونرا تاهل اختیار ائدیب دکان آچدی، ئوز کسبی ایله ئوزونو وعیالینی ساخلا ماغا مشغول اولدو.

چونکه بیر مرد سلیم النفس ونیکو کارایدی، همیشه علمانین و ارباب مناصبین حرکات ناشایسته سی اونون خاطرینه توخونوب، اولارین ذمیندن و ضربیندن دیلمینی ساخلا ماغا قادر اولما بیلمیردی. اگرچه بنوع جانگدازلیق اونا صادق وخضراندیش دوستلار بهم ائدی، نهایت، آخردا بدبخت لیگینه باعث اولدو.

صاباحی گون شاهین بویروغو ایله گون اورتایا ایکی ساعت قالمیش تمام اعیان و اشراف وارکان دولت و علما وسادات و جمله ارباب مناصب، کدخدان توتמוש وزرایادک دربار شاهیده حاضر اولوب، هرکس ئوز یرینده دوروب کمال سکوت وبی استحضار لیلایله شاهین حضورونا منتظر ایدیلر. بوحالدا شاه باشیندا تاج والینده جواهرنشان توپوز، قولوندا جواهر بازوبندلر، بئلمینده کمر و شمشیر مرصع ظاهر اولوب دربار اطاعیندا که، بیر آرشین یردن رفعتلی و خلقه باخان طرفی بالمره آچیق وبی حائلدی، تخته چیخیب اوتوردو و اوزون حضار دربارا توتوب خطاب ائله دی:

—جماعت، ایملی یددینجی سنه دیر که، من جناب اقدس الهی نین مشیتی ایله سیزه پادشاهام وبه قدر امکان سیزین هر بیر یرینیزه نوازش و مرحمت گوسترمیشم

وسیزدن دخی چوخ راضی و خوشنودام؛ چونکه صفویه اوجاغینا اولات ارادت سببی ایلله همیشه منه اخلاص و صداقت گوستریبسنیز.

ایندی بیر پارا سببلره گوره که، کشفینی من سیزه لازم گورمورم، من مجبورم که، سلطنتدن ال چکیب تختو تاجی بیر کیمسه نهیه واگذار ائدیم که، بو رتبهیه مندن الحق و شایسته دیر. همان شخصی ملاباشی و سردار زمان خان و وزیر و مستوفی و مولانا جلال الدین و منجم باشی سیزه گوستره جکلمر. گره که کلا گئدیپ کمال شکوه و وطننه ایلله اونو گتیریب، بو تختین اوستونده اوتوردوب، مستقلا ئوزونوزه پادشاه بیلله سینیز. وای او کیمسه نین حالینا که، منیم فرمایشیمدن تخلف ائدیپ، اوشخصین اطاعتینده قصور گوستره!

شاه بو سؤزلری تمام ائدیپ، تاجی باشبندان گوتوروب تختین اوستونه قویدو و تمام لباس فاخرینی سویونوب، شمشیر و کمرینی آجیب، بیر مندرس لباس اگنینه گئیدی و خلقه متوجه اولوب دئدی که.

—ایندی من افراد ناسدن بیرمرد فقیرم؛ عباس محمد اوغلو. دخی منی آختارماین که، گوره بیلمز سینیز! خدا حافظ دئییب، تختدن دوشوب حرمخانهیه روانه اولدو.

حضار مجلس حیران قالدیлар. بیللمه دیلر که، بو کیفیتنی نهیه حمل ایتسینلر...

حرمخانهده جمله حرملر شاهین فرمایشی ایلله بیر اطاعا حاضر اولوب قدومونا منتظر ایدیلر. شاه مندرس لباسدا همان اطاعا داخل اولدو. خوبان حرم اونو بوهیئته گورنده آن قالدیлар قهقهه ایتسینلر، اما شاهین مهیب باخیشی و قاشقاباغی اولارا بو حرکتدن مانع اولدو. شاه همان ساعت خواجه مبارکه بویوردو که:

—ملا رسولو ئوزونون ایککی یولداشمی ایلله حضورا گتیر!
ملالار دیشقاریدا پیش از وقت حاضر اولموشدولار. حضورا داخل اولدوقدا شاه اوتورماغا اشاره ائتدی. سونرا اوزون حرملره توتوب خطاب ائله دی:
—منیم عزیز همفراشلاریم! من کمال افسوس ایلله مجبورم که، بیر یامان خبر سیزه اعلام ائدم. سیزه معلوم اولسون که، ایندی من دخی ایرانین پادشاهی دگیلم، دخی منیم عمارتیم و دولتیم یوخلدور که، سیزی زینت و زیورده و عالیشان اطلاقلاردا ساخلییام. من افراد ناسدن بیر فقیر و بی چیز کیمسه نهیم. اونا بناء لابدم که، سیزین طلاقینیزی وئریب جمله نیزی آزاد ائدیم که، هرکسه مئیلینیز اولسا، اونو اختیار ائده سینیز.

سونرا اوزون ملا رسولو توتوب بویوردو که:

—بولارین صیغه طلاقلارینی جاری ائیله!

ملا رسول هامیسینین طلاقینی یانیندا کی عدلئین حضوروندا اوخودو. خوبان حرم گوردولر که، بیر غریبه ایش اوز وئردی، چوخ خوفه واضطرابا دوشدولر. هیچ کیفیتدن حالی اولمادیقلاری ایچون بیللمه دیلر که، بونجه قضیه دیر، جمله سی حیران قالدی...

طلاق تمام اولدوقدا شاهین بو یروغوا یله اولارین کبین کاغذلرینی خواجه مبارک بیرتدی. شاه دوباره خوبان حرمه متوجه اولوب دئدی که:
—اگر سیزدن هر بیرینیز فقره وقناعتنه راضی اولوب، منی یعنی عباس محمد اوغلونو ارلیکه قبول ائدیرسه، تزه دن بو عبارت ایلله اونا صیغه نگاه اوختدوررام.

حرملمرین کلیمسی تزه دن راضی اولدولار که، شاهان منکوهه اولسونلار. چونکه شاه چوخ جوان و گویچک اوغلان ایدی و بیرده حرملمر بو امری ظرافت کیمی بیر شئی قیاس ائدیردیلمر. و هرگز عقل لرینه چاتمیردی که، شاه عباس غفلتا بیرعباس محمد اوغلو اول. اما اولارین جمله سیندن ایکی نفر دلبر خوبرو که، خلاف رضای ایلله شاهین حرمخانه سینده دوشموشدولر، غایت شرم ایلله و آهسته سسرله عرض ائتدیلمر که:

— بیز پادشاهان منکوهه اولموشدوق وئوز بختیمیزدن و درجه میزدن چوخ خوشنود ایدیک؛ ایندی که، بو بخته ورلیکدن محروم اولدوق عباس محمد اوغلونا اره گئتمگی قبول ائتمیریک.

همان ساعت بوایکی نفر مرخص اولوندو. اولارین بیرسی گرجی قیزی ایدی که، گرجستان والیسی شاهان پیشکش گوندرمیشدی؛ همان گونون صاباحیسی ئوز عمیسی اوغلوا یله تمام جواهراتین و ملبوسانین کوتوروب، زیاده پول ایلله وطنینه مراجعت ائتدی.

گرجستاندا اونون نقلینه باور ائتمه یب بئله فرض ائدیردیلمر که، گویا او قاجیدیر. و ایسته ییردیلمر که، اونو گئری قایتار سینلار. اما بیلیمیرم که، نه امر واقع اولدو که، اونو اونوتدولار و قیز ببر جوان گرجیه اره گئدیلمر آخر عمر ونه دک گرجستاندا تالیدی.

اوبیرسی دلبر قزوین اهلیندن بیر تاجرین قیزی و بیر جوان و خوشرو اوغلانا نامزد ایدی. خوبرو اولماق ایچون غفلتا شاهین دلاللارینین چوغولچولوغو ایلله آتاسیندان مطالبه اولونوب شاهین حرمخانه سینده داخل اولموشدو؛ ذکر اولونان کیفیتتی ئوز آرزوسونا یتیشمکه و سبله بیلیم آتاسی ائوینه قایتیدی و نامزدینه اصل اولدو.

سایر حرملمرین نگاهی مجددا عباس محمد اوغلونا اوخونوب خواجه مبارکه امر اولوندو که، جمله سیننی همان ساعت قزوینین آلتینجی کوچه سینین باشیندا معین اولونان بیر ائوه پیاده کوتوروب یتیر سین، ئوزو دربار شاهیه قایتیین. سونرا عباس محمد اوغلو حرمخانه دن چیخیب اوزا قلاشدی، ناپدید اولدو.

یوسف سراجین دکانی شاه مسجدینین میدانینین مشرق سمتینده واقع ایدی. گون اورتادان ایکی ساعت کچمیشدی. یوسف سراج فریضه ظهیری ادا ائدیلم، اوتوروب، الینده بیر جلووی تکیب تمام ائدیردی، چونکه مشتری تاپشیر میشدی که، گرهک اوگون حاضر اول. بانیندا دوستلاریندان ایکی نفر دخی و ار ایدی که، اونون صحبتینه قولا ق آسیردیلمر. یوسف سراج باهالیقدان

شکایت ائیدردی که، بیچاره فقیر کسلر همان ایل چوخ اضطراراً دوشموشدولر؛ چونکه کچن ایل نهایتده قوراقلیق اولماق سببایلله و قزوینین اطرافیندا سویون قلمتی جهتیایلله اکثر محصولات یانیب عمله گلمه میشدی. بو کیفیت باهالیغا باعث اولموشدو. یوسف سراج دئییردی:

—تعجب ائدیرم بو دولتن که، قزوینه سو چیخارماق هزارگونه استطاعت و قدرتی وار، اما بئله غفلتده دیر که، اصلا بوا مردم ملتفت اولماییب ئوز رعایاسینین حالینا و پایتختینین رونقینه توجه ائتمیر.

بو حالدا میدانین مغرب سمتیندن بولوت کیمی توز قالخدی یوسف سراج ایکنه سی الینده باشین یوخاری قووزادی، گوردو که، بیر اساس پیدا اولدو و اصلا خیالیندان کچیرمه دی که، بو اساس و تدارک اونون ایچوندور.

قابقدا اون ایکی شاطر قیوریق گئیینمیش، چهار گوشه بورک باشلاریندا، اونلارین دالیسینجا اون ایکی علمدار الوان علملر الیرینه، سونرا دسته پیشخدمتان که، بیرسینین باشیندا بیر مجمعی واریدی که، دسته فراش، الیرینه آغاج، اونلارین عقبینده میراخور، یده گینده بیر ترکمن آتی؛ جواهر نشان یهرواسباب اوستونده، مرصع رخت باشیندا، مرواریدسینه بند دوشونده، زمرد قوتاز بوینوندا.

بونلاردان سونرا ملاباشی و سردار زمان خان، وزیر و مستوفی و مولانا جلال الدین و منجم باشی، علمای گرام و سادات عظام و سایر اعیان و اشراف و ارباب مناصب و بیردسته پیاده و بیردسته آتلی کمال شکوه و آرام ایله گلیردیلر.

اؤله که، یوسف سراجین دکانینا برابر اولدولار، هامیسی دایاندی، ملاباشی و سردار ایره لی دوروب یوسف سراجا کورنوش ائتدیلر. یوسف سراج آیاغا دوروب تواضع اؤله دی، اما غایت تعجبده. سونرا ملاباشی تکلمه گلیب دئی: — قضائین تقدیریندن، اوستا یوسف، بوگون سن بیزیم پادشاهیمیز سان. ایرانین سلطنت تختی بو حالدا شاه عباسین وجودوندان خالی دیر. بیزلری سرافراز و خوشبخت اؤله یین، دربار شاهیه تشریف فرما اولون که، جلوس همایون واقع اولسون.

یوسف سراج کمال تحیره دوشوب هیچ بیلمه دی که، بو نه واقعه دیر. اونون قاباغیندا تمام ارکان دولت دورموشدولار. بوسؤزلری اونا ملاباشی دئییردی که، ایراندا بیر متین کیمسه نه حساب اولونوردو. اما کیفیت بیر مرتبه ده غریب ایدی که، یوسف سراج اونون دوغرو اولماغینا، باوجودیکه، گؤزو ایله گؤروردو، هرگز اعتبار اؤده بیلمیردی. عاقبت مقام جوابه گلیب دئی:

—منیم مخلوموم ملاباشی، من جنابینیزی ایراندا متین آدمالاردان حساب ائدیرم، بیلمیرم که آیادلی اولوبسونوز، یابنگ آتیسینیز که، بو قبیل سؤزلری منیم اوزومه دئییرسینیز. من بیر فقیر سراج بابایام. من هارا، تخت و تاج هارا؟

والله، من آنلایا بيلمیره مکه، سیزین بو حرکتینیزی نهیه حمل ائدم...
مات و حیران قالمیشام. توقع چاکرانه ائدیرم که، منه ساتاشمایاسینیز!
سردار زمان خان سؤزه شروع ائله دی:

—اوستا یوسف، سن بو ساعتده قبله عالم سن ویز جمله میز سنین قولون
وسگ آستانه ن واریق! سنه چاکرانه بیزدن توقع ائتمک مناسب دگیل، سن
خسروانه فرمایش ائتمگه شایسته سن! بیزنه دلی اولموشوق ونه بنگ آتمیشیق،
جمله میز عقل سلیم وشعور کاملده واریق، ابا حضرت بارینین تقدیرینه تدبیر
یوخدور. بوگون کل ایران ملکینده سنین سلطنتین مسلم دیر.
ملاباشین قولونا گوره دربار شاهیه تشریف فرما اولون که، جلوس
همایون واقع اولسون.

سونرا اوزون دورد نفر حاضردا اولان پیشخدمتله توتوب دئدی که:
—خلعت شاهانه نی گتیرین، قبله عالمی گئییندیرین!

پیشخدمتله الرینده مجمعی ایله که، ایچینده خلعت شاهانه قویولموشدو.
دکانا آیاق باسدیلار، مجمعی یره قویوب شروع ائتدیلر یوسف سراجین کهنه
پالتارینی سویوندورماغا و خلعت شاهانه نی اونا گئییندیرمگه.

مخالفت بیرانا چاتمازدی. یوسف سراج مقام تسلیمده دوردو که، عقلا
ئوز خواهش لرینی عمله گتیرسینلر. ائله که، لباس گئینمک تمام اولدو، میراخور
مرصع رختلی آتی قاباغا چکدی. یوسف سراجی میندیردیلر آتا، اساس قرار
سابق اوزره دربار شاهیه روانه اولدو. فراشدارین کوچه لرده «بروید! بروید!»
سسی هر دقیقه ده عرشه دایاندی. تمام اهل قزوین ذکورا وانا، صغیرا و
کبیرا پنجره لره و داملار اوستونه چیخیب نظاره یه مشغول اولدولار و کیفیتدن
مخبر اولمادیقلاری ایچون جمله سی حیرتده قالدی

دربار شاهینن قاپیسیندا فراشلار یوسف سراجی آتدان دوشوردولر.
ملاباشی و سردار زمان خان قولوندان یاپیشیب کمال تعظیم ایله عمارتین اطاغینا
داخل ائتدیلر و سلطنت تختینن اوستونده اوتورتدولار. ارکان دولت، علما و
سادات، اعیان و اشرف و ارباب مناصب الطاغین قاباغیندا صف چکیب ال-ال
اوسته دوردولار. ملاباشی دعا اوخویوب تاج سلطنتی قویدو یوسف سراجین
باشینا، شمشر و کمر مرصعینی باغلادی بئلمینه، جواهر بازوبندلری آسدی
قوللاریندان، مکمل توپوزو و وردی الینه، گنه بیر دعا اوخویوب، اوزون خلعه
توتوب دئدی:

—مبارک باد ائدین!

مبارک باد مداسی خلقدن آسمانه بلند اولدو و بارگاهین عمارت لریندن
عکسی تکرار تاپدی. کره نای شادیانه باشلاندی چالینماغا. بو حالدا سرای شاهدن
گویه بیر فشنگ بوراخدیلار. بو علامته گوره شهردن خارج قلعه توپلاریندان
یوز اون تیر شنلیک توپو آتدیلار.

اگرچه سعدی وحافظدن سونرا ایراندا شعر غایتده تنزله دوشوب شعرانین
اشعارى کلا بیمضمون ومحض پوچ لفاظلیق اولموشدو. اما گنه الحمد لله احوالده

بیرنچه نفر صاحب جوهر شاعر پیدا اولدوکه، بداحتا جلوس همایون ایچون قصاد غرا انشاء ائدی، یوسف شاهین تخته چیخماغینی تعریف و ئوزونو حکمتده — سلیمان، سخاوتده — حاتم، شجاعتده — رستم، قدرتده — قضاو قدره تشبیه ائله ییب نظردن کچیردیلر و تاریخ جلوسونو نکته سنجان قزوین بئله تاپدیلا:

«شاه خوبان نبود یوسف ما،

لیک او شاه ملک ایران شد».

ائله که، بو اعمال تمام اولدو، ملاباشی خلقه اعلان ائدی که:

—مرخص سینیز!

هامی دربار شاهین چیخدی، آنجاق یوسف شاه قالدی تختین اوستونده. قاباغیندا خواجه مبارک، باشقا بیرنچه خواجه ایل و عظیم بگ پیشخدمت باشی و بیرنچه پیشخدمت اطاقدان دیشره فراشلار.

یوسف شاه تحیر عالمینده فکره پیچیده اولدو. بیرنچه دقیقه دن سونرا خواجه مبارکه اوزون توتوب سوروشدو:

—سیز کیمنینیز؟

خواجه مبارک جواب وئردی که:

—بیز سیزین چاکران مخلصینیز: خواجه گان حریم، من بولارین بویوگو و بولاردا منیم زیردستلریمدیرلر.

سونرا پیشخدمتلره اوزون چویریب سوروشدو که:

—سیز کیمنینیز؟

عظیم بگ پیشخدمت باشی جواب وئردی که:

—بیز سیزین کمینه نوکرلرینیز: پیشخدمتلر، من بولارین رئیسیم. بولاردا منه تابع دیرلر.

یوسف شاه سوروشدو که:

—بس او دیشقاریدا گوروکنلر کیمدیر؟

عظیم بگ جواب وئردی که:

—اولاردا فرقه فراشدیرکه، همیشه خدمت ایچون کمر بسته دیرلر.

یوسف شاه بویوردو که:

—سیز دخی چوله چیخین. خواجه مبارک، سنن زیردستلرینده چوله چیخسینلار، سن قال!

ائله که، هامیسی غایب اولدو، یوسف شاه خواجه مبارکی یانینا چاغیریب دئدی که:

—سنن بشره ندن من گورورم که، سن گرهک یاخشی آدام اولاسان. سن آله، منه سویله گورورم که، بو قضیه سبب نه دیر؟ چونکه سن همیشه شاه عباسین اندرونوندا اولوبسان، ممکن دگیل که، بو قضیه سنه معلوم اولماسین.

خواجه مبارك واقعا چوخ صاف و صادق آدم ایدی. فکرائتدی که قبله عالمین سئوالیندا حقیقتی گیزلتمک جایز دگیل. چونکه همیشه شاه عباس اوتوران اطاعین قاپیسینین دالیندا دوروردوکه، چاغیریلان ساعت خدمت ایچون حاضر اولسون اونا بناء، کچن گونده واقع اولان گزارش و ارکان مشورتین گفتگوسونو تمام ائشیتیمیشدی. احوالاتدان خبردار ایدی. قضیه نی ابتدان انتهایه دک یوسف شاهان نقل ائتدی.

یوسف شاه سوروشدوکه:

—بس شاه عباس هارادادیر؟

خواجه مبارك جواب وئردی که:

—بیر گدا لباسی ایله ملبس اولوب ناپدید اولدو. معلوم دگیل که، هارادادیر.

یوسف شاه عاقل آدم ایدی. کواکبدن اونون هرگز قورخوسو یوخ ایدی.

آنجا بونوع غیر متعارف طریق ایله ترقی ایتمک اونون اوره گینه بیر وحشت

وقورخو سالیردی. نهایت، بیرئله جماعتین وجودو ایله سلطنتدن ئوزونوکنار

توتماغا اصلا چاره گورمه دی. ناچار امور سلطنتین اجراسینا اقدام ائتدی.

ابتدا فراش باشی اسدیگی احضار ائله دی؛ بویوردو که:

—بو ساعتده اون ایکی فراش ئوزونله گوتوره رسن، گئدرسن ملاباشی

آخوند. صمدی و سردار زمان خانی و وزیر میرزه محسنی و مستوفی میرزه

یحیی نی و منجم باشی صدرالدینی و مولانا جلال الدینی توتارسان، آپارارسان

سالارسان ارکده اولان زندانا، قاییدارسان گلرسن، انجام فرمایشی منه عرض

اؤلرسن!

اسدیگ باش ووروب روانه اولدو. سونرا یوسف شاه پیشخدمت باشی

عظیمیگی احصار ائدی بویوردو که:

—تاپشیر، منه شام حاضر ائتسینلر که، برگون بیرزاد یئممه میشم.

پیشخدمت باشی عرض ائله دی که:

—تاپشیر میشام، آشپزلر شام ایچون طعام حاضر ائتمک مشغولدورلار.

شاه بویوردو که:

—بس سن وخواجه مبارك گلین اطاقلاری و حرمخانه نی منه بیر—بیر گوسترین

و معلوم ائدین که، منیم استراحت اطاعیم هانسی دیر.

پیشخدمت باشی وخواجه مبارك دوشدولر قاباغا، بیر—بیر اندرون

اطاقلارینی گوسترمگه شروع ائتدیلر.

اولینجی اطاقدا الوان فرشلر دوشه نیب، غریبه گل و گیاه ایله و قوش

شکل لری ایله دیواری و سقفی منقش اولموشدو.

ایکینجی اطاقدا هابئله فرشلر دوشنمیشدی و دیوارلاریندا صفویه نسلیندن

وفات ائدن پادشاهلارین و نامدار شاهزاده لرین تصویری چکیلمیشدی. اوچونجو

اطاعین دیوارلاریندا ایراتین سایر سلسله دن اولان پادشاهلارین تمثالی نقش

اولونموشدو. دوردونجو اطاعین دیوارلاریندا شاهنامه ده یازیلان ایرانین قدیم

پهلوانلارینین و مازندران دیولرینین صورتی یازیلیمیشدی که، بیر—بیرلریله

جنگ ائیدیردیله. دیولر بوینوزلو و قویروقلو چکیلمیشدی. بشینجی اطاغین دیولارلاریندا شاه اسماعیل صفوی ایله سایره لرین مابینینده واقع اولان جنگلرین صورتی رقم اولونموشدو.

حرمخانه اطاقلارینین جمله سینین دیولارلاریندا قیز، اوغلان شکلی یازیلیمیشدی که، اوغلانلار قیزلارا گل دسته سی تعارف ائیدیردیله و قیزلار اوغلانلارا پیاله وئیریدیلر وهر اطاقدا رختخواب حاضر ایدی.

یوسف شاه حرمخانه اطاقلارینین بیرسینین ئوزونون استراحتی ایچون مقرر ائدیپ خواجه مبارکدن سوروشدو که:

—حرملرین زینت اطاغی هانسی دیر؟

خواجه مبارک عرض ائله دی که:

—اوباشدا کی اطاق دیر. اما آغزی قیفیلمی دیر. آچاری صندوقدار آقا حسن ده دیر.

شاهین بو یروغوا یله پیشخدمت باشی همان ساعت صندوقداری حاضر ائتدی.

زینت اطاغینین قاپیسینی آچدیله، شاها گوستردیلر: بیر بویوک اطاق ایدی؛ ایچینده هر طرفدن صندوقلار دوزولموش. صندوقلارین قاپاغینی گوتوردولر، غریبه—غریبه زینت و زیورلری شاها گوستردیلر؛ اوجمله دن گران بها کشمیر شالاری، لطیف انات لباسلاری، پاکیزه ایپک پارچالاری، جواهراتدان قایریلمیش گلر و گوشواره لر و اوزوکلر و ممتاز مرواریددن بویونباقلار ایدی.

یوسف شاهین اوچ قیزی واری ایدی. بویوگو اون دورد یاشیندا، اورتانجیسی اون ایکی یاشیندا، کیچیک یاشیندا وایکی اوغلو وار ایدی؛ آلتی یاشیندا و دورد یاشیندا. قیزلارینین هر بیرینه بیر گل و بیر جوت گوشواره و بیر اوزوگ و بیر بویونباغی و بیر دست لباس و بیر رضایی شال و عورتینه بیر دست لباس و بیر رضایی شال آیردی؛ خواجه مبارکه تسلیم ائتدی، بویوردو که:

—بونلاری آپارارسان قزوینین ایکینجی کوچه سینده منیم قدیم ائویمده عورتیمه یتیره رسن. دئیرسن که: منیم جهتیمدن اندیشه ائتمه سین، صباح اوغلانلاریمی حضوره گوندرسین.

خواجه مبارک شئیملری ایکی نفر فراشا گوتوردوب گئتدی.

بووقت گون غروب ائتدی. پیشخدمت باشینین تکلیفی ایله شاه قاییتدی اولینجی اطاعا. قیزیل شمعدانلار یانمیشدی. سفره دوشنمیشدی. شاه اول وضو ائدیپ شام وختن نمازینی ادا ائتدی. سونرا سفره اوستونده اوتوردو. پیشخدمتلر رنگارنگ طعاملار حاضر ائتدیلر. شاه یئدی، دویو، سفره ییغیلدی. آفتابه—لکن گلدی، شاه الینی یودو. قهوه کتیردیلر، ایچدی. قلیان وئردیلر چکدی.

بو حالدا فراش باشی اسد بگ داخل اولوب فرمایشی بیتیردیگینی عرض ائتدی. شاه بویوردو که:

—چوخ یاخش، مرخصن!

سونرا خواجه مبارک قاییدیپ شئیملری یتیرمگینی عرض ائله دی و دئدی که:

—شاهین عورتی و قیزلاری گوندریلن تحفه لردن غایتده وجد ائتدیلر.
نه اینکه اونون جہتیندن اندیشه ائتمیرلر، بلکه بو قضیه مترقی بادن چوخ
سئوینیرلر وشادلیقدان توللانیب دوشورلر.

شاه عورت—اوشاغی طرفیندن خاطر جمع اولدو.
خواجه مبارکدن و پیشخدمت باشیدان بیر پارا احوالات سوروشدو. گنجدهن
دورد ساعت کچدی. آیاغا دوروب خوابگاهینا گلدی؛ رختخوابینی سالدیلار.
پیشخدمت باشینا بویوردوکه:
—قارااول موکملرینه تاپشیر: قرار سابق اوزره هر یرده قارااول
قویسونلار.

سونرا رختخوابینا گیریپ یاتدی. پیشخدمت باشی وخواجه مبارک چیخدیلار؛
هر بیر یسی ئوز مقامینا گئتدی.

صباحی گون یوسف شاه سلام اطاغینا تشریف کتیریب ملا رمضانی و قربان
بگی و میرزه جلیلی و میرزه زکینی که، اونون دوستلاریندان ایدیلر و شاهین
اولارا هر خصوصدا وثوق و ارایدی، احضار ائله دی منصب ملاباشیلیغی وئردی.
ملا رمضان، سردارلیغی حواله ائله دی قربان بگه، خانلیق لقبی ایله وزارت
تاپشیردی میرزه جلیله، مستوفی لیگی میرزه زکی یه، منجم باشیلیق منصبینی
بالمره متروک ائتدی که، دولته و ملته ضرردن باشقا بیر فایداسی یوخ ایدی.
بویوردو تمام ولایت حاکملرینه اعلام نامه و حکم مؤکد گوندریلسین که،
بوگوندن سونرا هرگز جرئت ائتمه سینلر که، بلون تجویز شرع شریف بیر
مسلمانی مورد مؤاخذه کتیر سینلر و باچارماسینلر که، محض هوای نفس لری ایله
بیرکسی جریمه ایده لر و یا قتله کتیره لر و یا بورون—قولاغین کسه لر، گوزون
چیخاردالار و حکمدن علاوه هر ولایته معتمد باخیجیلار تعیین اولوکه، گئدیپ
ولایتلرین احوالیندان و خلقین حوائجیندن خبردار اولوب، گلیب عرض
ائتسینلر.

یوسف شاه بو باخیجیلاری حضوره ایسته ییب دئدی که:
حاکم ولایتلره منیم طرفیمدن اعلام ائدر سینیز که، آلاحدان قورخسونلار،
ناحق ایش توتماسینلار، خلقی تالاییب داغبتماسینلار، رشوت آلماسینلار؛ یقین
بیل سینلر که، بو نوع حرکت آخردا اولارین ئوزلرینین بدبختلیگینه و هلاکتینه
باعث اولور.

اولار مکرر مشاهده ائدیلمر که، بونوع رفتار ایله دولت جمع ائدن کسلر
آخردا باش وئریلمر و یا کمال بدبختلیگه و ذلته و مسکنته دوشوبلر. ایراندا
بونوع ایله جمع اولونان دولتین هرگز هیچ بیر خانداندا دوامی اولماییدیر.
هانی دامغانلی جعفر خانین کورورلاری؟ هانی سلیم خان قاراگوزلونون دولتی؟
هانی شیرازلی میرزا نقی نین املاکی؟ پادشاهان ایران همیشه وقتاکه، بیر صاحب
منصبی ملاحظه ائدیرلر که، پول جمع ائدیپ ثروته چاتییدیر، همان ساعت بیر
بهانه ایله اونو مقام مؤاخذه کتیریرلر، هرنه واریدیر الیندن آلیرلار، ئوزون
هلاک ائدیرلر و یا ذلته و مسکنته سالیرلار.

بو امرده حاکم ولایتلر شبیه دیرلر. زلی لره که، قان سوروب شیشدیکده، صاحبی اولاری سیخار، تمام سوردوقلاری قانی قوسارلار. کیمیسی بو جهتن ئولور و کیمیسی ضعیف ولاغر اولور. واما اگر حاکملر نیک نفس اولوب و ئوز حلال رزقلرینه قانع اولالار، همیشه ئور درجه لرینده باقی وخلق نظرینده معزز و سلاطین نیتینده مکرم اولاجاقلار و گون به گون رتبه لری ازیادی بهم ائده جک. بو سؤزلری تلمقین ائندن سونرا شاه باخچیلاری بوراخی. سونرا بویوردو خراج مبلغی معتدل مقداره دک تخفیف تاپسین و امر ائندی که، هریرده یوللار تعمیر اولونسون و لازم مقاملاردا و مزللمرده کورپولر و کاروان سرالار تیکیمسین و هر ولایتده شفاخانه لر قایریلمسین و مدرسه لر آچیلسین و سوسوز یرلره سو چیخاریلمسین، دوللارا ویتیملره و شیملمره و کورلارا اعانت و حمایت گوستریلمسین و ولایتلرده هر بی سروپا ئوز باشمنا ئوزونو علما سلکینه داخل ائتمه سین، بو خصوصدا ملاباشیدان اجازه ت ایسته سینلر و صنف علما هر یرده خلحقین احتیاجینا کفایت ائدن مقداردن زیاده اولماسین و کل علمایه گذران کفافینجا خزینه ء امره دن وظیفه قرارداد ائندی که، سلطنته محتاج اولوب ارباب مناصبی خدمت شاهیده اهل ظلمه خطاب ائتمه سینلر و امر مرافعه نی که، سلطنتین عمده لوازماتیندانیر، علمانین الیندن آلیب ارباب مناصبین صلحاسینا واکذار ائله دی که، ملت مرافعه جهتیندن ئوزلرینی علمایه محتاج گوروب آنجاق اولاری مرجع بیلمه سینلر و سلطنتدن اوزاق دوشمه سینلر و بویوردو که: وجوه برهر یرده صلحادان دورد نفره منتقل اولوب ولایاتین فقراسینا دفتر اوزوایله صرف اولونسون و حسابی دیوانا گوستریلمسین؛ تاکه، فقرانین بعضی سی وجوه بردن بهره یاب اولوب، بعضی سی محروم قالماسین و امر ائندی که، خمس و امام مالی و ئریلمه سین تا اولاد رسول علیه السلام ذلت سئوالدان آزاد اولوب سایر خلق کیمی ئوز کسبلری ایله وجه معیشت تحصیل ائتمسینلر.

بو خصوصدا معتبر علما یوسف شاه کنب فقه دن فتوالار چیخاردیب گوستردیلر. و ولایتلره اعلامنامه لر گوندردی که، بوندان سونرا بیر کیسه نه جرئت ائتمه سین که، شاه و امنای دولته و چاکران درگاها پیشکش و ئرسین و پای انداز سالسین و هیچ کس پیشکش واسطه سیله حکومت تاپماغی تمنا ائتمه سین، آنجاق ئوز اخلاصینی و حسن خدمتینی بو مطلبین تحصیلینه وسیله بیلسین و مالیات دیوانی هر ولایتده امین شخصلره تسلیم اولونوب خزینه اسمی ایله هریرده دورسون و مصارف سلطنت دفتر اوزوایله تعیین تاپیب لازم اولان اوقاتده هر یرین خزینه سینه حواله اولونسون و رعایا بالکلیه حوالجات مصارفه دن آسوده حال قالسینلار. و دخی مداخل سلطنتین ازیادی ایچون قرار قویدو که، تاجرلر و بگ زاده لر و خان زاده لر و شاهزاده لر، حتی علما و سادات و سایر صنف خلق مداخل املاکدان شهرلرده اوندان بیر، ده اتدا ایگیرمیدن بیر خزینه یه و ئرسینلر و قوشون خلحقین و اهل خدمتینواجبی اصلا لاوصول قالماسین که، سلطنتین نقصی دیر؛ بلکه همیشه ولایت خزینه لریندن بلاتاً خیر مجرا اولونسون. و بیع و شرا اولونان املاکین قیمتیندن دخی خزینه نین نفعی

ایچون تومنه بش شاهى وضع اولونسون وقاعده بیعوشرا ترك اولسون كه، تنخواه صاحبلى بو قاعده نین وجودایله رهن آلیب بورج وئرمگه مایل اولمادیقلاری ایچون ارباب حوائجی مضطر ائدیرلر كه، ملك و ماللارینی ادنی قیمته بیعشرا ائتسینلر بو امیدایله كه، وعده باشیندا ارباب حوائج ملك و ماللارینی استردادیندا عاجز اولاجاقلار.

چون یوسف شاه بیلمیردی كه، میراخور یای فصلی پادشاهلیق آتاری یایلاغا آپاریب بسله مك بهانه سیله اطراف خلقینه چوخ اذیت و جفالار یتیریدی و اولاری چاپیردی، تالاییردی وامیر توپخانه توپچولارین جمله سینه خزینهدن موجب گوتوروب هیچ بیررینه بیرجه وئرمیردی و خزینهدار پادشاهلیق پولون ایچینه چوخ قلوب پول قاتیب خلقه داغیدیردی وقزوین بگ لر بگیسی خلقدن حدسیر رشوت آلیردی و داروغه دولتمنلرله فقرانین مقابلینده اوز گوروردو، كدخدالار قزوینین كوچه لرینی ناتمیز ساخلاییردیلار، جمله سینی معزول ائدیب، یرلرینه ئوزونه معروف اولان شایسته آداملار تعیین بویوردو، ملاباشی آخوند صمد ارکین زندانیندا زندانبانان ائشیتدی كه، اونون منصبینی هم چشمی ملا رمضان وئریملر، غصه سیندن فجعتا هلاك اولدو.

یوسف شاه دخی امر ائتدی كه، قزوینین كوچه لری گئلمسین و ایچینه هریرده ظاهر اولان قویولار ئورتولسون كه، گلیب گئدنلر اولارا دوشمكدن محفوظ اولسونلار و خلقین عرضینه قولاق آسماء و دادینا یتشمگه قاعده و قرار قویلو و بویوردو كه: قزوینین فقراسینا باهابق جهتی ایله پادشاهلیق آمباریندا بوغدا وئریلسین و صاحب و قوف آداملاردان و ماهر كنكانلاردان بیر مجلس مشورت برپا اولوب قزوینه سو چیخارماق ایچون گفتگو اولونسون و تدبیر و دستور العمل تحریر اولونوب نظره یتشسین.

بووقته هلمد طایفه سیندن بیرپاراسی فارس خلیجی نین قرینده بیر محله سکنی ائتمیشدیملر. بوگونلرده اورادان بیر ائلچی عمله سی ایله قزوینه وارد اولدو كه، ایران دولتی ایله مابینلرده تجارت ایچون شروط باغلا سینلار. ائلچینی عمله سی ایله یوسف شاهین حضورنا یتیردیملر.

اونون نوازشاتیندان وعقل و فراستیندن وقاعده جهاندارلیغیندان ائلچی و عمله سی وجد ائتدیملر. بالکلیه مراملارینا نائل اولوب تحفه و هدایا ایله مرخص اولدولار و کمال رضامندلیکله معاودت ائله دیملر.

یوسف شاهین جلموسوندان بیر هفته کچدی. هرگون اونون حسناتیندان و عدالتیندن نوع-نوع علامتلر خلقه ظاهر اولوردو. ایران ایچون ایام فیروزلوق، ایام سعادت و اقبال اوز وئردی. لکن چدفایدا، بنی نوع بشر هیچ وقت یاخشی گونه دونمز. بیزیم بابامیز آدامه و آنامیز حوایه جنتده نه اسکیك ایدی كه، گنه آلمهین امرینی سیندیردیلار و جنتدن قوولدولار؟ انسان بئله دیر!

اهل قزوین هرگون قلعه قاپیلاریندان آدام شقه لرینی آسيلمیش گورمه دیملر و شاه میدانیندا جلادلارین آدام شقه لمه لرینی و دزدان آسماقلارینی و گوز

چیخارماقلارینی مشاهده ائتمه دیلر. بو کیفیت اولارا خیملی غریب گوروندو.
اول دئدیلر که:

«گورونور بو تزه پادشاه چوخ رحملی وحلملی آدامدیر!». سونرا اونون رحمینه وحلمینه بحث لر وارد ائتدیلر. بونو سست راییلیکه وضعیف المزاجلیغا حمل قیلدیلار. بوندان علاوه دخی یوسف شاهدا هزارگونه ئوزگه عیبلر تاپدیلار. مختصر کلام بیر بئله زیاده رحملی پادشاهین تحت امرینده زندگانلیق ائتمک نهایت درجده ملال افزا گوروندو. اسنای معزول خلقین بونوع نیتینی استنباط ائتدیلر و اونون غنیمت بیلمکه فرصتی فوت ائتمه دیلر.

هر بیر یسینین باشینا شورش و طغیان خیالی دوشدو و تزلیکله قزوینده شورش عظیم برپا اولدو. شورشین اولینچی سببی معزول میراخورایدی که کوچده کهنه خزینه دارا راست گلیب، اونا بولداش اولوب سوروشدو: — سن آله، میرزه حبیب، ده گوروم خلق بیزیم تزه پادشاهیمیزین حقینده نه دانیشیر؟

میرزه حبیب جواب وئردی که: — خلقین تزه پادشاهدان زهله سی گئدیر. اونو سست رایی و بیکاره بیلمیرلر
میراخور:

—والله، میرزه حبیب، خلق بیزدن عقمندی دیر دوغرو دئییرلر! سن آله بونجه احمق لیک ایدی که، بیز ائله دیک؟ بیرسراج بی رتبه نی گتیریب ئوزوموزه پادشاه قاییردیق، باشیمیزا بلا آچدیق. قولموغوموزون و اخلاصیمیزین عوضینده منصیمیزی ده الیمیزدن آلدی. ایندی ولایت ایچینده بیر ایتجه آبروموز یوخلور. والله بئله رسوایلیق اولماز که، بیز توتدوق...

خزینه دار: —مگر بیز اونو پادشاه ائله دیک! شاه عباس بئله بویوردو؛ چاره میز نه ایدی؟
میراخور:

—خوب، شاه عباس اووقت پادشاه ایدی، حکمی بیزه روان ایدی. ایندی که، شاه عباس یوخلور، آیابیزه نه مانع دیر که، بو ملعون و بی دینی که، دئییرلر تناسخی مذهبدیر، تختدن آشاغی سالاق، تلف ائده ک، سونرا صفویه نسلیندن بیر شاهزاده نی تخته اوتورداق که، باری نجابتینه گوره تختو تاجا سزاوار اولسون؟!
خزینه دار:

چوخ یاخشی دانیشیرسان! بو خصوصدا بالکلیه من سنینله موافقم. اما بیز ایکی آدامین الیندن نه گلر؟ گئده ک امیر توپخانانین یائینا، اونون راییینی دخی حاصل ائده ک. آخی، اودا بیزیم کیمی معزوللارداندیر.

هرايكسى گئىدىلر امير توپخانه نين اطاغينا. امير توپخانه اولارين گلمگىندن چوخ خوشحال اولدو. غايت شوقايله سوزلرينه قولاق آسدى. بالكليله اولارايله شورش خصوصوندا متفق اولوب دئدىكه:
—بو ايش سواريلرين سركردهسى باقرخانين رضاسى اولمايش صورت تاپماز.

اميرتوپخانه:

—باقرخان منيم ايله چوخ يگانه دوستدور. من بوينوما چكيره م كه، اونو سو امردو ئوزوموزه يوداش ائدم. اونا دئيه جگم كه، بو بى دين يوسف شاهين ايام سلطنتينده لامحاله بيزيم باشيميزا گلن قضيه اونوندا باشينا گله جك. وقت ايكن علاجىنى ائلمك گره ك. يقينيم دير كه، بوسؤز باقرخانا اثر ائده جك. چونكه دونن سلام عامده شاه اونا غضبناك اولوب سرزنش ائديدير كه، چاخير ايچيب، مست اولوب، نماز قيلماغا مسجده داخل اولوبدور. اگر باقرخان بوامره راضى اولسا، پياده لرين سركردهسى فرج خان دخى راضى اولاجاق. فرج خان باقر خانين عميسى اوغلو ودامادى دير، هيچ بير امردو اونون رايينه مخالفت ائتمز. اما سيز دورون، گئدين قزونين كهسه بگ لر. بگى سينين يانينا، اونو دخى راضى ايدين، بوينونا قويون كه، معزول داروغه وكنخدالارا بو خصوصدا گفتگو ائتمكى و اونلارين رايىنى اله آلماغى تعهد ائتسين.

مفتن لر بير بيرلريندن آيريلديلار. هر بيريسى گئىدى ايش گورمگه. مطلب چوخ تز حاصل اولدو.

اوچ — دوردگونون مدتبنده هامى منتخب اولونان كسلرگوروندو وهاميسى شورشه ميل و آماده ليك گوسترديلر. مفتن لر قرار قويدولار كه:
—شنبه گونو صبحدن پادشاهلىق سرايىنى احاطه ائتسينلر و ايچرى داخل اولوب يوسف شاهى تختدن يره ساليب هلاك ائله سينلر. سونرا ئوزلرينه صفويه نسليندن بيرتزه پادشاه تيكسينلر.

مقرر اولونان گونون صبح چاغينداكه، هله پادشاهلىق سرايىنين قاپيلارى آچيلمايشدى، كلى سوارى وپياده تمام مسلح اونون اطرافىنى بورودولر... يوسف شاه كيفيتدن خبردار اولوب بوبوردو كه:

—سرايين قاپيلاريني آچماسينلار. بوگونه نامناسب حرکاتى يوسف شاه ملاباشى سابق آخوند صمدين، سردار زمان خانين و وزير ميرزه محسنين و مستوفى ميرزه يحيى نين ومنجم باشينين و مولانا جلال الدينين طرفيندن كه، اشخاص صاحب قدرت آشكارا اونون بدخواه لارى ايديلر، منظور ائديردى. اونا بناء جلوسونون ابتداسيندا احتياط يولوندان لازم بيليب اولارى حبسه سالديردى. اما مهلكه ئوزكه طرفدن آچيلدى.

بو حالدا يوسف شاهين دخى هواخواه لارى خبردار اولوب مسلح وكثرت وازدحام ايله سراى شاهيه آنا وفآنا اوز قويماغا باشلاديلار. مفتن لرايله مقابل دوروب نصيحت وموعظه يه شروع ائتديلر كه، بو حركتى ترك ائتسينلر؛ فايده

پذیر اولمادی؛ ایش اصلاح و مدارادان کچدی؛ باشلادیلار بیر - بیریلری ایلله آتیشماغا و جنگ ائتمگه. قیامت برپا اولدو. هرایکی طرفدن باش و جانندان کچمگه مضایقه ائتمه دیلر. ایش آتیشماقدان ئوتوب شمشیر وخنجر ایلله بیر- بیرلرینه حمله ائتمگه چاتدی. قان سویرینه آزدی

اوج ساعت یاریم کمال شدتله جنگ طول تاپدی. هرایکی طرفدن آلتی مین نفره قریب هلاک و زخمدار اولدو. عاقبت آثار ضعف و انکسار یوسف شاهین هواخواه لاری طرفیندن مشاهده اولوندو؛ چونکه حق ناشناس خلق پی در پی شهردن چیخیب، مفتن لرین دسته سینه قوشولوب کثرت وقوه لرینه باعث اولدولار. اونا بناء یوسف شاهین هواخواه لاری شکست تاپیم هرکس بیر نوع ایلله باشین معرکه دن قیراق چکدی، جانین قورتاردی.

مفتن لر هجوم ائدیب سرای شاهینین قاپیلارین سیندیردیلار، ایچری داخل اولوب یوسف شاه ی آختاردیلار، تاپمادیلار. یوسف شاه ایتکین اولدو. کیمی سویله دی که، جنگ زمانیندا ئوز هواخواه لارینین دسته سینه قوشولوب ئوزونون حضور و ایلله اولاری جنگه دلیر ائدیردی، اثنای جنگه مقتول اولدو، کیمی دئدی که، گیزله نیب، آرا لیق دان چیخیب، گوزدن ایتکین دوشدو.

خلاصه، مقتوللارین آراسیندا اونون نعشی گورونمه دی. واما بیر باشقا یرده دخی بوگوندن سونرا اونو نشان وئرن اولمادی. مفتن لر سرای شاهین غارت ائتدیلر. اورادان توکولدولر بازارا؛ تمام دکانلاری و کاروانسرا لاری تالادیلار. اورادان چیخیب جهود وارمنی کوچه لرینه آشدیلار؛ هامی سینین ائوینی داغیدیب تاراج ائتدیلر، انواع-انواع بی انداز دلیک و شرارت عمله کتیردیلر. گون باتدی. هرکس ئوز ائوینه و منزلینه قایتدی شورش و غوغا ساکت اولدو.

صباحی گون رؤسای شورش تزه دن ارکه روانه اولدولار. سردار زمان خانی و وزیر میرزه محسنی و مستوفی میرزه یحیی نی و مولانا جلال الدینی و منجم باشینی حبس دن چیخاردیب، گزارش ی نقل ائدیب سوروشدولار؛ -ایندی صفویه نسلیندن هانسی شاهزاده نی تاخت و تاجه سزاوار گورورلر؟ مولانا جلال الدین دئدی که؛

-سیر آله، دئیین گوروم بوگون آیین نچه سیدیر؟

میراخور جواب وئردی که؛

-بوگون نوروز دان اون آلتی گون کچیدیر.

مولانا بشاشت ظاهر ائدیب دئدی که؛

-دخی غم چکمه یین، شورش دونن واقع اولوبدور. معلومدور که، آفت کچیدیر و صفویه شاهزاده لرینین هیچ بیر یسی سلطنته شایسته دگیل؛ تمام کم اندیش و کوردورلار. بیر پاراسینی شاه اسماعیل ثانی کور ائدیدی، بیر پاراسین شاه عباس ئوزو؛ اولار مصرفن چیخیدیر، بیرزادا یارامازلار. بیزیم پادشاهیمیز گنه شاه عباس دیر!

میراخور دئدی که؛

—بیز اونون پادشاهلیغینا چوخ شادیق. اونون دورونده بیزیم هامیمیزا چوخ خوش کچیردی. چهفایده، نه ائیمیه که، اوتختو تاجدان ال چکیب گوزدن ایتیدیر. ایندی بیلیمیریک که، هارادادیر. مولانا گوللو، دئدی که:

— اونون تختو تاجدان ال چکمه گنین سببی وارایدی. ایندی اوسببرفع اولوبدور. بیز بیلیمیریک که، او هارادا گیزله نیبیدیر. گئده که گتیره که، عمارتینه یتیره که!

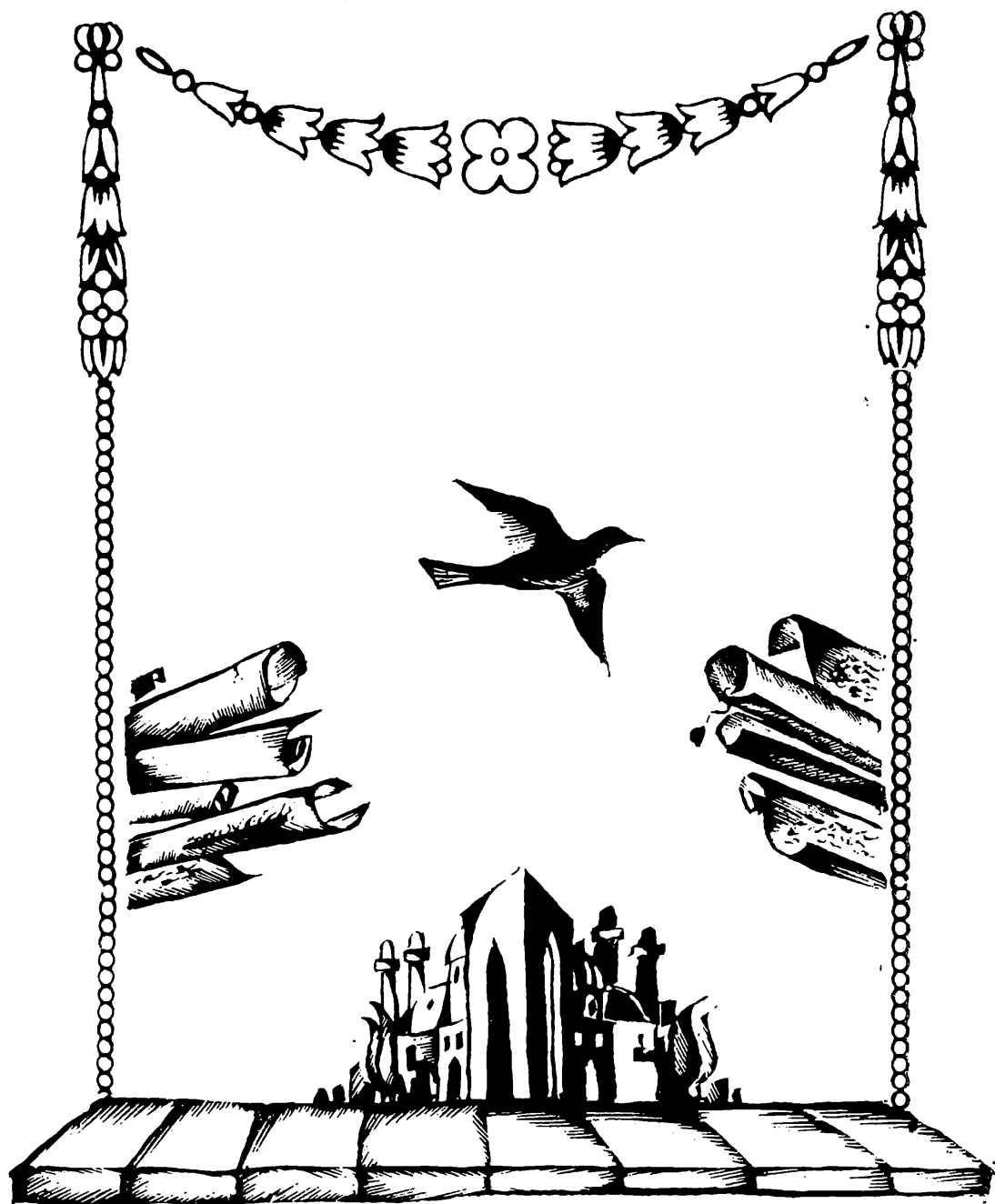
هامیسی آياغا دوروب گلدیلر شاه عباس گیزله نن ائوه. اونو اورادان چیخاردیب یتیردیلر سرای شاهیه، تختو تاجینا اولکی کیمی مالک اولدو. هرایش قرار سابق اوزره صورت تاپدی، گویا که، هیچ بیر حادثه واقع اولمامیشدی.

بوکواکین حماقتینه من تعجب ائدیرم که. نجه بيلمه دیلر ایرانیلر اولاری آلدادیلر؟ یوسف سراج هرگز ایرانین شاعی دگیل ایدی. ایرانیلر اونو حيله اوزوندن پادشاه مصنوع ائلمه میشدیلر. بئله ساده لیک اولورموکه، کواکب ئوزلرینی ایرانیلره آلدادیب بیچاره و بی تقصیر یوسف سراجی بدبخت ائتدیلر؟ شاه عباسی کنار قویوب قیرخ ایل سراسر اونون سفاکلیغینا و جبارلیغینا بی اعتنا ناظر اولدولار؟

شاه عباس جبارلیغینین ادنی علامتی بوابدی که بیر اوغلونو ئولدوردو، ایکسینین دخی گوزونو چیخارتدی. دخی اوغلو یوخ ایدی، نوه سی اونا وارث اولدو. اما کواکبی ده قینماق یوخدور. شاه عباسین خود شخصینه نسبتا کواکبین بیر عداوتی یوخ ایدی. اولارا لازم ایدی که، نوروزدان اون بئر گون کچمیش ایران سلطنتینین تختیندن بیر شخصی آشاغی سالیب بدبخت ایتسینلر. بو وقتده ایران سلطنتینین تختینده اوتورموشدو یوسف سراج. اونا بناء کواکب اونو آشاغی سالیب بدبخت ائتدیلر. کواکبین هرگز خیالیندان خطور ائتمزدی که، ایرانیلر اولاری آلداداجاقلار، پادشاه حقیقینین عوضینه پادشاه مصنوعی اولارین صدمه سینین آلتینا سالاجاقدیر....

والله، غریبه احمدقیرلر بو انگلیس طایفه سی که، بئله خطرلی ملت ایله آز قالمیشدی جنگ باشلا یالار.

کمال الدوله مکتوبلاری

کمال الدوله نین بیرینجی مکتوبو*

(تبریزدن ۱۲۸۰ - نجی ایلمین رمضان آییندا)

ای منیم عزیز دوستوم جلال الدوله!

نهایت سنین سوزونه باخدیم. انگلیستان، فرانسه و آمریکا سفریندن سونرا ایرانا گلدیم. آنجاق پشیمان اولموشام. کاش گلمه‌یه‌دیم! کاش بو ولایتین منیمله هم‌مذهب اولان اهلینی گورمه‌یه‌دیم و اونلارین احوالیندان خبردار اولمایا‌دیم. جگریم کباب اولو.

ای ایران! هانی سنین کیومرث، جمشید، کشتاسب، انوشیروان و خسرو پرویز زمانینداکی جاهو جلالین، سعادت و عظمتین؟! (دوغرودور، ایرانین او دورده‌کی شوکت و سعادت‌ی اوروپا و آمریکا خلقلرینین حال - حاضر‌داکی شوکت و سعادت‌ی مقابلینده گونش قارشی‌سیندا بیر چراغ کیمی گورونردی. لاکن ایرانین بوگونکو وضعیت‌ی‌ایله مقایسه‌ده ظلمت قارشی‌سیندا پارلاق گونش سایلا بیلردی).

ای ایران! اوزمانلارکه، سنین پادشاهلارین «پیمان فرهنگ» پزینسیپلرینده عمل ائده‌ردیلر، نچه‌مین ایملر دنیانین بهشت مثلی اولان بیر حصه‌سینده عظمت و سعادت‌له حکمرانلیق ائتدیلر. خلقلرایسه اونلارین حاکمیتی سایه‌سینده عزت ایله و آسوده‌لیک‌له یاشایردیلر؛ یوخسوللوق گورمه‌میشدیلر، دیلمنجی‌لیک بیلمزیدیلر؛ ئولکه‌نین داخلینده آزاد، خارجه‌ایسه حرمت صاحب‌ایدیلر.

* قید. هرچندکه، شاهزاده جلال الدوله کمال الدوله نین ایره‌لی سوردوگو مسئله‌لری رد ائتمک ایچون اینجه وعقل‌لی بیر جواب یازمیشدیر، لاکن اونون یازدیغی جواب بو مکتوبلاری اصل نسخه‌دن کوچوره‌نین نظرینده او قدرده قطعی و قناعت‌بخش گورونمهدی. بونا گورده همین مکتوبلاری اصل نسخه‌دن کوچورن، انشالله بویوک آلهین یاردیمی و پیغمبر علیه السلام حضرت‌لرینین شریعت‌نین گیزلی کومگی‌ایله کمال الدوله نین ضرر‌لی فکر‌لری و ایده‌یالارینا قارشى کسکین، علمی و دینی دلایل‌له اساسلانا چوخ توتار‌لی بیر جواب یازاجاقدیر. محض بئله بیر جوابی یازماق خاطر‌دسی ایچوندورکه، بو مکتوبلارین اصل نسخه‌دن اوزونو کوچورمک ایشینه اقدام ائتمیشدیر.

ایران پادشاهلارینین عظمتینین شهرتی بوتون دیانی توتمودو. تأسفکه، بو خصوصدا ایران خلقتینین یاراتدیغی تاریخی ماخذلر دگیل، یونان ملتینین ماخذلری معلومات وئریر. بونوندا سببی اودورکه، ایران پادشاهلارینین یادگارلاری، اونلارین کتابلاری و قانونلاری ایرانلیلارین الینده قالمامیشدیر.

(ای ایران! سنین اوغوللارین، گلهجک نسلمره عبرت اولماق ایچون لامحاله سنین کچمیش عظمتینی گوسترن یازیلما آبدلری بئله محافظه ائتمه میشلر. اودورکه، بیز سنین کچمیش شهرتینی باشقالارینین دیلیندن، سنین کچمیش عظمتینین یگانه شاهی اولاراق. ایندییه قدر قالان قدیم یونان تاریخچیلرینین اثرلریندن گوگردنیریک. چونکه یونانستان سنین محتشم و قوجامان کچمیشینی آنتیک دنیانین باشقا خلقلربندن دایا یاخشی گوگردنمیشدیر). قدیم فارس پادشاهلارینین زمانیندا «پیمان فرهنگ» احکامینا اساسا، هر بیر شهرده محاسبلر واریدی که، رعیتدن آلیناراق دولت خزینه سینه داخل اولان وئرگیلرین حسابلانماسینی تأمین ائده رک دفترلره قید ائدردیله. رایونلاردا و اوجقارلاردا همین محاسبلرین موکملری ده واریدی. پادشاهلار طرفیندن بوتون شهرلرده واقعه یازانلار، کارگزارلار، ایش بیلنلر و دارغالار تعیین اولونوردو و اونلاردان هر بیرینین معین بیر ایشی — وظیفه سی واریدی. اونلار دایما بولنه نین ورعیتلرین وضعیتیندن خبر توتار، معلومات توپلایار و پادشاهین حضورونا عرض ائدردیله.

پادشاهدا «پیمان فرهنگ» — این احکامینا موافق اولاراق، باش وئرن حادثه لر حقینده تدبیر گورردی. رعیتلردن تکجه بیرنفرده اولسا، هیچ کسین ظلم و زوراکیلیق ائتمکه اختیاری یوخ ایدی. اوردو ساخلماق ایچونده آیریجا قانون موجود ایدی. بئله که، اگر قوشون باشچیلاری بوز حصه لرینده اولان عسکرلره معاش وئرمکده سهل انکارلیق ائتسیدیلر، مطلق مسؤلیته جلب اولوناردیلار.

رعیتلر تورپاقدان الله ائتدیلمی محصولون یوزده بش حصه سینی وئرگی آدی ایله دولت خزینه سینه وئیردیله. آنجاق ساسانیلرین دورونده رعیتلر بوز راضیقلاری ایله گلیرلرینین اوندان بیر قسمنی دولته وئرک تعهدینی قبول ائتدیله. هر ولایتده توپلانان دولت وئرگیلری خزینه آدلانان خصوصی یره ییغیلیردی. دولتین بوتون خرجلری آنجاق همین خزینهدن خرجلنیردی. رعیتین اوزرینه و باشقا گلیر منبعلرینه حکومت طرفیندن هیچ جور حواله و براتلار وئرilmزدی.

ایران مملکتینن هیچ بیر یرینده ولایت حاکملریندن بیرنفرینین ده اولسون، آدام بولدورمکه اختیاری یوخ ایدی. حتی، قتل و واجب اولان آداملار حقینده بئله اولجه یازیب پادشاهلار بیلدیلمه لی ایدیله. آنجاق پادشاه «پیمان فرهنگ» احکامینا موافق اولاراق نه جور فرمان وئرسیدی، اونو اجرا ایدردیلر.

عمومیتله آدام بولدورمک جزاسیندان ممکن قدر چکینردیلر، جاسوسلار واسطه سیله آلینان خبرلرین دوز اولوب — اولماماسی طرفیندا چوخ جدی

یوخلاما ایشلمری آپاراردیلار. قوشون اهللی هیچوقت چادر وقیشلا قایغیسیا قالمازدی. دویوشچولر همیشه زحمتله وچتین شرایطله یاشاماغا عادت ائتمیشدیلر. هیچکسی، تقصیری ثبوت اولمادلن، ایشدن، وظیفه دن چیخارماز- دیلار. عمرلرینی دولته خدمت ایشینه صرف ایدیبلر. قوجالان آداملارین ئوزلرینه وعائله لرینه تقاعد تعیین ائدردیلر.

هر بیر شهرده کیشی لرله قادینلار ایچون دولت طرفیندن آیریجا خسته خانالار تشکییل اولونموشدوکه، غریب و کیمسه سیز خسته لر اورادا معالجه اولونور و بيسله نیلیردیلر. خسته قادینلار قادین پرستارلار خدمت ائدردیلر. کورلار، چولاقلار، امک قابلیت اولمایانلار و کیمسه سیزلر دولت خرجینه اولان علیل ائولرینده یمکله تا مین اولوناردیلار. ئولکه نین هیچ بیر یرینده یوخسول و دیلمنچی تاپیلمازدی.

پادشاهلارین خدمتینده عقللی، خیرخواه ندیملر، مصلحت چیلر و ارایدی. اونلار پادشاهی همیشه یاخشی ایشلر گورمگه تشویق ائدردیلر. ندیملردن باشقا، پادشاهین خدمتینده باش معبدده اولاردی. باش معبد بوتون علملردن خصوصیه روايتلردن، تاریخلردن، «پیمان فرهنگ» ین احکامیندان یاخشی خبردار اولاردی که، ان چتین مسئله لرده پادشاه مصلحت وئریب، یول گوسته ره ردی.

پادشاه هرگون ئوز حضورونا آداملار قبول ائده ردی. آنجاق هفته ده بیرگون خصوصی قبول تشکییل اولوناردی. یعنی خلقین شکایتلرینه باخیلاردی. همان گون احتیاجی اولان هر بیر کس ایچون پادشاهی گورمک و ئوز دردینی اونا دئمک امکائی اولاردی. پادشاه رعیتلرله بیر سفره نین باشیندا اوتوروب خوره ک ییه ردی.

دولت طرفیندن هر بیر منزله آتلار ساخلانیمیب، چاپارلار تعیین ائدیلمیشدی که، ولایتلرده باش وئرن حادثه لری و خبرلری موکلر طرفیندن اعلان اولونان کیمی پادشاه چاتدیرسینلار، عین زماندا، پادشاهین امرلرینی ده موکلره یتیرسینلر.

«پیمان فرهنگ» ده هر بیر یاخشی و بیس عملین مکافات و جزاسی معین ائدیلمیشدی. اگر بیر نفر گناهکار اولسایدی، پادشاهین یاخین آداملاریندان بیر فردین بئله، اونون باغیشلانماسی باره ده خراش ائتمگه اختیار یوخایدی. اگر بیر شخص خلقین وئولکه نین منافع یولوندا بیر خدمت گوسترمیش اولسایدی، مطلق مکافات آماغا لایق گورولردی.

محاربه ده دشمنی مغلوب ائتدیکده، السیز - آیاقسیزلازا، یازیقلارا، مسافرلره، عمومیتله دینج اهللیه و رعیتلره هیچ بیر ضرر یتیرمز دیلر. حضرت الهی، محض بونا گوره ده، دورون پادشاهلارینا کومک ائدیردی که، اونلار ئولکه نین گلینینی عدالت و انصاف بزه گی ایلله بزه میشدیلر. اونلارین زمانیندا طلبه لر، تاجرلر، مسافرلر دنیانین هر یرینه راحت و آسوده بیر صورتده گئیدیبلر- گلیر و همیشه هر یرده عزیزله نیب حرمت گوروردولر.

ندیملر هرگون پادشاهین حضوروندا «پیمان فرهنگ» ین احکاملارینی اوخویاردیلار. «آلتون سرای»، یعنی پادشاهین حرمخاناسی ایچونده خصوصی قانونلار موجودایدی. پادشاهین بیر خانملارخانیمی اولاردی. اونون خدمتچی لری قادینلاردان عبارتایدی. آنجاق اونون ئولکه نین اداره ایشلرینه دخالت ائتمک اختیاری اولمازایدی.

ای جلال الدوله! فارس دولتینین چوخلو قایداقانونلاری وارایدی. هله علم و صنایعین یوکسک ترقی ائتمه دیگی اودوره نسبتافارسلارین هر بیر ایشراچون محکم قانونلاری موجودایدی. فارس پادشاهلارینین بوتون قانونلارینی ساییب گوسترمک مطلبین اوزانماسینا سبب اولار.

«پیمان فرهنگ» ین احکاملاریدا چوخدور. بومکتوبدا اونلارین هامیسینی قید ائتمک، البته، چتیندیر. محض «پیمان فرهنگ» ین احکاملارینا عمل ائتمکین نتیجه سینده ایدی که، فارس پادشاهلاری بوتون دنیادا شهرت قازانمیشدیلار. فارس خلقی ایسه دنیا خلقلری ایچریسینده ان عزیز بیرخلقایدی. اونلارداکی عدالت اوقدر یوکسک ایدی که، هله ایندی ده فریدونون، انوشیروانین عدالتی یراوزونون بوتون خلقلرینین دیلینده ازبردیر.

بوتون دنیا یا معلومدور که، قدیم زمانلاردا فارس پادشاهلارینین مملکتی نه قدر گنیشایدی. شمال طرفدن جیهون (آمودریا) چایی، آرال گولو، دیمیر قاپی — دربند؛ جنوب طرفدن فارس کورفری، عمان دیزی؛ شرق طرفدن سندایله هندوستان آراسیندان آخان سوتلوج چایی؛ غرب طرفدن ایسه بوسفور، یعنی استامبول بوغازی و آغ دیز ساحملرینه قدر بوتون بلوچستان، افغانستان، کابلستان، قوریا، سیستان، لاهور، کشمیر، شکارپور ولایتلری؛ بوتون سند، بلخ، خیوه، ئورکنج، قیپچاق صحراسی، شکی، شیروان، بابل ئولکه سی، حیره و دیاربکر، ارمنستان، سوریه، یعنی شام و حلب کیمی اراضی ایران پادشاهلارینین حکمی آلتیندا ایدی. بو یرلرده یاشایان رعیتلر نه قدرده عزیز و خوشبخت ایدیلر!

حیف سنه ای ایران! هانی او دولت، هانی او شوکت، هانی او قدرت، هانی اوسعادت؟

آج و چیلپاق عربلر مین ایککی یوز هشاد ایلدیر که، سنی بدبخت ائتمیشلر. سن ئوزون خرابه یه چوریلدین، سنین خلقین نادانلیر، دنیا مدنیتیندن خبرسین و آزادلیق نعمتلریندن محرومدور؛ سنین پادشاهین ایسه دسپوتدور.

دسپوتون ظلمونون تائیری و روحانیلرین فاناتیزمینین گوجو سنین خلقینین ضعیف لیگینه، باجاریقسزلیغینا، کوله لیگینه سبب اولموشدور. اونون قابلیت جوهرینی پاس توتوموشدور. اونو آلچاق طبیعت لیلیگه، ذلیل لیگه، رذیل لیگه، کوله لیگه، یالتاقلیغا، ریاکارلیغا، نفاقا، مکره، حمله یه، قورخاقلیغا، ایککی اوزلولوگه عادت کرده ائتمیشدیر. صداقت، عدالت، وفا، جوانمردلیک،

شجاعت، عاليجنابليق، يوكسك اراده ليليك، كونلو-گوزو توخلوق كيمي بوتون گوزهل ونجيب فطرى صفتلرى اونون طبيعتيندن سيلميشدير. اونون خميريني بو سايدىغيم صفتلرين عكسى اولان پيس صفتلرله يوغورموشدور.

بلكده بيرنچه يوزايلدن سونرادا، اى ايران، سنين خلقين رونق تاپماياجاق، امن-امانليغا و سعادته چاتماياجاق و دنيانين مدنيت صاحبي اولان خلقلرينين سويه سينه يوكسلمه يه جگدير.

سنين سايسيز - حسابسيز اوغوللارين ظلمون اغيرليغي ويوخسوللوعون دهشتيندن باش آليب عثمانلى، روسيه، افغانستان، تركستان، عربستان و فرنگستان ئولكه لرينه گتميشلر واورالاردا الى بوش، سرمايه سيز ان اغير ذلت ايچينده فعله ليكله، نوكرچيلىكله گون كچيريرلر، اونلار هريرده ازيلمكده وان مدهش مشقتلره و وضعيتلره گرفتار بيرحالدا ياشاماقداديرلار.

ايكى يوزمينه ياخين قادينلى - كيشى اى ايرانلى ئوز عائله لرى و اوشاقلارى ايله برابر تركمنلرين اينده ان اغير اسارت شرايطينده عمرلريني اينلهمك، سيزلاماق و گوز ياشلارى آختيماقلا باشا وئيريرلر. هيچ كس اونلارين امدادينا چاتمير و اونلارى خلاص ائتمك فكرينه دوشمور.

سنين پادشاهين دنيانين ترقيسيندن خبرسيز ئوز پاي تختينده اوتوروب ائله گمان ائديركه، پادشاه ليق عبارتدير قيمتلى پالئارلار گئيتمك، لذتلى خوره كلر يمكن، رعيتلرين وتبعه لرين مالينا، جانينا حدسيز - حدودسوز حاكم اولماقدان ويا اوندان عبارتديركه، خلق اونا باش اگيب سجده قيلسين و آلچاق قوللار كيمي اونون قارشيسيندا امره منتظر دورسون، آخماق شاعرلرده اونو اوشاق يرينه قويوب معناسيز مبالغه لرله تعريظه سينلر و بوكيمي شعرلر دئسينلر:

سن ئوز تختينده آسوده اوتورموشسان جلال ايله،

دوشر تشويشه دائم قدرتيندن قيصر و خاقان.

بيري روم ئولكه سينده تيره ير طبلىن نواسيندان،

بيرينين چينده شيپورون سسيندن باغرى اولموش قان.

غريبه ديركه، پادشاه بوكيمي آخماق آلدان يالتاقلارين سوزوندن خوشلانير. وحتى يالانچى مداحا انعام بئله وئير، هيچده باشا دوشمك ايسته مير كه، نه قيصر، نه خاقان، نه ده باشقالارى دنيانين هيچ بيريرينده اونو آدام بئله حساب ائتميرلر. هيچده اونون دردينه قالميركه، خارجى ئولكه لرده او، آنچاق بدنامليقدا شهرت قازانميشدير. بدبخت، بيلميركه، خارجى ئولكه لرده اونون آدى چكىلنده هامى اكراه ائدير و نفرتله اوز چويرير.

اى زواللى ايران، رحمتليك فردوسى سنين بوگونونو سگكيز يوز ايل بوندان اول الهام واسطه سيله بيليب هرمزد شاهين اوغلو رستمين ديلى ايله بئله خبر وئرميشدير:

(رستمین ئوز قارداشینا یازدیغی مکتوبوندان):

عرب بختی ایرانا چالجان ظفر،
قارابخت اولوب گئتدی ساسانیلر.
جهاندا داها قالمادی تاجدار،
قاراپول یانیندا قیزیل اولدو خار.
گوزهل چیرکین اولدوقدا، چیرکین گوزهل،
جهنملیلر جنته تاپدی ال.
کسیب مهرین آزاده لردن یامان،
بیزه باشقا اوز گوستربدیر زمان.
من ایرانلیلار خالینا آغلارام،
او شاهلار غمینده سینه دغلارام.
حیف اول باشا، تاج و تخته، حیف!
حیف اول بویوک، شانلمی بیخه، حیف!
حیف تاجدارلارداکی عدل و مهر،
که، شاه تختینی باده وئردی سپهر.
فلک دور ائدهر وئرسین آنجاق ضرر،
یقین که، عربلر چالارلار ظفر
برابر اولار تخته منبر اودم،
ابوبکر، عمر آدلانار هر عجم.
اوزون ایلملرین زحمتی بویچ اولار،
بویوکسک اولان خلق چوخ آلچالار.
نه ئولکه قالار بیزده، نه تخت و تاج،
وئره چرخ عربلر ایشینه رواج.
آتار خلق پیمانی، دوزلوك ایتهر،
یالانلا اوغورلوق اولار بیر هنر.
سویار خلق، غارت ائدهر بیر-بیرین.
دئمزلر بو نفرینمی، یا آفرین.
اولار گیزلینی آشکاردان بتر،
دونوب داش اوره کلمی اولار خلقلر.
هنرسیز کوله چون اولار شهریار،
نجابت ساییلماز داها افتخار.
وفا کیمسه ده قالماز عالم آرا،
یه تر خلقه دیلمدن، کونولدن جفا.
عرب فارسلا، تورکله تاپار اختلاط،
چیخار اورتایا بیر غریبه نژاد

كه، دهقان دگيل، تورك اولار، ياعرب،
 سوزونده، ايشينده اولار بى ادب.
 نه شن ليك، نه بايرام، نه گوهر، نه آد،
 قورارلار تله، گوستره لرلر عناد.
 توكرلر قازانچ نامينه چوخلو قان،
 دونه، پيسلشېر گونو—گوندن زمان.
 ئوزونه خير، باشقالارچين ضرر*
 ديلر، دينى ده الله آلت ائدهر.
 پيسى، ياخشيدان ائيلمزلر قىاس،
 قوروددان ياوانلىق، غزىلدىن لباس.
 اوزون بير زمان بويله گئتسه اگر،
 دوشر گوزدهن هر يرده آزاده لر.

* قيد. اى جلال الدوله! عربلرين پيغمبرينين دينى الله آلت ائدهرك،
 خلقين وار—يوخونو غارت ائديب يمهسى حقينده فردوسى نين سويله ديگى
 سوزلرينه ثبوت اولاراق، علم و معرفتده اثرينين يگانه فضيلت صاحبي اولان
 عبدالرحمن ابن خلدون مغربى ده ئوز تاريخينين بيرينجى حصه سينده عربلرين
 طبيعتى حقينده يازير:

«عربلره قيوملوق، پيغمبرليك ويا دين شعارى آلتيندا رهبرليك ائديلمه—
 ديكجه، اونلار حاكميت الله ائده بيلمزلر». ينه ده يازير: «عربلر هر هانسى
 بير ئولكه اوزرينده غلبه چالديقدا، اورادا خرابه ليك آرتار».
 بيرينجى فصلده يازير:

«عربلرين ئوز طبيعتلرينده اولان داغيديجىلىق نتيجه سينده هميشه تالانچى
 اولورلار و اله كچيره بيلديكلرى هر شئى غارت ائديرلر».
 ايکينجى فصلده يازير:

«عربلره خاص اولان وحشى خاصيت اعتباريله، اونلار رياست اوغروندا
 آپاريلان مبارزه ده، بير—بيرينه تابع اولماقدا. مقاومت، سرتليك و كوبودلوق
 گوسترمكه ان عنادجىل طايفا ساييليرلار. اونلارين فكري بير نقطه ده چوخ آر
 حاللاردا بيرلشمر. پيغمبرليك، وکیل ليك و دين اورتايا گلينجه، همده دينى گتيرن
 ئوزلريندن اولونجا، ئوزونو اوستون توتماق و رياست ايچون ووروشما
 طبيعتى ده ارادان قالدیريلينجا، اونلارين بير—بيرينه تابع اولمالارى و بيرلشمه لرى
 ايشى آسانلاشير، بونون سايه سينده ده اونلار چوخ زمان غلب گليز و هجوم
 ائتديكلرى ئولكه يه ييه لنمكه موفق اولورلار».

اوچونجو فصلده يازير:

«بو اونلارين عمومى خصوصيتلىرى دير. انسلارين ينده اولان هر شئى
 غارت ائتمك اونلارين طبيعتينه خاص اولان بير ايشدير. اونلارين آذوقه لرى

ينده مرحوم فردوسی هرمزد شاهين اوغلو رستمين ديليندن سعد و قاصا
يازديغي مکتوبدا دئير:

خطر چوخ، اميد حسی آز اولسادا،
آليب يازديلار آغ ايلک پارچادا؛
که، بو نامه نی پور هرمزدشاه،
جهان پهلوان، رستم کينه خواه،
اوکس که، دوشوب شهرتی ديلميره،
يازير سعد وقاص جنگ آورده؛
منه سويله، کيمدير سنه حکمدار؟
ئوزون کيم سن، ائت دينینی آشکارا!
ئوزون چيلپاق، اوردوندا چيلپاق ايکن،

اوخلارينين سايه سينده الله ائديلير. انسانلارين وار — يوخونو تالاماق ايچون
اونلار هيچ بير قايدا — قانون بيلميرلر. اونلار گوزلرينه ساتاشان هربير شئي
غارت ائتمگه آليشميشلار. اونلار غلبه واستيلايله بيتن دويوشلرده غارته
باشلايب، انسانلارين ئوز ماليني قوروماسيني بوش بير ايش حساب ائدير و
توتدوقلاري آباد ئولکه لري هميشه خرابيه دوندريرلر».

بئله ليکله، آيدين اولورکه، عربلر ايش سيز — پئشه سيز، کينلي، وحشي،
جنگ آور بير طايفاديرکه، اونلارين گذاراني سويغونچولوق وقولدورلوق
سايه سينده کچير. اونلارين بيری—بيری ايله بيرلشمه سی چوخ چتيندير. بو
بيرلشمک ايچون آنجاق بير شخصين پيغمبرليک ويا امامليق يولوايله اونلاري
ئوزباشينا توپلاماسی و اونلارا امر ائتمه سی لازمدير. اوزمان عربلر بوتون
ديواني آلت — اوست ائده بيلرلر نجه ده که، ائتميشلر. عربلرين طبيعته
گوره اونلاري ياخشي تانيان واونلارين آراسيندا پيغمبرليک شعاريني تبليغ
اادن بيرينجي شخص اسلام پيغمبري ایدی.

دوغرودور، اونون بو ايشده کی موفقيت لريني مشاهده ائتيکن سونرا
اسودالعين، مسيلمه، سجاج، طليحه بن خويده بو ايشين سريني آنلايب، ئوز
زمانلاريندا اونو تقليد ائديلر، اونون يولوايله گئتمک ايسته ييب پيغمبرليک
ادعاسی ائديلر. اونلار بعضی قبيله لري ئوزلرينه تابع ائده رک، آز ويا چوخ
مدت حکمراندا اولدولار. لکن اونلار عقل وتدبير جهتن اسلام پيغمبرينين تايی
دگيلديلر. اونلارين ايشلري باش توتما دی. اسلام طرفدارلاری سای اعتباريله
اونلارين طرفدارلاريندان قات — قات چوخ ایدی. اسلام دينی آرتيق محکم لیب
اوستونلوك الله ائتميشدی. اونا گورده مسلمانلار پيغمبرليک ادعاسی ائدن
بو آدمالاری آسانليقلا آرادان قالدیرديلار. پيغمبرليک آدی ايله هيچ کسين شهرت
قازانماسينين ممکن اولما ديغيني گورهن عربلر وکیلليک و امامليق ادعاسينا

كيمه قارشى آچدين بودعوانى من؟
 سنين قارننى توخ ائدەر بير چورهك،
 سنه تختو تاج، فيل، سراى نه گرهك؟
 ده وه سودو ايچمكله، كرتنكله *
 يمكله عربلر قودور موش ائله،
 كه، ائيلر، كيان تختىنى آرزو،
 توفو، بويله بير روز گاره، توفو!..
 اوزوزده، گوزوزده سيزين يوخ حيا،
 سيزه ياددير عقل و محبت، وفا،
 بو اوزله، بو نيت، بو رفتاريله،
 سنين تختو تاج آرزون وار هله؟
 اگر حدينى آنلاسان مختصر،

دوشدولر. بير طرفده عباسى لر، باشقا بير طرفده ايسه علمى لر اماملىق بازارىنى قيزىشمىدىلار. بو هنگامه چنگيزى لرین اورتايا چيخىب عربلرين حكرانليغىنى محو ائدهرك، دنيانين اماملىق ادعاسيندا اولانلارين فتنه سيندن راحت ائتيكلى دورهدور دوام ائتدى. چنگيزى لردن سونرا عربلرين ده تكرارا اسلام پيغمبرى گلمه دن اولكى وضعيته دوشدوكلرى آيدىندىر.

بوندان سونرا عربلرين و آلتى يوزايندن آرتيق بير مدتده اونلارين حكرانليغىنا محكوم اولان خلقلرين عقیده لرینده قالان يالنىز اسلام دىنى اولدو. ابن خلدونون اشاره ائتيكى كىمى، عربلرين وحشى ليك علامتلىرىندىن بعضىلرى بونلارديركه، اونلار سحره، جادويا، گوز دگمه سينه، گاهن ليكه، ديوه، پرىيه، عفریته يه، جنه، شیطانا، ملکه و بوكىمى موهوم شئيلره اينانيرلار. بئله بير وضعیت آفريقا و استرالياين وحشى قبیله لرى ايجريسینده ده مشاهد اولونماقدادير. اسلام پيغمبرى اونلارين وحشى ليگىنى جاهليت آدلانديرميشدير.

عربلرين وحشى ليك علامتلىرىندىن بيرى ده بودوركه، اوغلو اولان كىشى لرین آدلارينا اوغوللارينين آدلارینی دا علاوه ائديرلر. مثلا، محمده — يا ابوالقاسم، عليیه — يا ابوالحسن، حسينه — يا ابا عبدالله دئيه خطاب ائديرلر. بو عادت بعضى آفريقا، آمريکا و استراليا وحشىلرى آراسيندا دا ياييلميشدير. بونون سببى اودوركه مادی برابرليک بو طايفالار آراسيندا موجوددور. اونلاردا هيچ كسین خصوصى مالى اولمايلىمىز. اونلارين گذرانى دائىما محاربه ده الله ائديلن غنىمندن، چول ويا خود دنيز اوولاريندان و تارلامحصوللاريندان الله ائديليركه، اونلارين قوجالارى بيريره ييغىلاراق، همين محصولو بولهرهك، اجماع عضولريندن هر بيرينه معين مقداردا پای وئيريرلر. اوغلو اولان كىشى اوغلو اولمايان كىشى يه

سوزونده ادب گوزله سن بیرقدر،
 روان قیل بیزه بیر عقللمی آدام
 که، اولسون جهان دیده، شیرین کلام،
 دئسین، باشقا بیر مقصدین واراگر،
 کیان تختینه کیم سنی سوق ائدهر.

ای جلال الدوله! سعدوقاص، مغیره نئی ائلمچی گوندرب، رستمین مکتوبونون
 جوابیندا گورنجه سوزلر یازمیشدی و فکر وئرکه، نه جور خیالاتین و پوچ
 عقیده لرین خاطری ایچون ایران خلقینین خوشبخت لیگینی بو یول کسنلر
 اوردوسو برباد ائتمیشلر:

اُشیتدی بونو سعدوقاص چون،
 قبول ائتدی اوردو یانیندا بوتون.

نسبتاً غنیمتدن و محصولدان آرتیق پای آپاریر. وحشیلر یازی — پوزو بیلمه —
 دیکلریندن، اولادی اولان کیشی لری اولادی اولمایان کیشی لردن آیرماق ایچون
 اوغملونون آدینی آتانی آدینا علاوه ائدیرلر. عربلرده قدیم زمانلاردا تامامیه
 وحشی ایدیلر و بو عادت وحشی لیک دوروندن یادگار اولاراق بووقته قدرده
 اونلارین آراسیندا یاشاماقدادیر.

بیزیم عالملر بوگونه قدر عربلرین اوغوللارینین آدلارینی ئوز آدلارینین
 اوزرینه علاوه ائتمه سینین هارادان ایره لی گلدیگینی هله ده آنلامامیشلار.
 اگر بواش دوام ائدیرسه، دئمک عربلرین و — بمی لیگی هله ده تامامیه اورتادان
 قالخامیشدیر.

* قید. ای جلال الدوله، جناب عبدالرحمن ابن خلدون ئوز تاریخینین
 بیونجی جزوینده یازیر: عربلر قدیم زمانلاردا ائله بیر حالدا ایدیلرکه، چوخ
 زمان عقر، دونوزان قوردو وعلهزیمکله فخر ائده ردیلر. عللهز — دوه نین توکو
 ایله دیرناغینی قان ایچینه قیزاردیب بیشیرمکدن عمله گلن بیر خوره ک ایدی.
 قریش طایفاسینین خوره کلری ده، منزللری ده نامامیه وحشی قبیله لرین خوره کلری
 و منزللری کیمی ایدی. محمد پیغمبرین زمانیندا عربلر تعصبه بیرلشیب دین
 شعار آلتیندا فارس و روم خلقلرینه قارشى یوروش ائده رک، ئولکه لری
 داغیتدیلار و دنیانی ئوزلرینه حلال بیلپ غارت ائتدیلر، اونلارین نظرینده
 دولت و بولموق دینزی دالغالاندی. حتی بعضی محاربه لرده هریر عرب آتلیسینا
 اوتوزمین قیزیل و بیر چوخ باشقا غنیمت دوشوردو. بونون نتیجه سینده ده،
 اونلار سایا — حسابا کلمه یین ثروته مالک اولدولار.

او دم نامه‌نی وئردی فیروز پ، شاد،
 سفارش‌لرین رستمین ائتدی یاد.
 آسیب پهلویجه پیامه قولاق،
 دگیشدیردی حالینی حیرت، مئراق،
 عربجه او مکتوبا یازدی جواب،
 یامان — یاخشی حقینده ائتدی خطاب
 خدا نامینی یازدی سرلوحه‌ده،
 سلام حق یولو گوسترن احمده
 هم آدمدن، هم جندن آجندی موزو
 که، پیغمبر، اوندان دانیشمیش موزو.
 ینی قایدادان، وعدو ته‌دیدن،
 آجیب بحث قرآنلا توحیددن
 جهنمه قطران‌ایله زهرمار،
 بهشتده شراب ارخی، سودارخی وار.
 ئویوب مشک و کافورونو جننین،
 آغاجدان سوزن میلله بال شربتین...
 قبول ایتسه گردین اسلامی شاه،
 اولار هرایکی عالمه پادشاه،
 الینده قالار تاج‌ایله سیرغالار،
 عطردن، بزه کدن اودا کام آلار.
 محمد ائدهر عفوینی التماس،
 گلاب‌ایله جسمین ائدهر لر قیاس.
 بیرایش که، مکافاتنی اولموش جنان،
 بلا باغچاسیندا گل اکمه تبگان.
 بو دنیا‌ایله یزدگرد پادشاه،
 بومیدان، بوایوان، بوشوکت، بوجاه،
 بوشن‌لیک، بوتخت‌ایله، ناج‌ایله فیل،
 بیر حوری توکونه برابر دگیل.
 بوفانی جهاندا سنین گوزلرین،
 اولوب خیره تخت‌ایله تاحه یقین.
 او قصر ایچره کیم، بونجا آلوده‌سن،
 ده، بیرگون اولوبسانمی آسوده سن؟
 جهان دردی چکمک هدر دیر، هدر،
 که، یوخ قیمتی بیر ایچیم سوقدر.
 من‌ایله کیمین جنگ اولانینی،

جهنم اولار، قبر اولار قسمتی.
 بهشته گئدهر، کیم گتیرسه پناه،
 دوشون، راییینی سویله، ای پادشاه!
 بهشت دائمی دیر بودنیا کچر،
 بونو آنلار عاقل اولان کیمسه لر.

بلی، سعدوقاصین تکلیفی ایله اسلام دینینی قبول ائتدیک. اونون وئردیکی وعده لره گوره، هرایکی دنیادا نصیبیمیز شادلیق و شاهلیق اولمالی ایدی. آخرت دنیاسیندا ناهله که، خبریمیز یوخلور. یقین که، سعدوقاص و اونون کیمی باشقالارینین سویله دیکلری قورو و معناسیز بیر سوزدور، یاخشییسی بودور که، حاضرکی دنیامیزدان دانیشاق.

هجرتدن ایندییه قدر ایرانلیلارین باشینا گلن مصیبتلر دنیانین هیچ بیر یرینده، هیچ بیر خلقالین باشینا گلمه میشدیر. عربلرین اوردوچکیب قان توکمه سی، دیالمه، صفاریلر، سامانیلر، غزنویلرین توره تدیکلری قیرغینلار؛ طبرستان، مازندران، آل زیار حکمدارلارینین؛ اسماعیلیه سلاله سینین؛ سلجوق سلطانلاری، آتابگلر و خوارزم شاهلارین، آل مظفر، نیموری لر، قورییا شاهلارینین، رستم دارلار، سربه دارلار و کسرت ملیک لرینین؛ شیانی لر، چوبانیلر، آغ قویونلورلارو قارا قویونلورلارین، صفوی شاهلارینین، افغان و افشار خانلارینین، زند و قاجار سلاله لرینین یاراتدیقلاری قتل و غارتلر؛ اونلاردان باشقا هر گوشه — کناردا اوقدر دره بگلری باش قالدیریب حاکمیت ادعاسیندا اولموشلار که، سایا— حسابا گلمز لر.

بلی، سعدوقاصین بیزه وعد ائتدیگی «سعادتین» نتیجه سی بونلارمیش. ذلیل و بدبخت اولان تکجه ایران دکیل، باخین، عربلرین ئوزلری نه گونه قالمیشلار. بوگون بوتون دنیادا عربلردن بدبخت، عربلردن اونودولموش خلق تاپا بیلمزسن. اسلام دینی نه ایچون اونلارین سعادت و ترقی سینه سبب اولمادی؟ نه ایچون اونلار بیزیم زمانه میزده آج و چیلیق، علم سیز، دنیانین بیر بوجاغیندا دوشوب قالمیشلار؟ کیم بیلمیر، بلکه ده بت پرست اولاراق قالسایدیلار، ئورلرینی بیریره چاتدیرا بیلمزدیلر. داها چوخ ظن ائتمک اولار که، اسلام دینی عقیده لری ایله باغلی اولان افسانه لر بیزیم کیمی اونلاری دا مدنی خلقلردن آیریب قویموشدور.

ای جلال الدوله! سن منیم بو سوزلریمدن بئله بیر نتیجه چیخارتماکه، من بلکه ده باشقا دینلری و مذهب لری اسلام دینیندن اوستون توتورام. خیر، عکسینه! من بوتون دینلره قارشی اعتناسیزام و اونلارین هیچ بیرینه میل ائتمیرم و اونلاردان آخرتده نجات گوزله میرم. من ائله بیردینه اوستونلوک وئره بئلمردیم که، اونون واسطه سیله انسان بودنیدا آزاد و خوشبخت یا ثایا بیلهدی. ایندی سن منه جواب وئرگوروم، بومین ایکی یوز هشتادایل مدتینده میدانا چیخان بو قدر حکمدار سلاله لرینین خلق ایچون نه خیر و بهره سی اولموشدور؟

ایران خلقی نه ایچون گرهك بوقدر گوجسوز وعاجز اولسون كه، هر دره دن باش قالدیران جاناوارلار، اونون باشینا بو مصیبتلری کتیره بیلیمین؟ ایرانلیلاری بوجور بدبختلیکه دچار ائدن عربلر اولموشدور.

دورد یوزایلدن آرتیق دیرکه، دنیا دا باسماخانا ایجاد اولونوب، علملرین یایلماسیندا او ادبیاتین نشرینده اساس بیر عامله چوریلیمیشدیر. ایراندا ایسه آنجاق دونن باسماخانا تاسیس اولونموشدور، همده ایرانلیلار سفیه لیک اوزوندن داش چاپخانا س قورموشلارکه، بودا اولارین فکرینجه حسن خطی نمایش ائتدیرن بیر واسطه دیر. داها اوقدر شعورلاری یوخدورکه حسن خطین واجب بیر شرط اولمادیغینی باشا دوشوب آنلا سینلارکه، داش چاپیندا کتابلار چوخلو سهولر و غلط لرله چاپ اولونورلار. بوگون ایراندا چاپ اولونان کتابلاردان سهوسیز – غلط سیز اولان بیرینی ده تاپا بیلیمزسن. بوندان علاوه، کتابلارین داش چاپیندا قیمتی بها باشا گلیر و کتابلارین ساینی آرتیرماق ممکن اولمور. یوخسوللار بو کتابلاری اله ائده بیلمیرلر.

چاپ اولونان ادبیاتدا ایسه آنجاق بوکیمی مطلبلردن بحث اولونورکه، طهارتی نجه آلاق لازمدیر، نمازی نه وضعیت قیلماق واجبدیر. مثلاً، اگر رکعتلرین سایندا بیرایله ایکی آراسیندا شبهه ائتسن، هیچی قبول ائتمه لیسن و اگر ایکی ایله اوچ آراسیندا شبهه ائدیسنسه، دوردو قبول ائتمه لیسن. فطره نی، خمس، ذکاتی فلان جور وئرمه لیسن. یادا یازیرلارکه، باییراچخاندا اوزو قبله ده اوتورما مالی و بدنینین آغیرلیغینی سول قیچین اوستونه سالما لی... بوجور هرزه هزیانین آدینی دا شریعت احکامی قویموشلار.

ادبیاتلارین بیر قسمی ده اصل سیز – اساس سیز، بیرنوع افسانه لردن عبارت دیرکه، بونلاری دا معجزات آدلاندیریرلار. ویا شیشیورتمه لر و مبالغه لرله دولو اولوب، قافیه پردازلیق، دومانلی عبارت لر و حدی – حدود اولمایان یالتاقلیق نمونه سی اولان بعضی یازیلاردان عبارت دیرکه، بونلارین دا آدینی تاریخ قویموشلار.

هیچده آنلایا بیلیمیرلرکه، پوئزیا نجه اولمالیدیر. ائله گمان ائدیرلرکه، پوئزیا عبارت دیر بیرنجه معناسیز سوزدن که، معین وزن ایله بیر-بیرینین یانینا دوزولوب سونلاری قافیه لندیریلیر و بونلارین واسطه سیله معشوقه لر اصلی اولمایان صفتلرله وصف ائدیلیر ویا بهار و پاییز فصللری غیوطیعی تشبیه لرله تصویر اولونور. نجه که، سون زمانلاردا یاشامیش تهران شاعرلریندن اولان قآنی نین دیوانی بوکیمی یاراماز لیکلارلا دولودور.

داها دوشونمورلرکه، پوئزیانین مضمونو نشر ائولرینین مضمونوندا قات – قات تاثیرلی اولمالیدیر.

پوئزیا حقیقته اویغون، موجود وضعیتله علاقه دار اولان یوکسک کیفیتلی، شنلندیرجی ویا کدرلندیرجی حکایه ویا شکایتدن عبارت اولمالیدیرکه، هرکسین کونلونه یاتسین و اونا تاثیر باغیشلا سین. نجه که، مرحوم فردوسی نین

گلامی بو خصوصیتلره مالکدیر. حقیقتا، دؤمک اولارکه، اسلام خلقلری آراسیندا پوئزیادان دانیشدیقدان، فردوسی نین شعرلرینی نظردن توتماق لازمدیرکه، اونلارین مثلینی یاراتماق هله بوگونه قدر مسلمانلار آراسیندا هیچ کسه میسر اولمامیشدیر.

اگر جماعت پوئزیانین حقیقتا نهدن عبارت اولدوغوندان و اونون شرطلریندن خبردار اولسا بلکهدن فردوسی کیمی شعر دؤمگی باچاران آدمالار اورتایا چیخابیلر. چونکه اینجه سوز و گوزل شعر دؤمک خارق العاده و امکاندان خارج بیر شئی اولماییب، امکان داخلینده اولان ایشلردندیر. قدیم زمانلاردا یونان خلقی آراسیندا هومر آدلی مشهور بیر شاعر چیخمیشدیرکه، اودا فردوسی کیمی آنتیک دوردن یونانلارین باشینا گلن حادثه لری، آپاردیقلاری محاربه لری، اونلارین پهلوانلارینین مبارزه سیننی و هنرلرینی نظمه چکمیشدیر. اونون اثری اوقدر گوزه لیدرکه، ایندییه قدر یارانیب یاشایان انسانلاردان بیر نفری ده بئله اونون شعرلرینین مثلینی دئییه بیللمه میشدیر. هابئله، بیر نجه یوزایل بوندان اول انگلیس ملتینین ایجریسیندن شکسپیر آدلی بیر شاعر میدانا گلیمیش و انگلتره پادشاهلاری نین فاجعه لرینی اوقدر تائیرلی شکله قلمه آلمیشدیرکه، اونلاری دینلنیه نین قلبی نه قدر برک اولسادا، آغلاماقدان ئوزونو ساخلایا بیلمز. بو کیمی شاعرلر بوتون خلقلرده اولموشدور.

بعضا بوجور اینجه، تاثیرلی و وجده کتیرن کلاما نشر اثرلرینده ده تصادف ائدیلمیر. عربجه اولان قرآن بو کیمی اثرلردندیر. بئله بیر قابلیت بشرطیعتینین خصوصیتلریندن دیرکه، هردن بیر تصادفا انسان اولادینین فردلرینده ئوزونو گوستیریر. بو خصوصیته الهام دئییلیر.

ایران اهلی هله ایندییه قدر حتی کتاب جلدله مک صنعتینی ده ئوگره نمده ییبیدیر. جلدله دیکلری کتابلارین ورقلری ایککی گوندن سونرا دولترینین قانونلاری کیمی داغیلیب پراکنده دوشور. حالبوکه، ئوز گوزلری ایله هرگون گورورلرکه، اوروپادا جلدله نن کتابلار اوقدر محکم دیرکه، اونلاردان یوزایلده استفاده ائتسن، ینده ذره قدر خراب اولمور. بوندان علاوه، بوایش ایچون اونلار، یعنی اوروپا لیلار داها آز زحمت صرف ائدیرلر.

دنیا نین باشقا خلقلری بوگون آرتیق آرابا یوللاری ایله ده کفایتلنمه ییب هریرده دمیر یوللار سالیملار. آنجاق ایران ئولکه سینین چوخ یرلرینده کی یوللاردان آتلیلارین بئله کچمه سی چتیندیر. نه ملت، نه ده ملتین باشچیلاری بئله بیر حقیقتی درک ائده بیلمیرلرکه، ئولکه نی آبادلاشدیرماق، تجارتی کنیش لندیرمک، خلقی یوخسولموقدان قورتارماق ایچون ان چوخ لازم اولان شرطلردن بیر ده یوللاری سهمانا سالماقدیر. بو ئولکه ده یوللار خراب، کندلر ویرانه، شهرلر برباد، کوچه لر داریسقال دیر. کوچه لرین اورتاسیندا سالیقان قبرستانلار هوانی عفونتله آغیرلاشدیریر. بونودا اونا گوره ائتمیشلرکه، کوچه ایله ئوتوب کچنلر هرگون بوئولولرین چوروموش سوموکلرینه «فاتحه» آدی ایله عرب دیلینده بش-آلتی کلمه سوز اوخوسونلار.

هم ده مسلمانلارین اکثریتی، ایستر ایرانلی اولسون، ایستر سه ده عثمانلی، عادت لرینه گوره ئوز قولتوق جیملرینده ساعت ساخلایرلار. آنجاق اگر بیروقت ضرورت اوزوندن تانیشلارین بیریندن سوروشسان که، فلانکس ساعت نه دهیر؟ او، سنه جواب وئرمه دن اول سندن سوروشا قادیر که، گونش ساعت نه دهه باتیر؟ اونون بو سئوالینا سن جواب وئرمکدن عاجز قالاجاقسان. معلوم دور که، ایلین فصللری وئولکه نین وضعیتیندن آسیلی اولاراق گونون باتماسی وقتی مختلف اولور. بئله اولدوقدا، گونشین باتماسی وقتینی بیلیمک حقیقته هرایکی طرف آراسیندا معناسیز ملاحظه و تخمینلر باشلانیر. نهایت، تانیشین سنه آیدین اولمایان بئله بیر جواب وئریر که، گونشین باتماسینا دور ساعت ۲۷ دقیقه قالمیشدیر. بوجوابدان سونرا سن گره ک ئوزون مقایسه ائدیپ تاپاسان که، وقتی سوروشدوغون زمان ساعت نه اولمالی ایمیش. اوره گین پارتلاسادا بو مقایسه نی ئوزون ائتمه لیسین. معلوم دور که، فکرلشمه دن، بداهتا ساعتین نه اولدوغونو بیلیمه ده جکسن. اوره ک سیخینتیسیندان گلن کدر وقاش قاباقلا ئوز تانیشینا خطابا دئییه جکسن که، نه ایچون ساعتینیزی اوروپا لیلار کیمی گون اورتادان — گون اورتایا قورمورسونوز؟ اوزمان بئله بیر استه زالی جواب ائشیده جکسن؛ سیزدن گوزله نیلمز بیر ایشدیر که بیزه کافرلری تقلید ائتمگی تکلیف ائدیرسینیز!..

سن سوروشا قسان؛ مگر عینگی اختراع ائدیپ ایشلمتمک همین باشی داشلی کافرلرین ایشی دگیلدیرمی؟ آنجاق سیز چوخ بویوک بیر هوسله اونلارین بو اختراعیندان فایدالانارسینیز وعینک ایشلمتمکده اونلاری تقلید ائدیرسینیز. آنجاق بو ایراددان سونرا داها جواب ائشتمه ده جکسن ایندی گور که، اسلام دینین خرافاتی نتیجه سینده بوخلق نه قدر سفیه بیر وضعیته دوشموشدور *.

حامالارین خزینه سینده سویون اوزونده چیرک، نفت کیمی گورونمکده دیر. هربیر یارالی — خورالی، عفونتلی آدام حماما داخل اولدوقدا، غریبه بیر وضعیتده تله سیک ئوزونو خزینه نین سویونا ووروب، باتیب — چیخیر گویا غسل ائدیر وئوز عالمینده بونولادا پاک اولور. چونکه مجتهد دئمیشدیر که، خزینه نین سویو کوردور مردار اولماز.

* قید. گوستریلن عیبلردن باشقا، هله بعضی قبرلرده جانلی ماده لرین چورومه سیندن بیرجور گاز عمله گلیر که، آدینا فسفرلی اوکسی گئن دئییلیر. اوندان کیچیک وضعیف آلوو گوزو گورونور. هابئله بعضی زییل لیکلرده و باتلاقلاردا پالچیق وچامور اولان یرلرده ده، بیتگی ماده لرین قوخویوب چورومه سی نتیجه سینده همان گاز عمله گلیر و شام کیمی ئوز ئوزونه یانیر. علمی بیلیمک لردن خبر سیز اولان سوادسیز و یارب ق ایران خلقی قبرستاندا بو گازدان عمله گلن شعله لری گوردوکده، ائله ظن ائدیر که، قبر صاحبی گناهکار

نادان جماعت ئوز گوزايله گوروركه، بو سو مردارداندا مردادير،
لاكن ينده پاك اولدوغونو دوشونور. هاراداسينيز اي استامبولون حماملاري
كه، هر بير حمامين خزينه سيندن نچه يرده قيرنالار، يعنى فواره لر قويولموشدور.
لازم اولدوقدا، قيرنانى آچيرسان، تميز سو آحيب گلير، آلتيندا دوروب ترتيب
غسل ائديرسن.

بدبخت ايرانليلار حمام مسئله سيندهده هامينين عكسینه عمل ائتميشلر.
بو طرفه باخيب گورورسن كه، تاجرلر سرمايه سين قاليب؛ او طرفه باخاند؛
گورورسن كه، كندليلر يوخسوللورلار، دولتين خزينه سى ايسه بوشدور.
گمرک خانان و باشقا دولت اداره لریندن گلن گليرلر نظام سىز و قايداسىز بير
وضعيتده دير. دولتملى لردن، قازانچ صاحب لریندن، ملكه دارلاردان، بويوك ثروت
وقدرت صاحبى اولان بوتون اصیل زاده لردن و روحاني لردن، هابئله بوتون
وقف مؤسسە لریندن دولتين خزينه سينه بيرقچكده اولسون مداخل گلير.
هر يرده يوكون آغیری يازيق يوخسوللارين بويوندا دير. وئرگی ييغانلار
هر آديم باشيندا يوخسوللاردان وئرگی آلمات ايچون اونلاری دوکوب
اينجيديرلر.

نه وئرگی نين توپلانماسى حقينده معين بير قانون واردير، نهده ييغیلان
وئرگينى خرجله مك حقينده معين بير قايدا نظرده توتولموشدور. هر بير ولايتده
وئرگينى تعيين ائتمك واونو ييغماق، همين ولايتين حاكمينه حواله
اولونموشدور.

توپلانيلان پوللارين خرجلنمه سىده برات اوزره اجرا اولونور. چوخ زمان
نظرده توتولان بير چوخ منبع لردن دولته چاناچاق مداخل الله ائديلمه ديگى،
بیر چوخ حاللاردا برات اوزره ايسته نیلن مبلغى آلمات ممکن اولمور.
بونا گوره ده ضرورى خرجلردن بعضيلرى ئوده نیلمه ميش قالير. بودا چوخ مهم
تدبيرلرين پوزولماسينا سبب اولور. بوايسه دولتين اعتباردان دوشمه سيله؛

اولدوغوندا عذاب ملكلى اونا آتشله اشكنجه وئريرلر و بو آلو او
آتشدن قالخير؛ عين گاز شعله لرى زيبيل ليكده گوردوكده ايسه، معجزه حساب
ايديب، اينانيرلار كه، شعله نين گوروندوگو ير بير امامين ويا دين رهبرلريندن
بيرينين قبريدير. بوزمان تام عجله ايله چوخلو پول صرف ائديب، همين
زيبيل ليكده آبدلر تيكديرير و زيبيل ليگى دعا لارين قبول اولوندوغو و
خسته لرين شفا تاپديغى مقدس بير يره چويريرلر. روحاني لر ايسه اونلارين
بو معناسىز حركتلردن ساقينديرماق عوضينه، اونلاری باشا سالماق عوضينه كه،
بوجور فايداسىز يرلره صرف ايتديكلى پوللارلا خسته خانالار تيكدير سينلر،
عالى مکتبلر آحيب طبابت، حکمت، کيميا و ساير فايدالى علملری تدريس
ائتمكلى خلقى قارنليقدان ايشيقلیغا چيخارماغا كومک ائتسينلر، عكسینه،
خلقى بوجور مصرف سىز ايشملره داها آرتيق تحريك ائديرلر.

نتیجەلنیر. دئەمک اولارکە، نتیجەدە بئەلبەر وضعیت عملە گلیرکە، دئییرلر: جناب سفیرلر، کەسوللار و خارجدەکی باشما دولت مائورلاری آجینیزدان ئۆلسەنیزدە سەر ائیدین!

لاکن هیچدە بئەلبەر دوشونمک اولماز.

آللەه چوخ شکرکە، اونلاردا ائشەشک دگەلدرلر*. مگر خارجی ئۆلکەلردە ایران تبعەلری یوخدور؟ معاشلاری چاتاناقدر نە ایچون گرەک اونلاری جوربەجور بەنەلرلە سویماسینلار؟

بعضا ائەلبەر اولورکە، ایرانین خارجی ئۆلکەلردەکی دولت مائورلارینین معاشی برات اوزرە وقتیندە یتیشمەدیگیندن خوار و بیلکەدە رسوای اولورلار. حالبوکە، بیزیم زمانەمیزدە علم و تجربەنین انکشافی سایەسیندە بواشرايچون مدنی ئۆلکەلردە ائەلبەر قایدا-قانون قویموشلارکە، بیر قارا پولدا اولسون دولتین مالیندان تلف اولمادیغی کیمی، وظیفە صاحبلرینین معاشیندان بیردیناردا اولسون کسيلمیر. مثلاً، هریردە ولایتین گلیرلری بوتونلۆکلە خصوصی و آيیریجا بیر یرە کوچورولورکە، بورانی-دا بانک آدلاندیریرلار. سونرا ایسە دولتین بوتون خرجلری اولجەدن معین ائیدیلیمیش قایدا ایلە همان یرە حوالە ائیدیلیر. بانکلارین ایسە طلب اولونان پوللاری تائخیرە سالماقدا هیچ بیر منفعتلری یوخدور. حتی عثمانلی دولتی بئەلبەر حال-حاضرda همین قایدانی تطبیق ائتمکە چالیشیر.

تطبیقی چوخ سادە و آسان اولان بو قایدانین موجود اولماسیندا وصفە گلەمەین بویوک فایدا اولدوغو کیمی، اونون یوخلۇغو اوزوندن باش وئرن فسادلاریندا ساییسز — حسابسیز اولماسی، هرکسە معلومدور.

یوللارا، کوچەلرە باخدیقدا گورورسەنکە، ساییسز — حسابسیز آج — چیلپاق، سوادسیز و نادان انسانلار ال-آچیب دیلندیرلر. یاشیل و گوی عمامەلی، همان رنگدە بئەلبەر شالی اولان سیدلر هر طرفدە آداملارین قاباغینی کسب دئییرلر:

— من اودون ییغماغا گئتمەرم، سوگتیرمەرم، یر اکمەرم، تاخیل بیچمەرم، مفتە یەییب، وئەلبەر — وئەلبەر کزەرم. من سنی ذلیل ائیدی، بوگونە قویان بابالارین اولادییام. پادشاها وئەلبەر وئەلبەر، فقیر — فقیرایا فطرە و ذکات پایلا، قربان کس، یوز تومان ویا ایکی یوز تومان خرچلە یییب جە گئەت، آج عربلرین قارنینی دویور و قازانجینین بئەلبەر حصەسینی دە خمس آدی ایلە منە وئەلبەر.

بوتون بونلاردان علاوه، یازیق جماعت اودرجەدە ناداندیرکە، بوبلارلارین عذابینی اصلاً درک ائتمیر. گورورسەنکە، کوچەدە، بازاردا سینەسینە دوگە — دوگە، ساجینی یولا-یولا، «شاخسئی — واخسئی» فریادینی عرشە چاتدیریر. سوروشورسانکە: «آی بالام، نە خبردیر، آخی نە اولموشدور؟ بونون جوابیندا

* قید. موریئرین «حاجی بابا اصفهانی» اثریندە حاجی بابانین سؤزودور.

دئیر: «نه ایچون مین ایکی یوز نچه ایل اوڭ کوفه چولونده اون-اون بئش نفر عرب ییغیلیب، اون-اون بئش نفر عربی ئولدورموشدور؟».

بیر طرفدن ئولکه نین وضعیتنی اوقدر هرج-مرج لیکدیرکه، تعریفه گلمز. نه بیر قانون وار، نه ده نظام-انتظام، انسانلارین حقوقو معلوم دگیل. اگر بیر شخص باشقا بیر شخصه بیر سیلمه وورسا، ضررگورن شخص بیلیمیر هانسی مقاما مراجعت ائتسین. بیری مجتهدین یانینا گئدیر، دیگر شیخ الاسلامین خدمتینه؛ بیر امام جمعه یه شکایت ائدیر، باشقاسی دارغایا پناه آپاریر؛ بیر بکلبکینه عریضه وئیریر، دیگر شاهزاده نین قاپیسینا گئدیر دردینی سویله ییر. هامی ایچون اساس اولان معین بیر قانون یوخلدورکه، جماعت بیرینه سیلمه وورولدوقدا، هانسی مقاما مراجعت ائتمه لی اولدوغونو بیلسین.

تقصیرکاری بعضیلری جرمه ائدیر، بعضیلری دوکدورمکی لازم بیلیر، بعضیلری ایسه باغیشلا ییر. اگر بیرنفر بیر جنایت ایشلمه میس اولسا، بعضی یرلرده حاکم مقصدن جرمه آلیر، بعضی یرلرده ایسه همین جنایت ایچون مقصدی حبسه سالیرلار؛ بعضی یرلرده وظیفه سیندن چیخاریرلار. حتی بئله ده نقل ائدیرلرکه، بعضی یرلرده مقصد ئولکه نین نفوذلو آداملارینا یاخین اولدوقدا، تصادف ائدیلیرکه، اونا انعام و خلت ده باغیشلا ییرلار؛ بونولا دئمک ایسته ییرلرکه، ایشلمه دیگی گناه اوزوندن اوتانیب خجالت چکدیگینی اونوتسون.

نه ایسه، الهه هیچ بیر قانون کتابی یوخلدور. نه بدعملین جزاسی معین دیر، نه ده یاخشینی ایشین مکافاتنی. کیمین عقلینه ند گلیرسه، اونودا ائدیر.

بو خلقتین تقویمینه، یعنی سالنامه سیننه باخدیقدان، گورورسنکه، باش وئرن اساس حادثه لردن ئولکه نین اهالیسینین ساینندان، دوغولانلارین و ئولنلرین مقداریندان یازماق عوضینه، دولتن گلیری و چیخاری باره ده معلومات وئرمک عوضینه، دولت خادم لرینین و منصب صاحب لرینین آدلارینی قید ائتمک عوضینه و یا خارجی ئولکه لرین وضعیتینی ایضاح ائتمک عوضینه، ائله تقویمین بیرینجی صحیفه سینده تخرشون ماهیتندن سوز آچیب، فرج، ذکر، مقصد و بیضتین قیجیقلا نماسینین تاثیرینی ایضاح ائدیر.

بوندان باشقا دولته خدمت ائدن منجمار استبداد اصول اداره سینین تاثیر نتیجه سینده اوقدر یالتاق و اوقدر آچاق طبیعتلی اولموشلارکه، تقویمین هر صحیفه سینین باشیندا یازیرلار: «بو صفر آییندا اولدوزلارین وضعیتنی روحوموز اونا قربان اولموش پادشاهین مبارک مزاجینین ساغ - سلامت اولاجاغینی گوستریر». و یا «بوربوع الاول آییندا اولدوزلارین وضعیتنی جمشید جلالی پادشاهین عظمتینین آرتماسینا، سئوینجینین چوخلوغونا و شاهینین یوکسلمه سیننه دلالت ائدیر. روحوموز اونا قربان اولسون».

کتابین اولندن آخرینا قدر بونا اوخشار شمیلر یازیلیر. هیچ کسین خسارتی یوخلدور اونلارا دئسینکه، آی احمق لر، اولدوزلارین وضعیتینین سیزین پادشاهینیزین مزاجی ایله نه آلیب-وئرمه سی واردیر؟ نه ایچون بوکیمی سفیه

سوزلری یازیرسینیز؟ نه ایچون ئوز پادشاهینیزی جمشید جلاللی آدلاندیریب، عظمتینین آرتاجاغینی اونا اولجه دن وعد ائدیرسینیز؟ اگر سیزین پادشاهینیزین دنیانین وضعیتیندن باشی چیخسایدی، ئولکه نی اداره و خلقي تربیه اصوللاریندان، عدالت، مروت، رعیت پرورلیک و وطن پرورلیک قایدالاریندان خبردار اولسایدی، ئوز رعیتلرینه قارشى ظلمین قارشىسینی بیر دفعه لیک آلسایدی، اونلاری یوخسوللوق و نادانلیق بولاسیندان، آجلیق و چیلپاقلیق عذابیندان خلاص ائتسایدی، ینده درد یاری ایدی. اگر او، ئوز ئولکه سینی ترکمنلرین وان آلچاق صحرانشین قولدورلارین چال - چاپیندان خلاص ائتسایدی، ئولکه نین هریرینده مکتبلر و خسته خانالار آچسایدی، دولت ایشملرینی ئوز اگلنجه لریندن اوستون توتسایدی، مثلا بویوک پطر و بویوک فرید ریخ کیمی ئوز یوردونو هرجه تندن آبادلاشدیریب، اوروپانین مدنی ئولکه لری سویه سینه چاتدیرسایدی، اوزمان بلکه ده اونو جمشید جلاللی، عظمتلی و شهرته لایق بیر پادشاه حساب ائده بیلردینیز. عکس تقدیرده اونو جمشیده، فریدوناتای توتماق اولماز و عظمتلری هیچ بیر زمان اونا نصیب اولما بیلمز.

ایرانین رسمی غزه تینی آچدیقا گورورسن که، هله دیریلرین ایشینی سه مانا سالمادان ئولولرین ایشملرینی دوزلتمکه باشلامیشلار. عمله موتی، حقیقده ینی قانون وقرار چاپ ائدیپ، بئله بیر آلچاق ایشین تشبثی نئده ئولکه نین بیرینجی شخصینین عنوانینا یازمیشلار.

کچن هفته چیخان غزه تلمردن بیرینده اوخویورسان که، پادشاه امیرلرین و روحانیلرین منزللرینه تشریف بویوردوقدا اونا پیشکش وئریب پایاندان سالماعی قدغن ائتمیشلر. گلن هفته ده کی غزه تده اوخویورسان که، اعلیحضرت پادشاه فلانکسین منرلینه گئتمیش و اونا فلان پیشکش وئریلمیشدیر که، بوهدیده شاهین مبارک میلینه چوخ موافق گلمیشدیر.

تهران غزه تینین بیر صحیفه سینده یازیرلار که: «بورون - قولاق کسمک ایراندا اصلا دب دگیل. بو افترا نی بیزیمله دشمن چیلیگی اولان انگلیسلر ایران دولتینه بیره تان کیمی یاپیشدیریب، غزه تلمری واسطه سیله نشر ائدیرلر». ائله همین غزه تین اوبیری صحیفه سینه ساخاندا گورورسن که، «مازندران خبرلری» سیراسیندا یازیلیمیشدیر که: «شاهزاده مهدیقلی میرزه خلغه عبرت اولماق ایچون بیرنفر عطارین قولقلارینی جماعتین گوزو قارشیسیندا کسدریمیشدیر. عطارین تقصیری بوایمیش که، بیرنفر سیدین یوزتومن پولونو ساختا کارلیق یولوايله منیمسه میشدی».

حال حاضر دا فرانسه و انگلتره ده حتی ایشکلری، آتلاری، ئوکوزلری بئله ووروب اینجیتمکه اجازه وئریلمیر. لاکن ایراندا دسپوتون امری ايله یوکسک وظیفه صاحبی اولان امیرلرین بئله آیاقلارینی فلقه یه قویوب چوبوقلا

* ئولولره خدمت ائدن ایشچیلر.

دوگورلر و بیرآزدان سونرا همین رسوای ائدیلیمیش امیرلری سردار و وزیر رتبه سینه قالدیریرلار. عین زماندا اونلاردان صداقت و صمیمیت گوزله ییرلر.

دسپوتون ظلمونون تائثیریندن بو زواللی امیرلرین طبیعتی اوقدر آچالمیش و اوقدر رذالته، کوله لیگه، بی غیرتلیگه عادت ائتمیشلرکه، دوگولمگی ئوزلری ایچون عیب حساب ائتمیرلر. اونلار بوقدر آچالیب رسوای اولدوقدان سونرا بئله بو دنیا دا یاشاماق ایسته ییرلر. البته، بوکیمی ایشرلر هم دوگولملرین دولته اولان صداقت و وفادارلیغینی آرادان قالدیرا بیلر، همده بو رفتاری کناردان گوره نلر دولته اولان اعتماد و اینامینی ایتیرر.

ایران اهلی هله بوگونه قدر بو حقیقتی باشا دوشمه میشدیرکه، اوشاقلاری تربیه ائده رکن اونلارا چوبوق و سیلمه وورماق اوشاقلارین اخلاقینی پوزور، طبیعتینی آچالدیر، فطری جوهرینی بوغور، اونلارین قورخاق و یالانچی اولماسینا سبب اولور. ایراندا ائله بیر مکتب تاپیلمازکه، اونون سفیه مکتبدارینین یانیندا چوبوق و فلقه اولماسین. تعجلی بوراسیدیرکه، هریر قانماز آتا ئوز اوشاغینی تعلیم و تربیه مقصدی ایله مکتبدارین یانینا آپارارکن، ئوز اوشاغینین یانیندا مکتبدارا هرثمیدن اول بوسوزلری دئییر:

— «ملا! من بو اوغلومو سنه تاپشیریرام، اتی سنین، سوموگو منیم... اونو یاخشی تربیه ائله!...» .

نادان ملادا اونون جوابیندا دئییر:

— «خاطر جمع اول، چوبوق و فلقه همیشه اونون گوزونون قاباغیندا اولاجاقدیر» .

سوروشولور: بئله بیر یوللا تربیه اولونان اوشاقدان بویونده نهکیمی انسانلیق، معرفت، عالی جنابلیق، نجیب رفتار و قاناچاق گوزلمک اولار؟ یونداندا تعجلی معارف ناظرلیکینین غفلتده اولماسیدیرکه، بوجور حرکتلری مکتبدارلارا قلغن ائتمیر.

هرزمان ایران دولتینین تاریخ کتابلارینا باخیرسان، بونلارین اولدن آخرا قدر سهولر و غلطلرله دولو اولدوغونو گورورسن. غریبه دیرکه، کتابین سونوندا مؤلف هله اوخوجولارا اوز توتاراق بیرعذرده ایسته ییر. یازیرکه: «دولت ایشرلری ایله مشغول اولدوغونا گوره سهولری دوزلتمگه امکائی اولما میشدیر» .

دولتین بیرینجی شخص طرفیندن ویا پادشاهین امری ایله ئوز امیرلرینه ویا قونشو دولتلردن بیرینین امیرلرینین، وظیفه صاحب لرینین ویا ساده جماعتین عنوانینا یازیلیمیش مکتوبلارین اکثرینین آخیریندا آی، ایل تاریخینه و مکتوبون یازیلدیغی یرین آدینین قیدینه تصادف ائدیلیمیر. بونا گوره ده بیر عصر سونرا اگر بیرنفر تاریخچی بو مکتوبلارین مضمونون اساسیندا بیر مسئله نی آلاق تاریخه داخل ائتمک ایسته سه، سندین نه وقت و هارادا یازیلدیغینی تعیین ائتمکده، البته، عاجزلیک چکه جکدیر. دولتین بیرینجی شخصی نین آدینی دا، اونون امضاسی ویا مهری ایله تعیین ائتمک، البته، ممکن

دگیلدير. آنجاق مکتوبونون مضمونوندان معین ائتمک اولارکه، او، ئولکه نین بیرینجی شخصی اولمالی ایمیش.

هابئله جماعتین بیر - بیرینه یازدیغی مکتوبلاردا آیین، ایلمین تاریخی و مکتوبون یازیلدیغی یر گوستریلمه دیگی کیمی، مکتوبدا عنوان صاحبینن آدی دگیل، آنجاق لقبی ویانستی یازیلیر. اونون آدینی ایسه ظرفین بیر اوزونده یازماقلا کفایتلیرلر. معلومدورکه، مکتوبو آلان عنوان صاحبی ظرفی جیریب آتیر وئوز آدینی دا همین ظرفله بیرلیکده محو ایدیر. اگر بیر مدتدن سونرا همین مکتوبلاردان بیرى مهم بیر مطلب ایچون سند کیمی استفاده اولونارسا هیچ کس اونون کیمه، هارادان وندوقت یازیلدیغینی تعیین ائده بیلمه یه جکدیر. حتی مکتوبو یازانین دا کیم اولدوغونو معین ائتمک ممکن دگیلدير. چونکه بوکیمی مکتوبلارین کناریندا «علمی»، «محمد» ویا «ولی» آدینا اولان بیر مھردن باشقا هیچ نه تاپماق ممکن دگیلدير. ایندی گل تعیین ائت که، بو علمی، محمد ویا ولی کیم ایمیش، ایشی - پئشہ سی نه ایمیش.

ائله جهده یازیلدیغی یر معلوم اولمایان قبالة لرده و شرعی قطعنامه لرده یوخاریدا عربجه بئله بیر عبارتیه راست گلیریک: «آلور صیغه سی منیم یانیمدا جاری اولوندو» ویا «جاری اولونان مسئله منیم یانیمدا جریان ائتدی» ویا «مرافعه منیم یانیمدا واقع اولدو» ویا «مرافعه لشمه منیم حضور ودا واقع اولدو». بوکیمی عبارتله رین آلتیندا ایسه «کاظم» ویا «باقر» آدینا بیر مهر گورونور.

اگر بیر مدت سونرا بو سندلر اوزاق بیر یرده معین بیر مسئله نی آیدینلاشدیرماق ایچون لازم اولارسا و همین یرین حاکمی بو سندلرین ساختا اولمادیغینی آیدینلاشدیرماق ایسترسه، البته، هیچ بیر وجهله تعیین ائده بیلمه یه جکدیرکه، بومهرین صاحبی قاضی ایمیش، یا شیخ الاسلام، مجتهد ایمیش، یا آرائیق ملاسی ویا داداکه، بیلمه بیر آدام هیچ املینده اولما میشدیر. بوجنابلارین ئوز رتبه لرینی بیلدیرمک ایچون تام وجدایله اختراع ائتدی کمری قشنگ عبارتله ر هیچده وجه گلیمیر و اونلاری مشهورلاشدیرا بیلیمیر.

حالبوکه بوجور سندلرین محکم و اعتبارلی اولماسی ایچون بویوک دقت لازمدير. بوکیمی سندلرده اونلارین یازیلما سیندان خبردار اولان شریعت حاکمین رتبه سی، وظیفه سی و هابئله آیدین و آچیق بیر شکله قلمله یازیلمالی و عین زماندا شریعت حاکملریندن هر بیرینین خصوصی علامتی اولان و محاکمه نین جریان ائتدیگی یرین آدینی گوسترن مهرله مهرلنمه لیدیرلر.

دوستلارین آراسیندا یازیلان بوتون مکتوبلارین ماهیتی اصلینده دانیشانلا خطاب اولونان شخصین آراسیندا مکتوب واسطه سیله مکالمه سیندن عبارت اولمالیدیر. ایرانلیلارین مکتوبلاریندا ایسه عادتاً هم دانیشان و همده دینلہین غایب شخصلر شکلمینده گوستریلیر. بئله اولدوقدا، اگر مکتوبدا بیر ویا ایکی نفر حقیقتاً غایب شخصدن بحث اولونارسا، غایب شخصلرین سوزلری و فکرلری

آناشيلماس شكمده بىر - بىرىنه قارىشىر. بونون نتيجه سىنده سۇز اودرجه ده دولاشىق، سويوق و دوزسوز دوشوركه، دىنلەيچىنىن طبيعتىنده نظردە توتولان تائىرى تاممىلە ايتىرىر.

نادان ايرانلىلار بوجور يازى قايداسىنى فصاجتىن شرطلرىندىن حساب ائديرلر. اونلار بو مسئله نى بيلمىرلركه، همين قايدا دانىشيق قانونلارينا خددىر. انسانلار آراسىندا مكالمە ايسە بشر طبيعتىنىن قانونونا كوره مباحثە سىز و «نەايچون، نجه؟!» سئوالينا يول وئرمەدن، ايشلمى، حادثەلرى قيد ائتمك ايچون لازمدير.

يازىلان سىندلرين صورتى هيچ بىرىردە ساخلانيلمىر. شريعت محكمەلرينده وملكى ديوانخانالاردا بوسندلره مخصوص دفترلر يوخدور. اگر كيچىك ويا بويوك بىر مناقشە باش وئره رسه، شريعت محكمە سىنده، يا حكومت ديوانىندا اونون بارە سىنده قاراقبول ائدىلر سە، اون-اون بىش گوندىن سونرا بوتونلوكلە اونودولوب كئدە جكدىر.

ئولكه ده غريبە بىرايش اولار سا ويا ماراقلى بىر حادثە، اىستر ياخشى، اىسترسە دە يامان اولسون، باش وئره رسه، بىر مدت سونرا اونو حقيقتدە اولدوغو كىمى قلمە آلقاق تاريخچى ايچون ممكن اولمور. تاريخچى نەقدلر پخالىش سادا، آنجاق بعضى يىرلردن ايشىن كلياتىنا داير خىلمى مركب و علاقه سىز معلومات الله ائدە بىلر. اصفهانين افغانلار طرفيندن محاصره اولوندوغو زمان شاه سلطان حسينين معروض قالدىغى مصيبتلر و اونون كچىرديگى وضعيت حقيقتدە اوروپا لىلار طرفيندن مفصل كتابلار يازىلمىشدير، حالبوكه ايران اهلى بونو بيلمىر. نادر خروچ ايتمزدن اول كىم اولموش، نە وضعيتدە ياشامىش و ايشى - پئشەسى نە ايشى. ايران تاريخچىلرى بونلارى تفصيلاتى ايله بيلمىرلر. آنجاق اوروپا تاريخچىلرى بيلمىرلر. ايوى يىخلمىش بوكور كچو اوغلو مهماندوستدا علمى جايلى اشرفلە بىرىنجى محاربه سىنده ائله بىر پلان چك مىش و اشرفى مغلوب ائتمكده ائله بىر هنر و فراست گوسترمىشديركه، بوتون ير اوزونده آدمىن خاتمه قدز، ناپلئون بناپارتدان باشقا، بو هنرىن مثلىنى هيچ بىر سركرده گوستره بىلمە - مىشدير. اما نە فايداكە، انصاف سىز تاريخچى بو بويوك هنرى يالنىز بىش-آلتى كلمە ايله قيد ائدەرك اونو لازىمىنجا ايضاح ائتمە مىشديركه، ايرانين كله جك سركرده لرى ايچون نمونه اولسون، اونلاردا لازم اولدوقدا، كوركچو اوغلونون حربى پلانلارى و تدبيرلرىندىن ئورنك گوتوروب استفاده ائتسىلر.

انصاف سىز تاريخچى هيچ اولماسا يازمىركە، بومحاربه ده نادرين نەقدلر قوشونو وارايدى، پياده لرى نەقدلر، آتلىلارى نەقدرايدى. نچه توپو، نچه زنبوره كى وارايدى. توپلارى نەجور توپلارايدى. محاربه ميدانىنىن شرايطى نجه ايدى. آتلىلار نجه دوزولموش و پياده لر نجه يرلىشديريلمىشديلر. نادرين ئوزو و اونون مشهور سركرده لرى هارادا دايا نىمىشديلار. هر سركرده يه نە كىمى تاپشيريقلار وئرىلمىشدى. محاربه نىن قىزغىن زمانىندا نادرين ئوزو نە وضعيتدە

ایدی و سرکرده لری نه ائدیردیلمر. غلبه ایچون هانسی عملیات اساس عامل اولموشدور. سرکرده لردن هانسی تاپشیریقلاری داهادوزگون یرینه یتیرمیشدیر. ووروشما نچه ساعت دوام ائتمیشدی و سایر والاخر.

تاریخچی ایسه بوتون بونلارین مقابلینده آنحاق یازیرکه: «همین ووروشمادا نادر غالب اوردونو بیر قولدا تشکیل ائتدی. پیاده تفنگچی لری و شیمشک ساچان توپخانانی اونون اطرافیندا یرلشدیردی».

«بیرقول» نه دئمکدیر؟ نه یعنی «بیرقول؟» مگر بئله بیر بویوک ایشده بوکیمی آنلاشیلماز کلمه ایله کفایتلنمک اولار؟ اونوتماق اولمازکه، کورکچو اوغلو ایلک دفعه اشرفی مغلوب ائدن کیمی، اونا گوز آچماغا مجال ویرمه ییب، دابانباسما اونو پایتختینه قدر تعغیب ائتمیشدیر. بوتاکتیکا بئله بیر گیزلی سرایدی که، تاریخچیلر طرفیندن «قضاو قدر اوغلو» آدلان دیریلان ناپلمئوندان باشقا هیچ بیر سرکرده اونو بیلمیردی. آنحاق ناپلمئون بو سردن خبردار اولموشدو که، دشمنی صحرا ووروشمالاریندا مغلوب ائتدیکدن سونرا مجال وئرمه ییب، بویوک بیر سرعتله پایتختینه قدر قووماق لازمدیر، چونکه غلبه نین سون نتیجه سیننی آنحاق بئله بیر عملیاتین سایه سینده آیدینلاشدیرماق اولار.

تاریخچی میرزه مهدی استرآبادی بو سرین حکمتینی، نادرین عقلی، فکری و بویوکلوگونو اصلا آنلامامیش وئوز زهله توکن سوزلریله اوخوجونون باشیننی قاتماغا چالیشمیشدیر. گویا اوخوجو گرهک نادرین هنری ایله دگیل، مؤلفین یازی صنعتی ایله تانیش اولمالی ایمیش. اونا گوره ده مؤلف نادر حقینده بئله دبدبلی سوزلر یازماقلا کفایتلنمیشدیر:

«اؤله بیر پادشاه که، اگر دوگوش میدانیندا اونون اراده سرکرده سی دیزین سکوتونا اشاره ائده رسه، دالغا طوفانین لنگرچیزی اولار و اگر آغیر داغین حرکتینه فرمان وئره رسه، سیل دیریم قایالار نارین قوم کیمی آخیشیب گئدر. اگر قارانیلق گئجه ده اود یان دیرماغی قدغن ائده رسه، ایلدیریم شیمشک چاخماغینی وورماغا حسارت ایتمز و اگر سحر - سحر سوسماق امرینی وئره رسه، صبح نفس چکمکه جسارت ائده بیلمز».

یالانچینین ائوی ییخیلسین! دئین اولاکه، آی آخماق تاریخچی، سن که، زحمت چکیب بوقدر سوزو یازیرسان، باری بوزحمتمی اؤله بیر مطلب ایچون صرف ائت که، ایچیندن بیر خیر چیخسین. نه ایچون آنحاق جفنگیات یازیرسان؟ آخی ئوزون بیر دوشون، گور، کورکچو اوغلو کیمدیر. دیز، داغ، ایلدیریم نه دیر؟ بونلارین آراسیندا نه علاقه اول بیلر؟

هانی بیر عاقل آدام که، سوروشا: ای نادان،
هانی اول کس که، اونا باغلامیسان بونجا یالان؟

بوندان باشقا ایرانین ولایتلرینده دسپوت طرفیندن تعیین اولونموش سوادسیز و جاهل شاهزاده لر حاکمدیرلر. اونلار اهاالی ایله سون درجه ده رذیل

و كوله انسانلار كيمي رفتار ائديرلر. هربرده مجلسين يوخارى باشيندا اگليشورلر؛ قالان جماعتايسه ايستر امير اولسون، ايستر عادى آدام، اونلارين حضورونا گلنده ايكي قات اولوب الميريني دوشلرينه قويور، گوزله ييرلر گورسونلر بو جنابلارين آغزيندان نه چيخاجاقدير. اوله كه، آغيزلاريني آچيب دانيشيرلار، دئديكلري سوزون معنا و قيمتینه فكر وئرمه دن، مجلسين هر طرفيندن «بلى، بلى...» سسلري يوكسلير.

«گوندوز شاه دئسه: گنج دير- گنج،
دئيرلر: آي اولدوز گوردوك اينديجه.»

شاهزاده لر كوچه دن كچركن فراشلار اونلارين قاباغينا دوشوب «چكيلين، چكيلين!...» - دئيه، باغيريلرلر. وای او يازيغين حاليناكه، يولدان كنارا چكيلمه سين. در حال فراشلار اونو دكه نكلرله كوتكله يه جكلر.

جماعتايسه دسپوتون ظلمونون تاثيرى و دينين پوچ عقیده لرینين نتیجه سينده هيچده بئله بير حقيقتى درك ائتمكه قادر دگيلديركه، بير انسان كيمي اونلارلا مساوى اولان، علم و بيليكلردن ده اونلار كيمي محروم قالان و اخلاق جهننن اونلاردان قات - قات آلقاق اولان بو جنابلار نه ايچون گرهك بوقدر اوستونلوگه مالك اولالاركه، اونلار گلركن باشقا آداملار يولدان كنارا چكيلمه كه مجبور اولسونلار. بير حالداكه، جماعتين يول اوستونده اولماسى هيچده اونلارين كچيب گئتمه سينه مانع اولمور. مگر بو استونلوگ اونا گره كديركه، اونلار سچمه آداملارين عائله لرینده دوغولوبلار؟ هيچ كس فكرلشميركه، اونلار نه ايچون گرهك بواستيازلارا مالك اولسونلار. بلكه اونلار بيزيم ماليميزى، جانيميزى حمايه ائديرلر؟ خير، بئله دگيلدير. اونلار بير اوجو مدينه، ديگر اوجوايسه زابلستانا قدر اوزانان ئولكه ميزين سرحدلرينى فوخونولماز مى ائتميشلر؟ خير! اونلار بيزيم اسيرلریميزى تركمنلرين اليندن خلاصمى ائديرلر؟ خير! اونلار بيزيم اوغلانلاریميزى و قيزلاریميزى اوخودوب تربيه مى ائديرلر؟ خير! اونلار بيزيم ايچون مکتبلرمى آچميشلار؟ خير! اونلار بيزى خسته خانالارلا تائينمى ائتميشلر؟ خير! اونلار بيزيم تجارتيميزى و كسبكاريگيميزى انكشافمى ائديرلر؟ خير! اونلارين سايه سينده بيزه خارجى ئولكه لرده حرمتى ائديرلر؟ خير! اونلارين حمايه سى آلتيندا بيز ئولكه داخلينده كى قولدورلارين شرارتيندن خلاصمى اولموشوق؟ خير! اونلارين كومگى ايله بيز يوخسولموق و ديملنچيليكدن نجانمى تاپميشيق؟ خير!

بس اونلارين وجودو نه يه گره كدير؟ بلكه ده اونلارين وجودو بونا گوره لازمديركه، هرنه قازانساق ئوز يوردوموزون تورپاقلارى آلتيندا آز - چوخ قيزيلدان - گوموشدن الده ائتسك، توتوب اليمزدن آلسينلار، ئوزباشيناليق ائتسينلر، هيچ بير قانونا تابع اولمادان، آنجاق ئوز كيغلرى ايسته ديگى كيمي بيزيمله رفتار ائديب، باشيميزا هر جور مصيبتلر گتيرسينلر و نهايت، نوبه لرى

چاتدیقدا ئوزلریده بلایا گرفتار اولسونلار. یعنی یا دسپوتون غضبینه دچار اولوب بودنیانی منفور وجودلاریندان تمیزلهیب گئتسینلر وئوزلریندن سونرا هیچ بیر خیر ایزی قویماسینلار؛ یاداکه، افراط درجده شراب ایچمک و باشقا فسق وفجورلا مشغول اولماق نتیجه سینده شدتلی خسته لیکلره توتولوب که برسینلر.

بو شاهزاده لردن بیرى اولان خانلار میرزدايله صدر یزدینین حکایه سی، بوتون ایراندا مشهور دور. مذکور شاهزاده صدر یزدین قاجار سلاله سی شاهزاده خانملاریندان اولوب چوخ گنج واوره ک اوولایان جمال صاحبی اولان آروادی ایله معاشقه ماجراسینا گیریشیب، اونولا عشق بازلیق ائدیرمیش. بیرگون همین شاهزاده صدر یزدینی قوناق آدی ایله ئور ائوینه دعوت ائده رک بوغوب ئولدورور، دول قالان آروادینی ئوزو آلیر. شاهزاده نین ایشله دیگی بو آغیر جنایت تمامیه جزاسیز قالیر. چونکه ظالم وقاتل شاهزاده دولت باشچیلارینین یانیندا ئوزونو تمیزه چیمخارماق ایچون مظلوم صدر یزدینی خیانتده متهم ائتمگی باجاریر. او، بئله بیر یالان یاییرکه، گویا بومدرالعلمانین عصیان قالدیرماق خیالی واریمش؛ گویا او، مجلسلرده دولتن عیب و نقصانلارینی آخیب سویله مکله خلقی قیام و عصیان تحریک ائدیرمیش.

البته، شاه سرایینا یاخین اولان بعضی آداملارا وئریلن پیشکش لر ایچون خرجه لن پوللاردا قاتل شاهزاده نین گناهینی تمیزله مک واونو «دولتی سئومن» بیز آدام کمی قلمه وئرمکده آرایش گورمه دی. صدر یزدینین ئولدورولمه سی وقودورغان شاهزاده نین ایشله دیگی جنایتی بیر داستانین موضوعو کمی قلمه آلق اولار.

ای جلال النوله! اگر سن ئوزونده دسپوتون غضبینه گلیب وطنیندن سورگون ائدیلمه سئیدین وئوز همجنس لریندن شکایتچی اولماسایدین، من هیچ بیر زمان سنین همجنس لرینین عیبلرینی سند یازمازیم و سنی کدرلندیرمک ایسته مزیم.

امیرلرده اخلاق سیزلیقدا، پوزغونلوقدا، طمعکارلیقدا، رشوتخورلوقدا و احمقجه سینه تشخیص ساتماقدا شاهزاده لره اوخشاییرلار.

ای ایران اهلی! اگر آزادلیقین لذتیندن، و انسانلیقین حقوقوندان خبردار اولسایدین، بوجور کوله لیگه و رذالته دوزمزدین، علم آردینجا گئدیبه

* قید. یوخلوق پرده سیندن وارلیق عالمینه قدم قویان بشر اولادی فردلریندن هر بیر تک-تکی ساغلام عقلین حکمونه گوره تام آزادلیق نعمت لریندن فایدالانمالیدیر. تام آزادلیق ایکی جور آزادلیقدان عبارتدیر. بونلاردان بیرى معنوی آزادلیق، دیگرى ایسه جسمانی آزادلیقدیر.

معنوی آزادلیقی اسلام دینی روحانیلری بیزیم الیمیزدن آلمیشلار. اونلار بیزی معنوی ایشلردن تمامیه رذیل بیر قولاً چویریب، ئوز امرلرینه و

فراموشخانالار آچاردین، تشکیلاتلار دوزلدیب بیرلیگین لازمی شرطلرینی الله ائدهردین.

سن سایجا و قدرتجه دسپوتدان قات - قات آرتیقسان، سنه آنجاق البیره، کونولیر اولماق لازمدیر. اگر سن بو مسئله بی حل ائده بیلستیدین، یعنی اگر بیرلیک سنه میسر اولسایدی، ئوز ایشلرینه بیر فکر چکردین، ئوزونو پوچ عقیده لرین زنجیریندن و دسپوتون ظلمیندن خلاص ائدهردین. فقط نه فایداکده، بئله بیرایش سنه میسر اولماز، مگر علم ایله، علمی الله ائتمک اولماز مگر ترقی ایله، ترقی ممکن اولماز مگر لیبرال اولماقلا، لیبرال اولماق ممکن اولماز مگر دینی عقیده لرین زنجیریندن خلاص اولماقلا.

تأسف که، سنین مذهبین، سنین دینی عقیده لرین، سنین لیبرال اولماغینا مانع چیلیمک گوستریر. مگر ایران ولایتلریندن هرمانسی بیرینده شارلاتان روحانیلرین قورخوسوندان و عوام جماعتین الیندن آغزینی آچیب دئییه بیلرسن کده: ای بیچاره خلق، امانلارا ماتم توتورسان، ئوز یرینده «شاخسئی - واخسئی» چکیرسن، ئور یرینده، باشینا، دوشونه دوگورسن، بودا ئوز یرینده؛ بس نه ایچون بدنینه بیچاق، قمه تاخیرسان؟ بس نه ایچون ئولولرینین سوموکلرینی قوطویا قویوب آتالارا، ائششکلره چاتیب کربلایه ویا نجفه آپاریرسان و بو چوروموش مئیت لرین قوخوسو ایله یوللارین و منزللرین هواسینی مردارلاییرسان؟ نه ایچون بو یوللاردان کچن دوست و بیگانه مسافرلرین نفرتینه سبب اولورسان؟

بو یوروقلارینا تابع ائتمیشلر، بیزیم ایسه بومادهیه دخالت ائتمک اختیاریمیز یوخلور. بئله لیکله ده بیز معنوی آزادلیق ماده سینده دین رهبرلرین اطاعتکار قوللاری اولاراق، معنوی آزادلیق نعمتیندن محروم اولموشوق.

بیزیم جسمانی آزادلیغیمیزی ایسه دسپوت حکمدارلار الیمیزدن آلمیشلار. اونلار بودنیا حیاتیندا بیزی ئوز بویوروقلارینا محکوم ائدیب، ئوز شخصی میللرینه گوره بیزی جوربه جور آغیر یوکلرین و تکلیفلرین حمالی ائتمیشلر. بیز بوجه تندن ده ظالم لرین ذلیل بنده لری و حق و فسوز قوللارینا چوریلیمب آزادلیق نعمتیندن محروم ائدیلیمیشیک.

گوستریلمن ایکی ماده تام آزادلیغین اساسلاری ساییلیر و بو اساسلارین هر بیرینین جوربه جور قوللاری واردیر که، اوروپا لیلارین گنیش یاییلمیش کتابلاریندا اطرافلی صورتده ایضاح ائدیلیمیشدیر.

برابرلیک ده همین ایکی ماده نین وارلیغیندان عبارتدیر. شرق خلقلری عربلرین دینی نین میدانا گلمه سی و اونلارین آسیادا حکمران اولماسی نتیجه سینده آزادلیقلارینی تام ایله ایتیرمیشلر. اونلار برابرلیگین لذتیندن، بشریت حقوقلارینین نعمتیندن محروم ائدیلیمیشلر.

فرانسیز دیلمنده معنوی آزادلیغا لیبره ته مورال، جسمانی آزادلیغا ایسه لیبره ته فیزیک دئییلیر.

بیر حالداکه، بو ظالم لر، یعنی روحانیلار یوکسک فکرو ساغلام عقل صاحبلرینه دانیشماق امکائی و ئورمیرلر، زواللی لبرال و زواللی پنزور نه ائیله سین؟

آخورت مسئله لر، یعنی فاناتیزم مسئله لرینده روحانیلرین اقتدارى اوقدر بویوکدورکه، اونلار ئوزلرینی پادشاهلارین حکملرینه بئله تابع ائتمیرلر. عکسینه، اونلار ئوزلرینی غیب اولموش امامین، یعنی صاحب الزمانین جانشینلری بیلیر و هر بیرى ئولکه ده ئوزونم تمامیله مستقل وعصرین یگانه اختیار صاحبی حساب ائدیرک، مجتهد آدی داشییر، آنجا ئوز مریدلرین و تقلیدچیلرین ساینی آرتیرماق حقیقده دوشونور

آخورت مسئله لرینده روحانیلر حتی ئوزلرینی پادشاهلاردان دا اوستون حساب ائدیرلر. بوجهتدن پادشاهلار حقیقته ده، اونلارا تابع دیرلر. اونلار، پادشاهلارین تکبرینی قیرماق ایچون اونلاری آچققدان — آچقا «امامین آستانه سینین ایتی» آدلاندیریرلار. نجه که، شیخ بهائی اثرلریندن بیرینده صفوی شاه عباسی «ابوطالب اوغلوین آستانه سینین ایتی» آدلاندیرمیشدیر. شاه سلطان حسین زمانیندا خراساندا کسین پوئلارین سکه سینده «امام رضانین آستانه سینین ایتی حسین» سؤزلری یازیلیمیشدی.

پادشاهلارایسه ایستر — ایسته مز بویولا راضیلاشمیش و بئله بیر آلچالماغین نتیجه سی حقیقده اصلا دوشونمه میشلر. و بئله بیر حقیقتی آنلامیشلارکه، امامین ایتی اولان بیر شخص امامین جانشیننه آقا اولابیلمز. آخی نجه ده اولابیلرکه، امامین جانشینی ئوزونو ایتین بیریسینه محکوم و تابع حساب ائتمیش اولسون؟ بئله بیر محکوملوق و تابع لیک هیچ باش توتا بیلرمی؟

روحانیلر پادشاهلاری امامین ایتی آدلاندیرماقلا برابر، اونلارین ئوزلرینه ظالم و مائورلارینا ظلمه لقبینی ده وئرمیشلر. پادشاهلارایسه بو تحقیره هیچ ده اعتناء ائتمه ییب، همین مسئله ده بارماق آراسی باخیرلار. باشقا علاجلاری دا یوخدور. چونکه دینی عقیده لر خلقین فکریده محکم کؤک سالیب یاشادیقجا بوکیمی آدلاری ولقبرلری قبول ائتمک پادشاهلار ایچون چخیلماز بیر مسئله دیر. دیگر جهتدن ئولکه ده نظام — انتظام یارانماق مقصدیله ایراندا تطبیق اولونان جزا اصوللاری هر بیر عقللی آدمی حیرت دریاسیندا غرق ائدیر. وقتیله وحشی و بربر قبیله لر آراسیندا تطبیق اولونان جزا اصوللاری حال حاضرنا ایراندا هرگون مشاهده اولونماقدادیر. گورورسن که، انسانین بدنینی شقه له ییب شهر دروازاسیندان آسمیشلار. ائشیدیرسن که، بوگون بشر نفرین الینی کسمیشلر، بش نفرین گوزونو چیخارمیشلار و یا بشر نفرین بورون — قولاغینی سییرمیشلر. نقل ائدیرلرکه، بابی لرین عصیان زمانیندا تهراندا مقصرلری جزالاندیرماق ایچون جوربه جور جزا واسطه لری دوشونوب اختراع ائتمیشدیلرکه، اونلارین حقیقده دئییللری ائشیده رکن انسان دهشته گلیر. بیر حالداکه، دنیانین بوتون مدنی ئولکه لرینده بوجور جزا تدبیرلری چوخدان

بری بیردفعه لیک لغو ائدیلمیشدیر. ایندی بوجور جزالاری تطبیق ائدن طایفالاری باربار آدلاندیریر، بلکهده وحشی حیوان سورولری حساب ائدیرلر.

ئولکهده قایدا - قانون یاراتماق ایچون باشقا واسطه لر واردیر. اگر ایران دولت باشچیلارینین دولتی اداره ائتمک و پولیتیکا ایشلریندن خبری اولسایدی، باشا دوشردیلرکه، آدام ئولدورمک ویا انسان بدنینین عضولرینی کسمک یولو ایله ئولکهده قایدا - قانون یاراتماق جهدی ان پیس ایشلردن حساب اولونور.

نه ائتملی که، تکجه دولت باشچیلاری دگیل، بلکهده بوتون ایران اهلی، حتی دسپوتون ئوزوبئله علمی بیلیکلردن هیچ بیرینی ئوگره ننگه هوس گوسترمیرلر. دسپوت پادشاهلارین نه ئوزلری ئولکه نی اداره ائتمک و سیاست حقینده کی علملری ئوگره نیرلر، نهده ئوز وارثلرینی بو علملر اساسیندا تربیه ائدیرلر. اونلار ائله گمان ائدیرلرکه، اداره و سیاست علملرینین پادشاهلیق ایشلری ایچون لزومی یوخدور و اگر لازم اولسادا، اونلارین ئوزلری و وزیرلری بو علملری اوروپالیلارین باباسیندان یاخشی بیلیرلر.

ای جلال الدوله! سن بیلیرسن که، اداره و سیاست علملرینی ئوگره قمک ایچون ایراندا امکان یوخدور. بونا گوره ده اوروپا یا گئتمک و اورادا تحصیل آلاق لازمدیر. بوایش ایرانلیلار ایچون ممکن دورمی؟ اوروپا یا نه سفر ائتمک اولار؟ اورادا کافر لرله نه گوروشوب یاخینلاشماق اولار؟ فاناتیک و شارلاتان مللار بوایشه راضی لیک وئره لر می؟ دینین پوچ عقیده لری بو ایشه اجازه وئره رمی؟

بوتون ایران جماعتی ائله ظن ائدیرکه، دنیا دا اونلاردان بیلیکلی بیر طایفا یوخدور. اونلار ادعا ائدیرلرکه، آخرت علملرینی چوخ یاخشی بیلیرلر. بو آخرت علمیندن باشقا، بوتون بیلیکلر فایده سیز و معناسیزدیر. دفعه لرله تبریز لیلردن ائشیدیره م که، دئییرلر: اوروپالیلار ظاهری، یعنی دنیوی علملرده حقیقتا بویوک ترقی ائتمیشلر. لکن اونلار معنوی، یعنی دینی علملردن خبر سیز اولوب قارانیقدا قالمیشلار. آنجاق بونون نه فایده سی واردیر. اونلارین علملری نه یه لازمدیر؟ چوخدا که، اوروپالیلار صنعت و هنر لری بیلمکده بوتون یر اوزونده یاشایان خلقلردن ایره لیده گئدیرلر. آنجاق دینلری اسلام دینیندن باشقا بیر دین دیر.

بونا گوره ده اوروپالیلار ئولدورولمکدن قورخاراق تجارت ویا سیاحت مقصدیله مکّه یه، مدینه یه و بو شهرلره یاخین اولان باشقا یرلره آیاق باسا بیلمیرلر. بئله اولدوقدا، بو یرلرده یاشایان جماعت مدینیتی و معرفتی هانسی طایفادان ئوگره نه جکلر؟

بونا گوره ده اونلار لابد و علاج سیز اولاراق، همیشه کورکیمی جهالتده قالب یوخسوللوق و دیلنچی لیکله البه یاخا اولوب گونلرینی قولدورلوق و سویغونچولوقلا کچیریرلر. اونلارین وطنلرینین تورپاغینا ئوز همزه بلریندن باشقا، اودا تکجه حج زمانیندا، هیچ کس آیاق باسمیر. بوهم مذهب لرده که،

جاھال لیکده، نادانلیقدا علم و هنردن خبرسیز اولماقدا اونلارین تاییلاری دیرلار. آنجاق اگر اوروپالیلارین مکهیه، مدینهیه گئدیپ - گلمک اختیارى اولسایدی، اوزمان اونلار تجارت ویا سیاحت ایچون همبن یرلره سفر ائدهردیلر. عربلر ایسه اونلارلا علاقه نتیجه سینده دنیانین بوگونکو ایشلمریندن و وضعیتیندن خبردار اولاردیلار. آنجاق نه ائتملی که، دینی خرافات و پوچ عقیده لر بونا یول وئرمیر.

دوئن جمعه مسجدینده آخوند ملاصادقین موعظه مجلسینده اوتورموشدوم. بیلیرسن نه جفنگیات دانیشیردی؟ مین بیر گمجه ناغیل لاریندان بتر افساندار قوراشدیریب سویله ییردی. زواللی خلق ایسه بوجور جفنگیاتى علم حساب ائتدیگیندن دیرکه، ئوزونو گوزو آچیق، اوروپالیلاری ایسه غافل و قانماز حساب ائدیر. والله، اوروپالیلارین ۱۲ یاشملی بیراوشاغی دا بوقدر معناسیز جفنگیات دانیشماز.

موعظه مجلسینین تفصیلاتینی ایکینجی مکنوبومدا شرح ائده جکم. ایندی یورولموشام. خدا حافظ.

حاجی فتح اله رشتی دن سنه بیر باغلی شیراز تنبه کیسی کوندردیم. گلیب چاتماسینی منه خبر وئر!

کمال الدونه.

کمال الدوله نین ایکینجی مکتوبو

(ینه تبریزدن ۱۲۸۰ — نجی ایمنین رمضان آییندا)

ای منیم عزیز روحوم جلال الدوله!

بو مکتوبومدا آخوند ملا صادقین موعظه مجلسینین سنه وصف ائدیرم که، حیرتیندن بدنینه کی توکلمر نیزه کیمی اورپرسین. لاکن منیم قلمه الدیغیم بو مطلبلرین نه فایداسی وار؟ اونلاری نشر ائتمک ممکن دگیلدير. ایران اهلی نین بویوک اکثریتی سوادسیزدیر. دسپوتون قایغی سیزلیغی، دقت سیزلیگی و ملالارین انصاف سیزلیغی اوزوندن، هابئله بربرلیک دوروندن یادگار قالان الفبانین چتین لیگی نتیجه سینده ایرانلیلارین بلکه ده مین نفردن بیرى اوخوماغی باجارمیر. بئله فرض ائدهک که، اون ویا اون بش نفر آدم منیم یازدیغیم مطلبلری اوخودولار وباشادا دوشدولر؛ بوندان بیر مقصد الله ائدیله بیلرمی؟

اوزومدن گوز یاشین سیلمکله اولماز مقصدیم حاصل،
ائله بیر چاره تاپ که، سیزماسین قان پاره قلمیمدن.

ائله بیر علاج تاپ که، ایران خلقی اوخوماغا قادر اولسون. ایله بیر چاره تاپ که، بربرلیک دورونون الفباسیندا حرفلر یاپیشیقلمی فیلمکسیالارلا یازیلین، نقطه لر تامیمله لغوائیدیلین و حرفلر مختلف شکالمرله نقطه نین کومگی اولمادان بیر — بیریندن فرقلنسین، سوزلرین ترکیبینه کی یاپیشان حرفلر آیریلان حرفلرله عوض اولونسون و یازیمیز اوروپالیلارین یازیمسی کیمی سولدان — ساغا یازیلین که، هر بیر کس، نه قدر باجاریقسین اولسادا، جزئی بیر سعیله آز مدتین عرضینده هیچ اولمازسا ئوز آنا دیلمینده یازیب اوخوماغی ئوگره نه بیلین.

عکس تقدیرده مین — مین ایل کچه جک، بیز ایسته دیگیمیزه نائل اولما بیلیمه جکیک. ایران ئوز کچمیش قدرت، قوت وعظمتینی الله ائده بیلیمز، مگر خلقی تربیه ائتمکله؛ خلقی تربیه ائتمک ممکن اولمایاجاق، مگر سوادلانماقلا؛ سوادلانماق بوتون انسانلار ایچون میسر اولمایاجاق، مگر حاضرکی الفبانی دکیشیب اصلاح ائتمکله؛ الفبانی اصلاح ائتمک ممکن اولمایاجاق، مگر

اون - اون بش ایلدن اسکیک اولمایان بیر مدتن عرضینده تاثیرلی وحیکمانه تدبیرلر گورمکله.

بو مقصدی الده ائتمک واسطه لریندن بیریده ایکی ملتین* آراسینداکی دینی تاثیر آرادان قالدیرماقدیر. بونادا ملالارین و روحانیلرین کومگی ایله نائل اولماق ممکندور. آنجاق بو شرط ایله که، دولت اولجه ملالاری و روحانیلری تربیه ائتمک باشلا سین، اونلاری ایکی ملت آراسیندا اولان بیگانه لیگین ضررینی درک ائتمک و بیرلشمک اتحاد ائتمکین خیرینی آنلاماغا قابل بیر وضعیته گتیر سین؛ نظرده توتدوغو مقصدین یرینه یتیریلمه سینده اونا کومک ائتمک ایچون حاضرلامیش اولسون و سونرا ایشمه باشلا سین.

بونسوز اولایلمز. معلومدور که، افشاری لرین پارلاق شیمشگی اولان نادر شاه بو ایلمک تدبیری گورمه دن همین ایشین اجراسینا جسارت ائتدی، نتیجه ده هم ئوز سلطنتینی، هم ده ئوز جانینی بادا وئردی.

سوزون قیساسی، عالی تدبیرلر گورولمرسه، مین ایلمر کچه جک، آنجاق ایران خلقی غفلت یوخوسوندان اویانمایا قالدیر، لکن منیم بو سوزومدن دسپوت سئوینمه سین وائله گمان ائتمه سین که، ایرانلیلار دایما غفلتده قالاجاق و اودا بو قویون سوروسونو خاطرلادان عوام کتله لر اوزرینده زوال سین حکمرانلیق ائده جکدیر. خیر، بئله دگیل، قوی دسپوت کچمیشلرین تاریخینه نظر سالیب گورسون که، دسپوت حکمدارلار سلاله لریندن هیچ بیریمی ایراندا اوزون مدت حکمرانلیق ائده بیللمه میشدیر.

نه قدر که، انسانلارین شعوروندا پوچ عقیدلر یر سالمیشدیر، گوردجکسن که، بابیر زیره ک باب ویا بیرنفر باشقا شعورلو مذهب اختراع چیمی تاییلدی و جنه، شیطانا، فرشته یه، معجزه یه، کرامته و هر جور خارق العاده افسانه لره اینانان بو علم سین، سواد سین خلقی بیرجه ساعتین عرضینده ئوزونه طرف چکدی و اونلارین کومگی ایله دسپوتو آرادان قالدیردی.

پادشاهلار گولله آتان بابیلرین ینیدن بو کیمی بیر عمله اقدام ائتمه یه - جکلمرینی هارادان بیلیمک اولار؟ سلطنتی دوام ائتدیرمک علمدن و خلقی دینین پوچ عقیده لریندن خلاص ائتمک ایشیندن آسیمی دیر. بو شرطلر حاضر اولدوقدان سونرا پادشاه فراموشخانه لر آچمالی، تشکیلاتلار قورمالی، خلق ایله الیر، اوردک بیر متفق اولمالیدیر. ئولکده نی تکجه ئوز مللی حساب ائتمه مه لیدیر. ئوزونو خلقتین بیر وکیلیم کی دوشونمه لیدیر. خلقتین ائتمه تراکیله قانونلار یاراتمالی، پارلمان تاسیس ائتمه لیدیر. هرایشی قانون اساسیندا آپارمالی و ئوز باشما هیچ بیر ایشه اقدام ائتمه مه لیدیر. یعنی مترقی مسلك صاحبی اولوب، مدنیت

* قید. بورادا مؤلف «ایکی ملت» افاده سینده ایران خلقتین مذهب شعار آلتیندا بیر-بیرینه ضد اولان ایکی حصه ده - سنی لیک و شیعه لیکه آیریلما سینین نظرده توتومشودور.

دایره‌سینه قدم قویمالیدیر. بئله اولسا، خلق اونو، یاخشی صفتلر صاحبی بیلیم سئور، هیچ کسی اونون حقیقه شریک بیلیمز ویول وئرمز که، بیرباشقاسی اونون سلاله‌سینه قارشى چیخسین. چونکه خلق بئله‌بیر پادشاهی امن-امانلیق، عدالت و سعادتین دایاغی حساب ائدر. اونون سایه‌سینده وطنپرور اولار. پادشاهین یولوندا، وطن محبتی یولوندا ئوز مالینی، جانبینی اسیرگه‌مز. داهای ایندیکی کیمی اوناجان قورخوسوندان ظاهرا اطاعت گوسترمکه مجبور اولماز. قورخو و غضب اوزوندن ائدیلمن اطاعتکارلیغین دوامی و ثباتی اولماز.

نادردن آرتیق غضبلی و دسپوت اولماق ممکن دگیل و اونا ائدیلمن اطاعتکارلیغین مثلینی تصور ائتمک چتیندیر. لاکن بوتون دنیا یا معلومدور که، نادرین عاقبتی نجه اولدو. اطاعتین بینورهمی آنجاق اوزمان محکم اولار که، بو اطاعت محبت و اینامدان ایره‌لی گلر. عکسینه، بئله فرض ائده‌ک که، ایران خلقی حال حاضردا پادشاهای اطاعتکارلیق گوستریر. لاکن بوتون ایراندا ائله‌بیر آدم تاپلارمی که، پادشاهی اوره‌کن سئوسین و اونو سلطنتین همیشه‌لیک دوام ائتمه‌سینی ایسته‌سین؟ بونون سببی اودور که، پادشاه خلقین منافع و رفاهی خاطرینه دگیل، آنجاق ئوز شخصی ایستکلری خاطرینه همکارلیق ائدیر. پادشاه خلقی تربیه ائتمک واسطه‌سیله، اونون رفاه‌حالینی و وضعیتینی یاخشیلاشدیرماق یولوندا گوستردیگی سببلرله ئوزونه یاخشیلاشدیرمیر. عکسینه، گوندن-گونه خلقی ئوزوندن اوزاقلاشدیریر.

نجه که، تهراندا اولان مسافرلر دفعه‌لرله گورموشلر که، پادشاه کوچیه چیخدیغی زمان المرینده چوبوق و چوماق توتان فراشلار حکمدارین اولادی ساییلان جماعتی اونون یولو اوستوندن قووب اوزاقلاشدیریرلار، بو ایشده ذره‌قدر گجیکن آداملارین باش قولاغینی ازیشدیریرلر. اگر بو پادشاه ئوزونو خلقین آتاسی، خلقی‌ایسه ئوزونه اولاد حساب ائدیرسه، بئله بیر آتا ئوز اولادینا قارشى نه‌قدر نامهربان اولمالیدیر که، اونلاری چوبوق و چوماق گوجونه ئوز اطرافیندان قووماق قرارینا گلمیش اولسون؟!

اگر جماعتی قووماقدان مقصد دشمنلرین پادشاهین جانینا قصد ائتمه‌سینین قارشى‌سینی آلاقدیرسا، بس نه‌ایچون دفعه‌لرله بلا گولمه‌سینه هدف اولان اوروپا پادشاهلاری، ینده اینام و جسارتی ایدن وئرمه‌ییب، همیشه تک-تنها باییردا گزیرلر. اونلارین محافظه‌چیلری بئله اولسا، اوزاقدان نظارت یتیریر و جماعتله اصلا ایشلری اولمور.

گوردوگو هر بیر کسی وورسا قلینجلا پرده‌دار،
بیر نفر قالمز حرمده ائتمه‌سین اوردان فرار.

یعنی بئله اولدوقدا، هیچ کسدن صمیمیت و صداقت گوزله‌مک اولماز. ای جلال‌الدوله! سوزون قیساسی بونور که، پادشاه‌لیغین اساسی گره‌ک قانونلار اوزرینده قورولسون. یعنی سلطنت‌انگله‌ده اولدوغو کیمی، مشروطیت

سلطنتی اولسون. آنجا بئله اولدوقدا، سلطنت دوام ائده بیلر و خلقده پادشاهین مملکتینی زوالدان قوروماق یولوندا فداکارلیق نمونه لری گوستردر. ایندی ده آخوند ملا صادقین آدینی ائشیدیب ئوزونوگوزونون قارشیسیندا تجسم ائتدیر و سوئله دیکلرینه قولاق آس!

گون اورتا نمازی وقتی ایدی. یولداشلاردان بیر نچه نفری ایله برابر جمعه مسجدینه داخل اولدوق. مسجد اهلینین بوتون طبقه لرینه منسوب آدمالارلا دولو ایدی. بیر طرفده تاجرلر، دیگر طرفده باشقا پئشه صاحب لری، اویری طرفده زادگانلار اگلمیشدی لر. قادینلار ایسه اونلارلا مخصوص اولان یرده اوتور-موشدولار. منده یولداشلاریملا برابر بیر بوجاقدایر تاییب اگلمشدی ک.

آخوند ملا صادق نمازی بیتیردی کدن سونرا منبره چیخدی. اولجه عرب دیلمینده بیر خطبه اوخودو. دئمک اولار که، بو خطبه نین معناسینی مجلسده کی جماعتدن بیر نفری ده اولسون باشا دوشمه دی. آنجا حقیقتا خطبه نی چوخ دوزگون اوخودو. عرب حرفلرینی ئوز مخرج لری ایله افاده ائتمه سیندن معلوم اولوردو که، تجوید قایدالارینا مکمل بلمدیر. لکن تأسف که خطبه سی یادیمدا قالمادی. سونرا سوزه باشلایان آخوند ملا صادق دئدی:

—بوگون سیزه جهنمین احوالاتینی ایضاح ائده جگم که، غفلت یوخوسوندان اویانیب دنیا یا بوقدر آلوده اولمایا سینیز. آخوند ملا محمد یاقر مجلسی، آلله اونا رحمت ائله سین، چوخ دوزگون حادثه لر، اساسا «حق الیقین» کتابیندا یازمیشدیر: «اولا اینانمالی سینیز که، صراط حق دیر، اودا جهنمین اوستوندن کچن بیر کورپودور که، قیامتین گونونده بوتون مخلوقات اونون اوزریندن کچه جکدیر. بو کورپویه صراط کورپوسو دئییلیر که، توکدن نازیک، قلمینجدان ایتی و اوددان ایستی دیر. خالص مؤمن لر بو کورپونون اوستوندن ایلمدیریم سرعتی ایله، آسانلیقلا کچر لر. لکن گناهکارلار اونون اوستونده تیره ر. آیاقلاری سوروشوب جهنمه دوشر لر. جهنمین یددی طبقه سی واردیر: بیرینجی سی—جهنم، ایکینجی سی—سعیر، اوچونجوسو—سقر، دوردونجوسو—جحیم، بشینجی سی—لطی، آلتینجی سی—حطمه، یددینجی سی—هاویه آدلانیر.

جهنمین ایچکی سی ایستی حمیم و قطراندان، طعامی ایسه زقومدان عبارت دیر. ایستی حمیم ایرین و چیرک دئمک دیر. بو ایستی حمیم دئییلن ائله بیر شمیدیر که، اگر اوندان بیرجه قطره بوتون دنیانین سولارینا قاریشسا، یر اوزونده اولان بوتون انسانلار اونون قوحوسوندان هلاک اولارلار.

جهنمده بیر دره واردیر که، اونون ایچینده یتیمش مین ائو واردیر. هر ائوین ایچینده یتیمش مین اطاق و هر اطاقین ایچینده یتیمش مین قارا افعی ایلان، هر افعی نین قارنیندا ایسه زهرله دولو یتیمش مین کوزه واردیر.

جهنمین اودونون ایستی لیگی بودنی ادا کی اودون ایستی لیگیندن یتیمش دفعه آرتیق دیر. بونلاردان باشقا جهنمده فیرح بوجاق واردیر، هر بوجاقدایر قیرخ گوزده ایلان، گوزده نین قارنیندا اوچ بوز اوتوز عقرب، هر عقربین تیکانیندا اوچ یوز اوتوز گوزده زهر واردیر.

جهنمده بیر قویو واردیرکه، اونون قاپاعینی قالدیرارکن جهنم آلولانیر. صعود آدلی خالص مسدن بیر داغ واردیرکه، اتکلریندن ارینمیش مس چایی آخیر بو داغین ایستی لیگی، کشافتی وعفونتی اوقدر شدتلی دیرکه جهنم اهلی اونون عذابیندان دائما فریاد ائدهرلر.

جهنم اهلی نین اگینلرینده ارینمیش مسدن کونکملر وجهلر، بویونلاریندا ایسه اودلو زنجیرلر واردیر. جهنم اهلی نین هر بیرینین آیاغیندا اودلو نالار اولورکه، اونلارین ایستی سیندن باشلاریندا بیینلری قایناییر.

خلاصه، بیر چوخ مختلف و جوربه جور عذابلار نظرده توتولموشدور که، اونلاری دئمکله درک ائدیلمه سی ممکن دگیلدير. جهنمین خزینه داری مالک آدلی بیرملک دیرکه، هیچ گولمز و همیشه غضبلی دیر. گناهکارلار جهنمده دائمی عذابدا اولدوقلاریندان تنگه گلیب یالوارارلارکه: ای مالک، بیزه رحمین گلسمین! مالک قان و ایرینمه دولو اودلو بیر قابی گتیریب اونلارین اوزونون قارشیسیندا توتور. بو قابین حرارتیندن اونلارین اوزلرینین دریسی واتی ارییب توکولر. قیزمار داشلارین اوستونده ساخلانیلان جهنم اهلی نین باشلاریندا بیینلری قازانداکی سوکیمی قاینایار. اونلارین وجودونون دریسی، اتی، سوموکلری و دامارلاری یانیب کوله دونه، آنجاق آله اونلارین بدنلرینی تزه دن یارادار و جهنمین اودو اونلاری تزه دن یانديرماغا باشلایار.

جهنمین اودوندان، هر بیرى بیر دهوه بویدا. اولان قیغیلجیملار قالخار. هرکسی که، بو قیغیلجیملارین ایچینه آتارلار خرد - خشیل اولوب، سورمه کیمی ازیلیب توزا دونه. سونرا آله تعالی اونو ینده اولکی وضعیتینه گتیره، عذاب ینده تزه دن باشلانار.

گناهکارلارین خوره گی آنجاق زقوم دور. اونلارین باشلارینی دمیردن اولان اودلو توخماقلارلا ازه رلر. قهرو غضب ملک لری اونلاری اشکنجهیه توتار، زنجیره چکره ک اوزلری اوسته اودون اوستونده سوزویرلر. اونلار یالواریب امان ایسته ییرلر، لکن یالواریشلاری قبول اولونماز، عذابلاری یونگولمشدیریلمز و اونلارا هیچ بیر وجهله مرحمت ائدیلمز.

جهنمین اون دوققوز خزینه داری واردیرکه، هامی سینین گوزلری ایلدیریم کیمی شیمشک چاخار. جهنم اهلی فریاد ائدیپ یالوارارکه: ای خزینه دارلار، بیزه هیچ اولمازسا، بیرگونلوکه عذابدان نجات وئیرین! خزینه دارلار دئیرلر مگر سیزه پیغمبرلر گلمه دی؟ جهنم اهلی جواب وئره رکه: گلدیلر، آنجاق بیز اونلاری یالانچی حساب ائتدیک. بوزمان خزینه دارلار دئیرلر: ائله ایسه سیزین بو یالواریشلارینیز هیچ بیر فایدا وئرمز، ابدی اولاراق اوددا قالا جاق سینیر، سیزه رحم ائتمک اولماز!

مولوم جهنم اهلی نه نصیب اولمازکه، بونولا عذابدان خلاص اولسونلار. جهنم گونلرینین هر بیرینین اوزونلوغو بودنبا نین مین ایلینه برابر دیر. جهنمده یانانلار فریاد ائدیپ یالوارارلارکه: ای آله، بیزی جهنمدن چیخارتکه، سنه

لايق اولان عمللرله مشغول اولاق». اوزمان آنلهدان خطاب گلرکه: «مگردنيادا سيزه حيات باغيشلاماميشديم که، منه عبادت ائده سينيز، عاقبتينيزي دوشونه سينيز؟ مگر سيزه هر ايشده خبردارليق ائدن و سيزي قورخودان پيغمبرلر گوندرمه ميشديم؟ ايندي چکين بو عذابى، ئوز جزائيزدير و سيزه اصلا نجات يوخلور».

آخوند ملا صادق جهنمين وصفينده چوخ مفصل دانيشدى. مرحوم آخوند ملا محمدباقر مجلسى دوغرونداندا هنرگوستريب جهنم حقينده هرطرفلى ايضاحات يازميشدير.

آنجا ائتميشدیکلريمين هاميسيني يازماغا امکانيم يوخلور. بو مختصرله کفايتلنيرهم. نجه دئيميشلر: «بیر اووج، بیر خلوارين نمونه سيدير». ای جلال الدوله! ايندي سن بير ياخشى دوشونگور، بو جهنم اهلى دئييلنلر کيملردير؟ بونلار هرثئيندن اول، مخلوقاتين ان شرفليسي اولان انسانلاردير. من سنينله يارى عقلى، يارى شريعت ديلمى و دليلملري ايله دانيشاجام. خالص عقلى دليلملري سونرا ائتميشديرسن.

ايندي ايسه قولاق آس! اصول دينين ماده لریندن بيرى عدالت دير. يعنى مسلمان اولان هر بير کس آلله يى عدالت صاحبي بيلمه ليدير. بلى، منى آلله ياراتميشدير.

ای جلال الدوله! سون دورلرده ياشاميش بعضى دين عالمرينين معناسيز سوزلرينى بير کنارا قوی که، دئيرلر، گویا منيم فطره تيم اولدن ئوزوشقاوتلى اولماغي قبول ائتميشدير و يادا که، من ئوزوم خلقتين باشلانغيچيندا تکليفى رد ائتميشم و جهنم اودوندا يانماغيما ئوزوم سبب اولموشام. توتاق که، بئله دير. آنجا اگر خلقتين باشلانغيچيندا، يعنى تکليف معين ائديلرکن بهشتى ده، جهنمى ده منيم قارشىما قويوب تکليف ائتميشلر، من ايسه بهشتى رد ائتميشم، جهنمى قبول ائتميشمسه، دئمک دلى اولموشام بئله ديرسه، دلىنى مسئولىته جلب ائديب، جزالانديرماق عقلمى آلله ياراشان ايشديرمى؟ اگر خلقتين باشلانغيچيندا منه بهشتى و جهنمى گوسترمه دن تکليف ائتميشلرسه، من ده بو تکليفى رد ائتميشمسه، اوزمان تکليف صاحبي زحمت چکيب بودنيادا منه داها يول گوستره ن، مژده وئرن گوندرمه سين. چونکه من خلقتين باشلانغيچيندا مژده سيز، نذر سيز بيردفعه تکليفى رد ائتميشم. داها دنيا دا تزه دن مژده چى. تشويقاتچى گوندرمه کين نه معناسى واردبر؟ هابئله بو مژده چيلرين و تشويقاتچيلارين گوندريلمه سى خلقتين اولينده تکليفى قبول ائده نلر. ايچونده لازم دگيلدير. چونکه اونلار اونسوزدا تکليفى قبول ائتميشلر.

خلاصه، ای جلال الدوله! اگر ياخشى دوشونسن، بيله بير جفنگ عقیده نى هيچ بير خلقي ن تاپا بيلمزسن.

توتاق که، آلله منى ياراتميشدير و بو دنيا دا يوز ايل عمر وئرميشدير. هر کسه معلومدور که، بويوز ايلليک عمر نجه کچيدير. من هر نه قدر دولت و بويوک قدرت صاحبي اولسام دا، جوربه جور غم دن، کدر دن، درد-بلادان آزاد

اولمایا جاغام. نه ایسه، بئله فرض ائدهك كه، من بو یوز ایل مدینه هرگون آدم ئولدورمكله مشغول اولموشام، هرگون آله شريك تاپمیشام. بونلاردان علاوه، جوربه جور ومختلف گناهلارا ال قاتمیشام، سونرا ایسه ئولموشم. عدالت بونو طلب ائدیركه، عادل آله منی ایشله دیگم جنایتلرین مقابلینده جزالانماغا لایق گورسون. من راضیام كه، بویوز ایلمك گناهلاریم مقابلینده عدالت صاحبی اولان آله منی یوز ایل، بلکه ایک یوزایل، بلکه اوچ یوز ایل، بلکه دورد یوزایل، بلکه بش یوزایل، بلکه ده مین ایل جهنمه یاندیرسین. آنجاق بوندان زیاده عذاب وئرمگه عدالتین طلبینجه آله منی هیچ بیر حق یوخلور.

آله بودنیادا یاشادیغیم زمان منه هانسی بویوک نعمتلی بخش ائتمیشدیر كه، آخرته منی بوقدر عذاب واشکنجه یه دچار ائدیر؟ او، منیم بدنیمی جهنمه چورودوب، ائتمی اریدیز، سومو کلمیمی قیراراق سورمه کیمی ازیر و ینده یاحامدان ال چکیر. یندن منه ات، سومو وئریب وجودومو اولکی وضعیتینه گتیریر وعذابی تزدن باشلاییر، بو عملیاتی سونو اولمایان بیر مدت ایچون دوام و تکرار ائتدیریر.

منیم بو دنیا دا یوز ایلمك عمر مدینه چکدیگیم لذت جهنمین بیرگونلوک عذابینا برابر اول بیلرمی؟ آخی جهنمین بیر گونو، دئیرلر، بو دنیانین مین ایلمنه برابر دیر. بیر حالداكه، سن بئله بیر آلهی رحم ائده نلرین رحم ائده نی، کرامت و مرجمت منبعی کیمی تانیمالیسان.

منجه بئله بیر جهنم صاحبی اولان آله، بئله بیر قصاصچی آله میرغضبیدن، جلاددان، قصابدان و هر جور ظالمردن بتر دیر. اگر آله منیم بئله رفتار ائده جك ایدی، منی نه ایچون یارادیردی؟ من نه وقت اوندان حیات حواشر، ائتمیشدیم؟ اونون وئردیگی یوز ایلمك حیاتین هرگونو شن و فراوان کچسه ده، زهرمارا قالسین! اگر جهنم احوالاتی دوغرو دورسا، اوزمان رحملی و عدالتلی آدلانان آله خلقین گوزونده منفور و ظالم بیر وجود کیمی گورونور. اگر یالاندیرسا، ائله ده ای واعظلر، ای ملالار، ای شارلاتانلار، نه ایچون جهنم هده سی ایله خلقیمیزی باشقا ملتله قایناییب قوشماغا، علم و صنعت ئوگره نمگه قویمورسونوز؟

آخی دنیا گور — گوتور دنیا سیدیر. نه ایچون سیز بیر ییغین جفنگیات واسطه سیله زواللی خلقی آله من نعمت لریندن استفاده ائتمك امک انیندان محروم ائدیر سینیز؟ نغمه اوخوما، حرام دیر؛ نغمه یه قولاق آسما، حرام دیر؛ رقص ائتمه، مکروه دور؛ رقصه تماشا ائلمه، مکروه دور؛ ساز چالما، حرام دیر؛ سازا قولاق آسما، حرام دیر؛ شاه مات اویناما، حرام دیر؛ نرد اویناما، حرام دیر؛ شکل چکمه، حرام دیر؛ منزلینده هیکل ساخلاما، حرام دیر... بیر حالداكه، بونلارین هامیسی ظاهراً جزئی ایشلر کیمی گورونسه ده، سیز بن خبرینیز یوخلوركه، بونلارین هر بیرسی معین ئولچوده اولارسا، انسانین دوشونجه سینه جلا وئیریر، عقلی

صافلاشدیریر و آرتیریر. چونکه انسان طبیعتی شادلیق و کدر ایچون چوخ حساسدیر. هریر حسین ئوزونه مخصوص قوردرلی واردیرکه، بونلار بیکار قالدیقا کوتله شیب فعالیتدن دوشورلر. نجه که، الی ویا آیاغی بیرجه ایل حرکت سیز ساخلاسان قورویوب شکست اولار. ائله جه ده سئوینج و شن لیک بخش ائدن واسطه لردن اوزاقلاشماق حسلرین سست لاشماسینا و عقلین کوتلشمه سینه سبب اولار.

آنجا بو واسطه لردن استفاده ائده رکن، حدی، ئولچونو رعایت ائتمک، لازمدیر. عکس تقدیرده، فرحاندیریحی عامل لردن استفاده ایشینده افراطا یول وئرمک قوه لری توکندیریر. بومسئله نین دوعرو اولدوغونو آنلاماق ایچون سیز طبیعت علمیندن مطلق خبردار اولمالی سینیز. اگر دنیانین لذت لریندن محروم قالماق انسانین معنوی انکشافینا سبب اولسایدی، زاهدلر انسانلارین ان عقلملی لری اولمالی ایدیلر. حالبوکه اونلار انسانلارین ان سفیهی و زمانه نین کوت بئیینلری دیر.

قدغن ائدیر سینیز، اسپیرتلی ایچکی لری، قدغن ائدین. شرابین حرام ائدیلمه سی، حقیقته، اسلام دینینین مثل سیز قانونلارینداندیر. چونکه اسپیرتلی ایچکی لرین بدنه هیچ بیر خیری یوخدور و بو ایچکی لری بیر قدر چوخ ایچدی کده، انسانین وجودو، شبهه سیز، مختلف خسته لیک لره توتولور، نهایت، تمامیه محو اولوب گئدیر.*

سیز قماری قدغن ائدین که، دنیادا انسانین عمرونو زای ائدن و حیاتین لذتینی زهرمارا دوندورن پیس بیر عادت و علاجی تاپیلما یان تهلکه لی بیر خسته لیک دیر.

بعضی دارگوروشلو شخصلر بئله بیر فکرده دیرلر که، گویا جهنم قورخوسو جنایتلرین قارشیسینی آلماقا کومک ائدیر.

مگر ائله بیر مسلمان واردیر که، جهنم قورخوسوندان** * خلین مالی الینه

*. قید کوزمل دلبرسن، ای مئینه قیزی من،

طلاقه، حیف کیم، لایقسن هردن.

** قید. قرآن دا قید اولونموشدور که، قیامت کونو خداوند عالم ئوز گناهکار بنده سینین پناه گتیریب آغلاماسینا رحم ائتمه ییب، غضب ملک لرینه بویورار؛ اونو توتون، اونو زنجیره چکین، سونرا اونو جهنمه آتین! بونا گوره ده قیامته اینانان بوتون مسلمانلار ئوز آرالاریندا صحت ائده رکن اوشاقلارین تربیه سی باره سینده بیر-بیورینه بئله دئییرلر: اوشاقلاری آلله ن قورخوسو و غضبی ایلله تربیه ائتمک لازمدیر. گویا آلله دیو طبیعتلی، غضبلی، قصاصچی و رحم سیز بیر وجود ایمیش و گویا اوشاقلاردا اونون قورخوسو و غضبی ایلله تربیه اولوندوقدا بویورکن بوقورخو و غضبین تاثیریه معصوم و خیراخواه اولو بیلرلر. عکسیه، بوجور تربیه اولونان اوشاقلار بویوده و کده صرف کوت بئیین اولما تلا برار، بیر چوخ حاللاردا جنایتکار اولورلار.

دوشلوكده يئمه سين؛ بير تو كسوز اوشاق راست گلدېكده اونا ال وورماسين؛ فرصت دوشلوكده جماعتين آروادينا و قيزينا تجاوز ائتمه سين؟! بوتون اوغرو لار، يول كسنلر و قاتلر جاھل آداملار سیراسيندان، يعنى جهنمه اينانان آداملار آراسيندان چيخير. هيچ عالم و معرفت صاحبي آداملاردان بيرينين اوغرو، يول كسن ويا قاتل اولدوغونو گورموشسنمى؟

آفريقادا بشر جنسيندن اولان آز ياشلى اوغلان اوشاقلارينى توتاراق رحمسي زجه سینه اخته له ييب خواجه ائدن و اونلارى اسلام ئولكه لرینده حيوان كيمى ساتانلار، هابئله اونلارى آلانلارين هاميسى جهنمه اينانان آداملاردير.*

اصلينه باخاسان بو مظلوم اوشاقلارين بدبخت ليگينين اساس سببكارى، اونلارى ساتين آلان عقللى مسلمانلاردير كه، مكه نين وساير مقاملارين زيارتينه كیده ركن اونلارى آليب كتيريرلر. اگر مشتريسى اولماسا، ساتيجيلار بو ايشدن نه كيمى فايدا گوزله يه بيلرلر كه، بوجور چيركين بير عمله اقدام ائتسينلر.

بئله ليكله ده جنایتلرين باش ويزمه مه سینه اساس سبب جهنم قورخوسو دگيل، بو دنيا دا وئريله جك جزا نين، ائيش -- بيلميشين مذمتينين قورخوسودور.

ناموس، غيرت، عقل، علم و هابئله انسان طبيعتينده موجود اولان باشقا نجيب قوه لر ائله بير خصوصيتدير كه، اونلار انسانى ياخشى ايشى پيس ايشدن، صوابى گناه دان آيرما غا، خير ايشدن حظ آما غا، پيس ايشدن عذاب چك مكه قابل ائدير. مثلا، بير نفر صاحب سيز يتيم اوشا غا رحم ائتمگين ياخشى و صواب ايش اولدوغونو هر بير انسان طبيعتى درك ائدير و اوندان حظ آلير. هابئله، بير نفر يتيم و صاحب سيز اوشا غى دويمگين پيس و گناه ايش اولدوغونو هر بير انسان طبيعتى درك ائدير، اوندان عذاب چكير. ائله جه ده باشقا پيس عمللر ده انسانين طبيعتى ئوزو محاكمه ائدير. بو اودئمكدير كه، انسانين طبيعتينه علم جوهريله نه قدر آرتيق جلا وئريلرسه، انسان هم علمين قوه سيله، هم ده ئوز طبيعتينين كومگى ايله پيس عمللردن بير اوقدر ساكينار.

الته، بونولا برابر، جزا قانوندا نظردنه توتولما ليدير. آنجا ق بو جزا قانونو آداملارى ئولدورمك ويا بدن عضولرينى كسمك قانونو دگيل، بويوك دولترلر ده موجود اولان جزا قانونلاريندان اولما ليدير.

* قيد. وبالى دئينلرين بونونا، هله سويله بيرلر كه، مقدس مكه نين ياخينليغيندا اولان قصبه لردن بيرينده قول آلو رچيلرى خصوصى دلاكلار و جرا حلالا تجهيز اولونموش آيريجا بير خسته خانا ساخلا ييرلار كه، بورادا دلاكلار يوزلرله معصوم اوشا قين تناسل آلتينى، كسير، سونرادا جرا حلالر بويوك بير سعي له اونلارى معالجه ائديرلر. بوجور رحمسي ز عملياتا تاب كتيره بيلمه ين اوشاقلارين اوچده بيرى ئولور. آنجا ق بو ايشله مشغول اولانلار بونا فكر وئرمير. چونكه هلاك اولان اوشاقلارين دا قيمينى قالانلارين قيمتينين اوستونه چكير و اوچ-دورد قات آرتيقلا ماسيله عوضينى چيخا ريرلار.

عكس تقدیرده پوچ عقیده لر، جهنم قورخوسو و بهشت امیدى هیچ بیر وجهله جنایتلرین یاییلماسینا مانع اولایلمز. جهنم و بهشت افسانه لرینی انسانلارین تمیز آدام اولماسینا کومک ائدن سببلرکیمی ایضاح ائتمک یانلیشر فکرلردير. دوغرو دور، ظاهرا بعضی آداملار ائله ظن ائديرلرکه، اولنار جهنم قورخوسو و بهشت امیدینین تائثیری ایله تمیز آدام اولموشلار. آنجاق اولنار سهو ائديرلر. اولنارین ئوزلرینه گورولدوگو کیمی، بومسئله ده جهنم قورخوسونون و بهشت امیدینین ظاهرا دخلی اولسادا، اصلینده بو ایشده بیر سیرا باشقا اینجه سببلرین ده رولو واردیرکه، اولنارین ئوزلری بونلاری درک ائده بیلمیرلر. شهرت پرستلیک، یعنی روحانیلرین یانیندا حرمت قازانماق و عوام جماعتین اعتمادینى اله گتیرمک و سایر بوکیمی حسلرین ئوزوده او جمله دندیر. ای روحانیلر، بیرده دئییرسینیزکه، ئولولرین جنازه سینى تشریح ائتمه یین، حرام دیر. چونکه مئیتین اعضاسی کسیرسه، گویا قیامتین گونو محشره ناقص اعضا ایله گلر.

قوی مئیت محشره ناقص اعضا ایله گلسین. بورادا نه بویوک ایش وارکه؟ لاکن اؤنو تشریح ائتمک سایه سینده طبابت علمینده بویوک تدقیقات ایشلمری آپاریلمیرکه، بونوندا خلقه حدسین-حسابسین فایداسی اولایلمز. حاضردا اوروپادا طبابت علمی جدی دگیشیک لیگه اوغرامیشدیر. تشریح واسطه سیله ورد ائدیلمز دلیل لرله تعین ائتمیشلرکه، خسته لیگین مرکزی عصب لرده، یعنی قانسیر اینجه وآغ دامارلار دادر. بونا گوره ده طبابت علمینده چوخ بویوک ترقی عمله گلمیشدیر. لاکن سیز همین سقراط و بقراط دورونون قایدالارینی الینیزده واسطه ائدیب ئوز آخماق فکرینیزی هر یرده بئله یازیرسینیز.

«ایستی مزاجین خسته لیگین سببی صفرا دیر، سویوق مزاجین خسته لیگین سببی بلغم دیر، تند مزاجین خسته لیگین سببی قان دیر. فلان مزاجین خسته لیگین سببی سئودا دیر».

خیر، بونلارین هیچ بیرسی دگیلدیر! سیز هیچ نه بیلمیرسینیز، گئدین ئوگره زین و بو زواللی عنصرلرین یاخاسیندان ال چکین! اولنارین ضدینه معالجه یه باشلامایین، جماعتی ئولدورمه یین، سبب سیز یره خلقی یاز فصلینده قان آلدیرماغا وادار ائدیب، انسان حیاتینین جوهری اولان قانی عبث یره آزالتمایین! چونکه انسانین بدنینده کی عنصرلردن هیچ بیرسی قانی عوض ائده بیلمز؛ اؤنو قان آلدیرما یولو ایله تلف ائتمک یول وئریلمز خطا دیر.

باشا دری پاپاق قویماغا اجازه وئرمه یین! چونکه قان بدنده دائما دولانیر. بئله بیر دوران زمانی قان همیشه ایستی طرفه میل ائدیر، سویوق طرفدن قاچیر. دری پاپاق قویدوقدا باش دائما ایستی اولور وقانی ئوزونه ساری داها چوخ جلب ائدیر. بونون نتیجه سینده ده گوز آغریسی و بونون کیمی مختلف

خسته ليكلر عمله گلير. نه ايسه، ايندى بو مسئله لري گنیش ايضاح اؤتمگين وقتى دگيلدير.

اوگونون صاباحيسى آخوند ملا صادق موعظه سيني دينلله مك ايچون يولداشلارلا برابر ينه مسجده گئتديم. مسجده ينده دوننكى كيمي آداملا دولوايدى. اوراسيني دا دؤييمكه، منيم كيم اولدوغومو نه ئوز يولداشلاريم، نه ده باشقاير آدام بيلير. اونلار ائله بيليرلر كه، من بيرنفر سياحام، آديم ايسه آقا كمال دير.

يولداشلارلا چكيليپ مسجدين بير گوشه سينده اوتوردوق. آخوند ملا صادق منبره چيخدى، فصاحتلى بير خطبه دن سوزلا سؤزه باشلاي ايندى توي بومطلب بورادا قالسين...

اي جلال الدوله! ميرزه عبداللطيف طسوجي نين «مين بير گئجه» نى چوخ تميز، آيدين و گوزهل فارس ديلى نه ترجمه اؤتديگيني بيليرسن. سن بو كتابى اوخوياركن دونه-دونه دؤيردين: «تعجب اؤديرم، بو «مين بير گئجه» نين مؤلفى بو قدر يالانى گوره سن هارادان تاپيدير؟» ايندى من سنه دؤييرم كه، تعجب اؤتمه. عرب طيفاسينين يالان قوراشديرما، افسانه دوزلتمكه بوتون طيفالار آراسيندا مثلى-برابرى يوخدور. ايرانليلاردا يالانا و افسانه يه اينانماقدا دنيا دا تكديرلر. مشهور بير مثال وار كه، دؤييرلر: «اگر اسلام دينى اولكر اولدوزوندا آسيلار سا، فارسلا اونو اورادان دا الله اؤده لر».

ايندى قولاق آس گور، آخوند ملا محمد باقر مجلسى نين «حق اليقين» كتابيندان دانيشان آخوند ملا صادق ئوزلرينى غائب امامين اؤلچى لري آدلانديران بعضى عربلرين جماعتدن خمس و نذر توپلاماق ايچون نه كيمي افسانه لر دوزلتمه لري حقينده نجه دانيشيدى. اونادا فكر وئركه، ايرانليلار اونلارين بو افسانه لرينه نجه اينانير، اونلار اؤزلى ايچون نجه دينى عقيدة حساب اؤديرديلر؟

اولا، تاريخى اثرلرين آيدين يازديغينا گوره، هابئله بو اؤلچى لرين ئوزلرينين و باشقا شخصلرين سويله ديكلرى روايتلردن معلوم اولوركه، امام حسن عسگرى نين اوغلو اولما ميشدير. اگر اولسادا، يا اوشاق ايكن ئولموش و يادامعتضد خليفه نين امرى ايله ئولدوروا موشدر. هر حالدا، بير پارا فيريلداقچيلار، شارلاتانلار و قويون جلدينه گيرميش خانلارلار ئوزلرينين بئرگونلوك شخصى منفعتلىر ايچون بويوك بير خلقى اوزون - اوزادى ايلمر بويو پوچ عقيدة لر زنجيرينه باغلاييب، عقل شرافتيندن محروم اؤده رك. انسانلار ان آلحاق درجه سينده ساخلا ميشلار.

ايندى ايسه كچك آخوند ملا صادق موعظه سينه. او دؤييردى: دوغرو حادثه لره اساسا، مهدى نين يعنى اونايكىنجى امامين ظهور اؤده جگيني دونه-دونه روايت اؤتميشلر. مهدى اوزمان ظهور اؤده جكدير كه،

دنیا زور و زوراکیلیقلا دولموش اولسون. او، دنیانی حقیقت و عدالتله دولدوراجاقدیر. بیرچوخ آداملار او حضرتین آنادان اولدوغونو ئوز گوزلریله گورموش و بویوک غیب ائتمک گونونه قدر اونولا گوروشموشلر. شیعه لر همیشه اونون ظهور ائتمه سی انتظارینی چکیرلر.

دشمنلردن بیر چوخو اونو دوغولما میشر محو ائتمک ایسته ییردی لر. اونا گوره ده الله تعالی اونون آناسینین حامله اولدوغونو گیزلی ساخلاییردی. الله کچمیشده ده موسی پیغمبرین آناسینین حامله اولدوغونو فرعون دان گیزلی ساخلامیشدی. بونا باخمایاراق، بیرچوخ آداملار، اوجمله دن امام علی النقی نین باجیسی حکیمه خاتون و قونشولوقدا اولان ماما و باشقالاری او حضرتین دوغولماسیندان خبردار اولدولار.

دوغولدوغو گوندن آتاسی امام حسن عسکری نین وفاتینا قدر، بیر چوخ آداملار او حضرتین خدمتینه چاتماق شرفینی الله ائتمیشلر.

امام حسن عسگری، احمد ابن اسحاقا دئیمیشدیرکه: «عالمی یارادیب یاشادان الله، آدمی خلق ائندیگی گوندن بووقته قدر دنیانی هیچ زمان حجت سیز قویما میشدیر، قیامته قدرده قویما یاجاقدیر». احمد ابن اسحاق دئیر: «من سوروشدوم که، ای اللهین پیغمبرینین اوغلو، سندن سونرا او حجت کیم اولاجاقدیر؟» او، قالخیب ائوه گیردی، ائودن چیمخارکن چیگنینه اون دورد گئجه لیک آی کیمی اوچ یاشیندا گوزهل بیر اوشاق گتیریب دئدی: «ای احمد، سندن سونرا امام وحجت اولان بودورکه، ئوزوده، غیب اولاجاقدیر». من عرض ائتدیم که: «بوندان بیر معجزه و کرامت ظاهر اولا بیلرمی که، منیم قلیبم امین اولسون؟» سونرا اوشاق دیله گلیب فصاحتلی عرب دیلینده دئدی: اللهین دنیا دا قالان اثری و اونون دشمنلریندن انتقام آلان منم».

سونرا عرض ائتدیم که: «ای اللهین پیغمبرینین اوغلو، بو اوشاغین غیب اولماق مدتی اوزونموچکه جکدیر؟» او حضرت بویوردو: «بلی، احمد، بوغیب اولماق اوقدر اوزون سوره جکدیرکه، بوتون خلقلر دیندن دونه جکدیرلر. ای احمد، بوایش اللهین غریبه ایشلریندن بیریدیر، اونون سرلریندن اولان بیر سردیر، اونون گیزلی ایشلریندن اولان بیر ایشدیر».

ینه یعقوب منقوس روایت ائدیرکه: «بیرگون امام حسن عسگری نین خدمتینه مشرف اولموشدور. حضرت بیر حجره ده اوتورموشدو که، ساغ طرفدن باشقا بیر حجره ده آچیلان قاپیسی وارایدی. بو قاپینین اوزریندن بیر پرده آسلیمیشدی. من سوروشدوم که: «ای منیم آقام، سندن سونرا امام کیم اولاجاقدیر؟»

*قید. ای جلال الدوله! باباسیندان نه خیر گوردو که، نوه سیندن ده خیر گوزله یک؟ بلی، باباسینین کلمه سیله دنیا دا آر فتنه لر تورتمیش و آز قانلار توکولموشدور که، نوه سی ده گلیب اونودولان فتنه لری تزدله سین و قان توکمک ایشینی تکمیل لشدیر سین؟

اشاره ائتدی که، اوقاپنین اوزرینده گی پرده نی قالدیر. ائمه که پرده نی قالدیردیم، اورادان بویو بش قاریش هوندورلوگونده اولان تقریباسکیز یااون یاشیندا بیر اوغلان چیخدی. اونون انلی آنلی، آغ اوزو، پارلاق گوزلری، محکم قوللاری، ساغ یاناغیندا بیر خال، باشیندا اسه کاکلی وارییدی. او گلیب آتاسینین قوجاغیندا اوتوردو. حضرت بویوردوکه: «مندن سونرا امام بو اولاجاقدير». سونرا اوشاق قالدی و حضرت اونادئی: «ای عزیز اوغلو، سنین ایچون معین ائدیلیمیش و قته قدر چیخ گئت!». بوندان سونرا اوشاق ینه حجره یه داخل اولدو. حضرت بویوردوکه: «ای یعقوب، او حجره کئچ گور، اوشاق اوردادیرمی؟ من حجره گیریپ اوطرف بوطرفه نه قدر باخدیمسدادا، هیچ کسی گورمه دیم.

ینده محمد ابن ایوب و محمد ابن عثمان روایت ائدیرلرکه، بیردفعه امام حسن عسکری نین منزلینده ایدیک. او، ئوز اوغلو حضرت صاحبی بیزه گوستریب دئی: منیم خلیفه م بودور، مندن سونرا اونا اطاعت ائدین! آنجاق اونوبوگوندن سوای هیچ زمان گورمه یه جک سینیز».

اؤلچیلردن ایکینجیسی اولان محمد ابن عثمان روایت ائدیرکه، آقام حضرت صاحب دوغولارکن امام حسن عسکری، آنام عثمانی یانینا چاغیریپ دئی: «اون مین رطل چوره ک واون مین رطل ات آپاریب بنی هاشمه تصدق وئر!»

شیخ محمد ابن بابویه و شیخ طوسی، ابویوب انصاری نین اولادیندان اولان قول آلویرجیسی بشر ابن سلیمانین دینیندن روایت ائدیرلرکه، بیرگون امام علمی النقی یانینا چاغیریپ دئیمیشدیرکه: «سن بیزیم دوستوموزسان، گئت فلان یرده کورپونون اوستونه دایان. اسیرلری گتیرن گمی گلدیکده قول ساتان عمر ابن زیددن فلان ضفتلره مالک اولان بیر کنیز آل!» اودئیرکه، گئتدیم و آلدیم. سونرا معلوم اولدوکه، بو کنیز قیصر پادشاهین قیزی ایمیش، اونون کبینینی امام حسن عسکری یه کسیدیلر. حضرت صاحب همان قیزدان دوغولدو. اوکنیزین آدی نرکس خاتون ایدی. حضرت صاحب دوغولونجاقدر اونون حاشنه اولدوغو بیلینمزدی. بونا گوره ده امام حسن عسکری نرکس خاتون دوغارکن ئوز بی بیسی حکیمه خاتونا بویوردوکه: بیز اماملارین اوشاغی قاریندادکیل، بویورده اولور ویز آنانین رحیمندن دکیل، بودوندان دوغولوروق. چونکه بیز الله تعالی نین نوروینوق. اونا گوره ده چرک و کثافت منبعی اولان آنانین فرجیندن چیخماق بیزیم شایسته لایق دکیل دیر*.

*قید. عزیزیم جلال الدوله، بو داها هر جور افسانه دن جفنگ و هر جور معجزه دن داها زیاده معناسیز بیر مسئله دیر. آنجاق اونوتماکه، بو سوزلری اون بیرینجی امام حسن عسکری اوتانماییب دئیمیشدیر. بو روایتین دوغرو اولدوغونودا صفویه دورونون ان مشهور روحانیسی اولان آخوند ملا محمد باقر مجلسی حیا ائتمه دن، اوندان اول یاشامیش عالمرین دونه - دونه ئوز اثرلرینده یازمیش اولدوقلاری دلیللره اساسلاناراق، تصدیق ائتمیشدیر.

بنده آخوند ملاصادق دُییردی:

— بیرگون احمد ابن اسحاق سعد ابن عبداللهی ئوزوایله برابر امام حسن عسکری نین حضورنا آپارمیشدی که، اوندان بیرنچه مسئله سوروشسون. سعد ابن عبدالله روایت ائدیرکه: حضرتین حضورنا داخل اولدوغوم زمان تام حسن و جمال صاحبی اولان باشی کا کلملی بیر اوشاغین او حضرتین یانیندا اوتوردوغونو گوردوم. حضرتین الینده بصره بویو کلمریندن بیرینین اونا هدیه گوندردیگی قیزیلدان دوزه لدیلمیش بیر آلمایارایدی. ئوزوده الینده مکتوب یازیردی. اوشاق مانع اولدوقدا، حضرت آلمانی دییرله دیردی. اوشاق آلمانین دالینجا گئتیکده، حضرت یازماقلا مشغول اولوردو. سعد ئوز مسئله لرینی سوروشماق ایسترکن حضرت بویوردو که: «مسئله لرینی منیم وارثیم و جانشینیم اولان بو اوشاقدان سوروش!»

معتضد خلیفه یه خبر وئرمیشدی لکه، امام حسن عسکری دن بیر اوشاق یادگار قالمیشدیر. خلیفه، رشیقی ایکی نفر قارا قول ایله برابر، سامره یه گوندرب تاپشیردی که، امام حسن عسکری نین ائوینه داخل اولون و اورادا هر کسی تاپسانیز، باشینی کسیب منه گتیرین!

رشیق روایت ائدیر که، امام حسن عسکری نین ائوینه چاتدیغی زمان بیر قارا قول گوردوم که، دهلیزده اوتوروب تومار باغی توخویوردو. سوروشدوم که، بو ائوده کیم واردیر؟ دُدی: صاحبی.

بونودا مسلمان واعظلری اوتانماییب، مسجدلرده کی سوره بن اوستوندن خلقه اعلان ائدیرلر. انسانی بوجور جفنگیا ااینانماغا گتیریب چیخاران آخماق لیق، البته، هبنقه آخماق لیغیندان دا اوستوندور. لکن جسارتین واردیر که، روحانیلره وعوام جماعته دئیه سن: جناب امام خالص جفنگیات دُشمیشدیر و اونون بوسوز لرینین دوغرو اولدوغونو تصدیق ائدن دین عالمی ایسه خلقی قانمار حساب ائدیرلر. بئله ائتسن، درحال روحانیلر سنین قتلینه فتوی وئره لرلر. جمیت ایسه رحم ائتمه دن و اسیر گمه دن بو فتوانی درحال یرینه یتیرمکه باشلایار.

باخ، ایندی گورورسنمی که، روحانیلر فراست صاحبی اولان ایرانلیلاری شعور و دوشونجه جهتن نه قدر آلچاق بیر وسعیته گتیریب چیخارمیشلار؟ لکن ایران خلقی ذاتا فطری عقل، دوشونجه وقابلیتدن محروم دگیل دیر. آنجاق سوز اوراسیندا دیر که، بو قابلیت پولادینین اوستون پاس توتوموشدور. یعنی، انسانی حیرته سالان پوچ عقیده لر عربلرین مرحمتیندن اونلاری بدبخت ائتمیشدیر.

بئله بیر وضعیته چوخ غریبه دیر که، بیزیم ئوز روحانیلریمیز خلقه حقیقت، عقل، حقوق و انسانیت یولو گوستره ن بوتون فیلسوفلاریمیز و متفکرلریمیزه آداب آد، آچیق دان—آچیغنا، رحمسیزجه سینه سویوش و لعنت یاغ دیریرلار. اونلارین ئوز لرینی زندیق و ملحد آدلاندیریر، عقیده لرینی کافر لیگی

او، آرتیق بیزه محل قویمادی بیز ائوۋه گیردیک، ئوز قارشیمیزدا بیرپردە گوردوۋک. پردەنى قالدیردیقدا، بویوۋک بیر حجره گوروندو. حجره نین ایچی بویوۋک بیر حوض کیمی سوایلە دولوایدی. حجره نین اوباشیندا بیر پارچا حصیرین اوستوندە نماز قیلماقلا مشغول اولان گوزەل و نورانی بیر شخص گوردوۋک. او، بیزه هیچ اعتنا ائتمەدی. یولداشلاریمدان بیرسی اولان احمد آیاغینی حجره نین ایچریسینە قویدوقدا، درحال سویا دوشوب بوغولماغا باشلادی. او، برك تشویشە دوشوب باغیردی. من الیمی اوزاداراق اُونو چکیب سودان چیخارتدیم. احمد ئوزوندن گئتدی، آنجاق بیر ساعتدن سونرا ئوزونە گلدی. سونرا اوبیری یولداشیم ایچری گیرمک، ایستەدی. اونوندا باشینا همین حادثە گلدی. من مات-معطل قالیب عذر ایستەدیم و دئدیم: «ای آله درگاهینا یاخین اولان آقا، واللہ، کیمین یانینا گلدیگیمیزی آنلامامیشیق. اصل مسئلەدن خبردار دگیلایک، ایندی توبە ائدیریک».

اوايسه بیزه هیچ محل قویمادی. اورە گیمیزه بویوۋک قورخو دوشدو. تز گئری قایتتدیک. معتضد بیزی گوزلە ییردی. یانبنا گلیب احوالاتی سویلەدیکده. امر ائتدی که، اگر بوسری بیر کیمسە یە آچیب سویلەسەنیز، یقین ائدین که، هامینیزین بوینونو ووردوراجاغام.

معتضد ئولونجه یە قدر بیز بو حادثەنى بیر آداما سویلەمگە جسارت ائتمەدیک.

تقلید ائدن و گمراهلیغی آرتیران فکرلر حساب ائدیرلر. جماعتده بو انصاف-سیزلیغا قارشى روحانیلره هیچ بیر ایراد توتمور. فیلسوفلار و متفکرلر شکایتلنمەدن، صبرلە اونلارین بوجور ظلمینە قاتلاشیرلار. ائله که بیر زواللی فیلسوف و یازیق متفکر هردن بیر اورەک سیخیتتی سینین شدتیندن، بعضاده اوخوجولارین کونلونو آچماق ایچون ظرافتلا ئوز اثرینده، بوقیدده اولدوغو کیمی، جسارت ائدیب، روحانیلر و اونلارین یایدیقلاری پوچ عقیدەلر حقینده یونگولجە بیر مسخره ویا کیچیک بیر استهزا قلمه آلیرسا، روحانیلر هر طرفه قیشقیر-باغیر سالیب دئییرلر: یاراماز کافره بیر باخین، کشیشین اوت تایاسیندان بیر چنگە اوت قاپیب یئیر. یری گلمیشکن دئمک لازمدیر که، بومثل افسانە کتابیندا ییرتیجی جاناوارلارین دیلمی ایلە زواللی ئوکوزە دئیلمیشدیر. بیزیم روحانیلریمیزده ذره قدر تنقید ائشیتدیکده دئییرلر: «بو زندیق ملعونا باخین، او قدر یولوندان آرمیش، ادب وحیا قایدالارینى اونوتموشدور که، دین رهبری اولان روحانیلره و دین مبینە استهزا و مسخره ائدیر. لعنت اونادا، اونون عقیدە سینە ده...»

جماعتده بوبارەده روحانیلرین فکرینە شریک اولور. زواللی فیلسوف و متفکر بیلیمیر که، اونلارین تجاوزوندن وظلمیندن کیمە پناه آپارسین، ئوزو ایچون هاراقو، تولوش یولو تاپسین.

کلمینی روایت ائدیرکه: اسحاق ابن یعقوب حضرت صاحبین خدمتینه بیر عریضه یازاراق ایکینجی ائلچی محمد ابن عثمانا وئرمیشدی که، حضرته چاتدیرسین. اسحاق عرضه سینده حضرتدن سؤال ائتمیشدی که، سنین گیزلنمگی نین سببی نه دیر؟ و سنین بو گیزلنمگیندن خلقه نه فایدا چیخیر؟ ای جلال الدوله، ایندی گوره ک بو سؤالی وئره نی ساکت لشدیرمک ایچون حضرت «سنین گیزلنمه گیندن خلقه نه فایدا چیخیر؟» سؤالینا نجه منطقی جواب وئره جکدیر.

حضرت اونون جوابیندا یاردی: «گیزلنمه گیمین سببینه گلینجه بیلمه لیسن که، آله تعالی بویورموشدور: «ای ایمان گنیرمیش شخصلر، اوئمیلرکه، آخردا سیزه پشیمانلیق گتیره بیلر، اولارین حقینده سوروشمایین». اما او که، قالدی منیم گیزلنمه گیمدن خلقه عاید اولان فایدا حقینده کی سؤالینا، بونوبیلمه لیسن که، منیم گیزلندیکیم زمان خلقه چاتان فایدا بولود آلتیندا اولان گونشین فایداسی کیمی دیر. حقیقتده اولدوزلار، گویده کی مخلوقاتین سیغیناجاغی اولدوغو کیمی، من ده آللهین عذابی قارشیسیندا یر اوزونده کی مخلوقاتین سیغیناجاغیم. بونا گوره ده سؤال قایلارینی باغلایین که، بو سؤاللارین سیزه هیچ بیر خیری یوخدور. ئو گره نیلمه سی سیزه تکلیف اولونمایان بیرایشی ئو گره نمکه چالیشمایین! دعا ائدین که، آله تعالی تزلیکله سیزه نجات کرامت ائتسین. سیزین مصلحتینیز بو دعادادیر. آللهین سلامی سنه و دوز یولا تابع اولان شخصلره اولسون!»

بوندان نه چیخدی، ای جلال الدوله؟! مگر بواو سؤالین جوابی دیر؟ نه ایسه... آخوند ملا صادقه قولاق آساق!

—امام جعفر صادق بویورموشدور که، حضرت صاحبین ایکی غیب اولماق دورو، اولاجاقدیر. اولاردان بیر قیسا مدتلی دیر که، اونا کیچیک غیب اولماق دئییلیر؛ ایکینجیسی اوزون مدتلی دیر که، اونا بویوک غیب اولماق آدی وئریلیر. بیرینجی غیب اولماق دورونده اونون یرینی خالص شیعه لردن باشقا کیمسه بیلمه یه جکدیر. ایکینجی غیب اولماق دورونده ایسه اونون یرینی اولیادان باشقا دویان اولمایا جاقدیر.

مادام که، حضرت قائمین وارلیغینی بیر چوخ تکرار اولونان حادثه لر ثبوت ائدیر، او حضرتین عمرونون غریبه گورونن اوزونلوغونا اساسا، اونو انکار ائتمک دوغرو اولماز. بیر حالدا که، حضرت خضرین هله ده یاشاماسینا، حضرت نوحین مین ایل و حضرت لقمانین اوچ مین ایل عمر سورمه سینده خلق اینانیر *.

* قید. ای جلال الدوله، من بیلمیرم هانسی سفیه خضرین هله ده دیری اولدوغونا، حضرت لقمانین اوچ مین ایل و حضرت نوحین مین ایل یاشاماسینا اینانیر که، بودا غایب امامین اوزون عصرلر بویو یاشاماسی ایچون بیر دلیل اولسون؟ اوچ مین ایل، حتی مین ایل اوقدر اوزون بیر مدتدیر که، بو مدت

غايب امامين گيزلنديگى مدتده نه فايدا وئرمهسى باردهده سئوال وئرمگين ده
معناسى يو خدور. چونكه امامين غايب اولدوغو مدتده وئردىگى فايدا قايىقلى
پيغمبرلرين ئولدوگدن سونرا وئردىكلرى فايدا كيميدىر. مگر بو صوابين ئوزو
فايدا دگيل كه، شيعه لار اونون امام اولماسينا اعتقاد بسله يير و انون ظهورونو
گوزله ييرلر؟

عرضينده حتى داغلار و داشلار بئله تغيير تاپار. انسان نه قدر گرهك آنلاماز
اولسون كه، بوقدر اوزون مدتت جانيلا ر عالمينه تائيو ائتمه ديگينه اينانا.
بيلسين وبئله بير زمان عرضينده انسانين وجود قهرينين محو اولما ديغي ناعتقاد
بسله سين. مرحوم آخوند بو سوزلرى ايناناراق دئوميشسه، معلوم اولور كه،
سفيه ايميش. يوخ، اگر رياكارلىقلا دئوميشسه، شبهه سيز كه، شارلاتانميش.
او كه، قالدى خضرين افسانه سينه، توركلر دئوميشكن «ناله» قازدير..
ديرليك سويو هارادايدى كه، خضرده اونو ايچيب ديري قالايدى؟

يونانلار ئوز تاريخلرينده يازميشلار كه، اسكندر آفريقادا زنجى لر
ياشاديغي يرلرده كى يونانلارين مشهور و خوش صفت آله لار يندان بيرى اولان
يويئتيرين زيارتگاهينا اونا گوره گئتميشدى كه، اونون كمر بسته سى اولوب
هميشه ليك ظاهرى حيات دگيل، معنوى حيات تاپسين. يعنى جسمانى عمرى
بيتديكن سونرا روحانى حياتى دوام ائتسين. بيز ئوزوموزده ياخشى صفتلرم
مالك اولان انسانلارين ابدى اولاراق معنوى، روحانى، يعنى حيالى ياشاديقلاريني
تصديق ائده رك، مثلا دئيريك:

چو خدان ئولوب گئتسه ده، نوشيروان دنيا دان
اونون مبارك آدى ياشا ياجاق هر زمان.

اولا بيلركه، خضر آدلى بير فيلسوفدا بو سفرده اسكندره بيلركه
همين زيارتگاهي گئتميشدير. بلكه ده او، ئوز ياخشى صفتلرينه گوره دورونون
آداملار ينين عقیده سينده ابدى اولاراق معنوى و روحانى حياتا لايق بير آدام
اولموشدور. داها بيز نه يه اساسا اونون ظاهرى و جسمانى ئولمزليگيني ادعا
ايديريك؟ نه ايچون گرهك بيز بوقدر آخماق اولاق؟

اگر بيزيم روحانيلرين اعتقادينجا بو همين خضردير كه، بيزيم آله لار اونون
باره سينده قراندا خبر وئير و اونو «بيز اونا ئوز ميستيكا ميزدان بير علم
ئوگره تديك» سوزلريله تعريفله يير؛ واگر بو همين خضردير كه، حضرت موسى
ايله يولداشليق ائتميش وبو يولداشليق ائناسيندا بيرنفر گناه سيز، معصوم
اوشاغى ئولدورموش وبو قتله فتوى وئردىگيني اونونلا دوغرولتماغا چاليش-
ميشدير كه، گويا بو اوشاغين آناسى و آناسى باخشى آداملار اولموشلار، آنجاق
بوزواللى اوشاق بويودوگدن سونرا گويا كافر اولوب فتنه لر توره ده جك و

ای جلال الدوله! گورورسنمی که، غایب امامین فایداسینی ثبوت ائتمک ایچون آخوند ملا محمد باقر مجلسی نجه رد ائدیلمز دلیللر گتیریر؟ بلی، بو دلیلدن سونرا شبنه ائتمک ایچون آرتیق هیچ بیر امکان قالمیر؟
ملا صادق ینه دئییردی:

—امام جعفر صادقین دیلمندن روایت ائدیرلرکه، هرکس حضرت قائمین یولونو گوزله ییب ئولرسه، او شخصین مقامینا چاتارکه، امامین چادرینین آلتیندا بو حضرتله بیر یرده اوتورموش اولا ویا حضرت پیغمبرین خدمتینده شهید اولموش اولا...

والدینین روحلارینی اینجیده جگمیش؛ محضر بونون ایچونده اونون قتملی واجب ایمیش...

بلی، اگر بوهمین خضر دیرسا، اونو نه اینکه عالم لردن، عکسینه، دیوانه لردن بیر حساب ائتمک لازم گلیر. چونکه شعورلو و رحملی بیر آدم هانسی عقله باتان و منطقی روایته اساسلانا بیر دلیلله بیر نفر معصوم اوشاغی بو ظالمین ائدیگی کیمی، معناسیز بیرفتوی ایله ئولدوره بیلر؟ بئله بیر رحم سیز آخماقین ابدی یا شاماسی حقینده کی روایتلره نجه اینانماق اولار؟

اونادا تعجب ائدیرم که، بیزیم آله بو احوالاتین غریبه لیگینه گوز یومارق، بو قاتلمی تعریف ائتمک ایچون جنایتینی بیزه خبر وئیریر... گورونور که، بنده لری اولدوغوموز خداوند عالم ائله ظن ائدیر که، بیزده اصلا ادراک قابلیتی یوخدور. نه دئییرم که، حق واری. آخوند ملا محمد باقر مجلسینی گورمه ییرمی؟ یقین ائله گمان ائدیر که، بیزیم هامیمیز اونون تایی ییق. ائله ایسه، نه ایچون بو معناسیز احوالاتدان ئوز قرآنیندا خبر وئرمه سین؟ اگر ملا محمد باقرین تایی دگیلیکسه، بس نه ایچون هجرتدن ایندییه قدر بو خبرین جفنگیات اولدوغونا اصلا فکر وئرمه میشیک؟ نه ایچون ئوزوموز بوگون خضر آدلانا او آخماق دیوانه نی دائم تعریفله ییب اونون اصلمی اولمایان علم و بیلگیلرین و جده گلیریک؟ گویا یرکره سینین حرکتینی کشف ائدن کوپرنیکین تایی ایمیش؛ گویا سماوی جسملرین جاذبه قانونو ثبوت ائدن نیوتون برابری ایمیش. حتی زواللی موسییه گولوروک که، نه قدر ساده لوح و اوشاق خاصیتلی آدم ایمیش که، اونون بو معنالی عملیندن تعجب لشمیشدیر. بیر حالدا که، یازیق موسی گوروب باشا دوشورموش که، بو آدم صرف زنجیر لئمه لی دلیدیر.

ای جلال الدوله، ایشین چتین لیگی بوراسیندا دیر که، بو حکایه نین ایضاحا بئله احتیاجی یوخدور که، مثلا بیرتهر ئورت باس دیر ائده بیله سن. جناب عبدالرحمان ابن خلدون دا ئوز تاریخین دور دونجو فصلینده خضرین حکایه سینین مهدی نین غیب اولماسینا دلیل گتیردیکده یازیر: «دوغروسو بودور که، خضر ئولموشدور».

همده ثبوت ائديلميشدیرکه، غایب امام هرايل مکه نین زیارتینه گلمه. اوجماعتی تانیبار. آنجاق جماعت اونو تانیماز. کیچیک غیب اولماق گونلرینده حضرت صاحب ئوز ائلچى لری واسطه سیله شعیه لره سفارشلر گوندریردی. غایب امامین دیلیندن ائشیدیلیمیشدیرکه: «من گیرلندیگیم زمان حدیث سویلمه ینلره مراجعت ائدینکه، اونلار بیز پیغمبر اولادینین حجت لری دیر. من ایسه من ایسه آللهین حجتیم. بو خصوصداکی حادثه لر سایدان-حسابدان خارج دیر. البته، مرحوم آخوندون حضرت قائمین غایب اولماسی باره ده اساسلاندیغی بوقدر معتبر دلیل لردن سونرا داها باشقا دلیللر سویلمه مکه احتیاج یوخلدور...»

ای جلال الدوله! دؤمک مطلب آیدین اولدو.

ینه ده آخوند ملا صادق دئییردی:

— حضرت قائمین کیچیک غیب ائتمه سی زمانیندا خصوصی ائلچى لری وارایدی که، عریضه لری اونا چاتدیریب، او حضرتین مبارک خطی ایله یازیلیمیش جوابلار گتیره ردیلر. جماعتدن یتیشن نذرلر وخمس گلمرلرینی تحویل آلیب، او حضرته حسابات وئره ردیلر. و حضرت ده بویوراردی که، پوللاری سیدلره و یوخسول شیعهلره پایلایین! ائلچى لرین ئوزلریندن ده جوربه جور کشف کرامت باش وئره ردی.

کیچیک غیب ائتمگین مدتی یتیمیش ایل دیام ائتدی. ائلچى لرین بیرینجیسی، عثمان ابن سعید اسدی ایدی که، عدالت و امانتتی ایله مشهور ایدی. اونون بور صفتلری امام حسن عسکرینین سوزلریله ثبوت اولونموشدور. ایکینجی ائلچى، ابوجعفر محمد ابن عثمان، یعنی بیرینجی ائلچى نین اوغلو ایدی که، آتاسی ئولارکن ائلچى لیگی وئوز پئشه سینى ئوز ارغلونا تاپشیرمیشدی. محمد ابن عثمان بو خصوصدا غائب امامین ئوزو طرفیندن یازیلیمیش بیر مکتوبدا گوسترمیشدیر که، او، آتاسینین قانونی جانشینی دیر.

بیزیم آله قرآندا بو خضرا اوخشاو باشقا بیر عالمی ده بیزیمله تانیش ائدیر، اودا حضرت سلیمانین خدمتینده اولموش و گویا بیر گوز قیرپیمیندا بیلقیسین تختینی صبا شهریندن بیت المقدسه گتیرمیشدیر. گوروسنمی، آله قرآندا بیزه آمریکادان، الکتریک وبخار قومسیندن خیر وئرمک عوضینه بوجور سفیه لرین بیزیمله تانیش ائدیر.

قرآندا یازیلدیغینا گوره، صبا شهری و بیلقیسین خبرینی سلیمان بوببو قوشو گتیرمیشدی. به-به گوربیزیم آله نذرلر توخویور. او، یعنی بوببو دئدی: «من سنین بلد اولمادیغیم بیرشیه هرجهتن بلد اولموشام، سنه صبا شهریندن بیر خبر گتیرمیشم. من اونلارا پادشاهلیق ائدن بیر قادین گوردوم که، اونا هرشمئی عطا ائدیلمیش و اونون عظملىی بیر تختی وار دیر... نه ایسه... آیدنین سونوناقدر.

محمد ابن عثمان ئولركن ائلچى ليك وظيفه سىنى ابوالقاسم حسين ابن روح نوبختى يه وصيت ائتى. حسين ابن روح ايگيرمى بير ايلدن آرتىق بير مدتده ائلچى ليك وظيفه سىله مشغول ايدى و تقيه ده اوقدر مهارت صاحى ايدى كد. سنى لر اونو ئوزلرينىكى بيلردىلر. نهايت، ۳۲۶ هجرى تاريخينده بهشت باغينا كوچدو و غايب امامين امرى ايله ائلچى ليك وظيفه سى شيخ علمى ابن محمد سامريه حواله ائدىلدى. شيخ جليل ايسه اوچ ايل ائلچى وظيفه سىله مشغول اولدوقدان سونرا ۳۲۹-نجو ايلده وفات ائتى. بويوك غيب ائتمك دورو باشلاندى.

مقامى يوكسك اولان شيخ علمى ابن محمد سامرى وفات ائدنده شيعه لردن بيرنچه سى اونون يانينا گئتميشدىلر. او، غايب امام طرفيندن يازيلمىش بير فرمان چىزاريب اونلارا گوستردى. فرماندا يازيلمىشدى:

«بسم الله الرحمن الرحيم. اى علمى ابن محمد سمرى! الله سنىن مصبتينده قارداشلارينى اجرينى آرتىق ائله سين. آلتى گوندن سونرا سن بو دنيادان آيرىلاجاقسان. ايشلرينى سه مانا سال و هيچ كسى ئوزونه وصى و جانشين تعيين ائتمه كه، بو آندان تام بويوك غيب اولماق دورو باشلانير. بو غيب اولماق مدتى چوخ اوزون چكه جكدير. بومدتد، اوره كلر داشا دونه جك، يراوزو ظلم و زوراكىلىقلا دولاجاقدير. آنجا بويغى اولماق مدتينده شيعه لردن هر كس منى گوردوگونو ادعا ائدرسه، بيلين كه، يالانچى و افتراچى دير. يوكسك و عظمتلى الله دان باشقا هيچ كس قدرت و قوت صاحى دگىلدير».

اى جلال الدوله، بئله ليكله معلوم اولوركه، غايب امامى گورمك حقينده شيعه لرين يالان ادعالارى احتمال اولونورموش. ائله ايسه، بو احتمالى همان ائلچى لرين ئورارينه ده عايد ائتمك اولمارمى؟ اونلارين ادعاسينى دوغرو اولدوغونو هانسى عقله باتان دليل ايله ثبوت ائتمك اولار؟ يمنده اولان كيسانيه مذهبنى طرفدارلارى دا محمد حنفيه نين غيب ائتىگىنى سويله ييرلر. سيز دئيه جكسينىز كه، اونلار يالان دئيرلر. خير، سيز ئوزونوز يالان دئيرسينىز. غيب ائتمكه ثبوت ايچون سيزين الينيزده كى هيچ بير عقله باتان دليل يوخدور. سيزين بوباره دكى اعتقادىنيز آنجا بيرنچه نفر آدام آلدان حقه بازىن روايتينه اساسلانير. مگر اونلارين دا بوجور حقه بازلارى يوخدور؟ هارادان معلومدوركه، سيزين حقه بازلار دوغرو دور، اونلارين حقه بازلارى ايسه يالانچى دير؟ ينده ده آخوند ملا صادق دئيردى:

—هر حالدا، ائلچى لردن چوخلو معجزه لر داش وئيردى. اوجمله دن ابوعللى بغدادى نقل ائدىركه، بيردفعه ابن جوشير منه اون قالب قيزيل وئرميشدى كه، كتيريب بغداددا حسين ابن روحه وئرم. تصادفا يولدا اونلاردان بير قالبنى ايتيرديم. بازاردان بير قالب باشقا قيزيل آلبب اونون يرينه قويدوم. ائله كه، حسين ابن روحون خدمتينه يتيشيب قيزيل قالبلرينى تقديم ائتديم، اشاره

قيد. دئمك رياكارلىغى و فيريلداقچى ليغى چوخ ياخشى بيليرمىش.

اُتدی که، فلان قیزیلی کوتور، چونکه ایتیردیگین بیزه گلیب چاتمیشدیر.
درحال الینی اوزادیب یولدا ایتیش قالبی کتیردی ومنه گوستردی.

باشقابیر گون بغداددا بیر قادین شیعه لردن سوروشدوکه: غایب امامین
نایبی کیمدیر؟ شیعه لردن بیرر حسین ابن روحو اونا نشان وئردی. قادین
حسینین یانینا گلیب دئدی: «سنه نه کتیردیگیمی سویله، من اونو سنه تسلیم
اُتدیم». حسین دئدی: «نه کتیرمیشسن دجله یه آت، سونرا دئیرم». قادین
کتیردیگی شئی دجله یه آتیب حسینین یانینا گلدی. حسین خدمتچییه دئدی:
«همان جعبه نی بورایا کتیر!» خدمتچی جعبه نی کتیردی. حسین قادینا دئدی:
«سین کتیردیگین بو جعبه ایدی. ایچینده بیرجوت قیزیل قول باغ، بیرنچه دانه
اینجی و بیرنچه دانه فیروزه و عقیق قاشملی اوزوک واردی».

قادین تعجبیندن هوشونو ایتیردی.

بیردفعه ده حسن ابن احمد ناصرالدوله نین مجلسینده امامین غایب اولماسیندان
صحت دوشموشدو. حسن ابن احمد ناصرالدوله استهزا ائدیب دئیرمیش که،
غیب اولماق مسئله سی یالان دیر. بوزمان اونون عیسی حسین مجلسه داخل
اولوب دئمیشدیر که، او غلوم، شبهه ائتمه واستهزایه قویما! من ده اولمرسین
کیمی شبهه ائدریم. اما منی قم شهرینه حاکم تعین ائتدیکن سونرا بیرگون
قوشونلا شکار دالینجا دوشموشدوم. قوشون دسته لریندن آیری دوشرک تکلیکه
چوخ گزدیم و اوزاقلادیم. کول رنگینده آت مینمیش، باشیندا خزدن یاشیل
عمامه، آیاغیندا قیرمیزی چکمه اولان بیر آدام گوروندو. منه «امیر» خطاب ائتمه دن
دئدی: ای حسین، نه ایچون منیم غیب اولماغیما شبهه ائدیرسن؟ نه ایچون مالینین
خمسینی منیم صحابه لریمه و نایبلریمه وئرمیرسن؟»

من قورخودان تیتره دیم و دئدیم: سنه قربان اولوم، نه بویورورسان عمل
اُدرم».

دئدی: «فلان یولدان قایت که، قوشونبونا چاتاسان. قم اهلی خلیفه یه
قارشى عصیان ائتمیشلر سده، سن بیزیم سایدمیزده دوگوشسوز، قیرغینسوز
شهره داخل اولوب مطلبینه چاتا جاقسان. آنجا ق هر نه قدر گلیرین اولسا، بشده
بیرینی منیم نایبیمه چاتدیرا!»

عرض ائتدیم که: «اطاعت ائدیرم».

بویوردو: «ایندی دوز یوللا ساغ سلامت گئت!»

سونرا گوزومدن غیب اولدو. قم حکومنی وظیفه سیندن چیخاریلدیقدان
سونرا چوخ وار-دولتله بغدادا گلدیم. جماعت منیم کوروشومه گلیردی.
اوجمله دن محمد ابن عثمان دا گلیب اگله شدی. هامی گلیب-گئدیردی. لکن محمد
ابن عثمان آغیر آغیر اوتورموشدو و هیچ بیر سوز دئمیردی. اوره کیمده برک
آجیفیم توتوموشدو که، بونیه دوروب گئتمیر که، مجلس قورتارسین.

بوزمان محمدمنه یاخینلاشیب دئدی: «منیمله ستین آراندا بیرسر واردیر:
اونو دینله!»

دۇدۇم: «بويور!»
دۇدۇ: «كول رنگلى آتېن صاحىبى دۇيىركە. بىز ئوزوعدىمىزە وفا. ائىدىك.
سندە ئوز وعدىنە وفا ائىله!»
دۇدۇم: «باشلا-جانلا»

قالىخىب اليندن توتدوم وايچرىيە آپاردىم. سىندوقلاريمىن آغزىنى آچدىم
وئوز ماليمىن بىشده بىرىنى بوتونلوكلە اوناتسلىم ائىدىم. خمسى وئرىلمەلى.
اولان بعضى شئىلر منىم يادىمدان چىخىشىدى. محمد اولاردا منىم يادىما سالىب
خمسىنى آلىردى.

اى جلال الدوله، من بىرشئىي آنلايا بىلمىرمكە، بو ائىلچى لىرىن معجزه و
كرامتلىرى نه ايچون آنجاك خمس، هديه ونذر مسئله لىرىندە ئوزونو گوستىرىر.
نه ايسه، اى جلال الدوله، بىر حالداكە، سن وسىنن هم مذهبلىرىن طبيعت و نجوم
علمىندن خبردار دگىل سىنىز وبىر حالداكە، خارقه لىرى و معجزه لىرى غير ممكن
حساب ائتمك ايچون سىنن وهم مذهبلىرىنىن البىندە معين بىر علمى قانون يوخدور،
سن و اولار هميشه خارقه لىرى، معجزه لىرى، جادويه، سحره، ملك لىرى، شيطانلار،
ديولر، پرىلر و باشقا بوكىمى موهم شئىلر، اينانا جاقسىنىز و ابىدى اولاراق
جهالتندە قالا جاقسىنىز.

طبيعت و هيئت علملىرىنى سنه و باشقا لارىنا بو مكتوبدا ئوگرەتدىگىم
ممكن دگىل. لاکن علمى قانونلار بارەدە بىرشئىي يارماق اولار. بىلكەدە اوندان
آزچوخ عبرت آلمىش اولاسىنىز.*

هر شئىدن اول بىز بو دىنانىن موجود اولدوغونو گوزوموزله گۇروروك.
ائىله ايسه، بو وارلىق يا ئوزو-ئوزونە ئوز قانونلارى ايله، باشقا بىر خارجى
وارلىغا احتىياج حس ائتمەدن موجوددوركە، بئىله بىر حالدا بىز وحدت وجود
طرفدارى اولان بوددا، عبدالرحمان جامى ***. شىخ محمود شىبستىرى، يونانلى،

سون دورلردە ياشامىش اوروپا فىلسوفلارىندىن اولان انگلىس عالمى
بوكل ئوز اثرىندە عالى فكىرلر سىراسىندا يازىر: «گويون ان بويوك نور
ساچانى اولان گونش ئوز عظمت و جلالى ايله انسان عقلىنىن قارشىسىندا
برابرىك ادعاسىنى ائدە بىلمز...» بونا گوردە اى جلال الدوله، منىم دۇدىگىم
مطلبلىرى آنلاماق ايچون سن بىزىم دىن رهبرلىرىنن عقلدن اوستون توتدوقلارى
روايتلىرى دگىل، خالص عقلىنى سىندو رهبر توتمالىسان. چونكە اولار نچەمىن
ايلدىركە، ئوز شىخسى منافىلىرى خاطرینه عقلى شرافت و اعتباردان محروم
اىدىب ابىدى خبىسده ساخلا مىشلار.

*** قىد. جناب عبدالرحمان جامى توحيد حەبندە دۇيىر:

اى كونول، كائناتدا ياشا بىر تگجە بىر نور،
مختلف جسملردە اونور ائتمىش دىبر فلهور.
حق اونورون نوعى دىر، عالم اونون مظهرى
باشقا سۇزلر هدر دىر، توحيد ئوزوده اودور.

كيسنوفان، پترارك، فرانسىز ولتركىمى بىر قروپ عالمىلرله همفكر اولاراق دئييريككه: بوتون كائنات بىر واحد، قادر، كامل وگنىش وارلىقدان عبارتدير كه سايسىز-حسابسىز وارلىقلار مختلف شكللر و شرطلر اساسىندا وجوده گلميشدير. مثلا، بو طبيعى قانوندور كه، كىشى گرهك قادينلا ياخىنلىق ائده، اونون نطفهسى قادينين رحمىنده يرتونا؛ اوشاق دوققوز آى آنانين رحمىنده نباتى حيات كچيره وسونرا دوغولاراق حيوانى حياتا باشلايا، هوا ايله تنفس ائده، سود امه، بسله نىب بويويه، جوان ارلا، قوجالا، سونرا دا محاولا كه، بىز بونا ئولوم دئييريك، بونولادا جانسىزلا. عالمينه قووشا. جانمىلار ايچون قانون بئلهدير. يعنى شرط بئلهدير.

بىتگى لرده ايسه قانون، يعنى شرط بئلهدير كه، آغاجين دانهسى گرهك تورپاغين آلتىنا سالىنا، وقتلى-وقتىنده اونا سووئريله، گونش و هوا اونو غذا لانديرىب بسلهيه، تاگويه ره، تىنگه اولا، سونرا بويويه و ايلمىلرله ياشايب بفر وئره، نهايت، قوجالا، قوريا، چورويه، ديشوب تلف اولا. بىتگى لرده قانون بئلهدير. يعنى شرط بئلهدير.

ايندى سوروشا قسان كه، نطفه و تخم اول هارادان ميدانا گلميشدير؟ سئوالىنين جوابى بودور كه: بوكائنات بيرواحد، قادر و كامل وجوددور. اولى ده بودور، آخىر ده بودور. نه اوندان قاباق باشلانغىچ اولموشدور، نه ده اوندان سونرا نهايت اولاجاقدىر *. زمان اونون طلملرىندن، مكان ايسه كيفىتلرىندن سايىلمىر.

اگر دئسن كه، بىر وجودون ئوز-ئوزونه ميدانا گلمهسى ممكن دگىلدىر و بو كائنات گرهك باشقا بىر وجودون اداره سىله يارانمىش اولا؛ اوزمان همان وجودون ئوزوده وارلىق اولدوغو ايچون، گرهك باشقا بىر وجودون اداره سىندن آسىلمى اولا و هابئله او وجوددا باشقا بىر وجودون ايسته كينه محتاج اولا. بئله ليكله سونسوز بىر سلسله عمليه گىر و بو سلسله نين اوجو هيچ بىر يرده بند اولماز.

اگر دئسن كه، او باشقا وجود قدرت صاحى بىر؛ ائله ده اعتراف ائدير سن كه، قدرت صاحى اولماق ممكن بىر ايشدير. ائله ايسه، همين قدرتين وارلىغىنى گوزونله گوردوگون بومادى وجوددا بىل؛ مرهوم اولان اوباشقا وجود سنىن عمىن اوغلو دگىلدىر كه، بو قدرتين اوندا اولدوغونو ثبوت چاليشىر سان، لاكل گوزونله گوردوگون بو مادى وارلىغا روا گورمدرسن.

بئله ليكله سنىن باشقا چاره ن يوخدور. گرهك بورا دا جا دوروب قولاق آساسان. چونكه سنىن بشرحس اورقانين بوندان آرتىق بىرشمى قاوريا بىلمز.

* قيد. نجه كه، سن يوخلوغو موهمى بىر وجودا باشلانغىچ و يا سون وئرن حساب ائتمىرسن.

بئله اولدوقدا، چوخلو نوعلرده ظهور ائدن بر واحد، قادر وکامل وجودون هر بیر جزئی ایستر سماوی کره لر اولسون، ایستر یر کره سی وهر قسم باشقا وارلیقلار، او واحد وجوده نسبتا بیره ر جزودور، بیره ر ذره دیر. بوتون ذره لر بیر کل دور. بوکل ایسه همان واحد وجود دور.

بئله لیکله بو واحد وجود یارادان دا ئوز دور، یارادیلان دا ئوز دور. بئله اولدوقدا، هانسی بیر ذره نین قدرتی اولابیلرکه، باشقا بیر ذره دن خواهش ائتسینکه، فلان ایشی معلوم قانونون ضدینه اولاراق، فلان ذره نین مقصدینجه اجرا ائتسین؟ داها آیدین اولسون دئییه، مثاللار کتیریرم: مثلا، هانسی ذره باشقا بیر ذره یه حواله ائده بیلرکه، فلان کس یلمیش باشی صاحبین بدنینه یایشدیریپ اونو دیر یلتسین؟ هانسی ذره نین قدرتی وارکه، قانونا ضد اولان بوتکلیفی اجرا ائده بیلسین؟ هانسی ذره باشقا بیر ذره یه مراجعت ائدیپ دئمه لیدیرکه، منه مین ایل عمر وئر و هانسی ذره نین قدرتی واردیرکه، قانون خلافینا اولان بو خواهشه عمل ائتسین؟

ذره لر قبیلیندن اولان گونشین و آیین دا تانونو بودورکه، هر بیری معین بیر قانونا تابع اولاراق چیخیب ایشیق ساچسینلار. هانسی بیر ذره باشقا ذره یه مراجعت ائتمه لیدیرکه، گونشی محو ائت و یا آیی پارچالا؟ هانسی بیر ذره قادردیرکه، قانونا ضد اولان بو تاپشیریغی حیانا کچیرسین؟

یر کره سی اولان بیزیم محیطیمیزده قانون بئله دیرکه، جانلیلار دان بعضیلری هوا ایله، بعضیلری ایسه سوا یله تنفس ائدیرلر. یرده و هوادا یاشایان جانلی ذره لر دن هانسی باشقا بیر ذره یه دئییه بیلرکه، منی هوا مسافه سیندن یوکسک فلکلرین فوقینه قالدیریپ اورادا گز دیر و یامنی دیزین دیبینه سیره چیخارت؟ بو هانسی بیر ذره دیرکه، قانونون خلافینا اولان بو ایشین اجرا سینا قادر اولسون؟ یرده و سودا یاشایان هانسی جانلی ذره باشقا بیر ذره دن تمنا ائتمه لیدیرکه، منی سودان خارجه، یر اوزونده، هوانین کوکسونده گز دیر و هانسی ذره نین بو ایشی گورمکه قدرتی واردیر؟

بیزیم محیطیمیز اولان یر کره سینده قانون بئله دیرکه، بو جسملر یا گوزه گورونمه لی، یادا حس اولونمالیدیر. اگر ملک، جن، شیطان، دیو و پری ده بیزیم کره میزده کی جسملر دندیلر سه، گر هک یا گورونسونلر، یادا حس اولونسونلار. اگر باشقا کره لر ده اولان جسملر دندیلر سه، اوزمان بیزیم کره یه انه بیلمز لر، چونکه هر بیر سماوی کره نین ئورونه مخصوص مقناطیسیه قوه سی، یعنی جاذبه سی واردیرکه، اونون سطحینده اولان جسملرین باشقا کره لره دوشوب گئتمه سینه مانع اولور. هانسی ذره باشقا بیر ذره دن خواهش ائتمه لیدیرکه، فلان ملکی منیم یانینا گوندر و با هانسی ذره دیرکه، بو خواهشی یرینه یتیره بیلسین.

بو علمى قانون خارق العاده اولان بوتون شئىلرى، يعنى بوتون قانونا سخالف اولان ايشلرى: معجزه لرى، كشف كرامتلىرى، جادونو، سحرى، رملى، جفرى و كيميائى* امكان خارجينده بيلير. هابئله بوتون ملك لرین، جن لرین،

*قيد. فيريلداغى ئوزلرينه پئشه ائتميش درويشمردن بعضيلرى اوروپا ماژى فنى آدى ايله مشهور اولان خصوصى بيرفن واسطه سيله جوربه جور حقه بازليقلار دوزلدیر، عقلسيز انسانلارى اينانديريرلارکه، كيميا دنيا دا موجوددور واکسیر ممکن اولان شئيلردندیر. وگويا اونون واسطه سيله کشف غلزلرى ظریف فلزلره چویرمك امكان داخلينده دیر. اونلار حقه بازليغا باشلامدان اول افترا اولاراق، آشاغيداکى دورد مصراعنى ياخشى صفتلى ايله مشهور اولان امام على ابن طالبين ديلمندن دليل گتيريب، ئوز يالانلارینی ثبوت چالیشیرلار:

اود ياخمایان فلز ايله، جیوه، بیرده او شئیی
که، نور ساچیب پارلاماقد اوخشاری واردير برقه،
ازیب اگر قاریشدیرسان بیر-بیرینه اونلاری،
صاحب اول بيله جکسن بوتون غرب ايله شرقه.

اونلار دئیرلرکه، حضرت على كيميائى معاويه يه ئوگره تدى. معاويه ايسه بو علمين واسطه سيله چوخلو ثروت توپلادی، خلقه وئردى و آداملاری ئوز طرفينه چکيب، بويول ايله ده ئولکه نى امامين اليندن چيخارتدی. زواللى جماعت ائله که، بو دورد مصراعنى و امامين آدينى ائشيديرلر، شعور سوز قوش کیمی، فکرلشمه دن، دوشونمه دن انصافسیر اووچولارين حيله تورون دوشورلر. کيميانين وارليغينا اينانيب فيريلداقچيلارين حقه بازليقلارینی مشاهده ائدیرک، علملردن وبيلیکلردن خبرسيز اولدوقلاريندان اونلارين حقه بازليغینی کيميانين ثبوتو کیمی باشا دوشوب، ائله ظن ائدیرلرکه، جیوه دوغرو داند ا کوره ده اريدیلرکن خالص قیزیلا چوریلیمیشدیر. اينلار بونو آنلايا بيلميرلرکه، فيريلداقچى حقه بازین کوره يه توکوب اودون اوستونه قويدوغو جیوه حرارتين تائثيريندن اوچموشدور و حقه بازین چيخارندبغى قیزیل اصلينده حقیقى صاف قیزیل دیرکه، حقه بازليغين کومگى ايله اونلارين گوزونون قاباغيندا اونو ائله قويوموشدورکه، هيچ کيم گورمه ميشدیر.

بئله بيرچوخ عقیده نين اوزوندن بير چوخ زواللilar ئوز ماللارینی و جانلارینی بو شارلاتانلارا قربان ائديب وار-یوخدان چيخير، آخردا «کيميا» دئيه-دئيه، سيمرغ قوشونو آختارا-آختارا بويوک بير بدبخت ليکله دنيا دان کئديرلر.

شیاطینین، دیولرین، پریلرین وسایر بوکیمی شئیلرین بیزیم کرده اولماسی
باشدان-باشا اویدورما بیر شئیدیر*.

ایکینجی: بو سویله نیلن عقیده نی کنار قویوب، تصدیق ائدیریک که، بو
عالم «منبع» ساییلان بیر وجود کلین واسطه سیله موجوددور که، بوتون
وارلیقلار او کله نسبتا جزودور. مثلا، دالخانین دنیزه، کوپویون سویا و یا

ایندی ده کملک بو دورد مصراع شعرین اوزرینه: بو مصراعلار اگر
دوغروداندا امام علمی نین دیر وحضرت کیمیانی بیلیرمیشسه، بس نه ایچون اونو
معاویه یه ئوگره دیردی که، بو واسطه ایله وارلانیب خلافتی امامین الیندن
آلسین؟ آنجاق معلومدور که، معاویه هله خلیفه لیکن اول ایگیرمی ایل مدتینده
شاماتدا تام مستقل اولاراق حاکمیت سورموش و ئوزو ایچون چوخلو ثروت
بیغمیشدیر. بونون کیمیایه هیچ بیر دخلی یوحدور.

اگر بوفنی بیلیمکله شرقله غربه صاحب اولماق ممکنسه، بس نه ایچون
امامین ئوزو حتی عربستانا بئله صاحب اولا بیلیمه دی. بیر حالدا که، ریاسنه
چاتماق حقیقته کی اونون آرزوسو اولدن آخره قدر حقیقی بیر عثمقه اوخشاییردی.
بس نه ایچون اونون پولو یوخایدی که، کومکچی لرینه وقوشونلارینا وئرهیدی
که، اونلار اوز دوندریب معاویه نین یانینا گئتمه یه ئیدیلر.

دئیرلر که، امام بوتون بشریتی سئو، خیرخواه بیر آدام ایدی. اگر کیمیا
حقیقتا وارایدی و امام اونو بیلیم بائقلا رینا ئوگره دیلمه سینیه ممکن حساب
ائیدیدی، بس نه ایچون بو خصوصدا کی بیلیمگینی آچیب میدانا قویمامیشدیر
که، بوتون انسلار اوندان فایدا آپارسینلار. بس نه ایچون او، یوخوریدا کی
دورد مصراع شعرده اولان معمایا اوخشار بیرنچه سوزله خلعتی مشته سالیب،
دنیا دوردوقجا اونلارین بدبخت لیگینه سبب اولموشدور؟ آله ائله مه سین که،
علی ابن ابی طالب بوصفته مالک اولسون. اونون شائنی یالانچیلارین سویله—
دیگیندن یوکسکدیر. بئله لیکله عقله باتان دلیل لردن آیدین اولور که، بودورد
مصراع امامین سوزلری دگیل، بلکه ده بیرنفر فیریلداقچی ئوز چیرکین مقصدینه
اویغون اولاراق، کلمه لری بیر-بیرینه قوراندیریب، امامین سوزلری کیمی
قلمه وئرمیشدیر. بوناق افترا ایسه عصرلر بویونجا امامین سوزلری کیمی
شهرت تاپیب، حتی اونون دیوانینا دا داخل ائدیلیمیشدیر: کیمیانین اولماماسی
بوگونکو حقیقی کیمیا علمینین واسطه سیله آرتیق ثبوت ایدئلمیشدیر. علمی
قانون آیدینلاشدیرمیشدیر که، بیر بسیط شئین دیگر بسیط شئیه چوریلمه سی،
یعنی مسین، دیرین، قالاین و قورقوشونون قیزلا وگوموشه چوریلمه سی
امکان خارجینده دیر.

*قید. «ملک مجرد و بسیط بیر جوهر دیر که، ایت و دونوز شکلمیندن باشقا
هرشکله دوشه بیلر. جن ائله بیر مجرد جوهر دیر که، هر جور شکله، حتی ایت
و دونوز شکلمینده دوشه بیلر».

بیزیم منطقدن دم ووران عالم لری میزین بو سوزلرینین هیچ بیر معناسی

خطترین مدادا اولان نسبتی دیر. بوتون جزو لر ایسه همان کلدن آیریلیمیشلار. کلین وارلیغی اصل دیر، جزوین وارلیغی فرع دیر. بو فرع ینده اصله قایدیب قووشاجاق دیر؛ یعنی دیز دالخالاناجاق و دالخالما قیریلانچاق، ینده دیزه قایدان.

یوخدور. اولارین بو سوزلرینی یز اوزونده اولان دیلملردن هر هانسی بیرینه ترجمه ائتمس، هیچ بیر معنا آنلاشیلماز. تکجد عرب دیلمی دیرکه، بوجور جفگیاتی افاده ایچون دبدبلی، طمطراقلی سوزلر تاپاراق، خلطین نظرینده جلوه لندیره بیلیر. «مجرد و بسیط جوهر» نه دئمکدیر و معناسی نه دیر؟ بئله فرض ائده که، ملک و جن لطیف جوهر، یعنی اینجه وارلیقلار دیر. بئله بیر حالدا آیدین اولورکه، اولار جسم دیر. هابئله گورونورکه، اولار جانلی دیر، جانسیزلار قروپونا داخل دگیلدیرلر. دئمک اولارین حیاتی ترکیبی واردیر. مادام که حیاتی ترکیبه مالک دیرلر، نه اولایمیزکه، گوزه گورونمه سینلر؟ نه اولایمیزکه، شکلدن شکله دوشسونلر؟ موم پارچاسیدیرکه، گاه اولاری ده وه شکلینه سالاسان؟ سونرا ایسه ده وه شکلینی پوزاراق ئوکوز، قویون و سابر حیوان شکلمری دوزلده سن؟!

بیز اونودا دوشونوروککه، بوجور حقه بازلیقلار کائناتین یارادیجیسی ساییلان آللهین ئوز قانونلاریندان بئله خارج دیر. کائناتین یارادیجیسی دا ئوز قانونلارینین خلافینا اولاراق، بیر دفعه حیاتی ترکیبینی پوزان بیر جانلینی ینیدن همان اولکی وضعیتینه قایتارماغا قادر دگیلدیر. بس نه اولایمیزکه، ملک و جن بیر ترکیبدن، مثلا، جانلی انسان ترکیبیندن ده وه و آت ترکیبینه کچسینلر، سونرا دا ئوز آرزولارینا اویغون اولاراق، ینده ایکینجی ترکیبدن بیرینجی ترکیبه قایدان بیلسینلر؟

نه ایسنه، ای جلال الدوله، من که، بو سوزلردن بیر شئی آنلامیرام، بلکه سن آنلایاسان. بس بیزیم معتبر کتابلارین چوخوندا راست گلدیگیمیز بوسوزلر نه دیر؟ بس نه ایچون بیزیم دین عالم لریمیز بوسوزلری هریرده قلمه آلمیشلار؟ قوی بو سئوالین جوابینی من ئوزوم وئیریم؛ اولار ایشملرینین اساسینی هرچور آدام آلداتماق واسطه لری اوزرینده قوردوقلاری ایچون، بو سوزلری ده همان واسطه لردن بیر کیمی ایشلمتمیشلر. آنچاق تعجبلم، بوراسیدیرکه، بوگونه قدر هیچ کس بوسوزلرین معناسیز اولدوغونا فکر وئرمه میشدیر.

بیزیم پیغمبرده ئوز بیلک سویه سی اعتباریله دورونده کی عربلردن بیر ایدی. اونون ئوزوده باشقا عربلر کیمی طبیعت و حکمت علملریندن خبرسیز ایدی. ملکلرین، جنلرین و باشقا خارق العاده شئیلرین وارلیغینا قلبا اینانیردی. اوائله گمان ائدیردی که، بوجور شئیلرین وارلیغینا اعتقاد ائتمه ین بیر خلق بوتون یراوزونده تاپیلماز. محض بئله بیر اعتقادین نتیجه سیدیرکه، اصحاب کحف ناغیلینی، هدهد و بلقیس ناغیلینی، جن طایفاسینین ایمان گتیرمه سی افسانه سی و بونلارا اوخشیان بیرچوخ افسانه لری تام بیر ایناملا قرآندا خبر وئیر.

جاقدیر؛ سو حرکتہ گلہجک، کوپوکلنہجک کوپوک کیچیک قبہلر شکلیندہ گورونہجک، سونرا پوزولاراق سویا توووشا جاقدر.

سئل جوشوب کائنا سس سالدی،
دنیزہ چاتجاغین، سوسوب قالدی.
ئوگونرسه قاریشقا بیر دنله،
اوتانار راستلاشارسا، خرمنله.

حقیقتده کل وجزو بیر واحد وارلیقدیرکه، یندهه اختیارسیز، حدسیز، حسابسیز چوخلوقدا، مختلف نوعلرده وشکللرده، سویله نیلن قایدایا موافق اولاراق، ئوز قانونلاری اساسیندا، یعنی ئوز شرطلری اساسیندا ظاهر اولموشدور. بئله اولدوقدا، بیز وحدت وجود فلسفه سینین طرفداری اولان برهمن، شمس

اونون عقیدینه بئله گلمیردی که، قرینه لر، عصرلرئوتدو کجه طبیعت وحکمت علملری دنیادا بویوک ترقی یولو کچه جکدیر، انسانلار بو علملرین کومگی ایله بوکیمی ناغیللارین معناسیز و اوشاقجاسینا دوشونولموش افسانه لر اولدوغونو باشا دوشه جک و اونلارا گوله جکدیرلر

بو افسانه لرین معناسیزلیغی بیزه آیدین اولدوغو کیمی بیزیم پیغمبردهه آیدین، اولسایدی، البته، اونلاری قرآندا خبر وئرمکه هیچ بیر زمان جسارت ائتمزدی، اونلاری سویله مکله بیله-بیله ویا بیلمه دن ئوزونو گلہجک نسللره گولدورمزدی.

نتیجه بودورکه، بیزیم پیغمبرین اعتقادی بئله ایدی که، اونون دشمنلری طرفیندن بو افسانه لر خصوصوندا بیر شبهه میدانا آتیلارسا، بوشبهه جنلرین، ملک لرین و خارق العاده شئی لرین وارلیغی حقیقته دگیل، اونون دئدی کلرینین دوغرو اولوب اولماسی باره ده اولاجاقدیر.

بونوایسه او، ئوز شائینه شکست ساییردی. چونکه اوندان اول گلن پیغمبرلرده بوکیمی افسانه لری خبر وئریب هیچ ده ئوزلرینین نفوذدان دوشمه لرینه وشائ نلرینین آلهالماسینا سبب سایمامیشدی لار دئمک بیزیم پیغمبردهه بوخصوصدا ئوزوندن اولکلری تقلید ائتمیشدیر.

*قید. اختیارسیز اولدوغونو اونونلا مقاسه ائده بیلمرسن که، اوشاق آنانین قاریندان بعضا گوز قاپاقلاری بیتیشیک، بعضا افراز اورقانی باغلی، گاه دایکمی باش بیر قارینلا دوغولور. یعنی بیر سبب باش وئره رک اونون یتیمه سیننی نورمال قانوندان کنارا چیخارمیشدیر. بئله حاللاردا نه اوشاغین الینده اختیار واردیرکه، اوسببی رفع ائتسین ونه ده یارادار. لقمی ایله مشهور اولان خارجی موهوم قوه ده ائله بیر قدرت واردیر. هابئله بر مطلبی ثبوت ایچون مین جور رد ائدیلمز دلیل لر واردیرکه، اونلارین ایضاحی بورایا سیغماز.

تبریزی، ملای رومی، یهودی اسپینوزا و بونلار کیمی بیر قروپ متفکرلرین عقیده سینه شریک اولوروق. نجه که، ملای رومی دؤمیشدیر:

دینله بیر نئیدن حکایت ائیله ییر،
آیریلیمقلاردان شکایت ائیله ییر.
چون قامیشلیقدان کسیدلیم بیر زمان،
شیوه نیمدن مردو زن ائیلر فغان.

بئله لیکله بوجزولرین کلدن عمله گلمه سینده ینده بیرینجی عقیده نین ایضاحینا سویله نیلن قایدالقانون و شرطلر حکم سورور. بو عمله گلمه پروسئسینده نه کلین الینده بیر اختیار واردیر، نه ده جزوون. بس کل جزوه، یعنی ئوز-ئوزونه نجه دئییه بیلرکه، منه پرستش ائت؟! کلین جزودن نهیی آرتیق دیر؟ فرق بوندادیر که، اوکل دور، بو جزو دور. مثلا، ال ایله باش کیمی. کلین جزودن و یا جزوون کلدن نه اوستونلوگو واردیر؟ اونلار هر ایکسی تام قدرته مالک، عین واحد بیر شئیدیر که، محض معین قانونلار و شرطلر دایره سینده میدانا گلمیشلر. اگر جزو کلدن بیرایش تمنا ائده رسه، کل بوتمنانی نجه یرینه یتیره بیلر؟ هابئله اگر کل جزودن بیر شئی خواهش ائدرسه جزو او خواهشی نجه اجرا ائده بیلر؟ چونکه نه کلمه اختیار واردیر، نه ده جزوده. کل جزوه نجه تکلیف ائده بیلر که، منه ستایش ائله، باش نجه اله دئییه بیلر که، منه عبادت ائله؟ یعنی واحد شئی نجه ئوز-ئوزونه عبادت ائتمگی تکلیف ائده بیلر؟ بئله لیکله وجودلا وجودا کتیرن هر ایکسی ئوز قانونلارینا تابع اولماقدا اختیار سیز اولان عین واحد بیر وارلیقدیر.

هر کسین مذهبی غیر جبر دیر،
پیغمبر او کسه دؤمیش گبر دیر.

جبر، وجود کلین ئوز تظاهرینده اختیار سیز اولماسی دؤمک دیر. هر کس جبره باشقا جور معنا وئرسه، آنلامامیشدیر.

ئویله بیر عارف هانی آنلایا سوسن دیلمینی،
سوروشاکه، نییه گئتدی، نییه گلدی تکرار.

بلی، اگر سوسنین دیلمینی آنلایان بر حقیقی عارف اونا بو سئوالی وئرسه، جوابیندا یقین ائشیدر که، نه گلمه کیمده منیم الیمده اختیار واردی، نه ده گئتمه کیمده؛ منیم گلیب - گئتمه کیمین سببینی نه ایچون مندن سوروشورسان؟ بیر سورته که، هر ایکی حالدا من اختیار سیز اولمو شام.

بو قایدایله ده خارقه لر، معجزه لر، سحر، جادو، رمل، جفر، کیمیا، ملائکه،
 اجنه، شیاطین، دیو، پری و بونلار کیمی موهرمی شئیلرین خیالا گتیریلمه سی
 قانون خلافتینا اولان و حیاتدا ممکن اولمایان شئیلر دیر. وحدت وجود نظریه سینده
 اینانلارین اکثریتی بو عقیده ده دیرلرکه، حق تعالینین لامکان اولماسی
 سوزلرین معناسی اودئمک دیرکه، واحد بیرشئی ئوزو-ئوزونه مکان اولما
 بیللمز. باشقا سوزله دئسک، واحد بیرشئی ئوزو-ئوزونه ظرف اولما بیللمز.
 «بیز اونا بوینونون شاه داماریندا یاخینیق» * آیه سینین معناسی بودور؛
 «سن سوووردون سادا، حقیقتده آله ئوزو سوووردو» آیه سینین معناسی
 بودور. «سن اولماسایدین، سن اولماسایدین.» حدیثینده معناسی بودور
 که، اگر بو جزولرله بیرلیکده واحد بیرشئی ساییلان کلین جزولریندن بیری
 یوخ اولسایدی، باشقا جزولری ده یوخ اولمانی و هیچ بیر وارلیق قالمامالی
 ایدی.

«هرکس ئوز نفسینی تانیارسا، حقیقتده آلهینی تانی میشدیر» کلامینین
 ایضاحی بئله دیر: یعنی بو سوزلرین معناسی بودور که، اونون شخصی وارلیقی
 آله آلهی آراسیندا آیریلیق یوخدور. اگر بیر شخص ئوز منلیگین تانیارسا،
 آلهینی دا تانی میشدیر؛ اگر آلهینی تانیارسا، ئوز منلیگینی ده تانی میشدیر.
 منصورون سویله دیگی «منم آله» سوزونون معناسی بودور. یعنی بومعنادا
 که، من وکل عبارتدیر بیرواحد، کامل وئوز نفسینده قدرت صاحبی اولان بیر
 وجود و قوه دن. یعنی قدرت، معلوم قانونلارا اساسا، اونون نفسینه ضروری
 سایلمیشدیر. نه که، ایستیلیک اودون ضروری صفتی دیر و اوندان آیریلیقدان
 اولما بیللمز.

* قید

منیم دوستوم منه مندن یاخیندیر
 عجب که، من هله اوزاغام اوندان
 کیمه من دئیم که، یار یانیمدادیر،
 ینده یاخامدان ال چکمز هجران.

ایملرله کونول جام جمع ائتدی طب، اما،
 ئوز وارلیغینی ئوز گه دن ائیلردی تمنا.
 بیر اینجی که، خارجدی بو عالم صدفیندن
 ایستردی او کس دن که، اودوبدور ا-نو دریا.
 هر لحظه، خدایاری اولان بیر یازیق انسان
 گورمزدی یانیندا اونو، سسلردی: «خدایا!»

«منم آله!» سوزونو دئییه بیلر بیر آغاج،
نه ایچون دئمیهیدی اونو منصور حلاج.

آنجا بونو اومعنادا دئمک اولمازکه، کل مندن باشقا بیرشئی دیر، منده
تجسم ائتمیشدیر ویا مندن باشقا بیرشئی اولوب، منیمله بیرلشمگی قبول
ائتمیشدیر. تجسم و بیرلشمک بورادا غیر ممکندور؛ وحدته ایکی لیک آختارماق
یولدان آزماق دئمکدیر. فناین معناسی دا بودورکه، بیر جزو ئوزونو یوخ کیمی
بیرلیکده، دئمک کله قوووشموشدور. بو فکری امام غزالی* معراجین وصفینده
چوخ یاخشی ادا ائتمیشدیر:

سونونجو پیغمبر تالديريب علم،
قويدو معراجيندا اولدوز ائتم،
گئتدی، یرسیز اولان بیر یره گئتدی،
سانماکه، بو یولو آياقلا گئتدی.
قدمسيز قدمله گئتدی ایره لی،
ئوزوندن گئتمکدی.. بو گئتمک، بلمی.
بلکهده حاضردی، هر یرده خدا،
اونون هم ئونونده، هم آرخاسیندا.
محبت که جوشدو ایکی طرفدن،
ئوزو دئدی، ئوزو دینلهدی همن.
عشقله ایکی لیک قالخدی اورتادان.
ئورتولی سرلر دئییلدی عیان.

بو ایکینجی عقیده ایله بیرینجی عقیده حقیقتده واحد بیر گوروشلدور.
لاکن عارفلرین و فیلسوفلارین ایشلئتدیکلری اصطلاحلار اولاری بیر – بیریندن
بیرنوع آیریمیشدیر.

اوچونجو: بو عقیده نیده کنار قویوروف و شریعت عالمترینین عقیده لرینه
مراجعت ائده رک دئییری که: بو عالم موجوددور، عمله گلمیشدیر و اونون بیر
وجوده گتیره نی واردیرکه، او قدیمدیر، باشقا وارلیقلاردان بامباشقادیر. او
یارادان گوزه گورونمزدیر، ایسته دیگینی ائتمکه اختیاری واردیر. بو عالمی
ئوز قدرتی ایله یوخلوقدان وجوده گتیرمیشدیر و همین . عالمی یوخ ائتمکهده
اونون اختیاری واردیر. بئله بیر حالدا بیز همین یارادیجینی ئوزوموز کیمی بیر
غرض صاحبی، محبت و کین صاحبی، شهرت و جلال دوشگونو، بیزی یاراتماقدان

*قید. بو امام عزال نظام الملکین معاصری اولان امام غزالی دگیلدیر.
بو امام غزالی لطفعلی بگ آذرین «آتشکده» ده صفوی پادشاهلارینین معاصری
اولان شاعر لر سیراسیندا گوستردیگی شخصدیر.

بئله بىر آرزو وايستىكى سىز ھانسى دىلە گورە يارادىچىيا استناد وئريب
 ثبوت ائەدە بىلمىسىنىز. او يارادىچىنىن وجودو اگر دوغروندان وارلىقلاردان
 باشقا بىر شئىدۇر، اگر سىزىن بو عقىدەنىز حقيقتا دوغرو دورسا، يەنە دە سىزىن
 حقنىز يوخلۇر، او يارادىچىنى ئوزونوزە تابع ائەدەسىنىز وبئله بىر ادعا
 اولاسىنىز، ھەنە بويورسانىز گرەك او، عمل ائتمىش اولسون، مثلاً، اوندان
 خواھش ائەدەسىنىز كە آيى پارچالا، اودا پارچالاسىن، خواھش ائەدەسىنىز كە،
 قانونا خەد اولاراق فلان ئولونو دىرىلت، اودا دىرىلتسىن، خواھش ائەدەسىنىز
 كە، سىزە مەن ايل عمر وئرسىن، اودا بونا اطاعت ائتمىش اولسون. واگر سەن
 خواھش ائتمەدن يارادىچى ئوزمىلى ايلە سەنى بوھتەن فرقلندىرىپ، بو جور
 خارق العادە ائىشلار سەندەن باش وئەرسە، سوڭدۇر سۇرۇق، بوندان يارادىچىيا نە
 فايدا حاصل اولار؟

اگر دۇسەن كە، فايداسى وار، بىس اوزمان آيدىن اولور كە، يارادىچىيا
 منفعەت كوزلەين و غرض صاحىبىدۇر.

بو صفتلەرنە دە سەن ئوزونە خاص اولان صفتلەردۇر. بو اوچونجو عقىدە دە
 سەن خىرتلە سكوت عالمىندە دايا نىب دورماقدان ويا بىلمىم دۇمكەن باشقا
 علاجىن يوخلۇر. سەن گرەك جفنگىيات قوراشدىرماق تەشەببۇس اولماي سەن و
 جفنگ ادعالار ايرەلى سورمەيە سەن. اگر دۇسەن كە، يارادىچىيا غرضلى صفتلەر
 وئرمەكەن نە ضررى واردۇر؟ اوزمان سوروشولور، بىس بئله يارادىچىنى
 ائىستەدىكەننى ائتمەك حقوقونا مالك بىلمەيەن و بوتون دىئانى ياراتماقدا ئوز
 شەخسى منفعەتىنى كودمەكەن ثبوتونا احتياج قاليرمى؟ مەن دۇمىرم كە، اويارادىچى
 غرض صاحىبىدۇر، ئوز خىرىنى كودەندۇر! بونون نە عىبى وار؟

اگر بئله دىرسە، اوزمان گرەك سەن اويارادىچىنى عدالت صاحىبى حساب
 ائتمەيە سەن. مگر عدالت صاحىبە ياراشارمى كە، عمرى ويا زىدى امام ائتسىن،
 مەن اونون ذىل قولو ائتسىن؛ عمرى ويا زىدىن خەلقەن اول مەنە نەسبە
 نەكىمى اوستونلۇگو ونەكىمى فضىلەتى وارايدى؟ مگر يارادىچىنىن عدالتىنە
 سىغان شئىدۇر كە، ھەركون ئوز جبرئىلىنى ايكى اوچ دفعە اونون بونون يانينا
 يورتدورسون، آنجاق بىر دفعە دە اولسون، مەن يانينا كوندۇرمەيەن؟ اونا
 ياراشارمى كە، امامى آنانين بودوندان دوغوزدورسون، مەن ايسە كشاف و
 مردارلىق مەنەي اولان فرجەن؟ بىرىنى قويون ياراتسىن، دىگرىنى جاناوار
 بىرىنى ككلىك ياراتسىن، دىگرىنى ايتى جايىنا قلى شاھىن؟ اگر بئله دىرسە،
 بىز گرەك اونو عظمت و جلال صاحىبى بىلمەك. مگر ساغلام عقل صاحىبى اولان
 بىر انسان اجازە وئە بىلمى كە، بىزىم پىغمبىرىمىز قرآندا «تەب» سورە سەندە
 وصف ائتىكىكىمى غرض صاحىبى بىر اللە دىئانين يارادىچىسى سايلىمىن؟
 پىغمبەر قرآندا اللەين دىلى ايلە دۇيىر: «ابى لەهين اللرى كسىلىمىن...» بە-بە!
 بىزىم اللەيمىز باخ، «ابى لەهين اللرى كسىلىمىن». بىر گور بىزىم اللەيمىز
 ابى لەهى نە دە دول آروادلاركىمى قارغىر. نە اچون؟ اونا گورە كە، اونون

عقلمی وار، شعورو وار و آنلاییرکه، قارداشی اوغلو آدام آلداتماق بساطی دوزلتمیشدیر و بوفانی دنیادا شخصاً ئوزو بشگون کئف چکمک ایچون مینلرله انسانی ئولومه وئرمک ایسته‌ییر؛ آسیا قطعه‌سینین قدرتملی دولتملرینی زواله اوغرا‌دیر؛ حرمت صاحبی اولان دودمانلاری کور قویور؛ آسیا خلقلرینی و ئوز هموطنلرینی جهالت و بدبخت‌لیک دیزینده عرق ائتمک ایسته‌ییر.

دوغرودان‌دا اگر بیر آدامین آز – چوخ شعورو اولسا، بوقدر چرکین و نالایق صفتلره مالک اولان آلله‌ی که، «تبت» سوره‌سی اونون آلقایلیغینا دلالت ائدیر، بوتون یوکسک و آلقاق عالملرین یارادیجیسی حساب ائده بیلرمی؟ اگر بیز حقیقتده یگانه و مثل‌سیز یارادیجی اولان بیر آلله‌ین وارلیغینا اینانسا، شک و شبهه‌سیز او خالق و او یارادیجی بیزیم پیغمبرین قرآندا بیزه خبر وئردیکی آلله دگیلدیر.

بو سوره مکده نازل اولموشدور. دؤمک نه‌قدرکه، بیزیم پیغمبریمیز مکده‌ایدی و هله کمک‌چیلری، قوشونلاری و گوجو یوخ‌ایدی، بیزیم آلله‌یمیز آنجاق اونون دشمنلرینی قارقیش ائتمکله کفایتله‌نیردی. اما ائله‌که، بیزیم پیغمبریمیز مدینه‌یه کوچدو، چوخلو کمکچی و قوشون باشینا توپلادی، ایشملری ایره‌لیمه‌دی و ئوزونده قدرت و قوت حس ائتدی، اوزمان بیزیم آلله‌یمیز وضعیتی دگیشدی، عدالتی و انصافی تامیمله بیر کناراً قویدو، جلادلیغا و رحیم‌سزلیگه باشلادی. اوزمان «مشرك‌لری ئولدورونوز!» آیه‌سینی گوندردی. خندق محاربه‌سیندن سونرا ئوز جبرئیلی واسطه‌سیله پیغمبره حکم ائتدی‌که، گره‌ک بنی‌قریظه قبیله‌سینی محاصره ائده‌سن، پیغمبر اونلارین اوستونه‌هجوم ائتدی، اونلارین قلعه‌سینی توتدو. وار یوخلارینی غارت ائتدی، آرواد-اوشاقلارینی اسیر ائدی، کیشی‌لرینین بوینونو ووردو.

بو خبرلرله برابر بیز کائناتین آلله‌ینی نجه عدالت صاحبی حساب ائده بیلرک، اونو نجه غرض صاحبی و رذیل اخلاق صاحبی آدلان‌دیرمایا بیلرک؟ بیز بئله‌بیر آلله‌ی نجه عظمت، قدرت، انصاف و مهربان‌لیق منبعی، رحمت و احسان صاحبی آدلان‌دیرا بیلرک؟ بو نجه آلله‌دیر؟ مگر اونون بوقدر دهشتله ئولدورتدوگو انسانلار اونون بنده‌لری دگیلدیرلر؟ نه‌ایسه.

ای‌جلال‌الدوله، گون‌کیمی آیدین گورورم‌که، دئییرسن: حکمتدن سؤال یوخدور! مگر بو سوزون معناسی اودگیلدیرمی‌که، منیم توتدوغوم بو ایرادلارین جوابینی بیلمیرسن؟ بیر حالدا‌که، سن بونو بیلمیرسن، یاخشیی اولمازمی‌که، ئوز علم‌سزلیگینی اعراف ائده‌سن، بوش ادعالاردان ال چکه‌سن، یارادیجینین خلقت قانونلارینا مداخله ائتمه‌یه‌سن، پوچ عقیده‌لره و سفیه افسانه‌لره اساسلانا‌راق دئمه‌یه‌سن‌که، یارادیجیا ببر پیغمبر گوندرمک لازمدیر‌که، انسانلاری دوغرو یولا هدایت ائتسین.

خیر، پیغمبر گوندرمک یارادیجینین هیچ نه‌ینه لازم دگیل. سن هیچ نه بیلمیرسن! دوغرو یول و اگر یول، حق پرستلیک و بت پرستلیک اونون نظرینده فرقس‌یزدیر. عصرلر کچمیش، سویون او طرفینده قالان ینگی دنیا‌دا اونون سنین

کیمی بندهسی اولان میلیون — میلیون انسانلار، یعنی بشر اولادی وحشی حیوانلار کیمی چیلپاق و آياق یالین مۇشهلرده یاشامیشلار. هیچ بیر آلله اعتنا ائتمه میشلر، آلله دا اولارلا پیغمبر کوندرمگی لازم بیلمه میشدیر. نهایت بو یاخین زمانلاردا کریستوفور کولومب گئدیب ینگى دنیانی تاپیب، انسانلار اورایا بیه لنمیشلر. ایندی ینگى دنیا علم و صنایع جهتن کهنه دنیا خلقلریندن خیملى اوستون اولموشدور.

ای جلال الدوله، اگر سن عقللى آدام اولسایدین، دئیردین که، یارادیجی عمرین وزیدین خواهشی ایله ئوز خلقت قانونونو دگیشمز. مثلا، هله نطفه آنا رحمینه اولارکن اونا گوز یارادیر، خلقتین قانونو بئله دیر. اوله که، اولماق دوغولور و بویویور، اگر اونون گوزونو چاناغیندان چیخارسالار، یارادیجی عمرین و زیدین خواهشی ایله چیخاریلمیش بو گوزو چاناغینا یاپیشدیریب اولکی وضعیته گتیره بیلمز. چونکه بو خلقت قانونونو ضدینه دیر. اونا گوره که، اولکی گوز آرتیق پوزولموشدور. گرەك آیری بیر قانون و آیری بیر شرطب دایره سینده داخل اولموش اولسون، یعنی گرەك او چورومك قانونو و شرطی دایره سینده داخل اولوب تورپاغا چوریلمسین. سونرا ایسه باشقابیر قانونا گوره شکلینی دگیشسین و باشقابیر حالا دوشسون. اگر یارادیجی عمر و یا زیدین خواهشیله اساسا خلقت قانونونا ضد اولان بیر ایشه اقدام ائدرسه، اونون عظمتینه و جلالینا ضرر یتیشمیش اولار، بونولادا بوتون خلقت قانونلاری سارسیلماغا باشلا یار.

هابئله اگر بیر نفرین باشینی کسسه لر، یارادیجی عمرین و یا زیدین خواهشی ایله اوباشی بدنه یاپیشدیراراق، ئولورولموش آدمی دیریلتمز. مادام که، بئله دیر، تهران روزنامه سینده یازما وئوزونو طبل و ناغارا ایله بوتون دنیا خلقلری قارشیسیندا رسوا ائتمه که، گویا هندوستاندا امامی فریادینا چاغیریب شیعه مذهبنی قبول ائتمیش بیر بت پرست آروادین ارینی امام آللهین اجازه سی ایله دیریلتمیشدیر. اوله ایسه، دئمه که، یارادیجی عمرین و زیدین خواهشیله فلانکسی هوادان کچیره رك گویون یوکسک لیگینه قالدیر— میشدیر. چونکه یرین مقناطیس قوه سی و یا اونون جاذبه قوه سی عمرین هوا مسافه سیندن یوکسکلره قالماسینا امکان وئرمز. عمرایسه هوا مسافه سیندن یوخاریدا تنفس ائده بیلمز. چونکه بو، خلقت قانونونو ضدینه دیر. اگر یارادیجی خلقت قانونا ضد اولان بوجور بیر عمله اقدام ائدرسه، گرەك یر کره سینین مقناطیس قوه سینى و یا اونون جاذبه قوه سینى آرادان قالدیراراق، عمره هوا مسافه سیندن یوخاریدا تنفس امکانی وئرسین. بئله اولدوقدا، عالم بیریرینه دگر و خلقت قانونو تمامیه پوزولوب، بیلیمیرم نه لر اولابیلر.

بس اوله ده دئمه که، عمر فلان خارق العاده نی، فلان معجزه نی، یعنی خلقت قانونا ضد اولان فلان عملی اجرا ائتمیشدیر. چونکه بوجور ایشلر ممکن دگیلدیر. اگر بیزیم زمانه میزده بیر نفر عمر، پیغمبرلیک و یا اماملیق آدینا

بوکیمی ایشلمرین ممکن اولدوغونو ادعا ائددرسه، اینانما و بیلکه، او، آدام آلداتماق و شارلاتانلیق بساطی قورموشدور.

ایندی انسانلارا علم لازمدیر، مدنیت لازمدیر، یقین ائتمکه، پوچ عقیده لره اساسلانان بیر مذهب اعتبار یوخدور. عربلرین غلبه سیندن سونرا ایراندا مختلف مذهب لر عمله گلمیشدیر. ایران اهلی هروقت بیر مذهبن دالینجا گئتمیشدیر. مگر ایرانیلار دگلمی که، اوزون بیر مدت عرضینده منبرلرده حضرت علینی سوکوردولار؟ مگر اونلاردگلمی که، بیرزمان حنفی مذهب، بیرزمان شافعی مذهب، بیرزمان اسماعیلی مذهب اولدولار؟ مگر اونلار دگلمدیر که، شیخ احمد بحرینی نین رهبرلیگی ایله علمی آللهلیق مذهبنه یاخین اولان و آلله شریک توتماق مذهبنه یاخین بیر مذهبی قبول ائتمیشدیلر؟ مگر اونلار دگلمدیلر که، بو یاخین کچمیشده ائله بیر حرکت باشلادیلار که، آن قالدی هامیسی بابی و تناسخی مذهب اولسونلار؟

عقل و حکمت اساسیندا قورولمایان بیر عقیده یه نه اعتبار ائتمک اولار؟ بئله بیر عقیده نین ثابتنه نه بئل باغلاماق اولار؟

اسلام دینی آنجا اوزمان یا شایب دوام ائده بیلر که، انسانلار دینین ماهیتینی شعور و معرفت اساسیندا آنلامیش اولسونلار. سونرا ایسه باشقا خلقلردن فرقلندیرمک ایچون فورمال اولاراق مسلمانلیقدا قالماق اولار. اونون آنجا یونگول و ظاهری مراسمنی، آدام ئولدورمک و انسان بدنین عضولرینی کسمک کیمی قانونلاریندان باشقا انسانلار حقینده اولان حقوقلارینی ساخلماق اولار. آنجا اونون احکامینی دگیشدیرمه لی، آرتیق شمئلری آتمالی، آلله حقوقو ساییلان بوتون مشتملی تکلیفلری تمامیه رد ائددرک، اونلاردان آزاد اولماق لازمدیر. نه که، انگلیسلر، آمریکالیلار و بیر سیرا باشقا اوروپا خلقلری ظاهرا خریستیان اولسالاردا، حقیقتا پروتستان دیرلار. یعنی اونلار عقله، منطقه تابع دیرلر.

نه که، علمی ذکره السلام * لقبی ایله مشهور اولان حسن ابن محمد بزرگ امید اسماعیلی حد کماله چاتدیغی زمان فیلسوفلارین نظریه سینى و علملرینی ئوگرده که هوس گوستریردی. عقلی و نقلی علملر ساحه سینده چوخ درین بیر عالم، زمانه سینین ایره لیده گئدن فنیلت صاحبی اولدوقدان سونرا ئوز معلوماتینی قلمه آلیب، تبعه لری آراسیندا یایاراق، پروتستان تیزم مذهبنی

* قید. اونون بولقبی آلماسینین سببی بودور که، حسن ابن محمد اسماعیلیه مذهبنین بانیسی اولان حسن صباح ایله آداش ایدی. حسن ابن محمد ایسه ایران اسماعیلی لرینین امامی ساییلیردی. اسماعیلی لر اونو ئوز امامی تانییاراق، ساغلیغیندا اونا «مولانا» و «سیدنا» دئییه خطاب ائدردیلر. ئولدوکدن سونرا ایسه آدی هریرده چکیمدیکده، احترام علامتی اولاراق باش اکیب اونا سلام گوندره ردیلر.

اسلام دیتینده ایجاد ائتمیشدیر. آتاسی محمدبزرگ امیدسون درجده سوادسین و علمسین بیر آدام اولدوغوندان، اوغلونون عقیده لریندن قورخویا دوشوب، خلقی باشینا توپلادی و اوغلونون عقیده لرینی انکار ائتدی. محمدبزرگ امیدین ئوز اوغلو علمی ذکره السلامین عقیده لریندن نجه دهشته دوشدوگونو بئله روایت ائدیرلر. نجم الدین رودباری اسماعیلیه عالمی ایچریسینده ئوز فضیلتی ایله سچیلردی. او، الموتدا ساکن اولوب درس دئمکله مشغول اولاردی. بیرگون تصادفا علمی ذکره السلام اونون درس مجلسینه گلیر. بوزمان نجم الدین رودباری بئله بیر آیه نی شرح ائدیردی:

«سن، آلله ن نعمت بخش ائتدیگی آداما وسنین نعمت وئردیگین بیر شخصه» آروادینی بوشاما، آلله دان قورخ «--دئدین. سن، آلله ن آشکار ائتدیگی شئی ئوز نفسینده گیزله درک، خلقدن قورخورسان؛ حالبوکه قورخماغا لایق اولان یالنیز آلله دیر. زید ئوز آروادینی بوشایاندا، اونون کینینی سنه کسیدک، تاکه، مؤمن لر بیلسینلرکه، اونلارین اوغوللوقا گوتوردوکلری شخصلر آروادلارینی بوشادیقدا، مؤمنلرین بو آروادلاری آلماسینا مانع چیلیمک یوخدور. بو آلله ن امری دیر و اولمالیدیر».

صادق علیه السلام دئمیشدیر: آلله ن پیغمبری خصوصی بیر ایش ایچون زید ابن حارثه ابن شراحیل الکلبی نین ائوینه گئتدیگی زمان اونون آروادینین چیمدیگینی گوردو و بیردن: «سنی یارادان آلله نه قدر پاک و یوکسکدیر» دئی. زید ئوز منزلینه قاییدارکن آروادی پیغمبرین اونلارین منزلینه گلدیگینی و اونا: «سنی یارادان نه قدر پاک و یوکسکدیر» سویله دیگینی خبر وئردی. زید پیغمبرین یانینا گئدنده، پیغمبر اونا: «آلله ندان قورخ، آروادینی ساخلا!» دئی... آیه نین سونوناقدر.

همان آیه نی شرح ائتدیکن سونرا نجم الدین شاگردلرینه اوز توتاراق دئی: «بو حدیث بیزیم پیغمبریمیزین حضرت خداوند تعالی یانیندا نه قدر یاخین اولدوغونو ثبوت ائدیر. بیز گره ک بوبیوک خوشبخت لیگه شکر ائده ک که، اونون امت لریندن ساییملیریق و حمد اولسون او آلله که، بیزی مسلمانلاردان ائدیب، ئوز پیغمبری محمد صلوات الله علیه ن پیغمبر لیگینه و اونون پاک و مقدس اولادی علیه السلامین اماملیغینا اینانانلار جرگه سینه داخل ائتمیشدیر». علمی ذکره السلام او مجلسده هیچ بیر سوز دئمهدی. صاباحیسی گون بئله بیر مفصل مکتوبو بیرورق کاغذه یازاراق نجم الدینه گوندردی:

مولانا!

دونن من سیزین درس مجلسینیزده حاضر اولاراق عزیزبیر آیه نین شرحینی اولیندن آخرینا قدر دینله دیم. همان آیه نین شرحی نتیجه سینده منه اوز وئرن بعضی شبهه لری و هابئله بومسئله ایله علاقه دار اولاراق، قلبیمده عمله گلن هیجانلاری یازیب سیزه معلوم ائدیره م: منیم فکریمجه آلله ن جلال و عظمتیندن

چوخ - چوخ اوزاق گورونورکه، ئوز جبرئیلینی پیغمبرین یانینا گوندره رک. محض ئوز نفسینین شهوتینی سوندورمک ایچون زیدین آروادینی آلماسینی اونا تاکید ائتمیش اولسون. بیر حالداکه، زواللی پیغمبر، بعضی ملاحظه لره گوره او آروادی آماغی مصلحت بیللمیردی. نجدده که، بو ایشمه اقدام ائتمه سی نتیجه سینده هله بوگونه قدرده مزمتدن یاخاسینی قورتارا بیللمه میشدیر. پیغمبرین ئوزو زیده دئومیشدی که: «آروادینی ساخلا، آلمه دان قورخ»... آیه نین سونوناقدر.

مگر ایگرمی ایکی نفر آرواد و کینلی کنیز پیغمبره کفایت ائتمیردی که، زیدین ده آروادیندان استفاده ائتمه سی لازم گله ییدی؟ مگر آلهین داها باشقا ایشی-گوجو یوخ ایدی که، بوجور بوش-بوش عمللره ده دقت یتیره ییدی؟ بئله فرض ائده که، زید قورخوسوندا ویا پیغمبره اخلاصیندان ویا ادا مادی طمع اوزوندن اونا طلاق وئریب، اونو آماغی حضرت پیغمبره تکلیف ائتمیشدی. بیزه هارادان معلومدور که، آروادی زینب پیغمبره اره گئتمکه راضی ایدی. دوغرو دور، بو شانما مسئله سینده آروادین راضی اولوب اولماسی شرط دکیل، لکن اره گئتمکه کینلی کسین کسین راضی لیغی شرط دیر. سیزین آلهینیز نه زمان و کیمین واسطه سیله زینبدن اجازه آلمیشدی که، گویون اوستونده اونون کینینی پیغمبره کسیردی؟ بلکه کنج بیر قادین اولان زینب ایسته میردی که، ایگرمی ایکی نفر آروادی و کینلی کنیزی اولان بیر قوجا کیشیه اره گئتسین. «سیرالنبی» ده آچیق-آیدین یازیلیمیشدیر که، زید آروادینی بو شادیقدان سونرا زینب اولجه تکلیف ائدیلدی که، حضرت پیغمبره اره گئتمکه راضی لیک وئرمیردی. لکن سونرا ائله که، «زیدین عده سینی ساخلاماق اونا لازم دگیلدیر، بیز اونو اره وئرمیشیک» آیه سی نازل اولدو، زینب تسلیم اولماغا مجبور اولدو.

نهایت، بودا معلومدور که، زینب تسلم اولماقدان باشقا چاره سی یوخ ایدی.

بیز گوروروک که، پیغمبرلیک رتبه سی قیسقانچلیق و پاخیلملیق حسینی قادینلارین طبیعتیندن سیله بیللمه ییر. هامیا معلومدور که، عایشه و پیغمبرین باشقا آروادلاری قیسقانچلیق و پاخیلملیق اوزوندن پیغمبرین باشینا هرگون نه مصیبتلر گتیریردی لر. حتی اونلار بیر دفعه پیغمبری اینجیتمکه اوقدر افراط ائتمیشدی لر که، حضرت پیغمبر دوز بیر آی اونلارین هامی سینی ترک ائدی ب هیچ بیر یسینین گوروشونه گئتمه دی. یعنی ماریه قبطیه ناغیلیندا ایدی که، پیغمبر عمرین قیزی حفصه نین آجیغینی سویوتماق ایچون بو جاریه نی ئوزونه حرام ائتمیشدی، سونرا ایسه ینده جبرئیلین ائلچی لیگی باشلاندى و «ای پیغمبر، ئوز آروادلارینی راضی سالماقدان ئوترو آلهین سنه حلال ائدیگی شئی نه ایچون ئوزونه حرام ائدیرسن؟ حالبوکه، آله رحم ائدن و باغیشلا یاندیر»، آیدسی اورتایا گلدی. بوندان سونرا پیغمبر ماریه نی ئوزو ایچون یندن حلال اعلان ائتدی.

خلاصه، حضرت پیغمبرین آروادلاری دائماً فتنه و فساد توره تمکله مشغول ایدیلر. مثلاً، عایشه نین ئوز بویون باغیسینی ایتیرمه سی، بوبهانه ایلمده بیر گئجه صفوان آدلی گنج عربله صحرادا قالماسی و بونا اوخشار حادثه لر پیغمبرین اوره کینی چوخ سیخیر، سیزین آلمهینیزی مجبور ائدیردی که، آروادلارین فتنه سینی یاتیرتماق ایچون دونه-دونه ئوز جبرئیلینی مدینه یه گوندرب اوون واسطه سیله پیغمبره آیه لر جاتدیرسین. بومویدالارین یاراماز حرکتلری اوزوندن گویدن انیب، گویه چیخماق نتیجه سینده زواللی جبرئیلین قول-قانادی تمامیه شیل-کوت اولموشدو. عارف لر چوخ گوزهل دئمیشلر که، هرکس پیغمبر اولارسا، آروادی مطلق یا کرءک مویدا اولسون، یادا عصیانکار. نجه که، آدمین، نوحون، لوطون، ابراهیمین و موسی نین آروادلاری بئله ایدیلر. زینب بوتون بواحوالاتلاری گوروردو وائشیدیردی. شبهه اولایلمز که، بشر طبیعتینین طلباتینا کوره زینب ئوز جوان اریندن اوزاقلایمب قوجا بیر کیشیه اره کئتمکه، بونولادا ئوزونو پیغمبرین باشقا آروادلارینین کچیردیگی آجینا جاقلمی حیاتا دوچار ائتمکه راضی اولمازدی. لاکن سیزین آلمهینیز اونون راضی لیغینا اصلاً محل قویمادی، گویون اوستونده اونون کینینینی حضرت پیغمبره کسدی و جبرئیلینی گوندردی که بو ائولنمک حقیقنده پیغمبری خبردار ائتسین.

بلی، مادام که، بیز اوقدر ابله لیک که، هر جور معناسیز و بوش سوزلری عقلیمیزده ئولچوب - بیچمه دن مقدس حساب ائدیب، اونلارا فکرلشمه دن ایمان بسله ییریک، سیزین آلمهینیزین کونلو ایسته دیگی هر شئی دئمکه و ائتمکه حقی واردیر.

مولانا، مگر هله غفلت یوخوسوندان اویانماغینیزین وبونو بیلمه کینیزین وقتی چاتما میشدیر که، اگر، کائناتدا بیر آله وارسادا، یقین او آله ده کیلدر که، محمد آدلی بیر عربین اوغراشی اولماق وظیفه سینی ئوز اوزرینه کوتوروب اونا بویورسون؛ خلقدن قورخما، زیدین آروادینی آل و اوندان آرزونو کوتور، من سنین آرخاندا دایانمیشام، هرکسین عنده سیندن کلرم وهرکسین جوابینی ئوزوم وئررم.

بئله بیر عقیده بت پرستلیک دنده پیس دیر. کائناتی یارادان آله بوجور صفتلردن اوزاقدیر و اونا بوکی می صفتلری وئر مک خالص کفر دور. سیز دئدیگینیز آله، سیزین خیالینیزدا ظن ایله و صنعی صورتده یارادیلمیش آله دیر. آله فین شانی ایسه سفیه لرین دئدیگیندن چوخ یوکسک دیر.

«تاکه، مؤمنلره ئوزلرینه اوغولمویغا قبول ائتدیکلری شخصلرین بوشانمیش آروادینی آله قدا مانعه چلیک اولماسین» آیه سی بو عیبی ئورت-باسدیر ائتمک ایچون هیچده اساسلی دلیل دکیلدیر. اگر مؤمنلر اوغولمویغا قبول ائتدیکلری شخصلرین آروادلارینی آله سالار، بوندان دینه نه ضرریتشه بیلر. البته، آله سالار داها یاخشی اولار. مگر اونلارا باشقا آرواد قحط دیر؟ ئوزونون اوغولمویغا قبول ائدیگی شخصین آروادینی آله اغا کیمین احتیاجی

واردیر؟ اگر دوغرونداندا مؤمنلرین ئوزلرینه اولاد قبول ائتدیلمی شخصلرین آروادینی بوشاندیقدا سونرا آلماسی لازم گلمیدی. اوزمان یاخشی اولمازدیمی که، بیر آیه ایله عمومیتله بونا اجازه وئریلمیدی؟ داها نه یه لازم ایدی که، پیغمبرین ئوزو شخصا بو ایشه اقدام ائدیپ هر یرده مذمت اوخونا هدف اولایدی؟

شبهه سیز که پیغمبرین ئوزوده احترا سیننی سویوتدوقدا سونرا بوایشدن پشیمان اولموشدو. چونکه بو حادثه دن سونرا جماعت هر یرده اونو پیسله ییب مذمت ائتمگه باشلادی. بونون نتیجه سینده ده مریدلریندن بیر چوخو اونون پیغمبر اولماسینا دایر ادعاسینین دوغرو اولماسی حقیقده شبهه یه دوشدولر. دشمنلری ایسه اونو انکار ائتمک ایستینه داها جسارتلی اولدولار و اونو «محمد سیزین کیشی لرینیزدن هیچ بیرینین آتاسی دگیلدر» آیه سینن نازل ائتدیرمگه مجبور ائتدیلر.

سیزین آلهینیز پیغمبری دانلاییر که، نه ایچون خلقدن قورخورسان؟ مگر او خلقدن قورخوردو؟ خلق که، بوایشدن ئوترو اونو ئولدورمک ایسته میدی. او، رسوایچیلیقدان قورخوردو که، بودا باش وئردی. سیزین آلهینیز گره ک اونو رسوایچیلیقدان ساخلاییدی. آنجاق باجرامادی. نه که، دئیه سی ایدی، دئییلدی و بو رسوایچیلیق بو گونه قدر بوتون دینلرده اولان تاریخ کتابلاریندا قالمقدادیر.

«محمد سیزین کیشی لرینیزدن هیچ بیرینین آتاسی دگیلدر» آیه سینین نتیجه سی بس نه اولدو؟

غریبه بورا سیدیر که، بو آیه لر سیزین آلهینیزی آدامین خیالیندا ائله تجسم ائتدیریر که، گویا او، پیغمبرین قادینلارلا یاخینلیق ائتمه سیندن حظ آلیب، لذت چکیرمیش. مثلا، عایشه نین افک* حادثه سینده پیغمبر عایشه نی آتاسی ائوینه گوندیر و اونولا گوروشمکدن چکینیر. لکن سیزین آلهینیزین بو حادثه دن اوره گی داریخیر، بیری دیگرینین آردینجا اون ایکی آیه گوندیرب عایشه نین تمیز اولماسی باره ده اصرار ائدیر. مثلا، ۱. «بهتان دئینلر سیزین ایچرینیزده بیردسته دیر، سیز او بهتانی ئوزونوز ایچون شرحساب ائتمه یینیز، بلکه او، سیزین ایچون خیرلی دیر»، ۲. «پیس سوزلر پیس آداملارلا مخصوصدور. پیس شخصلر پیس سوزلر دانیشارلار. یاخشی سوزلر یاخشی شخصلره مخصوصدور. نه که، پاک آداملار همیشه پاک سوزلر دانیشارلار. اونلار دانیشیلان بهتاندان اوزا فدی رلار. اونلار ایچون باغیشلانما و برکتلی نعمتلر واردیر». ۳. «سیز او بهتانی ائشیدنده خلق آراسیندا بونو بیزه سویله مک لایق دگیلدر و «ای آله، سن پاکسان! بوبویوک بیر بهتاندیر!» دئمه لیدینیز و سائر والا آخر.

* بهتان دئمکدیر.

بو واسطه ایلده آلله پیغمبری راضی سالماغا چالیشیر، او ایسته بیرکه، پیغمبر عایشه نی ئوز ائوینه گتیریب اونولا یاخینلاشسین. او، افک حادثه سینى سویله یئلره عذاب وئره جگینی وعد ائدیر. آخر او یازیقلارین نه تقصیری وارایدی؟ مادام که، گنج بیر قادین جوان بیر اوغلانلا بیرگه سحره قدر چولده قالمیشدیر، هرکسین قلبینه پیس فکر گله بیلر. اولارکه، غیبدن خبر وئره نلر دگیلدیلر. تکجه سیزین آلله نیز بو باره ده بدگمان اولمور. گویا او، ئوز جبرئیلینی و مکائیلینی قاراوولو قویموشدوکه عایشه ایلله صفوان بیر- بیرینه یاخینلیق ائلمه مه سینلر. بیجلیک عایشه نین اوزونده ایدی. او، نه ایچون گره ک سوباشینا چیخماق ایچون اوردو دوشرگد سیندن اوقدر اوزاغا گئدیدی که، هیچ کسین اوندان خبری اولما یایدی؟ نه ایچون گره ک او، ایتیمیش بویونباغ سینى اختارماق ایچون قاییدارکن هیچ کسه دئمه یه ییدی که، او گلینجه یه قدر کجاوه سینى ساخلا سینلار. بیر حالدا که، کوچ جاری چکیلیمیشدی، قوشون کوچ ها کوچده ایدی. بوندان باشقا، عایشه یالاندان دئییردی که، بویونباغ سی بونوندان آچیلیب دوشموش و اونون بوندان خبری اولما میس، سونرادا اختارماق ایچون گئری قاییتماغا مجبور اولموشدور. هیچ دنیا دا ائله بیر قادین تاپماق اولارمی که، اویاق حالدا وعقلی باشیندا ایکن اویکه لیکده بویونباغی بونوندان آچیلیب گوزونون قاباغیندا یره دوشسون و او، بونو حس ائتمه سین؟ اگر اوزوک اولسایدی، اگر سیرغا اولسایدی، ینده ده احتمال وئرمک اولاردی که، اونون دئیگی دوزدور. نه ایه! عایشه بویونباغی مسئله سینى حادثه اولوب کچندن سونرا دوشونوب دوزلتمیشدی. بیرده نه ایچون تکجه صفوان اوقدر قوشون ایچری سیندن گئرییه قالمیشدی که، اونا راست گله ییدی و اونو دوه سینه میندیریب گتیره ییدی؟ گوره سن هانسی مصلحتته گوره صفوان تک-تکینه قوشونون آرخا جبهه سینى قوروماغا مامور ائدیلمیشدی؟ کیم بیلیر که، عایشه اول آخشامدان چادریندان اکیلهرک ئوزونو صفوانین قوجاغینا آتما میسیدی؟ اگر دوغرو داندان عایشه گناه سیزایدی، نه ایچون غیرتلی، ناموسلو و شجاعتملی اولان حضرت علی راضیلق وئرمیردی که، پیغمبر اونو بیرداها ینیدن ائوینه گتیرسین و پیغمبره دئییردی: «بو خبیث قادینی بوراخ گئتسین ئوز عشق بازلیغینین دالینجا! مگر سنین ایچون باشقا قادینلار قحطدیر؟»

نه ایه، بو مسئله لرین هامی سیندان آشکار اولور که، بورادا بیر غرض وارمیش. بو ایشلری گوره-گوره آدم نجه شبهه یه دوشمه سین؟

اگر عایشه ئوز بشری طبیعتینین طلباتی اوزوندن بئله بیر پیس ایشه یول وئرمیشسه، تقصیر اوندا دگیل، تقصیر اونون آتاسیندا دیر که، ئوز گنج قیزی نی بیر قوجا کیشیه ئوزوده بیر بولوک آروادلارین صاحبینه وئرمیشدیر که، اولارین هر بیر یایله گوروشمک ایچون آیدا بیر دفعه بئله نوبه کلیب چاتمیردی. دیگر طرفدن ایه عربستانین اقلیمی اوئولکه ده یاشایان هم کیشی لرده وهمده قادینلاردا جنسی علاقه هوسینی شدت لندیریر.

عائشەنەن نالايىق حرەكتىندىن باش ورن بو احوالات اونا سبب اولدوكة، پىغمبەر عائشەيە اولان افراط محبتىندىن ورقيلمىش، قارشى شەتلى قىسقانچلىغىندىن حجاب آيەسىنى اورتالىغا آتدى وددى؛

«مؤمن لره سويلەكە، گوزلرىنى حرام اولان شئىلردىن ئورتسونلر و تناسل آلتلرىنى محافظه ائتسىنلر؛ بو، اولار ايچون ان ياخشى شئيدىر؛ آللە اولارنى گوردوكلرى ايشدىن خبرداردىر. ومؤمن قادينلار سويلەكە، گوزلرىنى حرام شئىلردىن ئورتسونلر و فرجلرىنى ساخلاسىنلار؛ گورونمەسى جائز اولان ظاهرى بزه كلرىندىن باشقا داخلى بزه كلرىنى ياد كىشىلره گوسترمەسىنلر و كئيدىكلرى كوينكلرىنى ياخاسى اولارنى بويونلارنى و سىنەلرىنى ئورتسون، ئوز گوزەلمىكلرىنى آنجاق ارلرىنە، آتالارىنا، قايناتالارىنا، اوغلانلارىنا، ئوگئى اوغللارىنا قارداشلارنى، قارداشى اوغللارنى، باجىسى اوغللارنى و بورادا سايىلانلارنى آروادلارنى، ئوز كنىزلىرىنە، قوللارنى و ئوز ائولرىندە قوللوق ائىدىن قوجا كىشىلره، كىشىلىكەن محروم اولان شەخسلره و حدىلوقا چاتمامىش اوشاقلار گوستره بىلرلر. آياقلارىنداكى خالخاللارنى سىنى يادلار ائىتتىرمەك ايچون، يول كئىركن آياقلارنى بىر بىرىنە وورماسىنلار. اى مؤمنلر، هامىنىز آللەين قارشىسىندا توبە ائىدىن بو توبە ايلە سىز نجات تاپماغا اميد بىسلەيە بىلرسىنلر».

بونولادا پىغمبەر بشرىتىن يارىسىنى تشكىل ائىدىن قادين طایفاسىنى عصرلر اوزونو دوام ائىدىن ابدى محبەسە آتمىش اولدو.

تەكجە عائشە صفوانلا عشق يازلىق ائتمىردى. پىغمبەرن باشقا جوان آروادلاردا، اونون قوجا اولدوغونا گورە كىچى صجابه لره نازغمزە ساتىردىلار، كە، پىغمبەر ئولدوكدن سونرا بوگىنلر اولارلا ائولنمگە مايىل اولسونلار. بونون نتيجه سىندە ايدىكە، طلحە دونه-دونه «بو قوجانە وقت ئولەجكدىر كە، بىز اونون آروادلارنى آلىب باغرىمىز باساق و اولارنى خالخاللارنى ئوز قارشىمىزدا سىلندىرەك» سوزلرىنى آغزىندا قاجىرمىشىدى.

پىغمبەرن آروادلار گىنلرىن اورەگىنى ئوزلرىنە جلب ائتمەك مقصدىلە جوان صجابه لرىن قارشىسىندا كچركن هميشە آياقلارنى بىر بىرىنە ووروب خالخاللارنى سىلندىرىدىلر. نهايت، حجاب آيەسىندە «آياقلارنى بىر-بىرىنە توخوندورمايىن... ئوز بزه كلرىنى كىزلەدىنىز...» كىمى بىر نچە سوزلرلە بودا قدىن ائىدىلدى.

طلحەنەن دئىگى ادبىسىز سوزلر پىغمبەرن قولاغىنا چاتدىقدا او، اورگىندە دئىمىشىدى: «آى كوپك اوغلو، من ائىلە بىر كلك قورارام كە، سن عمروندە هيچ زمان بو چىركىن آرزونا نائل ولا بىلمىزسن». بلى، بونا گورەدە، او، سىزىن آللەينىزدان بو آيەنەن نازل ائىدىلمەسىنى خواهش ائىدى. «پىغمبەر مؤمنلره ئوز نفسلىرىندىن ياخشىدىر و اونون آروادلار مؤمنلرىن آنالارىدىر». پىغمبەر ئوز آروادلارنى اونا گورە مؤمنلرىن آناسى آدلاندىردىكە، او ئولدوكدن سونرا اولار ئوز آنالارنى آلمانغا تشبث گوسترمەسىنلر. سونرا پىغمبەر

گوردوکه، اونون آروادلارينين مؤمنلرين مجازی آناسی اولماسی حقیقده کی سوزلردن عربلر اونلارلا ائولنمگین حرام اولدوغونو باشا دوشمه یه جکلمر؛ سیزین آلله نیزدان خواهش ائتدی که، باشقابیر آیه گوندرسین وبو آیه ده او، ئولدوکدن سونرا آروادلارینی آلامای مؤمن لره آچیق دان-آچیف حرام ائتسین. البته، پیغمبرین هر بیر امرینه سوزسوز، اعتراض سیز تابع اولان سیزین آلله نیز درحال باشقابیر آیه نی نازل ائتدی و بیلدیردی که، «آلله ن پیغمبرینه اذیت وئرمه یین واوندان سونرا هیچ وقت اونون آروادلارینی آلامایین. حقیقته بو آلله ن یانیندا سیزین ایچون بویوک بیر ایشدیر».

بو آیه نازل اولدوقدان سونرا طلحه نین وباشقا صحابه لری پیغمبر ئولدوکدن سونرا آروادلارینین وصالینا چاتماسی حقیقده کی طمع دیشلری چکلمدی.

سوزون جانی بودورکه، پیغمبر قوجا ایدی، جوان آروادلاری اوندان نفرت ائدیردی لر. بئله که، دینی کتابلاردا مستعیده لقبی ایله مشهور اولان نعمان قیزی اسمائین احوالاتی بونا مثال اولاییلر. اسمائین راضیلمیغی اولمادان، آنجاق قوهوملارینین ایستگی ایله اونو پیغمبره اره وئردیلر. گلین گئجه سی پیغمبر قیزین یاتاق اطاغینا قدم قویوب اونایاخینلاشماق ایسته دیکده، اسماء پیغمبرین سیر-صفتیندن اوقدر ده شته گلیب اورکدوکه، بیردن باغیریب دئدی: «آی قوجا، من سندن آلله پهناه آپاریرام، مندن نه ایسته ییرسن؟ نه ایچون منی آلا رکن راضیلمیغیمی سوروشمادین؟ مندن ال کوتورا! منی آزاد ائت که، من سنین سیر-صفتینی گورمکه تاب گتیره بیلمه رم وهیچ بیر زمان سنه تسلیم اولمایاجام».

پیغمبر علاج سیز قالاراق اونون وصالیندان امیدینی کسب دئدی: «ای وحشی قیز، عاؤله نه قاییت!»

اسماء همان ساعت پیغمبرین ائویندن چیخدی و آتاسینین ائوینه گئدی، خبر وئردی که، پیغمبر ئوزو منی بگنمه دی وگئری قایتاردی.

سونرا پیغمبر اونو بو شادی، بوزمان پیغمبرین باشقا آروادلاری اسمائین خوشبخت لیگینه غبطه ائدیردی لر. چونکه اونلاردا اونون چنگیندن خلاص اولماغی آرزو ائدیردی لر. بونون بیر سببی ده واردی که، بو قادی نلارین چوخو ئوز اختیارلاری ایله پیغمبرین آروادی اولما میشدیلار. اونلاردان بعضیلری کنیز ایدی، بعضیلرینی ده پیغمبر کافر لرله محاربه آپاردیغی زمان زواللی ارلرینین یانیندان آییریب اسیر گتیرمیش و ئوزونه آرواد ائتمیشدی. نجه که، زیدین آروادینی اونون یانیندان آییردی و زواللی زیدایسه مجبور ایدی که، آروادینی اونا تسلیم ائتسین، او بیلیردی که، اگر آروادیندان ال چکمه سه، پیغمبر اونوندا باشینا داوودون، اوریانین باشینا گتیردیگی مصیبتی گتیره جکدیر.

بئله ایسه، اگر بو وضعیتده اولان پیغمبرین باشقا آروادلاری دا عایشه گیمی آیاقلارینی ناموس دایره سیندن کنار قویوب، گنج حریف لرینه ناز-غمزه ساتماقلا ئوز گله جک گونلری ایچون بیر یار و دیلدار اختیاریدیلار سا، هیچ ده غریبه گورونمه مه لیدیر.

پيغمبر چوخ زمان كافرلرين مال-دولتيني چاپيب تالاماق ايچون مقدس محاربه يه كئيدردى و آروادلاريني مدينه ده قويوردو. او چيخيب گئتديكن سونرا بو آروادلارين ئوزلريني تميز آپاريب-آپارماديفيني كيم بيلير خصوصيله اونودا نظره آلماق لازمديركه، پيغمبر عمرونون سونلاريندا جنسى علاقه مسئله سينده او قدر عاجز قالميشدىكه، بوخصوصداكى عاجزليگيندن حتى جبرئيله ده شكايث ائيدردى. نظام الملكين معاصرى اولان امام غزالى «احياء العلوم» آدلانان اثرينده يازير: «بعضى خبرلرده دئييليركه:» آلمهين پيغمبرى دئيميشدير، من جنسى علاقه ده كى ضعيفليگيمدن جبرئيل عليه السلاما شكايث ائتديم. اوايسه منه حلوا يمكى مصلحت بيلدى». پيغمبرين جنسى علاقه ده بو قدر ضعيف اولدوغو بير حالدا تاميله طبيعى ديركه، اونون آرياشملى آروادلارى، بشر طبيعتينين تقاضاسينا گوره، جوانلارلا الفت باغلاماغا ميل ائده جكديلر. اگر پيغمبر اونلاردان خاطر جمع اولسايدى واوره گينده بو خصوصدا شهبه لر دوغماسايدى نه ايچون قادينلارلا قارشى بو قدر امانسىز اولوردو؟ ونه ايچون انسانلار ايفين ان بويوك حقوقلاريندان اولان آزادليقى بير دفعه ليك بونلارين ايلندن آليردى؟

دئييرلركه، گويا پيغمبر زيدين تكليفيني قبول ائتمه ميش و اونا دئيميشدى كه، «آرواديني بوشاما!» آنجاق سيزين آلمهينيزين بو سوزدن برك آجيغى توتور و قطعى صورتده امر ائديركه، گره ك زيدين آرواديني آلسين و چوخ تعجيلمى حالدا بوشانان كيمى، اونون كينينى گويده پيغمبره كسير، حتى عله سينين چيخماسيني بئله گوزله مير.

ينده ده پيغمبر ئوز آروادى ماريه قبطيه نى ئوزونه حرام ائده رك بير آي اونون گوروشونه گئتمه ديگى زمان، سيزين آلمهينيز بونا دوزه بيلمير، درحال پيغمبرى مذمه باشلايركه: «اي پيغمبر، آله سنه حلال ائتديكى شئيلىرى ئوزونه حرام ائتمه! آروادلاريني ئوزوندن راضى سال! آله باغيشلايان و رحم ائدن دير». بونولادا او، پيغمبرى مجبور ائله يركه، ماريه ايله گوروشوب ياخينلاشسين. پيغمبرين آروادپرست اولماسى حقينده بوكيمى آيله ر و باشقا جفنگيات اونون كتابيندا سايسيز-حسابسيز درجه ده چوخدور. بيز ايسه گره ك بو جفنگياتى ئوز ئولنلر يميزين قبرى اوستونده اوخوياق كه، اونلارين روحو شاد اولوب صوابا باتسين.

من پيغمبرين آرواد پرست اولماسيني هيچده پيس عمل حساب ائتميرهم. عكسینه، اگر بئله اولماسايدى، اونو مذمت ائتمكه دگر دى. چونكه انسانين ياراديلمىشى قادينلا ميل قانونو اساسيندا قورولموشدور و انسان نسلينين ياشاماسىدا انسانلارين ئوز جفتينه اولان ميديندن آسيلمى دير. اگر بير شخص بو معلوم قانونون ضدينه رفتار ائدرسه، ياناخوشدور، يادا كه، بيله-بيله خلقت قانونلارينا ضد چيخير. بوخصوصدا دئيلميش «اسلام دينينده راهب ليك* يوخدور» سوزلى مثلسيز سوزلر دير. لاكل سوز بوراسيندا ديركه، آروادا اولان

* قاديندان اوزاق گرك.

میلی افراط درجه‌یه چاتدیرماق، اونون-بونون آروادینا طمع سالماق و بونا لایق ایشی‌ده ریاکارلیق ئوزوندن ئوز نفسینده گیزلتمک، «آللہین وئردیگینی ئوز نفسینده گیزلت» دئمک و سونرا طمع سالدیغین آروادی اله کچیرمگی کائناتی یارادان آللهین امری ایلله باغلی اولان بیر ایشر کیمی گوسترمک، البته، پیغمبرین طرفیندن لایق گورولمه‌ین و پیغمبرلیک شانینه یاراشمایان بیر حرکتدیر. بیر حالداکه، اونون ئوزوده «مؤمن لره نه که، گوزلرینی حرام شئیلردن ئورتسونلر» آیه‌سینین مضمونونا عمل ائتمه‌لی‌ایدی؛ نه‌اینکه خلقال چیلماق آروادینا چوخ هوسله تماشا ائدیبده، بدنینین لطافتینی «سنی یارادان آلله نه قدر پاک و یوکسکدیر» سوزلریله تعریفله‌یب، بو چرکین حرکتدن سونرا بیرده بوتون مسلمانلاری اینانديرایدی که، اولارین آروادلارینا صاحب چیخماق حقّی اونا آلله طرفیندن وئریلمیشدیر.

بوتون سنی و شیعه مجتهدلری پیغمبرین خصوصیتلری حقیقته یازارکن بو مسئله‌نی‌ده یازیرلارکه، پیغمبرین گوزو بیرقادینا ساتاشسایدی و اونون خو‌شو گلسیدی، اونا بوشاماق ارینه واجب اولدوغو کیمی، پیغمبره اره گئتمک‌ده همان قادینا واجب ایدی. بو سوزلرین نه معناسی واردیر؟ بو بویوکلوک‌ده رسوایچیلیق اولایلمیر؟ بو فتوانی اوخودوقدان سونرا دوستو دشمن سیزین آلله‌نینیزین و سیزین پیغمبرینیزین حقیقته نه دئییه‌یلر؟ باشقا خلقلرین آلله‌ی بویوک ایشلرله مشغول اولدوغو حالدا، سیزین آلله‌نینیزدا بوجور بوش-بوش ایشلرله مشغول‌دور.

مولانا، من بونا تعجب ائتمیره‌م که، عوام جماعت بوجور بوش سوزلره ایناناراق، پیغمبرین شهوت پرستلیگینی اونون کائناتی یارادان آلله‌ده اهایاخین اولماسینین بیر علامتی کیمی باشا دوشورلر و هیچ‌ده بئله بیر اینجه مسئله‌یه فکر وئرمیرلرکه، اگراو، شهوت دوشگونو دگیلدیسه، نه‌ایچون باشقا سنین آروادی چیمرکن اونا تماشا ائدیر و هوسله‌نیب دئییردی: «احسن سنین حسن جمالینا، سنی بوقدر لطافتله یارادان آلله پاک و یوکسکدیر!».

من اونا تعجب ائدیره‌م که، سیزین کیمی مثل سیز فضیلت صاحبی اولان بیر عالم بو خبری ئوزو ایچون افتخار حساب ائدیر، فکرینیزجه اونا بویوک بیر سعادت کیمی گوستیرر و بو موهوم سعادتین مقابلینده آلله‌ده شکر ائتمگی هرکسه واجب بیلیرسینیز. اگر سیز ریاکارلیقلا دگیل، دوغروداندا، ایناناراق یرین-گویون آلله‌ینا بوجور ضقتلری باغلا ییرسینیزسا، من سیزنله راضیلاشا بیلیره‌م، نه بئله بیر آلله اینانا بیلرم ونه‌ده ائله بیر پیغمبره ایمان گتیره بیلرم.

خواهش ائدیرم که، منیم توتدوغوم بو ایرادلارا، حکمت و عقله باتان دلایلره اساسا جواب یازیب منه گوندره سینیز و منی قناعتلندیره سینیز عکس تقدیرده، یازیق عوام جماعتی و ساده لوح آدمالاری آلداداراق اولنلاری انسانلیق شرفیندن محروم ائتمکدن ال چکین.

عين زماندا او بويوردوکه، ای جماعت، قادينلاری حبسده، ئورتوك آلتيندا ساخلاماق بويوك ظلم اولماقدان علاوه، عين زماندا بشريتین ياريسي حقينده ائديلن بوحق سيزليغين کيشی لر ايچونده حدسيز-حسابسيز ضرری واردیر. بوگوندن قادينلاری حبسده وئورتوکه ساخلامایين! اونلاری تربيه سيز قويمايئيز. اونلارا ظلم وحق سيزليغی روا گورمه يئيز. بيرنفردن آرتيق آرواد آلمايئيز. منيمده بير نفردن آرتيق آروادېم يوخلور. هرکس بوندان سونرا ئوز کيچيك قيزيني اوغلوکیمی اوخوماغا، يازماغا گوندرمزه، هرکس بويوکلی-کيچيکلی، دولتمی-کاسبلی بيرنفردن آرتيق آرواد آلارسا، منيم طرفيملدن مسؤليتته جلب اولونوب جزا گوره جگدير.

بوندان سونرا منبردن اندی وافتارينی آچدی. اوزماندان بری خلق هرايل همان گونو بايرام ائديب شادليق وشنليک بساطيني قوراردیلار. اسماعيله مذهبينده اولان شاعرلر علی ذکره السلامين وصفينده گوزمل قصيده لر يازميشلار که، آشاغيداکی بئش بيت اونلارداندير:

آلمهين کومگی ايله شريعت زنجيريني،
قيردی عصرين آقاسی علی ذکره السلام.
او، حجاب آيه سيني لغو ائتدی، بوايش ايچون،
آلقيشلاييب، وصف ائدر اونو بو ائلر تمام.
بويوردو: هر کيشيه کفايتدير بير آرواد،
بيردن آرتيق آروادی هرکسه ائتدی حرام.
نه قدرکه، گونشدن نور ساچيلير عالمه،
نه قدر آی بزه يير گوی اوزونو هر آخشام.
ياد ائده جک خير ايله بو نجيب پادشاهی،
ياخشی ايشلری ايچون بشريت صبح و شام».

ايراندا پروتستانتيزم مذهبی ميدانا چيخديغی همان گونون سحریسی علی ذکره السلام گوناورتایا ايکی ساعت قالميش ديالمه شاهلاری نسليندن اولان ئوز آروادی بويوك خانم درة التاجين قولوندان توتوب حرمخانادان چيخدی. اوزونو ئورتمهين بو قادين ئوز متفكر وضيالى اری ايله برابر الموتون تماشا ائديلمه سی يرلرينده گزديلر وسونرا حرمخانابا قايتديلار.

هرگون هوا ملايم وخوش اولدوقدا، علی ذکره السلام ئوز آروادی بويوك خانملا بوجور گرمگه چيخاردی. الموت ساکنلرينين هاميسي، خصوصيله اعيانلار و آدلی-سانلی آدميلار قادين آزادليغی مسئله سينده اونو تقليد ائديب، ئوزلرينين باشی آچيق آروادلاری ايله گرمگه چيخريدیلار. علی ذکره السلامين حکمرانليغی آلتيندا اولان بوتون يرلرده بوقايدا تطبيق اولوندو.

روايت ائديرلرکه، اطرافداکی مسلمان طايفالاری علی ذکره السلامی هی کافر و ملحد آدلانديرديدیلار. آنجاک اونلارين هيچ بيرينين حقی يوخايدی که،

اونو فسق وفجوردا تقصیرلندیرسین و یا اونی غدار و ظلمکار آدلاندیرسین، چونکه علمی ذکره السلام چوخ تمیز آدامایدی. هیچ زمان شراب ایچمزدی، باشقاسینین آروادینا پیس گوزله باخمازدی، هیچ کسه قارشیی ظلم وزوراکیملیغی روا گورمزدی. هیچ زمان آدام ئولدورمکه و خلقي دوگوب، اشکنجه وئرمکه امر ائتمزدی. همیشه ایشیی گوجو آنجاق رعیتلرین راحتلیغینی و رفاه حالینی تأمین ائتمک حقینده تدبیرلر گورمکایدی. مجلسلری فیلسوفلار، عالمر و هنر صاحبترینن ییغینجاغینا چوریلیمیشدی. او، ئوز امکائی داخلینده اولان بوتون واسطه لرله علملری یایماغا و انسانلاری تربیه ائتمکه سعی ائدیردی. او، بوتون دنیا قارشیسیندا ثبوت ائتمکه چالیشیردی که، علم و تربیه انسانلارین بد عمللردن چکینه رک، تمیز و خیرخواه اولماسینا سبب اولور، نادانلیق و دیندارلیق ایسه فسق وفجور، آج گوزلولوکه، طمعکارلیقا سبب اولدوغو کیمی، ظلمین و زوراکیملیغیندا کؤک سالماسینا کؤمک ائدیر. ئوز تمیز اخلاقینا گوره علمی ذکره السلامین حقق و ارایدی که، ئوزونو دورون امامی و صاف قلبلی انسانلارین باشچیسی آدلاندیرسین؛ نهجده که، آدلاندیردی.

آفرین سنه، ای علمی ذکره السلام! هله عجزتدن بوگونه قدر سنین قدر عقللی، حکمت، فضیلت، قوت و اراده صاحبی اولان بیر پادشاه بوتون مسلمان خلقلری ایچریسینده میدانا گلمه میشدیر که، بو خلقلرین مدنیترین انکشافینا باعث اولسون و بو خلقلری آخماقلیق، جهالت و بدبختلیکدن خلاص ائتسین. اگر سنین ملترین سنین فکرلرینی باشا دوشمه دیسه ده، حال حاضردا انگلتره وینگی دنیا خلقلری سنین اکدیگین توخومون بهره سینی ییغانلار ساییلیرلار. اوز گوره که، سن پروتستانتیزم مذهبینی ائله بیر عصرده یاراتمیشدین که، اروپا لیلار اینکیویزاتور محکمه لرینین آتشکده لرینده بریان اولوردولار. یعنی اولار سندن چوخ-چوخ سونراسنین یارانیدیغین مذهبین اوستونلوکلرینی باشا دوشوب انقلاب یولوا بله بومذهبی قبول ائتدیله.

علمی ذکره السلامین حکیمانه پادشاهلیغی دوروندن بیر نچه ایل کچدیکن سونرا پروتستانتیزم مذهبی دیلم ئولکه سینین هر طرفینده یاییلیب بگه نیلدی. اونون تبعه لری بومذهبین ئوزلری ایچون خیرلی نتیجه لر وئردیگینی گوندن گونه داها دریندن باشا دوشمکه ایدیلر. لکن نه فایدا که، نادان سلجوقیلرین ویا آلپویه نین تحریکی ایله علمی ذکره السلامین ئوز قاینی حسن نامور بیر خنجر ضرب، سیله اونی ئولدوروب، اسلام خلقلرینین، خصوصیه ایران خلقینین خوشبختلیک چراغینی سوندوردو.*

علمی ذکره السلامین ئولوموندن سونرا اونون اوغلو محمدده آتاسینین

*قید. حسن نامور چوخ فاناتیک بیر آدامایدی. او، کهنه عادتله گوره راضی اولایلمیردی که، اونون باجیسی کیشیلرین گوزو قارشیسیندا اوزو آچیق گزسین. بونا گوره ده علمی ذکره السلامه قارشیی کین و عداوت بسله ییردی. عداوتینین شدتی نتیجه سینده بئله بیر قتله اقدام ائتدی.

گۇتدىكى يوللا كۇدىب، باجاردىغى قدر آتاسىنىن حكىمانە عقىدەلرىنى يايىب يوكسلىتمەك يولوندا بويوك سەيلەر كوستردى او، ئولدوكدن سونرا ايسە اوغلو جلالالدين حسن كوردوكة، خلق اونون آردىنجا كۇتتىر و نادان دىشمىلرىن سايى ايسە هر طرفدە آرتىر، بنى عباس خليفەلرى وباشقا پادشاهلار اسماعىلىلرى ملحد و وزندىق آدلاندىر اراق هريرده اولارلا قارشى دىشمىچىلىك ائدىرلر، علاجسىز قالىپ، قديم مذهبە قايتىدى وينىدن ئوزونو، رودبار و قەستان اھالىسىنى قارازلىق جھالت قويوسونا آتدى.

علمى ذكره السلامين بوتون ادبياتىن ياقوتوو زمرودو سايىلان اثرلرىندن حيفكه، هيچ يردە تاپماق اولمور. اگر تاپىلمسايدى، دوغروداندا بشريت ايچون مىلسىز بير تحفه اولاردى.

هندوستاندا ياشايان چارواك طايفاسىنىن عقىدە و مذهبى بعضى جەتلردن علمى ذكره السلامين مذهب و عقىدەسىنە اويغون كلىر. دوغرو دور، چارواكلار ئوز دىنى عقىدەلرىندە حدىندن آرتىق خيالانا يول وئرىرلر. (باخ، «دېستان المذاهب» كىتابىنا).

لاكن چارواكلار بو عقىدەدىرلر كه، خالق و يارادىچى يوخذور. يوكسك و آلچاق اولماق طبعىتىن ايندەدىر. يارادىچى نىن وارلىغىناداير قطعى ايناندىرىچى و آيدىن بير دليل الله يوخذور. بىلە ايسە، نه ايچون گرەك خيالى، موهوم، بلكەدە اصلى اولمايان بير ايش ايچون كولهلىك ائدەك نه ايچون گرەك معبدلردە عبادت ائدىب، اوزوموزو يره سورتك؟ نه ايچون گرەك فضىلىتى بيزە معلوم اولمايان فرشتەلرە ايناناق؟ نه ايچون گرەك ئوز آخماق طمعىمىز اوزوندىن، جنت و راحتلىك وعدەسى امىدى ايله بو دىنانىن راحتلىگىندىن و نعمتلىرىندىن الچكك و نقدى اصلى اولمايان نسيه ايله عوض ائدەك؟ نه ايچون گرەك ئوز آرزولارىنا چاتماق ايچون عوام كىلەلرى حىلە تورونا سالماغى واسطە ائتمىش مقام پرست* روحانىلرىن يالان سوزلرىنە آلداناق؟ و طبعىتىمىزىن

*قىد. اى جلالالدوله، بىزىم پىغمبرىمىزىن جاھ و جلال دوشگونو اولماسى حقىندە ابن خلدونون تارىخى نىن دوردونجو فصلىندە بو خبر نظرىمە چاتدى: مصر اسماعىلىلرىندىن الفائز بالمهين معاصرى اولان عمارة اليمنى آدلى بير شاعر صلاح الدين قارداشى شمس الدوله تورانشاھا تقديم ائتدىكى بير قصىدەسىندە تورانشاھى يمىنى استىلا ائتمەكە و تام مستبد اولماغا بواوچ بىتلە تحريك ائدىر:

«بىر ائلە دولت يارات كىم، حاكم مطلق اولوب،
شەرتىن توتسون جھانى، عالمە اول حكمدار..
قوى دۇسىنلر كه، بو تومرت اوغلو دىنانى توتوب،
آسدى، كسدى، خلقلىرى مىن ذلتە ائتدى دچار.
سندن اول دە بويولدا سەئى قىلدى بىرنفر،
كىم، او، خلقلىرى سىدى نامىلە ائىلر آفتخار».

آلچاقلىغى اوزوندن بوكىمى رذيل آداملارى آقا و اوليا بىلىب، اولنارا رذيل قوللار كىمى پرستش ائدهك؟

چارواكلار دۇيىرلرکه، گوزايله گورونمەين بير شئىي اينانماق لايىق ايشردگيل. عمله گلميش هر بير شئىين تركىبى عنصرلردن عبارتديرکه، طبيعتين طلباتى اوزره بو عنصرلر معين بيروقت ايچون بيرلشمرلر. نه قدرکه، جسمين تركىبينين ثباتى وبو بيرلشمەنين ساغلاملىغى باقىدير، جانا ضرر يتيرمەسى تصور اولمايان، ميلين چكن هر بير شئيدن استفاده ائتمەلسن؛ ائلهکه، جسمين تركىبى پوزولدو، ئوز ايلك وضعيتينه قايدان عنصر، ينده عنصر دور. بدن قصى خراب اولدوقدان سونرا اونون داها يوكسك مقام، نازونعمت ايچينه يوكسلمەسى ويا جهنمه، اودا انمەسى ممکن دگيلدير.

بونا گورده الهيات حقوقو سايلان عملرين يرينه يتيريلمەمەسىله گناهكارلار تعقيب اولونا بيلمز، بو عملرى يرينه يتيرن زاهدلر ايسه راحتليگه

يعنى شاعر دۇمك ايسته ييردى که، جاهو جلال دوشگونو اولماقدا وشهرت پرستليکده سن تگ دگيلسن. بو يولون ايلك يولچوسو اسلام دينينين اساسيني قوياندير. مگر گورمه دينمى که، عرب کيشى لر يندن بيرى اولان بو شخس همين رفتارى، سعبي و خاصيتلى ايله نه درجه يه چاتدى؟

دوغروداندا بو شاعر مطلبى چوخ ياخشى آنلاميشدى. بيزيم پيغمبريميز دوغرونداندا جاهو جلال دوشگونو اولماقدا، رياست وشهرت پرستليکده مثلى برابرى اولمايان بير آدام ايدى. ئوز عقلى و تدبيرى ايله، آيدىن و معنالى دانىشماقدا ئوز عصرينده كى عربلر آراسيندا مثلسيسز بير آدام ايدى. ئوزوده بو صفتلى ايله فخر ائديب، دۇميشدير: «من قریش قبیله سينده نم و «ضاد» حرفيله دانیشانلارين ان فصاحتلىسيم». قرآن باشدان-باشا اونون ئوز خيال تيندان ميدانا گلميشدير. پيغمبرين امى، يعنى سواديسز اولماسى حقينده ياييلان فكلر يانلشدير. خير او، امى دگيلدى. آنجاق اوراسى وارديرکه، علملى بيلميردى وباشقا معاصرلى كىمى تربيه دن، يعنى عصرينين مدنيتيندن خبرسيز ايدى. آنجاق سوادى وارايدى. اوخوماغى باجاريردى وهرنه دۇييردى، هرنه ايسته ييردى بيله-بيله کائناتين آلهينين سؤزو كىمى قلمه وئيردى که، اونا ايراد توتماسينلار. حتى ئوز ايشينين ايره ليلمەسى ايچون او، بعضى آلچاق ايشلرده اقدام ائدهرك، اولنارىدا يرين و گويون باراديجيسينين ارادهسى كىمى قلمه وئرميشدير. اوچمله دن بونو قيد ائتمك لارمديرکه، او، دشمنلرله ميدان محاربه سيله كفایتلنمەيب ئوز طرفدارلاريندا اولان عرب قولدورلاريني بيرنجه دفعه گوندرميشديرکه، گئجه ايکن گئديب گيزلنجه اونون فکرينه ضد چيخان عرب قبیله باشچيلار يندان بيرنجه نفريني ياتديقلارى يرده ئولدورسونلر.

پيغمبرين بوجور رذيل ايشلرى حقينده «سیرالنبی» کتابيندا مفصل يازيلميشدير. اگر شعورلو آدام آزاچيق درش، نه ايله بو کتابى اوخوسا، عمارة اليمنى كىمى حقيقتدن خبردار اولابيلر.

و نعمته نائل اولای بیلمز لر. بلکه ده، حقیقته بونون عکسینه اولور. اونا گوره که، گناهکار بودنیادا اوروج، نماز، اطاعت و عبادتین عذابیندان خلاص اولور زاهدایسه باشندان-باشا عذاب اولان عبادتین مشقتینه دوچار اولاراق قالیر. ائله ایسه، عقللی انسانلار کرهک دنیانین بوتون لذت لریندن استفاده ائتمسینلر و هیچ بیر الهی قایداسقانونا رعایت ائتمه سینلر، چونکه تورپاغا گئتمکدن سونرا بیرداها گئری قایتما یا جاقسان.

«بو یولدان گئدنلر گئری قایتماز».

دوغروداندا بو چارواکلارین عقیده سی تمیز و بکه نیلمه لی مذهب لردن بیریدیر. کاش، ایرانیلارین چارواکلار تدر عقیقی اولایدی و بو گوزهل مذهبی قبول ائده یدی لر، علی ذکره السلامین کوستردیگی یوللا گئده یدی لر.

الهی حقوقلارینین فایداسیز اولدوغونا ابوعلی سینادا اشارت ائتمیشدیر.

«بوعلی، حکمتده او بویوک اوستاد،

رمضانان رمضان وئرمیشدیر آد.

پیغمبرین سوادلی اولدوغونو بو روایتده کوستریر: ابی جعفر محمد ابن علی الحسین بن بابویه القمی نین «بصائر الدرجات» آدلی کتابینین «پیغمبرین عرب دیلمینده اوخویوب یازماسی حقیقته» اولان فصلینده دئییلیر: «جعفر بن محمد الصوفی بیزه خبر وئیرکه: من ابی جعفر محمد بن علی--الرضادان سوروشدوم:

—ای آللهین پیغمبرینین اوغلو. پیغمبرین امی آدلانماسینا سبب نه دیر؟

او، اوزونو منه توتاراق دئدی:

—بو خصوصدا خلق نه سویله ییر؟

من دئدیم: «سنه قربان اولوم، بئله دئییرلرکه، پیغمبرین امی آدلانماسینین

سببی اونون سوادسیز اولماسی دیر.

او دئدی: یالان دئییرلر، آلله اونلارا لعنت ائله سین! آلله تبارک و تعالی

ئوز محکم کتابیندا دئمیشدیرکه: «من امی لر آراسیندان بیر پیغمبر گوندردیم

که، اونلارا آللهین بویوکلوگونو تانیتدیر سین، اونلاری پاکلیغا چیخارت سین،

اونلارا بیلک و حکمت ئوکره تسین».

اگر پیغمبر سوادسیزایدیسه، ئوزو بیلمه دیگی بیوشئیی اونلارا نه

ئوکره ده بیلردی؟ آلله آند اولسون که، پیغمبر اوخویوب یازماغی بیلردی.

اونون امی آدلانماسینین سببی مکله اولماسیدیر. چونکه مکله شهری

«ام القری» (کندلرین آناسی) آدلانیردی. بونا ثبوت اولاراق مکله حقیقته

آللهین کتابیندان بو آیه نی گوسترمک اولار: (کندلرین آناسی مکله و اونون

اطرافیندا کیلارا بیزیم وعدلری یتیر).

دوغروداندا الهیات حقوقو آدلانان ایئلردن آنجاق طب قایدالاری
نقطه نظریندن چوخ منفعتلی اولان دستماز، غسل، طهارت و سنت مستثناء
اولماق شرطیله، هیچ بیر فایدا یوخدور. بونلارا هر گئجه—گوندوز بیر دفعه آلت
پالتارینی دگیشمکده علاوه ائدیلسییدی، یاخشی اولاردی. آنجاق باشقا دینی
عمللرین ضرری تامیله گوز قاباغیندادیر. مثلا گئجه—گوندوز بیئش دفعه نماز
قیلماق انسانی ایشدن—گوجدن قویور؛ اوروج ایسه انسانین وجودونا ضرر
یتیریر.*

حجه گئتمک ایسه سنین ئولومونه سبب اولور. مرحوم عبدالرحمان جامی
حجه گئدرکن عربستان چولونون عذاب و اشکنجه لریندن حقلی اولاراق داد
چکیب دئمیشدیر:

بیر صحرا دیر مین عذابی، دردی وار،
جهنم تک تور یاغیندان اود چیخار.
زهرلی بؤجکلر، افعی لر، شاهمار،
بالیق کیمی قایناشیرلار او یرده.

بلی، اگر عربستانین جهنمی خاطرلادان اقلیمیندن جانینی بیرتهر سلامت
قورتارمیش اولساندا، کلمی مقداردا پولون الدن چیخاجاق و هیچ بیر فایداسی دا
اولمایاجادیر.

*قید. پیغمبرین هر گئجه — گوندوزده بشر دفعه نماز فیلماغی واجب
حساب ائتمه سی، اوروجلوق آیینی تطبیق ائتمه سی، بوندان باشقا، آزیاتماغی
و گئجه لر جوربه جور عبادت لرله مشغول اولماغی صواب ایش اعلان ائتمه سی نین
سببی نه ایدی؟ سبب بو ایدی که، بت پرستلیک دورونده عرب قبیله لرینین بیر—
بیر یله ووروشماقدان ویول کسمکدن باشقا هیچ بیر ایشملری و پئشمه لری یوخ
ایدی. قولدورلوقدان و محاربه دن آسوده اولدوغلاری زماندادا «اون اوخ» اویونو،
یادا باشقا جور قمارلا مشغول اولاردیلار. اونلار وقتلرینی شراب ایچمکله،
چوخ یاتماقلا، یادا بوش—بیکار اوتورماقلا کچیریدیلر. اونلار تجارتین،
اکین چیلیگین و صنعتین نه اولدوغونو اصلا بیلمزدیلر. بئله لیکله ده قولدورلوق،
محاربه، قماربازلیق، ایچکی پرستلیک، چوخ یاتماق و بیکارچیلیق اونلارین
وضعیتینین طبیعی طلباتیندان ایره لی گلیردی. بوتون وحشی و بربر قبیله لرده
بو خاصیتلر موجوددور.

مشرک لری سویوب غارت ائتمک و کافر لرله ووروشماق پیغمبرین اساس
مقصدی اولدوغوندان، هر واسطه ایله عربلری بوایشملر، تشویق و تحریک
ائیدردی. لکن او، «اون اوخ» اویونو، هر جور قماری و شراب ایچمگی
مسلمانلارا قدغن ائتدی. آز یاتماغی صواب ایش سایدی. بونولا برابر،

بعضی آدمالار بئله ادعا ائدیرلرکه، حجه گئدرکن مسلمانلارین بیر یره توپلانماسینین اسلام خلقلری ایچون بویوک فایداسی واردیر. چونکه بورایا بیرى چيندن گلیر، دیگرى هندوستاندان، بیرى آفریقادان گلیر، بیر باشقاسی اوروپادان و بورادا بیرى دیگرى ایله گوروشوب دانیشیر، بیرى دیگرىنین دردیندن خبردار اولور. آنجاق سوروشانداکه، بوفایدالاردان هیچ اولماسا بیرینی دئیینیز، بونون جوابیندا عاجز قالیرلار.

بللی، دوغرو دور بوتون ییغینجاقلاردان خلق ایچون آز-چوخ فایدا الده ائتمک اولار. آنجاق بوشرطله که، بئله ییغینجاق وطنده، واحد بیر خلقین ئوز ایچریسینده تشکیل ائدیلمیش اولار. عین زماندا بئله بیر ییغینجاق ایچون معین بیر ایش ویا معین بیر مقصد اولجه دن نظردہ توتولا و همین مقصد چاتماق خاطرہ سینہ ییغینجاق چاغیريلا. مثلا، ییغینجاق چاغیرمازدان اول بیزیم ئولکه میزده خلقین نماینده لری آراسیندا بئله بیر دانیشیق گئده که، فلان احتیاجیمیزی ئوده مک ایچون فلان وقت ییغینجاق چاغیرمالی ییق. فرض ائده ک که، بیر کندن کئداسی ئولموشدور؛ ینی بیر کئدسا سچمک ایچون ییغینجاق طلب اولونور، بئله لیکله ده دئمک اولار که، ینی کئدسا سچمک احتیاجی بو ییغینجاغی چاغیرماغی ضروری ائدن بیر سبب و مقصد کیمی میدانا چیخمیشدیر. بئله حاللاردا ییغینجاغین فایداسی واردیر. چونکه بو ییغینجاقدان بیر فایدا حاصل اولور.

آنجا مک زيارتی ایچون توپلانان ییغینجاغیندا بیر مقصدی وارمی؟ بو ییغینجاغی خلقین هانسی منافعی ضرورت حساب ائدیر؟ توتاق که، بیرى چيندن

مسلمانلار بوش-بیکار قالماسین دئییه پیغمبر بیر علاج دوشونمه لی ایدی. بونا گورده بش وقت نمازی و اوروج توتماغی اونلارین بونونا قويدو که، محاربه دن و قولور لوقدان دینجلیکلی وقتلرده بیر شمیلہ مشغول اولسونلار.

بوگون بشریت ترقی عالمینه قدم قويموشدور. آدامین مین جور ایشی گوجو وار. اونون بوش وقتى هاردایدی که، نماز و اوروج کیمی سرساق شمیلره صرف ائتسین؟ نماز تطبیق ائتمکدن پیغمبرین مقصدی اللہی خاطر لاتماقدیرسا، بونون ایچون گئجه گوندوزده بیر دفعه نماز قیلماق کفایت ائدردی. داها، ایکى رکعت سحر، دورد رکعت گون اورتا، دورد رکعت ایکیندی، اوچ رکعت آخşam و دورد رکعت یاتماق چاغی نماز قیلماق نه یه لازم ایدی؟

هر نماز اونون دستمازی ایله بیرلیکده آدامین آزی بیر ساعت وقتینی آلیر. بئله لیکله هر گئجه گوندوزده آدامین بش ساعت وقتى تکجه نمازا صرف اولونور؛ قالانی دا یمکه ویاتماغا، ایشله مک ایچون چوخ آز وقت قالیر. اونا گورده مسلمان خلقلری آراسیندا کسبکارلیق، پئشه کارلیق و صنعتکارلیق چوخ آز یاییلمیشدیر. اونلارین وار دولتی ده باشقا خلقلرینکی نه نسبتا چوخ آز دیر. بونا گورده محض انسانپرورلیک نامینه اسلام دیننده پروتستانتیزم یاراتماق چوخ واجب ایشلمدندیر.

گلمیشدیر. بو شخصین اولجه دن بۇله بیر مقصدی وارمیش که، هندوستاندان گلن شخصین دردینه یتیشسین و بوندان دا بیر فایدا حاصل اولسون؟ بیر چیندن گلمیش، بیرسی ایسه هندوستاندان. اونلار هرگون بیر-بیرینی گورورلر. نه بو اونو تانییر، نه ده اوبونو. هر بیرسی ایسه ئوز نوبه سینده ئوز زیارت علملرینی یرینه یتیرمکله مشغولدور. این گرن بیر یرده قالیرلار، سونرا دا آیریلیرلار. بیر آلا داغا گئدیر، دیگر ایسه قاراداغا. بو اونا اوخشاییر که، غریب بیر آدام بویوک ویاد بیر شهره گله، هیچ کسی ده تانیما. اونگون کزیم-دولاندیقان سونرا ئوز وطنینه قاییدی، دئییه که: فلان شهره گئدیم و اورادا چوخلو جماعت کوردوم...

بو گلیب-گئتمکدن و بو صحبتلردن اونون وطنینه و اونون خلقینه نه فایدا چیخا بیلر؟ مین ایک یوز هشتاد ایلدیر که، مسلمانلار حجه گئدیپ مکده بیر یره توپلا شیرلار. بو مدتده بو یغینجاقلاردان مسلمان خلقلرینه چاتان فایدا هانسی دیر؟ آنجا مکه سفرینین ساییز - حسابسیز زیانلاری حقیقته هرکس چوخلو مثاللار سویله یه بیلر. مثلا، بو سفر نتیجه سینده وارلی آداملارین نه قدر پولو وطندن خارجه هدر یره خرج اولونور؛ یوللاردا نه قدر انسان تلف اولور. حج گونلرینده یوزمیندن آرتیق قویون کسیلر؛ اونلارین قانی واتی گونشین شدتلی حرارتی آلتیندا ایگله نیر و عفونتی هوانی زهرلندیریر. تصادفی دکیلدیر که وبا خسته لیگی اولجه اورادا میدانا گلیب، سونرا بوتون دنیا یا یاییلیر و ساییز-حسابسیز انسانلارین ئولومونه باعث اولور؛ نه قدر قیزلار و اوغلانلار وطنینده آتاسیز قالیر، نه قدر قادینلار دول قالیر. بوندان باشقا، عربستان جماعتی ده حاجی لارده ان صلقه آلاق امید ایله ئوز گذرانلارینی تا مین ائتمک ایچون چالیشماقدان ال چکیب، ترقی یولوندا اصلاسی گوسترمه ییر، تام معناسیله بی غیرتلیکه عادت ائدیر، تامیله ذلیل طایفالار کیمی یاشاییرلار. مشهور فیلسوفلاردان بیر دئییر که، دنیا دا دیلنچیلیک، گوزو باشقا سینین لینده اولماق، ئوز گذرانینی تا مین ایتمکده همت سیزلیک و بی غیرتلیک گوسترمکله هیچ بیر شئی صلقه قدر باعث اولا بیلمز. اگر صلقه یه گوز تیکنلر یتیملر، صاحبسیر او شاقلار، کورلار، شیملر، دول قادینلار و قوجا کیشیلر اولمازسا، باشقا آداملار صلقه وئرمک جنایتدیر.

اونلارین بدبخت لیگنین باشقا یو سببی بودور که، بیزیم پیغمبریمیز اجنبی خلقلرین عربستان تورباغینا قدم قویماسینی دنیا دوردو قجا قذغن ائتمیشدیر. بوتون دنیا یا معلومدور که، اروپا خلقلری علملرین، بیلیملرین، صنعت و هنرین انکشافیندا بوتون یر اوزونون باشقا خلقلریندن ایره لیده گئدیورلر. لکن اونلارین دینی اسلام دینیندن بام باشقا بیر دیندیر. بونا گوره ده اونلار ئولدورولمک قورخوسوندان نه سیاحت ایچون، نه تجارت ایچون، مکده، مدینه یه و بو شهرلره یاخین اولان یرلره قدم قویا بیلیملرلر. بۇنه اولدوقدا، بو یرلرده یاشایان اهالی کیمس علم، بیلیم، معرفت، اسانلیق ئوکره نه بیله جکدیر؟ اونا گوره ده لایه و علاجسیز اولاراق جهالته کور کیمی

قالاجاقلار؛ نجه كه، هجرتدن بوگونه قدر اونلارين وضعيتينده هيچ بير دگيشيكليك عمله كلمه ميشدير. هميشه ذلتده، يوخسوللوقدا قاليب ديلنچيلىك وقولدورلوقدا ئوز گذرانلارينى كچيريرلر. اونلارين ئولكه لرينه تكجه حج زمانى ئوز هم مذهب لرinden باشقا هيچ كيم آياق باسمىر. بو هم مذهب لر ايسه كورا ذهنليكده، بيليك سيزليكده و باجاريقسيزليقدا اونلارين تايلارى ديرلار. اگر اوروپا جماعتينه مكه يه و مدينه يه گئتمك اجازه سى و يريلمسيئيدى، اوزمان اوروپا ليلار تجارت و سياحت مقصديله او يرلره گئديب-كلر، عربلرى ده دنيانين وضعيتندن خبردار ائده رديلر. نه فايдаكه، پيغمبرين اوزاق كوره زليكى نتيجه سينده بو خلقلرين او يرلره گئت-كل يولو باغلانميشدير.

عربلر ايسه نه قدر كه، اسلام ديننده پزوتستان تيزم عمله كلمه ميش و بو دينين الويريشلى اولمايان بعضى احكامى نرك و لغو ائديللمه ميشدير، لاد و علاج سيز اولاراق دنيانين سونو چاتينجايا قدر جهالتده، كورلوقدا، ذلتده و آلچاقليقدا قالاجاقديرلار.

بوتون اسلام خلقلرينين بدبخت ليكنه سبب اولان عامللردن بيرى ده، بودور كه، بيزيم پيغمبريميز اسلام ديننده فقه علمينين يارانماسيني تكجه ئوز خدمتى كيمي كوسترير و ئوزونو اولين و آخري ان عقمليسى، كچميشلرين و كله جك نسللرين ان بويوك فضيلت صاحبي ساياراق، فقه علمينده هيچ بير دگيشديرمكه و علاوه يه اجازه وئومير.

فقه علمى و بوتون واجبات حقينده اولان اسلام آئينلرى هله پيغمبرين بعثتinden چوخ چوخ اول عربلر آراسيندا، خصوصيله يمنده موجود ايدى. عربلر ئوز دعوا و مرافعه ايشلرينى بعثتن* اولده همان فقه علمى اساسيندا آپاريرديلار. پيغمبرين مدينه ده ياشا ديفى زمان مهاجرو انصار آراسيندا فقيهلرده وارايدى. پيغمبر فقه علمينى ياخشى ئوكره نميش، ئوز مصلحتي ايله اوندا بيرپارا دگيشيك ليكلر عمله كتيرميشدير. حقيقتده ايسه اونون ئوز و فقه علمينين اختراع چيسى و تاسيس ائديچيسى دگيلدير. فقه علمى قديم عبريلره عايد بير علم دير كه، پيغمبر اونو منيمسه ميشدير. هابئله او، ئوز ينى وقورو* دينى قانونلارينى و احكاملاريني دا توراتدان، انجيلدن و آتش پرستلرين عقيده لرinden تقليد ائتميشدير. او، ئوزوندن اولكى دينى كتابلاردان آلديفى مسئله لر ده

*بعثت-بورادا پيغمبرليكه چاتماق.

*قيد. اونا گوره كه، اسلام دينين اعمالى، مسيحي دينينده مشاهده ائديلديكى كيمي، مختلف جامو جلال و جوربه جور ييغينجاقلارى احاطه ائتمير و اونون دينى اعمالى ركوعلاردان، سجده لردن و انساني يوروب كسالت لنديرن، زحمت آرتيران دعالاردان عبارت دير كه، نه عبادت ائده نى وجده كتيرير، نه ده تماشاچيني، خصوصيله بير پارا كسالت لنديريچى دعالار عبادت زمانى عرب ديلينده اوخونلوغو ايچون جماعتين چوخو اونلارى باشا دوشمور، اونا گوره ده بونلار دوزولمز درجه ده آغيردير.

ئوز كئىزى ايستەدىكى كىمى دگىشدېرىپ عوض. ائتمىش، يعنى بىر طرفدن اونلارى منىمىسەمىش، دىگر طرفدن ايسە ئوز فكلرى كىمى قلمە وئرمىشدېر. بوتون فقه علمىنە داير مسئلەلرى توپلايىپ تطبيق ائتمك قوينەلر و عصرلر ئوتوب كچمەدىكچە، يعنى انسان جمعيتى ايجرىسىندە سايسىز-حسابسىز و مختلف حادثەلر و قضاالار باش وئرمەدىكچە، ھابئلمە بىرچوخ انسانلارنىن عقلىنىن اشتراكى اولمايىنجا، ممكن اولان ايش دگىلدېر. بو علم بىر عصرىن ويا تك بىر آدامىن خيالنىن محصولو ولا بىلمز. اونا گورەدە ھلە بوگونەقدر بو علم دنيا خلقلىرىنىن ھىچ بىرىسىندە كمال درجەسىنە چاتمامىش، ھرگون ھەر ساعت بو علمدە دگىشدېرمەلر، عوض ائتمەلر و آرتىرمالار عملە گلېرگە، بودا ھمان علمىن، زمانەنىن وضعيتى ايلە علاقەدار اولاراق، انسان جمعيتىنىن طلبلىرى و احتىاجلارى اساسىندا انكشاف ائتمەسىندەن ايرەلى گلېر.

بئلمەلىكلە فقه علمىندە بوجور دگىشدېرمەلر، عوض ائتمەلر و آرتىرمالارنى يولونو باغلایان بىر پىغمبەر ئوز امتىنى دنيا ايشلىرىندە ھرجور ترقى يوللارنىدان محروم و عاجز ائتمىشدېر. مثلاً، ئوزونو عقلمدە و علمدە بىرىنجى و آخىرىنجى آدام آدلاندىران بىزىم پىغمبىرىمىز، بوتون ملكى، مىلى و فقهى مسئلەلردە دگىشدېرمك، ىنىلشدىرمك و آرتىرماق يولونو بوتون عقل صاحبلرىنىن اوزونە باغلامىشدېر. آيدىندىرگە، بونولادا او، بوتون آسيادا و دنيانىن بىر سىرا باشقا يرلرىندە ياشايان انسانلارى جھالت وادى ذلت بلاسىنا دچار ائتمىش، اسلام خلقلىرى آراسىندا ھرجور ترقىيە مانع اولموشدور. بىر حالداكە، ئوزونون اىگىرمى اوج ايل دوام ائدن پىغمبەرلىك دورودە، زمانەنىن گئدىشى وباش وئرن حادثەلرە اويغون اولاراق، قرآنىن بىر چوخ آيەلرىنىن احكامىنى دگىشەرك، و قتە اويغون اولاراق، احتىاجى ئودەيەكك باشقا احكام و آيەلرلە عوض ائتمىشدېر.

بس نچە ولا بىلمرگە، ھجرتدن كچن مىن ايكى يوز ايلدن آرتىق بىر مدتدە اونون دىنىنىن احكامى و قانونلارى دورون و حادثەلرىن طلباتىنىن ضرورىتى اوزوندن دگىشدېرىلىپ عوض ائدىلمەسىن؟ داھا غرىبەلىكى بوراسىندادىرگە، بىزىم پىغمبىرىمىز ئوز بعثتىدن اولكى دورو جاھلىت دورو آدلاندىرير. او، بوندان خبرسىزدىرگە، بعثتدن سونرا پىغمبىرىن ئوزو، ئوز امتىنىن الىنى-آياغىنى باغلایاراق، ان دەشتلى جھالت دىزىنىن دىبىنە آتمىشدېر. بعثتدن اولكى جھالتدن خلاص اولماق آسان ايدى، لاکن بعثتدن سونراكى جھالتدن خلاص اولماق چوخ چتىندېر. گوردوگوموز كىمى من كائناتى يارادانىن حقىندەكى بحثدە قىد ائتدىگىم اوج جھتدن باشقا دوردونجو بىر جھتدە واردىرمى؟ نە ايسە، سنىن وجودوندا خلق ائدىلمىش آلتلر و واسطەلرلە بوندان آرتىق بىر شئى بىلمك اولماز. نچەكە، فردوسى بويورموشدور:

«بو آلت، بو جانلا، بو روح ايلە من،
نچە وصف ائدىم خالقى، گورمەدن؟»

سندھ يالنيز بئش حس اورقائي واردير. احتمال ائتمك اولاركه، بيرينجي وايكبنجي عقيدهلره اساسا عصرلر كچهجك، كلين وجودو باشقا بير شكلده جلوه لنه جكدير. يعنى، دنيز باشقاجور دالخالاناجاق و كاؤناتدا باشقا بير دگيشيكلهك، بويوك بير انقلاب عمله گلله جكدير، سنين عوضينده سونونجو باشقا بير وجود ميدانا چيخاچاقديركه، بئش حس اورقائي عوضينه اون حس اورقائينا مالك اولموش اولسون. بلكه ده همان اون حس اورقائينا مالك اولان وجود، سندن داها زياده بيرشمى كوره جكدير و بيله جكدير. بلكه او وجود ياراديجيئين نه اولدوغونو و روحون نه كيمي بيرشمى اولدوغونو آنلاياچاقدير؟ لكن سن حال حاضرده بوبئش حس اورقائينلا روحون ماهيتيني و حقيقتيني آنلاماغا قادر دگيلسن. نهكه، شعاعنين نه اولدوغونو بيلميرسن. معلومدوركه، گوش چيخاركن درحال ايشيغى بوتون دنيايا يايينير؛ چراغى يانديراركن درحال ايشيغى ديوارا دوشور. مگر سن بيلميرسنكه، بو ايشيق نهدير خير بيلميرسن. نهكه دهكه، بيلميرسن حرارت نهدير، مقناطيس قوهسى نهدير و بوكيمي باشقا شئيلر نهدير؟

سن آنچاق بونو آنلايا بيلميرسنكه، روح حيات صاحبي اولان مركب جسملرده بير كيفيتدن عبارتديركه، جسملر خلقت قانونلارى و شرطلرى اساسيندا تشكىل تاپديقدا ميدانا گلير. مثلا، سنين عقیده نه مختلف و جوربه جور صلب و مائع آلتلردن، عضولردن، يعنى اخلاطدان تشكىل تاپاراق ميدانا گلن بير جسمده همان كيفيت، يعنى روح عمله گلير. مثال كتي رهك؛ اوشاق دوغولدوقدان سونرا اونون جسمينين تركيبينده بوتون باشقا تركيبلرله بيرليكه بير كيفيتده عمله گليركه، بيز اونا جانمىلارين روحو دئيريك*.

بو كيفيت بوتون حيات بويو اونون مختلف طلباتى ايله علاقه دار اولاراق مشاهده اولونور، بو تركيبى جسم ياشاديقجا همين كيفيت، يعنى روحدا اونا قالير. آنچاق ائلهكه، بو تركيبى جسم پوزولدو، دگيشيلدى، يعنى آلت-اوست اولدو، بيزيم روح آدلانديرديغيميز همان كيفيتده اورتادان كئدير ومحو اولور. بونون ئوزوده همان قدرت صاحبي اولان واحد و كامل وجودون قانونلاريندان و طلباتيندان ايره لى گلن بير ايشدير. يعنى اونون سرلريندن بيريدير. بونو ثبوت ايچون اويغون اولان مثال بوندان عبارتديركه، سن بيرنچه معدنى جزولرى آلاراق بير يرده توپلاييرسان، علم قانونونا اويغون اولاراق اونلارى بير-بيرينه

*قيده. امام ابو حامد محمد غزالى ئوزونون «مضمونيه» آدلى كتابيندا دئيمشديركه: «بشر روحو حقيقتده، آنا رحمينده نطفه وجوده گلدىكى زمان عمله گلير.» يعنى روح ويا حيات ائله بير كيفيتديركه، ئوز-ئوزلوكونده موجود اولايلىمز ومكانا محتاجدير. نهكه، عقل، شعاع، حرارت، مقناطيس قوهسى و بونلار كيمي باشقا كيفيتلر ئوز-ئوزلوكونده دگيل، باشقا شئيلرين تركيبينده موجود اولورلار.

قاتیب قاریشیدیریرسان. بو قاریشیدیرما نتیجه‌سینده همان ماده‌لردن بیر کیفیت الده اندیلیرکه، اونا تلگراف قوه‌سی، یعنی تلگراف روحو (الکتریک قوه‌سی) آدینی وئیریریک. ائله‌که، همان معدنی جزولری بیر-بیریندن آییردین، یعنی همان مرکب جسمی قوه‌لره بولدون و بونونلادا اونون ترکیبینی پوزدون، تلگراف قوه‌سی، یعنی تلگراف روحو اورتادان کئدیب، محو اولاجاقدیر. ایندی گوره‌ک بو تلگراف قوه‌سی ویا تلگراف روحو دئیلن شئین ماهیتی نه‌دیر؟ بونو سن بیلیمیرسن. چونکه بودا قدرت صاحبی اولان واحد و کامل وجودون سرلریندن بیریدیر. بئله‌لیکله‌ده معلوم اولدوکه، روح نه‌اولورسا اولسون، آنجا او ائله‌بیر شئیدیرکه، ئوزو-ئوزلوگونده یاشایا بیلمز. نجه‌که، عقل وخیال ئوزو-ئوزلوگونده یاشایا بیلیمیر. بونلارین، هیچ‌اولمازسا، گره‌ک ظرفلری و قالبلری اولسون. بونا گوره‌ده بیزیم روحانیلریمیزین، روحلارین بدنلردن آیریلدیقدان سونرا خصوصی یرلرده ئوز-ئوزلرینه ظرفسیر و قالبسیر یاشامالاری حقینده‌کی تصورلری، فکرلری و عقیده‌لری هیچ بیر تنقید قارشیسیندا دایانا بیلمز.

عین زماندا روحلار ایچون بدنلردن آیریلدیقدان سونرا بیر خیالی واینجه قالب دوشونمک حقینده‌ده شیخ احمد بحرینی‌کیمی ملالارین عقله‌باتان و طبعی دلیلی اولمایان ادعالاری اساسسیر و معناسیزدیر. بومطلبی لازمینجا آنلاماق ایچون هیچ اولمازسا، سن گره‌ک الکتریک واونون لازمی قانونلارینی بیلله‌سن. آنجا نه‌فایداکه، سن وسنین خلقین نه‌الکتریکدن خبرداردیر، نه‌ده اونون قانونلاریندان. سیز، آنجا جهنمی یاخشى وصف ائده بیلرسینیز؛ جین‌وشیاطینی تانییا بیلرسینیز. چونکه اونلارین وارلیقى خیالی و موهومى بیر شئیدیر. الکتریک‌ایسه گوز قاباغیندا اولان و بوتون دنیاین بیلیم خبردار اولدوغو مادی‌بیر وارلیقدیر. سیرایسه اونو ئوگره‌نمگه تشبث گوسترمیرسینیز. البته بونون سیزه نه‌فایداسی وار؟ الکتریک‌که، سیزی بهشته آپارما یاچاق و سیزی جهنمدن خلاص ائتمه‌یه‌جک. سیزه آخرت ایشملری لازمدیرکه، بلکه بیرتەر ئوزونوزو بهشته سالیب، هرگون نماز اوستونده قنوتدا اوخودوغونوز «الهی، بیزی بهشتین حوریلرینه ائولندیر!» دعاسینین مستجاب اولدوغونو گوزونوزله گوره‌سینیز، ئوز آرزونوزا چاتاسینیز و اوره‌گینیزدن کچن کیمی ائده‌سینیز. داها بسدیر! نه‌وقتهدر سیز معناسیز خیاللار و فایداسیز آرزولار دالسینجا دوشه‌جکسینیز؟ آرتیق ائله‌بیر وقت یتیشمیشدیرکه، سیز گره‌ک بئش حس اوراقینیزین بوتون قوه‌لرینی دنیا ایشملرینده موفقیت قازانماق و حیاتدا فضیلت صاحبی اولماق ایشینه صرف ائده‌سینیز.

دنیا حیاتیندا سیزه هر شئیدن اول بیلیم، بیلیمدن سونرا آزادلیق و آزادلیقدان سونرا وار-دولت لازم‌دیرکه، بئش‌گون عمرونوزو راحت و آسوده یاشایاسینیز. داها ئوزونوزو، ایستر پیغمبر اولسون، ایستر امام و ایسترسه‌ده دسپوت، هیچ‌بیر عمره و زیده ذلیل، آخماق و نادان قول ائتمه‌یه‌سینیز... یوخویا، اونون یوزولماسینا اینانمایاسینیز؛ معجزه‌لره، کشف-کرامتلره و

خارقه لره اعتقاد بسله مهيه سينيز. چونكه حال حاضر دا اوروپا ليلارين فيزيك علمي آدلاندير ديقلارى علمين، يعنى حكمت و معرفت علمينين ترقيسى نتيجه سينده ايستر جانسيزلار، ايستر سه بيتكى لر، ايستر سه ده جانليلار عالمينين بوتون عنصرلرينين تركيبى، خاصيتى وماهيتى بوتون دنيايا گون كيمي آيديندير. اگر بئله بير عصرده بير نفر شعور سوزلوق اوزوندن ئوزونو معجزه صاحىبى آدلانديرارسا، اونو دلى حساب ائديب، اونون عقلىنه خلل يتيشديكى ايچون هاميميز حيفسلنه جگيك؛ عكسينه، اگر بير نفر شعورلو اولاراق ئوزونو معجزه صاحىبى آدلانديرسا، هاميميز اختيارسيز اولاراق اونا نفرت ائده جگيك. چونكه بئله بير آدام اگر شعورلودورسا، معجزه لر ين ممكن اولمايان ئئيملر قىيلىندن اولدوغونو بيلميرسه، لاكل سادهلوخلارى توراسالماق و خلقي آلداداراق اولنلارين آراسيندا حكمفرما اولماق مقصديله بئله بير آغ بالاندان و خالص حيله دن استفاده ائديرسه، بو آدام بيزيم نظريميزده آچىقدان-آچىغا يالانچى و زياكار كيمي تائينميش اولور.

اگر قديم زماندا زواللى خلق كئله لرى عقل و معرفت صاحىبى اولان پيغمبرلره اينانيب ايمان گتيريرديلر، ينده ده ايش آسان ايدى. لاكل بلانين بويوگو يوراسيندا ديركه، بو زوالليلار معجزه صاحىبى اولماق ادعاسيندا اولان بعضى ديوانه لره ايناناراق، اولنلارين اصللى اولمايان مژده لرينه و شعور سوز و مجنون صفت فيريلداقچيلارين فانتازياسيندان عمله گلن مژده لره و هده قورخولارا اعتقاد بسله يه رك، ئوزلرينى دنيا حياتينين نعمتلىرىندن و لذتلىرىندن محروم ائديب، اصللى اولمايان اميدلر خاطره سينه عذاب و اشكنجه لى عمللره دچار ائتميشلر. نجه كه، بت پرستلرين و آتش پرستلرين بو وضعيته اولدوغومشاهده اولونور. مگر ترقى دورو اولان بيزيم عصر يمیزده بير عقللى و تمیز دوشونجه لى انسان فتوى و ئره بيلمى كه، بشر اولادى جانسيز جسملر كيمي ئوز قديم وضعيتينده و نادانليغيندا حركتسيز قالسين و قاراندليقدان ايشيغا چيخماق يولوندا، ترقى يولوندا هيچ بير آديم آتماسين؟

داها بسدير. رمضان آيينين ايكيرمى بيرى دير. ملاجبارين مرثيه سيني دينله مكه كئده جگم. اوندان ائشيتديگيم ناغيل لارى دا اوچونجو مكتوبومدا يازيب سنه گوندره جگم. ايسته ييره كه، تبريزدن رشته كئده م و اورادان دا مازنلرانا يعنى ديولر مكانينا كئديب بير قدر گزه م.

مصرده نه ياخشى دوربينلر ساتيرديلار! حيفكه، اونودوب آلماديم. ايندى ايسه دوربينه برك احتياجيم واردير. تبريزده نه قدر گزديمسه ده، ياخشى سيني تاپا بيلمه ديم.

قاهره ده رضا پاشانين ائوينين داليندا بير فرنگى مغازه سى واردير. اورادا عثمانليلارين اصطلاحى ايله دئسك «پاكاعلا» دوربينلر ساتيرلار. اگر اورادان گذارين دوشسه، منيم ايچون بير دوربين آليب رشته بغدادلى حاجى عبدالله مرواريدفروشون آدرسينه گونلر كه، او، منه چاتديرسين. خدا حافظ.

کمال الدوله نین اوچونجو مکتوبو

(ینهده تبریزدن، رمضان آیی، ۱۲۸۰ نجی ایل)

ای منیم مهربان قارداشیم جلال الدوله!
بوگون یولداشلارلا برابر جمعه مسجدینه گئدیب ملا جبار روضه خوانین
مرثیه مجلسینده اگلمشدیم. مسجد آغزینا قدر دولو ایدی. ملا جباردان اول
بیرنفر منبره چیخیب، حضرت علمی بن ابی طالبین وفاتی مرثیه سینی اوخودو.
سونرا ملا جبار منبرین اوستونه قالغدی. اولجه امام اولادینین فضیلتی و
اونلارا تعزیه ساخلاماغین صوابی حقینده بیرنچه حدیث سویله ییب، سونرا
مطلبه باشلادی.

ای جلال الدوله، بوتون خلقلرین دین رهبرلرینین باشینا آز ویا چوخ
بلالار گلمیشدیر. اما شیعه لرین دین باشچیلارینین مصیبتلری حدیندن آرتیق دیر.
اونوندا سببی بودورکه، بنی امیه طایفه سی خلافتی علوی لرین الیندن آلدیلار.
علوی لرایسه بونا دوزه بیلمه ییب، الدن چیخمیش خلافتی گئری قایتارماق
ایچون سعی و تلاشا دوشدولر. بنی امیه خلیفه لری، اونلاردان سونرا ایسه
بنی عباس خلیفه لری قولو زورلو چیخدیلار، خلافت تمنا سیندا اولان علوی لری
آرادان قالدیر اراق، بئش گون آسوده لیکله، اونلارین طرفیندن نگرانچیلیق
چکمه دن پادشاهلیق ائتدیلر. سونرا ایسه بونلاریندا باشینا بلالار گلدی،
بونلاردا مصیبت ده چار اوللولار، اورتالیقدان اوله گئتدیلرکه، هیچ ایزلری ده
قالما دی. دنیانین ایشی بئله دیر.

«بیرینین قویار باشینا تاج زر،
بیرین تختدن تورپاغا اندیرر».

معلوم دورکه، بنی عباس خلیفه لری بنی امیه خلیفه لرینی محو ائتدی و
بنی عباس خاندانینی دا چنگیزیلر یر اوزریندن سیلدیلر. بوتون دنیا دا یاشایان
خلقلرین تاریخینه باخسان بوجور حادثه لرله دولودور.
آنجا ق علوی لر ظاهری سلطنتدن محروم ائدیلدیکن سونرا معنوی سلطنته
صاحب اولماق یولوندا تلاش ائدیب، ترک دنیا لیغی و مقدس لیگی ئوزلرینه
شعار ائتدیلر. بو واسطه ایله ده اونلار گیزلیجه ئوزلرینه مریدلر و شیعه لر

تایب، اونلارین کومگی ایله بشر گونلوک حیاتلاریندا آز-چوخ احتیاج عذابیندان خلاص اولدولار.

اونلار همیشه ئوز شیعه لرینه و مریدلرینه ئوز خاندانلارینین فضیلتی حقینده دانیشدیقلاری کیمی، بنی امیه و بنی عباس خلیفه لرینی پیسلهین سؤزلرده سؤیله ییردیلمر. اصلینه باخاسان، حقلری ده وارایدی.

نهایت، اونلار دورانلارینی باشا وئریپ ئولوب گئتدیلمر، نه بنی امیه، نه بنی عباس ونه ده علوی لردن بیر نشانه قالدی.

«بو منزل او چولدورکه، چوخدان بری،
باتیب اوندا چوخ سلمو تور لشگری».

تعزیه ساخلاماغین اساسینی دیالمه پادشاهلاری قویدولار. اونلار ئوزلری شیعه اولدوقلاری ایچون بو ایشمه چوخ فکر وئیریدیلمر. سونرا ایسه علوی سیدلردن ساییلان صفوی پادشاهلاری میدانا گئدیلمر. اونلاردا ئوز سیاستلرینین طلباتینا اویغون اولاراق تعزیه دارلیغا رونق وئردیلمر. لاکن ایندی صفوی شاهلارینین و تعزیه دارلیغا رونق وئرمه سینى ضروری بیر مسئله کیمی طلب ائدن سیاسی-مبیلر تمامیه اورتادان گئتمیشدیر. آنجاق تعزیه دارلیق بوگونکو ایراندا صفویلر دورونده اولدوغونا نسبتا داها آرتیق رونق تاپمیشدیر.

اگر ایرانلیلار تکجه محرم آیینین بیرینجی اون گونونده تعزیه دارلیغا مشغول اولسالار، درد یاریدیر. آنجاق هر زمان و هر یره گئدیرسن، گورورسن که تعزیه دیر. هر بیر مسجدده هفته ده هیچ اولماسا بیرگون تعزیه مجلسی قورولور. دئییرلرکه، تهراندا هرگون تکیه لردن بیرینده مطلق تعزیه مجلسی اولور. دوغرونداندا ایرانلیلار بوایشده افراطا واریشنلار. نه اولوب، نه خبردیر؛ مگر انسانین ئوز دردی-غمی آزدیرکه، مین ایل بوندان اول اولوب کچن حادثه لری نقل ائتمکله ئوز قانونی قارالتسین؟ بو قدر فایدا سیز مراسم ایچون ئوز ایشیندن-گوجوندن قالسین؟! نه ایچون گرەك یول وئره سن که، قازانچ پرستلر بو احوالاتی ئوزلری ایچون گلیر واسطه سینه دوندرب، جوربه جور یالانلار توخوسونلار و عوام جماعتی آلداتماق ایچون بو یالانلاری منبرلرین اوستوندن سویله سینلر؟

من ئوزومده شیعه مذهب و سن ئوزون بیلدیگین کیمی («اللهم پناه آپارارام») مقدس امام اولادینا قارشى هیچ بیر عداوتیم یوخلور. سن ئوزون شخصا امام اولادینین گوزهل صفتلری و خوشاگلن اخلاقی حقینده منیم دیلیمدن تعریفلر ائشیتیمیشسن. آنجاق بورادا منیم مقصدیم اودورکه، گرەك بیر ایشمه ال آتاسان که، سنین دردینه درمان اولسون. بو تعزیه دارلیقلاردان نه سنه بیر خیر یتیشر، نه ده اماملارا. اونا گوره ده وقتینی بویوک ایشلره صرف ائت! بیر باخ گور، دنیا خلقلری نجه ترقی ائتمیشلر. آخر سن ده بیر حرکت گله.

ترقی عالمینه قدم قوی و مدنیت آختاریب تاپماغا چالیش؛ بس نه وقتہ قدر غفلت یوخوسوندا قالا جاقسان؟

من ملا جبارین عزا مجلسینی سنه یازیب شرح ائتمه یه جگم. آنجا ق جماعتی آغلانمزدان اول، ئوز فکرینجه حدیث آدلانان بعضی جفنگیات سویله دی؛ اونلاری یازیرام که، تعجبدن بدنین اتی لرزه یه گل سین و آنلایاسان که، ایران خلقی ئوز عقلینین انکشافی نقطه نظریندن نه قدر اوشاق سویله سینده قالمیشدیر که، بوجور جفنگیاتی ائشیده-ائشیده اونلاری سویله یه نه نفرت ائتمیر.

باخیب گورورسن بیر طرفده اگنینه ماهوت جبه، بئلینده کشمیر شال، باشیندا بخارا پاغی، اوزون ساققالی حنا و وسمه ایلله رنگلنمیش بیر آدم اوتورموشدور. ظاهرینه باخیب گورورسن که، آدامدیر. سوروشورسان که، بوکیمدیر؟ دئییر لر فلان حاجی دیر. آنجا بوحاجی قاشقباقلی و غمگین حالدا اوتوروب گوزله بیر که، فلان سفیه و فلان شارلاتان منبر اوستونده نه کیمی جفنگیات سویله یه جگدیر. دیگر طرفدن گورورسن که تشخیصلی بیر کیشی اوتوروب، بارماغیندا یاقوت قاشملی اوزوک. سوروشورسان که، بوکیمدیر؟ دئییر لر که، فلان آقادییر. یاخینا گئدیپ صحبت به باشلاییرسان و سوروشورسان که، فارس و عرب ادبیاتیندان نه اوخوموشسونوز؟ جواب وئیر که، منیم سوادیم یوخدور و الله شکر ائدیرم که، منه سواد قسمت ائتمه میشدیر. چونکه سوادلیلارین اکثریتی بداعتقاد اولور و یولدان آزیرلار.

ایندی گل بونا جواب وئر. ایندی گل بو آخماقدان سوروش که، آی آنلامان، سن هانسی دلیلله بو سوزونو ثبوت ائده بیلرسن؟ ایندی گل بو آخماغا قاندیر که، سن سهو ائدیرسن! باشقا بیر طرفه اوز دوندرب گورورسن که، بیر نفر ایلینده می تسبیح چویریر، بیر باشقا سی ایسه بوغازینی اونا طرف اوزادیب سوروشور که: فلانکس، بوکئجه نین عمللری نندن عبارتدیر؟ بوکئجه نچه رکعت نماز قیلماق لازمدیر. او ایسه جواب وئر میر که، آغزیندا ذکرینی تماملا سین. سونرا سئوال ائده نه اوز دوندرب دئییر: نه ایچون تله سیرسن. آخوند ملا جباردان سونرا آخوند جعفر منبره چیخیب بوکئجه نین اعمالینی «زاد المعاد» کتابینین اوزوندن ایضاح ائده جگدیر.

الهی، غریبه وضعیتدیر! بوتون دنیا دگیشمیش بوتون دنیانین اوشاقلاری حدبلوغا چاتمیشلار. آنجا ایرانین بو سافقالی اوشاقلاری هله تزه-تزه ایمه کلمه مکه باشلاییرلار.

بلی، آخوند ملا جبار منبره چیخدی*. او، سویله دی که:

*قید. اگر ایران خلقینده غیرت و تعصب اولسایدی، گر هك ساسانیلر دولتینین زوالینا، مهادیلر قانونلارینین محو اولماسینا، ئوز وطنلرینین خرابه زارا' دونوب، ئوز هموطنلرینین ذلیل و کور اولماسینا تعزیه ساخلایایدیلار. آنجا اونلار بی غیرتلیک و بی ناموسلوغون چوخلوغوندان ائله بیر طایفانین

«مصائب الابرار» کتابینین مؤلفی دوغروحدیشلره اساسا روایت ائدیرکه، سیدالشهدائین آنادان اولدوغو کئجه حق تعالی بهشتده اولان لعیایا آدلی بیر حورییه وحی گوندردی که، تز دنیا یا نازل اول وحضرت بتولا ماماچالیق ائله! ای جلال الدوله، من بیر ایشه معطل قالمیشام که، حوریلردن اولان لعیایا عمروندد آره گئتمه میس، ار اوزو گورمه میس، دوغما میس ودوغوز دورما میس دیر. آخرا، ماماچالیقی هارادان بیلیردی؟!

ندایسه... لعیایا درحال یر اوزونه نازل اولوب ماماچالیق وظیفه سینیریینه یتیریر وسیدالشهدائین کوبه کیننی کسب، حضرت بتوله مبارکدیر دئییب، ینهدد بهشته قایدیر.

ای جلال الدوله، اؤنو بیل که، من مختصر یازیرام. سن ائله تصور ائتمه که، ملالار بوجور بیر جفنگیاتی بئش-آلتی کلمه ایله دئییب قورتارارلار. منیم بو یازماقدان مقصدیم اودور که، سن ایران خلقالین عقل جهتنن نه درجه ده انکشاف ائتدیگینی ئوزون تصور ائده سن. بلی، اونلارین عقلی اودرجه ده دیر که، ماماچالیق قیدینه قالماغی دا کائناتین یارادیجیسی نین عهده سینیه حواله ائدیرلر. بئله اولدوقدا ملارمضان هزارجریبینی مذمت ائتمک دگمزه که، نه ایچون او، امام اولادینا بسله دیگی محبتین افراط درجه یه وارماسی نتیجه سینده بیرمصراعدا آللهین آدینا بیرمهر سجعی یازاراق مارنئوان نکته شناسلارینین منمت و استهزاسینا معروض قالمیشدیر.

مصیبتلرینه آغلا ییرلار که، نه اونلارلا بیر دبلده دانیشیب، نه اونلارلا بیر جسدن دیر، نه ده بیر خاصیتده دیر. عکسینه، هرجه تن اونلارلا یاد وهرجه تن اونلارلا دشمن اولوب، قیامتین گونونه قدر اونلارین بدبخت لیگینه سبب اولموشلار. دوغرو دور عربلر ئوزلری آرادان گئتمیش، آنجاق ایران خلقی عربلرین دین رهبرلرینه بسله دیکلری محبتین واونلارین دشمنلرینه بسله دیکلری عداوتین نتیجه سینده دایما بلایا گرفتار دیر. نه قدر ائولر بوتعصب نتیجه سنده ییخیلمیش ونه قدر قاپیلار باغلانمیشدیر. نه قدر قانلار توکولموش و هله ده توکولمکده دیر. مگر ترکمن لرین ایرانلیلارلا بسله دیکلری عداوتین اساس سببی همان مذهب تعصبی دگیلدیر؟ نه ایچون گره ک فارسلا ر یالیز عربلرین دینی رهبرلرینی سئودیکلرینه گوره اسیر اولاراق بوگونه قدر ترکمن صحراسیندا قال سینلار. عربلرین ئولولرینه محبت بسلمکدن ایرانلیلارلا گلن خیر آنجاق بدبخت نیک اولموشدور. اونلارین بویوک لری ساغ اولدوقلاری زمان ایرانلی خرابه زارلیغا دوندردیلر. ایندی که، ئولوب تورپاغا دونموشلر، ایران خلقی اونلاری سئویب، اونلارلا اینان دیقلا رینا گوره مین جور مصیبتیه مبتلادیر. آنجاق بودردین علاجی، البته، دینی دگیشدیرمکده دگیلدیر. بودردین علاجی طبیعت وحکمت علملرینین یوخسولدان توتوموش وارلییا قدر، بویوکدن توتوموش کیچیکه قدر، شهرلیدن توتوموش کندلییه قدر خلقالین بوتون طبقه لری آراسیندا یایماقدان انکشاف ائتدیرمکده دیر.

زواللی ملا رمضان قازدیغی مهرده آنجاق یازمیشدی که:
«محمدین اولادینین قولو — آله» .

ینه ده ملا جبار دئدی:

بیر زمان سیدالشهدا بئشیکده یاتمیشدی. حضرت بتول بیرایش ایچون
اؤدن کنار چیخدی، سیدالشهدا آغلاماغا باشلادی. اونون آغلاماق سسی یوکسک
عرشده خداوند عالمن قولاغینا چاتدی. جبرائیلله بویوردوکه: ای جبرائیل،
ئوزونو پیغمبرین بالاسینا یتیر، اونون بئشیکینی تربت ولای-لای ده!
جبرائیل درحال مدینهیه اندی و حضرت حسین بئشیکینی نین یانیندا
اوتور اراق اونو تربتمکه باشلادی؛ بو بیتیه ده لای-لای هواسیندا اوخودو:

«بیر سود ارخی واردیر جنتدن کچر،
علی، حسن، حسین، او سوددن ایچر» .

ینه ملا جبار دئیردی: حق تعالی نین بیر ملکی واردیر که، آدینا فطرس
دئیرلر. او، آله درگاهینا یاخین اولوب آلهین عرشینی چیکیننده ساخالیان
ملک لریندن ایدی. بیرگون آله فطرسه بیرابش بویوردو، فطرس ایسه بوایشی
بیرقتر گیج یرینه یتیردی اونا گوره ده آله تعالینین اونا غضبی توتدی. اونون
قول-قانادینی قیریپ دیزده کی آدالاردان بیرنه توللادی. فطرس همان وضعینده
یددی یوز ایل او آدادا قالدی. سونرا آله تعالی فطرسی بودنیا عذابینی ویا
آخرت عذابینی قبول ائتمه سی حقینده اختیار صاحبی ائتدی. فطرس دنیا عذابینی
قبول ائتدی. سونرا آله فطرسی همان آدادا کیپریک لریندن آسیب قیامت قتر
بوجور جزالانیرماغی قرارا آلدی.

حضرت سیدالشهدا آنادان اولان گئجه جبرائیل حضرت پیغمبره تبریک
سویلیمک ایچون عرشده آله طرفیندن مأمور ائدیلدی. اونون گذاری تصادفا
همان آدایا دوشدو و فطرسی گوردو. فطرس جبرائیلدن خواهش ائتدی که، منی ده
ئوزونله برابر آپار. جبرائیل اونودا گتیریب، احوالاتینی حضرت پیغمبره نقل
ائتدی. حضرت پیغمبر فطرسه مصلحت گوردوکه، اوزونو آنادان ینیجه اولموش
مبارک اوشاغا سورتسون. فطرس بئله ائتدی. اونون قول قانادی اولکی کیمی
دوزلدی وینیدن اوچوب عرشه گئتدی.

ای جلال الدوله، (آلهه پناه آپاریرام) اگر مقدس ساییلان آله جنابلاری
مرثیه خوانلارین دئدیگی کیمی بئله دسپوت اولموشدور که، ئوزونه چوخ یاخین
اولان حرمتلی بیر ملکین اونا بویورولان بیرایشی آراحیق گئج یرینه یتیردیگینه
گوره قول-قانادینی قیرمیش، یددی یوزایل بیر آدادا حبس ائتمیش و سونرادا
کیپریک لریندن آساراق اونا عذاب وئرمیشدیر؛ داد بئله بیر دسپوتون ائیندن!..
ملا جبار بوخبرلری سویله دیکن سونرا بویوردوکه، ایستر سیدالشهدانین
شرفی حقینده، ایسترسه اونا تعزیه ساخالیب آغلاماغین صوابی حقینده،
ایسترسه اونون زیارتینه گئتمک و اونون دفن اولدوغو تورپاقدان دفن اولونماغین

صوابی حقینده و بونلارا اوخشار مراسم حقینده بوکیمی حادثه لر ساییسیر۔
حسابسیردیر. سونرا خلقي آغلاتماق ایچون بیر احوالاتی اوخوماغا باشلادی.

ملا جباردان سونرا آخوند جعفر «زادالمعاد» کتابینی گوتوروب چیخدی
منبره. منبر اوستونده کتابی آچاراق سویله مگه باشلادی که: بو گئجه نین اعمالی
بوندان عبارتدیر که، گون باتان چاغی گره ک ائده سینیز و گئجه نی احیا ساخلایا۔
سینیز، یوز رکعت نماز قیلا سینیز و هر رکعتده «حمد» دن سونرا یوز دفعه
«قل هو الله» اوخویا سینیز. بوندان باشقا گره ک یوز رکعت نافله نمازی
قیلا سینیز و «جوشن کبیر» دعا سینی اوخویا سینیز.

مجلس قورتاردی. یولدا یولداشلاریم دئدیم که، من بورادا هم موعظه
مجلسینده، همده مرثیه مجلسینده ئوزومدن آسیلی اولمایاراق داریخیم، منی
کسالت باسدی.

یولداشلاردان بیرى درحال دئدی: بونون سببی معلومدور. سن هر گون بو
معرفت سیز، دایازمالارین مجلسینه گلیب اونلارین موعظه لرینه قولاق آسیرسان.
بونلار اصولی مذهبلر، ظاهرپرست دیرلر. بونلارین سوزلری چوخدان
گهنلمیش و اعتباردان دوشموشدور. بونلاردان سن نه لذت آپارا جاقسان؟ گل
صباح فلان مجلسه گئده ک، اورادا شیخی مذهب اولان ملا رحیمین موعظه سینه
قولاق آس، ائله مطلبلر ائشیت که، اونلاردان گویده کی و آغاجلاردا کی
قوشلارین بئله هیجانا گلدیگینی گور، قوی روحون لذت آپارسین! ایندی تبریز
جماعتینین یاریسی شیخی مذهبلر، بوتون عارفلر، بوتون کمال اهللی، بوتون
ذوق و ادراک اهللی شیخی مذهب اولموشلار. آنجا ق بقال-چاققال اصولی مذهبینده
قالمیشلار.

من دئدیم: چوخ راضییم. صباح آخوند ملا رحیمین موعظه سینه گئده ک.
صباحیسی گون همین مسجده گئدیپ اگلمشدیک. آخوند ملا رحیم منبره
چیخدی. اولجه بو آیه نی اوخودو: «انسانلاری و جنلری آنجا اونا گوره
یارا تدییم که، منه عبادت ائتسینلر» هر عقللی آدام ایچون آیدین اولمالیدیر که،
معرفت سیز عبادت اولایلمز. اونا گوره ده آللهین «منه عبادت ائتسینلر»
سوزلرینی «منی تانیسینلار» سوزلری معناسیندا آنلاماق لازمدیر که، معرفت
میدانا چیخسین. معرفت ظاهر اولماز، مگر مرحوم شیخین مطلبلرینی آنلاماقلا
و مقدس امام اولادینین درجه سینی تانیماقلا سیز ائله ظن ائدیر سینیز که، کهنه
مطلبلر و کهنه عقیده لرده معرفت ممکن ایدی؟ خیر، اصلا ممکن دگیل دیر. آللهین
مقدس جنابلاری اون ایکی اما اینانان جماعتین سعادت نامینه مرحوم شیخ
احمد بحرینییه الهام وئرمیشدیر که، گیزلینده قالان بومطلبلری آشکار ائدیپ،
بوملتی جهالتدن خلاص ائتسین...

سونرا آخوند ملا رحیم موعظه دئمگه باشلادی و دئدی:
خداوند عالم بوتون کائناتی هر بیر وجودون قابلیتلی طلبینجه یاراتمیشدیر.
ای جلال الدوله، اونوتما که بئله اولدوقدا، قابلیتین وارلیغی خلقتین
وارلیغیندان ایره لییه دوشور.

سونرا ملا رحيم دئدى:

يعنى الله تعالى بوتون وارليقلارى وبوتون مخلوقاتى عالم ذرده تام شعورلو و اختيار صاحبي اولاراق ياراتدى. اوزمان بونلاردان هيچ بيريسى كفر و ايماننا محكوم اولمامشديلار. نجه كه الله تعالى ئوزو خبر وئوميشدير: «انسانلار واحد بير امت ايديلر. پارچالانديلار». يعنى، بو اودئمكدير كه، بوتون انسانلار بير وضعيته ايديلر. وهيچ بيرايشه، هيچ بير امره محكوم اولمامشديلار. سونرا پيغمبرلرين گوندريلمه سى و كتابلارين نازل اولماسى نتيجه سينده آيريلاراق، مختلف اولدولار. بو عالمدن يتيمش مين دفعه گنيش اولان عالم ذرده خداوند عالم تكليف ائتدى: «آيا من سيزين آلهينير و محمد سيزين پيغمبرينيز، على سيزين آقائيز و امامينيز اونون اولادى سيزين اماملارينيز و ولي لرينيز دگيلدير مى؟»

اي جلال الدوله، عالم ذرده آدلارى ساييلان بو عربلرين ئوزلرى ده حسابا كوره، گرهك تزهجه خلق اولونايديلار. بس اونلارين بو اوستونلوگونون سببى نه ايدى؟

(ملاجبار دوام ائتدى:) سونرا مخلوقات بيرنجه حصه آيريلدى. اونلاردان بعضيلرى امام، اخلاص، معرفت و گوزو آچيqliق سايه سينده دئديلر: «بلى، ايستر امر اولسون و ايسترسده نهى». سنين گوندرديگين بوتون شمئلره ايمان گتيرديك و تصديق ائتديك».

اي جلال الدوله، يقين كه، بونلار تبريز جماعتى ايميش! (ملاجبار دئدى:) بعضيلرى ايسه معرفت سيزليك و كورلوق اوزوندن عناد ائديب اختلاف سالماغا چاليشديلار و دئديلر: «خير، سن بيزيم آلهيميز دگيل سن. محمد بيزيم پيغمبريميز دگيلدير، على بيزيم اماميميز، خليفه ميميز، اختيار صاحب ميميز و حاكم ميميز دگيلدير. هابئله بيز اونون اولاديني دا تانيماق ايسته ميريك».

اي جلال الدوله، كاش دئيه يديلر اونلاردان باشقا دا هيچ كس بيزيم پيغمبريميز، امام ميميز، آقاميز دگيلدير. اوزمان بوتون پيغمبرلرين هاميسينين يولو بيردفعه ليك باغلانميش اولاردى.

(ملا جبار دوام ائتدى:)

بعضى لرى اولكى لره تابع اولدولار، ايمان گتيرديلر، تصديق و اقرار ائتديلر. لكن «سابقون» آدلان اولكيلر حقينده الله بويورموشدور: «اولكى لر، اونلار داها ياخيندير و بهشت نعمت لريندن بهره لنه جكلر» چونكه، محكم صورتده اقرار ائتميشلر.

سونونجولار ايسه ساغ طرفده دورانلاردير كه، الله تعالى اونلارين حقينده بويورموشدور: ساغدا دورانلار، ساغدا دورانلار كيملردير؟ اونلار تيكانسيز سدر و بنان آغاجلارينين ميوه سيله بسله نهرهك، هميشه سرين و كولگه لى

* منع ائتمك.

یەرلرده یاشار و آخار چشمه لردن سو ایچرلر». اونلار تابع اولاراق اقرار ایتیشلر. بئله لیکله اونلار بیرینجی شیعه لردیرلر. و بعضیلری گوزو آچیق لیق و شعور اوزوندن انکار و عناد ائدیپ ایکینجی لره تابع اولدولارکه، اونلار سول طرفده دورانلاردیر. آلله تعالی اونلارین حقینده بویورموشدور: «سولدا دورانلار، سولدا دورانلار کیملر دیر؟ اونلار ایستی سام یئلینین وقاینار سویون و توتقون نوستونون ایچینده اولاجاقلار. اونلار ایچون سرینلیک و راحتلیک اولمایا جاقیدیر».

آدملاردان بعضیلری اقرار ائتدیلر، یعنی «بلمی» دئیدیلر. لکن بوتو گوزو آچیق لیق اوزوندن دگیل. جهالت اوزوندن ائتدیلر، ایشی آنلامادیلار و بیلمه دیلرکه، کیمه تابع لیک ائدیرلر، کیمه باشچیلیق ائدیرلر، حق کیمدیر، حق سیز کیمدیر؟

بئله لیکله آلله تعالی اولینجی لری ان یوکسک درجه دن، یعنی اصل بهشت تورپاغیندن یاراتدی، اونلارا تابع اولانلاری ایسه خصوصی ساخلانیلان و عزیزلنن، آنجاق بیرینجی تورپاقدان آچاق اولان تورپاقدان یاراتدی. مثلا، بیرینجی لری گونشین جسمیندن یاراتدی و اونلارا تابع اولانلاری گونشین نوروندان یاراتدی. بئله لیکله تابع اولانلار شیعه لردیر و بهشته داخل اولاجاقدیرلار.

تابع اولمایپ انکار ائله یملرین تورپاغینی جهنمین دبیین قوملاریندن یاراتدی. دئمک اونلار ظلمتدن، جهالتدن، شیطانلیقدان، آخماقلیقدان، سفیه لیکدن و بوتون خبثتدن یارانیدیلار. نهجه که، آلله تعالی بویورموشدور: «آلله اونلارین قلملرینه، قولقلارینا و گوزلرینه پرده چکیپ مهرله میشدیر». باشقا بیر یرده ایسه بویورموشدور: «اونلارین اوره کلمی وارسادا، اونونلا خس ائتمزلر. اونلارین قولقلاری وارسادا، اونلارلا ائشیتمزلر، اونلارین گوزلری وارسادا، اونلارلا گورمزلر، اونلار حیوان کیمی، بلکه ده حیواندان داها آزغین وارلیقلاردیر».

اما جاهل لره گلدیکده، اونلارین ایشی هوادا قال میشدیر؛ اونلارا نه کفر، نه ده ایمان حقینده حکم اولونما میشدیرکه، دنیا یا گلبیپ اوتکلیفی قبول ائتسینلر و یا ائتمه سینلر. اگر اونلار بو دنیا دا جاهل قالسالار، قیامته اونلارا تکلیف ائدیله جکدیر. اونا گوره ده شهادت دنیا سی اولان بو دنیا دا خلقه تکلیفی تزدن ائتدیلر.

هر شئی ایکی شئیدن مرکبدیر. بیرینه قبول ائدن، دیگرینه ایسه قبول اولونان دئیرلر. قبول ائدن دئدیگده، هیئت و سرعت نظرده توتولور. قبول اولونان ایسه هیئتین ماده سی دیر. یعنی بیر چراغ کیمی دیرکه، اود اونون ماده سی و آلوو هیئتی دیر. محصولو ایسه ایشیق و قارانلیقدیر. چراغین تاثیر ایشیق و قارانلیغی عمله کتیرمکدیر و چراغدا اولان شعله اونون ایشی دیرکه، بو واسطه ایله ده ایشیغی و قارانلیغی وجودا گئیریر. بئله لیکله ده چراغین

وظیفه سینی ئوگره نرکن بيلمك لازمديرکه، اودون فعاليتی اولمادان آلوو اولو بيلمز؛ ايشيق و قارانلیق، یعنی شعاع اولو بيلمز، مگر شعله نین واسطه سیله. بئله لیکله ده شعاع همان شعله دن یاردیم ایسته یه جکدیر. چونکه اود شعایا لازم اولان هر شئی شعله نین یانیندا قویموشدور و اونا امر ائتمیشدیرکه، شعایا لازم اولان قدر هر شئی وئرسین. بئله لیکله ده شعله اودون قاپیسی کیمی آنلاشیلیرکه، شعاع اونون واسطه سیله اودا اوز توتور و اوندان کومک ایسته ییر. اگر شعله اولماسایدی، شعاعلاردان هیچ بیرسی موجود اولمازدی. اگر شعله اولماسایدی، شعاعلار هیچ زمان یارانمازدی. شعاعلارین یارانماسی، یعنی ایشیقین و قارانلیقین یارانماسی شعله دن آسیمی دیر. شعله یه تاثیر ائدن ده اوددور. بئله لیکله، دیمک اود گیزلی بیر خزینه آیدی. او، ایسته دی که، اونو تانیسینلار؛ میدانا چیخماغی، ئوز ایشینی گوسترمگی سئودی، ئوز قابلیتینی یاغدا ظاهر ائندی. بئله لیکله ده سراج وهاج* موجود اولو. سونرا اونا امر ائندی که، شعاعلار طرفینه میل ائدیب، اونو عمله گتیرسین. شعاعلاری میدانا گتیردیکن سونرا امر ائندی که، شعاعلاردان اوز دوندرب ئوزونه طرف قایتسین و شعاعلارا امر ائندی که ئوزونون تک لیگینه، شعله نین پیغمبر لیگینه اینانسین و شعاعلار ابویوردو که، سیز منه هیچ بیر زمان چاتا بيلمه یه جکسینیز. منه چاتماغین یولو آنجاق بو قاپیدان، یعنی شعله دندیر. دئمه لی، بوتون شعاعلارا اودون آدلاری دئییلیر و اودون ان بویوک آدی شعله دیر. شعله فیض قاپیسی دیر. شعله دن باشقا شعاعلارا اوددان هیچ بیر واسطه ایله کومک یتیشمز. بئله لیکله هر بیر زمان شعاعلار اود و شعله نین واسطه سیله چاغیرار و اونلارین چاغیریشی قبول اولونار. دئمک شعله اودون بنده سیدیرکه، اونو عزیز توتموشدور. شعله هیچ بیر ایشده اوددان ایره لیه گئده بيلمز. اگر گئدرسه، هلاک اولار. چونکه شعله نین بینور هسی آنجاق اوددادیر. ایشیقا و کولگه یه شعله آنجاق اوددان یاردیم چاتدیرا بیلر. مادام که، بونو بیلدین، گرەك آنلا یاسان که، چراغدا کی اود آلله ن دیمه گنین مثالی دیر، چراغدا اولان یاغ پیغمبر صلوات اللهین قابلیتینین تمثالی دیر. نه که، خداوند عالم ئوزو خبر وئرمیشدیر که: «هله دیمک اود و اونا چاتما میس، آزالیر که، یاغی ایشیقلا نسین». یعنی محمدین قابلیتینین ظاهر اولوب، وجودا گلمه سی یاخیندیر. بو، قابلیتین صافلیغی و نورانی لیگینین چوخلوغونا بیر اشاره دیر.

محمد صلوات اللهین عقلی و اونون اولادئ اولان اون دورد معصومون عقلی هر بیر سینه نوبه ایله کچن واحد بیر عقلدیر که، بونا شریعت دیلینده روح القدس، تصدیق لهین ملک، باغلا یان ملک ویا نور ستونو دئییلیر. بئله لیکله هر شئیدن اول وارلیق دایره سینه قدم قویان محمد علیه السلامین نورو و اونون مقدس اولادینین نور و آیدی. «آله هر شئیدن اول منیم نورو مو،

* ایشیقلی چراغ.

هرشئیلن اول آله منیم عقلیمی و هرشئیلن اول آله منیم روحومو خلق ائتمیشدیر». دئین پیغمبرین سوزلرینین معناسی دا بودور. بئله لیکن سنه معلوم اولوکه، چراغ اولمادان هیچ بیر شعاع نین حقیقی لیگینین و وارلیغینین دوامی اولا بیلمز. ائله جه ده چراغ اولمادان کولکه لرینده وارلیق و ثباتینین دوامی اولا بیلمز. دئمه لی چراغ اولمادان شعاعلار و کولکه لر یاشایا بیلمز. چراغدان یاردیم آلان شعاعلار او آدمالاردان عبارتدیرکه، عالم ذرده خواهشلرینه گوره ایمان گتیرمیشلر. کولکه لری ایسه بو آدمالاردان عبارتدیرکه، عالم ذرده ئوز اختیارلاری ایله کفری قبول ائتمیشلر. بئله لیکن بوتون کائنات شعاعلاردان و کولکه لردن عبارتدیر و بوتون شعاعلار و کولکه لر چراغ واسطه سیله یارانمیش و یاشاییر. چراغ معصوم امام اولادیندان عبارتدیر. چراغ ایسه اودان تاثیر آلیرکه، بودا آله مین دیله گیندن عبارتدیر. مبادا-مبادا امام اولادینین ئوز وجودلاریندا مستقل اولدوقلاری حقیقته خیالینا بیرشئی گتیره سن. عکسینه، اونلار ئوزلری ده محتاج دیرلار. اونلار پاك و یوکسك اولان آله تعالی نین قوللاری دیر، پاك و یوکسك اولان آله تعالی نین بنده لریدیرلر.

موعظه قورتاردی و آخوند ملا رحیم منبردن اندی. ای جلال اللوله، دوغرو دور، ملا رحیمین دئدیکلری چوخ غریبه اصطلاحدا دئلمیشدیر و آنلاشیلیر، اما اونون دئدیکلرینین حلاصه سیندن بئله معلوم اولورکه، شیخ احمد بحرینی ده وحدت وجود عقیده سینده اولموشدور. آنجا آله مین و پیغمبر اولادینین حقیقته کی فکرلری بیرمدت مصرده خلافت ئندن اسماعیلی مذهب علمو لرین عقیده سینده یاخیندیر. اونلاردان بیری علمو الحاکم بالله ایدی که، یارادیجی، خلق ائدیجی، حیات و ئریجی و ئولورن ئقبولرینی ئوز اوزرینه گوتورموشدو. او، بو خصوصدا ئوزونه تابع اولان بوتون قادینلار و کیشیلردن آند ایچیب بیعت ائتمگی طلب ائدیردی. اسماعیلی مذهبنده اولان مصر علمو خلیقه لرینین دورونده یازیلیمیش کتابلاردا فکر و ئرسه نیز، شیخ احمد بحرینین بوتون عقیده لرینی همان کتابلاردا مشاهده ائده بیلر سینیز.

نه ایسه، مسیحیلر آتا، اوغول و روح القدسین بیرلشمه سینده وحدت وجود و فرض ائدیکلری کیمی، شیخ احمد بحرینین ده آله تعالی ایله امام اولادی آراسیندا کی وحدت وجودا اعتقاد بسلمه سی مشاهده اولونور. دوغرو دور، او آله شریک قرار و ئرمك اتهامیندان قورخاراق ئوز عقیده سی اوزرینه پرده چکیب «مبادا-مبادا» دئییه-دئییه، یاخاسینی کنار چکیب، آنجا اونون عقیده لریندن صرف وحدت وجودا قائل اولدوغونو گورمك اولور، چونکه ئوزو اعتراف ائدیرکه، بوتون کائنات شعاعلاردان و کولکه لردن عبارتدیرکه، بوتون شعاعلار و کولکه لرده چراغلا بیرلیکده وارلیق عالمینه گلیب یارادیلمیشدیر؛

یعنی اونلار چراغ واسطه سیله ظاهر اولموشلار و چراغ امام اولادلاریندان عبارتدیر. چراغین منبعی ایسه اوددورکه، بودا آلهین دیله گیندن عبارتدیر. بئله اولدوقدا، شعاعلاردان ویا کولگه لردن عبارت اولان بیز و هابئله شعله ساییلان امام اولادی اودون اصلی طلباتیندان باشقا بیر شئیدن میدانا گلمه میشینک. اونا گوره که، شعاع، کولگه و شعله همیشه اودون وارلیغیندان باشقا هیچ بیر شئیدن عمله گله بیلمز. ائله ایسه، بوتون کائنات اوددان وجودا گلمیشدیرکه، بودا فیلسوفلارین اصطلاحینجا وجود کلدن عبارتدیر اود، شعله، کولگه و شعاع ساییسز-حسابسیز چوخلوقدا و مختلف شکلملرده و نوعلرده اختیارسیزدیر؛ یعنی بیر شعله شکلمینده وجوده گلمیش که، امام اولادی فرض اولونور، دیگر ایسه شعاعلار و کولگه لر شکلمینده وجوده گلمیش که، بودا بیزیم سیمامیزدا فرض اولونور.

بئله لیکله بیز اوددان عبارت اولان بیر کامل وقادر قوه دن عمله گلمیشیک. اگر اوقوه اولماسایدی، بیزده اولمازدیق و اگر بیز اولماسایدیق، او قوده اولمازدی. یعنی اگر شعله، شعاع و کولگه اولمازسا، اودون حقیقتا وارلیغی آرادان چیخار. نه اوقوه نین بیزه تاثیر اؤتمکده اختیاری واردیر، نه ده بیزیم اونا تاثیر قوه میز واردیر. بوا یسه وحدت وجود دؤمکیدیر. داها نه ایسته بیرسن؟ اگر شیخی لر دؤسه لرکه، اود آلهین دیلگیندن عبارتدیر و دیک آله تعالینین وجودوندان باشقا بیر شئیدیر؛ بو صورتده دیک شعله ایچون، شعاعلار ایچون و کولگه لر ایچون ماده اول بیلمز. چونکه دیک معنوی بیر مفهوم دور که، اراده معناسیندا ایشله نیلیر و بیزیم یارانما غیمیزین عملی اونونلا باغلی اولور. بس بئله اولدوقدا، ماده هاردان عمله گلدی. مرحوم شیخ بویورموشدور که، هر شئی هیئتدن و ماده دن مرکب دیر. بیزیم هیئتیمیز معلوم اولور. آخر ماده میزده اولمالیدیر.

اگر شیخی لر دؤسه لرکه، ماده یوخلوقدان عمله گلمیشدیر، بو ادعا صرف غلط دیر. یوخلوقدان وارلیق ماده عمله گله بیلمز. بیر حالدا که ئوز لری دئییرلر که، چراغین ماده سی اوددور، شعله اودون بنده سیدیر. اگر اود آلهین ئوز وجودو دگیل، اونون دیلگی ساییلیرسا، بس نجه اولورکه، بودیک چراغ ایچون ماده اولور؟ نجه اول بیلیرکه، شعله آلهین وجودوندان باشقا بیر شئی نه اولور؟

خلاصه، شیخی لرین عقیده سی چوخ جنجلملی بیر عقیده دیر. بیلیم ره اونلار بونو شریعت عقیده لری ایله نجه اویغونلاشدیرا بیلیرلر. موعظه بیتدیکدن سونرا او شیخی یولداشیم اوزونو منه توتاراق، تام بیر وجدله سوروشدو: «هه، نجه گوردون، روحون لذت آپاردیمی؟»

جوابیندا دئدیم: «بیر حالدا که بوتون دئییلنلردن بیر شئی آنلامادیم، روحوم نجه لذت آپارا بیلردی؟ ینده اولکی قبر قازانا رحمت، هیچ اولمازسا، کهنه مذهب واعظ لرینین دئییکلری سوزلردن بیر شئی آنلاماق اولور.»

تعجبله دئدی: سنی آند وئیرهم آلهه، دوزمو دئیرسن؟»
 دئدیم: «والله دوز دئیرهم. من بوجور قوش دیلینی نجه آنلاییم؟»
 جوابیمدا دئدی: «تعجب ائدیرهم، سن که سوادلی و معرفت صاحبلی بیر
 آدمسان. بوجور آیدین مطلبلری نجه اولور که باشا دوشمورسن؟»
 دئدیم: «عزیزیم، بوجور مطلبلری آنلاماق ایچون تکجه سواد و کمال
 کفایت ائتمز. بوجور مطلبلری درک ائتمک ایچون تبریزلی لرکیمی معرفت و
 رنگلیک صاحبده اولمالیسان. من بش آلتی گوندورکه، تبریزه گلمیشم.
 اگر بیرایکی ایل تبریز جماعتینین ایچریسینده قالسایدیم، چوخ گمان که،
 اولارلا اوتوروب-دورماغین تاثیر نتیجه سینده اولاردان معرفت قازانا
 بیلردیم. اما حیف که، بش آلتی گوندن سونرا رشته گئدیم. بورادا آرتیق
 قالماغا امک انیم یوخدور. «حکم، واحد و قهرایدیجی اللهینکی دیر». تقصیر منیم
 موزومده دیرکه، نه ایچون «عالم ذرده ئوز اختیاریملا عنادکارلیق ائدیب،
 یولدان آزمایشلارین سیراسینا داخل اولدوم. بونون نتیجه سیندهده ایندی بو
 مطلبلری آنلاماق و اولاردان لذت آپارماقدان محروم قالدیم».
 بو ائنادا یولداشلاردان بیر دئدی که: بلکه ده رکن رابعین* عقیده لری
 سیزین ذوقونوزده اویغون گله؟

جوابیمدا دئدی: آخر بیر «رکن رابع» ده واردیر. او کرماندا اولور. آدینا
 کریم خان دئیرلر. دنیا دورد رکنون اوزرینده قرار توتوموشدور. بیرینجی رکن
 آلهه تعالینن ئوزودور، ایکینجی رکن پیغمبردیر، اوچونجو رکن اماملاردیر،
 دوردونجو رکن ایسه کریم خانین ئوزودور که، اماملار طرفیندن نایب دیر و بوتون
 کائنات اونون وجودو اوزرینده برقرار دیر. بوتون انسانلارین همان کریم خان
 اطاعت ائتمه سی واجب دیر. دنیا هیچ بیر زمان دوردونجو رکندن خالی اول
 بیلمز. اگر بئله اولماسا، بوتون دنیا محو اولار. دنیانین یاشاماسی و ثابت
 قالماسی ایچون مطلق دوردونجو رکن لازمدیر. کریم خاندان سونرادا، دنیا محو
 اولوب گئدنه قدر باشقا بیر نفر دوردونجو رکن اولمالیدیر.

*قید. کریم خان قاجار اصل زاده لردن ایدی. اونا گوردهده خان لقبی
 وار ایدی. هله گنج لیگینده دنیوی منصبلری ترک ائدیب، عمرونو عرب دیلینی،
 کلام علمینی ئوگره نمکه صرف ائتمیشدی. تحصیلینی باشا چاتدیردیقدان سونرا
 دین عالمی سیراسینا داخل اولموش و ئوز معناسیز خیالاتینی، بیرنچه کتابدا
 یایمیشدیر. عوام جماعت آراسیندا تام شهرت قازاناراق اطرافینا چوخلو مریدلر
 وهم عقیده لر توپلامیشدیر. نهایت، هجری ۱۲۸۹-نجو ایلده کربلا زیارتینه
 گئدرکن کرمانشاهدا معده خسته لیگیندن ئولموشدور.

ئوز اعتقادینجا دنیانین یاشاماسینا سبب اولان بو آدم ئوز حیاتی دوام
 ائتدیرمکه سبب اول بیلمه دی. هله معلوم دگیل که، او ئولدوکن سونرا رکن
 رابع لقبی کیمه وئریلمیشدیر. بئله لیکله ده رکن رابع مقامی بوگونه قدر
 بوش دور و دنیا هله ده اوچ قیچین اوزرینده تپتره ییر.

سوروشدوم: سن اونون عقیده لریندن بیر شئی بیلیرسنمی؟
جواب وئردی که:

بیلمیره، اما نقل ائدیرلرکه، اونون عقیده لرینده چوخ یوکسک مطلبلر واردیر. اونون بو عقیده لری ئوزونون «ارشاد العوام» آدلانیردیغی کتابیندا گوستریلمیشدیر. عراقین بیر چوخ شهرلرینده اونون خلیفه لری اگلمیش و خلقی دوز یولا هدایت ائدیرلر.

دئدیم: حیف که، مطلبلریندن بیر شئی بیلمیرسن، بلکه ده اونون عقیده لرینه عاید مطلبلردن بیر شئی ئوگره نیب فیضه چاتاردیم.

تأسف که، بابین عقیده لری حقیقده منه بیر شئی سویله یه بیلن آدامدا تاپمادیم. دئیرلرکه، تبریزده بابی لر چوخدور. اما هیچ کس قورخوسوندان دوداغینی تربتمگه جسارت ائتمیر. لکن من یقین بیلیره م که، بابدا بوکیمی معناسیز وپوچ شئیلره بیرنوع باشقا پائتار گئیندیره رک، میدانا آتیلیمشدیر. آنجاق یولداشلارین دئدیگیندن معلوم اولدوکه، بابین ئوز قرآنی ساییلان «بیان» کتابیندا یازمیش اولدوغو حکملردن ایکسی چوخ حکمتلی حکملردیر. اونلاردان بیری بودورکه، قادین طایفاسی بوتون آزادلیق نعمتلرینده و عمومیتله بوتون بشر حقوقلاریندا کیشی لرله برابر اولمالیدیر. گرکه قادینلاردا کیشیلرکیمی تربیه اولونسون و قادینلاردا کیشی لرکیمی اوزو آچیق گزسینلر. قره العینین* اوزو آچیق گزمه سی ده بو حکمین اساسیندا اولموشدور. بئله لیکله ده بو حکمه بابین عقیده سی علمی ذکره السلامین عقیده سینه اوینخون گلیر، یعنی حجاب** آیه سینین ضدینه چیخیر.

* کتابی نشر ائده نین قیدی. قره العین قزوین مجتهدینین قارداشی قیزی ایدی. او، عرب دیلینی مکمل ئوگره نمیشدی. آتشین طبعه مالک، همتلی و ئوز زمانه سینین گوزه لی اولان بیر قیز ایدی. امام حسینین قبرینی زیارته گئتدیگی زمان عتباتدا باب حضرتلریله گوروشه رک، اونون دینینی قبول ائتدی و اونون تبلیغاتچیلاری سیراسینا داخل اولدو. بوندان سونرا او، ایرانین هر یرینده بابی لیک عقیده لرینی یاییب انکشاف ائتدیرمگه باشلادی. قره العین ئوز زمانه سینین چوخ غریبه بیر قیزی ایدی. اونون حیاتی داستانلارا لایقیدیر. بیر چوخ ووروشمالاردا او، ایگیدلیک و قهرمانلیق نمونه لری گوسترمیشدیر. ایران دولتیته قارشی بابی لر طرفیندن باشلانان عصیانلارین چوخوندا قره العین باشچیلیق وظیفه سینین اوزرینه گوتورموشدور. نهایت، بابی لرین تهراندا توره تدیکلری سون عصیانلا علاقه دار اولاراق، قره العینی قزوینده توتوب اعدام ائتمیشلر.

** کتابی نشر ائده نین ایکنجی قیدی. مرحوم علمی ذکره السلامین قیدینه گوره، حجاب آیه سی عایشه ایله صفوانین آراسیندا باش وئرن احوالاتدان سونرا نازل اولموشدور. بو آیه نین نازل اولماسی نتیجه سینده مسلمان خلقلری

بايىن حكمتلى حكملريندن بيرى ده بودوركه، طبيعت عالمينده هيچ بير شئي هيچ بير وجهله مردار حساب ائتمير. او، آنجاق بعضى شئيلىرى ايگرنديرىجي آدلانديرير. مثلا، او دئييركه: ايت، دونوز، شراب و قان مردار دگيل، آنجاق ايگرنديرىجي دير. نجه كه، قورباغه و پاك حيوانلارين افرازاتى دا ايگرنديرىجي دير.

آراسيندا توره نيمش فلاكتلر و بو طايفانى ير اوزونون بوتون خلقلريندن بدبخت و رذيل ائدن فسادلار سايسيز—حسابسيز دير.

كيشى طايفاسينين خاصيتينين وحشى ليكى، اونلارين ئوز همجنسلىيله رفتار و علاقه دار كوبودلوغو، دنيا نعمتلىرينين ان لذتلىسى اولان قادينلارين مصاحب ليگيندن محروم اولماق اوشاق بازلىق جنايتىنى ائله بير درجه ده ياييمشديركه، هيچ كس بو صفتين صاحبي اولماغي ئوزونه عيب بيلمير. حتى بوقومون شاعرلىرى آچىقدان—آچىغا اوشاق بازليغين وصفينده منظومه لر يازيب ياييرلار و بو چيركىن عملنى هيچده قباحهت سايميرلار. اونلارين قليبينده كى رحم سيزلىك و وحشى ليك، بوتون قاديغلارين علملىرى و صنعتلىرى ئوگرنمكدن محروم قالماسى، هر جور انسانلىق و آزادلىق حقوقلارينين قادينلارين اليندن آلىنماسى وسايير بوكيمى حاللار؛ خصوصيله قادين طايفاسينين گزيب دولانماقدان محروم ائديلمه سى، برك—برك ئورتونرك چادرا—چارشابلار دورد ديوار آراسيندا ناتميز هوا ايله تنفس ائتمكه محكوم اولماسى، اوروپا حكملرينين را'يينجه، اونلارى جوربه جور خسته ليكلره دچار ائدير.

بونونلا بئله، حجاب آيه سينين نازل اولماسى ايله زنا جنايتى مسلمان طايفاسينين آراسيندان يوخ ائديلمه ميشدير. حجاب آيه سى زنانين قارشى سيني آلقاق ايچون حرمخانادا كيشى خدمتچيلرين ساخلانماسىنى قئغن ايتمكله خواجه آلئورينين ياييلماسىندا سبب اولموشدور.

اي جلال الدوله، اوروپا فيلسوفلارى حجاب آيه سينى و چوخ آرواد آلمانغا اجازه وئرسكى بيزيم پيغمبريميزين بويوك سهولريندن حساب ائده رك دئييرلر كه، چوخ آروادلىق بيرسيرا باشقا فسادلار ايله ياناشى، بشريتтин ضعيف عضوى اولان قادينلار حقينده آچىق ظلم دور وايكى بويوك فسادا سبب اولموشدور. بونلاردان بيريسى قوهوملار آراسيندا، خصوصيله باشقا—باشقا آنالاردان دوغولان قارداشلار و باجيلار آراسيندا يارانان دائمى عداوتدن عبارت دير.

ايكىنچى سى ايسه مسلمان خلقلرى آراسيندا نسل آرتيمىنين آزليغىندان عبارت دير. بيرىنجى فسادی ايضاح ائتمكه احتياج يوخدور. چونكه اونون وئردىكى ضررلردن هر كس خبردار دير. لاکن ايكىنچى فسادين ايضاحا احتياج واردير. اوروپا ليلار چوخ آروادلىغى اونا گوره نسل آرتيمىنين آزليغىنا سبب بيليرلر كه، دئييرلر مثلا، زيدتك بير كيشى دير، دورد آروادى وار. بئله فرض ائده ك كه، بودورد آروادين هر بيريسى زيد ايچون بش اوشاق دوغور.

حقیقەدە بوايىكى حەكم مىثل سىز حەكملىرىدىن سايىلا بىلەر. بوتون شۇيلىرى مردار حساب ايتىمەك اونا سبب اولايىلەرگە، آرتىق بوتون دنيادا هيچ ىردە، يهودىلردن باشقا، وسواسى تاپىلماز. حال حاضر دا بىرسىرا شۇيلىرى مردار بىلىمك نتيجه سىندە دنيادا چوخلو وسواسى واردىرگە، يازىقلار بوتون عمرلىرى بويو بويوك عذابا و دوزولمز مشقته دچار اولورلار.

بىلىملىكلە دورد قادىنين بىر كىشىدىن دوغولان اوشاقلارينين سايى ايگىرمى اولور. ايندى ايسە بىلىملىك فرض ائىدەككە، بو دورد قادىندان هر بىرى بىر ارە كىتىر وهرەسى همان كىشىدىن اون اوشاق دوغا بىلەر. بو يوللادا دورد قادىنين دورد كىشىدىن اولان اوشاقلارينين سايى قىرخ نفرە يتىشىر. آنجاق چوخ زمان اولورگە، دورد آرواد آلمىش زىد طبعى وقتىندن اول ايشىدن دوشور و نسل تورتمىكن عاجز قالىر. لاکن اونون دوردنفر قادىنى ەلەدە بەرەسىزلىك دورونە چاتمامىش و دوغماغا قادردىرلەر. بونا باخمىاراق، اونلار زىدىن آروادلارى اولدوغونا گورە، عمرلرينين سونوناقدر بەرەسىز وضعيتىندە قالماليدىرلار.

اوروپا فىلسوفلارينين عقىدەسىنە گورە، اوروپادا تىك آروادلىلىق قانونو قوۋدە اولدوغو ايچون بو دارىسقال ئولكلەردە اھالى گوندىن گونە آرتدىغى بىر زماندا، آسيا خەلقلرينين گنىش ئولكلەدە والويرىشملى اقلىمدە ياشامالارينا باخمىاراق، چوخ آروادلىلىق قانونو اوزوندن اھالينين سايى آرتا بىلمىر. حالبوکە قوھوملار آراسىندا عداوتىن اولماماسى و اھالينين سايىجا آرتىمى هر ىردە ئولكلەنين آبادلىغىنا، خەلقين قدرتىنە و دولتىن قوۋەتلىمەسىنە سبب اولور.

اي جلال الدولە، اوروپا فىلسوفلارينين بو خصوصدا، يعنى چوخ آروادلىلىق نتيجه سىندە نسلين آرتىمينين آزالماسىنا داير دليللرى بارەدە من حەكم وئره بىلمەرم، دوزوبىلمىرەمگە، نسل آرتىمينين آزلىغىنا چوخ آروادلىلىقمى سببىر، يوخسا باشقا سببلەردە واردىر. نە ايسە، بو چوخ اينجە بىر مسئلەدۇر. اونون حقىندە قطعى فەر سويلەمك گنىش خارجى معلوماتا، چوخلو تجربە ئوگرىمگە محتاج دۇر.

يقىنكە، بىزدىن سونرا گلن اولادلاريمىز اسلام دىنىندە پروتستانتىزمىن بانىلىرى اولاراق، بوتون فقە مسئلەلرىندە دگىشلىكلىكلەر و علاولر تطبيق ائىدىكلرى زمان، حجاب آيەسىنىندە قوۋەسىنى ايتىرمىش اعلان ائىدەجىدىرلەر. اونلار بو مسئلە حقىندەدە دوشونمىگى اونوتماماليدىرلار. اگر اونلار اوروپا فىلسوفلارينين عقىدەسىنى عقللى فەر حساب ائىسەلەر، اوزمان گرەك مىلمان خەلقلىرى آراسىندا مەمول اولان چوخ آروادلىلىغا اجازە وئرن آيەنىدە لىفو ائىدەرك، تىك بىرچە قادىنلا ئولنىمك قانونو تطبيق ائىتسىنلەر. آنجاق بو مسئلەدە عدالتە رعايت ائىتمك ايچون قرآندا دۇلن: «عدالت سىزلىكن قورخسان بىرى ايلە كفايتلن» سوزلىرى آرتىقدۇر. چونكە، اگر عدالت سوزوندن مقصد قادىنلارين راضىلىغىنا رعايت ائىتمك و اونلارين حقىندە ظلم ائىتمەمكىدۇرسە،

خلاصه نه قدرکه، علم گنیش یاییلمامیشدیر و نه قدرکه، خلق علمین واسطه سیله حقى باطلدن فرقلندیرمکه قابل دگیلدیر، هرگون بیر شیخ احمد بحرینی و هرگون بیر باب ویا بیر «رکن رابع» اورتالیغا چیخاراق دنیا یافساد و قارماقاریش قلیق سالاجاق، خلقی بدبخت و سرگردان ائده جکدیر.

لاکن ائله که، خلق ترقی یولونا قدم قویدو، ائله که، علم گنیش یاییلدی، ائله که، خلق خارقه لرین، معجزه لرین و کرامت لرین امکان خارجینده شئیلر اولدوغوندا خبردار اولوب دینی عقیده لرین افسانه اولدوغونو باشا دوشرک بو پوچ عقیده لری بوتون خلق لرین آراسیندا قالدیردی و مدنیت دایره سینده قدم قویدو، اوزمان هم شیخ احمد بحرینین، هم بابین، هم رکن رابعین، همده بونلار

بو عدالت کیشی نین بیرینجی آروادینین اوستونه ایکینجی آروادی آلدیغی گون اورتادان گئدیر. اوندان سونرا کیشی عمرونون سونوناقدر بیرینجی آروادینین حقینده آچیق و آشکار ظلم ائتمکده دوام ائدیر. مادام که، بئله دیر، بو مسئله ده عدالتدن دانیشماق عقله سیغمایان بیر شئیدیر. دئمک قرآنی نازل ائدن بو مسئله ده عدالتین معناسینی باشا دوشمه میشدیر. نجه دئیرلر: «عرش ثابت اولسا، نقش ده ثابت اولار». قرآنی نازل ائدن بیر ماده ده ظلمه اجازه وئیر. ینده همان ماده ده ظلمی قوده ساخلاماق شرطی ایله عدالتلی اولماق امرینی وئیر. بوتما سیله دوزولمز بیر تکلیف دیر. عین بیر ماده ده ویریر. بواکی بیردیگرینه ضد اولان امره رعایت ائتمک ممکن اولمایان بیر خیال دیر. بیز گرهک «عدالت ائتمه سه نیز...» سوزلرینی ظلمی یونگولمشدیرمک معناسیندا باشا دوشمک که، آیه نین معناسی دوز چیخسین.

قادینلار حقینده عدالتین نه دن عبارت اولدوغونو اوروپا فیلسوفلاری دها یاخشی باشا دوشموشلرکه، بوتون انسانلیق حقوقلاری و آزادلیق مسئله لرینده قادینلاری کیشی لرله برابر ائتمیشلر. حتی او ئولکه لرین بیر چوخوندا قادینلار دولتی اداره ایشلرینه ده جلب اولونورلار. بوئولکه لردن بیر چوخوندا قادینلار پادشاهلیق درجه سینده چاتیرلار. بوقایدا عربلرین استیلا سیندان اوله ایراندا وار ایدی.

اوروپا فیلسوفلاری تک آروادلیغین چوخ آروادلیققدان اوستون اولماسینی ثبوت ایچون یوخاریدا قید ائدیلمن دلیل لردن باشقا، ینده دلیل لر گتیریرلر. اونلاردان بیرى بودورکه، چوخ آروادلیق شرایطینده انسانلار چوخ زمان عشق و محبت لذتیندن محروم اولورلار. اگر تصادفا بیر کیشی بیرنجه آروادیندا بیرینه خصوصی عشق و محبت بسله ییرسه، باشقا آروادلار علاج سیزلیقدان انصاف و عدالتین ضدینه اولاراق، بهره سیز ار—آروادلیق زنجیرینده قالیب. ئوز جگرلرینین قانینی اودورلار.

باشقا بیر دلیل ده بوندان عبارت دیرکه، فیلسوفلارین عقیده سینجه برابرلیک حقوقو کیشی لی—آروادلی، بوتون انسانلارا عاید دیر. چوخ آروادلیق ایسه برابرلیگین ضدینه اولان بیر مسئله دیر.

گیمی باشقا فتنه کارلارین یولو باغلانیر. اوزمان خلق جهانندن، فتنه دن، هرج و مرج لیکن خلاص اولدوغو کیمی، دسپوتون ظلمیندن ده آزاد اولار. دسپوت ایسه باشقا بیر لقبله خلقین باشچیسى اولوب هم ئوز خلقی طرفیندن سئویلیر، هم ده خیرخواهلیغینا گوره، بوتون دنیا دا تعریفله نر، ملتین حسن رغبتی و صمیمیتی سایه سینده اونون ئولکه سینده گوز دیکن بوتون غصبکارلارین، هرجور داخلی و خارجی دشمنلرین شریندن محافظه اولونار. پادشاه ئوزونون و اولادینین زوالسیر سلطنتیندن و یاخشی آد قازانماغینین محسناتیندان فایده لالانار. بیر هفته سونرا رشته یولا دوشورم. بیر آی اورادا قالا جاغام. سونرا مازندرانا گئده جکم. خدا حافظ.

کمال الدوله.

بو دلیل لر ایکی کلمه ایله دئیلمیشدیر. لکن کنیش ایضاحاتا احتیاجی واردیرکه، بورادا اونا امکان یوخدور. کله حکده چوخ آروادلیغی آرادان قالدیرماق ایچون اثرلر یازان متفکرلر بو ایکی دلیل ی کنیش ایضاح ائده جکلر. اونلار بو دلیل لر اطرافیندا حیاتی تجربه دن آلینان مثاللارلا چوخ آروادلیغین فساد توره دن چیرکین بیر ایش اولدوغونو ثبوت ائده جکلر.

اسلام خلقلرینین عقیده سینجه بوتون کائناتین یارادیجیسی اولان و قرآنی نازل ائدن آله، دورد آرواد آلماقدان علاوه، ساییسیر-حسابسیر کنیزلری ئوزلرینه آرواد ائتمگی اونلارین صاحب لرینه حلال ائتمیشدیر. «سیر اونلارین صاحب لری سینیز» آیه سینى نازل ائدن آله بلکه ده ائله گمان ائتمیش که، بو زواللار اونون بنده لری دگیلدیرلر و اونلارین آله یی باشقا اولدوغو ایچون، اسلام دینینی قبول ائتسه لرده، اونلارین حقینده ظلم ائتمک ممکن دور.

تعجب لی دیرکه، قرآنی نازل ائدن ئوزو ظلمین بانیسى اول-اولا، ئوز بنده لریندن عدالتلی اولماغی تمنا ائدیر. دین عالم لری گره ک بو خصوصدا بیر قدر دوشونسونلر. اگر قرآنی نازل ائدن آله کنیزلر حقینده رحم ائتمه میشسه، هیچ اولماسا، دین عالم لری اونلارا رحم ائدیپ دئمه سینلرکه، کنیز صاحبی کنیزین مادی احتیاجلارینی تأمین ائتمک بوجو اولدوغو ایچون اونلاردان استفاده ائتمه لیدیرلر. «صاحب» نه دیر و اونون «مالی» نه دیر. بشریت عالمینده بیر انسانین دیگرینه صاحب اولماسی و اونون مالی اولماسی عدالت و برابری گه ضد دگیلمی؟ بوجو شئیلری آنجا ق جهنم صحبی، ظلم و غضب منبعی اولان مسلمانلارین آله یین دستگاهیندا گورمک اولارکه، تکجه اونون طبیعتینه اویغون اولوب، بوتون بشریتین طبیعتینه ضد دیر.

ایران شاهزاده‌سی جلال الدوله نین
هندوستان شاهزاده‌سی کمال الدوله یه
یازدیغی جواب مکنوبو

(۱۲۸۰ - نجی ایلین ذبقعه آییندا)

ای منیم مهربان قارداشیم کمال الدوله!
سنین هر اوج مکتوبون منه یتیشدی. اوچونوده اوخویوب مضمونوندا
خبردار اولدوم. حیف، حیف سنه، ای کمال الدوله! حیف سنه ای آل گورکانین
یادگاری. حیف سنه، ای آدلی-سانلی حکمدارلارین نوه‌سی! سنین بیئین خراب
اولوب، سنده مالخولیا عمله گلیبدیر. حیف سنه، یوزدفعه حیف!..
یازیرسان که، فارس پادشاهلارینین یاخشی قاید-قانونلاری وارایدی.
یازیرسان که، اونلارین زمانیندا ایران خلغی خوشبخت ایدی. عربلر خروج
ائدیپ اوپادشاهلاری محو ائتدیلر، اونلارین قاید-قانونلارینین لغو ائدیپ،
ایران خلقینی سعادتن محروم ائتدیلر.

ای زواللی، بیر تصور ائت که، فارس پادشاهلاری و بوتون ایران خلغی
عربلرین استیلا سینا قدرهانسسی مذهبه قوللوق ائدیردیلر. مگر فارس پادشاهلاری
و فارس خلغی آتش پرست دگیلدیلر؟ مگر اونلار دگیلدیلر که، ئوز آنالاری ایله،
باجیلاری ایله، قیزلاری ایله، بی بی لری و خاله لری ایله ائولنیردیلر؟ بوتون یر
اوزونده حتی حیوانلار کیمی مشه لرده گزن وحشی طایفالار ایچری سینده بوقدر
پیس قایدا و بئله قبیح عادت، انسان طبیعتینه وانصافا ضد اولان عنعنه مشاهده
ائده بیلمزسن. مگر بوندان دا بویوک بدبخت لیک اولای بیلر که، انسان ئوز
آناسی ایله، باجیسی ایله و یا قیزی ایله ار-آرواد اولسون؟

قادین طایفاسینی آله ضعیف یاراتمیشدیر. اونو قورویان و مدافعه ائدن
آتاسی، اوغلو، قارداشی، عمی سی و دایی سی دیر. اگر بیرمذهب آتاتین، اوغولون
و قارداشین قادین طایفاسی حقینده بوجور حرکتینه اجازه وئیرسه، بس قادینین
حمایه چیسی کیم اولای بیلر؟

سن ادعا ائدیرسن که، اروپائی گربسن و چوخ بیلرکلی طبیب لر
گورموشسن. بس نه ایچون اونلاردان سوروشمامیشسان و ئو گره نمه میثسن
که، انسان نسلینین یاشاماسی و آرتماسی ایچون اوزاق قانلا ائولنمک

مصلحتدیر، یوخسا یاخین قانلا؟ اگر سن بونو بیلسمیدین، اوزمانکی فارس خلقینی خوشبخت آدلاندیرمازدین و قدیم فارس شاهلارینین قایدالقانونلارینین تعریفله مزدین.

وای سنین حالینا، ای کمال الدوله! سن نه ایچون بونو آنلامیرسان که، بوقدر چیرکین عقیده و بئله بیر مذهبله یاناشی اولان سعادت عقللی انسانین نظرینده ان بویوک بدبخت لیک دیر. قدیم فارس شاهلارینین قایدالقانونلاری بوتون قایدالارین جواهری و بوتون قانونلارین یاقوتلاری اولسادا، بئله بیر مذهبله یاناشی اولدوقلارینا گوره، بیرایت مونجوغو قدرده قیمتی یوخدور. حضرت خداوند عالمین ایران خلقینه اولان خصوصی التفاتینین نتیجه سینده ایدی که، عربلر اونلاری مغلوب ائتدیلر و بو پیس عادتلری، بو منفور مذهبی اورتادان قالدیردیلار.

سن ئوز سوزونو اساسلاندیرماق ایچون فردوسی نین شعرلریندن دلیللر کتیریرسن. فردوسی ئوزوده دین سیزین، لامذهبین بیر ایدی. اودا سنین تایین ایدی. مگر فردوسی دگیلدی که، فلسفی و دهری مذهب اولدوغو ایچون سلطان محمودون نظرینده متهم اولدو؟ مگر آشاغیداکی بیتلر اونون فلسفی و دهری مذهب اولدوغونو ثبوت ائتمیر:

بودور ائیمله یین گنبذه سال نظر،
که، هم درد وئور، همده درمان ائدر.
او، هم شاد ائدر، هم سالار محنته،
سبب دیر او، هم فقره، هم ثروته
اونو سارسیدا بیلمه میشدیر زمان.
اونا جور و محنت یتیرمز زیان.
او، ئوز گردشینه نه آرام اولار،
نه بیزلر کیمی محو اولوب قورتارار.

. یعنی او دئمک ایسته میشدیر که، دنیا همیشه بئله اولموشدور و ینده همیشه بئله اولاجاقدیر. مگر فردوسی سلطان محمودا یازدیغی هجوده ئوزوده اعتراف ائتمیردی که پادشاه اونو دین سیز آدلاندیرارمیش.

سن ای شاه محمود، ای ئولکه توتان،
ساقین تانریدان، بنده دن قورخماسان...
دئمه دین سیز، ایمان سیرام، آتما شر،
قویون سانما، چونکه منم شیر نر.

اگر فردوسی حقیقتده مذهب سیز، دین سیز دگیلدیسه، نه ایچون اونا بئله بیر اتهاملار وئریلدی. بس نه ایچون بو اتهاملاری باشقالاری وئرمه میشلر؟

بوندان علاوه، فردوسی اونا گوره فارس‌لاری تعریفه‌بیر، عرب‌لری ایستپس‌ل‌بیر
 که، موزوده فارس خلقینین نماینده‌سی ایدی. او، آتش‌پرستلیگی، اولدوز
 پرستلیگی اسلام دینیندن اوستون توتوردو. قدیم فارس شاه‌لارینین و آتش
 پرستلرین تعصبیننی چکیردی. بونو ثبوت ائتمک ایچون خاطراتماق کفایت‌دیر که،
 کتابیندا سیزین پیغمبردن دانش‌دیفی زمان اونون آدیننی استهزا ایله چکیر،
 جن آدی‌ایله بیر یرده یازیر، خبرلریننی، حدیث‌لریننی معناسیز بوش‌بوغازلیق
 ساییر و سعلوقاصین دیلمی‌ایله بئله دئییر:

هم آدمدن، هم جندن آچدی موزو،
 که، پیغمبر اوندان دانیشمیش موزو.
 آچیب بحث قرآنلا توحیددن،
 ینی قایدادان وعد و تهدیدن.
 که جنده سود آرخی، می آرخی وار،
 جهنمه قطران ایله زهرمار.
 ئویوب مشک و کافورونو جنتین،
 آغاجدان سوزه می‌له، بال شربتین،
 بوشن‌لیک، بو تخت و بو تاج و بو فیل،
 بیر حوری توکونه برابر دگیل.
 جهان دردی چکمک هدر دیر، هدر
 که، یوخ قیمتی بیر ایچیم سو قدر.

آنجا ائله که سوز زردشته چاتیر، اونون آدیننی بویوک بیر وقار و
 احتراملا چکیر و اونون ظهورونو فارس خلقینین خوشبخت‌لیگی و سعادتینین
 علامتی حساب‌ایدیر. بئله که، باشقا بیر شخصین دیلمیندن دگیل، موز عقیده‌سیندن
 ایره‌لی گلره‌ک زردشتین حقینده یازیر:

او گوندن ئوتوب کچدی بیر آز زمان،
 جوان بیر آغاج قالخدی یردن همان.
 کوک آتدی، وئریب شاخه هر یانینا،
 گئدیپ چاتدی گشتاسین ایوانینا
 باری، یارپاغی حکمت و عقلین،
 ئولرمی، بئله میوه‌لردن یئیه‌ن؟
 الینده توتور اود، مجمر اودم،
 بو دنیا یا بیر پاک قویدو قدم.
 او زردشت ایدی، خوار ائدیپ دشمنی
 که محو ائتدی، بدخواه اهریمنی.
 دئی: پادشاهه که پیغمبرم،

سنه حق يولوندا اولو رهبرم.
 گتيردى او، بير منقل اود مجلسه،
 دئدى: تحفه دير بو بهشتدن ميزه.
 قبول ائت، — دئدى، بو اودو كردگار،
 باخ، اوند ايرايمله گويون سري وار.
 قبول ائت بو پيغمبرين دينيني،
 هم ئوكرهن اونون رسم و آيينيني.
 نه سؤيلرسه، قيل صدق اوزوندن عمل،
 عقللى اولوب چك بودنيادان ال.
 گتيرسن بو آيينه، دينه پناه
 كه، دين سيز گرهك اولماسين پادشاه
 ائشيتدى او دين باره ده حكمدار،
 قبول ائتمكه وئردى فورا قرار.
 بوتون ئولكه اعيانى توتلو خبر،
 حكيملر، هنر اهلى، سركرده لر.
 گليب ائتديلر جمله شاها سلام،
 قبول ائتديلر دين حقى تمام.
 خدا قدرتى ظاهر اولدو اوگون،
 اوره كلر تميزلندى پاسدان بوتون.
 داه ايت پرستليك چيخيپ اورتادان،
 دونوب حق پرست اولدو اهل جهان.
 هر ائوده اولوب نور حق تابناك
 بويوك نسللر كفردن اولدو پاك.
 چيخيپ تخته گشتاسب، او آزاده شاه،
 دئدى: هر يره گوندريلسين سپاه!
 او، معبدلري گوندريب هر يره،
 كه، معبد تيكيلىسين او پاك آذره.
 بير آتشكده قارشيسيندا اودم،
 بير آزاده سرو اكدي زردشت هم.
 او، سرو اوسته يازدى كه، گشتاسب شاه
 گتيرميش بوگون دين حقه پناه.
 او سرو ايله تصديقلدى بو موزو،
 گولر، عقل اولان يرده، عدلين اوزو
 اونون دوره سينده دمير بير حصار
 چكيپ، مسكن ائتدى بويوك شهر يار.
 سفارش اء گوندردى هر ئولكه يه،
 كه، بو سرو کشميره تاي يوخ، دئيه؛

منیم سوز لریمه اطاعت ائدین
 او سروه طرف سیز پیاده گئدین!
 قبول ائیله یین زردشت دینینی،
 آتین چینده کی بت لر آیینینی.
 سلف لر یولوندا چکین ال بوگون،
 پرستش ائدین سیز او سروه بوتون
 بو پیغمبرین هر سوزون دوز توتون،
 سیز آتشکده سمتینه اوز توتون.
 او کس که، دانار دین زردشتی بیل،
 قسم خالق، جنت اهللی دگیل.

اگر فردوسی پاک عقیده لی بیر آدام اولسایدی، او، اسلام دینینه شبهه ایله
 باخمازدی و هیچ وقت عرب لر حقینده بو مصراعلاری دیلیندن چیخارماغا جسارت
 ائتمزدی:

ده وه سودو ایچمکله کرتنگله،
 یئمکله عرب لر قودورموش ائله
 که، ائیلر کیان تختینی آرزو
 تفو بئیله بیر روز گاره تفو!..

اگر بئله اولماسایدی، او هیچ وقت دئییه بیلمزدی که، عرب لر، یعنی عرب لرین
 پیغمبری خلقی چالیب — چاپاق ایچون و آداملارین مالینی غارت ائتمک
 ایچون دینی الیرینده بهانه ائتمیشلر:

توکر منفعت نامینه بولموقان،
 زمانه اولار گئت — گئده چوخ یامان.
 ئوزونه خیر، باشقالارچین ضرر
 دیلر، دینی ده اله آلت ائدر.

فردوسی نین حضرت علی علیه السلامین تعریفینده و اونون اولادینا قارشی
 اخلاصی حقینده اولان بعضی بیتلره گلدیکده، دئمک لازمدیر که، اونلاری دا
 سلطان محمودون گوزوندن دوشدوکن سونرا یازمیش و ئوز کتابینا داخل
 ائتمیشدیر که، فخرالدوله دیلمی نین خوشونا گلسین. چونکه فخرالدوله شیعه
 مذهبینده ایدی و سلطان محمودلا خصوصی عداوتی وارایدی. حتی بیر دفعه
 فردوسییه مین دینار قیزیل هدیه گوندرب، اونو ئوز حضورونا دعوت ائتمیشدی.
 بئله لیکله فردوسی نین پاک اماملار حقینده دئیگی بیتلر اخلاص اوزوندن
 دگیل، بلکه ده ریاست تمناسی ایله دئیلن بیتلر دیر. اونا گوره ده فردوسی نین
 عرب لری پیسله یین شعرلری منیم ایچون هیچ بیر زمان دلیل اولایلمز.

عبدالرحمن ابن خلدونوایسه من یاخشى تانییرام. ر، بنی امیه نسلیندن دیر. ابو سفیان اونون عمیسی، معاویه ایسه اونون عمیسی اوغلو ایدی. مکز گورمورسنمی که، کتابیندا معاویه دن و بنی امیه دن نجه طرف گیرلیک ائدیر و معاویه نی بویوک صحابه لردن بیر کیمی قلمه آلیر.

ابن خلدونون بابالاری بنی امیه نین سعادت اولدوزو سوندوگو زمان سوریه دن آفریقایا و اندلیسه گئدیپ چیخمیشلار. او و اونون بابالاری بنی هاشم خاندانینین دشمنلریدیرلر. اونا گوره ده اونون بیزیم پیغمبریمیزین حقینده و عربلرین طبیعتی حقینده دئیگی سوزلر نه سنین ایچون، نه ده باشقالاری ایچون سند اولای بیلمز. چونکه او، بو سوزلرین هامیسینی غرض اوزوندن دئیمیشدیر. بنی هاشم اولادینا قارشى دشمن چیلک دنیا دوردوقجا بنی امیه نسلینین قانیندا قالمیش و قالاقدیر.

عبارة الیمنی ایسه بد اخلاق و دین سیز بیر شاعر ایدی. اونا گوره ده اوزمان فراتسیزلارا مکتوب یازیپ، اونلاری مصری اشغال ایچون دعوت ائدن بیرپارا مسلمان خائنلری ایله برابر صلاح الدین اونودا دارا چکمیشدیر.

بیرده سن ئوز پوچ فکرلرینی تصدیق ائتمک ایچون اسماعیلی مذهب علی ذکره السلامین احوالاتینی دلیل گتیریرسن و بو ملحد کویک اوغلونودا آداملار جوکه سینده داخل ائدیرسن. علی ذکره السلامین آتاسی محمد بزرگ امیده آله رحمت ائله سین، او، ئوز اوغلونون نجه بیج، حرمزاده و بد ذات اولدوغونو بیلیردی. اونا گوره ده جماعتی توپلاییب هامینن گوزو قارشیسیندا ئوز اوغلونون سوزلرینی و حرکتلرینی پیسله دی، اوغلونون آردینجا گئده نلردن ایکی یوز اللی نفرینی ئولدورتدوروب، ایکی یوز اللی نفرینی ایسه الموت قلمه سیندن سورگون ائتدی و آچیق - آشکار بیلدیردی که، هرکس اونون اوغلونون سوزلرینه اینانارسا، کافر دیر.

علی ذکره السلام آتاسیندان قورخاراق، ثوبه ائتدی و آتاسینین عقیده لرینی ثبوت ائتمک ایچون کتابلار یازدی. نهایت، آتاسینی اینانیدیرا بیلدی که، آرتیق او، دوزیولا قاییتیمیشدیر. اونون آتاسی چوخ ساده لوح بیر آدام ایدی. اونا گوره ده اوغلونا تز ایناندی و ولیعهدلیک رتبه سینى اونا وئردی. آنجاق محمد بزرگ امید رحمته گئتدیکن سونرا علی ذکره السلام پادشاهلیق تختینه اگلمیش، اماملیق ادعاسینی ائتدی و ئوزونو علوی لردن اولان نزار بن مستنصرین اولاد-لاریندان آدلاندیردی. حرمتلی شریعتی تحقیره باشلاپ، رودبار و قهستان ولایتلرینده فسق و فساد، کفر و ملحدلیگی آچیق - آشکار تبلیغ ائتدی.

بیرده شریعت تکلیفلرینین اساس سیز اولماسینا ابوعلی سینانین سوزلرینی دلیل گتیریرسن و دئییرسن:

بوعلی، حکمتده او بویوک استاد،
رمضان رمضان وئرمیشدیر آد.

ابوعلمی ابن سینادا اخلاقسیز و شراب ایچن بیر آدام ایدی. تاریخ کتابلارینا مراجعت ائتسن، اونون کیم اولدوغونو گوره بیلرسن. اونون نه اینکه دینی، مذهبی یوخ ایدی، حتی اخلاقی دا یوخ ایدی. دین سیزلیکده شهرت قازانیدیغی ایچون سلطان محمود غزنوی نین سراییندان قاچاراق جوربه جور حادثه لردن سونرا همدانا گلیب، شمس الدوله دیلمی نین وزیر ی اولموشدو. وزیر اولوغو مدته او، خلقله ائله رفتار ائتدی که، قوشون اهلی الیندن تنگه گلرک، هجوم چکیب ائوینی غارت ائتدیلر و اونو ئولورمک ایسته دیلر. آنجا او، قاچاراق شیخ ابوسعیدین ائوینده قیرخ گون دالدا لاندی. سونرا ایکینجی دفعه شمس الدوله دیلمی نین وزیر ی اولوغو زمان گوندوز لر وزیر لیک ایشلری ایلله مشغول اولوردو، گئجه لرایسه اول آخشام طلبه لره درس دئییردی، سونرا سارنده لری، خواننده لری و کئف اهلینی بائینا توپلاییب، شراب ایچمکه باشلایاردی.*

آفرین سنه ای کمال الدوله، ای بابرشاه گورکانین اولادی، ای همایون شاه تیمورینین نتیجه سی! اگر گورکان نسلینین قانیندا بوقدر اینجه گورمک، بوقدر فیلسوفلوق و حق ی ناحق دن آیرماقدا بوقدر قوت، بشر اولادینین جهالت و ذلتین خلاص اولماسی ایچون بوقدر تلاش و انسانلارا بوقدر اوره گی یانماق ماده سی وارایدی ایسه، بس نه ایچون سنین بابالارین هندوستان خلقینه اوچ یوز ایلدن آرتق حکمرانلیق ائتدی کلمری مدته هندیلیرین پوچ و معناسیز عقیده لرینه عیچ ده فکر وئرمه میشلر! مگر اسلام دینینین عقیده لری حتی هندیلیرین عقیده لریندن ده پوچ و معناسیز دیر؟ نه ایچون سنین گوزون اسلام دینینین نقصانلارینی ایدی گورور، بس نه ایچون سنین بابالارین هند خلقینین ذالته اوللوقلارینی گورمه دیلر و اونلاری رذالت دن خلاص ائتمه دیلر؟

نه ایچون سنین بابالارین هندیلرله دئمه دیلرکه، آدام ئوز راضی لیغی ایلله ئوز آروادینی باشقا کیشی نین یاتاغینا گوندره رسه، بو آخماق لوق و طبیعت قانونا ضد اولان بیر ایش دیر؟ نه ایچون سنین بابالارین هندیلرله دئمه دیلرکه،

* کتابی نشر ائده نین قیدی. جلال الدوله نین تصور اسلوبوندا بئله گورونورکه، ایرانلیلارین بلکه ده بوتون مسلمانلارین عقیده سینا گوره دیلمی محکم لندیرمک و دشمنی سوسدورماق ایچون اعتمادا لایق اولان شئی، سوزده و فکرده دگیل، بلکه ده او سوزون و فکرین صاحبینین شخصیتینده دیر. دئمه لی، اگر فردوسی نین، علمی ذکره السلامین و ابوعلمی سینانین سوزلری و فکرلری اعلا درجه ده معنالی اولسادا، ینده بیر قاراپول قدر قیمتی یوخدور. چونکه بو یوکسک فکرلرین صاحبلری بوتون مسلمانلارین نظرینده ذلیل و مقصردیرلر. آنجا امامین فکری نه قدر سفیه فکر اولسادا، (مثلا اماملارین آنانین فرجیندن دگیل، بودوندان دوغوللوقلاری کیمی احمق فکر) سورغوسوز- سئوالسیز قبول ائدیلمیر. وعین حقیقت ساییلیر. چونکه امامین شخصیتی بوتون مسلمانلارین نظرینده یوکسک شرفه مالک دیر.

فاحشدلری ئوز حرمتلی زیارتگاهلاریندا ساخلاماق و اونلارلا یاتیپ — دورماغی کلیل — گئدنلره احسان ائتمک چوخ مردار و پیس ایشدیر؟ نه ایچون اونلار دئمه دیلرکه، قیزلاری زورلا، آتا—آناسینین اجازه سی اولمادان، قاجیریپ آرواد ائتمک بویوک ظلمدور؟ نه ایچون اونلار دئمه دیلرکه، ار ئولدوکن سونرا آروادین ئوزونو هلاک ائتمه سی، یعنی ارینین جنازه سی ایله بیرلیکده دیری—دیری اوددا یاندریلما سی سفیه لیک علامتی دیر؟ نه ایچون اونلار دئمه دیلرکه، انسان معدده سیندن چیخان افرازا تی بیر—بیرینه قانیپ قوروداندان سونرا دویمک تنظیمدن کچیردرک سویا توکوب ایچمک قانمازلیق علامتی دیر؟ نه ایچون اونلار دئمه دیلرکه، نفسی حبس ائتمک و باشقا مشقتلی اشکنجه لره قاتلاشماق، مثلا یددی ایل متما دی صورتده حرکت سیز اوتوروب الینی باشیندا ساخلایاراق تربتمه مک کیمی ایشلر باشدان—باشا آخما قلیقدیر؟ نه ایچون اونلار دئمه دیلر که، قادینلارین و کیشی لرین تناسل آلتلرینه پرستش ائتمک ائشمشک لیک علامتی دیر؛ انسانین ئوز آناسی ایله، باجیسی ایله، بی بی سی ایله، خالاسی ایله جنسی علاقه ده اولما سی رسوا یچیلیق دیر؟ نه ایچون دئمه دیلرکه، آدام ئولدورمک ان بویوک گناه دیر؟ چونکه هندلیلردن اولان شاکتی لر طایفاسی آدام ئولدورمکی بویوک صواب ایش سایرلار. نه ایچون سنین بابالارین دئمه دیلرکه، آدام اتی یئمک، ئولونو تورپاق آلتیندا ساخلایاراق قوخودوب چوروتلوکن سونرا اونو چیخاریپ یئمک دیوانه لیک علامتی دیر؟

نه ایچون سنین بابالارین اونلار دئمه دیلرکه، کیشی لرین ئوز دوغمایان آروادلارینی مرشدلرین یانینا آپارما سی و اولادلاری اولماق خاطرینه ئوز گوزلرینین قاباغیندا مرشدلرین اونلارلا علاقه ده اولما سینین خواهش ائتمه سی بی ناموسلوقدور؟ نه ایچون اونلار دئمه دیلرکه، ئوز قیزلارینی برهمنلرین یانینا آپاریپ ئوز یانلاریندا اونلارلا یاتیپ — دورمالارینی خواهش ائتمک بی غیرتلیک دیر؟

نه ایچون اونلار دئمه دیلرکه، بتلره پرستش ائتمک پوچ و معناسیز بیر عقیده دیر؟ نه ایچون سنین بابالارین هندلیلر ایچری سینده اوزون مدت حکمرانلیق ائتدی کلمه حالدا، بوقدر پیس و چیرکین عمللرین اوئولکه ده یاشاییب قالما سینا اجازه وئردیلر؟

بس نه ایچون سن بوقدر چیرکین ایشلری ئوز وطنینده، هندلیلر ایچری سینده دویوب گورمه دین؟ آنجاق بئشجه گون ایرانا کلمکله ئوز خراب فکرینله بیزیم عقیده لریمیزین پوچ و معناسیز اولدوغونو گوروب جانی یانانلیغا باشلادین؟ نه ایچون سن آنجاق هندلی چارواکلار قبیله سینین عقیده لرینی خوشلادین و اونلاری قبول ائتمکی بیزه مصلحت گوردون؟ نه ایچون سنین گوزون آنجاق چارواکلارین عقیده سینین گوره بیلدی؟

من سنه دئدیم که، گئت بیر—ایکی گون ایراندا گز، دولان، بیر مدت ئوز هم مذهبلری لرینله اوتور—دورکه، کونلون آچیل سین، بلکه غم—غصه دن

بیرقدیر خلاص اولاسان، داها من سنه دئمه دیم که، گئیت بیزیم دینیمیزی، مذهبییمیزی آلت-اوست ائله.

دنیا دا هر طایفانین ئوزونه گوره بیر دینی، بیر مذهبی واردیر. اگر باشقالارینین دینی، مذهبی حقدیرسه، اوندا نه ایچون گرهك بیزیم دینیمیزی و مذهبییمیزی حق اولماسین؟ داها نه ائتمه لیک؟ تورکلرین بیریاخشی مثلی وارکه، دئیرلر: «ائل ایله قاراگون بایرامدیر». نجه که، عربلر دئیر: «بدبخت لیک هامییا اوز وئرنده اونا تاب کتیرمک اولار».

حق تعالی او جلالی ایله، او عظمتی ایله هر بئش گوندن بیر دفعه طور داغینا گلیب بیر آغاجین دالیندا کیزلنهرهك، حضرت موسی ایله دانیشماغا هیچده ارینمه ییردی، اما سنین سوزوندن ائله چیخیرکه، آله ئوز جبرائیلینی بیزیم پیغمبریمیزین یانینا گوندردیگی ایچون گرهك حوصله سیزلیک ائدهیدی؟

باشقالاری ئوزلرینین ئولولرینین ایکنجی دفعه دیریلیب گویه گئتدیگینه. اینانیرلار، اما بیز بیرنفر دیرینین ئولمه ییب غیب اولماسینا اینانمیییمیز. ایچون گویا گوی یریندن قوپاجاق ویر کره سی آلت-اوست اولاجاقدیر.

ایران شاهزاده لرینین خلقله رفتارینی پیسله یهرک، اونلارین عیبلرینی منیم اوزومه چکیرسن. قیدائتمه لییم که، قدیم رمانلاردا ایران تورپاغیندا یا شایان پادشاه سلاله لرینده خلقه قارشى بوجور رفتار یوخایدی. بوجور عادتلی ایران ئولکه سینده مفعول پادشاهلاری تطبیق واجرا ائتمیشلر. یعنی بو عادتلرین بانیلری اولجه چنگیزی لر، سونرا ایسه سنین بابالارین اولان تیموری لر اولموشدور. اگر بوجور رفتار یاخشی بیر رفتار دیرسا، سنین بابالاریندن بیزه یادگار قالمیشدیر و اگر پیس دیرسه داها نه ایچون بیزی مذمت ائدیرسن؟

مرحبا سنه ای کمال الدوله! اگر دوغرو دان دا سن بئله فیلسوفایدین و ئوز عقیده نه گوره سیاستین علملی مسئله لریندن بو قدر گنیش معلوماتین و ارایدی. و بیلیردین که، دسپوتلوق پیس ایشدیر، پادشاه گرهك فراموش خانلار آچسین، تشکیلاتلار دوزلتسین، خلق ایله اتفاق یاغلا سین، کتله لرله البیر، کونول بیر اولسون، ئوز همجنسلری طرفیندن سئویلسین، رعیتلرینی ئوزونه مرید و فداکار روحدا تربیه ائتسین، پارلمانلار دوزلتسین، و قانونلار قویسون که، ئولکه سی و پادشاهلیغی زوالا اوغراماسین؛ بس نه ایچون سن بو نصیحتلری ئوز آتان اورنگ زیبه وئرمه دین که، بلکه سنین دئدیکلرینه عمل ائدهیدی، ئولکه سیننی الینده ساخلا یایدی، انگلیسلر گلیب اونون وطنینی الیندن آلمایا دیدیلار، سنی و سنین قارداشلارینی دربدر ائتمه یه دیدیلر؟

دوغرو دور، بیزیم پادشاهیمیز دسپوت دور. آنجاق آلهه شکر اولسون که، هر نه دیر، ئوزوموز و نکودور. بیز سیزین کیمی، یادلارین الینده گرفتار اولمامیشیق.

بوتون دنیا خلقلرینه معلوم دور که، انگلیسلر هندوستان خلقی ایله نجه رفتار ائدیرلر؟ مگر ئوزلرینی مدنی آدلان دیران و قانون صاحبی اولان انگلیسلرین

هندلېرله ائتيځي رفتار دسپوتون رفتاريندان ياخشيدير؟ بو رفتاري مقايسه
اټدرکن، ينهده دسپونا مين رحمت.

اي کمال الدوله، آلهه خاطرينه ابراندا چوخ دايانما، تز قايت گل.
قورخورام که. اورادا چوخ قالاسان، سندن داما چوخ فساد باش وئره. گورباگور
اولسون او اروپا ليلارين آتاسي که، سن ايکي-اوچ گون اونلارلا اوتوروب-
دورماقلا اونلاردان بيرپارا جفنگيات موگرنميشسن.

شبهه سيز که، ستن عقلين چاشيبدير. بوندان سونرا من سنه کمال الدوله
دئمه يه جگم، سني نقصان الدوله آدلاندير اچاغام. آلهه خاطرينه، قايت مور
ايشينين آردينجا گئت، مور درديني چک، مور غصه ني اود، جيزيميندان چيخما!
گوندرديگين بير باغلي تنباکو يئتيشدي. ايسته ديگين دوربينی آليب،
روشنه حاجي عبدالله مرواريدفروشان آدرسينه گوندرديم. خداحافظ.

جلال لدله.

کتابین ایچینده کیلر

ئون سوز ۳

I کومدیالار

۱ - حکایت ملا ابراهیم خلیل کیمیاگر ۸

۲ - حکایت مسیو ژوردان حکیم نباتات و درویش

مستعلیشاه جادوکن مشهور ۲۳

۳ - حکایت خرس قولدور باسان ۴۸

۴ - سرگذشت وزیر خان لنکران ۷۹

۵ - سرگذشت مرد خسیس (حاجی قارا) ۹۰۳

۶ - مرافعه وکیللرینین حکایتی ۱۴۳

II آلدانمیش کواکب ۱۷۲

III کمال الدوله مکتوبلاری

کمال الدوله نین بیرینجی مکتوبو ۱۹۶

کمال الدوله نین ایکینجی مکتوبو ۲۲۵

کمال الدوله نین اوچونجو مکتوبو ۲۸۴

ایران شاهزاده سی جلال الدوله نین جواب مکتوبو ۳۰۱

C(Aз)1
A95

A95 **Ахундов М. Ф.** Сечилмиш әсәрләри. Тәртиб ед.
Л. Гәдирзадә, өн сөзүн мүәллифи Ә. Нүсәјни, Б., Ја-
зычы, 1988, 312 сәһ.

Јахын Шәрг әдәбијјатында драматуркија вә јени типли нәсрин
баниси, Азәрбајҗан фәлсәфи фикринин көркәмли нүмајәндәси, мütә-
фәккир-јазычы М. Ф. Ахундов зәнкин әдәби ирс гојуб кетмишдир.

Јазычынын анадан олмасынын јүз јетмиш беш иллији мүнәсибә-
тилә чап едилән бу китабына әдибин алты комедијасы, «Алданмыш
кәвакиб» һекајәти вә «Кәмалүддөвлә мәктублары» дахил едилмишдир.

А $\frac{4702060101-36}{M-656-88}$ 190—88

C(Aз)1

ISBN 5—560—00214—3

© Тәртиб, өн сөз. Јазычы, 1988.

Мирза Фатали Ахундов
КОМЕДИИ

**ОБМАНУТЫЕ ЗВЕЗДЫ
ПИСЬМА КЕМАЛ-УД-ДОВЛИ**

(на азербайджанском языке арабской графикой)

Б а к у — 1 9 8 8

Редактору *Мәммәдәли Мүчири*. Рәссамы *Ә. Мәммәдов*.
Бәдни редактору *Е. Лазымов*. Техники редактору *Н. Әлијева*.
Корректору *Ә. Исмајылов*.

ИБ № 3068.

Јығылмаға верилмиш 25. 08. 1987-чи ил. Чапа имзаланмыш 23. 02. 1988-чи ил.
Кағыз форматы 84×108¹/₃₂. Мәтбәә кағызы № 1. Шрифтин гарнитура әдәби.
Јүксәк чап үсулу илә. Шәрти ч. в. 16,38. Учот нәшр вәрәғи 15,67. Тиражы 1 000.
Сифариш № 751. Гијмәти 1 ман. 90 гәп.

Азәрбајҗан ССР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә Китаб Тичарәти Ишләри:
Комитәси.

«Јазычы» нәшријјаты, 370005, Бақы, Натәван мејданы, 1.

26 Бақы комиссары адына мәтбәә, 370005, Бақы, Әли Бајрамов күчәси, 3.

